ARBETSSTATISTIK. A: 5.

UTGIFVEN AF K. KOMMERSKOLLEGII AFDELNING FÖR ARBETSSTATISTIK.

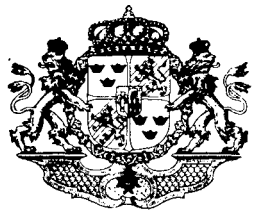

KOLLEKTIVAFTAL

ANGÅENDE

ARBETS- OCH LÖNEFÖRHÅLLANDEN I SVERIGE.

III.

ARBETSTIDENS LÄNGD OCH ARBETSLÖNENS STORLEK INOM OLIKA NÄRINGSGRENAR ENLIGT GÄLLANDE KOLLEKTIVAFTAL (1907/08).

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1911
[102355]

INLEDNING TILL

Arbetsstatistik. A / utgifven af K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. – Stockholm, 1899-1912
Täckningsår: [1]-10

I serien Arbetsstatistik A ingår:

1 Undersökning af bagerierna i Sverige. 1899
2 Undersökning af tobaksindustrien i Sverige. 1899
3 Undersökning af den mekaniska verkstadsindustrien i Sverige:
4 1. Större, egentliga mekaniska verkstäder. 1901
2. Mindre, egentliga mekaniska verkstäder samt vissa specialverkstäder m. m. 1904
5 Kollektivaftal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige:
1. Redogörelse för kollektivaftalens utbredning och hufvudsakliga innehåll. 1910
2. Förteckning å gällande kollektivaftal. Kollektivaftal inom olika näringsgrenar. 1908
3. Arbetstidens längd och arbetarlönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivavtal (1907/08)
6 Promemoria angående arbetslösheten i Sverige hösten 1908 samt kommunala åtgärder i anledning af arbetslöshet. 1908
7 Undersökning af tryckerier och därmed förenad handtering i Sverige. 1909
8 Utländska jordbruksarbetare i Sverige år 1907. 1909
9 Redogörelse för lockouterna och storstrejken i Sverige år 1909:
1. A. Allmän redogörelse. B. Bilagor. 1910
2. Handlingar och aktstycken till belysande af konfliktens förlopp, parters och myndigheters åtgärder m. m. 1910
3. A. Statistisk redogörelse. B. Tabeller och bilagor
10 Arbetstidens längd inom industri och handtverk i Sverige. 1911

Kollektivavtal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige. III. Arbetstidens längd och arbetarlönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivavtal (1907/08). – (Arbetsstatistik. A ; 5.3)
Digitaliserad av Statistiska centralbyrån 2009

urn:nbn:se:scb-arbA053-1911

ARBETSSTATISTIK. A: 5.

UTGIFVEN AF K. KOMMERSKOLLEGII AFDELNING FÖR ARBETSSTATISTIK.

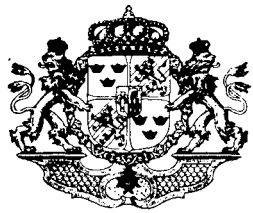

KOLLEKTIVAFTAL

ANGÅENDE

ARBETS- OCH LÖNEFÖRHÅLLANDEN I SVERIGE.

III.

ARBETSTIDENS LÄNGD OCH ARBETSLÖNENS STORLEK INOM OLIKA NÄRINGSGRENAR ENLIGT GÄLLANDE KOLLEKTIVAFTAL (1907/08).

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1911
[102355]

Pour la table des matières voir page . . . . . 4.

Af den utredning angående i riket gällande kollektivaftal med afseende å arbets- och löneförhållanden, som Kungl. Kommerskollegium genom nådiga brefvet den 18 oktober 1907 fått sig anbefalld att utföra, och hvilken utredning verkställts å Kollegii afdelning för arbetsstatistik, framlägges härmed den tredje och sista delen, afhandlande arbetstidens längd och arbetslönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivaftal (1907/08).

Förevarande publikation, hvilken utarbetats af biträdande förste aktuarien Bertil Nyström, beräknades föreligga kort tid efter det Del I af samma redogörelse fullbordats, men har dess utgifvande blifvit fördröjdt på grund däraf, att ifrågavarande tjänsteman under en längre tid måst tagas i anspråk jämväl för andra arbeten å afdelningen.

Stockholm i juni 1911.

Kungl. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik.

HENNING ELMQUIST.

Erik Sjöstrand.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Text.

Inledning. Sid.

I. Kollektivaftal och kollektivaftalsutredningar i utlandet 7
II. Kollektivaftalet som källa för undersökningar rörande i Sverige rådande löne- och arbetsförhållanden 20

Arbetstidens längd och arbetslönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivaftal (1907/08).

I. Jordbruk och trädgårdsskötsel.
I. 1. Jordbruk 40
I. 2. Trädgårdsskötsel 48
II. Skogsbruk.
II. 1. Skogsafverkning 49
II. 2. Flottning 50
III. Grufdrift.
III. 1. Stenkolsgrufvor (inkl. XIV. 6. Sten- och lergodsfabriker) . . 52
III. 2. Malmgrufvor 55
IV. Närings- och njutningsämnesindustri.
IV. 1. Kvarnar 60
IV. 2. Bagerier och konditorier 64
IV. 3. Karamell-, choklad- och käxfabriker 79
IV. 4. Råsockerbruk och sockerraffinaderier 80
IV. 5. Tobaksfabriker 84
IV. 6. Brännvinsbrännerier, jästfabriker och destilleringsverk 88
IV. 7. Bryggerier, mälterier och läskedrycksfabriker 90
IV. 8. Margarinfabriker 94
IV. 9. Slakterier och charkuterier 95
IV. 10. Öfrig närings- och njutningsämnesindustri 97
V. Textilindustri.
V. 1. Spinnerier, väfverier, färgerier, blekerier, trikåfabriker m. fl. . . 97
V. 2. Repslagerier 102
VI. Beklädnadsindustri.
VI. 1. Hattmakerier och hattfabriker 103
VI. 2. Skrädderier och sömnadsfabriker 104
VI. 3. Skofabriker 107
VI. 4. Skomakerier 109
VI. 5. Handskmakerier och handskfabriker 110
VI. 6. Buntmakerier och pälsvarufabriker 110
VI. 7. Träskoverkstäder 111
VI. 8. Rakstugor och frisörsalonger 111
VI. 9. Bad- och tvättinrättningar 113
VII. Läder- hår och gummivaruindustri.
VII. 1. Garfverier och läderfabriker 114

Sid.
VII. 2. Gummivarufabriker 115
VII. 3. Borst- och penselfabriker 116
VII. 4. Sadelmakare- och tapetserareverkstäder 116
VIII. Trävaruindustri.
VIII. 1. Sågverk och hyflerier 120
VIII. 2. Brädgårdar 123
VIII. 3. Träkolsverk 124
VIII. 4. Snickeri- och möbelfabriker 125
VIII. 5. Snickeri- och möbelverkstäder 128
VIII. 6. Korgmakerier och korgfabriker 131
VIII. 7. Tunnbinderier och tunnfabriker 131
VIII. 8. Korkfabriker 133
IX. Trämasse- och pappersindustri.
IX. 1. Trämassefabriker och pappersbruk 134
IX. 2. Bokbinderier, kartongfabriker m. fl. 139
X. Grafisk industri.
X. 1. Boktryckerier och stilgjuterier 142
X. 2. Kemigrafiska anstalter 146
X. 3. Litografiska anstalter 147
XI. Malmförädlingsindustri.
XI. 1. Järn- och stålverk 150
XI. 2. Kopparverk 155
XII. Metallindustri och XIII. Maskin- och skeppsbyggnadsindustri.
XII. I. Järn- och stålvarufabriker, XIII. 1. Mekaniska verkstäder, XIII. 2. Skeppsvarf och båtbyggerier, XIII. 3. Elektromekaniska verkstäder och XIII. 5. Vagnfabriker 157
XIII. 4. Elektrisk installationsverksamhet [inkl. XVI. 8. Elektriska svagströmsmontörer och XIX. 5. Telefon (enskild)] 167
XII. 2. Smides-, reparations- och hofslageriverkstäder 171
XII. 3. Bleck-, plåt- och kopparslagerier 173
XII. 4. Galvaniserings- och kapsylfabriker m. fl. 177
XII. 5. Guld- och silfvervarufabriker 179
XIII. 6. Vagnmakerier 180
XIII. 7. Instrumentfabriker 181
XIII. 8. Urmakerier 184
XIV. Jord- och stenindustri.
XIV. 1. Stenbrott och stenhuggerier 184
XIV. 2. Torfindustri 189
XIV. 3. Grustag 190
XIV. 4. Kalk- och kritbruk samt cementfabriker 190
XIV. 5. Glasbruk 193
XIV. 6. Sten- och lergodsfabriker samt XIV. 7. Tegelbruk 197
XIV. 8. Tillverkning och uppsättning af kakelugnar 200
XIV. 9. Öfrig jord- och stenindustri 203
XV. Kemisk-teknisk industri.
XV. 1. Färg- och fernissfabriker 205
XV. 2. Ljus-, tvål- och parfymfabriker m. fl. 206
XV. 3. Sprängämnesfabriker 207
XV. 4. Karbid- och kloratfabriker 209
XV. 5. Gödningsämnes- och svafvelsyrefabriker 209
XV. 6. Tändsticksfabriker 210
XV. 7. Öfrig kemisk-teknisk industri 212

Sid.

XVI. Byggnadsverksamhet.
XVI. 1. Murare 213
XVI. 2. Byggnadsträarbetare 218
XVI. 3. Stuckatörer 223
XVI. 4. Förgylleri- och glasmästeriarbetare 225
XVI. 5. Målare 228
XVI. 6. Skorstensfejare 233
XVI. 7. Rörarbetare 235
XVI. 8. Elektriska svagströmsmontörer 167
XVI. 9. Byggnadsgrofarbetare och XVI. 10. Gipsrörare 238
XVI. 11. Väg- och vattenbyggnadsarbetare 245
XVII. Allmänna arbeten (inkl. XIX. 3. Spårvägar) 249
XVIII. Handel och varulager 272
XIX. Landtransport.
XIX. 1. Åkerirörelse 281
XIX. 2. Stufverirörelse 286
XIX. 3. Spårvägar 249
XIX. 4. Järnvägar (enskilda) 295
XIX. 5. Telefon (enskild) 167
XX. Sjötransport 316
XXI. Diverse 324

Tabellbilaga.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd vid 1907 års utgång enligt kollektivaftal för olika näringsgrenar och orter, jämte uppgift om år, då resp. kollektivaftal träffats, samt antalet af dem berörda arbetsgifvare och arbetare 327

TABLE DES MATIÈRES.

Texte.

Introduction. Page

I. Le contrat collectif et les enquêtes sur ce sujet en Allemagne, en Autriche et en Grande-Bretagne 7

II. Le contrat collectif source des renseignements sur les salaires et la durée du travail dans l'industrie suédoise 20

Salaires et durée du travail dans l'industrie suédoise d'après les contrats collectifs en vigueur dans le pays (1907/08).

I. Agriculture et horticulture.
- I. 1. Agriculture 40
- I. 2. Horticulture 48

II. Exploitations forestières.
- II. 1. Exploitation forestière 49
- II. 2. Flottage du bois 50

III. Exploitations minières.
- III. 1. Mines de houille (incl. Fabriques de poterie) 52
- III. 2. Mines métalliques 55

IV. Industrie des produits alimentaires, alcools et narcotiques.
- IV. 1. Minoteries 60
- IV. 2. Boulangeries et pâtisseries 64
- IV. 3. Fabriques de chocolat et confiserie 79
- IV. 4. Fabriques de sucre de betteraves et raffineries de sucre . . . 80
- IV. 5. Manufactures de tabac 84
- IV. 6. Distilleries d'eau-de-vie et fabriques de levure 88
- IV. 7. Brasseries, malteries et fabriques d'eaux gazeuses 90
- IV. 8. Fabriques de margarine 94
- IV. 9. Fabriques de charcuteries 95
- IV. 10. Autres industries de produits alimentaires, alcools et narcotiques 97

V. Industrie textile.
- V. 1. Filatures, tissages, teintureries, apprêts d'étoffes et tissus, fabriques de bonneterie, etc. 97
- V. 2. Corderies 102

VI. Industrie des vêtements, etc.
- VI. 1. Chapelleries et fabriques de chapeaux de paille et de feutre 103
- VI. 2. Ateliers de couture et fabriques de confections 104
- VI. 3. Fabriques de chaussures 107
- VI. 4. Cordonneries 109
- VI. 5. Fabriques de gants de peau 110
- VI. 6. Fabriques de fourrures 110
- VI. 7. Ateliers de sabotier 111
- VI. 8. Boutiques de barbier et salons de coiffeur 111
- VI. 9. Bains et blanchisseries 113

Page

VII. Industrie en cuir, poils et caoutchouc.
VII. 1. Tanneries, corroieries et mégisseries 114
VII. 2. Fabriques de caoutchouc manufacturé 115
VII. 3. Fabriques de brosserie 116
VII. 4. Ateliers de sellerie et de tapisserie 116
VIII. Industrie du bois.
VIII. 1. Scieries mécaniques 120
VIII. 2. Chantiers de bois 123
VIII. 3. Usines de carbonisation du bois 124
VIII. 4. Fabriques d'ameublements, de moulures, etc. 125
VIII. 5. Menuiseries et ébénisteries 128
VIII. 6. Ateliers de vannier et fabriques de paniers 131
VIII. 7. Ateliers de tonnelier et fabriques de tonneaux 131
VIII. 8. Fabriques de bouchons 133
IX. Industrie de la pâte de bois et du papier.
IX. 1. Fabriques de pâte de bois et manufactures de papier 134
IX. 2. Ateliers de reliure et fabriques de carton, d'enveloppes, etc. . 139
X. Industries graphiques.
X. 1. Imprimeries typographiques et fonderies de caractères 142
X. 2. Imprimeries chimicographiques 146
X. 3. Imprimeries lithographiques 147
XI. Métallurgie.
XI. 1. Fabrication de fer et d'acier 150
XI. 2. Fabrication de cuivre 155
XII. Travail des métaux et XIII. Construction mécanique.
XII. 1. Ferronnerie. XIII. 1. Construction mécanique et fonderie en fer
XIII. 2. Constructions navales. XIII. 3. Construction de machines et d'appareils électriques. XIII. 5. Fabriques de wagons de chemins de fer et de tramways 157
XIII. 4. Installations d'éclairage électrique etc. (incl. XVI. 8. Monteurs de sonnettes électriques, etc. et XIX. 5. Construction et entretien de lignes téléphoniques) 167
XII. 2. Ateliers de serrurier et de forgeron 171
XII. 3. Ateliers de ferblantier, de couvreur et de chaudronnier . . 173
XII. 4. Usines de galvanisation, fabriques de capsules, etc. 177
XII. 5. Fabriques d'orfèvrerie 179
XIII. 6. Fabriques de voitures 180
XIII. 7. Fabriques d'instruments de musique 181
XIII. 8. Fabriques d'horlogerie 184
XIV. Industrie de la pierre et travail des terres et pierres au feu.
XIV. 1. Carrières et ateliers pour tailler et polir la pierre 184
XIV. 2. Tourbières 189
XIV. 3. Sablières 190
XIV. 4. Carrières de pierres à chaux et de craie, fabriques de ciment 190
XIV. 5. Verreries et cristalleries 193
XIV. 6. Fabriques de poterie et XIV. 7. Briqueteries 197
XIV. 8. Fabriques de poëles et entreprises de fumisterie 200
XIV. 9. Autre industrie de la pierre et travail des terres et pierres au feu 203
XV. Industrie chimique.
XV. 1. Fabriques de couleurs et de vernis 205
XV. 2. Fabriques de bougies, de savons et de parfumerie 206

Page

XV. 3. Fabriques de matières explosives 207
XV. 4. Fabriques de carbure de calcium et de chlorate 209
XV. 5. Fabriques de superphosphates et d'autres engrais chimiques . 209
XV. 6. Fabriques d'allumettes 210
XV. 7. Autre industrie chimique 212
XVI. Bâtiment.
XVI. 1. Maçons 213
XVI. 2. Charpentiers et menuisiers 218
XVI. 3. Stucateurs 223
XVI. 4. Doreurs et vitriers 225
XVI. 5. Peintres et colleurs de papiers peints 228
XVI. 6. Ramoneurs 233
XVI. 7. Plombiers 235
XVI. 8. Monteurs de sonnettes électriques, etc. 167
XVI. 9, 10. Aides-maçons, manœuvres, cimentiers, terrassiers, etc. . . 238
XVI. 11. Ouvriers des travaux de ponts et chaussées 245
XVII. Services publics. (Travaux publics, usines à gaz, stations électriques, etc. incl. XIX. 3. Tramways) 249
XVIII. Commerce (ouvriers de dépôt, gardes et rouliers) 272
XIX. Communications et transports par terre.
XIX. 1. Cochers, chauffeurs et voituriers 281
XIX. 2. Débardeurs 286
XIX. 3. Personnel des tramways 249
XIX. 4. Personnel des compagnies de chemins de fer 295
XIX. 5. Construction et entretien de lignes téléphoniques (privées) . 167
XX. Communications par mer 316
XXI. Industries diverses (Personnel technique des théâtres, garçons de restaurant) 324

Tableaux.

Salaires et durée du travail à la fin de l'année 1907 suivant les contrats collectifs, répartis d'après les industries et les lieux de travail, les années de la conclusion des contrats collectifs et le nombre des patrons et des ouvriers liés par les contrats 327

Inledning.

I. Kollektivaftal och kollektivaftalsutredningar i utlandet.

I flertalet länder med mera utvecklad industri torde numera i afsevärd utsträckning förefinnas kollektivaftal i betydelsen af skriftligen fastställda generella regler med afseende å löne- och andra arbetsvillkor eller öfver hufvud taget förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare, framgångna ur öfverenskommelser mellan å ena sidan en arbetsgifvare, ett flertal arbetsgifvare eller en arbetsgifvareorganisation, å den andra ett flertal, i regel organiserade arbetare. Den nationalekonomiska betydelsen af denna företeelse måste anses som synnerligen stor. Industriens koncentration och organisation i karteller och truster samt konsumenternas sammanslutning till konsumtions- och inköpsföreningar utgöra, hvar inom sitt område, motstycken till arbetsvillkorens kollektiva reglering, hvilken framgått som en följd af yrkesutöfvarnas alltjämt ökade anslutning till organisationer, uteslutande eller hufvudsakligen afsedda att bevaka deras intressen som arbetsgifvare och arbetstagare.

Likväl står kollektivaftalens utbredning inom ett land icke alltid i direkt förhållande till den industriella utvecklingens och organisationsrörelsens ståndpunkt inom detsamma. Tydligt är nämligen, att denna aftalsform kan komma till allmän användning blott inom sådana länder och näringsgrenar, där densamma af flertalet intressenter anses medföra större fördelar än olägenheter. Men denna uppfattning är icke öfver allt rådande bland intresserade parter. Det må därför vara lämpligt att i korthet beröra de skäl för och emot kollektivaftalet, som pläga anföras från arbetsgifvare- och arbetarehåll.

Kollektivaftalets grundtanke är att på enhetligast möjliga sätt reglera arbetsvillkoren för bestämda arbetarekategorier, bl. a. genom att fastställa normal- eller minimilöner för arbetare af genomsnittlig flit och duglighet. Denna princip kan dock i sin tillämpning medföra, att enskilda arbetare, som höja sig öfver normalmåttet, hindras i sin berättigade sträfvan efter högre lön för högre arbetsprestation, hvarigenom arbetsintensiteten lätt bringas att sjunka. Likaså är det fara värdt, att genom ålder eller sjukdom försvagade arbetare mista sina platser, så snart de icke anses göra skäl för aftalets lägsta minimilön, hvarigenom den industrien i dess moderna form åt-

följande arbetslösheten ytterligare försvåras. Kan kollektivaftalet sålunda lända till skada för enskilda arbetare genom sin brist på individualisering, har det däremot sin styrka i sitt tillgodoseende af det stora flertalets intressen, och kollektivaftalen hafva därför nästan öfver allt skjutits fram af arbetareorganisationerna som ett viktigt led i deras sträfvan efter förbättrade arbets- och lefnadsvillkor för arbetareklassen. För arbetaren i allmänhet beteckna aftalens bestämmelser om arbetstid, öfvertidsarbete, sjukdoms- och olycksfallsersättning m. m. i praktiken en utsträckning af gällande arbetareskyddslagstiftning, och när arbetslönen i aftalen fastställes för en bestämd tidrymd, innebär detta ett säkerställande af arbetarens ekonomi så tillvida, att icke hvarje ändring i rådande konjunkturer återverkar på hans arbetsvillkor.

För arbetsgifvaren åter betecknar ett fastslående af arbetslön och öfriga arbetsvillkor för en längre tidsperiod en inskränkning i hans rörelsefrihet och förmåga af snabb anpassning efter växlande konjunkturer, något som är af stor betydelse särskildt för exportindustrien. Denna olägenhet motväges dock af vissa fördelar, i det arbetsgifvaren genom hvarje kollektivaftal erhåller — eller åtminstone bör erhålla — säkerhet mot strejk under aftalstiden, äfvensom — dock blott därest man lyckats gifva aftalet största möjliga giltighetsområde — viss garanti för, att hans konkurrenter icke kunna erhålla arbetskraft till lägre pris än han, hvarigenom skydd erhålles mot s. k. smutskonkurrens. Kollektivaftalet i dess mest utvecklade form, som i detalj reglerar arbetspriset inom en hel industrigren i ett visst land, medför, att ifrågavarande företagare vid uppgörande af sina kostnadsberäkningar kunna nästan som en fix storhet betrakta den del af produktionskostnaderna, som arbetslönen betecknar.

En detaljerad kunskap om det resultat, som framgått ur samtliga ofvanberörda faktorers växelverkan, står dock för närvarande endast att vinna beträffande trenne länder utom Sverige, nämligen Tyska riket, Österrike samt Storbrittanien och Irland.[1] Från dessa länder föreligga utförliga, af resp. arbetsstatistiska ämbetsverk utarbetade redogörelser öfver förefintliga kollektivaftal, och dessa äro af så mycket större intresse, som kollektivaftalets utveckling i de tre viktiga industriländerna gestaltat sig mycket olika.

[1] Att kollektivaftal i stor utsträckning kommit till användning i Danmark, där äfven organisationsväsendet bland arbetsgifvare och arbetare hunnit en afsevärd utveckling, är nogsamt bekant. Någon utredning om kollektivaftalen i detta land föreligger dock icke. Likartadt är förhållandet i Norge, hvarest dock uppmärksamhet börjat ägnas åt kollektivaftalen i den af Det statistiske centralbureau f. o. m. år 1911 utgifna »Maanedsskrift for Socialstatistik». Särskildt må erinras om den i n:r 2 och 3 införda redogörelsen för »Arbeidsoverenskomster og arbeidskonflikter 1908—1910». Äfven i Frankrike hafva under senaste tiden kollektivaftalen blifvit föremål för uppmärksamhet från den officiella statistikens sida, såsom framgår af den »Statistique des contrats collectifs de travail en 1910», som meddelas i »Bulletin de l'office du travail» 1911 n:r 5.

Hvad först *Tyska riket* beträffar, har rikets statistiska ämbetsverks afdelning för arbetsstatistik alltsedan år 1903 organiserat en systematisk insamling af kollektivaftal och på särskilda formulär upptagna upplysningar om sådana. Detta material har sedan successivt bearbetats och offentliggjorts i flera publikationer.

Grundläggande för denna statistik är arbetet »Der Tarifvertrag im Deutschen Reich», hvilket år 1906 utgafs i tre delar.[1] Af dessa omfattar den första en allmän framställning af kollektivaftalets begrepp, betydelse, utveckling samt rättsliga reglering såväl i Tyska riket som i utlandet. Den andra delen innehåller en systematisk bearbetning af samtliga i Tyskland år 1905 gällande kollektivaftal, för såvidt de kommit till den arbetsstatistiska afdelningens kännedom. Hufvudvikten lägges härvid på skildringen af det sätt, på hvilket regleringen af arbetstid, arbetslön och öfriga arbetsvillkor skett inom de olika näringsgrenarna, men framställningen innehåller jämväl en kortfattad allmän öfversikt öfver dessa förhållanden. Denna belyses genom tabellariska framställningar rörande den aftalsenliga arbetstidens längd inom olika näringsgrenar, men göres intet försök att genom samma medel åskådliggöra lönenivån. Arbetets tredje del lämnar en fullständig förteckning öfver insamlade kollektivaftal samt återgifver in extenso ett antal typiska aftal.

En fortsättning af de båda senare delarna af detta arbete utgör den år 1908 utkomna publikationen »Die Weiterbildung des Tarifvertrags im Deutschen Reich»,[2] som skildrar kollektivaftalets utveckling i Tyskland under år 1906. Bearbetningen ansluter sig mycket nära till föregående framställning, och bland viktigare afvikelser är egentligen endast att anteckna, att jämförande tabellariska öfversikter lämnas icke blott öfver arbetstidens längd inom olika näringsgrenar, utan jämväl öfver den lägsta minimilönen för vuxna manliga arbetare, fördelade efter näringsgrenar och yrkesspecialiteter samt på olika löneklasser. Fullständigare än som skett i det äldre arbetet belysas vidare dessa bestämmelsers räckvidd genom att sammanställas med uppgifter om antalet af resp. aftal berörda arbetare och arbetsställen. Efter samma principer äro jämväl uppgjorda de mera kortfattade redogörelserna för under åren 1907, 1908 och 1909 ingångna kollektivaftal.[3] De jämförande löne-

---

[1] Der Tarifvertrag im Deutschen Reich. I—III. Bearbeitet im Kais. Statistischen Amt, Abteilung für Arbeiterstatistik. (Beiträge zur Arbeiterstatistik n:r 3, 4, 5). Berlin 1906.

[2] Die Weiterbildung des Tarifvertrags im Deutschen Reich. Bearbeitet im Kais. Statistischen Amt, Abteilung für Arbeiterstatistik. (Beiträge zur Arbeiterstatistik n:r 8). Berlin 1908.

[3] Kollektivaftalen år 1907 behandlas i Reichs-Arbeitsblatt 1908 n:r 12, sid. 1083 ff., 1909 n:r 1, sid. 42 ff, n:r 2, sid. 118 ff.; de år 1908 och 1909 träffade kollektivaftalen äro bearbetade i två »Sonderbeilagen zum Reichs-Arbeitsblatt». (Bifogade resp. årg. 1909 n:r 11 och årg. 1910 n:r 8.)

tabellerna hafva i dessa framställningar ytterligare specificerats därigenom, att lönesatserna för yrkes- och grofarbetare nu redovisas för sig.

Ofvannämnda publikationers räckvidd och innebörd belyses lämpligen med några uppgifter angående kollektivaftalens art och utbredning inom Tyska riket. Vid 1909 års utgång funnos där i gällande kraft 6,578 kollektivaftal, berörande 137,214 arbetsställen med 1,107,478 arbetare.[1] Besinnar man, att Tysklands arbetareantal vid 1907 års yrkesräkning uppskattades till öfver 10 millioner,[2] att de tyska arbetsgifvareorganisationerna år 1909 omfattade omkring 160,000 företagare med öfver 3·6 millioner arbetare[3] samt de tyska arbetareorganisationerna samma år räknade 2·4 millioner medlemmar,[4] förefaller siffran för af kollektivaftal berörda arbetare anmärkningsvärdt låg.

Anledningen härtill är, att kollektivaftalet i Tyskland blott vunnit insteg inom vissa, ganska strängt afgränsade arbetsområden, medan det inom andra näringsgrenar har praktiskt taget ingen betydelse. Med utgångspunkt från de grafiska yrkena samt byggnadsfacken har kollektivaftalet vunnit stor utbredning inom så godt som alla handtverksfack och dessa närstående yrken, men däremot är dess betydelse inom industrien synnerligen liten, speciellt inom de fem tyska storindustrierna, nämligen grufindustrien, maskinindustrien, den elektriska industrien, den kemiska industrien och textilindustrien.

Inom dessa industrier hafva arbetsgifvarna rest ett principiellt motstånd mot kollektivaftalet, och äfven arbetstagarna synas inom hithörande fack icke hysa något starkare intresse för ifrågavarande aftalsform.[5] Mot kollektivaftalet hafva anförts dels de allmänna grunder, som ofvan (sid. 7 ff.) berörts, dels vissa skäl, hämtade från den tyska industriens verkliga eller förmenta egenart. Inom Ruhr-

[1] Sonderbeilage zum Reichs-Arbeitsblatt n:r 8 (aug. 1910) sid. 3.

[2] Reichs-Arbeitsblatt 1909 n:r 2 sid. 98 ff., n:r 4 sid. 277 ff., n:r 8 sid. 599 ff. Jfr Meddelanden från K. Kommerskollegii afd. för arbetsstatistik 1910, sid. 999 ff.

[3] Reichs-Arbeitsblatt 1909 n:r 8 och 10. Jfr Meddelanden från K. Kommerskollegii afd. för arbetsstatistik 1910, sid. 246 ff.

[4] Siebenter internationaler Bericht über die Gewerkschaftsbewegung 1909. Herausgegeben von dem internationalen Sekretär der gewerkschaftlichen Landeszentralen. Berlin 1911.

[5] Karakteristisk för tysk arbetsgifvareuppfattning i frågan är den resolution, som »Zentralverband Deutscher Industrieller» fattade i maj 1905: »Förbundet betraktar ingående af kollektivaftal mellan arbetsgifvare- och arbetareorganisationer såsom synnerligen farligt för den tyska industrien och dess lyckliga utveckling. Kollektivaftalen förtaga å ena sidan den enskilde arbetsgifvaren den frihet att besluta öfver arbetskraftens disposition, som oundgängligen kräfves för ändamålsenlig ledning af hvilket företag som helst, samt bringa å andra sidan oundvikligen de enskilda arbetarna under arbetareorganisationernas herravälde. Kollektivaftalen utgöra enligt förbundets öfvertygelse, hvilken jämväl fullt bekräftas genom erfarenheter från England och Amerika, svåra hinder för den tyska industriens framsteg i tekniskt och organisatoriskt hänseende.» Om de tyska maskin- och elektriska arbetarnas uppfattning, se »Deutscher Metallarbeiterzeitung» 9/5 1908, citerad Beiträge zur Arbeiterstatistik n:r 8 sid. 4 ff.

området skulle sålunda kolflötsarnas växlande mäktighet och olikformiga lagring så godt som omöjliggöra en tariffering af arbetsprisen, och en generalisering af arbetsvillkoren inom Tysklands maskin- och elektriska industri skulle möta de största svårigheter på grund däraf, att dessa industrier här lägga an på största möjliga variation och specialisering, icke som i Amerika och England på frambringande af vissa enhetliga typer. Dessa sistnämnda invändningar torde dock, liksom åtskilliga af de förut omnämnda, allenast träffa kollektivaftalet, när detsamma uppträder i form af för bestämd tid fastställda tidlöns- och ackordstariffer, och lämna ur sikte den smidighet och anpassningsförmåga, som medför, att kollektivaftalet blott normerar sådana arbetsvillkor, som kunna normaliseras, hvarigenom inom olika näringsgrenar rådande arbetsförhållanden i mycket olika utsträckning beröras af detsamma.

Hvad ofvan anförts angående kollektivaftalens utbredning i Tyskland, torde kunna förklara det sätt, på hvilket materialet bearbetats i förberörda officiella kollektivaftalsutredningar. Inom byggnads- och handtverksfacken förefinnas jämförelsevis få och klart afgränsade arbetarespecialiteter, enkla arbetstidsförhållanden utan skiftarbete o. d. samt knappast andra löneformer än ren tid- eller ackordslön. Dylika uppgifter kunna utan större svårigheter inordnas i tabeller af i stort sedt enahanda struktur för olika yrken. Och den jämförelse mellan de olika fackens arbetsvillkor, som härigenom föranledes, underlättas och berättigas därigenom, att i Tyskland det öfvervägande antalet aftal afse enskilda arbetsgifvare, orter eller mindre distrikt, och blott några få riket i dess helhet. Riksaftal förefunnos nämligen år 1909 allenast inom de grafiska yrkena samt för hos »Zentralverband Deutscher Konsumvereine» anställda bageri-, konditori- och handelsarbetare, ehuru visserligen försports utveckling mot riksaftal inom åtskilliga andra yrken (bl. a. flera byggnadsfack). Vid ingående af aftal för ett stort antal orter och arbetsställen måste man bortse från det för hvar och en af dessa karakteristiska och företrädesvis taga hänsyn till yrket i dess helhet, medan vid uppgörande af lokalaftal en dylik vidtgående generalisering är obehöflig. Häraf måste tydligen följa, att en företrädesvis på aftal af mindre räckvidd uppbyggd arbetstids- och arbetslönsstatistik närmare ansluter sig till de verkliga förhållandena än en efter samma synpunkter verkställd tabellering af de starkt generaliserande arbetstids- och arbetslönsbestämmelserna i aftal för hela änder och industrier eller för större industridistrikt.

Ehuru de tyska kollektivaftalen sålunda möjliggöra en statistik, som gifver vissa upplysningar angående arbetstids- och arbetslönsnivån inom aftalsberörda näringsgrenar, framhålles dock i utredningarna, att denna statistik icke bör öfverskattas, särskildt icke

hvad lönesiffrorna vidkommer. I tabellerna kunna sålunda blott tidlöner återgifvas, hvarigenom ackordsyrkena komma i ganska skef belysning. Men äfven om man begränsar sig till tidlönerna, variera de särskilda lönesatserna så betydligt efter arbetarnas lefnadsålder eller år i yrket, efter om det är första eller andra året af aftalets giltighetstid o. s. v., att det synes omöjligt att tabellariskt återgifva samtliga dessa förutsättningar, hvilka sammantagna betinga den verkliga lönen. Det är därföre bearbetningen inskränkts till att fastställa minimilönen för vuxna manliga arbetare. Denna gifver åtminstone en hållpunkt för bedömandet af arbetslönens nedre gräns i resp. yrke, men kan icke göra anspråk på att återgifva den verkligt utbetalda lönen, enär ju i praktiken ofta betalas högre lön än minimilönen. Men äfven en dylik minimallönsstatistik har ansetts äga sitt värde i Tyskland, där någon lönestatistik af större räckvidd hittills icke förefunnits. De tyska kollektivaftalsundersökningarnas vetenskaplige ledare, Regierungsrat D:r V. Leo, har också starkt framhäft kollektivaftalens betydelse ur lönestatistisk synpunkt, dock utan att dölja de bristfälligheter, hvaraf detta material och de därur vunna resultaten alltid måste lida (jfr sid. 29).

De tyska kollektivaftalsutredningar, för hvilkas innehåll och omfång nu redogjorts, hafva i stor utsträckning tagits till mönster för de undersökningar af samma slag, som anordnats i *Österrike*.

Sedan de kollektivaftal, som träffats här år 1905, i korthet behandlats i 1906 års årgång af den officiella arbetsstatistiska tidskriften »Soziale Rundschau»,[1] utgafs år 1908 arbetet »Die kollektiven Arbeits- und Lohnverträge in Österreich im Jahre 1906».[2] I denna framställning beröres inledningsvis i korta drag kollektivaftalets utveckling i Österrike, men, som titeln angifver, ägnas arbetets hufvuddel åt en redogörelse för de år 1906 träffade aftalen. Hufvuduppmärksamheten ägnas åt en skildring af aftalen inom de särskilda näringsgrenarna, utvidgad till en individuell framställning af samtliga de aftal, hvilka icke äro »verkstadsaftal» (d. v. s. träffade med en enskild arbetsgifvare). Ur denna specialredogörelse sammanföras en del viktigare moment till en allmän öfversikt, och i denna märkes särskildt en tabellarisk öfversikt öfver nettoarbetstiden för olika arbetarekategorier inom särskilda näringsgrenar.

I den år 1909 publicerade fortsättningen af denna framställning, »Die kollektiven Arbeits- und Lohnverträge in Österreich. Abschlüsse und Erneuerungen des Jahres 1907»,[3] har denna

[1] Soziale Rundschau 1906, II. sid. 479 ff.

[2] Die kollektiven Arbeits- und Lohnverträge in Österreich im Jahre 1906. Herausgegeben vom k. k. Arbeitsstatistischen Amte im Handelsministerium. Wien 1908.

[3] Die kollektiven Arbeits- und Lohnverträge in Österreich. Abschlüsse und Erneuerungen des Jahres 1907. Herausgegeben vom k. k. Arbeitsstatistischen Amte im Handelsministerium. Wien 1909.

tabell kompletterats med en efter orter och arbetarespecialiteter uppställd tabell öfver de aftalsenliga minimitidlönerna inom ett antal viktigare näringsgrenar. Efter samma principer har verkställts en utredning angående de kollektivaftal, som träffats år 1908,[1] hvaremot beträffande 1909 års aftal ännu endast föreligga preliminära, i »Soziale Rundschau» publicerade kvartalsredogörelser.[2]

Som häraf framgår, har i Österrike icke skett någon undersökning af samtliga vid en viss tidpunkt gällande kollektivaftal, utan har man inskränkt sig till att insamla under resp. år nyingångna eller förnyade aftal. Denna metod ansågs dock efter några års förlopp skola leda till, att man erhöll en tämligen fullständig kataster öfver samtliga gällande aftal. Under åren 1906—1909 hafva insamlats 2,279 aftal, berörande, såvidt bekant, 39,029 arbetsställen med 542,096 arbetare. Då aftalens giltighetstid i Österrike uppskattas till i genomsnitt två år, torde antalet af inom landet förefintliga aftal samt af dem berörda arbetsgifvare och arbetare knappast anses öfverstiga hälften af förenämnda siffror.

Kollektivaftalets utbredning i Österrike är alltså både absolut och relativt svagare än i Tyskland, men det är i det förra landet icke som i det senare egentligen inskränkt inom handtverksyrkenas område. Visserligen har kollektivaftalet äfven inom Österrike stor utbredning inom byggnadsyrkena, men talrika aftal hafva jämväl träffats inom textilindustrien samt metall- och maskinindustrien. Nämnda aftalsform har äfven vunnit utbredning utom industri och transportarbete, i det enskilda kollektivaftal omnämnas för Wienertidningarnas tjänstemän och expeditionspersonal, för teknisk teaterpersonal och garderobiärer i Wien och Lemberg samt för jordbruksarbetare på ett gods i Bezirkshauptmannschaft Saaz (Böhmen).[3] Äro sålunda de näringsgrenar talrika, inom hvilka kollektivaftalet kommit till användning, är dess geografiska utbredning inom Österrike tämligen begränsad. Hufvudmassan af aftal komma på rikets båda förnämsta industridistrikt, nedre Österrike med centrum i Wien samt de böhmisk-mähriska länderna med medelpunkt i Prag, hvaremot från öfriga kronländer endast insamlats spridda öfverenskommelser af detta slag.

Kollektivaftalet har sålunda i Österrike hittills icke nått stor hvarken geografisk eller numerisk utbredning, men af förefintliga aftal kommer en proportionsvis ganska betydande del på den egentliga storindustrien. Dessa omständigheter i förening hafva medfört särskilda svårigheter vid tillämpningen af de tyska metoderna för aftalens

[1] Die kollektiven Arbeits- und Lohnverträge in Österreich. Abschlüsse und Erneuerungen des Jahres 1908. Herausgegeben vom k. k. Arbeitsstatistischen Amte im Handelsministerium. Wien 1910.

[2] Soziale Rundschau 1910, I. sid. 207 ff.; 1911 sid. 131 ff. (III. sid. 37 ff.).

[3] Soziale Rundschau 1911 sid. 626 ff. (I. sid. 178 ff.).

bearbetning, särskildt den ofvanberörda tabellariska sammanställningen af aftalsenlig arbetstid och arbetslön inom olika näringsgrenar. I utredningarna framhålles också, att en på kollektivaftal grundad undersökning angående rådande arbetstids- och arbetslönsförhållanden endast har ett relativt värde.

Sedan i undersökningen rörande 1906 års aftal gifvits en framställning af den i dem fastställda nettoarbetstiden inom olika näringsgrenar, göres beträffande vissa näringsgrenar en sammanställning mellan dessa siffror och de, som erhållits ur en s. å. verkställd officiell utredning rörande arbetstiden i 13,000 österrikiska fabriker.[1] Jämförelsen föreligger i följande tabell (a. a. sid. 21):

Industriklass.		Antal arbetare i företag med en daglig arbetstid af			
		t. o. m. 9 tim.	t. o. m. 10 tim.	t. o. m. 11 tim.	öfver 11 tim.
		%	%	%	%
Metallindustri	a	10·0	59·0	31·0	—×
	b	78·9	21·1	—	—
Maskinindustri	a	25·1	62·9	12·0	—×
	b	42·3	57·7	—	—
Läderindustri	a	4·6	69·3	26·1	—
	b	6·7	93·3	—	—
Textilindustri	a	0·4	40·5	59·0	0·1
	b	12·0	71·8	16·2	—

a = i fabriksmässigt bedrifna företag öfver hufvud.
b = i företag, för hvilka föreligga kollektivaftal, träffade år 1906.
× = under 0·05 %.

Den bristande öfverensstämmelsen mellan de båda slagen af uppgifter utgör en maning att blott med mycken försiktighet ur ett begränsadt antal kollektivaftal draga slutsatser rörande arbetstidsförhållandena inom industrien i allmänhet. Innan detta kan ske, måste först utrönas, huru många af hvarje näringsgrens arbetsgifvare och arbetare beröras af kollektivaftal, och därigenom fastställas kollektivaftalsbestämmelsernas grad af allmängiltighet för industrien i fråga.

Hvad arbetslönen beträffar, har det icke kunnat undvikas, att i de jämförande lönetabellerna vid sidan af väl afgränsade handtverksarbetarekategorier, såsom skomakeri- och skrädderiarbetare, murare, stenhuggare o. s. v., måst införas abstrakt karakteriserade fabriksarbetaregrupper, såsom t. ex. yrkesarbetare vid maskin- och metallvarufabriker. Då man af undersökningen angående 1907 års aftal erfar, att sistnämnda arbetarekategoris minimidaglöner utgjorde i österrikiska Kronen 3·78—4·05 i Wien, 3·54—3·92 i öfriga Nedre

[1] Die Arbeitszeit in den fabriksmässigen Betrieben Österreichs, dargestellt vom k. k. Arbeitsstatistischen Amte im Handelsministerium. Wien 1907.

Österrike, 2·97 i Böhmen, 3·20—4·00 i Brünn och 2·97—3·24 i öfriga Mähren, gifva dessa siffror ingen klar föreställning om inom facket rådande löneförhållanden.[1] För att erhålla en sådan, har man att gå till specialredogörelsen för aftalen inom metall- och maskinindustrien och till den individuella framställningen af viktigare inom denna näringsgren träffade aftal.

Att kollektivaftalens hufvudsakliga betydelse ur statistisk synpunkt är att gifva konkret detaljerad kunskap om arbets- och löneförhållanden inom särskilda näringsgrenar, icke abstrakta öfversikter öfver löne- eller arbetstidsnivån inom industrien eller näringslifvet i allmänhet, synes utgöra grundtanken i den kollektivaftalsutredning, som föreligger från *Storbritannien och Irland.*

I detta land har den officiella arbetsstatistiska tidskriften »Labour Gazette» alltsedan år 1896 lämnat månatliga redogörelser för genom förliknings- eller skiljedomsförfarande inom olika näringsgrenar upprättade kollektivaftal. En systematisk redogörelse för inom landet gällande kollektivaftal förelåg dock först år 1910 i arbetet »Report on Collective Agreements between Employers and Workpeople in the United Kingdom».[2]

Denna redogörelse är uppställd efter från dess tyska och österrikiska motsvarigheter alldeles afvikande principer. I densamma meddelas en förteckning öfver samtliga, år 1910 i kraft varande kollektivaftal, fördelade i ackordsprislistor, glidande löneskalor och öfriga kollektivaftal. Vidare belyses den allmänna karaktären af dessa öfverenskommelser därigenom, att texten till ett antal typiska kollektivaftal återgifves in extenso eller i utdrag, åtföljd af utförliga upplysningar om resp. aftals uppkomsthistoria och detaljerade förklaringar till förekommande tekniska termer. Som inledning till denna afdelning, hvilken utgör arbetets hufvudinnehåll, lämnas några upplysningar om de viktigaste af de ämnen, som i aftalen beröras. I anslutning till aftalens uppgifter beskrifvas sålunda tid- och stycklöner samt deras olika mellanformer, skildras anordningen af ackordsprislistor och glidande löneskalor, beröres ersättningen för öfvertids- och nattarbete, meddelas upplysningar om arbetslagens storlek, arbetets fördelning under död säsong, gränserna mellan olika yrken, inskränkningar i användningen af minderårig arbetskraft, förlikningsoch skiljedomsförfarande o. s. v.

Däremot upptagas icke till systematisk behandling aftalens bestämmelser rörande arbetstidens längd och arbetslönens höjd. Anledningen härtill torde närmast vara, att den engelska arbetsstatisti-

[1] 1 Krone = 0·76 kr.

[2] Collective Agreements [Cd. 5366]. Board of Trade (Labour Department). London 1910.

ken på en annan väg erhåller upplysningar i dessa ämnen. Från arbetsgifvare- och arbetareorganisationer m. fl. meddelas nämligen årligen rådande lönesatser och arbetstimmar å olika orter inom ett stort antal näringsgrenar, i hvilka tidlönsarbete råder. Dessa uppgifter offentliggöras därefter af handelsministeriets arbetsstatistiska byrå under titeln »Standard Time Rates of Wages in the United Kingdom» till en serie publikationer, hvaraf den femte volymen i ordningen, afseende förhållandena den 1 oktober 1910, offentliggjorts i början af år 1911.[1] Arbetet berör arbetstid och arbetslön för arbetare inom byggnadsindustri, metall- och maskinindustri, bokindustri, möbelindustri, bageriindustri och skoindustri samt dessutom för hofslagare, gasverksarbetare, poliskonstaplar, sjömän och jordbruksarbetare.

De i denna publikationsserie meddelade vedertagna lönesatserna och arbetstimmarna äro i många fall fastställda genom skriftliga öfverenskommelser. Dylika kollektivaftal hafva också i enskilda fall användts i och för kontroll af lämnade uppgifter, men någon systematisk bearbetning af aftalens löne- och arbetstidsbestämmelser har, som nämnts, icke ägt rum. En undersökning af antydt slag skulle också hafva vållat stor kostnad och tidsutdräkt på grund af kollektivaftalets stora utbredning i Storbritannien och Irland samt aflöningsbestämmelsernas ofta invecklade natur.

I den förenämnda kollektivaftalsutredningen redovisas 1,696 kollektivaftal, tillsammans berörande 2,400,000 arbetare. Redan denna siffra inbegriper ungefär en fjärdedel af alla engelska industriarbetare, och ännu klarare framstår kollektivaftalens betydelse, när man erfar, att i kollektivaftalsutredningen endast redovisas aftal af större räckvidd, berörande hela städer eller industridistrikt, icke hela mängden af aftal för enskilda arbetsplatser, samt vidare när det tages i betraktande, att till de af aftalen direkt berörda bör läggas det stora antal arbetare, hvilkas arbetsvillkor faktiskt, ehuru ej formellt regleras genom inom resp. näringsgrenar förefintliga aftal. Det synes därför vara på goda grunder i utredningen fälles det omdömet, att i Storbritannien och Irland kollektivaftalet utgör förhärskande aftalsform inom hela fabriksindustrien, speciellt gruf-, metall- och maskin-, textil-, beklädnads-, glas- och bokindustrierna, och vidare inom byggnadsverksamheten och därmed sammanhängande handtverksfack, samt att detsamma därjämte vunnit betydande utbredning vid dock- och hamnarbete, järnvägs- och pråmtransportrörelse samt hafsfiske.

Beträffande hela detta vidsträckta område af brittiskt näringslif gifver nu kollektivaftalsutredningen en skildring af det sätt, på

[1] Wages (Standard Time Rates) [Cd. 5459]. Board of Trade (Labour Department). London 1911.

hvilket arbetsvillkoren regleras i gällande kollektivaftal. Hufvuduppmärksamheten riktas på reglerna för arbetslönens bestämmande, och vid kollektivaftalens bearbetning i detta afseende har brittiska handelsministeriet haft till sitt förfogande världens kanske främsta auktoritet på löneteoriens område, mr D. F. Schloss. (Jfr nedan sid. 36 not 2.)

Bland ofvan berörda invändningar, som riktats mot kollektivaftalet och speciellt mot dess användning inom storindustrien, vägde kanske tyngst denna aftalsforms förmenta brist på smidighet, som skulle medföra, att genom detsamma arbetsvillkoren fastställas för åratal framåt, utan att afvikelser medgifvas, hurudana än konjunkturerna må gestalta sig. Denna brist på anpassningsförmåga kan dock undvikas därigenom, att i aftalet den fasta lönetariffen ersättes med en glidande löneskala så konstruerad, att arbetspriset automatiskt inrättas efter varupriset. Dylika skalor förekomma särskildt inom den brittiska järnindustrien.

Huru en sådan är anordnad i detalj, visar en redogörelse för den glidande skala, som efter enahanda principer alltifrån år 1879 reglerat arbetslönen för masugnspersonal till ett antal af 5,500 i Clevelanddistriktet i norra England. I januari, april, juli och oktober inhämtas genom arbetsgifvarnas och arbetarnas förtroendemän ur sju namngifna firmors böcker det nettoförsäljningspris Cleveland tackjärn n:r 3 i genomsnitt betingat under de tre föregående månaderna. Då detta pris uppgår till 34 *s.*, men icke öfverstiger 34 *s.* 2·40 *d.* per ton, utbetalas de arbetslöner, som i aftalet betecknas som standardlöner. Understiger försäljningspriset 34 *s.* per ton, reduceras för hvarje sänkning i priset med 2·40 *d.* per ton standardlönerna med 0·25 %, hvaremot de höjas med motsvarande belopp, i den mån salupriset öfverstiger 34 *s.* En förändring i salupriset af 1 *s.* medför sålunda en ökning eller minskning i standardlönerna af 1·25 %.[1]

I redogörelsen uppräknas 30 glidande skalor, men där konstateras jämväl, att ifrågavarande aflöningsmetod numera icke åtnjuter samma förtroende som förr. I stigande grad har från arbetareorganisationernas sida framhäfts, att arbetspriset icke enbart bör rättas efter priset på den färdiga produkten, utan att vid dess bestämmande hänsyn jämväl bör tagas till andra faktorer, såsom rådande lefnadskostnader m. m. I stället för de glidande skalorna har därför börjat träda det icke så mekaniskt verkande systemet med af arbetsgifvare och arbetare paritetiskt sammansatta lönenämnder.

Efter hvilka principer dylika nämnder arbeta, må belysas genom anförande af vissa grundregler för förlikningsnämnden inom kol-

[1] Denna proportion råder icke i hela skalan, men i allra största delen af densamma. Collective Agreements s. 62. 1 pund sterling (£) à 20 shillings (*s.*) à 12 pence (*d.*) = 18·16 kr.

grufveindustrien i de s. k. Federated Districts, omfattande Lancashire, Cheshire, södra och västra Yorkshire, Nottinghamshire, Derbyshire, Leicestershire, Warwickshire, Shropshire, en del af Staffordshire samt norra Wales med sammanlagdt 378,000 kolgrufvearbetare. Enligt dessa regler skall till utgångspunkt för lönesättningen tagas lönenivån år 1888, och få lönerna sättas lägst 37½ % och högst 60 % öfver nämnda standardlöner. Förändring i rådande löner må ske med högst 5 % hvarje gång. Nämnden skall söka fastställa en viss proportion mellan dessa lönesatser och försäljningspriset på stenkol. Dock skola förändringar i kolpriset icke vara det enda afgörande för nämndens lönesättning, utan blott ett motiv vid sidan af andra; och skall hvardera parten äga full rätt att inför nämnden andraga sina skäl, hvarföre enligt hans förmenande ingen ändring bör ske i lönenivån, ehuru kolpriset blifvit ändradt.[1]

Dylika lönenämnder hafva dock icke allenast svårigheter att öfvervinna genom parternas stridiga intressen, utan ställas ej sällan inför rent tekniskt svårlösliga löneproblem. Inom vissa ackordsyrken, såsom tenn- och järnblecksindustrien i London, förekomma nämligen kollektivt öfverenskomna ackordsprislistor på 300 trycksidor och med arbetspriser för öfver 1,200 olika specialartiklar. I många aftal har man emellertid förenklat förfarandet genom att i stället för att uppräkna och prissätta alla tänkbara inom yrket förekommande arbeten, tillämpa metoden att först bestämma en standardartikel eller -arbetsprocess och därefter uppställa hela ackordsprislistan i bestämd relation till denna enhet. Från angifna standard utgår då hela löneskalan, i det arbetsprisen för alla andra artiklar eller arbetsprocesser angifvas genom bestämda tillägg till eller afdrag från standardpriset. Dylik standardisering af ackordsprisen har ägt rum bl. a. inom bokindustrien med afseende på »beräkningssättning», inom skoindustrien beträffande maskinarbete samt inom textilindustriens olika branscher och arbetsstadier. Från sistnämnda industri må anföras ett par exempel, ägnade att klargöra systemet i detalj.

I den engelska bomullsindustriens centrum, grefskapen Lancashire och Cheshire med medelpunkt i Manchester, regleras inom de flesta fabriker bomullens spinning genom två ackordsprislistor, benämnda Oldhamprislistan och Boltonprislistan, af hvilka den förra beräknats beröra 10,180, den senare 5,584 organiserade spinnare och tvinnare.

---

[1] Collective Agreements sid. 27. Under lågkonjunktur och hotande konflikt inom kolgrufveindustrien beslöt denna nämnd den 3 sept. 1909, att någon lönereduktion väl icke borde ske, men att icke heller någon ökning i rådande löner skulle äga rum, när kolpriset öfverstege 7 *s.* 10·21 *d.* per ton, förrän arbetsgifvarna genom prisförhöjningen kunde anses hafva förtjänat så mycket, att de gjorts skadeslösa för den förlust de lidit genom att bibehålla rådande lönesatser under den period, då försäljningspriset på kol understeg 7 *s.* 10·21 *d.*

Oldhamlistan är baserad på betalning efter längden af det spunna garnet, uppmätt i hank (à 840 yards) genom en å spinnstolen, hvilken i regel är en s. k. selfacting mule, fäst automatisk apparat. Gällde det blott att mäta garnets längd, skulle sålunda problemet om betalning efter arbetsprodukt vara mycket lätt, men enär garnet växlar i kvalitet nästan i det oändliga och jämväl arbetsmaskinerna förete stora variationer, blir saken ganska invecklad. Man tager då först hänsyn till antalet å mulestolen förefintliga spindlar, ty under i öfrigt lika omständigheter måste den mulestol, som har största antalet spindlar, på en gifven tid spinna största antalet hank. Enär emellertid på de automatiska mulestolarna spinningen sker på så sätt, att den »vagn», å hvilken de från bobiner med bomull matade roterande spindlarna äro placerade, bringas att löpa fram och tillbaka, betingas garnets längd jämväl af längden på »vagnens» bana. Sålunda erhålles grundvalen för Oldhamlistans standard, hvilken innebär, att ett visst gifvet antal spindlar, som göra tre fram- och återfärder öfver en sträcka af 63 inches på 50 sekunder, skola representera en viss veckolön, som i fastställd proportion fördelas mellan spinnaren och hans i regel minderåriga medhjälpare. Denna veckoförtjänst växlar från 1 £ 17 *s.* vid 36 dussin spindlar till 3 £ 15 *s.* 4 *d.* vid 116 dussin spindlar, och häraf erhåller spinnaren själf resp. 25 *s.* 6 *d.* och 38 *s.* 10 *d.* per vecka.[1]

Efter något afvikande principer är Boltonlistan uppställd, hvilket bl. a. framgår af dess standard för spinning af inslagsgarn (weft): »Standardpriset för inslagsgarn är 18·56 *d.* per 1,000 hank af n:r 50, med 22·5 rotationer af spindlarna per inch garn, på mulestolar à 420 spindlar.»[2]

I nästan ännu högre grad än spinnlönerna hafva inom den engelska bomullsindustrien väflönerna normaliserats, nämligen genom den s. k. Uniform List for Weaving, hvilken alltsedan år 1892 allmänt användts i norra och nordöstra Lancashire vid väfning af släta bomullstyger. Den är publicerad i bokform och innehåller pris per skott (inslagstråd) för väfstolar om 24—72 inches i bredd och väfskedar af olika slag (n:r 50—132). Den standard, på hvilken listan är baserad, afser en väfstol af 45 inches' bredd. Varptrådarna skola vara af n:r 28 eller finare, af dem skola 60 gå på en inch (väfsked n:r 60) och väfvens hela bredd utgöra 39, 40 eller 41 inches. Inslagstrådarna skola vara af n:r 31—100, och af dem skola 15 gå på 1/4 inch. Väfvens längd skall vara 100 yards. För denna standardväf betalas 30 *d.* eller 2 *d.* per skott (inslagstråd), registrerad genom automatisk räkneapparat. Alla variationer från angifna standard, vare sig de betingas af olika bredd på väfstol eller

[1] Collective Agreements sid. 140 ff. 1 yard à 3 feet à 12 inches = 0·91 m.
[2] Collective Agreements sid. 148 ff.

väf, af olika garnsorter etc., medföra i prislistan motsvarande tillägg till eller afdrag från standardpriset.[1]

Senast anförda detaljuppgifter hafva afsett att klarställa, huru man löst problemet att genom kollektivaftal fullständigt reglera lönevillkoren inom en af världens tekniskt högst utvecklade storindustrier. De anförda exemplen böra dock icke generaliseras, ty i desamma berörda medel och metoder torde till mycket stor del betingas af den brittiska industriens egenart, speciellt den för landet egendomliga koncentrationen af särskilda tillverkningar till bestämda fabriksdistrikt samt fabrikationsmetodernas och arbetsvillkorens däraf föranledda enhetlighet.

II. Kollektivaftalet som källa för undersökningar rörande i Sverige rådande löne- och arbetsförhållanden.

Af förestående öfversikt öfver kollektivaftalet behandlande utländska officiella publikationer torde framgå, att det sätt, på hvilket materialet i desamma bearbetats, betingats dels af aftalens art och utbredning i resp. land, dels af utredningens närmaste syfte.

Dessa båda faktorer hafva äfven bestämt innebörd och omfång af den svenska kollektivaftalsutredning, af hvilken förevarande framställning utgör tredje och sista delen. Af de båda föregående delarna har den ena (Del I, utgifven 1910) meddelat en redogörelse för kollektivaftalens utbredning och vissa sidor af deras innehåll, medan den andra (Del II, utgifven 1908) gifvit en nominativ förteckning öfver i början af år 1908 gällande kollektivaftal samt aftryck af en vald samling af dem.

Sistnämnda båda publikationer utvisa först och främst, att kollektivaftalet i vårt land nått en, såväl absolut som relativt taget, synnerligen betydande utbredning. Enligt hvad till Kommerskollegium inkomna upplysningar gifva vid handen, förefunnos vid 1908 års ingång i Sverige 1,971 kollektivaftal i gällande kraft. Hela antalet af dessa aftal berörda arbetsgifvare utgjorde omkring 9,600, vid hvilkas företag sysselsattes i rundt tal 260,000 arbetare.

Fördelas kollektivaftalen och de af dem berörda arbetarna på olika hufvudgrupper af näringsgrenar, befinnes inom jordbruk och skogsbruk endast hafva träffats 41 aftal, berörande 3,333 arbetare, d. v. s. endast en ytterst ringa bråkdel af inom dessa näringsgrenar sysselsatta personer. Inom fiskerinäringen har intet kollektiv-

[1] Collective Agreements sid. 173 ff.

aftal ingåtts, ehuru dylika där icke äro otänkbara, sedan numera, särskildt genom trawlfisket, rent kapitalistiska driftsformer vunnit insteg inom denna näringsgren jämväl i vårt land (jfr sid. 16).

Vid företag, som hänförts till grufdrift, fabriksindustri och handtverk, voro gällande hufvudmassan af kollektivaftal, nämligen 1,376 aftal, omfattande 5,724 arbetsgifvare och 164,983 arbetare.

Af ifrågavarande aftal, arbetsgifvare och arbetare kommer flertalet på den egentliga industrien. Inom denna förekomma kollektivaftal inom så godt som alla mera betydande branscher, låt vara att inom desamma, som af den Del I, sid. 297 ff. återgifna tab. 2 framgår, aftalens relativa utbredning erbjuder ganska stora växlingar. Betraktas som helhet de näringsgrenar, hvilka sammantagna kunna sägas innefatta den större industrien, befinnas sammanlagdt 53 % af hela antalet arbetare vara berörda af kollektivaftal.

Dylika jämförelser äro däremot ej verkställbara beträffande handtverksyrkena, enär från dessa inga tillförlitliga uppgifter föreligga rörande hela antalet anställda arbetare. Man måste därför inskränka sig till att konstatera, att vid tiden för undersökningen 25,053 arbetare voro sysselsatta inom näringsgrenar, som med hänsyn till kollektivaftalens art, flertalet hithörande företags omfattning och det förhärskande produktionssättets natur i föreliggande utredning hänförts till handtverk. Man torde dock våga uttala en förmodan, att de aftalsberörda arbetarna i dessa yrken utgöra inemot hälften af hela arbetareantalet inom den handtverksmässigt bedrifna delen af industrien.

Det handtverket närstående hus- samt väg- och vattenbyggnadsarbetet är däremot i så stor utsträckning regleradt genom mellan arbetsgifvare och arbetare öfverenskomna prislistor, att tre fjärdedelar af alla byggnadsarbetare i riket beräknats arbeta enligt kollektivaftal.

En nyssnämnda aftal närstående, ehuru såvidt bekant för Sverige säregen aftalsgrupp, bilda de kollektivt öfverenskomna bestämmelser rörande arbetet vid offentliga verk och inrättningar, som jämte aftalen för med dessa jämförliga privatföretag hopförts under rubriken Allmänna arbeten.[1] Dessa aftal äro 51, omfattande 9,238 arbetare. Flertalet af dessa aftal afser af städer och köpingar igångsatta byggnadsarbeten af olika slag samt kommunalindustriella företag, såsom gas-, elektricitets-, vattenlednings- och renhållningsverk. Sålunda hafva 17 städer och köpingar ingått kollektivaftal

[1] För privata gasverk omtalas kollektivaftal från England (Collective Agreements sid. 489 ff.), och från Tyskland omtalas ett par kommunala stensättaretariffer (Beiträge zur Arbeitsstatistik n:r 4 sid. 158), men mellan offentliga myndigheter och i deras tjänst anställda arbetare ingångna utförliga öfverenskommelser om arbetsvillkoren vid allmänna arbeten omnämnas icke i tillgänglig litteratur.

med sammanlagdt omkring 8,500 arbetare, hvilken siffra torde innesluta mer än tre fjärdedelar af hela antalet arbetare i kommunal tjänst. Vid statens affärsföretag hade kollektivaftal endast ingåtts för kraftstationen i Trollhättan, medan eljes för fastställandet af statstjänarnas arbetsvillkor användts andra former (se sid. 167, 249, 295).

Af återstående aftal komma så godt som samtliga på gruppen handel och samfärdsel, inom hvilken kollektivaftalet nått ganska betydande utbredning bland handelsarbetare och varuutkörare, åkeriarbetare och hamnarbetare, spårvägsmän och järnvägspersonal, telefonarbetare i enskild tjänst samt vissa grupper af fartygspersonal.

Då hela antalet arbetare i Sverige inom industri, handel och samfärdsel beräknas utgöra 500,000 à 550,000, skulle af dessa enligt utredningen 45 à 50 % varit anställda vid arbetsplatser, för hvilka kollektivaftal träffats.

Bland arbete, som ej kan hänföras till någon af förut omnämnda grupper, märkes ett aftal för teknisk teaterpersonal i Stockholm. Grupperna hotell- och restaurantrörelse samt husligt arbete saknade vid 1908 års ingång fullständigt kollektivaftal, men träffades i början af nämnda år ett aftal inom förstnämnda arbetsområde.

Liksom annorstädes (jfr sid. 13) har jämväl i vårt land principen om arbets- och löneförhållandens reglerande genom kollektiva öfverenskommelser visat tendens till utbredning jämväl utom de egentliga kroppsarbetarnas krets. Sålunda finnas kollektivaftal för järnvägstjänstemän af högre grad samt för styrmän och examinerade maskinister. Vidare hafva de organisationer, som bildats af scenisk teaterpersonal, musiker och farmaceuter, sökt och delvis lyckats genomdrifva vissa minimilöner för sina medlemmar, men synas resultaten af denna verksamhet icke föreligga i form af verkliga kollektivaftal med vederbörande arbetsgifvare.

Af ofvan anförda siffror och upplysningar torde kunna dragas den slutsatsen, att kollektivaftalen i vårt land böra medgifva inblick i rådande arbets- och löneförhållanden inom mycket stora delar af svenskt närings- och arbetslif. Ifrågavarande möjligheter hafva dock allenast delvis och i begränsad utsträckning utnyttjats i Del I af förevarande framställning. Dennas syfte har i första hand varit att gifva en sådan bild af gällande kollektivaftal, som kunde vara af nytta för en eventuell lagstiftning i ämnet. Hufvudvikten lades därföre på det för samtliga kollektivaftal lika och gemensamma, och detta kommer särskildt till uttryck i arbetets tabeller, där kollektivaftalen inom olika näringsgrenar redovisas fördelade efter deras bestämmelser i olika ämnen.

När sålunda först i andra hand och blott vid särskilda tillfällen uppmärksamheten fästs på det växlande sätt, på hvilket arbetsvill-

korens kollektiva reglering ägt rum inom olika näringsgrenar, följer häraf, att publikationen skarpast belyser icke aftalens bestämmelser om själfva arbetsvillkoren, utan väsentligen de stadganden, som stå i förbindelse med arbetsvillkoren blott så till vida, att de tjäna desamma till säkerhet och skydd. Till denna sistnämnda grupp höra bestämmelserna om garantier för aftalets upprätthållande, om slitande af under aftalstiden uppstående stridigheter, om föreningsrätt och »arbetets frihet», om lärlingsregulativ o. s. v. Dylika stadganden komma också otvifvelaktigt i den bästa belysning, om de behandlas under ett för samtliga näringsgrenar. En förhandlingsordning, som visat sig lämplig inom en industri, lånas ej sällan, åtminstone till sina hufvuddrag, till en annan, och arbetsgifvareorganisationer hafva visat sig kunna genomföra principbestämmelser i fråga om »arbetets frihet» beträffande så godt som hela sina verksamhetsområden, ehuru dessa innefatta vidt skilda yrken och industrier.

Men i en dylik allmän öfversikt kan däremot icke uttömmande behandlas den andra hufvudgruppen af aftalsbestämmelser, nämligen de som reglera själfva arbetsvillkoren.

Härifrån finnes dock ett undantag, nämligen när ifrågavarande bestämmelser utgå från eller afse att komplettera en allmän socialagstiftning. Sålunda gifves Del I, sid. 201 ff. en fullständig framställning af aftalens stadganden om ersättning vid olycksfall och sjukdom. Ifrågavarande bestämmelser afse nämligen i regel antingen att utsträcka arbetsgifvares ersättningsskyldighet gent emot i hans tjänst skadad arbetare till yrkesutöfvare inom andra branscher än de, som nämnas i lagen den 5 juli 1901 om ersättning för skada till följd af olycksfall i arbete, eller ock att förbinda arbetsgifvare att utgifva skadeersättning på annat sätt eller utöfver det mått nämnda lag ålägger.

Men de bestämmelser, som utgöra aftalens hufvudinnehåll, nämligen öfverenskommelserna om arbetstid och arbetslön, betingas blott i mindre grad af för större näringsgrupper gemensamma regler och bero till hufvudsaklig del på arbetets art inom resp. näringsgren och yrkesspecialitet.

De allmänna regler för arbetstidens längd och arbetslönens beräkning, som återfinnas i kollektivaftalen, meddelas i de båda kapitel af Del I af förevarande framställning, som benämnas »Bestämmelser om aflöningen» och »Bestämmelser om arbetstiden». Tillämpningen af ifrågavarande regler belyses väl här genom exempel, hämtade från olika näringsgrenar, men däremot meddelas icke, huru ifrågavarande förhållanden och deras af arbetets art betingade förutsättningar gestalta sig inom hvarje särskild industri. I närmaste öfverensstämmelse härmed står, att intet försök där gjorts att sammanställa aftalens arbetstids- och arbetslönsbestämmelser till en

bild af arbetstidens längd och arbetslönens höjd inom olika näringsgrenar. Att i den mån materialets beskaffenhet det medgifver meddela en sådan, är föreliggande publikations hufvudsyfte.

En bearbetning af kollektivaftalens innehåll i detta syfte måste anses önskvärd särskildt ur den synpunkten, att därigenom erhålles en mängd värdefulla upplysningar till komplettering af de redogörelser, som hittills publicerats till belysning af inom svenskt näringslif rådande arbetsvillkor, af hvilka särskildt de, som röra löneförhållandena, ännu icke kunnat mera ingående behandla annat än enstaka näringsgrenar.

Beträffande arbetstiden har nyligen af Kommerskollegium publicerats en omfattande redogörelse för arbetstidens längd inom industri och handtverk år 1905,[1] men denna publikation lämnar inga upplysningar om hithörande förhållanden inom bl. a. jordbruk, handel och samfärdsel.

Hvad aflöningsförhållandena beträffar, saknas ännu, som nämndt, utredningar för större näringsgrupper, och föreligga endast monografier öfver särskilda yrken och industrier. Af dessa må nämnas de af Kommerskollegium utgifna och i serien »Arbetsstatistik» publicerade undersökningarna af bageriindustrien, tobaksindustrien, mekaniska verkstadsindustrien och bokindustrien.[2] Vidare föreligger i samma serie en undersökning öfver utländska jordbruksarbetares arbetsvillkor i Sverige,[3] hvarjämte i »Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik» influtit smärre utredningar rörande arbets- och löneförhållanden inom olika näringsgrenar och å olika orter, hvaribland må nämnas de uppgifter, som meddelats beträffande tändsticksfabriken Vulcan i Tidaholm år 1904, några sågverk i Norrland år 1903 och fabrikerna i Limhamn år 1905.[4] Af på enskildt initiativ utgifna lönestatistiska undersökningar må särskildt nämnas de i Lorénska stiftelsens skriftserie ingående, däribland de af d:r K. Key-Åberg författade skildringarna öfver textilindustrien i Norrköping samt glasindustrien i Sverige[5] samt U. von Feilitzens utredningar af landtarbetareförhållanden i Östergötland, Småland och Skåne.[6]

---

[1] Arbetsstatistik A: 10. Arbetstidens längd inom industri och handtverk i Sverige. Stockholm 1911.

[2] A: 1. Undersökning af bagerierna i Sverige (utg. 1899). A: 2. Undersökning af tobaksindustrien i Sverige (utg. 1899). A: 3, 4. Undersökning af den mekaniska verkstadsindustrien i Sverige (utg. 1901—04). A: 7. Undersökning af tryckerier och därmed förenad handtering i Sverige (utg. 1909). År 1911 är afsedd att utgifvas en redogörelse för »Den svenska tobakshandteringen år 1908».

[3] A: 8. Utländska jordbruksarbetare i Sverige år 1907 (utg. 1909).

[4] Årg. 1905 sid. 469 ff., sid. 485 ff., årg. 1906 sid. 480 ff.

[5] N:r 12. Inom textilindustrien i Norrköping sysselsatta arbetares löncvillkor och bostadsförhållanden. Stockholm 1896. N:r 17. Arbetsstatistisk studie öfver glasindustrien i Sverige. Stockholm 1899.

[6] N:r 1, 6, 7. Tjänare, statare och torpare. En del statistiskt material till jordarbetarefrågans lösning. Stockholm 1890—92.

I syfte att på ett öfverskådligt sätt sammanställa kollektivaftalens viktigaste löne- och arbetstidsbestämmelser uppgjordes redan på ett ganska tidigt stadium af aftalsutredningen de tabeller, som innehållas i bifogade *tabellbilaga* (sid. 327 ff.). Denna afser att gifva en bild af arbetslönens storlek och arbetstidens längd vid 1907 års utgång enligt kollektivaftal för olika näringsgrenar och orter, jämte uppgift om år, då resp. kollektivaftal träffats, samt antalet af dem berörda arbetsgifvare och arbetare.

Tabellbilagan är uppställd i närmaste öfverensstämmelse med den Del I, sid. 253 ff. meddelade tab. 1 öfver kollektivaftalets utbredning i Sverige, och hänvisas därför till, hvad som i nämnda del anföres rörande i denna tabell förekommande dubbelföringar af arbetsgifvare samt uppdelningar af ett och samma aftal på olika näringsgrenar m. m. (se Del I, sid. 28, 33, 252). Från Del I är äfven ortsindelningen samt — med några obetydliga afvikelser — yrkesgrupperingen hämtad. Dock redovisas i tabellbilagan aftalen icke, som skett i nyssnämnda tab. 1, sammanslagna under resp. orter, utan hvarje aftal för sig. Berör ett aftal såväl stad eller köping som landsbygd, redovisas det två gånger, hvarvid ena gången upptages antalet af aftalet berörda arbetsgifvare och arbetare inom staden eller köpingen och andra gången antalet af detsamma berörda yrkesutöfvare på landsbygden.

Hvad tabellbilagans innehåll beträffar, må ännu en gång erinras om, att där meddelade uppgifter afse 1907 års utgång, hvilket särskildt bör beaktas beträffande kollektivaftal, som föreskrifva, att arbetslönen skall successivt höjas eller arbetstiden automatiskt nedsättas under aftalens giltighetstid (jfr Del I, sid. 167 ff., 191).

Kolumnen år för aftalens träffande har införts, enär det med hänsyn till aflöningsbeloppen ansetts vara af intresse att erfara, om aftalet träffats under 1906—1907 års högkonjunktur eller tidigare.

Med antal arbetsgifvare och arbetare förstås hela det antal yrkesutöfvare, som vid nämnda tidpunkt berördes af resp. aftal. Sålunda gifva dessa siffror blott en bild af aftalens omfattning, men i allmänhet icke af det antal arbetare, för hvilka i tabellen upptagna lönesatser och arbetstimmar faktiskt voro gällande.

Detta förhållande har varit anledningen till, att i framställningen sällan göras försök att uträkna genomsnittslönen, vare sig med tillhjälp af vanliga medeltal eller genom »median- och kvartilberäkningens» metod, hvilken innebär att löntagarna inom en viss grupp fördelas efter lönesatsernas höjd, hvarefter å den så erhållna skalan utmärkas de lönesatser, som uppnås af $^1/_4$, $^1/_2$ och $^3/_4$ af de å skalan upptagna arbetarna.

I kolumnen tidlön redovisas tidlönsarbetarnas aftalsenliga aflöning, vare sig denna utgår som timlön, daglön, veckolön, månadslön

eller årslön. Af nämnda löneformer har inom hvarje näringsgren upptagits den, som omfattas af största antalet aftal, och hafva möjligen förekommande andra tidlönsformer reducerats till den i tabellen upptagna med tillhjälp af aftalens arbetstidsbestämmelser. Kolumnen upptager, när ej annat angifves, lägsta aftalsenliga lön för vuxna manliga arbetare med någon tids vana vid arbetet; och har till den kontanta aflöningen lagts värdet af naturaförmåner, såsom fri bostad, bränsle m. m., i de fall, då dylika förmåner i aftalen finnas evalverade i penningar. Från denna hufvudregel har dock, som af tabellens fotnoter framgår, måst ske talrika afvikelser. I verkligheten förekomma nämligen så stora växlingar mellan enskilda arbetsplatsers, arbetarekategoriers och enskilda arbetares aflöningar, att dessa endast sällan kunna normeras till en enda kollektivt fastställd lönesats, och af denna anledning har man ofta nödsakats att allenast upptaga aflöningen för någon för industrien typisk arbetarespecialitet. Till följd häraf har den valda lönesatsen understundom blifvit mindre representativ, och detta har bl. a. varit anledningen till, att i vissa texttabeller (sid. 76, 78, 119) ur aftalen upptagits tre lönesatser i stället för en, nämligen aftalets högsta lönesats samt dess lägsta lönesats öfver hufvud och för arbetare med vana i yrket. Beträffande näringsgrenar, där såväl yrkes- som grofarbetare förekomma, medför denna anordning den fördel, att i de båda minimilönskolumnerna kunna redovisas lägsta lönen för båda dessa viktiga arbetaregrupper.

Nu anförda synpunkter gälla äfven, om än i mindre grad, beträffande aftalens bestämmelser om arbetstiden. Med sådan förstås i tabellbilagan, som af kolumnrubriken nettoarbetstid framgår, arbetstiden per dag och vecka med frånräknande af raster, för såvidt de effektiva arbetstimmarna antingen direkt i aftalen meddelas eller kunna på grundval af där meddelade uppgifter beräknas.

När en beräkning af detta eller annat slag skett eller i allmänhet meddelas en på uppskattning beroende uppgift, betecknas detta i tabellbilagan genom användande af särskild stilsort (mediæval).

Af nu gifna upplysningar jämte förut (sid. 20 ff.) meddelade uppgifter om kollektivaftalets olikformiga utbredning inom svenskt näringslif torde framgå, att i tabellbilagan förefintliga uppgifter äro af mycket olika värde och valör samt i mycket olika grad kunna göra anspråk på att vara för resp. näringsgrenar typiska. Att i detalj och för hvarje särskild näringsgren uppvisa detta förhållande och därigenom förebygga af tabellformen eventuellt föranledda missuppfattningar rörande i tabellbilagan meddelade uppgifters likformighet och jämförbarhet, har varit närmaste anledning till tillkomsten af den *textafdelning*, i hvilken behandlas arbetstidens längd

och arbetslönens storlek enligt gällande kollektivaftal. Denna framställning afser, liksom tabellbilagan, i allmänhet årsskiftet 1907/08, men för att gifva en möjligast fyllig och verklighetstrogen bild af arbetsvillkor och aftalsförhållanden inom särskilda näringsgrenar, har det icke sällan varit nödvändigt att jämväl inhämta upplysningar ur kollektivaftal, som utgått före eller ingåtts efter nämnda tidpunkt.

Primärmaterialets art har sålunda medfört, att i förevarande framställning undersökningens egentliga resultat meddelas i textafdelningen med därtill hörande tabellariska framställningar, icke, som eljes vid statistiska arbeten, i tabellbilagan. Denna sistnämnda belyser här endast vissa sidor af det i textafdelningen afhandlade ämnet, och må det därföre uttryckligen framhållas, att ur tabellbilagans arbetstids- och arbetslönssiffror inga som helst allmänna slutsatser böra eller kunna dragas rörande arbetstids- eller arbetslönsnivån inom den svenska industrien, förrän beträffande hvarje särskild näringsgren ur textafdelningen inhämtats, hvad i tabellbilagan meddelade siffror innebära, och i hvad mån de kunna anses för ifrågavarande näringsgren typiska.

Under hänvisning till hvad i textafdelningen meddelas rörande aftalsförhållandena samt aftalsbestämmelsernas räckvidd och innebörd beträffande hvarje särskild näringsgren, må här anföras några allmänna synpunkter till belysning af kollektivaftalet som källa för forskningar rörande rådande arbets- och löneförhållanden.

Ofvan angifna svårigheter att efter vanliga statistiska metoder behandla kollektivaftalens arbetstids- och lönebestämmelser torde likväl icke berättiga ett förkastande af dessa aftal som källa för statistik rörande arbetstid och arbetslön. Ur denna synpunkt hafva kollektivaftalen sin stora betydelse därigenom, att de icke beteckna löneuppgörelser med enskilda arbetare, utan innebära en reglering af arbetsvillkoren under ett för stora arbetaregrupper. Detta medför, att de gifva ett ganska skarpt uttryck för den vid deras ingående rådande ekonomiska situationen och prisförhållandena å arbetsmarknaden inom resp. bransch, sådana dessa gestaltat sig under inverkan af arbetsgifvare- och arbetareorganisationernas förhandlingar och strider.

Vid Internationella statistiska institutets kongress i Wien år 1891 fattades en resolution beträffande de principer, som borde ligga till grund för en objektiv och tillförlitlig lönestatistik. Dessa inneburo i hufvudsak, att det för erhållande af en god lönestatistik icke är tillfyllest att efterfråga allmänna genomsnittslöner, utan böra

utrönas de till de särskilda arbetarna verkligen utbetalda arbetslönerna. Vidare bör man icke låta sig nöja med att efterforska endast dag- och veckolöner, utan framför allt söka utröna den års- (eller kampanj-)inkomst hvarje arbetare beredt sig genom sitt arbete. Slutligen böra tagas i betraktande tillägg till den ordinarie lönen samt olika löneformer såsom tidlön, ackordslön, premiesystem o. s. v. På kongressen hade jämväl uttalats som önskemål, att med lönerna borde jämföras rådande lifsmedels- och bostadspris eller i allmänhet en arbetarefamiljs underhållskostnader i resp. trakt.[1] Den å kongressen för frågans förberedande tillsatta kommitténs referent var d:r V. Böhmert, och denne har äfven eljes uppträdt som den förnämste målsmannen för angifna uppfattning af lönestatistikens ändamål och metoder.[2]

Denna resolution, hvars principer legat till grund för bl. a. de ofvan (sid. 24) omnämnda arbetsstatistiska undersökningarna i vårt land,[3] betraktas väl ännu som ett uttryck för lönestatistikens ideella kraf, men gent emot densamma som praktisk lösning af arbetareaflöningsstatistikens problem har under senare år en ganska skarp kritik riktats.

Det har först och främst påpekats, att lönestatistikens uppgift är icke att gifva en bild af arbetarens hela sociala läge, utan blott att meddela en siffermässig framställning af arbetarens inkomst af sitt arbete. Lönestatistikens mål är sålunda närmast att utforska nominallönen, medan det tillkommer arbetsstatistiken att komplettera densamma genom att anskaffa det af uppgifter om lifsmedelspris, hyror etc. bestående material, hvarigenom nominallönernas reala värde kan bedömas.

Vidare anfördes redan tidigt gent emot förenämnda resolution samt Böhmerts uppfattning, att ett uteslutande framhållande af årsförtjänsternas betydelse lätt kunde leda till oriktiga resultat, enär omsättningen af arbetare inom industrien är så stark, att en statistik öfver årsarbetare ofta blefve allenast en statistik öfver industriens jämförelsevis fåtaliga, fasta och bäst aflönade arbetarestam. Årsförtjänststatistiken bör därföre lämpligen kombineras med statistik öfver inkomster under kortare tidsrum, exempelvis en vecka.[4]

Den enskilda arbetarens verkliga förtjänst är emellertid, såsom beroende på hans hälsotillstånd, på ekonomiska konjunkturer o. s. v., synnerligen växlande, hvarför det i många fall ansetts lämpligt att

[1] Wienerresolutionen med tillhörande handlingar finnes tryckt bl. a. i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 3 Aufl. I sid. 1068 ff.

[2] Der gegenwärtige Stand und die neuen Aufgaben der Lohnstatistik i Zeitschr. d. Königl. Sächs. statist. Bureaus 1892. Art. »Arbeitslohn, Statistik» i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 2 Aufl.

[3] Jfr Arbetsstatistik A: 2, sid. 107.

[4] H. Elmquist: Arbetsstatistiska studier rörande den svenska tobaksindustrien, Stockholm 1899, sid. 41 not 2.

söka ernå arbetarens normala förtjänst genom att bortse från tillfällighetsmoment af olika slag, såsom förtjänst på öfvertidsarbete o. s. v. Och härifrån var steget ej långt att anordna en statistik icke öfver hvad arbetaren förtjänat, utan öfver hvad han kan förtjäna under en viss tidsperiod. Normgifvande var härvidlag den brittiska arbetsstatistiken, hvars standardlöner gifva uttryck icke för »real earnings», utan blott för »earning capacity».[1]

Den moderna lönestatistiken, sådan den framställes af t. ex. d:r V. Leo (jfr sid. 12),[2] karakteriseras sålunda af två, ehuru i hvarandra gradvis öfvergående hufvudriktningar, af hvilka den ena åsyftar att fastställa löneinkomsten under ett bestämdt tidsrum, den andra lönesatsen för en viss tidsenhet. Lönesatsen röner icke i lika hög grad som löneinkomsten inflytande af konjunkturernas växlingar, men å andra sidan gifver den icke heller, multiplicerad med antalet arbetstimmar eller arbetsveckor under året, utan vidare arbetarens verkliga årsförtjänst. Däremot erhålles ett ganska skarpt uttryck för de olika yrkenas allmänna standard, när man t. ex. erfar, att timlönssatsen för en tegelmurare i London år 1910 var $10^1/_2$ *d.*, medan den för en mureriarbetsman utgjorde 7 *d.*

Lönesatsstatistiken har framför löneinkomststatistiken den fördel, att den i mindre grad än den senare är hänvisad till uteslutande för ändamålet införskaffadt och då i regel ur arbetsgifvarnas aflöningsböcker hämtadt primärmaterial. Anskaffandet af dylikt material är alltid förenadt med betydande svårigheter och kostnader, och är det därför önskvärdt, om lönestatistiken kan tillgodogöra sig för annat ändamål införskaffade uppgifter om arbetares aflöning. Sådant »indirekt» lönestatistiskt primärmaterial innehålles bl. a. i de löneuppgifter, som af den tyska sjukförsäkringens organ pläga infordras för att därigenom erhålla en norm för försäkringsafgifternas och understödens afmätande beträffande olika arbetarekategorier,[3] samt slutligen i de kollektivaftal rörande arbets- och löneförhållanden, som träffas mellan arbetsgifvare och arbetare.

Båda slagen af löneuppgifter hafva i Tyskland användts i och för upprättande af lönestatistik, och på hvilket sätt detta skett beträffande kollektivaftalen, har ofvan (sid. 11 ff.) berörts. Här hafva äfven framhållits de svagheter och bristfälligheter, som vidlåda kollek-

[1] Jfr den ofvan (sid. 16) omnämnda publikationsserien »Standard Time Rates of Wages» samt den af Board of Trade verkställda »Earnings and Hours Enquiry», i hvilken hittills publicerats undersökningar angående arbetsvillkoren inom textilindustri, beklädnadsindustri, byggnads- och trävaruindustri och jordbruk samt vid allmänna arbeten.

[2] Art. »Arbeitslohn, Statistik» i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 3 Aufl. Jfr den fortlöpande skildringen i Reichs-Arbeitsblatt, årg. 1907, af »Lohnstatistische Arbeiten der amtlichen Arbeiterstatistik».

[3] Ett liknande material föreligger för Sverige uti de summariska uppgifter om arbetslön, som meddelas vid anmälan om olycksfall i arbete. Detta material är för närvarande föremål för bearbetning inom Kommerskollegium.

tivaftalen som lönestatistisk källa. Sålunda kunna allenast *tidlönsbestämmelserna*, icke ackordssatserna, utnyttjas för en lönestatistik, och denna kommer alltid att angifva icke den verkliga förtjänsten vid tidlönsarbete, utan allenast dennas *undre gräns*.

Nöjer man sig icke med dessa allmänna anmärkningar, utan vill närmare erfara, hvad en sådan minimilönsstatistik utvisar speciellt beträffande lönenivån inom den *svenska* industrien, må det först erinras om, att ifrågavarande tidlönssatser allenast innefatta godtgörelse för arbete på ordinarie tid och af ordinär beskaffenhet och sålunda utgöras af den kontanta lönen *inklusive* värdet af i lönen ingående naturaförmåner (jfr Del I, sid. 156 ff.), i den mån dylik värdering kan äga rum, men *exklusive* de tillägg och ersättningar af mångahanda slag, som pläga utgå för arbete på öfvertid eller eljes under extraordinära förhållanden (jfr Del I, sid. 160 ff).

Inom flertalet byggnads- och handtverksfack äfvensom inom vissa industrier, såsom t. ex. textilindustrien (jfr sid. 102, not 1), torde lokalaftalens tidlönssatser i allmänhet angifva den aflöning, som utbetalas till arbetare, uppfyllande fastställda kvalifikationer, när de arbeta på tid, hvaremot vid ackordsarbete förtjänsten visserligen kan blifva afsevärdt högre. Ifrågavarande lönesatser synas därför närmast böra karakteriseras som normallön, ehuru denna beteckning i regel endast användes i aftal för kommunalarbetare (sid. 257), medan för arbetare i privat tjänst beteckningen minimilön ej sällan föredrages.

Denna minimilön, som jämväl torde få anses vara satt med särskild hänsyn till den å resp. ort förefintliga eller hos resp. arbetsgifvare anställda arbetarestammens speciella kvalifikationer, torde dock få anses innebära något väsentligen annat än den minimilön, som möter i riksaftalen för vissa storindustrier, t. ex. den mekaniska verkstadsindustrien. Som nedan (sid. 165) uppvisas, förstås i detta riksaftal med minimilön en lönesats, tillkommen för att hindra aflöningens nedgående under en viss gräns och närmast afsedd för yngre arbetare — efter förutgången yrkesutbildning, hvad yrkesarbetare beträffar — mindre för mera försigkomna arbetare, som snart komma öfver denna lönegräns och erhålla individuella timlöner, afsevärdt öfverstigande riksaftalets. Huru högt denna *faktiska* timlönsnivå ligger öfver den af riksaftalets minimilöner angifna, torde framgå af den på bearbetning af ur arbetsgifvarnas aflöningsböcker hämtade uppgifter grundade statistik, som sedan år 1904 föres af Sveriges verkstadsförening, ehuru af denna statistik visserligen blott summariska resultat hittills publicerats (sid. 166, not 1). En efter liknande grunder anordnad statistik har jämväl upprättats af vissa till Svenska arbetsgifvareföreningen anslutna yrkesförbund.

Därest den så påbegynta utvecklingen fortskrider, torde efter hand samlas material bl. a. till de specialundersökningar, som blifva nödvändiga, därest man beträffande ett visst yrke eller industri vill komma till fullständig klarhet om, huruvida den i aftalen fastställda lönen bör uppfattas som minimilön i den meningen, att i allmänhet högre lön utbetalas, eller som normallön i den betydelse, att blott specialutbildade arbetare åtnjuta högre lön.

En på kollektivaftalen grundad lönestatistik försvåras och förryckes sålunda i afsevärd grad i vårt land genom den utbredning, som ernåtts af riksaftal och andra aftal för större industriområden med deras starkt generaliserande lönebestämmelser. Vid 1908 års ingång förefunnos mellan arbetsgifvarnas och arbetarnas resp. hufvudorganisationer ingångna öfverenskommelser, afsedda att, om än i mycket olika omfattning, reglera arbets- och löneförhållanden öfver hela riket, inom åtta näringsgrenar, nämligen cigarrindustri, handskindustri, boktryckeriindustri, kemigrafisk industri, mekanisk verkstads- och annan metall- och maskinindustri samt vidare för elektriska starkströmsmontörer, för kakelformare och -sättare och för ångfartygens examinerade maskinister (jfr Del I, sid. 97). Under åren 1908—1911 har sträfvan efter riksaftal försports inom ett mycket stort antal näringsgrenar, och har denna tendens ledt till resultat beträffande skofabriker, litograffacket, järngrufvor och järnbruk, tegelbruk, cementfabriker och annan byggnadsämnesindustri, buteljglasbruk, småglasbruk, byggnadsverksamhet, enskilda järnvägar samt styrmansyrket. Reellt jämställda med riksaftalen i egentlig mening, ehuru formellt olika, äro de formulär till lokalaftal, som öfverenskommits af arbetsgifvare- och arbetareorganisationerna inom snickeri- och sågverksindustrierna, ty i och genom dessa formulärs godkännande hafva inom nämnda båda industrier en mängd arbets- och löneförhållanden slutgiltigt reglerats.

Ofvannämnda öfverenskommelser reglera visserligen i mycket olika utsträckning arbetsvillkoren inom vederbörande näringsgrenar, och särskildt är det icke ovanligt, att de inskränka sig till att uppställa mer eller mindre utförliga »allmänna bestämmelser» för vederbörande industri och hänvisa fastställandet af arbetslön och arbetstid till särskilda lokalaftal.

Där arbetslönen i riksaftalen regleras under ett för riket i dess helhet, sker detta, hvad tidlönen beträffar, vanligen på så sätt, att särskilda löneklasser uppgöras icke blott för olika arbetarekategorier, utan jämväl för olika orter, afsedda att vara anpassade efter de å olika platser växlande lefnadskostnaderna. Dylik dyrortsindelning förekommer mera genomförd i riksaftalen för skoindustri, boktryckeriindustri, mekanisk verkstadsindustri, elektrisk installationsverksamhet och kakelindustri, hvarjämte en enhetlig dyrorts-

gruppering framgått ur de i ett sammanhang förda förhandlingar om lokalaftal, som ägt rum inom bokbinderiindustrien samt vid rikets enskilda järnvägar.

Jämför man dessa löneskalor inbördes, befinnas till grund för dem ligga vissa allmänna uppfattningar rörande inom riket rådande prisförhållanden, såsom t. ex. att i större städer samt i Norrland genomgående skulle råda dyra lefnadskostnader. Granskar man åter, huru dessa principer tillämpas beträffande enskilda orter, befinnes dock detta ingalunda alltid ske på likformigt sätt. En ort, som i ett aftal står högt på dyrortsskalan, kan i ett annat komma långt ned o. s. v. (Jfr t. ex. placeringen af städerna Örebro och Norrköping i mekaniska verkstadsindustriens [sid. 162] och i skoindustriens riksaftal [sid. 107, not 2]). Till någon del torde detta förhållande kunna förklaras därigenom, att kunskapen om å en viss ort rådande prisförhållanden varit bättre representerad i en lönenämnd än i en annan, men i regel torde man här kunna se en bekräftelse af det förhållandet, att lefnadskostnadernas höjd icke är och förmodligen aldrig kan blifva ensam lönebildande faktor. Betalningen till en viss arbetare betingas nämligen icke allenast af hvad som kräfves för hans och hans familjs underhåll samt af hänsyn till de mer eller mindre kvalificerade arbeten han mäktar utföra, utan den beror äfven i hög grad på den tillgång och efterfrågan, som å vederbörande ort gör sig gällande beträffande det särskilda slag af arbetskraft arbetaren representerar.

Det torde också kunna sägas, att riksaftalens löneskalor på det hela taget icke mycket afvika från den allmänna lönekurva, som framgår ur ett studium af lönebestämmelserna i handtverks- och byggnadsfackens lokalaftal, hvilka sällan torde betingats af hänsyn till yrket i dess helhet eller kännedom om olika orters relativa dyrhet, utan i regel vara ett uttryck för å resp. orter häfdvunna arbetspris samt rådande lokala maktförhållanden mellan arbetsgifvare och arbetstagare.

Följer man den i officiell statistik häfdvunna länsindelningen, börjar ifrågavarande lönekurva med ett maximum i Stockholm med närmaste omgifningar och sjunker därefter tämligen regelbundet för att i Smålandsaftalen nå sin lägsta punkt. I Sydsverige börjar den åter att stiga, men företer här ett ganska växlande utseende, till stor del beroende på skillnaden i arbetspris mellan större städer och mindre orter. Under passagen genom västra Sverige sjunker lönekurvan för att i norra Sverige åter börja stiga och i Norrbottens läns grufsamhällen nå en höjd, som stundom öfverträffar dess nivå i hufvudstaden.

Aftalens lönesatser betingas dock icke allenast af vederbörande arbetsställes geografiska läge och därmed sammanhängande förhål-

landen, utan, som förut nämnts, jämväl af den ekonomiska situation, som var rådande vid den tidpunkt, då resp. aftal ingingos. På grund af den korta tidsperiod, som beröres i förevarande framställning, kan verkan af denna faktor visserligen icke till fullo belysas. Dock synas under inflytande af rådande högkonjunktur aftal med ständigt ökade lönesatser hafva träffats t. o. m. år 1907. Mot slutet af nämnda år inträffade en svårartad penningkris, hvilken förorsakade, att under de följande åren den febrila verksamheten efterföljdes af afmattning inom så godt som alla det ekonomiska lifvets områden, hvarvid sänkning inträdde af många industriprodukters försäljningspris. Verkan häraf synes hafva blifvit, att lönenivån under de närmast följande åren knappast nämnvärdt höjts, åtminstone hvad industrien beträffar. Dock synas icke heller några afsevärda lönenedsättningar hafva ägt rum, om man får döma af de visserligen ofullständiga uppgifter om efter år 1907 träffade aftal, som meddelas i förevarande framställning. Lönenivåns stabilitet under vikande konjunkturer är ett uttryck för det förhållandet, att sambandet mellan arbetspris och den färdiga produktens pris vida svagare betonas i de svenska kollektivaftalen än exempelvis i deras brittiska motsvarigheter (sid. 17). Detta belyses bl. a. däraf, att, af aftalen att döma, i Sverige allenast synes hafva gjorts ett enda försök med glidande löneskala, och detta experiment blef af mycket kort varaktighet (sid. 196). Man kunde vidare antaga, att inom t. ex. sågverksindustrien sågningspriset per stock (sid. 121) skulle fastställas på grundval af trävarornas försäljningspris, men detta har af industriens representanter bestämdt förnekats. Ackordslönerna vid sågverken stå icke i något slags relation till försäljningsprisen för trävaror, utan bero uteslutande på, till hvilket pris arbetskraft kan förvärfvas, och icke på, om trävarukonjunkturerna äro goda eller dåliga. Anförda förhållanden synas gifva stöd för det antagandet, att löneutvecklingen inom den svenska industrien icke direkt betingas af industriprodukternas försäljningspris, utan i första hand af tillgången på arbetskraft samt af rådande lefnadskostnader. Och för lifsförnödenheter fortforo detaljhandelsprisen i vårt land att stiga äfven under 1908 års lågkonjunktur.[1]

Den af aftalen utvisade arbetstidsnivån följer ofvan angifna lönekurva ganska troget så till vida, att orter och yrken med högsta arbetslön i regel också uppvisa lägsta arbetstid.

Under det kollektivaftalen beträffande arbetslönen allenast fastställa vissa *minimi-* eller *normaltyper*, som i verkligheten icke behöfva motsvara den faktiskt utbetalda aflöningen för någon enda af de enskilda arbetare, som resp. aftal omfatta, pläga de beträffande arbetstiden angifva det faktiska antalet arbetstimmar per dag eller vecka.

[1] Jfr Meddelanden från K. Kommerskollegii afd. för arbetsstatistik 1910, sid 355 ff.

Utan inskränkning gäller dock detta endast i fråga om vissa aftal för enskilda arbetsplatser eller orter, medan riks- eller distriktsaftalens starkt generaliserande arbetstidsbestämmelser ofta gifva kunskap om inom industrien ifråga verkligen rådande arbetstidsförhållanden, först när de sammanhållas med desamma kompletterande eller modifierande lokalaftal eller fabriksordningar. Sålunda fastställer riksaftalet för den mekaniska verkstadsindustrien allenast en maximiarbetstid (sid. 158), och samma är förhållandet beträffande kakelindustrien, inom hvilken den af riksaftalet angifna högsta arbetstiden å vissa arbetsplatser efter öfverenskommelse afsevärdt nedsatts (sid. 201). Inom industrier med skiftarbete gifva ej ens lokalaftalen alltid fullständig kunskap om arbetstidens längd, enär ofta angifves blott skiftens längd, men icke antalet skift per arbetare och vecka. Och inom säsongyrkena vinner man genom aftalen blott kunskap om den del af året, då arbetstid och arbetslön ökas eller minskas, men vanligen icke om den, då arbetet i större eller mindre mån plägar ligga nere. Slutligen må erinras om, att i vissa fack aftalens arbetstidsbestämmelser icke åsyfta att angifva den effektiva arbetstidens längd, utan allenast att uppdraga de gränser, inom hvilka arbete utan öfvertidsbetalning får af arbetsgifvaren påfordras. Exempel härpå återfinnas inom frisöryrket (sid. 112) samt åtskilliga transportarbetarefack, såsom hamnarbetare (sid. 290), åkeriarbetare (sid. 282), järnvägsmän (sid. 302) och sjöfolk (sid. 319).

Det ofvan sagda torde vara nog för att utvisa, att kollektivaftalen icke utgöra ett statistiskt primärmaterial, jämförligt med exempelvis genom enhetliga frågeformulär insamlade uppgifter rörande löne- och arbetsförhållanden. Kollektivaftalen hafva inom de olika näringsgrenarna uppvuxit tämligen oberoende af hvarandra, och detta medför, att på aftalsbestämmelser grundade jämförelser mellan arbetsvillkoren inom olika branscher eller slutsatser beträffande förhållandena inom industrien i dess helhet lätt blifva vilseledande. Kollektivaftalen som statistiskt primärmaterial hafva i stället sin betydelse däri, att de medgifva en konkret skildring af förhållandena inom de särskilda näringsgrenarna, med framhäfvande af hvad som för hvar och en af dem är karakteristiskt.

På grund häraf afgifva kollektivaftalsutredningar ofta ett värdefullt komplement till på frågeformulär grundade industristatistiska framställningar, hvilka, särskildt när de till öfvervägande del meddelas i tabellform, lätt gifva en prägel af enhetlighet och likformighet åt förhållanden, som i verkligheten äro ojämförbara. Genom att gifva en klar bild af inom olika näringsgrenar naturligen gifna arbetarespecialiteter äro sålunda kollektivaftalen ägnade att motverka sådana sammanslagningar af industriens arbetarepersonal, hvilka, såsom ej mot-

svarande i det praktiska lifvet förekommande generaliseringar, sakna både teoretiskt och praktiskt värde. Och slutligen meddela kollektivaftalen ej sällan upplysningar af den art, att därigenom sambandet framgår mellan arbets- och lönebestämmelserna samt industriens tekniska och ekonomiska organisation.

Syftet med förevarande framställning har också varit icke blott att, i den mån materialet det medgifver, vid en viss tidpunkt fixera det svenska näringslifvets ständigt skiftande arbetstids- och arbetslönsnivå, utan äfven att söka klargöra de mera beständiga arbetstids- och löneformerna inom olika näringsgrenar samt deras tekniska och ekonomiska förutsättningar.

Redan Internationella statistiska institutets förenämnda resolution hade ju framhållit, att kunskap om aflöningssiffrorna icke var nog, utan att denna borde kompletteras bl. a. genom redogörelser för det sätt, på hvilket lönebeloppen intjänats (sid. 28). De industriella lönemetoderna hafva också, på grund af deras betydelse för bedömande af inom industrien rådande aflöningsförhållanden, varit föremål för uppmärksamhet af Tyska rikets officiella statistik,[1] och den förenämnda brittiska kollektivaftalsutredningen (sid. 15) har ådagalagt, hvilken ypperlig källa kollektivaftalen äro för forskningar beträffande industriens aflöningsmetoder.

I det följande meddelas nu, i samband med framställningen af arbetstidens längd och arbetslönens höjd enligt gällande kollektivaftal, en ur samma källa hämtad skildring af de arbetstidsformer och lönemetoder, som utbildat sig inom det svenska näringslifvets olika grenar. Under hänvisning till denna detaljerade skildring må här endast anföras några synpunkter, ägnade att ställa de olika arbetstids- och arbetslönsformerna i riktig belysning och inbördes sammanhang. Härvid skall såvidt möjligt undvikas ett upprepande af, hvad i detta ämne redan anförts i Del I (sid. 127 ff., 180 ff.) af förevarande framställning, till hvilken i öfrigt hänvisas.

En arbetares årsförtjänst beror icke blott på höjden af den lönesats, efter hvilken hans aflöning beräknas, utan jämväl på längden af den tid, under hvilken arbete står honom till buds. Inom många yrken råder nämligen säsong, i det arbete i större utsträckning blott kan erhållas under vissa delar af året, och när dylik säsongarbetare garanteras arbete året om, plägar därför hans lön beräknas efter en lägre norm än eljes (jfr sid. 93, 260). Tidpunkten för säsongens infallande växlar betydligt inom olika näringsgrenar. Vårt lands stränga vinter med dess mörker och köld medför, att på hösten arbe-

[1] »Die Entlöhnungsmethoden in der deutschen Industrie». Artikelserie i Reichs-Arbeitsblatt 1908—1910. Den innefattar dock ingen självständig utredning, utan utgör ett referat af ett fiertal specialundersökningar, tillkomna på enskildt initiativ genom »Zentralverein für das Wohl der arbeitenden Klassen».

tet afstannar eller afsevärdt inskränkes bl. a. inom jordbruk och torfupptagning, flottning och sågverksrörelse, byggnadsverksamhet och därmed sammanhängande industri (t. ex. tegelbruk) samt sjötransport och därmed förenade stufveri- och åkeriarbeten. Å andra sidan börjar sockerbrukens kampanj först på senhösten och pågår till jul eller nyår, och till vintern äro jämväl de egentliga skogsarbetena förlagda, liksom detaljhandelsrörelsen veckorna före jul har sin brådaste tid. Vanan att förlägga nyanskaffningar af klädespersedlar till vår och höst medför dessa tider säsong inom alla till beklädnadsindustrien hörande fack, och tapetserareyrket röner motsvarande inverkan af de till samma tidpunkter samlade bostadsflyttningarna.

När brådskande arbete äger rum inom en näringsgren, kan arbetet ordnas på skift, men det finnes äfven industrier, där den kontinuerliga driften ständigt kräfver arbete i hvarandra aflösande arbetslag af antingen allenast vissa arbetaregrupper, såsom brännare vid tegelbruk, maskinister och eldare etc., eller af större delen af tillverkningspersonalen, såsom beträffande socker-, gruf-, malmförädlings-, sågverks-, trämasse- och pappersindustri m. fl. Skiften äro vanligen ordnade som 12-timmarsskift med två hvarandra aflösande arbetslag eller ock som 8-timmarsskift, hvarvid arbetstiden i medeltal per dygn blir 12 timmar, om två skiftlag användas, men allenast 8 timmar om lagen äro tre. Särskildt inom gruf- och malmförädlingsindustrien omnämnas dock vid sidan af dessa hufvudslag af skift jämväl andra, efter afvikande principer ordnade skiftformer (sid. 57, 151).[1]

Som ofvan nämnts (sid. 34), äro dock aftalens upplysningar om säsonger och skift ganska ofullständiga, hvilket torde bero därpå, att det ansetts onödigt att i kollektivaftalen närmare precisera dylika, i regel ganska konstanta och därför för yrkesutöfvarna som bekanta förutsatta förhållanden. Vida fylligare äro däremot de uppgifter, som ur aftalen stå att vinna rörande den svenska industriens löneformer.

I vårt land som annorstädes äro de båda grundformerna för all aflöning tidlön samt ackords- eller stycklön.[2]

Vid tidlön bör lönen afmätas efter den använda arbetstiden, utan afseende på arbetsprestationen, och vid stycklön aflöningen beräknas efter prestationen, utan hänsyn till den därför använda tiden. I praktiken tages dock jämväl vid tidlönsarbete viss hänsyn till arbetsresultatet, i det den arbetare plägar afskedas, som icke utför det mått af arbete arbetsgifvaren väntat. Och ackordslönen har faktiskt en viss tidsbasis, då ackordet plägar sättas med hänsyn till det antal timmar det i allmänhet tager att göra ett visst antal styck. Teore-

[1] Jfr Arbetsstatistik A: 10, sid. 155* ff.

[2] Såsom källor för det följande hafva anlitats: David F. Schloss: Methods of Industrial Remuneration. Ludwig Bernhard: Handbuch der Löhnungsmethoden. Leipzig 1906. (En bearbetning af föregående arbete.)

tiskt är dock skillnaden den angifna, och alla andra lönesystem utgöra i grunden allenast modifikationer af dessa båda. Af deras utbredning inom svenskt näringslif har en sammanfattning gifvits Del I, sid. 143 ff.

Tidlönen kan efter sättet för dess beräkning fördelas i timlön, dag- eller skiftlön, veckolön, månadslön och årslön. (Jfr Del I, sid. 338). Beträffande stycklön kan man skilja mellan individualackord, som användes vid arbeten, där den enskilde arbetarens prestation lätt kan urskiljas och värdesättas, samt gruppackord, hvarvid icke den enskilde arbetaren, utan i stället ett större eller mindre arbetslag uppträder som arbetande och löntagande, enär väl lagets arbetskvantitet kan bedömas, men icke den enskilde arbetarens insats direkt bestämmas.

Ackordsarbetet kan regleras antingen genom för hvarje särskildt fall träffade öfverenskommelser eller ock inom fack, där samma arbetsprocedur ständigt upprepas, genom för längre tidrymd ingångna ackordsprislistor. Dessa prislistor kunna uppräkna och prissätta samtliga eller flertalet inom ett yrke förekommande arbeten och ernå därföre stundom ett högst betydande omfång (se t. ex. de Del II, sid. 334—341 och 375—389 återgifna prislistorna).

Prissättningen kan dock afsevärdt förenklas, därest i aftalet pris fastställas allenast för vissa standardartiklar eller -arbetsprocesser (jfr sid. 18) och bestämda normer antagas för beräkning efter dessa grundpris af arbetsprisen för samtliga förekommande arbeten. En dylik standardisering har efter internationellt mönster skett beträffande handsättning i typograftariffen (sid. 143), och samma tankegång kommer till synes i de grundpris för ackordsarbete, som återfinnas i cigarr- och kakelindustriens riksaftal (sid. 86, 201), i den västsvenska storstenindustriens »Uddevallatariff» (sid. 186) samt i några andra betydelsefulla aftal. Det kan dock icke sägas, att en enhetlig normering af ackordsprisen hör till regeln i de svenska riks- och distriktsaftalen. I de flesta fall synas dessa allenast fixera vissa standardlöner för tidlönsarbete, medan ackordsprisens fastställande hänskjutes till öfverenskommelse å hvarje särskild arbetsplats (jfr sid. 58, 160).

Under det tidlönssystemet förnämligast brister däri, att det icke utgör någon sporre på arbetsintensiteten, medför ackordslönssystemet lätt fara för arbetarens öfveransträngning. Det har därför uppfunnits ett antal löneformer, hvilka skola undvika de båda löneformernas ensidigheter och förena deras fördelar.

Det ligger nära till hands att öka arbetsprodukten vid tidlönsarbete genom att, förutom ordinarie tidlön, utlofva premier för väl utfördt arbete. Dylika användas också inom ett flertal näringsgre-

nar under namn af flitpengar, besparingspremier, kvalitetspremier, tantiem o. s. v.

Emellertid har gjorts den iakttagelsen, att sådana premier ofta icke leda till åsyftad stegring af arbetsintensiteten. Det är nämligen en olägenhet med dylika premier, att arbetsförtjänstens stegring icke sker i samma takt, som arbetsprestationen ökas, utan språngvis. Härigenom uppstår lätt missnöje hos arbetarna, exempelvis om arbetstiden skulle gå till ända, strax innan den för premiens erhållande fastställda arbetsprestationen fullgjorts.

Det har därför uppstått en rad lönesystem, som söka lösa problemet därigenom, att de garantera arbetaren tidlönen, men dela den däröfver genom ackordsarbete erhållna förtjänsten i viss proportion mellan honom och företagaren. Arbetsgifvaren får i stället förplikta sig att icke nedsätta normen för ackordsberäkningen, något som ej sällan sker vid vanligt ackordsarbete, då arbetsförtjänsten förefaller oproportionerligt hög.

Det äldsta af dessa s. k. premieackordssystem bragtes i tillämpning år 1891 i en metallfabrik i Sherbrooke i Canada af mr F. A. Halsey. Detta system, som är uppkalladt efter honom, karakteriseras däraf, att arbetaren, förutom tidlönen, erhåller 1/3 af ackordsvinsten, medan företagaren får 2/3. Sedermera tillkommo flera nya system, hvilka särskiljas genom de olika principer, efter hvilka angifna delning äger rum. Af dessa system har det erhållit största betydelsen, som alltifrån år 1893 tillämpats af mr James Rowan i firman David Rowan & C:os maskinfabrik i Glasgow. Han betalade arbetaren tidlön, anslog en bestämd tillverkningstid per styck och höjde för hvarje inbesparad timme tidlönen med samma procent, som den sparade tiden utgjorde af den anslagna. Denna form af premieackord, som offentligen framlades år 1901, vann hastig utbredning, enär genom densamma de äldre systemens komplicerade löneuträkning betydligt förenklades.

Det är också i denna form premieackordet vunnit insteg i vårt land, hufvudsakligen inom den mekaniska verkstadsindustrien (sid. 161, 300); men äfven inom snickerifabriksindustrien (sid. 126). Den nya löneformens fördelar och nackdelar hafva jämväl diskuterats i den svenska fackpressen.[1]

I öfversikten öfver de särskilda näringsgrenarnas arbetsvillkor gifves nu en framställning af, huru de olika löneformerna betingas af och modifieras genom de olika yrkenas tekniska och ekonomiska organisation. Det har för detta ändamål ej sällan varit erforderligt att utarbeta tämligen detaljerade industribeskrifningar.

[1] »Premiesystemet vid arbetareaflöningar», artikelserie i »Verkstäderna» årg. 1908. »Olika betalningssystem», artiklar i »Träarbetaren», årg. 1906 n:r 1, 2.

Såsom källor till dessa hafva, förutom de jämväl i detta afseende stundom mycket upplysande kollektivaftalen, i första rummet anlitats ofvan (sid. 24) omnämnda industrimonografier. Beträffande de näringsgrenar, för hvilka dylika specialredogörelser saknas, har man sökt tillgodogöra sig de tekniska upplysningar, som stå att hämta ur tillgängliga handböcker, såsom »Uppfinningarnas bok», »Sveriges land och folk» (Stockholm 1901) eller ur artiklar i vederbörande industriers fackpress. Dessa källor kasta visserligen ett tämligen klart ljus öfver själfva tillverkningsprocessens gång, men belysa blott sparsamt hvad som för förevarande framställning var af hufvudsakligt intresse, nämligen teknikens återverkan på arbetsvillkoren.

Det har därföre visat sig nödvändigt att söka fylla denna brist genom särskilda hänvändelser till *fackmän* på olika områden. Och i samma syfte har framställningen rörande arbetsvillkoren inom olika näringsgrenar före dess slutliga affattning underställts pröfning af närmare två hundra yrkesutöfvare, representerande arbetsgifvare och arbetstagare inom så godt som samtliga i publikationen berörda yrken. Det må tacksamt erkännas, att dessa fackmän så godt som undantagslöst på ett synnerligen intresseradt sätt fullgjort det granskningsarbete, hvarom de anmodats.

En dylik granskning af praktikens män har också varit nödvändig, därest förevarande arbete skulle blifva en framställning af industriens arbetsvillkor, sådana de *äro*, och icke blott sådana de afsetts att blifva. Att skildra rådande arbetsförhållanden enbart på grundval af gällande kollektivaftal innebär nämligen detsamma som att beskrifva andra samhällsförhållanden efter utfärdade lagar och förordningar. I båda fallen bör hänsyn tagas därtill, att verkligheten kan gestalta sig på helt annat sätt, än lagstiftaren tänkt sig, samt att talrika luckor äfvensom döda punkter och paragrafer finnas ej blott i vanlig lagstiftning, utan äfven i den sedvanerätt kollektivaftalen beteckna.

Arbetstidens längd och arbetslönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivaftal (1907/08).

I. Jordbruk och trädgårdsskötsel.

I. 1. Jordbruk.

De vid 1908 års ingång gällande kollektivaftal, hvilka uteslutande eller till afsevärd del afsågo att reglera jordbruksarbetares arbets- och löneförhållanden, voro till antalet 28 och beräknades beröra 34 arbetsgifvare med 1,734 arbetare. Dessa aftal sönderfalla i tvänne ganska skarpt skilda hufvudgrupper, af hvilka den ena omfattar de kollektivaftal, som insamlats från Kristianstads och Malmöhus län, den andra de öfverenskommelser af motsvarande slag, som föreligga från öfriga delar af riket. Denna uppdelning af landtarbetareaftalen efter landsdelar innebär på samma gång i stort sedt en fördelning af desamma i kollektiva öfverenskommelser rörande arbetet på egentliga landtgods och landtgårdar samt i aftal, hvarigenom löne- och arbetsförhållanden reglerats för jordbruksarbetare i tjänst hos väsentligen industridrifvande företag. Af de skånska aftalen återgifvas tvänne, af de uppsvenska ett i Del II af föreliggande framställning (resp. sid. 69, 71, 72).

Jordbruksarbetareaftalen inom Skåne äro en frukt af Skånska landtarbetareförbundets uppträdande. Alltifrån sin tillkomst år 1904 har denna arbetareorganisation sträfvat efter att förbättra sina medlemmars ställning, men det var först våren 1907 den erhöll sina första kollektivaftal.[1] Under året tillkommo flera, så att förbundet vid 1908 års ingång stod som kontrahent till 15 aftal, ingångna dels med enskilda arbetsgifvare, dels med de båda arbetsgifvareorganisationerna Skånska landtmännens arbetsgifvareförening och Kristianstads läns jordbrukareförening, och tillsammans berörande 22 arbetsgifvare, hos hvilka voro anställda 1,051 landtarbetare af olika slag. Ehuru sålunda blott omfattande en liten del af Skånes jord-

[1] Det i tabellbilagan redovisade, år 1906 träffade aftalet i Kristianstads län afser jordbruksarbetare, sysselsatta af en jästfabrik, och är ingånget med Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet. Under de senast förflutna åren hafva kollektivaftalen inom jordbruket minskats i antal, så att f. n. (1911) endast ett tiotal torde vara i gällande kraft.

bruksarbetare, torde likväl en sammanställning af aftalens arbetstids- och lönebestämmelser erbjuda åtskilligt af intresse.

Hvad först arbetstiden beträffar, utgör denna enligt ett aftal 10½ timmar, enligt samtliga öfriga 10 timmar per dag. Detta afser likväl endast sommarmånaderna (hvilka dock utsträckas att omfatta tiden f. o. m. mars eller april t. o. m. oktober eller november), ty under den återstående delen af året arbetas endast 8 à 9 timmar per dag. Arbetet börjar under säsongen kl. 6—7 f. m. och pågår till samma tid e. m., utan andra i aftalet angifna afbrott än den 1½—2 timmar långa middagsrasten, hvilken i regel förlägges mellan kl. ½ 12—½ 2 e. m. Denna anordning synes förutsätta, att öfriga måltider intagas under arbetet, när så lämpligen ske kan.

Vid skördetid och vid andra brådskande tillfällen kan arbetstiden ändras, men få de fastställda arbetstimmarna icke ökas till antalet, därest icke särskild öfvertidsersättning gifves. Denna utgör vanligen 30 öre per timme för arbete å hvardagar och 40 öre för arbete å sön- och helgdagar, då »brådskande skörd eller dåligt bärgningsväder» gör dylikt arbete erforderligt.

Det ligger dock i jordbrukets natur, att vissa därtill hörande arbeten knappast låta sig inpassa mellan bestämda klockslag, och aftalen taga också hänsyn till denna arbetets egenart. Körkarlar åläggas att utan särskild ersättning före ordinarie arbetstidens början rykta de hästar, de köra, och erforderliga stall- och ladugårdsturer skola jämväl sön- och helgdagar utan annan ersättning än gällande daglön i tur och ordning utgöras af såväl statkarlar som daglönare.

I dessa båda hufvudgrupper äro nämligen landtarbetarna uppdelade i aftalen, och indelningsgrunden är formen för aflöningens utgående. Daglönarna åtnjuta sin lön så godt som helt i kontant, under det att af statarnas aflöning naturaförmånerna utgöra den större delen. En annan skillnad mellan dessa båda arbetaregrupper är, att statarna i regel äro lagstadda på sätt, som föreskrifves i gällande legostadga af 23 nov. 1833, medan för daglönare gälla friare, från industrien hämtade arbetsaftalsformer.

En tredje hufvudgrupp af svenska jordbruksarbetare, lagstadda tjänare i husbondens kost, beröres icke af kollektivaftalen på ett undantag när, nämligen det Del II, sid. 71 aftryckta aftalet, där det föreskrifves, att »ogifta drängar betalas med en årslön af 325 kr. samt kost och logi».

Löneförmånerna för årsanställda, lagstadda statare fastställas i 8 af aftalen, hvilkas bestämmelser, af inkomna uppgifter att döma, vid 1908 års ingång tillämpades beträffande 371 statkarlsfamiljer. Dessa löneförmåner utgjorde:

N:r 1.	N:r 2.	N:r 3.	N:r 4.
Kontant årslön: 300 kr.	*Kontant årslön:* 300 kr.	*Kontant årslön:* 300 kr.	*Kontant årslön:* 320 kr.
Stat: 100 kg. rågmjöl per månad. 3 liter söt mjölk dagl. 11 kr. ersättning för skummjölk och rätt vid tillgång erhålla sådan för 1 öre per liter. 1,500 sträckmeter potatisland.	*Stat:* 800 kg. råg. 400 kg. korn. 3 liter söt mjölk dagl. 8 hl. potatis. 600 sträckmeter potatisland.	*Stat:* 75 kg. råg per månad. 25 kg. blandsäd per månad. 3 liter söt mjölk dagl. 2 hl. potatis satta.	*Stat:* 100 kg. råg per månad. 3 liter söt mjölk dagl. 3 liter skummad mjölk dagl. eller dess värde i penningar. Drank till svinfoder. 12 hl. potatis »i mättet».
Bostad med bränsle in natura eller kontant 60 kr.	*Bostad* med hage. 52 kr. vedbrandspengar. Fria dragare och vagn för hemforsling af ved.	*Bostad* och bränsle.	*Bostad* och bränsle.

N:r 5.	N:r 6.	N:r 7.	N:r 8.
Kontant årslön: 300 kr.	*Kontant årslön:* 300 kr.	*Kontant årslön:* 287 kr.	*Kontant årslön:* 250 kr.
Stat: 1,020 kg. råg. 180 kg. korn. 3 liter söt mjölk dagl. 10 hl. potatis eller 1,200 sträckmeter potatisland.	*Stat:* 900 kg. råg. 500 kg. korn. 15 hl. potatis. 3 liter söt mjölk dagl.	*Stat:* Spannmål till värde af 16·80 kr. per månad. 3 liter söt mjölk dagl. 1,340 sträckmeter potatisland.	*Stat:* 700 kg. råg. 700 kg. korn. 3 liter söt mjölk dagl. 5 liter skummad mjölk dagl. 1,200 sträckmeter potatisland.
Bostad med hage. 20 hl. stenkol och 2 lass ris eller 25 hl. stenkol. Vedskjuts.	*Bostad* med hage. 30 hl. stenkol. 1½ kortfamn barrved.	*Bostad* med täppa. 90 hl. stenkol.	*Bostad* med hage. 5 lass »baska» hemkörd. 25 kr. till stenkol.

Som synes, växlar den kontanta årslönen mellan 250 och 320 kr., och naturaförmånernas värde torde få uppskattas någon gång till samma, men i regel till högre belopp. En exakt värdering är synnerligen svår; dock må påpekas, att de under n:r 5 uppförda löneförmånerna i kontant och natura (efter värdering af arbetsgifvare) uppskattats till sammanlagdt 742·05 kr.[1] I hushållningssällskapens berättelser taxeras värdet af stat och lön för dräng under åren

[1] Arbetsstatistik A: 8, sid. 51.

1907 och 1908 i de båda skånska länen till 667 à 680 kr. Af såväl staten som den kontanta lönen utbetalas i regel viss del hvarje månad.

Dessa löneförmåner gälla körkarlar och därmed jämställda, men stataflöning förekommer jämväl för personal, som utför mera kvalificeradt eller ansvarsfullt arbete. Det Del II, sid. 69 ff. återgifna aftalet stadgar endast, att med stall- och ladugårdsskötare särskilda löneaftal få träffas, dock ej på lägre villkor, än dem kollektivaftalet innehåller, men andra aftal innehålla positiva bestämmelser i detta afseende. På en gård i Malmöhus län erhåller ryktare, förutom den under n:r 6 återgifna staten, en årslön af 400 kr. och på en annan gård, utöfver stat n:r 8, en årslön af 275 kr. På några andra gårdar, där stat n:r 7 tillämpas, utgör årslönen för fördräng 347 kr. och för »huggedräng» (gårdsslöjdare) ej mindre än 600 kr. förutom bostad och stat.

Ett tillskott till statarfamiljens inkomst lämnar statarhustruns arbete, men dettas art och ersättningen därför beröres endast sällan i aftalen. Det Del II, sid. 71 aftryckta aftalet stadgar dock, att »statkvinnan skall mjölka och deltaga i gårdens arbete, om hon därtill ej är förhindrad». Priset för kvinnligt dagsverke fastställes i aftalet till 1·50 kr. för tiden 1 april—1 dec. och 1·25 kr. under den öfriga delen af året. I detta aftal framställes tillgång till daglönsarbete närmast som en förmån för statkvinnorna; andra aftal, särskildt det Del II, sid. 69 ff. återgifna, söka sätta en gräns för statarhustruns arbete utom hemmet genom stadgandet, att »en mjölkerska är skyldig mjölka högst 18 fullmjölkande kor».

De mot dagspenning arbetande statarhustrurna tillhöra tydligen den andra af de båda ofvannämnda landtarbetarekategorierna, nämligen de väsentligen kontant aflönade daglönarna, hvilka vid de aftalsberörda skånska gårdarna vid 1908 års ingång uppgingo till 313 män, 35 ynglingar samt 173 kvinnor. I motsats till statarna regleras icke dessas antagande och afflyttning genom legostadgan, utan genom fria öfverenskommelser efter inom öfriga områden af näringslifvet brukliga former. Arbetsaftalet är alltid muntligt beträffande tillfälligt anlitad arbetshjälp, men när en person för längre tid — d. v. s. åtminstone 4 månader — tager fast anställning som daglönare på en gård, skall enligt vissa kollektivaftal rörande anställningsvillkoren skriftligt aftal upprättas. Åt dylika fasta daglönare upplåtas på egendomen förefintliga s. k. dagsverksstugor, med hvilken förmån i regel fritt bränsle följer, hvaremot öfriga af gården producerade lifsförnödenheter, såsom mjölk, spannmål och potatis, af arbetsgifvaren tillhandahållas allenast mot betalning efter i orten gängse pris. Ett stort antal daglönare hafva dock icke bostad på gården, och af dessa utgöres hufvuddelen af s. k. husmän, d. v. s. personer besittande en stuga, hvartill stundom hör ett litet jord-

stycke, och hvilka hafva sin bärgning genom tillfälligt arbete dels i vissa till landsbygden lokaliserade säsongindustrier, såsom tegel- och sockerbruk, dels inom jordbruket. Denna skillnad mellan daglönare, hvilka tillhandahållas fri bostad med bränsle, och sådana, hvilka icke åtnjuta denna förmån, återfinnes i 4 aftal, enligt hvilka aflöningen utgör per timme i öre:

	Aftal 1.	Aftal 2.	Aftal 3.	Aftal 4.
Daglönare med bostad	25	25	23	25
» utan »	27	27	25	27

Förmånen af fri bostad med tillhörande bränsle anses sålunda berättiga till ett löneafdrag af 2 öre per arbetstimme.

Öfriga aftal fastställa ett enhetligt dagsverkspris för daglönare, beräknadt som tim- eller daglön. På grund af den ofvan angifna förkortningen af arbetstiden under den kallare delen af året är vinterdagsverkspriset afsevärdt lägre än sommardaglönen. Det förra utgör i regel 2 kr., den senare växlar mellan 2·25 och 2·75 kr., allt under förutsättning, att arbetaren själf håller sig med kost. Till jämförelse må meddelas, att enligt hushållningssällskapens berättelser sommardagsverkspriset för man utgjorde i Malmöhus län 2·58 kr. år 1907 och 2·61 kr. år 1908, i Kristianstads län samma år resp. 2·69 och 2·71 kr. Motsvarande vinterdagsverkspris utgjorde i det förra länet resp. 1·84 och 1·92 kr., i det senare resp. 1·97 och 1·98 kr.

Tre af aftalen möjliggöra för daglönaren att öka sin dagsförtjänst genom att träffa öfverenskommelse med arbetsgifvaren om visst arbetes utförande på ackord. Ett aftal synes inskränka denna löneform till vissa »extra körslor», såsom skjutsar till namngifna platser o. d., men ackordsarbete kan äfven förekomma i det egentliga jordbruksarbetet, framför allt inom sockerbetsodlingen, hvarvid betornas gallring, upptagning m. m. betalas per »ruta» om $^1/_{32}$ hektar.[1]

Daglönarnas aflöning utbetalas vanligen veckovis. Härvid tillämpas ej sällan décomptesystem, i det arbetsgifvare för daglönare, anställd för åtminstone några månader, som säkerhet mot kontraktsbrott äger innehålla 1·25 à 1·50 kr. per vecka, hvilka afdrag först utbetalas vid aftalstidens slut.

Landtarbetareaftalen från rikets öfriga provinser äro sparsammare i fråga om upplysningar rörande de egentliga jordbruksarbetarnas hufvudslag och lönekategorier, men belysa i stället en viktig, ehuru ofta förbisedd sida af den svenska *industrien*. I afsevärdt större utsträckning än i flertalet andra länder är nämligen industrien i vårt land förlagd till landsbygden. På platser med tillgång på råmaterial, skog och vattenkraft uppstodo redan tidigt bruk, af

[1] Arbetsstatistik A: 8, sid. 45 ff.

hvilka de flesta bedrefvo malmförädling och järnmanufaktur, men åtskilliga ägnade sig åt andra näringsgrenar, såsom tillverkning af mässings- och andra metallvaror, papper, glas, krut m. m. Många bruksföretag bedrefvo (och bedrifva ännu) vid sidan af industriella näringsgrenar jämväl jordbruk i stort omfång, hvarigenom gafs tillfälle bereda den sålunda ofta på en afsides belägen plats sammanträngda, i fabriksindustrien sysselsatta befolkningen en lätt tillgång till nödiga lifsförnödenheter. Och såväl i de egentliga bruksarbetarnas som i den i jordbruket sysselsatta personalens aflöning ingingo naturaförmåner i högst betydlig utsträckning. Efter hand inskränktes dock naturaaflöningen till förmån för penningaflöning, och när kollektivaftalen från de egentliga stadsmannanäringarna genom de hela riket omfattande arbetareorganisationernas förmedling började vinna insteg vid dessa landsbygdens industriföretag, återstodo af naturaförmånerna knappast annat än fri bostad med tillhörande bränsle. Kollektivaftalen ingingos vid bruken antingen under ett för företagets hela personal, såsom det Del II, sid. 270 ff. återgifna visar, eller också träffades särskildt aftal för industriarbetarna och särskildt för jordbruksarbetarna, hvilket senare i synnerhet blef vanligt, sedan jordbruksarbetarna i det år 1906 stiftade Mellersta Sveriges landtarbetareförbund erhållit en egen organisation.[1] För industriarbetaregruppens arbets- och löneförhållanden, sådana de framgå af aftalen, skall redogöras framdeles (sid. 55 ff., 150 ff.), hvarför här endast sammanfattas aftalens upplysningar rörande den inom jordbruket sysselsatta personalen, hvars antal beräknats till 683. Framhållas bör dock, att de båda arbetaregruppernas arbets- och löneförhållanden stå i den intimaste växelverkan.

Detta gäller mindre i fråga om arbetstiden, ty denna bestämmes i mycket af jordbruksarbetets egenart. Arbetstiden per dag utgör i regel 10 timmar, men 10 1/2 enligt två och 10 3/4 enligt ett aftal. Anmärkningsvärd är den i tre aftal förekommande, tydligen från industriaftal lånade bestämmelsen, att arbetstiden på lördagar skall sluta en eller två timmar förr än på andra dagar. Nettoarbetstiden per vecka utgör därför här 58—59 timmar mot 60—63 1/2 timmar på andra platser. Detta gäller dock endast under sommarmånaderna, hvilka i regel omfatta tiden april—september; aftalet från Kronobergs län sätter dock säsongens början redan i

[1] Detta förbund sammanslöt sig år 1908 med det ofvannämnda Skånska landtarbetareförbundet till Svenska landtarbetareförbundet. Utom detta stod dock fortfarande den sammanslutning af norrländska bönder, arrendatorer, landt- och skogsarbetare m. fl., som förefunnits sedan år 1906 och under de senare åren benämnt sig Norrlands skogs- och landtarbetareförbund, äfvensom en motsvarande sammanslutning i Dalarne. I början af år 1909 sammanslogos dessa båda föreningar till Sveriges småbrukare- och skogsarbetareförbund. Landtarbetarerörelsens centralisering har haft till följd en motsvarande konsolidering på arbetsgifvaresidan, i det att på grundval af de lokala föreningar af arbetsgifvare inom jordbruket, hvilka bildats inom ett flertal af rikets län, och af hvilka några i det föregående omnämnts, år 1908 tillskapades en riksorganisation, benämnd Svenska landtarbetsgifvareföreningarnas fullmäktige.

mars, medan ett aftal från Västernorrlands län framskjuter den ända till 1 maj. Under den öfriga delen af året förkortas arbetstiden till 8 à 9 timmar därigenom, att dagsarbetet, som året om börjar kl. 1/2 7 eller 7 f. m. och i regel fördelas med lika många timmar före och efter den 1 1/2—2 timmar långa middagsrasten, slutar redan kl. 4 eller 5 e. m. i stället för kl. 1/2 7 eller 7 e. m. under sommaren. Vid arbete före eller efter dessa klockslag samt å sön- och helgdagar betalas, när arbetet icke sammanhänger med resp. arbetare åliggande djurskötsel, särskild öfvertidsersättning antingen i form af visst procenttillägg å ordinarie aflöning eller såsom en timlön, öfverstigande arbetarens vanliga timpenning.

Dessa jordbruksarbetare äro nämligen genomgående daglönare, och stataflönad personal omtalas ingenstädes, hvilket tydligen beror på, att de inom jordbruket eljest vanliga löneförhållandena här starkt förskjutits i riktning mot de egentliga bruksarbetarnas aflöningssystem. Dagspenningen beräknas i de flesta aftalen med timlönen som enhet, och denna utgör för ynglingar om 15—18 år 10—22 öre per timme samt för vuxna fullt arbetsföra manliga arbetare 20—27·5 öre per timme.

I tabellbilagan hafva till timlönerna lagts värden af utöfver den kontanta lönen åtnjutna naturaförmåner i de fall sådana i aftalen finnas till sitt penningvärde uppskattade. I vissa fall sker detta icke alls, såsom då fasta jordbruksarbetare vid ett järnverk i Dalarne förutom en sommardaglön af 2·25 kr. lofvas bostad om ett rum och kök med fri vedbrand och potatisland. I andra aftal äro alla eller några af dessa förmåner uppskattade till ett visst penningvärde. Vid ett bruk i Västmanlands län gifves i stället för fri vedbrand ett »vedanslag» af 40 kr. per år och tillhandahålles mjölk och ved mot ett visst, i aftalet fastställdt pris. Bostad om ett rum och kök värderas vid ett krutbruk i Örebro län till 70 kr. per år och vid en trämassefabrik i Gäfleborgs län till 75 kr. Ett bruksbolag låter jordbruksarbetarna vid sina gårdar i Dalarne välja mellan att erhålla antingen fri bostad med potatisland »till 1 tunnas sättning» eller 75 kr. kontant per år, och en gård i Gäfleborgs län (Del II, sid. 72 ff.) gifver 25 öre per timme för arbetare, som åtnjuter fri bostad om 1 rum och kök, 26 öre för sådan, som har endast 1 rum, samt 27·5 öre för den, som icke tillhandahålles fri bostad. I några aftal är icke tal om naturaförmåner, utan endast om ersättning därför. Så äga de »extra landtarbetarna» vid ett bruk i Uppsala län att uppbära ett hyresbidrag af 12·50 kr. under sommarhalfåret.

Här omhandlade löneförmåner afse vanliga daglönare inom jordbruket under sommarmånaderna, hvaremot vinterdagsverkspriset på grund af den kortare arbetstiden blir afsevärdt mycket lägre.

Aftalen omnämna, att ackordsarbete kan få förekomma efter frivillig öfverenskommelse, och ett af dem prissätter per styck förekommande extra körslor.[1] Häribland ingå äfven skogskörslor, hvilket visar, huru nära dessa daglönare inom jordbruket faktiskt stå de i en följande grupp närmare berörda skogsarbetarna. I ett aftal för ett bruk i Västmanlands län omtalas ett premiesystem, i det att första och andra ladugårdskarl, förutom fri bostad samt resp. 1·80 och 1·70 kr. per dag, erhålla provision på den vid ladugården erhållna mjölken »på sätt förut varit vanligt».

Sistnämnda arbetare torde dock närmast vara att anse som yrkesmän och sålunda berättigade till en särskild godtgörelse för sina mera kvalificerade arbetsprestationer. I regel tar dock denna merbetalning andra former. Ett aftal för ett bruksbolags gårdar i en Kopparbergs län beviljar stall- och ladugårdskarlar 2·50 kr. per dag samt ladugårdsförman, gårdssmed och sadelmakare ett årligt lönetillägg af 50 kr. utöfver vanlig daglönares aflöning, 24 öre per timme jämte till 75 kr. per år värderade naturaförmåner. Enligt ett annat aftal från samma län betalas slöjdare med 30 öre per timme och enligt ett tredje med 28 öre. Sistnämnda aftal (Del II, sid. 272) föreskrifver, att stalldräng skall aflönas med 65 kr. per månad jämte husrum, ved och potatisland. Månadsaflöning för arbetare på dylika poster omnämnes äfven i andra aftal, bl. a. ett vid ett glasbruk i Kronobergs län träffadt, enligt hvilket stalldräng och ryktare, förutom bostad, åtnjuta 62 kr. per månad eller 744 kr. per år. Lönen för fördräng uppgår till ungefär samma belopp per år, men aflöningen beräknas här på grundval af en timpenning af 26 öre, d. v. s. 2 öre högre än vanlig dagsverkares.

Sistnämnda aftal är det enda af de icke-skånska, hvilket närmare reglerar kvinnliga landtarbetares löneförhållanden. Fullgod arbeterska betalas med 14 öre per timme, och mjölkning ersättes efter särskild öfverenskommelse med hänsyn tagen till koantalet samt till, huruvida arbetet utföres i ladugården eller på betesmarken. Betalningen får dock icke understiga 0·70 kr. per dag för mjölkning två och 1 kr. för mjölkning tre gånger dagligen, hvarvid dock i priset ingår renhållning af mjölkkärlen.

Däremot syssla kollektivaftalen icke med torparnas arbetsförförhållanden. Dessa äro visserligen formellt att anse som arrendatorer af smärre under hemmanen hörande jordområden, men då deras arrende i regel utgöres i dagsverken, stå de socialt de egentliga landtarbetarna synnerligen nära. Att detta jämväl i vissa fall är kollektivaf-

[1] Ett kollektivaftal, hvilket våren 1908 träffats för landtarbetarna vid ett järnbruk i Gäfleborgs län, innehåller ackordspris jämväl för egentliga jordbruksarbeten; så betalas skärning af råg med 14 öre per skyl och skärning af hafre med 9 öre per snes, under förutsättning att banden äro 9 verktum i genomskärning.

talens uppfattning, visar ett stadgande i aftalet för ett krutbruk i Örebro län af innehåll, att »aflöningen för torpare bestämmes enligt särskildt kontrakt». Men en reglering af dessa förhållanden åsyftar intet af de hittills ingångna kollektivaftalen inom jordbruket.

I. 2. Trädgårdsskötsel.

Herrgårdarnas trädgårdsmästare och trädgårdsarbetare räknas vanligen bland jordbrukets yrkesmän, men beröras icke af hittills träffade kollektivaftal inom landtarbetet. Däremot föreligga några aftal från den i mera industriella former, utan samband med egentligt jordbruk bedrifna handelsträdgårdsverksamheten, hvilken är baserad på blomster-, grönsaks- och fruktodling till afsalu i närbelägna städer. I och omkring städerna Stockholm, Linköping, Malmö och Hälsingborg hafva ock sin verksamhet de 47 arbetsgifvare och 223 arbetare, hvilka beräknats beröras af de 5 vid 1908 års ingång förefintliga aftalen inom trädgårdsodlingen. Dessa aftal äro på arbetaresidan ingångna af tvänne olika fackförbund. De skånska trädgårdsarbetarna äro i stor utsträckning organiserade genom Sv. grof- och fabriksarbetareförbundet, hvaremot bland mellersta Sveriges handelsträdgårdsarbetare år 1906 bildades ett eget förbund, Svenska trädgårdsarbetareförbundet, hvilket dock efter endast några års tillvaro uppgick i Sv. landtarbetareförbundet, som ansågs hafva bästa möjligheten att organisera jämväl trädgårdspersonalen på den egentliga landsbygden.

Öfvergår man därefter till en granskning af aftalens uppgifter rörande trädgårdsarbetarnas arbets- och löneförhållanden, befinnes för dem liksom för de egentliga landtarbetarna den aftalsenliga arbetstiden af klimatiska skäl växla efter olika årstider. Under den varmare delen af året utgör den, som af tabellbilagan framgår, 10 eller 11 timmar per dag samt 60 eller 65 timmar per vecka. Under månaderna november, december, januari och februari samt stundom mars nedsättes den dagliga arbetstiden till 8, 9 à 10 timmar och veckoarbetstiden i samma förhållande.

En afsevärd del af yrkets personal har regelbundet söndagsarbete, hvarunder en del aftal, t. ex. det Del II, sid. 73 ff. aftryckta, dock endast inbegripa »naturnödvändigt arbete», såsom eldning i växthus, täckning, luftning, skuggning och vattning af drifbänkar och plantor samt afskärning af blommor, hvilket icke utan skada kan förrättas å annan dag. Annat arbete utöfver den ordinarie arbetstiden anses som öfvertidsarbete, och för sådant utgår ersättning med 25 till 100 % förhöjd timlön.

Ackordsarbete omnämnes ej i aftalen, utan synes tidlönen vara allenarådande som aflöningsform. På grundval af aftalens tidlönsbestämmelser beräknade timförtjänster för utlärda trädgårdsarbetare hafva sammanställts i tabellbilagan, och befinnas de växla mellan 20 och 37 öre. Orsakerna till dessa betydande variationer framgå delvis af aftalen. Enligt aftalen från Stockholms och Östergötlands län åtnjuta biträden minimimånadslöner af resp. 55 och 60 kr., men till den förra lönen kommer »fullt logi», och den senare afser trädgårdsarbetare, hvilka ej kunna anses som utlärda, enär de vid aftalets ingående voro elever i en trädgårdsskola. Såsom med hvarandra jämförliga återstå sålunda endast lönesatserna i de tre aftalen från Malmöhus län. Enligt dessa aflönas trädgårdsarbetare, som genomgått 4 läroår, med 30 till 37 öre per timme.

I aftalen förekomma dessutom strödda bestämmelser för kuskar samt för icke yrkeslärda manliga och kvinnliga arbetare. Af dessa erhålla körkarlar något högre lön än utlärda trädgårdsarbetare och grofarbetare betalas efter öfligt dagsverkspris.

II. Skogsbruk.

II. 1. Skogsafverkning.

Ett annat yrke, hvilket, som nämndt, särskildt inom rikets nordligare provinser på det närmaste sammanhänger med landtarbetarens, är skogsarbetarens. Kollektivaftalen inom detta fack voro dock vid 1908 års ingång allenast 2 till antalet, båda afseende att reglera löne- och arbetsförhållanden vid ett sågverksbolags skogsafverkningar vintern 1907—08 i Tåsjötrakten på gränsen mellan Västernorrlands och Västerbottens län.[1] Såsom framgår af den Del II, sid. 74 ff. aftryckta öfverenskommelsen, utgöra de båda aftalen ett mellanting mellan kollektivaftal och entreprenadkontrakt. Arbetsgifvaren antager och aflönar nämligen endast körare, och dessa, hvilka i regel utgöras af sågverksbolagets arrendatorer eller i kringliggande trakt bosatta bönder, anställa och likvidera i sin ordning de med trädfällningen sysselsatta huggarna, äfvensom öfriga erforderliga arbetare. Inga arbetstidsbestämmelser förekomma, men aflöningsgrunderna för samt-

[1] Enligt meddelande från arbetsgifvaren (febr. 1911) befanns kollektivaftalet olämpligt, hvarföre sådant aftal icke vidare förekommit vid skogsafverkningarna inom distriktet. Bolaget synes vid aftalens ingående ej hafva varit anslutet till någon arbetsgifvareorganisation, medan arbetarna tillhörde Svenska sågverksindustriarbetareförbundet. Det ofvan (sid. 45, not. 1) omnämnda Norrlands skogs- och landtarbetareförbund har dock bildats i direkt syfte att i den norrländska bonde- och arbetarebefolkningens intresse reglera arbetet inom skogsafverkning och flottningsrörelse, men kollektivaftal, ingångna af detta förbund, föreligga först från år 1908.

liga arbetare beröras i aftalen, och enligt dessa utgår lönen helt som ackordsbetalning till körarna. För både körning och huggning betalas nämligen per kubikfot virke, och tidlön omnämnes endast i form af beräknad dagsförtjänst, hvilken båda aftalen sätta till 10 à 12 kr. för häst och karl och 4 kr. för karl. I ackordspriset ingår betalning för anläggning af erforderliga transportvägar och för uppförande af nödiga bostäder på vissa arbetsplatser, under det beträffande andra arbetsgifvaren förbinder sig att bygga kojor, »rök- och dragfria med vattentäta tak samt fönster stort nog att insläppa erforderligt dagsljus samt med skilda rum för hästar och folk».

II. 2. Flottning.

De under vintern med skogsafverkning sysselsatta arbetarna erhålla om våren och sommaren ofta arbete med virkets nedflottande till sågverken, och ett kollektivaftal för flottningsarbetare lofvar, att »vid vinterarbetens utförande skola flottningsarbetare i första hand ihågkommas». Äfven inom denna senare bransch af skogsindustrien synas kollektivaftal kommit till användning först under år 1907, låt vara att skillnaden ofta icke är stor mellan dessa aftal och vissa af ålder brukliga kontraktsformer. Från år 1907 föreligga 6 aftal, berörande 4 arbetsgifvare, sysselsatta med flottning i Dalälfven och Indalsälfven med bifloder, samt 856 arbetare. De senare tillhöra till öfvervägande del Svenska sågverksindustriarbetareförbundets flottningsarbetareafdelningar, ehuru fristående flottningsarbetareföreningar icke saknas, och de förra utgöras — antingen direkt eller med entreprenörer som mellanled — af flottningsföreningar af den art, som gällande flottningsstadga ålägger dem att bilda, hvilka använda sig af allmän flottled. Som af den Del II, sid. 76 ff. aftryckta öfverenskommelsen framgår, stå jämväl dessa aftal ofta på gränsen mellan kollektivaftal, som reglera löne- och arbetsförhållanden för ett yrke eller en arbetsplats med visst anspråk på allmängiltighet, och arbetsaftal, hvarigenom en arbetsstyrka åtager sig att utföra vissa arbetsprestationer till visst pris.

Tvänne aftal tillerkänna arbetsgifvaren frihet att efter behag uttaga arbetstimmarna mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m., men utsäga i öfrigt intet om arbetstidens längd. De fyra öfriga sätta den dagliga arbetstiden till 10 timmar med början i regel kl. 6 f. m. och slut kl. 6 e. m., frukostrast infaller kl. 8—8·30 f. m., middagsrast kl. 1—2 e. m. och kafferast en halftimme å e. m., dock äga »ström- och sjöflottare», som så önska, i stället för kafferasten taga en half timme längre middagsrast. Veckoarbetstiden utgör, när endast dagarbete förekommer, 58½ à 59 timmar, där arbetstiden förkortas på lördagar, men

eljest 60 timmar. Vid arbete på skift fördelas arbetstiden af vederbörande förman, och härvid arbetas ofta veckan igenom, söndag som hvardag, när flottningsarbetets behöriga gång det kräfver. Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden, som ej föranledts af dylik skiftgång eller af regelbunden vakthållning, utgår förhöjd timaflöning (vanligen 40—60 öre).

Hvad löneformen beträffar, föredraga aftalen från Indalsälfvens flottningsområde, äfvensom ett aftal för flottning i Dalälfvens biflod Ore älf, ackordssystemet och tillämpa dagsverksarbete blott i undantagsfall, medan prislistorna från den egentliga Dalälfvens vattenområde äro uppgjorda med tidlönen som grundval.

I Indalsälfven och vissa dess bifloder, där flottningsarbetet står under ledning af Indals älfs flottningskompani, utföras de olika momenten af flottningsarbetet antingen på entreprenad af personer, hvilka sedan i sin ordning kunna träffa aftal med arbetarna, eller också, enligt kollektivaftal mellan kompaniet och arbetarnas organisationer, genom s. k. gruppackord, i det ett arbetslag, stundom bestående af ett hundratal personer, under ledning af en af manskapet i samråd med arbetsbefälet utsedd förman, åtager sig utförande af visst arbete mot viss betalning. Den förra formen användes för själfva flottningen efter ådalen, medan den senare förekommer vid virkets sortering och storflottläggning med därtill hörande arbeten i älfvens nedersta del. Så ersättes efter stycketal bjälkar, sågtimmer, hustimmer, spiror, props, kolved m. m. arbetet vid sorteringsbommarna, där flottgodset efter sina märken särskiljes och fördelas efter resp. ägare, och »per klamp» eller efter motsvarande grunder betalas jämväl det sista momentet i flottningsarbetet, storflottläggningen, hvarvid det vid storflottplatsen landlagda virket hoplägges i storflottar, färdiga att bogseras till sågverken. Arbetet likvideras först vid flottningens upphörande för året, men såsom förskott å ackordsbetalningen utbetalas i början och midten af hvarje månad 3 kr. för hvarje ordentligt utgjordt dagsverke.[1] Arbete, som tillfälligtvis utföres utom ackordet, betalas med 35 öre per timme. Efter i hufvudsak samma grunder regleras jämväl flottningsarbetet i Ore älf. Vid ackordsarbete garanteras här för 10 timmars dagsverke kr. 3·75. Arbete, som ej med fördel kan utföras på ackord, betalas med timlön, hvilken för fullgod arbetare, som fyllt 18 år, uppgår till 28 öre. I flitpengar utlofvas dock ytterligare 3 öre per timme till arbetare, som »fortfara med arbetet, till dess de antingen som öfverflödiga afskedas, eller till dess arbetet i sin helhet är afslutadt».

[1] Enligt nu gällande aftal kr. 3·50; sorteringsmanskapet erhåller dessutom 1 kr. för hvarje hel dag, som arbetet på grund af storm är inställdt. För bogserbåtarnas personal gäller ej kollektivaftal, men aflönas befälhafvare med 900—1,600 kr. per år, maskinister med 80—90 kr. och eldare med 50—70 kr. per månad jämte fritt vivre, som värderas till 1·65 kr. per dag.

Öfriga kollektivaftal från Dalälfvens vattenområde föreskrifva däremot, att betalning skall gifvas efter den för arbetet använda tiden, såsom af den Del II, sid. 75 ff. aftryckta prislistan framgår. För egentliga flottningsarbetare utgår lönen i form af timlön, hvilken för fullgoda arbetare öfver 18 år utgör 30 öre och för ynglingar något lägre, dock minst 20 öre. Besättningen på de vid flottningsarbetet använda bogserångarna är däremot ofta månadsaflönad. Sålunda betalas enligt ett aftal styrman med 80 kr. samt eldare och besättningskarlar med 75 kr. per månad, hvartill kommer särskild ersättning för arbete nattetid, d. v. s. kl. 6 e. m.—6 f. m., samt å sön- och helgdagar med resp. 30 och 60 öre per timme.

III. Grufdrift.

III. 1. Stenkolsgrufvor (inkl. XIV. 6. Sten- och lergodsfabriker).

Stenkolsfyndigheter förekomma i vårt land så godt som uteslutande inom ett ganska begränsadt område i nordvästra Skåne, hvarest sedan århundraden tillbaka kolgrufvor bearbetats. Med grufdriften har sedan midten af förra århundradet förknippats en fabriksindustri, baserad på tillgodogörandet af de eldfasta och andra leror, som rikligen förekomma inom de kolförande områdena, och efter hand har en allt större del af de uppfordrade kolen fått användning som bränsle i lervarufabrikerna. Som bärare af denna nya storindustri hafva i stället för de gamla kolgrufvebolagen kommit kapitalkraftiga stenkols- och lervaruaktiebolag, af hvilka de mest betydande äro Höganäs—Billesholms A.-B., med hvilket numera Skromberga stenkols- och lerindustri A.-B. står i samarbete under gemensam förvaltning, samt Hyllinge stenkols- och lerindustri A.-B.

För samtliga dessa bolags grufvor och verk, äfvensom för en af enskild person bearbetad stenkolsgrufva, träffades år 1906 för första gången kollektivaftal, hvilka beräknats beröra 2,201 arbetare sysselsatta vid grufdriften och 1,625 med arbete inom fabriksindustrien. Då dessa siffror, praktiskt sedt, innefatta hela den inom ifrågavarande näringsgrenar sysselsatta personalen, kunna ifrågavarande aftals upplysningar rörande arbetsvillkoren sålunda tillerkännas allmängiltighet för hela den skånska stenkols- och lervaruindustrien. Det torde därför vara skäl att något närmare uppehålla sig vid desamma, i synnerhet som bestämmelserna om arbetstid och arbetslön i vida högre grad, än eljes är vanligt, i dessa aftal belysas och kom-

pletteras genom utförliga beskrifningar öfver förekommande arbeten. Närmast gäller detta senare om aftalen för Höganäsbolagets grufvor och verk vid Höganäs samt vid Bjuf, Billesholm och Skromberga, såsom af det Del II, sid. 81 ff. återgifna, för hufvudmassan af arbetare å dessa tre sistnämnda arbetsplatser vid 1908 års ingång gällande aftalet framgår. Här nedan meddelade uppgifter beröra i främsta rummet detta bolags arbetare.[1]

Vid den egentliga *grufdriften* är arbetstiden 8 timmar vid arbete under jord, men 10 timmar vid ofvanjordsarbete. Nedstigning i grufvan sker i regel kl. 6 f. m. och uppstigning kl. 2 e. m., medan ofvanjordspersonalen börjar sitt arbete kl. 6 f. m. och slutar det kl. 5 à 5·30 e. m. Vid öfvertidsarbete utgår en med 25—50 % förhöjd aflöning.

Af underjordsarbetarna utgöres den viktigaste gruppen af kolhuggarna, hvilka i sina efter lottning anvisade schakt och arbetsrum medelst sprängämnen samt hacka, spett och skyffel »drifva» orterna samt bryta kol och lera, äfvensom sortera dessa materialier och lasta dem på vagnar. Arbetet sker på ackord, med betalning vid ortsdrifning per meter och vid huggning per tunna kol eller lera af viss kvalitet, och ställas ackorden så, att fullgod huggare vid ordentligt arbete under den fastställda tiden förtjänar minst 3·50 kr. per dag vid arbete i orter med mindre gifvande flöts. Till ackordspriset komma dessutom vid arbete i »våtorter» ett efter deras vattenhalt graderadt »våtöre» af 6—25 öre per dag, vidare verktygspengar af 10 kr. per år samt belysningsersättning af 10 öre per fullgjordt skift. Undantagsvis kan dock kolhuggare beordras till vanligt dagsverksarbete, hvarvid hans daglön är dagsverkarnas vanliga eller 2·25—2·50 kr. per dag; vid lastning af i grufvan brutet berg eller annat specialarbete gifves dock betalning efter huggarens medeldagsförtjänst i hans vanliga arbete. Transporten af vagnarna från arbetsrummen till uppfordringsschaktet sker mot betalning efter lass och väglängd af huggarnas dragare, i regel yngre arbetare, hvilka i tur och ordning befordras till »lejhuggare» och därefter till kolhuggare. Vid uppfordringsverket arbeta påhäktare, hvarefter vagnarna ofvan jord mottagas af gamsare, hvilka till afstjälpningsställena köra och tömma lass samt föra vagnarna tillbaka. Aflöningen utgår för dessa båda kategorier antingen som ackord per lass eller med vanlig dagsverkarelön, 2·25 kr. per dag, ökad med ett tilläggsackord för hvarje uppfordradt eller framfördt lass. Dessa arbetaregrupper biträdas, för-

[1] Af den skånska stenkolsindustriens organiserade arbetare tillhöra de flesta Sv. grof- och fabriksarbetareförbundet, ett mindre antal Sv. arbetareförbundet, hvarförutom vissa specialarbetare tillhöra sina resp. yrkesförbund, såsom Sv. järn- och metallarbetareförbundet, Sv. träarbetareförbundet, Sv. murareförbundet, Sv. maskinist- och eldareförbundet. — I jan. 1910 träffades nytt aftal för tiden 1910—1913 mellan Höganäs—Billesholms A.-B. och Skromberga stenkols- och lerindustri A.-B. samt arbetarna vid Höganäs-, Bjufs-, Billesholms- och Skrombergaverken.

utom af dagsverkare, jämväl af vissa specialarbetare, såsom schaktsnickare, schakttimmermän och schaktsmeder, hvilka arbeta i gruf-van, samt reparatörer, maskinskötare, eldare och askrullare, hvilka förnämligast äro sysselsatta med skötseln af uppfordringsmaskineriet. Denna personal aflönas med 2·50—3 kr. per dag.

Vid *lervarufabrikerna* börjar arbetet i regel kl. 6 f. m. och pågår, afbrutet af 1½ timmes rast, till kl. 5 à 5·30 e. m. Detta afser veckans fem första dagar, hvaremot på lördagar arbetstiden stundom förkortas med någon eller några timmar. Bortses härifrån, blir den effektiva arbetstiden sålunda 9½ à 10 timmar per dag. Detta gäller dock endast i fråga om de egentliga fabriksarbetarna, hvaremot åtskilliga hjälp- eller specialarbetare, såsom brännare, maskinister och eldare, vanligen arbeta på skift, i regel ordnade som 12 timmars, mera sällan som 8 timmars med 3 på dygnet. Arbetstiden kan vid skiftombyte stundom blifva synnerligen lång, hvilket belyses däraf, att ett aftal utlofvar, att de öfvergången mellan olika arbetslag förmedlande »långskiften» på 24 timmar i görligaste mån skola inskränkas.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden utgår särskildt tillskott till timlönen, hvilket å hvardagar utgör 25—50 %, sön- och helgdagar 50 %.

Äfven vid fabriksdriften utföres arbetet hufvudsakligen på ackord, hvarvid dock till grund lägges en »allmän daglön» för 10 timmars arbete af 2·25—2·50 kr. för arbetare fyllda 20 år och 0·55—2·15 kr. för ynglingar om 13—19 år. I regel ökas dock åtminstone den förra daglönen afsevärdt genom tilläggsackord, såsom torde framgå af följande öfverblick af de viktigaste fabriksarbetarekategorierna. Vid eldfasta tegeltillverkningen betalas de med lerans malning sysselsatta krosskvarnslagen äfvensom de arbetslag, som besörja teglets insättning och uttagning ur brännugnen samt gasugnarnas skötsel, oftast per ton tegel, medan tegelslagarna betalas per 1,000 formade tegel af olika slag under förutsättning af viss minimiprestation per man och dag. Efter liknande grunder sker aflöningen till de vid rörtillverkningen sysselsatta bråk- och presslagen, gren-, krubb- och brunnmakarna, rörugnseldarna m. fl. Lerkärlstillverkningen sker likaså på ackord efter synnerligen detaljerade prislistor. Där ackord ej kan öfverenskommas eller lämpligen sättas, betalas den viktigaste här sysselsatta arbetarekategorien, drejarna, med en mot arbetet svarande daglön, hvilken vanligen uppgår till 2·60 à 2·75 kr., men vid beställningsarbeten kan höjas till 3 kr.

Härmed äro de viktigaste af de egentliga fabriksarbetarna inom den skånska stenkols- och lervaruindustrien berörda, men ännu återstår den stora personal, som sysselsättes inom företagens »*diverse-afdelningar*». Hit räknas först ett antal handtverkare och yrkesarbetare af olika slag, af hvilka några förut nämnts såsom sysselsatta

vid grufvan. I Höganäs utgöras dessa yrkesmän af murare (daglön 3 kr.), träarbetare (2·50—3 kr.), målare (2·85—3 kr.), sadelmakare (2·50—2·85 kr.), lokomotivförare (2·50 kr. jämte ackord) och lokomotivputsare (2·35—2·60 kr.). Järnarbetarna äro här så många, att ett särskildt aftal träffats för »mekaniska verkstaden», enligt hvilket minimilönen utgör 25 öre per timme för arbetare, som uppnått 20 års ålder, men icke innehar 4 års yrkesutbildning, 28 öre för yrkesarbetare, som uppnått 21 år och arbetat minst 4 år i facket, samt 31 öre för yrkesarbetare, som fyllt 24 år och besitter 7 års yrkesvana. Vid sidan af dessa, tydligen i enlighet med riksaftalet inom den mekaniska verkstadsindustrien (sid. 162) uppgjorda minimilönsbestämmelser återfinnes ett stadgande, att schakt- och brukssmeder skola betalas med en daglön af 2·85 kr. Till »diverseafdelningen» räknas vidare, förutom nu nämnda mer eller mindre yrkesutbildade arbetare, jämväl vissa grofarbetaregrupper, såsom körkarlar (kuskar), kol- och lerlastare m. fl. De aflönas antingen med den ofvan omnämnda »allmänna daglönen» eller också med stycklön, när deras arbete möjliggör betalning efter arbetsprestation. De skånska stenkolsindustribolagen sysselsätta jämväl jordbruksarbetare, men dessas löne- och arbetsförhållanden hafva i det föregående berörts i samband med öfriga skånska landtarbetare.

Förutom nu nämnda kontanta aflöningsbelopp åtnjuta arbetarna inom den skånska stenkols- och lervaruindustrien förmåner, af hvilka den värdefullaste är fri bostad (eller hyresbidrag af 12—50 kr. per år) med fritt bränsle, hvilket senare utgöres af fliskol eller annat stenkol af lägre kvalitet.

III. 2. Malmgrufvor.

Vid 1908 års ingång utgjorde stenkolsindustrien den enda gren af bergshandteringen, inom hvilken kollektivaftal vunnit allmännare utbredning. Från grufföretag af annan art förelågo nämligen vid denna tid allenast 7 aftal, berörande 987 arbetare. Af dessa sysselsattes 433 vid ett par koppar-, bly- och zinkgrufvor i Kopparbergs län, 247 å ett mindre af de lappländska järnmalmsfält, hvilkas brytning är baserad på malmutförsel till utländska järnverk, och hvilka därför, tillsammans med de efter samma principer förvaltade, på gränsen mellan Västmanland och Dalarna belägna Grängesbergsfälten, pläga sammanfattas under beteckningen exportfält, samt slutligen 307 vid 4 af de mellansvenska grufvor, hvilka lämna råmaterial för Bergslagens järnhandtering. Ehuru ingen af dessa prislistor är af äldre datum än från år 1907, beteckna de likväl de äldsta kollektivaftalen inom den svenska malmgruf-

industrien. Först detta år lyckades nämligen Svenska grufarbetareförbundet, hvilket dock förefunnits alltsedan år 1895, förmå några grufägare att godtaga den kollektiva aftalsprincipen och utfärda med arbetarna öfverenskomna prislistor för resp. grufföretag. Uppgjorda utan samband sinsemellan, gåfvo dessa aftal uttryck åt de mycket olikartade löne- och arbetsförhållanden, som vid denna tid rådde vid de svenska grufvorna.

Redan samma år hade emellertid förhandlingar påbörjats i syfte att genom ett enhetligt aftal i görligaste mån utjämna arbetsprisen inom åtminstone större delen af den svenska grufindustrien, men initiativet var denna gång arbetsgifvarnas, låt vara att den drifvande kraften varit de talrika framställningar, som från arbetarnas sida gjorts om kollektivaftal för enskilda grufvor och verk. Under året hade nämligen under namn af Järnbruksförbundet och som ett yrkesförbund af Svenska arbetsgifvareföreningen grundats en sammanslutning af ett stort antal af de svenska gruf- och bruksägare, hvilka baserat sin ekonomi på inhemsk malmförädling. Detta förbund inledde nu förhandlingar med resp. arbetareorganisationer rörande ett gemensamt aftal för alla till förbundet anslutna grufvor och ett annat för därtill hörande järnverk. Efter långvariga förhandlingar godkändes de båda riksaftalen i princip sommaren 1908, men ännu återstodo månaders underhandlingar, innan de nya aftalen bragts i tillämpning vid de särskilda grufvorna och bruken. Ehuru dessa aftal sålunda trädt i kraft först efter här omhandlade tidsperiods slut, synes det dock vara lämpligt att taga hänsyn till desamma, i den mån de beteckna slutpunkten af en redan påbörjad utveckling. Så sker också här nedan rörande riksaftalet för järngrufvorna och längre fram (sid. 150 ff.) beträffande riksaftalet för järnbruken. Och af samma skäl äro de båda aftalen in extenso återgifna i Del II af förevarande framställning (sid. 267, 263).

På grund af mängden af olika arbetsprocesser, som tillhöra grufindustrien, och på grund af de skiftande naturförhållanden, hvarunder grufbrytningen äger rum, måste bergshandteringens arbetsförhållanden med nödvändighet erbjuda en ganska växlande bild. Men under det stenkolsindustriens kollektivaftal, som nämndt, äro synnerligen vidlyftiga och reglera snart sagdt hvarje detalj af produktionsprocessen, äro de få insamlade ortsaftalen från malmgrufveindustrien knappast annat än listor öfver öfverenskomna arbetspris, hvilkas sparsamt förekommande »allmänna bestämmelser» endast i vissa fall kunna närmare belysas genom att sammanhållas med riksaftalets starkt generaliserande och därför med nödvändighet mycket abstrakta stadganden i motsvarande punkter.

Betraktas först bestämmelserna om arbetstidens längd, förefinnas dylika hos 5 af de 7 ortsaftalen samt dessutom hos riksaftalet.

Enligt de förra utgör arbetstiden vid arbete under jord 8 timmar per dag eller skift, hvarvid nedstigningen i schaktet äger rum kl. 6 f. m. och uppstigningen kl. 2 e. m. enligt ett aftal, men kan vid sistnämnda tidpunkt ett nytt arbetslag stiga ned, så att arbetet i grufvan pågår 16 timmar per dygn. De med uppförande af förbyggnader af trä till stöd för arbetsrummen i grufvorna sysselsatta grufbyggarna arbeta dock enligt ett aftal 9 timmar per dag, och spelstyrarna vid uppfordringsverket hafva ofta 9 timmars skift. Sistnämnda båda arbetarekategorier stå på gränsen till de egentliga ofvanjordsarbetarne, och för dessa är arbetstiden 10 timmar per dag, åtminstone under veckans fem första dagar, hvaremot på lördagen ej sällan någon förkortning i arbetstiden inträder. Bland dem må nämnas de med malmsorteringen sysselsatta skrädarna, hvilka för hand skilja den fyndiga malmen från det ofyndiga gråberget, samt anrikningsverksarbetarna, hvilka betjäna de motsvarande arbete medelst maskinella anordningar utförande malmsepareringsverken. De förras arbete växlar ej sällan efter årstiden — t. ex. 10 timmar dagligen under sommaren och 8 timmar under vintern — och de senare arbeta på skift. Enligt ett aftal kan anrikningsverket drifvas antingen allenast med dagskift, hvarvid arbetet pågår från kl. 6 f. m. till 6 e. m., med middagsrast kl. 12—1, eller också med dag- och nattskift, hvarvid två skiftlag arbeta, det ena från kl. 6 f. m. till 5 e. m. och det andra från kl. 7 e. m. till 6 f. m., då måltiderna få intagas under arbetets gång.

Riksaftalet, hvars arbetstidsbestämmelser ej afse anrikningsverksarbetare och ej heller maskinister, spelstyrare och pumpvaktare, fixerar den dagliga ordinarie arbetstiden under jord till 8 timmar för allt arbete, i dagbrott till 8 timmar för borrare, lastare och med dem jämställda, men till 9 timmar för grufbyggare och extra arbetare, i andra fall till 10 timmar, hvilka dock under senare hälften af oktober och under november och februari må afkortas till 9 timmar samt under december och januari till 8 timmar, där ej arbete i 10 timmar under den mörkare årstiden genom konstgjord belysning möjliggöres. Å dag före sön- eller helgdag utgör den ordinarie arbetstiden för samtliga arbetare 8 timmar.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden betalas enligt 5 af ortsaftalen särskild ersättning, i form af ett tillägg till den vanliga aflöningen, hvardagar utgående med 25—40 % af dess belopp, sön- och helgdagar med 40—100 %. Riksaftalet föreskrifver, att vid af arbetsgifvaren påbjudet öfvertidsarbete skall utöfver ordinarie timpenning eller fastställdt ackordsbelopp betalas ett öfvertidstillägg, beräknadt till 50 % af den ordinarie timpenningen i vanliga fall,

men förhöjdt till 100 %, därest arbetet är i gång midsommardagen samt påsk-, pingst- och juldagarna med tillhörande annandagar.

Aflöningen inom malmgrufindustrien utgår öfvervägande som ackordsersättning, och riksaftalet fastslår också den grundsatsen, att för allt det arbete, som kan utföras på ackord, bör sådant lämnas, samt föreskrifver, att vid hvarje gruffält skola för olika arbeten upprättas normerande prislistor att tillämpas under den tid aftalet är gällande. Om dylika prislistors utseende torde de Del II, sid. 79 och 80 återgifna aftalen gifva en föreställning. Hand- och maskinborrning betalas per meter (borrmeter, sträckmeter, ort- eller kubikmeter), berglastning och bergemottagning per ton o. s. v. Malmbrytningens resultat är ofta mycket växlande, men endast 3 af ortsaftalen säkerställa den enskilde arbetarens förtjänst genom att garantera viss minimitimlön vid ackordsarbete, och riksaftalet har, på grund af svårigheten att kontrollera särskildt underjordsarbetarens arbetsprestationer, ställt sig afböjande mot detta aflöningssystem.

Malmbrytning kan dock i vissa fall få ske mot betalning endast efter den använda tiden, och grufarbetaretimlöner omnämnas i samtliga aftal. Deras höjd växlar i ortsaftalen för mellersta Sveriges grufvor mellan 30 och 35 öre vid arbete under jord samt 25 och 28 öre vid dagsverksarbete ofvan jord; enligt aftalet för Norrbottens län är timlönen för de enda vid själfva malmbrytningen anställda arbetare, som omnämnas i aftalet, nämligen lastare vid grufvan, 40 öre. I större utsträckning än brytningsarbetarna synas de i grufvorna sysselsatta träarbetarna, grufbyggarna, arbeta med tidlön. Tidlöner för dylika, växlande mellan 30 och 38 öre per timme, återfinnas i 3 aftal för mellansvenska grufvor samt dessutom i exportfältsaftalet, där träarbetare betalas med 4 kr. per skift om 8 timmar. Den personal, som har det ansvarsfulla arbetet att sköta grufvornas pump- och uppfordringsverk, är i regel skift-, vecko- eller månadsaflönad. Spelstyrare betalas sålunda med 3—3·20 kr. per skift, maskinister, konst- och pumpvaktare med 85—100 kr. per månad. Yrkesmän, såsom smeder, reparatörer, träarbetare m. fl., betalas med timlöner, som med 3—5 öre öfverstiga vanliga ofvanjordsdagsverkares timpenning; dock hafva borrsmeder allmänt ackord per borrmeter. Vid anrikningsverk aflönas enligt ett aftal sättmaskinister samt in- och utfraktare med 12 öre per man och ton exportbar malm med 27 öres garanterad minimitimförtjänst, vågskötare och hisskarlar med 28 öre per timme, ilastare af slig med 4½ öre per ton och man samt diversearbetare vid tidlönsarbete med 25 öre per timme.

Riksaftalet för Mellansveriges grufvor fastställer inga löner för anrikningsverksarbetare och ej heller för maskinister, spelstyrare

och pumpvaktare, utan hänvisar dessa arbetaregruppers löneförhållanden till reglering genom särskilda aftal. Däremot bestämmer det minimitimlöner för grufarbetare, grufbyggare samt diverse yrkes- och grofarbetare. De båda förra arbetaregrupperna aflönas med resp. 36 och 37 öre per timme vid arbete under jord samt resp. 32 och 33 öre per timme, då de sysselsättas i dagbrott. Anvisas de däremot vanligt ofvanjordsarbete, aflönas de med resp. 27 och 30 öre, hvilka belopp beteckna minimitimlönerna för resp. grofarbetare, som fyllt 21 år, samt yrkesarbetare, såsom snickare, smeder, verkstadsarbetare m. fl., hvilka uppnått samma ålder.

Som synes, öfverstiga riksaftalens timlöner, ehuru fastställda under tider af vikande konjunkturer, i allmänhet med några öre de timlöner, som enligt 1907 års ortsaftal voro gällande vid mellersta Sveriges grufvor. Detta förhållande beror till åtminstone någon del därpå, att till ortsaftalens kontanta löner jämväl kommo naturaförmåner af olika slag och stundom af ganska betydande värde, ehuru desamma sällan omnämnas och aldrig värdesättas i de knapphändiga prislistorna. Dessa förmåner kunna utgöras af fri bostad, stundom förenad med potatisland, kobete m. m., men i andra fall evalverad i penningar och utgående i form af hyresbidrag, vidare af fritt bränsle, hvilket antingen i form af vissa mått ved levereras af arbetsgifvaren eller också af arbetaren själf får huggas i skogen, och slutligen af diverse andra förmåner, såsom mjölk till lägre pris än det vanliga, fria skjutsar m. m.

Riksaftalet byggdes nu på principen om aflösning af alla dessa förmåner af skiftande slag, såsom framgår af dess § 8, hvilken lyder som följer: »De i detta aftal bestämda minimilöner äro satta under förutsättning, att förmåner af fri bostad, vedbrand, hyresbidrag, potatisland och dylikt icke åtnjutas af arbetarne. Vid borttagande af förmåner skall en rättvis reglering ske af timlöner och ackordspris, så att arbetare, hvilken hittills åtnjutit sådana förmåner, erhåller ett desamma fullt motsvarande tillägg i timlön och ackordspris. Värdet af ifrågavarande förmåner skall, för den tid aftalet gäller, bestämmas af en nämnd, i hvilken arbetsgifvaren och arbetarne utse ömsesidigt två medlemmar och dessa fyra den femte. Kan enighet ej vinnas vid valet af femte man, skall denne utses af statens förlikningsman inom det distrikt, där arbetsplatsen är belägen.»

De värdesättningar af naturaförmåner, som i följd häraf ägde rum vid de enskilda grufvorna och bruken, försiggingo utan svårigheter, och skiljenämndernas arbete var slutfördt öfverallt, innan ännu på någon plats påbörjats de underhandlingar rörande ackordsprislistor, hvilka, som ofvan nämnts, skulle inledas vid hvarje till Järnbruksförbundet anslutet företag. Som ofvan framhållits, kräfde sistnämnda förhandlingar ganska lång tid, och visade sig sålunda

uppgörandet af ackordsprislistorna vara förenadt med större svårigheter än naturaförmånernas värdering och aflösning, ehuru detta senare betecknade en brytning med häfdvunna förhållanden och öfvergång till ett i många punkter nytt aflöningssystem. Men bland såväl arbetsgifvare som arbetare synes knappast mer än en mening rådt i fråga om önskvärdheten af omläggning af ett system, hvilket, såsom tidningen »Grufarbetaren» uttrycker det, »uti många synpunkter verkade till nackdel för arbetarna såsom klass, om det ock i vissa fall kunde anses ha individuell fördel».

IV. Närings- och njutningsämnesindustri.

IV. 1. Kvarnar.

De till behandling upptagna 26 kollektivaftalen inom kvarnindustrien beröra 35 arbetsgifvare och 1,162 hos dessa anställda arbetare, d. v. s. omkring en femtedel af näringsgrenens hela arbetareantal. På de återstående omkring 4,400 arbetarna torde emellertid komma omkring 2,250 arbetsgifvare. Ifrågavarande arbetsställen torde därför öfvervägande utgöras af smärre vatten- eller väderkvarnar, hvaremot de af kollektivaftal berörda arbetarna i regel synas vara anställda å större kvarnetablissement, i medeltal sysselsättande ett 30-tal arbetare. De insamlade kollektivaftalen borde sålunda gifva en ganska representativ bild af löne- och arbetsförhållanden vid de större kvarnarna i riket.

Bestämmelser angående *arbetstidens* längd och fördelning finnas i samtliga aftal. Ett aftal nämner endast, att arbetstiden skall blifva »som förut», men de öfriga innehålla positiva stadganden.

Dessa reglera först skiftarbetet, hvilket inom industrien synes förekomma vid de flesta arbetsställen åtminstone vissa tider af året. Arbetstiden per skift utgör i de 21 aftal, som innehålla bestämmelser om sådant arbete:

12 timmar i 10 aftal	10½ timmar i 1 aftal
11 » » 3 »	10 » » 7 »

Skiften synas sålunda genomgående vara anordnade som 12-timmarsskift. Att den effektiva arbetstiden är kortare, torde endast angifva, att vissa raster äro frånräknade, för hvilka längden men ej tidpunkten i aftalet angifves. På grund af arbetets natur kan detta nämligen ej afstannas och hela personalen samtidigt få sin

fritid, utan måste arbetarne intaga sina måltider skiftesvis, så att alltid en del af styrkan är kvar och i arbete. »Arbetarne skola aflösa hvarandra till en timmes matfrihet per skift», heter det i ett aftal från Nyköping. I aftalet för Malmö stora valskvarn (Del II, sid. 98) föreskrifves, att den under rasterna tjänstgörande personalen skall åtnjuta öfvertidsersättning. Vid nattskift gifves stundom ersättning för matraster åt hela personalen, i Hälsingborg 70 öre per man och natt, i Ystad 5 öre per nattarbetstimme. Vanligen räknas dagskiftet från kl. 6 f. m. till 6 e. m., nattskiftet från kl. 6 e. m. till 6 f. m.

För med magasins- och transportarbete sysselsatta arbetare äfvensom för egentliga kvarnarbetare, »när kvarnen står stilla», framgår arbetstiden af tabellbilagan, där dess längd för dag och vecka angifves. En sammanfattning af denna tabells uppgifter gifves i nedanstående tablå:

Arbetstid per dag. Tim.	Antal aftal.	Arbetstid per vecka. Tim.	Antal aftal.
10	17	58	1
10½	3	60	16
11	3	63	3
		65	1
		66	2

Tio timmar utgöra sålunda den vanligast förekommande arbetsdagen för ofvan angifna arbetare inom yrket. Rasterna utgöra, att döma af aftalens tämligen knapphändiga uppgifter, i regel två timmar per dag, hvaraf ½ timme kommer på frukostrasten och 1½ timme på middagsrasten.

Att arbetstiden inom yrket stundom utsträckes öfver ofvan angifna gränser, framgår af att samtliga aftal innehålla bestämmelser om öfvertids-, natt- och söndagsarbete. Vissa arbetarekategorier hafva öfvertidsarbete af särskilda skäl, såsom maskinister med smärre reparationer och kuskar med hästskötsel och stallvakt.

Bestämmelser om semester finnas i 3 aftal. Enligt dessa åtnjuter arbetare, som blifvit »fast arbetare» eller varit längre tid anställd — 2 år enligt ett aftal — under sommaren en veckas ledighet. Därunder utgår enligt ett aftal full lön, enligt ett annat ingen aflöning.

Inom kvarnindustrien är tidlönen förhärskande *aflöningsform*. Ackordsbestämmelser förekomma endast i 4 aftal och afse lossning, lastning och bärning af mjöl, säd, kol m. m. Utförliga stadganden härom finnas i aftalet för Malmö stora valskvarn (Del

II, sid. 98). Här är veckolönen garanterad, och jämväl i öfriga aftal synas ackordsprisen i praktiken gå ut på att utgöra merbetalning eller flitpremie vid tyngre arbeten.

Tidlönen utgår vanligen såsom månadslön eller veckolön, mera sällan som daglön eller timlön. Daglön förekommer endast för tillfälligt använda dagsverkare. Ett aftal saknar alla lönebestämmelser och hänvisar till en särskild individuell lönelista, hvilken dock ej blifvit till Kommerskollegium insänd. Aftalens lönesatser angifvas i 4 aftal såsom minimilöner, i 1 såsom maximilöner. De öfriga aftalen innehålla inga uppgifter om lönens natur, men torde uppgifterna i dem afse den aflöning, som bör utbetalas till arbetare, uppfyllande normala fordringar.

Efter lönernas differentiering dela sig aftalen i två grupper.

I den ena gruppen talas endast om »arbetare», och för denna enda arbetarekategori höjes vanligen lönen antingen i mån af längden af hvarje arbetares anställningstid hos arbetsgifvaren eller också på en gång för hela styrkan vid i aftalet fastslagna tidpunkter. Så är enligt aftalet för tre stora kvarnar i och vid Stockholm aflöningen för nyanställd arbetare öfver 20 år 19 kr. per vecka, men ökas efter 3 månader till 20, efter 6 till 21 och efter 1 år till 22 kr. per vecka.[1] I Malmö (Del II, sid. 98) aflönas fullgod arbetare intill 1 aug. 1907 med 24 kr., därefter med 25 kr. per vecka. I Göteborg är lönen för fullgod 18-årig arbetare 1 maj 1907—1 maj 1908 34 öre per timme, därefter 35 öre per timme.

I den andra aftalsgruppen uppräknas alla de olika arbetarekategorier, som sysselsättas i ett kvarnetablissement, och bestämmes lönen för hvarje sådan grupp. I en kvarn i Nyköping betalas sålunda malare 21·25, rensare 20, kvarnhackare och valspassare 18·75, smörjare 18, packare och magasinskarlar 17·50 kr. per vecka samt dagsverkare 2·93 kr. per dag. Veckolönerna höjas 1 maj 1907 med 1 kr. I Falkenberg äro grupperna delvis andra. Här är aflöningen för valspassare och rensare 95 kr., siktpassare 90 kr., säckpassare, klipassare, reformpassare och mjöltappare 85 kr. samt för magasinskarl 82·50 kr. per månad.

Mellan dessa hufvudgrupper finnas ett flertal öfvergångsformer. Vanligt är, att arbetarna uppdelas i två klasser, t. ex. i skiftarbetare och dagarbetare eller i mjölnare (malare) och öfriga kvarnarbetare. I Norrköping betalas skiftarbetare 24 kr. per vecka, öfriga arbetare 20 kr. I Mjölby erhåller malare 75 kr., öfriga arbetare 70 kr. per månad.

[1] Enligt det i maj 1908 träffade aftalet utgår minimilönen för fullgod kvarnarbetare, som fyllt 20 år, med 26 kr. per vecka, medan motsvarande lönesats utgör för eldare 28 kr. och för kusk 27 kr. Såsom vederlag för, att måltiderna under nattskift intagas å arbetsplatsen, erhåller personalen 2 kr. per man och vecka.

I större etablissement utskiljas vanligen hjälparbetaregrupper, såsom snickare, smeder, maskinpersonal m. fl., från de vid den egentliga tillverkningen anställda arbetarna. För de förra kan särskildt aftal träffas; sålunda finnas i Malmö och Hälsingborg öfverenskommelser för vid kvarnar anställda maskinister, eldare och smörjare. De båda senare kategorierna erhålla enligt det förra aftalet 25—26 kr. i veckan, enligt det senare 100 kr. per månad; för maskinister äro lönesatserna resp. 26—27 kr. och 110—130 kr.

Kvinnliga arbetare synas i kvarnindustrien af aftalen att döma endast användas i ringa utsträckning, enär endast tvänne aftal innehålla lönebestämmelser för arbeterskor. Det ena aftalet gäller Kalmar och afser arbete i en med kvarnen förenad stärkelsefabrik, det andra gäller Göteborgs ris- och valskvarn. I det förra utgör lönen 11 kr. per vecka, i det senare 19—20 öre per timme.

Ett ingalunda obetydligt tillskott till den ordinarie aflöningen för kvarnarbetare torde, som ofvan antydts, ersättningen för öfvertidsarbete utgöra. Inom flertalet yrken utgår denna såsom ett procenttillägg till den ordinarie timlönen, men inom kvarnindustrien med dess förhärskande vecko- och månadslöner utbetalas den vanligen i form af en bestämd timlön för detta slag af arbete. Vid öfvertids- och nattarbete utgår den med 30—60 öre per timme, vid arbete under söndagsdygnet med 40—75 öre.

I regel gälla aftalens lönesatser endast fullgoda arbetare öfver 18 eller 20 år. Arbetare med af ålder eller sjukdom nedsatt arbetsförmåga hänvisas stundom att träffa särskild öfverenskommelse med arbetsgifvaren, likaså kvarnmästare och andra arbetare i förmansställning.

I detta sammanhang kunna nämnas de lönebestämmelser för lärlingar, som finnas i aftalen för ett par kvarnar i Nyköping. I det ena bestämmes lärlings aflöning de första 6 månaderna till 13 kr. per vecka, hvarefter den efter 3 månader höjes till 14 kr. och efter nya 3 månader till 14·50 kr. Enligt det andra aftalet erhåller lärling 3·75 kr. per vecka jämte fritt vivre.

Naturaaflöning förekommer sålunda i kvarnindustrien och detta ej enbart för lärlingar. I sistnämnda aftal läses: »Till ogift malare betalas 7 kr. per vecka jämte fritt vivre. Gift betalas 70 kr. i månaden jämte råg- och hvetemjöl samt ärter och gryn till hushållets behof.» Det fullständiga kost- och logisystem, som nämnes i den förra satsen, återfinnes väl ej i något annat kollektivaftal, men däremot äro naturatillskott till lönen af i den senare meningen angifven art ingalunda ovanliga inom näringsgrenen. Så erhåller arbetare enligt Örebroaftalet mjöl till 2 % lägre pris än minutpriset samt får fritt förmala egen brödsäd. Af denna art torde till hufvudsaklig del de »extra förmåner» vara, som enligt 3 aftal skola utgå liksom före aftalets afslutande. Uteslutet är dock ej, att fri bostad

å vissa platser kan ingå i dessa förmåner. Andra aftal innehålla nämligen uttryckliga bestämmelser om sådan. I Örebroaftalet stadgas, att malare, som varit anställd sex månader hos arbetsgifvaren, skall erhålla fria husrum, beräknade efter 140 kr. per år. Aftalet för en kvarn vid Karlstad lofvar fria husrum och Eskilstunaaftalet hyresbidrag af 50 kr. i kvartalet och för vissa arbetare »potatisland som förut». Enligt Göteborgsaftalet erhålla arbetarna fria ångslupsresor till arbetsplatsen två gånger om dagen.

Ehuru sålunda naturaförmåner af växlande art och värde ännu ingå i kvarnarbetarnas lön, synes en tendens förefinnas att i görligaste mån ersätta dem med kontant aflöning. Så heter det i aftalet för sex kvarnar vid Löddeån: »Den blifvande kontanta årsinkomsten får icke understiga det belopp, hvartill hittillsvarande kontanta lönen och värdet af andra förut hafda förmåner per år uppgått, och bortfalla således alla extra förmåner hädanefter.»

Af det ofvan sagda torde framgå, hvilka svårigheter ett försök att utröna den allmänna lönenivån inom kvarnindustrien möter på grund af löneformernas växling, arbetarekategoriernas mångfald och naturaförmåners allmänna förekomst. Ett sådant försök föreligger i tabellbilagan, där den lägsta månatliga kontanta lönen vid 1908 års ingång beräknats på grundval af aftalens tidlönsbestämmelser för kvarnarbetare på lägre post efter omkring ett års anställning hos arbetsgifvaren. Månadslönerna för denna arbetarekategori växla sålunda mellan 70 och 108·25 kr. Härvid är dock att märka, att de lägsta lönesatserna, som af tabellen framgår, i regel äro förenade med förmåner af ett eller annat slag, samt att de anförda lönesatserna vanligen afse ordinarie personal med garanti för arbete året om, medan den extra personal, som ej behöfves, »när kvarnen står stilla», under malningssäsongen plägar betalas något högre än den fasta arbetarestammen. De lägsta lönesatserna för magasinsarbetare med ett års anställning växla enligt 16 aftal mellan 75 och 87 kr., men härtill kommer, som nämndt, den extraförtjänst, som kan erhållas genom ackordsarbete. Månadslönen för kuskar och utkörare varierar enligt 3 aftal mellan 85 och 91 kr.

IV. 2. **Bagerier och konditorier.**

Vid medlet af 1890-talet träffades de första kollektivaftalen inom bagerihandteringen,[1] och under de följande tio åren hafva dy-

[1] Arbetsstatistik A: 1. Undersökning af bagerierna i Sverige, Stockholm 1899 s. XIV ff., LXI: på förstnämnda ställe finnas aftryckta de »Regler för arbetstid och lönebestämmelser», som i mars 1897 öfverenskommos mellan ägarna af 28 bagerier och Sv. bageriarbetareförbundets Stockholmsafdelning att gälla 1/7 1897—1/5 1898. Om löneutvecklingen inom finbageriyrket i hufvudstaden 1897—1909, se Meddelanden från K. Kommerskollegii afd. för arbetsstatistik 1909, s. 723 ff. År 1896 hade Sv. bageriarbetareförbundet stiftats.

lika öfverenskommelser vunnit en sådan utbredning inom denna näringsgren, att de numera reglera arbets- och löneförhållandena vid så godt som alla arbetställen af någon betydelse. De 78 kollektivaftal, som af Kommerskollegium insamlats, och af hvilka det öfvervägande flertalet tillkommit under medverkan af Svenska bageri- och konditoriarbetareförbundet, medan arbetsgifvarnas centralorganisation, Sveriges bageriidkareförening, står som part eller garant till allenast ett tiotal af dem,[1] beröra 507 arbetsgifvare och 3,651 arbetare. Dessa summor torde representera en mycket stor del af de inom näringsgrenen sysselsatta. De uppgifter, som ur nämnda aftal stå att vinna angående yrkets arbetstids- och aflöningsförhållanden, torde därför kunna tillmätas en ganska hög grad af allmängiltighet.

Bestämmelser om *arbetstid* finnas i samtliga aftal, men på grund af yrkets invecklade arbetsförhållanden belysa de endast ojämnt och ofullständigt arbetstidens längd och fördelning. Denna varierar efter tillverkningens art och rörelsens natur, och med hänsyn till dessa förhållanden uppdelas aftalen lämpligen i fyra grupper, allt eftersom de afse hvetebrödsbagerier, rågbrödsbagerier, konditorier eller brödutkörningsrörelse.

För de aftal, som gälla bagerier, hvilka uteslutande eller hufvudsakligen tillverka hvetebröd, framgår nettoarbetstiden per vecka af nedanstående tablå:

Arbetstid per vecka. Timmar.	Antal aftal	Arbetstid per vecka. Timmar.	Antal aftal.
57	1	63	4
60	42	66	2

Af dessa aftal meddela 22 blott arbetstiden per vecka, medan 20 uppgifva den såväl per vecka som per dygn och 7 endast per dygn, för hvilken sistnämnda grupp den ofvan angifna veckoarbetstiden sålunda är beräknad. Af de 27 aftal, som innehålla bestämmelser om arbetstidens längd per dygn, sätta 22 den till 10 timmar, 3 till 10½ och 2 till 11 timmar, raster frånräknade.

Angifvandet af den dagliga arbetstidens längd synes i många fall ske för att hindra arbetstimmars hopande på ett särskildt dygn. Sålunda förbjuder Boråsaftalet att öfverföra arbetstid från den ena dagen till den andra, och Uddevallaaftalet utsträcker förbudet att gälla jämväl mellan arbetsveckor. Å andra sidan medgifva vissa aftal en dylik öfverflyttning, t. ex. Kristianstadsaftalet, som stadgar: »Om för att afsluta ett visst arbete detta ej kan ske vid jämnt full timma, får ej mindre än ½ timma transporteras till nästa dag». Ofta

[1] Sveriges bageriidkareförening uppgifves dock hafva stått som garant och t. o. m. betraktats som verkligt fördragsslutande part beträffande många aftal, där föreningen själf ej är omnämnd, utan endast dess aftalsslutande afdelning.

söka aftalen bereda möjligheter att tillmötesgå den starkare efterfrågan efter bröd lördagar och helgdagsaftnar genom att utsträcka arbetstiden före eller under nämnda dagar. I Göteborg höjes arbetstiden fredagar till 12 timmar, och i Halmstad ökas arbetet natten till lördag och dag före extra helgdag med ett par timmar. Liknande stadganden möta i andra aftal, och särskildt är en höjning af arbetstiden före två omedelbart på hvarandra följande helgdagar, s. k. dubbelhelg, regel, vanligen kompletterad med föreskriften, att om tre helgdagar infalla i följd, den sista får räknas som vanlig arbetsdag. Ökad arbetstid helgdagsafton torde äfven blifva resultatet af medgifvandet att »inarbeta» åtminstone några af de arbetstimmar, som förloras genom på arbetsdag infallande helgdag. Örebroaftalet påbjuder visserligen, att för extra helgdag 10 timmar skola afdragas, men ett flertal aftal medgifva, att af de så förlorade arbetstimmarna 3—5 få återtagas på annan arbetsdag eller sätta helgdagsveckas arbetstid blott 5—7 timmar kortare än vanlig arbetsveckas.

Däremot torde de dagliga arbetstimmarna utgöra en sammanhängande arbetstid endast i det fall detta uttryckligen i aftalen föreskrifves. Det ligger nämligen i bageriarbetets natur, att på grund af degens och brödets jäsning m. m. pauser måste inträda än för den ene, än för den andre arbetaren, äfvensom att det ej låter sig göra att på förhand fastslå, när ett igångsatt bak är fullt färdigt. På grund häraf innehålla endast få bageriaftal föreskrifter om raster och i så fall aldrig med angifvande af tidpunkt, utan endast af ungefärlig längd. »Matrasten får ej öfverstiga en timme», heter det i Ronnebyaftalet.

De aftal, som innehålla stadganden om bestämda raster, äro till stor del desamma som de, hvilka innehålla föreskrifter om sammanhängande arbetstid. En sådan fastslås utan vidare af 7 aftal. »En sammanhängande arbetstid af högst 10 timmar per dygn eller högst 60 timmar per helgfri vecka är gällande», stadgar Hälsingborgsaftalet. Otvifvelaktigt måste ovillkorliga föreskrifter af denna art ställa höga kraf på arbetets organisation å ett arbetsställe, såsom oundvikliga pausers förtänksamma utfyllande med diverse biarbeten m. m. Också framställa några aftal den sammanhängande arbetstiden blott som ett önskemål, hvilket, som det heter i Sundbybergslistan, »om möjligt» skall förverkligas.

Såsom grundad på arbetets egenart måste nämligen arbetsgifvarens frihet att uttaga de stipulerade arbetstimmarna vara mycket vidsträckt. »Bageriarbetarne skola infinna sig till arbetet vid de tider under dygnet, som bageriidkare hvar och en för sitt bageri bestämmer, och är hvarje bageriidkare berättigad, att när han så finner nödigt och nyttigt samt äfven när som helst under löpande aftalstid, självständigt besluta nya bestämmelser rörande de tider under dygnet, då han önskar uttaga de stipulerade arbetstimmarna»,

heter det i aftalet för Stockholms finbagerier. För denna arbetsgifvarens ensambestämmanderätt sätta likväl aftalen vissa af hänsyn till arbetarna betingade gränser.

En grupp för sig bilda de ganska allmänt förekommande aftalsbestämmelser, som afse att bereda arbetaren så fullständig hvila som möjligt under sön- och helgdagsdygn. Detta sker genom att bestämma, när arbetet skall sluta lördag eller helgdagsafton, och när det åter skall taga sin början söndags- eller helgdagskväll eller följande dags morgon. Tidpunkterna äro dock i aftalen mycket växlande, och variera i förra fallet mellan kl. 3 och 9 e. m., i det senare mellan kl. 8 e. m. och 4 f. m. Flertalet aftal sätta tidpunkten för arbetets slut lördagar och helgdagsaftnar till kl. 4—6 e. m. och för dess återupptagande följande arbetsdag till kl. 12 midnatt—2 f. m. Trågarbetaren måste dock börja sitt arbete med raskdegens sättning ett par timmar tidigare.

Ännu betydelsefullare äro bestämmelserna om en längre sammanhängande hvilotid för arbetaren hvarje dygn. Bestämmelser om sådan fritid finnas i 13 aftal. Gäfleaftalet, som stadgar 9 timmars sammanhängande fritid, lämnar i motsats till de öfriga frågan öppen, om denna skall åtnjutas under dagen eller under natten. De 12 öfriga föreskrifva däremot, att nämnda ledighet skall gifvas under dygnets natthälft, hvilken vanligen räknas från kl. 6—7—8 e. m. till kl. 6—7—8 f. m. Denna oafbrutna natthvilas längd utgör enligt 1 aftal 7 timmar, enligt 11 aftal 8 timmar. 6 aftal stadga, att om stipulerad fritid ej kommer arbetare till godo, veckolönen höjes med visst belopp, vanligen 2 kr. Linköpingsaftalet föreskrifver, att om ej stadgad natthvila kan beredas, sänkes den fastslagna veckoarbetstiden med 1 timme per dygn, och samma stadgande finnes i Bollnäsaftalet med tillägg, att veckolönen samtidigt höjes med 1 kr.

Dessa bestämmelser inskränka sålunda i väsentlig grad nattarbetet inom bagerierna, och i samma syfte verka de visserligen sparsamt förekommande aftalsparagrafer, som reglera tiden för arbetets början. Så begynner det egentliga arbetet — trågarbetet oafsedt — i Kalmar och Borås kl. 4 f. m., i Västervik och Malmö kl. 5 f. m., i Västerås, Gellivare och Kiruna kl. 6 f. m. I allmänhet angifves dock intet klockslag, utan torde det vara regel, att arbetet börjas så tidigt, att det mjuka brödet är färdigt i god tid på morgonen, »klockan 7 f. m. från den 1 oktober till den 1 april och klockan 6 f. m. den öfriga tiden under året», som Eslöfsaftalet uttrycker det.

Vid en del hvetebrödsbagerier synes man hafva uppdelat arbetet i dag- och nattarbete, hvarvid nattarbetarna i regel åtnjuta kortare veckoarbetstid eller högre veckolön än dagarbetarna, såsom förhållandet är i Karlskrona, Halmstad och Karlstad. I sammanhang härmed står ofta en uppdelning af arbetarna i tvänne lag,

som aflösa hvarandra. »Där två lag finnas, skall det vara helt dag- och nattarbete», heter det i aftalet för landsbagerierna i Gäfle omnejd. Att skiftombyte stundom sker därigenom, att olika specialarbetare aflösa hvarandra på olika tider, framgår af aftalet för Gäfle stad, som stadgar: »I de bagerier, där det arbetas med dubbla lag, räknas arbetstiden från kl. 6—7—8 f. m. till 6—7—8 e. m.»

Skiftarbete torde dock vara vanligare inom rågbrödsbagerierna, för hvilka aftalen nästan regelbundet, ehuru vanligen som alternativ, omtala arbete i »dubbla skift» eller »dubbla vakter». Om dessas inrättning nämnes ej mer än tidpunkterna för skiftombyten, hvilka vanligen infalla kl. 6 f. m. och 6 e. m. och sålunda antyda skiftens anordning som 12-timmarsskift.

Arbetstidens längd synes i rågbrödsbagerier vara ungefär densamma som i hvetebrödsbagerier — något som bl. a. framträder däri, att 14 aftal, som beröra både fin- och grofbagerier, endast angifva en siffra för veckoarbetstidens längd. Enligt de aftal, som endast beröra rågbrödsbagerier, utgör den effektiva veckoarbetstiden

60	timmar enligt	. . . . .	5 aftal
58	» »	. . . . .	1 »
54	» »	. . . . .	5 »

Rörande 2 af dessa aftal är veckoarbetstiden beräknad på grundval af nettoarbetstiden per dygn, som i båda aftalen utgör 10 timmar. 54-timmarsarbetstiden gäller hufvudsakligen vid s. k. föreningsbagerier, d. v. s. ett slags kooperativa bageriföretag med delägare hufvudsakligen inom arbetarebefolkningen i en del sydsvenska städer, och hvilka företrädesvis tillverka skånska limpor eller surbröd.

Tvänne aftal — båda för spisbrödsbagerier — innehålla inga bestämmelser om arbetstidens längd i timmar, utan stadga i stället om den arbetsprestation, som dagligen skall utgöras. I de öfriga spisbrödsbageriaftalen stå bestämmelserna om arbetskvantitet sida vid sida med dem om arbetstidens längd. »Den ordinarie arbetstiden utgör 60 sammanräknade timmar per helgfri vecka, dock att det nuvarande plankantalet per bakning skall presteras», börjar § 1 i aftalet för Stockholms spisbrödsbagerier. En möjlig konflikt mellan dessa bestämmelser söker aftalet förebygga genom ett stadgande i de aftalet bifogade ordningsreglerna: »Om arbetarne på ett eller annat sätt själfva äro orsaken till, att arbetstiden blir längre, än hvad i § 1 arbetsreglerna bestämmes, får icke arbetaren neka till att utföra sitt ordinarie arbete.» Arbetskvantiteten bestämmes närmare i andra aftal, för hvilka såsom typisk kan anföras Eskilstunaaftalets formulering: »Tre man skola baka 3 bakningar om dagen med 100 plank i bakningen och 6 kakor på plankan på 36 plåtars ugn, 90 plank på 30 plåtars ugn och 80 plank på 25 plåtars ugn, samt med

bibehållande af formarnas storlek.» Arbete öfver denna prestation blir s. k. öfverbakning, för hvilken särskild ersättning skall gifvas. Att sammanställa de dagsprestationer, som olika aftal föreskrifva, och därigenom erhålla ett mått på de kraf, som ställas på arbetare på olika platser, låter sig icke göra på grund af aftalens tystlåtenhet i fråga om brödets olika format och kvalitet samt angående arbetslagets storlek och därigenom möjliggjord arbetsfördelning, äfvensom om förefintligheten af arbetet underlättande maskinella anordningar. I Stockholms delikatessbrödsbagerier äro de handgrepp, som i Eskilstunaaftalet utföras af 3 arbetare, uppdelade på ej mindre än 7 personer, understödda af afbräcknings- eller degdelningsmaskiner och nätugnar af hög effektivitet. Dagliga tillverkningen för ett sådant lag sätter aftalet till 3,360 kakor delikatesspisknäckebröd eller 3,200 kakor s. k. varmbröd.

Jämväl angående konditorier gäller i hufvudsak hvad ofvan yttrats angående arbetstiden i hvetebrödsbagerier. En finbageriarbetare, wienerbagaren, hvilken sköter tillverkningen af wienerbröd, står också konditoriarbetaren synnerligen nära, och bestämmelser om dem stå sida vid sida i de talrika finbageriaftal, som äfven innehålla bestämmelser om konditorer. De aftal, hvilka enbart gälla konditorier, föreskrifva följande effektiva veckoarbetstid:

60 timmar enligt . . . . . 8 aftal
63 » » . . . . . 1 »

Arbetstidens längd afviker sålunda ej heller här nämnvärdt från den för finbagerierna gällande, men i dess fördelning möta ett par olikheter. Så stadga de flesta konditoriaftal, att arbetet skall börja tidigast kl. 6—½ 7 f. m. och sluta 6—10 e. m. Nattarbete synes sålunda i regel icke förekomma. Utsträckt arbetstid förutsättes dock i vissa fall. Västeråsaftalet har det karakteristiska tillägget: »Namnsdagar och liknande tillfällen får arbetet börja tidigare, dock ej före kl. 5 f. m., mot tidigare slut på dagen», och Malmöaftalet tillfogar klausulen: »På restauranter får arbetstiden ordnas i enlighet med de förhållandan, som där fordras. Dock så, att ordinarie arbetstiden icke öfverstiger 60 timmar per vecka». I stället hafva konditoriarbetarna regelbundet söndagsarbete, i det aftalen medgifva arbetsgifvarna att af den fastslagna veckoarbetstiden uttaga 3—5 timmar å sön- och helgdag.

Bageri- och konditoriarbetarna åtnjuta sålunda ofta endast korta och oregelbundna fritider i sitt kräfvande arbete. Också har krafvet på längre tids sammanhängande arbetsledighet höjts och i så mån förverkligats, att 5—8 dagars semester med full aflöning föreskrifves i 14 bageri- eller konditoriaftal — i några dock med liknande förbehåll, som återfinnas i ett Örebroaftal: »Kan ej semestervecka beviljas, skall dubbel veckolön utbetalas för semester-

veckan.» Några aftal innehålla endast sistnämnda alternativ. Norrköpingsaftalet föreskrifver, att arbetare, anställd ett år, skall någon af sommarmånaderna erhålla en half veckolön extra, och Malmö- och Halmstadsaftalen bevilja en hel veckolön som gratifikation.

Arbetstidsbestämmelserna för brödutkörare afvika naturligen i hög grad från dem, som äro gällande för vid brödtillverkningen anställda arbetare. Arbetstidens längd utgör per vecka:

66	timmar enligt	. . . . .	2 aftal
63	»	»	1 »
60	»	»	2 »

Ett aftal stadgar endast, att arbetstiden skall blifva »som hittills». Dessa arbetstimmar få i regel uttagas mellan kl. 5—6 f. m. och kl. 6—8 e. m., stundom till någon del på söndag eller helgdag. Särskildt dessa dagar tillkommer utöfver ordinarie arbetstid stallvakt och hästskötsel, ehuru aftalen söka reglera detta extraarbete genom föreskriften, att stalltjänst skall gå i tur bland arbetarna. För vissa specialarbetare gälla särskilda bestämmelser. Stockholmsaftalet stadgar, att för brödräknare får arbetstiden förläggas till hvilken tid af dygnet som helst. Malmöaftalet undantager från arbetstidsbestämmelserna s. k. procentutkörare, d. v. s. arbetare, som utom fast lön åtnjuta viss andel af försäljningssumman å af dem utkördt bröd, och för hvilka en utsträckt arbetstid sålunda icke behöfver blifva enbart ofördelaktig.

I ersättning för denna långa arbetstid åtnjuta utkörarna vanligen en del fridagar under året, i 4 aftal sammanförda till 4—8 dagars semester under sommaren med full aflöning.

Beträffande *aflöningsförhållandena* inom bagerihandteringen gifva kollektivaftalen vid handen, att lönen numera i regel utbetalas helt i kontant. Den långvariga kamp, som arbetarna fört mot naturaaflöningen inom yrket, har sålunda krönts med fullständig framgång, i det kost- och logisystemet numera i princip är afskaffadt och endast medgifvet å platser, där afsevärda svårigheter möta för arbetarna att skaffa sig inackordering till rimligt pris. Af aftalen förbjuda 28 kost- och logisystemet helt och hållet, 34 innehålla inga bestämmelser i saken, 15 medgifva det under vissa, i regel mycket inskränkande förbehåll och endast ett enda — aftalet för bageriarbeterskor i Kiruna (Del II, sid. 101) — utan all inskränkning. I landsbagerierna i omnejden af Gäfle, Söderhamn, Hudiksvall och Sundsvall äger arbetsgifvare förse arbetare med kost och logi, men är skyldig hålla arbetare, som ej vill åtnjuta sådan förmån, skadeslös genom visst lönetillägg. Å Malmslätt, i Bollnäs och i Hudiksvall äga arbetare, som det önska, erhålla inackordering hos arbetsgifvaren mot stadgadt afdrag å veckolönen. Enligt aftalet för Vax-

holm skola gifta arbetare alltid erhålla sin lön i kontant, hvaremot den ogifta »besättningen» äger förena sig om, huruvida dess lön skall utgå helt i kontant eller delvis i form af kost och logi. Listan för Stockholms omnejd och skärgård medger kost och logi hos arbetsgifvaren, om arbetarna »ansett det lokala förhållandet så fordra». Jönköpingsaftalet förbjuder kost och logi hos arbetsgifvare, om ej arbetsgifvare- och arbetareorganisationerna medge det, och Kalmar-, Landskrona- och Härnösandsaftalen tillåta inackordering hos arbetsgifvaren blott för lärlingar, som ej varit 1 à 1½ år i yrket, Härnösandslistan dock med det betecknande tillägget, att sådana arbetare ej därför skola hafva längre arbetstid än öfriga. Anmärkas bör särskildt, att för brödutkörare i Stockholm och Göteborg efter fri öfverenskommelse mellan arbetare och arbetsgifvare kan tillämpas kost- och logisystem. I samtliga aftal, där valfrihet angående kost- och logisystem är stipulerad, innehålles en penningvärdering af sådan inackordering. Beloppen växla mellan 9 och 11 kr. per vecka.

Naturaförmåner i annan form vet bagerihandteringen ej af. Det i aftal inom närings- och njutningsämnesindustrien eljes ganska vanliga stadgandet, att arbetare gratis äger erhålla viss kvantitet af arbetsställets tillverkningar, har i bageriaftalen ersatts af en föreskrift i rakt motsatt riktning, i en mängd aftal af följande ordalydelse: »Hvarje arbetare inom bageriet är skyldig att noga efterse, att ingen inom bageriet tillägnar sig något af arbetsgifvarens varor, af hvad beskaffenhet de vara må, eller färdigbakade bröd samt att, så snart dylikt iakttagits, i kamraters närvaro varna den felande. Om denne ej ställer sig varningen till efterrättelse, utan saken upprepas, bör densamma ofördröjligen anmälas för arbetsgifvaren; och bör hela besättningen stå solidarisk samt vägra att med en sådan person arbeta kamrat, äfvensom sedan inför förbundet framdraga saken för vidare åtgärders vidtagande.»

Hvad löneformen beträffar, är bagerihandteringen ett utpräglad*t tidlönsyrke*, och aftalen sakna egentliga *ackordsbestämmelser*. Så föreskrifva Malmöaftalen tidlöner för uppbärning och upphissning af mjöl, sålunda för transportarbeten af det slag, för hvilka i andra yrken ackordsaflöning är vanlig.

Dock innehålla några aftal lönebestämmelser, som i större eller mindre grad göra aflöningsbeloppets höjd afhängig af arbetsresultatets kvantitet.

Sålunda åtnjuter, såsom ofvan nämnts, en del utkörare utom den kontanta tidlönen *provision* på försäljningssumman å af dem utkördt bröd. Dessa premier kunna uppgå till så betydande belopp, att tidlönen kan sättas mycket låg. Aftalet för brödutkörare i Göteborg tillmäter »procentkörare» en månadslön af endast 25 kr., men dessutom 4 % å nettosumman af af honom försåldt bröd.

Af intresse äro vidare förhållandena i en del spisbrödsbagerier. Några aftal stadga visserligen i likhet med aftalet för bagerier i Stockholms omnejd och skärgård, att minimiveckolönen skall utgå »från det minsta antal plank t. o. m. 90 med 6 kakor på plankan», men andra hafva strängare bestämmelser i fråga om arbetskvantiteten. Sundbybergsaftalet stipulerar 1 kr. afdrag på veckolönerna, om icke 80 plank per bak presteras, och Söderhamnslistan 1 kr. förhöjning per vecka och arbetare, om lagets dagsprestation uppgår till 100 plank och däröfver. Tanken att ersätta tidlönen med viss betalning till laget per bak ligger sålunda nära, och mycket vanligt är också, att den ofvan omnämnda öfverbakningen verkställes genom gruppackord. Härom stadgar nyssnämnda Söderhamnsaftal, att öfverbakning om 90 plank betalas med kr. 5·50, fördelade så, att ugnsarbetare erhåller kr. 2·25, trågarbetare kr. 1·75 och sättare kr. 1·50.

Af tidlönsformer förekommer månadslön endast för utkörare. I Stockholm aflönas nyantagna brödutkörare och hemarbetare öfver 18 år med 90 kr. per månad, sådana, som skött dylikt arbete under minst ett år, med 95 kr. samt sådana med minst två års vana med 105 kr. Samtliga lönegrader höjas 1 juni 1909 med 5 kr. Öfriga brödutkörareaftal innehålla öfvervägande veckolöner.

Daglön användes för tillfälligt anställda arbetare, inkallade att vikariera för ordinarie personal eller öka arbetsstyrkan i tider af brådska, men om denna »hjälp» blir något så när stadigvarande, betalas vanlig veckolön jämte 1—3 kr. tillägg. För dylikt hjälparbete, hvilket kan utsträckas ända till 2—5 veckor eller t. o. m. öfver »sommaren» utan att förlora sin karaktär af tillfällighetsarbete, finnas talrika bestämmelser i aftalen.

Timlön förekommer såsom ordinarie aflöningsform blott för sådana extra arbeten, som ligga utom bageriarbetares vanliga sysselsättning, såsom mjölhissning etc., när sådant ej utföres på ackord. Sin hufvudanvändning har denna tidlönsform såsom ersättning för arbete utöfver ordinarie arbetstid, hvilket att döma af aftalens utförliga stadganden om öfvertids- och söndagsarbete ganska ofta torde förekomma. Sådan timlön utgår vanligen med 30—60 öre för öfvertids- och nattarbete å hvardagar samt med 40—80 öre för arbete å sön- och helgdagar.

Förhärskande löneform för vid bagerier och konditorier anställda arbetare är sålunda veckolönen. I fråga om lönernas differentiering afvika brödutkörareaftalen från dem, som gälla vid tillverkningen anställda arbetare.

De förra fastslå vanligen en enda begynnelselön, som antingen höjes successivt efter anställningstidens längd för hvarje enskild arbetare eller också på en gång ökas för hela styrkan vid i aftalet fastslagna tidpunkter. Så erhåller enligt Göteborgsaftalet plattvagns-

kusk, som fyllt 18 år och varit anställd hos arbetsgifvaren 3 månader, 1/7 1907—1/7 1908 20 kr. i veckan, 1/7 1908—1/7 1909 21 kr. och 1/7 1909—1/7 1910 22 kr.

I den senare gruppen förekommer mera sällan en dylik automatisk lönestegring. Dock föreskrifva aftal för Eskilstuna, Malmö, Hälsingborg och Halmstad en dylik allmän löneförbättring till bestämdt belopp efter vissa år. Hufvudvikten lägges på att tillmäta hvarje vid tillverkningen sysselsatt arbetare en veckolön, som står i noggrannast möjliga förhållande till arten af hans arbete och särskildt till dettas karaktär af »ansvars-» eller »underarbete». I aftal för större bagerier med genomförd arbetsfördelning möta därför talrika lönegrader. Så har i aftalet för Stockholms delikatessbrödsbagerier lönelistan för kvinnlig arbetskraft följande utseende:

Första arbetet	(kafling)	20 kr.	per vecka
Andra »	(deggörning)	17 »	» »
Tredje »	(afbräckning)	15 »	» »
Fjärde »	(klappning)	16 »	» »
Femte »	(spritsning vid skifvan)	15 »	» »
Sjätte »	(spritsning vid ugnen)	15 »	» »
Sjunde »	(dragning vid ugnen)	15 »	» »

Arbetenas nummer angifva sålunda icke deras ordningsföljd i produktionsprocessen, där andra, tredje och fjärde arbetet föregå det första, utan deras plats på rangskalan efter graden af det ansvar, som anses påhvila resp. specialarbetare. Mera sällan är dock en kaflare »förste man», utan intages denna plats af ugnsarbetaren. Typisk är löneskalan i Stockholms hvetebrödsbagareaftal:

Ugnsarbetare	29 kr. i veckan	Tredjer	25 kr. i veckan
Trågarbetare	28 » » »	Raskpassare	25 » » »
Wienerbagare	26 » » »	Bordsarbetare	23 » » »

Wienerbagarens syssla har förut omnämnts. Trågarbetaren sköter degberedningen, tredjern »afbräcker», d. v. s. delar degen i stycken, som därpå formas af bordsarbetaren, raskpassaren passar på jäsningen och tillser, när brödet är färdigt för gräddningen, hvilken därpå verkställes af ugnsarbetaren. Dessa sex arbetare räknas till ansvarsarbetare. »Hjälpare» åt dem äro lägre aflönade underarbetare, hvilka smörja plåtar, taga det gräddade brödet från spaden etc. I konditorier brukar utskiljas förste man, kompetent arbetare på annan post och yngre arbetare. Stockholms konditorförenings aftal förstår med förste man den, som är kunnig i yrkets olika grenar och i principalens ställe leder arbetet, med kompetent arbetare den, som är kunnig i yrkets olika grenar, minst 6 år arbetat i yrket, däraf 3 år som lärling, och från föregående arbetsgifvare innehar

betyg på dessa förhållanden, samt med yngre arbetare den, som minst 3 år arbetat i yrket.

En dylik genomförd arbetsfördelning kan naturligen endast äga rum på större arbetsställen, och på mindre sådana saknas därför en eller flera af ofvannämnda arbetarekategorier. I spisbrödsbagerierna reduceras ofta »arbetena» till tre, utförda af ugnsarbetare, trågarbetare och sättare (underarbetare). I småbagerier, som tillverka både råg- och hvetebröd, kan »fin- och groftråget vara förenadt». Ett bageri kan t. o. m. vara s. k. »enmansbageri», d. v. s. sysselsätta blott en enda arbetare, som alltså måste utföra alla förekommande arbeten. Exempel på båda arterna af arbetsställen erbjuder aftalet för landsbagerier i Hudiksvalls omnejd, där ugnsarbetare betalas med 23 kr., fintrågarbetare med 22 kr., groftrågarbetare med 19 kr.; i enmansbagerier utgår lönen med 24 kr. och i »bagerier, där fin- och groftråget är förenadt», med 21 kr., allt per vecka. Regeln är, att, som det heter i aftalet för Mariestad, Sköfde och Falköping, arbetare, som utför flera arbeten, aflönas efter det arbete, han hufvudsakligen utför. Aftalen söka dock hindra en alltför långt gående arbetssammanslagning. Visbyaftalet stadgar, att i bageri med öfver 2 arbetare får ej ugns- och trågarbete utföras af en och samma arbetare; Malmö finbagareaftal föreskrifver samma sak för sådana med öfver 5 arbetare.

Arbetarekategoriernas nu skildrade sammanflytning och den däraf föranledda högre genomsnittslönen i småbagerier än i större företag med mera genomförd arbetsfördelning försvårar i hög grad ett försök att utröna den allmänna lönenivån inom bagerihandteringen. Detta framträder klart vid en blick i tabellbilagan, där en sammanställning gjorts af aftalsenliga veckolöner å olika orter i riket för lägstaflönade manliga ansvarsarbetare, sysselsatta vid själfva tillverkningen, sålunda i regel bordsarbetare, »yngre arbetare» i konditorier och därmed jämställd personal. Lönekurvan börjar med ett maximum i Stockholm med närmaste omgifningar och sjunker därefter tämligen regelbundet, för att i Smålandsaftalen nå sin lägsta punkt. I Sydsverige börjar den åter stiga, men företer här ett synnerligen växlande utseende, i det de ofvan nämnda faktorerna nu kraftigt göra sitt störande inflytande gällande och föranleda växlingar på ända till 6 à 7 kr. mellan lägsta veckolönerna för van arbetare i olika aftal för samma ort. Det är här särskildt de förut (sid. 68) nämnda föreningsbagerierna, som på grund af ringa personal och obetydlig arbetsfördelning se sig i stånd att betala samma löner till hela styrkan. »I arbetslön betalas 27 kr. åt alla arbetare per man och vecka», heter det i aftalet för Lunds arbetares bageriförening. Under passagen genom västra Sverige sjunker lönekurvan för att i norra Sverige åter börja stiga och i Norrbottens läns grufsam-

hällen nå en höjd, som öfverträffar dess nivå i hufvudstaden. Lönekurvan synes sålunda i det hela och i stora drag återgifva lefnadskostnadernas höjd på olika orter, dock med åtskilliga afvikelser såväl uppåt som nedåt, härrörande dels af det lokala maktförhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare, dels af, om resp. aftal äro träffade under 1907 års högkonjunktur eller afspeglade föregående årens förhållanden.

För att gifva en i detaljer klarare bild af lönenivån böra sålunda lönekurvans sicksackrörelser såvidt möjligt begränsas, hvilket lämpligen sker genom att uppgöra tabeller, som ej blott meddela aftalens lägsta lönesatser för arbetare med vana i yrket, utan jämväl aftalens högsta och lägsta lönesatser öfver hufvud. Så har skett i efterföljande tab. A och B, där nämnda tre lönesatser meddelas för resp. manliga och kvinnliga arbetare, samt där jämväl brödutkörares löner upptagits och de vid tillverkningen sysselsatta arbetarna uppdelats på tre grupper, allt eftersom de arbeta i hvetebröds- eller rågbrödsbagerier eller i konditorier. Under rubriken »aftalets högsta lönesats» hafva icke införts några som helst löner för beställningar, som kunna betraktas som innebärande förmansställning. Hit torde vara att räkna den ej sällan i aftal förekommande lönesatsen för förste man i konditori, där arbetsgifvaren ej är fackman — en ansvarspost, som betalas med 35—40 kr. per vecka. Under »aftalets lägsta lönesats öfver hufvud» hafva införts löner, hvilka tillkomma arbetare af ganska olika ålder och anställning. Något ordnadt lärlingssystem veta nämligen bageriaftalen ej af, ej heller någon viss ålder för åtnjutande af aftalens löneförmåner, utan dessa komma alla arbetare till godo, som viss tid — i olika aftal växlande mellan $^1/_2$ och 2 år — arbetat i yrket.

Då tabellbilagan sökt meddela en karakteristisk lönesats för hvarje aftal, angifva däremot dessa tabeller blott förhärskande aftalsenliga löner å hvarje ort, i det att där flera aftal i en stad eller köping eller å ett läns landsbygd finnas, endast det aftals lönesatser upptagits, som enligt tabellbilagan omfattar största antalet arbetare.

Dessa tabeller synas i det hela bekräfta, hvad ofvan yttrats angående genomsnittslönens höjd i rikets olika delar. I hvetebrödsbagerier växla de högsta manliga lönerna mellan 20 och 30 kr., de lägsta lönerna för van arbetare mellan 15 och 28 kr., de lägsta öfver hufvud mellan 12 och 20 kr. För rågbrödsbagerier äro motsvarande siffror 22—30, 17—25 och 12—19, för konditorier 23—30, 18—25 och 12—20. För utkörare växla veckolönerna mellan 18 och 24 kr, men härtill kommer, såsom ofvan nämnts, ofta provision.

Vid en jämförelse mellan tab. A och B befinnas de kvinnliga arbetarnas löner i regel utgöra $^2/_3$—$^3/_4$ af motsvarande siffror för manliga, hvaremot i bageriaftal från Lysekil, Hudiksvall och Gelli-

Tab. A. Veckolöner för *manliga* arbetare i bage-

Län och ort.		Hvetebrödsbagerier.			Rågbrödsbagerier.			Konditorier.			Brödutkörningsrörelse.		
			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats	
		Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver hufvud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver hufvud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver hufvud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver hufvud.
		Kr.	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*
Stockholms stad		29	23	20	28	24	19	30	24	20	24	22	21
Stockholms län:	Södertälje	26	22	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Vaxholm	28	22	—	27	—	19	—	—	—	—	—	—
	Sundbyberg	29	23	20	28	24	19	28	—	—	—	—	—
	Djursholm	—	—	—	—	—	—	30	24	20	—	—	—
	Landsbygden	27	22	19	27	—	19	28	—	—	—	—	—
Uppsala län:	Uppsala	26	20	17	26	22	17	30	23	18	—	—	—
	Landsbygden	22	20	15	22	17	15	—	—	—	—	—	—
Södermanlands län:	Nyköping	25	20	15	25	21	15	25	—	—	—	—	—
	Eskilstuna	27	21	16	25	20	14	30	23	18	22	—	20
	Landsbygden	25	20	15	25	21	15	25	—	—	—	—	—
Östergötlands län:	Linköping	25	20	16	—	—	—	25	20	16	—	—	—
	Norrköping	25	20	—	25	20	14	—	—	—	—	—	20
	Landsbygden	27	20	16	24	19	—	—	—	—	—	—	—
Jönköpings län:	Jönköping	23	19	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kalmar län:	Kalmar	24	17	—	22	18	—	—	—	—	—	—	—
	Oskarshamn	—	—	—	22	—	15	—	—	—	—	—	—
	Västervik	23	17	—	—	—	—	—	—	14	—	—	—
Gottlands län:	Visby	23	16	14	—	—	—	23	—	14	—	—	—
Blekinge län:	Karlskrona	22	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Ronneby	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Sölvesborg	22	19	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kristianstads län:	Kristianstad	25	21	15	25	23	—	25	21	15	—		—
	Ängelholm	—	—	—	24	22	—	—	—	—	—	—	—
Malmöhus län:	Malmö	26	20	15	27	19	15	28	25	18	24	—	22
	Lund	—	—	—	27	—	—	—	—	—	—	—	—
	Landskrona	24	19	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—

[1] För det antal arbetare, som å resp. orter beröras af dessa lönesatser, hänvisas till tabellbilagan. tagits, som omfattar största antalet arbetare.

rier och konditorier vid ingången af år 1908.[1]

Län och ort.		Hvetebrödsbagerier.			Rågbrödsbagerier.			Konditorier.			Bröduthörningsrörelse.		
			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats	
		Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver huvud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver huvud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver huvud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver huvud.
		Kr.	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*
Malmöhus län:	Hälsingborg.	25	22	14	27	—	—	—	25	—	—	—	—
	Ystad . . .	26	20	14	27	—	—	26	24	14	—	—	—
	Trelleborg .	—	—	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—
	Eslöf . . .	24	20	15	25	21	—	25	23	15	—	—	18
	Landsbygden	—	—	—	27	—	—	—	—	—	—	—	—
Hallands län:	Halmstad . .	26	22	17	27	19	—	—	—	—	—	—	—
Göteb. o. Bohus län:	Göteborg . .	25	20	12	23	19	14	30	20	—	—	—	20
	Lysekil . .	24	19	15	—	—	—	26	—	—	—	—	—
	Uddevalla	21	16	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Älfsborgs län:	Borås . . .	23	19	16	—	—	—	28	20	—	—	—	—
	Landsbygden	23	18	15	—	—	—	23	18	—	—	—	—
Skaraborgs län:	Mariestad. .	24	19	16	24	19	12	24	22	—	—	—	—
	Sköfde . . .	24	19	16	24	19	12	24	22	—	—	—	—
	Falköping .	24	19	16	—	—	—	24	22	—	—	—	—
Värmlands län:	Karlstad . .	24	19	14	24	19	14	24	19	—	—	—	—
	Landsbygden	—	—	—	23	18	12	—	—	—	—	—	—
Örebro län:	Örebro . . .	24	19	14	24	19	13	—	21	—	—	—	—
Västmanlands län:	Västerås . .	24	18	—	24	19	12	24	20	12	—	—	—
Gäfleborgs län:	Gäfle	25	19	18	25	21	18	26	—	—	—	—	—
	Söderhamn .	24	20	18	24	21	18	—	—	—	—	—	—
	Hudiksvall .	24	18	15	27	19	14	25	20	17	—	—	—
	Landsbygden	22	20	15	22	17	15	—	—	—	—	—	—
Västernorrlands län:	Härnösand .	27	22	17	27	25	17	29	20	—	—	—	—
	Sundsvall .	25	20	19	25	20	16	—	—	—	—	—	—
	Landsbygden	25	20	19	25	20	16	—	—	—	—	—	—
Västerbottens län:	Umeå . . .	24	21	16	24	21	16	25	21	16	—	—	—
Norrbottens län:	Landsbygden	30	28	19	30	25	19	—	—	—	—	—	—

[1] Där flera aftal i en stad eller köping eller å ett läns landsbygd finnas, hafva det aftals lönesatser upp-

Tab. B. Veckolöner för *kvinnliga* arbetare i bagerier och konditorier vid ingången af år 1908.[1]

Län och ort.[2]		Hvetebrödsbagerier.			Rågbrödsbagerier.			Konditorier.		
			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats			Lägsta lönesats	
		Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver huf-vud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver huf-vud.	Högsta lönesats.	för arb. med vana i yrket.	öfver huf-vud.
		Kr.	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*	*Kr.*
Stockholms stad		21	18	16	20	15	—	—	—	—
Stockholms län:	Södertälje	18	14	12	—	—	—	—	—	—
	Sundbyberg	21	16	14	20	15	—	—	—	—
	Landsbygden	20	15	—	20	15	—	—	—	—
Uppsala län:	Uppsala	18	14	12	—	—	—	—	—	—
Södermanlands län:	Nyköping	18	14	12	—	—	—	20	18	—
	Eskilstuna	18	14	12	—	—	—	—	—	—
	Landsbygden	18	14	12	—	—	—	20	18	—
Östergötlands län:	Linköping	18	13	11	—	—	—	20	18	11
	Norrköping	18	14	12	—	—	—	—	—	—
	Landsbygden	—	—	—	19	—	10	—	—	—
Kalmar län:	Kalmar	18	15	12	18	—	8·50	—	—	—
	Oskarshamn	—	—	—	15	—	9	—	—	—
	Västervik	16	14	12	—	—	—	—	—	—
Malmöhus län:	Ystad	18	16	—	—	—	—	—	—	—
	Trelleborg	19	16	14	—	—	—	21	19	—
	Eslöf	17	15	13	—	—	—	—	—	—
Hallands län:	Halmstad	18	—	—	20	13	—	—	—	—
Göteb. o. Bohus län:	Göteborg	16	—	13	—	—	—	—	—	—
Älfsborgs län:	Borås	17	13	11	—	—	—	18	16	—
	Landsbygden	17	13	11	—	—	—	18	16	—
Värmlands län:	Karlstad	17	13	11	—	—	—	—	—	—
Örebro län:	Örebro	18	14	12	—	—	—	—	—	—
Västernorrlands län:	Härnösand	18	14	12	20	15	—	—	—	—
	Sundsvall	16	13	—	—	—	—	—	—	—
Västerbottens län:	Umeå	18	14	12	—	—	—	20	18	—
Norrbottens län:	Landsbygden	[3]10	—	[3] 5	—	—	—	—	—	—

[1] Se not [1] till tab. A.

[2] I bagerier i Lysekil, Hudiksvall och Gellivare samt i konditorier i Stockholm och Malmö betalas kvinnligt arbete, när sådant förekommer, lika högt som manligt.

[3] Dessutom fri kost och logi.

vare och i konditoriaftal från Stockholm och Malmö i vissa fall tillämpas grundsatsen om lika lön för lika arbete. Lämnas dessa undantagsfall äfvensom det aftal, där utom penninglön fri kost och logi åtnjutes, åsido, befinnas i hvetebrödsbagerier de högsta lönesatserna växla mellan 16 och 21 kr., de lägsta lönesatserna för arbetare med vana i yrket mellan 13 och 18 kr. och de lägsta öfver hufvud mellan 11 och 16 kr. I rågbrödsbagerier äro motsvarande siffror 15—20, 13—15 och 8·50—10, i konditorier 18—21, 16—19 och 11 kr. Åtminstone för de båda sistnämnda arterna af arbetsställen äro dock de meddelade fakta alltför få för att medgifva några som helst slutsatser angående förhållandena i riket i dess helhet.

IV. 3. Karamell-, choklad- och käxfabriker.

Till denna grupp höra 10 aftal, omfattande 18 arbetsgifvare och 747 arbetare, utgörande ej långt ifrån hälften af fabriksgruppens hela personal. De arbetsställen, där kollektivaftal gälla, utgöras af anläggningar af växlande art och omfång: från karamellkokerier med ett dussintal arbetare upp till fabriker med en personal af flera hundra personer. Gemensamt för dem alla är, att deras arbetarestam till öfvervägande del är kvinnlig.

Bestämmelser om arbetstid finnas i samtliga aftal. Nettoarbetstiden per vecka utgör, som af tabellbilagan framgår:

60	timmar	enligt 2 aftal		57½	timmar	enligt 1 aftal
59	»	» 5 »		57	»	» 2 »

Den dagliga arbetstidens längd anges i 4 aftal och utgör enligt 3 af dessa 10½ timmar, enligt 1 10 timmar; 2 af dessa aftal sätta tiden för arbetstidens början och slut till resp. kl. 7 f. m. och 7 e. m., mellan hvilka tidpunkter äfven en half timmes frukostrast och en timmes middagsrast inpassas. Som af veckoarbetstidssiffrorna framgår, är förkortning af arbetstiden å lördagar vanlig, och jämväl de 6 aftal, som ej angifva den dagliga arbetstidens längd, innehålla i några fall bestämmelse, att arbetet skall slutas någon eller några timmar tidigare på lördag och helgdagsafton. Vid öfvertidsarbete utgår särskildt tillägg med 25—100 % af aflöningens belopp.

Hvad löneformen beträffar, synes ackordsarbetet användas i ganska ringa utsträckning, af aftalens knapphändiga bestämmelser att döma. Samtliga aftal medgifva dock, att ackordsarbete får förekomma, men tidlönen lägges genomgående till grund för ackordssättningen. Af aftalen garantera 8 minimilönen vid allt ackordsarbete och 2 i de fall, då fasta ackord ej finnas upprättade genom skriftlig eller muntlig öfverenskommelse, sålunda då nya arbeten utföras, nya arbetsmetoder användas, nya maskiner begagnas etc. De

sistnämnda båda aftalen äro godkända af Sv. arbetsgifvareföreningen.

Af tidlönsformer har i aftalen veckolönen kommit till uteslutande användning. Lönebestämmelserna intaga likväl betydande plats, såsom de Del II, sid. 102 ff. aftryckta aftalen för en käxfabrik samt en karamell-, saft-, marmelad- och chokladfabrik gifva vid handen. Vid närmare undersökning befinnas dock lönerna vid de olika afdelningarna motsvara hvarandra så tillvida, att arbetare, som hunnit förvärfva skicklighet i en afdelnings arbeten, erhåller ungefär samma lön som van arbetare å annan afdelning, dock med undantag för särskild fallenhet eller utbildning kräfvande specialposter. Af aftalen att döma synes arbetare efter 1/2 till 3 års arbete betraktas som van, enär aflöningen, som dittills regelbundet höjts efter någon viss kortare tidsperiods förlopp, nu når ett belopp, som under längre tid blir oförändradt. Undantag gör en choklad- och konfektfabrik i Malmö, där lönerna årligen höjas för kvinnliga arbetare under 4, för manliga arbetare under 8 år efter det de vunnit anställning vid fabriken.

På grund häraf synes det möjligt att jämföra lönerna vid olika fabriker för vuxna arbetare med vana i yrket. Tabellbilagan meddelar en sådan sammanställning för kvinnliga arbetare, afseende förhållandena vid 1907 års slut. Veckolönerna växla mellan 9·50 och 15 kronor, betalade i resp. Malmö samt Stockholm och Uppsala. Motsvarande siffror för manliga arbetare utgöra för Stockholm 25 kr., för Uppsala 24 kr., för Kalmar 21 kr., för Malmö 21 kr., för Göteborg 25 kr. och för Örebro 22 kr.

Som af tab. 1 i Del I framgår, sysselsättes inom denna fabriksgrupp ett stort antal minderåriga arbetare, såväl manliga som kvinnliga. Löner för sådana återfinnas ej sällan i aftalen. De höjas i regel årligen på grundval af en begynnelselön af 5—7 kr. per vecka, tills vuxen arbetares lön uppnåtts.

Några förmåner öfver den kontanta aflöningen synas karamell-, käx- och chokladfabriksarbetare ej åtnjuta. I ett aftal från Malmö läses dock följande stadgande: »Alla våra arbetare, såväl manliga som kvinnliga, erhålla, om de arbeta på vår fabrik till julen, en julgratial så stor, att hela julsemestern därmed blir betald i öfverensstämmelse med veckolönen.»

IV. 4. Råsockerbruk och sockerraffinaderier.

De af Kommerskollegium insamlade 45 kollektivaftalen inom sockerindustrien beröra 24 arbetsställen med sammanlagdt 8,673 arbetare, sålunda landets samtliga år 1907 i gång varande socker-

fabriker med undantag af anläggningarna i Roma (Gottlands län) och Lidköping. Af nämnda 24 arbetsplatser utgjordes 15 af råsockerbruk, 6 af sockerraffinaderier och 3 af råsockerbruk och raffinaderi i förening. Samtliga af aftalen berörda sockerfabriker med undantag af anläggningarna i Linköping hafva förvärfvats af det år 1907 bildade Svenska sockerfabriks A.-B., hvilken ekonomiska koncentration återspeglas i de många år 1907 träffade aftalens sinsemellan föga afvikande affattning. Prof på denna gifva de Del II, sid. 106 ff. aftryckta aftalen för råsockerfabriken i Jordberga och raffinaderiet i Lund.

Af aftalens bestämmelser om *arbetstidens* längd och fördelning framgår, att arbetet inom denna näringsgren till öfvervägande del bedrifves på skift. När betorna skördats, begynner vid råsockerbruken det egentliga arbetet, den s. k. kampanjen, då arbetet pågår dag och natt, tills all råvara afverkats. Detta tager två à tre månader, från början af oktober räknadt. Därefter inskränkes arbetstiden till endast dagarbete och reduceras arbetsstyrkan till 1/4 eller 1/5 af dess förutvarande storlek; några aftal gifva åt sålunda permitterade arbetare företräde till arbete nästa kampanj. Det vid råsockerbruken framställda halffabrikatet förädlas till helfabrikat i sockerraffinaderier. Denna omvandlingsprocess tager afsevärdt längre tid i anspråk, och raffinaderierna äro därför i gång större delen af året med full arbetsstyrka och med arbetet i stor utsträckning ordnadt på skift.

Skiften äro i sockerindustrien genomgående anordnade som 12-timmarsskift med ombyte kl. 6 f. m. och 6 e. m. I de äldre aftalen finnas inga raster omnämnda, utan där dessa gälla, få arbetarna intaga sina måltider, när tillfälle gifves under arbetets gång. I de år 1907 träffade aftalen sättes den effektiva arbetstiden till 10 timmar per skift, afbrutna af 1/2 timmes frukostrast och 1 1/2 timmes middagsrast. År 1907 utgjorde nettoarbetstiden 12 timmar per skift å 4 arbetsställen, 10 timmar å 19 arbetsställen; för 1 arbetsställe angifva ej aftalen arbetstidens längd. Arbetets kraf på ständig tillsyn söka aftalen tillgodose genom att möjliggöra måltidsrasternas förläggande till olika tidpunkter för olika arbetare, äfvensom genom att föreskrifva skyldighet för arbetare att mot låg öfvertidsersättning utföra nödigt arbete under måltidstimmar och å sön- och helgdagar samt utlofva afsevärd merbetalning till personal, »som på grund af arbetets beskaffenhet måste utgöra ett extra skift i veckan, och som i regel måste kvarstanna på arbetsplatsen under måltidstimmarna».

När kampanjen är slut, upphör skiftarbetet, och arbetstiden för »invändiga» arbetare blir nu densamma som för arbetare, hvilka icke direkt hafva med tillverkningen att skaffa, och af hvilka därför en-

dast dagarbete kräfves. Arbetstiden för dessa utgör 10—10½ timmar per dag, stundom med några timmars förkortning lördagar och helgdagsaftnar. Kuskar och utkörare hafva dock stundom en något längre arbetstid.

Hvad *löneformen* beträffar, användes ackordsaflöning inom sockerindustrien i ganska vidsträckt omfattning. Vid råsockerbruken utföres i regel på ackord s. k. utvändigt arbete, såsom lossning och lastning af betor, betmassa, socker, stenkol, torf och kalksten, upprensning af slammdammar, säcksyning m. m. Vid sockerraffinaderierna synes praxis vara mera växlande. Vid fabrikerna i Stockholm, Norrköping och Göteborg torde ackordsarbete blott förekomma vid lådspikning och tunnbindning, men vid flera skånska raffinaderier kunna ej blott transportarbeten, utan jämväl viktiga delar af tillverkningsprocessen sättas på ackord. Upplysande är i detta afseende ackordslistan i det Del II, sid. 108 ff. aftryckta aftalet för raffinaderiet i Lund. Här föreskrifves i sammanhang med fastslåendet af ackordspriset per säck insmält socker, att om på fabriksbefälets order en så väsentlig minskning göres i insmältningen, att veckoförtjänsten understiger den förtjänst, som skulle uppstått, om arbetet utförts på timlön, sådan skall beräknas för de arbetare, som i det ifrågavarande ackordet deltagit. Denna bestämmelse är typisk för 1907 års aftal, hvilka antingen icke alls eller också endast under mycket inskränkande förbehåll garantera timlönen såsom miniförtjänst vid ackordsarbete. De före år 1907 träffade aftalen hafva däremot i regel sin — låt vara betydligt lägre — timlön garanterad vid allt ackordsarbete.

I stort sedt torde dock tidlönen gifva en ganska god bild af lönenivån inom industrien, särskildt som de i aftalen fastslagna lönerna här ej, som fallet är i ett flertal andra näringsgrenar, angifva sig som minimilöner, utan som normallöner, d. v. s. de aflöningsbelopp, som fullgoda arbetare i regel böra åtnjuta.

Hvad tidlönsformen beträffar, åtnjutes månads- eller veckolön af en del arbetare med mera stadigvarande anställning. Sådana äro vid råsockerbruken ett fåtal yrkeslärda hjälparbetare, såsom snickare, smeder, kopparslagare, maskinister, elektriker m. fl., samt dessutom ryktare och kuskar. Vid de skånska raffinaderierna råder ungefär samma förhållande, men vid anläggningarna i Stockholm, Norrköping och Göteborg användes vecko- eller månadslön för största delen af personalen. På de båda förra arbetsställena är veckolönen förhärskande och utgör för manlig sockerbruksarbetare resp. 23·50 kr. och 21 kr., för kvinnlig arbetare i Stockholm 15·60 kr. Aflöningen för handtverkare skall enligt dessa aftal bestämmas genom frivillig öfverenskommelse mellan bolaget och resp. arbetare. Göteborgsaftalet stadgar däremot för yrkeslärda målare, träarbetare, järn-

arbetare, smeder, kopparslagare och tunnbindare timlöner, hvilka intill 1/6 1908 utgå med 38—45 öre, intill 1/6 1909 med 39—46 öre och därefter med 40—47 öre. Nämnda arbetare räknar aftalet bland veckoaflönade arbetare, tydligen emedan timlönerna utbetalas veckovis, och hit föras jämväl utearbetare och båtkarlar med 33 och 35 öres timlön, höjd 1908 och 1909 med 1 öre. Egentliga sockerbruksarbetare äfvensom maskinpersonal åtnjuta följande månadslöner:

	1/6 1907—1/6 1908	1/6 1908—1/6 1909	1/6 1909—
manlig arbetare	81 kr.	83·50 kr.	86 kr.
kvinnlig arbetare	51 kr.	52·50 kr.	54 kr.
ångmaskinskötare och förste eldare .	91 kr.	93·50 kr.	96 kr.

Öfvertidsersättningen för dessa tre arbetarekategorier utgör resp. 33, 21 och 37 öre per timme med 1 öres förhöjning hvartdera af åren 1908 och 1909. Denna öfvertidsersättning, ökad med 5 öre, blir timpenningen, om månadsaflönad arbetare vill öfvergå till veckoaflönad — en evalvering, som förklaras däraf, att den förra kategorien har en arbetstid af 10 timmar per dygn, den senare en af endast omkring 8.

Skiftlön förekommer som vanligaste löneform vid tvänne anläggningar, ett råsockerbruk och ett raffinaderi. Lönerna för vid själfva tillverkningen anställd personal växla här för manliga arbetare mellan 2·50—3·25 kr., för kvinnliga mellan 1·75—2 kr. per skift.

I öfrigt är timlönen rådande, och till timlöner böra förekommande månads-, vecko- eller skiftlöner omräknas för att möjliggöra jämförelser mellan lönenivån för skilda orter och arbetarekategorier. I tabellbilagan meddelas en sammanställning af timaflöningar å skilda orter vid 1907 års slut för fullgoda manliga sockerfabriksarbetare öfver 18 år med grofarbetaresysslor. Timlönerna befinnas här växla mellan 25 och 39·2 öre per timme. Låglönerna och topplönerna utbetalas dock till jämförelsevis få arbetare, och den vanligaste timlönen är 34 öre, hvilken utgör den normala grofarbetarelönen å 10 arbetsställen, sysselsättande inemot hälften af näringsgrenens hela arbetareantal.[1]

Den arbetarekategori, som ofvan betecknats som grofarbetare, synes i några aftal innefatta samtliga vid tillverkningen anställda arbetare utan förmansställning. Andra aftal omnämna dock ansvarsarbetare såsom förarbetare och sockerkokare, hvilka hafva några öres högre timlön eller aflöning efter särskild öfverenskommelse.

Till dessa arbetare komma dessutom talrika hjälparbetaregrupper.

Hit höra maskinpersonalen — maskinskötare, eldare, smörjare, kolrullare m. fl. — samt handtverkare och yrkesarbetare af flera

[1] Enligt de nu gällande, för tiden 1/81910—1/81913 i ett sammanhang ingångna aftalen för Sv. Sockerfabriks A.-B:s fabriker utgöra timlönerna för sockerfabriksarbetare 30—39·2 öre, för yrkesmän 34—45 öre och för sockerfabriksarbeterskor 20—27 öre.

slag, af hvilka några hufvudgrupper ofvan blifvit nämnda. Rörande dessas aflöningsförmåner kan nämnas, att timlönen för maskinskötare växlar mellan 31 och 40 öre, för eldare mellan 29 och 38 öre, för träarbetare mellan 29 och 41 öre, för järnarbetare mellan 29 och 40 öre. I öfrigt är aflöningen för murare, målare, tunnbindare, kopparslagare, sadelmakare m. fl. ortens vanliga, stundom något förhöjd, då arbete ej garanteras större delen af året.[1]

Till hjälparbetare räknas jämväl kuskar, ryktare och automobilförare. De få aftal, som innehålla bestämmelser om sådana, sätta deras veckolön till 23—28 kr.

Ett par af de skånska sockerbruken hafva äfven förvärfvat betydande jordegendomar i syfte att använda dem till betodling. De å dessa sysselsatta landtarbetarnas arbetsförhållanden äro reglerade genom särskilda aftal, hvilka dock ingå bland de ofvan (sid. 40 ff.) under jordbruk redovisade kollektivaftalen.

Förutom manliga arbetare sysselsätter sockerindustrien, som af tab. 1 i Del I framgår, ett 650-tal kvinnliga, anställda hufvudsakligen vid raffinaderierna. Timlönerna för dessa växla mellan 15 och 27 öre, vanligaste beloppet är 22—23 öre.[1]

Naturligt är, att det intensiva arbete, som fyller den korta kampanjen, ofta skall utsträckas till öfvertid. Aftalen stadga ock genomgående ersättning för sådant arbete, ofta i följande ordalag: »För frukost- och middagstimmar, då arbete förekommer, betalas 25 % utöfver gällande timlön. Annat öfvertidsarbete samt sön- och helgdagsarbete, hvartill dock icke räknas nattarbete i ordinarie skift, betalas med 50 % förhöjning af timpenningen.»

Förutom den kontanta lönen omnämna en del aftal »förmåner» utan att närmare angifva dessas art. En och annan af den fasta fabriksarbetarestammen synes dock erhålla fri bostad eller potatisland. Svenska sockerfabriks A.-B:s aftal från 1907 använda följande formulering, hvilken visar, att den ordinarie timlönen i stort sedt angifver den allmänna lönenivån: »De arbetare, som förut haft högre aflöning än den ordinarie eller åtnjutit andra extra förmåner, skola fortfarande komma i åtnjutande af samma fördelar, dock må den kontanta aflöningen ej öfverstiga den ordinarie med högre belopp än 25 öre per skift.»

IV. 5. Tobaksfabriker.

De till Kommerskollegium inkomna 21 kollektivaftalen inom tobaksindustrien beröra 60 arbetsgifvare med 3,750 arbetare, utgörande inemot tre fjärdedelar af samtliga inom näringsgrenen sysselsatta. Dessa aftal reglera dock i väsentligen olika omfattning och art

[1] Se noten å föregående sida.

arbets- och löneförhållanden inom tobaksfabrikationens olika grenar, och med hänsyn härtill synas aftalen lämpligen böra uppdelas i tvänne grupper, allt eftersom de afse tillverkning af cigarrer och cigarrcigarretter eller af andra tobaksvaror.

Å den svenska *cigarrindustriens* flesta arbetsplatser gäller ett och samma aftal, hvilket berör omkring 3,250 arbetare, öfvervägande kvinnliga. Den förutsättning för ett riksaftal, som fasta organisationer på både arbetsgifvare- och arbetaresidan utgöra, har inom denna näringsgren förefunnits sedan åtskilliga år tillbaka genom Sv. cigarrfabrikantföreningen och Internationella tobaksarbetareförbundet i Sverige. Den stora arbetsinställelsen år 1896 [1] synes hos båda de intresserade parterna hafva bragt till mognad planer att åvägabringa sådana förhållanden inom industrien, att dylika konflikter måtte för framtiden i möjligaste mån förebyggas. Såsom första resultat af denna sträfvan blefvo arbets- och löneförhållanden reglerade för hela landet genom 1896 års aftal, hvartill slöt sig 1902 års öfverenskommelse om upprättandet af skiljenämnder för biläggande af tvister mellan arbetsgifvare och arbetare. Dessa aftal befunnos dock snart i afseende på tydlighet och fullständighet lämna åtskilligt öfrigt att önska. De omarbetades och utvidgades därför år 1904 samt sammanfördes till ett enda aftal, aftryckt Del II, sid. 111 ff., hvilket dock röjer sin uppkomsthistoria genom sin sammansättning af tvänne skilda afdelningar, af hvilka den förra utgör en öfverenskommelse angående bestämda former för behandling af arbetstvister, den senare ett aftal om arbets- och löneförhållanden. Det är blott denna senare hälft, som i det följande skall afhandlas.

Riksaftalet inom cigarrindustrien innehåller inga bestämmelser om arbetstidens längd och fördelning, utan lämnar genom sin tystnad dessa förhållanden öppna för reglering vid hvarje enskildt arbetsställe. Vid beredn*ings*- och klistring*s*arbete på öfvertid skall dock tidlönen höjas med 25 %.

Frånvaron af arbetstidsbestämmelser torde förklaras däraf, att arbetsförhållandena å många af cigarrindustriens arbetsställen knappast kunde betraktas som ordnade i vanlig fabriksmässig mening. Vid ett flertal fabriker torde vid tiden för aftalets träffande ackordsarbetarna haft mer eller mindre obegränsad frihet att komma och gå nästan efter behag, blott arbetskvantiteten ej sjönk för djupt under normalmått. Och ackordsarbetarna utgjorde då som nu flertalet af yrkets personal.[2]

[1] Arbetsstatistik A: 2. Undersökning af tobaksindustrien i Sverige. Stockholm 1899, sid. 139 ff.

[2] Då riksaftalet i dec. 1908 förnyades att gälla till år 1913, tillades bl. a. en bestämmelse, som fastställer arbetstiden till 57 timmar per vecka, fördelade med högst 10 timmar på hvar och en af veckans 5 första dagar samt med så lågt timantal på lördag, att arbetet är slut kl. 2 e. m.

Mot tidlön kunna nämligen enligt aftalet endast utföras beredningsarbete — tobakens sortering, fuktning och stripning — framställning af vickel med maskin, klistring och stiftning af cigarrlådor samt de färdiga cigarrernas sortering. Veckolönerna för de tre förstnämnda arbetena, hvilka i regel utföras af kvinnor, ej sällan under 18 år, begynna med 5 à 7·50 kr. och höjas efter något halfår till 9 kr. Cigarrsorteringen, som kräfver afsevärd vana och öga för fina färgnyanser, betalas med en minimilön af 15 kr. per vecka, och får aflöningen i intet fall understiga arbetarens genomsnittliga veckoförtjänst vid ackordsarbete.

Sistnämnda bestämmelse om ackordslönens läggande till grund för timlönen visar, att den förra löneformen här är regel, den senare undantag, och aftalet innehåller också en utförlig styckprislista för sortering, liksom sådana jämväl finnas för beredningsarbete, maskinvickelarbete och klistring. Hufvuddelen af aftalets talrika och utförliga ackordsbestämmelser afser dock själfva cigarrmakeriet, som uteslutande betalas per styck, hvarvid »minimilönen» per 1,000 utgör för cigarrcigarretter kr. 5·50, formcigarrer kr. 8, handpresscigarrer kr. 12 och handcigarrer kr. 14. Vidare fastställas arbetspris för cigarrer i olika prislägen, beräknade efter fabrikernas bruttoförsäljningspris med undantag för s. k. particigarrer, beträffande hvilka i aftalet fixeras vissa nettoförsäljningsbelopp som norm för, i hvilken bruttoförsäljningsklass en particigarr bör upptagas. Observeras bör, att arbetsprisen här äro minimilöner, i hvilka förhöjning må äga rum, i den mån arbetarna ådagalägga ökad yrkesskicklighet och förhållandena i öfrigt sådant medgifva. På ackord aflönas t. o. m. lärlingar, sedan de fått någon vana i arbetet, i det deras aflöning utgår efter lägre styckprislistor än de utlärda arbetarnas. Cigarrindustriaftalet är sålunda ett af de få svenska riksaftal, som inrättat enhetliga normer för ackordsprisens fastställande, medan man i allmänhet nöjt sig med att endast stipulera vissa standardlöner för tidlönsarbete, under det ackordsprislistorna fått uppgöras efter olika principer vid olika arbetsställen.

»I sammanhang med detta aftals afslutande», heter det i riksaftalets § 66, »uttala båda organisationerna såsom ett önskningsmål, att landtarbetet icke skall uppmuntras samt att medlemmar af Sv. cigarrfabrikantföreningen icke köpa cigarrer, som tillverkas mot billigare arbetslöner än de i aftalet bestämda minimilöner, äfvensom att arbetare, tillhörande Tobaksarbetareförbundet, icke må utföra arbete mot billigare arbetslöner.» Detta »landtarbete», som förekommer i sydligaste Småland samt i Skåne med hufvudsäte i trakten kring Åhus och Landskrona, afses i 11 af de 12 aftal, som utom riksaftalet inkommit från den svenska cigarrindustriens arbetsställen. De insamlade aftalen från denna landsbygdsindustri beröra ungefär

150 arbetare, af hvilka en del äro anställda vid anläggningar, sysselsättande ända till 30 arbetare. Till dessas arbetsgifvare öfversände Internationella tobaksarbetareförbundet i Sverige ett den 9 aug. 1906 dagtecknadt aftalsförslag, som, oafsedt en del uteslutningar samt ändringar i ackordsprisen, öfverensstämde med 1904 års riksaftal. Fabrikanterna betingade sig vissa nedsättningar i de föreslagna ackordssatserna, men antogo i öfrigt i regel aftalsförslaget, hvarigenom riksaftalets allmänna bestämmelser — men blott delvis dess lönesatser — kommit att gälla jämväl för en stor del af landsbygdsindustrien.[1]

De 13 aftal, som reglera arbets- och löneförhållanden inom cigarrindustrien, beröra sålunda omkring 3,400 arbetare, under det de 8 aftal, som insamlats från *annan tobaksindustri*, endast omfatta omkring 350 arbetare. Å arbetsplatser af den senare arten sysselsättas däremot manliga arbetare i större utsträckning än å arbetsplatser af det förra slaget, där kvinnlig arbetskraft är afgjordt öfvervägande. Detta sammanhänger med, att å de arbetsställen inom annan tobaksindustri, hvarifrån aftal inkommit, hufvudsakligen förekomma tyngre arbeten, såsom tillverkning af snus samt rull- och presstobak, men däremot blott i ringa utsträckning den mindre kräfvande fabrikationen af röktobak och cigarretter. Ofta fabriceras flera af nämnda artiklar å samma arbetsplats, såsom det Del II, sid. 121 ff. aftryckta aftalet för Kockums tobaksfabriks A.-B. i Malmö ger vid handen.

Aftalen af denna grupp innehålla oftast bestämmelser om arbetstiden, ehuru ej så tydliga och fullständiga, att i hvarje fall dess längd per dag och vecka kan afgöras, något som inverkat på de i tabellbilagan meddelade siffrornas pålitlighet. Enligt dessa utgör nettoarbetstiden per vecka:

58	timmar enligt 1 aftal	54	timmar enligt 2 aftal
56½	» » 1 »	52½	» » 2 »

Tvänne aftal sakna arbetstidsbestämmelser. Af de öfriga meddela 5 jämväl den dagliga arbetstidens längd, hvilken 2 aftal sätta till 10 timmar, 1 till 9½ och 2 till 9 timmar under veckans fem första dagar; lördagar är arbetstiden vanligen några timmar kortare. Arbetet börjar kl. 6·30—7 f. m. och fortgår därefter det stadgade antalet timmar med afbrott för frukost- och middagsrast. Vid af arbetsgifvaren påfordradt arbete öfver den ordinarie tiden erhålles särskild ersättning, vanligen utgående med för kvällsarbete 25 %, för natt- och söndagsarbete 50 % tillägg till den vanliga lönen.

Hvad formen för aflöningen beträffar, synes här ackordsarbete förekomma i afsevärdt mindre utsträckning än inom cigarrindustrien,

[1] Under det minimilönen för formcigarrer enligt riksaftalet, som nämndt, utgör 8 kr. per mille, är den i Villands härad (Åhustrakten) 7 kr. (år 1906 kr. 6·50) och i Landskronatrakten 7·50 kr. (sedan 1907).

olika dock på olika arbetsställen. Vid snusfabriker synes företrädesvis snuspackning, vid röktobaksfabriker väsentligen kardusslagning vara satt på ackord. I press- och rulltobaksfabriker torde jämväl viktiga moment af tillverkningsprocessen — särskildt tobakens spinning — vara ställda på ackord. Tidlönen är härvid endast i undantagsfall garanterad, såsom då det förenämnda Malmöaftalet föreskrifver, att »då inläggningstobak (»skral» tobak) skall stripas, skall det utföras på daglön eller ackord, då daglönen garanteras».

Hvad tidlönsformen beträffar, är veckolön vanligast; endast undantagsvis förekommer dag- eller timlön. Ej sällan innehålla aftalen personliga lönelistor, men kunna dessas till namngifna personer utgående aflöningsbelopp ej upptagas till jämförelse med öfriga aftalslöner, hvilka i princip utgå till hvarje arbetare, uppfyllande vissa kompetensfordringar. I tabellbilagan angifvas några löner för manliga snusarbetare, växlande mellan 18 och 22 kr. per vecka. Dessa siffror torde angifva lägsta lönebelopp för fullgod van arbetare jämväl i öfriga till fabriksgruppen hörande specialiteter. På poster, kräfvande högre grad af skicklighet, nås dock betydligt högre aflöningar. Kvinnliga arbetares löner äro afsevärdt lägre än manliga arbetares; så betalas i Malmö manlig tobaksspinnare en minimilön af 25 kr. per vecka, under det en kvinnlig sådan får nöja sig med 13·50 kr. De minderåriga arbetarnas löner synas inom hela tobaksindustrien uppgå till ungefärligen de belopp, för hvilka redogjorts under cigarrindustrien, sålunda 5 till 9 kr. per vecka.

IV. 6. Brännvinsbrännerier, jästfabriker och destilleringsverk.

Från denna fabriksgrupp hafva insamlats 8 aftal, berörande 8 arbetsgifvare med 161 arbetare, så godt som uteslutande manliga. Då sistnämnda siffra ej utgör 1/8 af hela antalet vid sådana anläggningar sysselsatta arbetare, böra aftalens uppgifter måhända icke tillmätas full allmängiltighet.

Af aftalen afser 1 ett brännvinsbränneri, medan 4 gälla destilleringsverk och 3 jästfabriker. Brännvins- och jästtillverkning bedrifves dock, som bekant, ofta i samband med hvarandra, och det är därför naturligt, om arbetstidsförhållandena i det hela synas vara tämligen ensartade inom hela fabriksgruppen. Skiftarbete förekommer, men synes ej vara regel. Omväxlande 12 timmars dag- och nattskift nämnas i aftalet för en jästfabrik i Landskrona. I det Del II, sid. 122 ff. aftryckta aftalet för Sv. spritförädlings A.-B:s fabrik i Kristianstad stadgas, att destillationsarbetet fördelas i s. k. pass eller skift om 12 timmar, hvarvid iakttages, att arbete öfver 10 timmar beräknas som öfvertidsarbete. I aftalet för en jästfabrik på

Kristianstads läns landsbygd läses: »Vid arbeten, som måste fullföljas äfven under natten, t. ex. rektificering och mältning, delas arbetet i tvänne skift, hvarvid nattskiftet beräknas till 8 timmar från kl. 10 e. m. till kl. 6 f. m. med samma aflöning som för 10 timmar under ordinarie arbetstid.» I öfrigt råder endast dagarbete med början kl. 6 eller 7 f. m. och med afbrott för regelbundna raster. Arbetstidens längd framgår af tabellbilagan, enligt hvilken den dagliga arbetstiden i 7 aftal utgör 10 timmar samt i 1 aftal 11 timmar, hvilka siffror torde motsvara en veckoarbetstid af resp. 60 och 65 timmar.

Ackordsaflöning omtalas endast i ett aftal för en pressjäst- och foderämnesfabrik, hvari nämnes, att ackordsarbete med garanterad timlön skall införas i foderblandningsafdelningen. Själfva sprit- och jästtillverkningen utföres sålunda uteslutande mot betalning efter den använda tiden.

Beträffande tidlönsformen förefinnes en skillnad mellan sprit- och jästfabriker så till vida, att vid de förra flertalet arbetare äro månads- eller veckoaflönade, under det vid de senare aflöningen vanligen utgår som timlön. Lönernas allmänna nivå synes dock inom nämnda grupper vara i det hela likartad, och i tabellbilagan hafva sammanställts månadsaflöningar för vanliga fullgoda fabriksarbetare, beräknade på grundval af aftalens lönebestämmelser. Månadslönerna växla mellan 71·25 och 100 kr., vanligast är 75—87 kr. Specialarbetare, såsom filtrörsskötare, apparatförare, spritbrännare m. fl., nå dock afsevärdt högre löner. Särskilda aflöningar för kuskar, växlande mellan 85 och 100 kr. per månad, nämnas i 3 aftal.

Ett aftal från Kristianstads läns landsbygd, hvilket sätter månadslönen till endast 61·25 kr., har ej medtagits i ofvanstående jämförelse, enär af detta berörda arbetare dessutom åtnjuta betydande naturaförmåner. Sådana åtnjutas i mindre utsträckning jämväl enligt andra aftal. Så stadgar ett aftal från Kristianstad bibehållande af hittillsvarande förmåner, men 15 kr. månatligt afdrag för arbetare, som åtnjuter fri bostad.

Ett slags premiesystem synes ligga till grund för följande egendomliga bestämmelse, som läses i ett aftal för en spritförädlingsfabrik i Stockholmstrakten: »Bolaget berättigas utfästa pris till de kuskar, som från den 1 jan. d. å. och till räkenskapsårets slut utfört det mesta arbetet, d. v. s. varit sammanlagdt längst på kuskbocken; dock får sådan pristäflan ej föranleda till oberättigadt dröjsmål, hvarigenom oförtjänta timmar kunna erhållas. Likaledes berättigas bolaget uppmuntra eldaren. Denna bolagets uppmuntran till såväl kuskar som eldare står utom detta aftal och är en bolagets inre angelägenhet».

IV. 7. Bryggerier, mälterier och läskedrycksfabriker.

De 63 aftal, som insamlats från denna industrigren, beröra 108 arbetsgifvare med 4,540 arbetare. Ehuru sistnämnda siffra endast utgör omkring två tredjedelar af hela antalet bryggeriarbetare i riket, torde den dock innefatta personalen vid flertalet större bryggerier, hvarpå tyder dels det höga medelantal arbetare, som aftalsberörda arbetsgifvare sysselsätta i jämförelse med andra — siffrorna äro resp. 42 och 7 — dels aftalens jämna fördelning på mera betydande orter i rikets olika delar. Af arbetsställena är det öfvervägande flertalet ölbryggerier, under det ett mindre antal utgöres af svagdricksbryggerier och läskedrycksfabriker.

Bestämmelser om arbetstidens längd och fördelning finnas i samtliga aftal med undantag af 6. Dessa senare gälla utkörare, hvilka i mycket framträda som självständiga näringsidkare med anspråk att själfva bestämma öfver sin arbetstid. För de med rengöring och tappning af buteljer sysselsatta kvinnliga arbetarna, synes arbetstiden, såsom i hufvudsak bestämd af arbetstillgången, ofta vara mycket växlande under olika delar af året. Beträffande öfriga arbetare framgår den aftalsenliga nettoarbetstiden i hufvudsak af tabellbilagan. Enligt denna växlar den dagliga arbetstiden mellan 10 och 11 timmar, vanligast äro 10 timmar. Veckoarbetstiden, hvilken visserligen sällan är i aftalen direkt angifven, har beräknats utgöra lägst 59, högst 66 timmar och synes i regel uppgå till 60 timmar. En del aftal innehålla jämväl bestämmelser om arbetstidens början och slut, och enligt dessa förläggas den mellan kl. 6—7 f. m. och samma tid e. m. med afbrott för måltidsraster.

Bryggerihandteringen öfverensstämmer dock med bagerinäringen däruti, att arbetets art och nödvändigheten af längre tids oafbruten passning ej sällan omöjliggör de dagliga arbetstimmarnas uttagande i regelbunden följd eller till bestämdt antal. »Vi medgifva en arbetstid af 10½ timmar, dock med undantag för pannknektarna, som under alla förhållanden måste göra brygden färdig, mälteriarbete, expeditions- och andra nödvändiga körningar samt utlastning på kvällarna, hvarmed arbetarna omväxlande tura», heter det i Sundsvallsaftalet. Göteborgsaftalet (Del II, sid. 124 ff.) föreskrifver, att den ordinarie arbetstiden ej får öfverstiga 10 timmar per helgfritt dygn och skall förläggas inom 12 på hvarandra följande timmar.

Passningsarbete kan dock med fördel besörjas genom arbetsstyrkans indelning i hvarandra aflösande skiftlag, och nyssnämnda aftal gifver äfven en anvisning på denna utväg. I fråga om skiftens anordning meddelar det dock endast, att bestämmelser i detta afseende må träffas af arbetsbefälet. Något utförligare föreskrifter om skiftarbete finnas däremot i ett par andra aftal. Aftalet för

bryggeriarbetare i Stockholm föreskrifver, att om ordinarie arbete i mälteri och brygghus, jäs- och lagerkällare är fördeladt i omväxlande dag- och nattskift, betalas för sådant arbete, som förrättas under natten (9 e. m. till 6 f. m.) och med tid under dagen till hvila, ett tillägg af 10 öre per timme. Aftalet för vid bryggerier anställda maskinister och eldare i samma stad fastslår en veckoarbetstid af 60 timmar, men medger vid skiftarbete höjning till 72 timmar, om motsvarande sänkning i arbetstid äger rum närmast föregående eller efterföljande vecka. Detta tyder på en anordning med 12-timmarsskift, och Malmöaftalet utsäger uttryckligen, att i denna stad hafva maskinister och eldare 6 skift per vecka om 12 timmar, inklusive 2 timmars måltidsraster.

Regelbunden skiftgång, liksom äfven nödvändigt arbete med skötsel af mälteri, källare och stall, betraktas icke som vanligt öfvertidsarbete, äfven om detsamma skulle infalla på kvällar, nätter eller sön- och helgdagar. För annat arbete utöfver den ordinarie arbetstiden gifves särskild ersättning, hvilken för kvällsarbete utgör 27—45 öre, för natt- och söndagsarbete 30—60 öre per timme, allt för manliga arbetare. För kvinnliga arbetare är betalningen omkring en tredjedel lägre. Såsom en ersättning i annan form för personalens ofta rätt ansträngande arbete kan betraktas den semester med full lön på omkring en vecka under sommarmånaderna, som 31 aftal utlofva till sina fasta arbetare.

Öfvertidsersättning utgår jämväl vid af arbetsgifvaren påfordradt ackordsarbete å tid utöfver den ordinarie. Stycklönsarbete förekommer nämligen inom bryggeriindustrien, ehuru endast i vissa arbetsarter. Så utföras på ackord tunnbindning, vissa reparationsarbeten o. d. af för sådana arbeten vid bryggerierna anställda yrkesmän. Af öfriga bryggeriarbetare är det egentligen endast de med sköljning, tappning, korkning och etikettering af buteljer m. m. sysselsatta arbeterskorna, som vid ett antal större bryggerier hafva stycklön. Det härvid tillämpade ackordssystemet beröres i 8 aftal, utförligast i det Del II, sid. 126 ff. återgifna. Enligt detta utgår för ifrågavarande arbeten betalning per 100 buteljer till arbetslaget. Detta är solidariskt ansvarigt för arbetets ordentliga förrättande, hvilket bl. a. belyses af följande bestämmelse: »Förekommer orenlighet i någon till försäljning färdigtappad och synad butelj, skall hvarje arbeterska vidkännas afdrag å sin aflöning med 10 öre för hvarje sådan butelj.» Å andra sidan äga arbeterskorna genom granskning af tappnings- eller försäljningsjournal kontrollera, att den laget tillkommande aflöningen blifvit riktigt uträknad.

På gränsen mellan styck- och tidlön står det provisionssystem, som i regel tillämpas i fråga om aflöning åt utkörare af öl, svagdricka och läskedrycker. Denna personal kan helt aflönas med stycklön, beräknad efter kvantiteten af försålda varor. Enligt Stockholms-

aftalet (Del II, sid. 128 ff.) erhåller ölutkörare ett visst belopp (90 öre) per 100 halfbuteljer sålda maltdrycker, i hvilken provision jämväl ingår ersättning för förluster å söndersprungna och korklösa buteljer, för krossglas m. m. Ölutkörare skall dagligen redovisa för alla föregående dag uttagna buteljer maltdrycker, med visst belopp ersätta resterande tombuteljer samt själf aflöna biträde. Såsom bidrag till biträdes aflöning betalar visserligen arbetsgifvaren 30 kr. per månad, men detta utgör blott en ringa del af sådan arbetares lön, enär denna enligt aftalet mellan Stockholms ölutkörareförening och ölutkörarebiträdesfackförening (Del II, sid. 130 ff.) utgår med 100 till 105 kr. per månad, hvartill i vissa fall kommer provision. Ölutköraren framträder här sålunda i mycket såsom självständig entreprenör och arbetsgifvare.[1] I andra aftal stegras månadslönens höjd och minskas provisionens, hvarigenom utköraren förvandlas till tidlönsarbetare med flitpremier. Provisionen kan utgå in natura; så erhåller ölutkörare enligt Gäfleaftalet utom månadslön två flaskor med glas och innehåll samt 15 öre eller ock fyra flaskor och inga pengar, allt per 100 buteljer. Vanligen utgår dock provisionen enbart i kontant, antingen efter antalet försålda flaskor och fat eller som viss procent af försäljningssumman. Utkörare till landet erhåller ofta högre månadslön än sådan med arbete endast inom staden, och provisionen vid leverans till återförsäljare är ej sällan lägre än vid försäljning till privatpersoner. I Malmö garanteras ölutkörare med månadslön af 45—50 kr. och ½ öres provision för hvarje ⅓ literflaska som minsta månadsförtjänst 90 kr., men sådan garanti synes vara ganska ovanlig.

Förekomsten af dylika stadganden visar den dominerande roll tidlönen i allmänhet spelar inom bryggeriindustrien. Efter omkring ett halft års anställning som »extra», under hvilken tid han kan aflönas med tim- eller daglön, blir den manlige bryggeriarbetaren »fast» eller »ordinarie» arbetare och erhåller månadslön, mera sällan veckolön. I några år 1907 träffade aftal användes dock efter Göteborgsaftalets (Del II, sid. 124 ff.) förebild timlön jämväl för sådana arbetare. Ordinarie arbetares lägsta månatliga förtjänst på olika orter i riket år 1907, beräknad på grundval af aftalens tidlönsbestämmelser, återgifves i tabellbilagan. Enligt denna variera de månatliga lönerna mellan 56·29 och 100 kr.; den förra siffran afser Växjö, den senare Stockholm.[2]

[1] Genom det i juni 1911 för tiden 1 okt. 1911—1 okt. 1913 ingångna kollektivaftalet har ölutkörningen i Stockholm fullständigt omorganiserats. Utkörarnas »egna körning» har afskaffats och deras egenskap af arbetstagare skarpare framhäfts genom nya arbets- och aflöningsformer. Hvarje bryggeri skall indela staden i behöfligt antal distrikt och för hvarje sådant anställa en utkörare. Denne aflönas med 80 kr. per månad under de två första anställningsåren och därefter med 100 kr., hvartill kommer en provision af 35 öre per 100 sålda halfbuteljer. Dessutom åtnjuter utkörare förmåner i ungefär samma utsträckning som öfriga bryggeriarbetare.

[2] Enligt det nu gällande, år 1908 ingångna aftalet utgör ordinarie bryggeriarbetares lägsta månadslön 110 kr., hvilken höjes till 115 kr. efter 2 och till 120 kr. efter 4 års tjänst.

Flertalet arbetare hafva 85—95 kr., men dessa äro i regel anställda i de större städerna, dit bryggeriindustrien i växande omfattning börjat koncentreras. Medeltalet af de olika månadslönssatserna utgör omkring 80 kr.

Nämnda löner äro att betrakta som minimilöner, hvilka ofta öfverskridas. Några aftal bestämma, att lönerna för hela personalen på en gång skola höjas vid vissa angifna tidpunkter. Enligt Ystadsaftalet betalas ordinarie arbetare år 1905 med 18 kr., 1906 med 19 kr. och 1907 med 20 kr. per vecka. Vanligare är, att lönerna höjas för enskilda arbetare i mån af anställningstid och vana vid arbetet. Storleken af dessa lönetillägg lämnas oftast åt arbetsgifvarens godtfinnande. I sammanhang med en paragraf om vid aftalets ingående förefintliga ålderstigna och mindre arbetsföra arbetares undantagande från aftalets löneförmåner innehålla dock några aftal en hithörande bestämmelse, som Sköfdeaftalet formulerar på följande sätt: »All löneförhöjning upphör från och med det år, då arbetaren inträder i sitt 60:de lefnadsår; dock får ej detta utgöra orsak till afskedande eller minskning af hans dåvarande lön, så länge han nöjaktigt kan sköta den befattning han vid den tiden innehar.»

Förutom dessa vid själfva tillverkningen anställda arbetare sysselsättas vid bryggerier hjälp- och specialarbetare af olika slag. Vanligast äro maskinister och maskinskötare samt eldare och smörjare, för hvilka grupper minimimånadslöner, växlande mellan resp. 70 och 125 kr. samt 65 och 115 kr., föreskrifvas af aftalen. Tunnbindare m. fl. yrkesarbetare åtnjuta ortens vanliga löner. Ett undantag härifrån göra utpräglade säsongyrken, hvilkas utöfvare vid anställning som ordinarie arbetare med sysselsättning året om kunna nöja sig med något lägre löner, än de i vanliga fall betinga sig. Vid ingången af år 1908 åtnjöto sålunda vid bryggerier i Stockholm anställda byggnadssnickare en månadslön af 120 kr., motsvarande en timaflöning af cirka 48 öre, under det den aftalsenliga timlönen i staden för andra byggnadssnickare utgjorde 60 öre.[1]

Såsom af tab. 1 i Del I framgår, äro vid bryggerierna äfven ett stort antal kvinnliga arbetare anställda. Då deras arbete, som ofvan omtalats, ej sällan utföres på ackord, blifva de i aftalen inryckta tidlönerna ej synnerligen representativa för den allmänna lönenivån inom denna grupp. Månadsaflöningen, beräknad på grundvalen af ett 20-tal aftals tidlönsuppgifter, varierar mellan 37·50 och 75 kr., vanligen utgör den omkring 50 kr.

[1] Enligt det nu gällande, år 1908 ingångna aftalet utgör månadslönen för vid bryggerier anställda byggnadsträarbetare 135 kr., hvilken kan anses motsvara en timlön af ungefär 54 öre. S. å. träffades aftal jämväl för andra byggnadssnickare, men förblef timlönen enligt detta i hufvudsak på samma höjd som förut, på grund hvaraf afståndet i timpenning mellan de båda arbetarekategorierna f. n. är afsevärdt mindre, än det var vid den tidpunkt i texten angifna lönesatser afse.

Förutom den kontanta lönen åtnjuta bryggeriarbetare, som af tabellbilagan framgår, i betydlig utsträckning extra förmåner, hvilka kunna bidraga att utjämna de betydande skillnaderna i de kontanta lönerna å olika arbetsplatser. Dessa förmåner utgöras i regel af fri bostad, ibland med bränsle, i stället för hvilken stundom ett »skäligt hyresbidrag» af 5—12 kr. per månad kan gifvas eller fordras. I detta sammanhang må erinras om den all manlig bryggeripersonal i Stockholm tillkommande förmånen af pension, hvilken dock icke är fastställd genom kollektivaftal.

Af gammalt äga bryggeriarbetare rätt att fritt bekomma en viss kvantitet af arbetsställets tillverkningar, och om sådant »fritt öl» innehålla 17 aftal bestämmelser. Där kvantiteten angifves, växlar den mellan 1—3 liter per dag och arbetare. Några aftal stadga, att kvinnlig arbetare skall erhålla färre buteljer »dagöl» eller läskedrycker i stället. Ölet är afsedt till förtäring å stället, och några aftal förbjuda dess medförande utom bryggeriet. I stället får arbetare stundom medtaga hem ett kärl svagdricka åt familjen. Vid svagdricksbryggerier och läskedrycksfabriker erhåller personalen likaså sin andel af tillverkningarna, men ingenstädes omtalas eller medgifves sådan naturaförmåns utbytande mot penningar.[1]

IV. 8. Margarinfabriker.

De 5 kollektivaftal från denna fabriksgrupp, som inkommit till Kommerskollegium, omfatta 4 arbetsställen med 355 arbetare. Sistnämnda siffra understiger med ett hundratal hela antalet margarinfabriksarbetare i riket, men innefattar personalen vid landets båda största fabriker i branschen.

I aftalet för en fabrik i Malmö (Del II, sid. 132 ff.) föreskrifves, att för nattarbete, indeladt i skift, betalas 25 % tillägg för nattskiftet. Öfriga aftal omnämna endast dagarbete och stadga för kvällsarbete 25—50 %, för natt- och söndagsarbete 50—100 % tillägg till ordinarie lönen. Arbetstiden utgör vid samtliga arbetsställen 10 timmar per dag med undantag af lördagar, då den är några timmar kortare. Nettoarbetstiden per vecka blir sålunda, som af tabellbilagan framgår, resp. 58½, 58, 57 och 56 timmar. Malmöaftalet utfäster dock, att dess nuvarande 56-timmars arbetstid år 1908 skall sänkas till 55 och 1909 till 54 timmar.

Aftalet tillägger: »De arbetare, som utföra sitt arbete på beting, eller de, som kunna utföra sitt arbete på kortare tid än ordi-

[1] Under de senast förflutna åren hafva löne- och arbetsförhållandena inom bryggerinäringen utvecklats i riktning mot större likformighet, särskildt genom inverkan af Bryggeriarbetsgifvareförbundet af Sv. arbetsgifvareföreningen, hvilket dels utarbetat och tillämpat ett normalskema för kollektivaftal, dels vid nya aftals upprättande mera än förut skett sökt taga hänsyn till lefnadskostnaderna å resp. plats samt där rådande aflöningar för arbete af jämförbar art.

narie arbetstiden, skola erhålla ledighet, då betinget eller arbetet blir färdigt, liksom betingsarbetarna hitintills.» Hvilka arbeten, som kunna utföras på ackord, nämnas dock ej i detta aftal. Stockholmsaftalet innehåller styckpris för lådspikning.

I öfrigt aflönas arbetarna med tidlön. Löneformen är genomgående veckolön, och aflöningarna höjas efter hvarje enskild arbetares anställningstid eller för hela styrkan på en gång vid i aftalet angifna tidpunkter. Lägsta veckolöner för van fullvuxen manlig arbetare återgifvas i tabellbilagan, och växla de mellan 20 och 22·50 kr. Kuskar hafva någon krona mera per vecka med skyldighet att passa och sköta hästarna.

Margarinfabriksarbetarna utgöras, som af tab. 1 i Del I framgår, till omkring en sjättedel af kvinnor. Lägsta lönerna för vana kvinnliga arbetare utgöra 12 till 14 kr. per vecka.

Nämnvärda naturaförmåner utöfver den kontanta lönen synas ej arbetarna åtnjuta. Stockholmsaftalet lofvar dock, att arbetarna skola få köpa margarin till samma pris som förut.

IV. 9. Slakterier och charkuterier.

De 14 kollektivaftalen från denna näringsgren beröra 133 arbetsgifvare med 681 arbetare, hvilka torde utgöra blott en ringa del af yrkets utöfvare. Kollektivaftalet har i denna näringsgren egentligen vunnit utbredning i de större städerna med närmaste omgifningar, och blott beträffande dessa orter kan sålunda med säkerhet tillämpas, hvad nedan yttras om yrkets arbets- och löneförhållanden.

Om nettoarbetstiden per vecka innehålla samtliga aftal uppgifter, och den sättes af 5 till 59 timmar, af 9 till 60 timmar. Sparsammare äro upplysningarna om den dagliga arbetstiden, hvilket beror därpå, att aftalen ofta lämna arbetsgifvaren jämförelsevis stor frihet att själf bestämma, när han vill uttaga de stipulerade arbetstimmarna. »Arbetstiden bestämmes till 60 timmar per vecka, och äger arbetsgifvaren rätt att reglera denna tid, hur han för godt finner; dock tillerkännes arbetaren 1½ timmes måltidsrast hvarje dag», heter det i Norrköpingsaftalet (Del II, sid. 133 ff.). Jämväl de aftal, som reglera den dagliga arbetstidens längd eller bestämma dess början och slut, innehålla ej sällan bestämmelse, att den så angifna tidsindelningen kan ändras. Dessa aftal föreskrifva en daglig arbetstid af 10 till 10½ timmar, vanligen förlagda mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m. och afbrutna af 1½ till 2 timmars måltidsraster. Lördagar är arbetstiden i regel kortare, men med hänsyn till den denna dag vanligen lifliga handeln börjas arbetet någon timme tidigare. Före helger kan arbetstiden ytterligare ökas, hvilket några aftal medgifva direkt, andra indirekt genom att stadga, att veckoarbetstiden för vecka med

extra helgdag endast förkortas med 4 à 5 timmar. Slakteriarbetare få stundom börja tidigare än charkuteriarbetare, liksom arbetets slut för dem ofta ej kan så noggrant bestämmas. Betecknande äro Malmöaftalets ord: »Arbetare får ej gå från dödadt djur, förrän det är färdigslaktadt.» För försummad arbetstid utsätta 3 aftal böter.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden gifves särskild förhöjning å timlönen, uppgående vid dagarbete till 35—60 % samt vid nattarbete (vanligen under tiden från 9 e. m. till 5 f. m.) och söndagsarbete till 40—80 %. Af aftalen utlofva 5 en årlig semester under sommaren af 3 till 6 dagar utan löneafdrag.

Aflöningen utgår inom yrket uteslutande som tidlön och så godt som uteslutande i kontant. Detta senare innebär inom yrket tydligen något nytt, ty 12 aftal föreskrifva, att kost- och logisystemet skall afskaffas. Göteborgsaftalet aftrubbar i viss mån förbudet genom tillägget: »Dock åligger de arbetare, som ej i följd af särskild öfverenskommelse hafva kost hos arbetsgifvaren, att på annat ställe intaga full kost och ej blott enstaka måltider.» De enda naturaförmåner, som utlofvas, innehållas i ett par aftals föreskrift om, att arbetsgifvare skall hålla arbetare med arbetsdräkt, d. v. s. blus och förkläde.

Förhärskande tidlönsform är veckolönen. Efter 3 à 4 års lärotid, under hvars senare år han aflönats med 14—20 kr. per vecka, anses den manlige arbetaren som kompetent charkuteriarbetare och kan göra anspråk på aftalens minimilöner. Dessa framgå af tabellbilagan och växla mellan 20 och 22 kr. per vecka. I Stockholm utgör minimilönen för arbetare, som arbetat inom slakteri- eller charkuteriyrket i 3 år, 22 kr. per vecka, men höjes veckolönen till 24 kr. efter 4 och 26 kr. efter 5 års anställning i yrket. Efter längre tids arbete i facket, kan arbetaren sättas till ansvarsfullare och högre aflönadt arbete. Minimilönen för sådan »ansvarsarbetare», »förtroendeman» eller »förste man» växlar mellan 24 och 30 kr., men bör aflöningen afmätas efter »platsens storlek och det mer eller mindre ansvarsfulla arbete, som är åt honom anförtrodt», som Uppsalaaftalet uttrycker det.

I tabellbilagan redovisas jämväl en veckolön å 16 kr., men den gäller ej yrkesarbetare, utan grofarbetare i ett svinslakteri å Kristianstads läns landsbygd. Dylika »icke yrkeskunniga arbetare, som ej kunna hänföras till lärlingar», omnämnas äfven i Norrköpings- och Halmstadsaftalen, hvilka tilldela dem en veckolön af 19 kr.

I charkuterier användas i ej obetydlig utsträckning kvinnliga arbetare, och löner för sådana återfinnas ej sällan i aftalen. Något ordnadt lärlingssystem finnes ej för dessa. Såsom nyanställda betalas de första året oftast efter öfverenskommelse, medan andra året nås veckolöner af 12 till 15 kr. Med ökad vana i arbetet höjes aflöningen ytterligare, och kan för kvinnliga ansvarsarbetare uppgå till 16—18 kr. per vecka.

IV. 10. Öfrig närings- och njutningsämnesindustri.

Under denna rubrik hafva sammanförts 6 aftal, omfattande 4 arbetsgifvare med 57 arbetare. Arbetsplatserna utgöras i allmänhet af konservfabriker af olika slag.

Som af tabellbilagan framgår, växlar arbetstiden per dag mellan 10 och 10½ timmar och per vecka mellan 57 och 63 timmar. I ett par af aftalen omnämnes skiftarbete.

Aflöningen utgår som tidlön, vanligen vecko- eller månadslön. Den på grundval af aftalens uppgifter beräknade månadsförtjänsten växlar mellan 71·25 och 90 kr. per månad för fullgod manlig arbetare. Ett aftal innehåller jämväl lönesatser för kvinnliga arbetare, och utgår enligt dessa aflöningen till arbeterska öfver 18 år med 60 kr. per månad.

V. Textilindustri.

V. 1. Spinnerier, väfverier, färgerier, blekerier, trikåfabriker m. fl.

De 61 aftalen från denna fabriksgrupp beröra 73 arbetsgifvare med 12,346 arbetare, hvilken senare siffra något öfverstiger tredjedelen af hela antalet textilfabriksarbetare i riket. Kollektivaftalen synas företrädesvis reglera löne- och arbetsförhållanden vid anläggningar af större omfattning, enär en arbetsgifvare, som godkänt sådan öfverenskommelse, i medeltal sysselsätter 169 arbetare, under det af aftal ej berörd fabrik i genomsnitt räknar endast 66 arbetare. Af arbetarna utgöres flertalet af kvinnor.

De aftalsberörda textilfabrikerna förarbeta ett eller flera af råmaterialen ull, bomull, lin, jute eller hampa och utöfva en eller flera af fabrikationens hufvudgrenar: spinning, väfning, appretering, blekning och färgning samt trikå-, nät- och bindgarnstillverkning. Till samtliga af tillverkningens olika art betingade förhållanden borde en fullständig och allsidig framställning af arbetsställenas löne- och arbetsförhållanden taga hänsyn, men aftalens knapphändiga upplysningar medgifva detta endast i spridda fall och för enskilda punkter.

De bestämmelser om arbetstiden, som innehållas i aftalen, äro tämligen kortfattade och enahanda. Ett Varbergsaftal godkänner »arbetstiden enligt nu gällande arbetsordning», och jämväl ett par andra aftal sakna arbetstidsbestämmelser, men i regel lämnas blott arbetstidens närmare indelning åt fabriksordningen, under det bestämmelser om arbetstimmarnas antal per dag eller vecka inryckas i själfva aftalet. Som af tabellbilagan framgår, växlar nettoarbets-

tiden per vecka mellan 56½ och 63 timmar; vanligen synes den utgöra 60 timmar. Vid en jutefabrik på Hallands läns landsbygd är arbetstiden under hvar annan vecka 60 timmar och under hvar annan 57½ timmar. Den dagliga arbetstiden växlar mellan 10 och 11 timmar, vanligast äro 10½ timmar. Detta gäller dock blott de 5 första veckodagarna, ty på lördag eller helgdagsafton slutar i regel arbetet några timmar tidigare. Arbetstiden uttages endast under dagen, och skiftarbete, anordnadt som 8-timmarsskift, omtalas endast för spinneriarbetare, eldare samt järn- och metallarbetare vid en stor bomullsfabrik vid Göteborg.

Vid brådskande beställningar äro arbetarna vanligen skyldiga att vid påfordran arbeta jämväl efter den ordinarie arbetstidens slut, hvarvid utgår ett extra lönetillägg för kvällsarbete af 10—50 %, för natt- och söndagsarbete af 50—100 %. Aftalet för en yllefabrik å Malmöhus läns landsbygd medger dock rätt för arbetsgifvare och arbetare att oberoende af bestämmelserna om öfvertidsersättning öfverenskomma om lön för visst arbete å viss tid. Å andra sidan föreskrifva flera aftal, att arbetarna vid brist på arbete för fabriken äro skyldiga att underkasta sig förändring eller förkortning af den ordinarie arbetstiden.

Aftalens hufvudinnehåll utgöres af lönebestämmelser, i hvilka tid- och stycklöner förekomma ungefär lika talrikt. Den senare löneformen synes dock ha försteget, och man torde kunna generalisera ett Halmstadsaftals grundsats: »Arbetet ställes så vidt möjligt på ackord.» Häraf följer, att stycklön i regel tillämpas för arbetaregrupper med sådan sysselsättning, att en enskild arbetares eller åtminstone ett arbetslags arbetsprestation kan särskiljas och uppmätas, medan däremot för andra arbetarekategorier tidlön användes. Sålunda utföres mot betalning efter använd tid råvarans sortering och rengöring, stundom ock dess kardning och förspinning. Själfva spinningen verkställes däremot regelbundet för stycklön. Förberedelsen till väfningen — inslagsgarnets spolning, varpgarnets öfverföring å garnbommen (kättingskärning) samt väfstolens »inredning» (kättingknytning och solfning) — utföras omväxlande af stycklöns- och tidlönsarbetare, hvaremot själfva väfningen uteslutande besörjes af det förra slaget arbetare. Väfnadens bringande till slutgiltigt skick — appretering i vidsträckt bemärkelse inklusive blekning och färgning — utföres oftast mot tidlön. Trikåväfnad och -sömnad betalas liksom nättillverkning med ackordslön. Från dessa hufvudregler föranleda dock specialtillverkningars kraf och arbetsplatsers sedvänjor en mängd afvikelser.

Huru ackordslistorna äro uppställda för arbeten, där den enskilde arbetarens arbetskvantitet lätt kan urskiljas, såsom spinning och väfning, framgår i någon mån af det Del II, sid. 135 ff. aftryckta

aftalet för sex textilfabriker i Borås, men må det framhållas, att industriens ackordsprislistor äro af mycket växlande typer. Spinnlönerna utgå — åtminstone vid bomullsfabrikerna — efter antalet spunna »hank» (jfr sid. 19) såväl vid mulestolarna, hvilka spinna inslagsgarnet (väften), som vid ringmaskinerna, hvilka spinna varpen. Väflönerna beräknas efter antalet tillverkade styck af viss längd och kvalitet, dock har beräkningen efter antal inslagstrådar (»skott») (jfr sid. 19) vunnit växande utbredning särskildt vid klädesfabrikerna. Sköter en arbetare flera stolar — ett bomullsfabriksaftal från Norrköping förutsätter, att en arbetare kan sköta ända till fyra — sänkas vanligen stycklönerna så mycket, att vederbörande väfvares förtjänst icke blir oproportionerligt hög i förhållande till andra arbetares. »För den, som väfver på två stolar, göres afdrag med 10 % per stol», heter det i det Del II, sid. 141 ff. aftryckta aftalet för Oskarsströms jutefabrik. Huru många väfstolar hvarje arbetare skall sköta, bestämmes af arbetsgifvaren enligt ett aftal från en stor bomullsfabrik vid Göteborg. Införas nya arbetsmetoder eller maskiner medgifva några aftal, att ackordssatserna må jämkas, förutsatt att arbetarnas genomsnittsförtjänst blir densamma.

Presteras underhaltig tillverkning göres ej sällan afdrag å lönen. »För felväfd filt eller schal utbetalas ej väflön; för hvarje fel i styck bötes 1 krona; om spolerska är medskyldig, böte denna i båda fallen 50 öre», heter det i aftalet för en yllefabrik i Lund. Å andra sidan söka aftalen hålla arbetaren skadeslös för sådana fabrikationsfel, som uppstått utan hans förvållande på grund af underhaltigt arbetsmaterial. »Därest arbetare (väfvare eller väfverska), som arbetat minst 6 månader på arbetsplatsen, icke under 3 på hvarandra följande veckor kunnat med användande af full arbetstid uppnå för hvarje af arbetaren omhänderhafd väfstol en veckoförtjänst, motsvarande 50 % af den aflöning, arbetaren under de 3 näst föregående månaderna haft per vecka och väfstol, skall väfvaren åtnjuta sistnämnda genomsnittsaflöning», heter det i nyssnämnda Boråsaftal. Detta söker jämväl trygga väfvaren mot ekonomisk förlust, orsakad af, att nödigt material ej funnits till hands. Väntning på väft eller varp öfver viss tid ersättes nämligen med 1 kr. per dag och väfstol. Ersättning utgår jämväl med half daglön, om afbrott i arbetet inträffar på grund af maskinskada, reparation eller annan därmed jämförlig orsak under längre tid än tre dagar.

Såsom ersättning för förlorad ackordsförtjänst är äfven att anse den ersättning, som stundom utgår till väfvare, som upplär nylärling. Enligt aftalet för en bomullsfabrik i Göteborg betalas till väfverska 5 kr. för sådan undervisning, hvilken skall räcka 3 till 6 veckor.

Af styckprislistor af annan art förtjänar omnämnas en i aftalet för en trikåfabrik i Karlstad intagen, enär här förekomma ackordssatser för trikåsömnad såväl inom fabriken som i hemmet. Vid hemarbete betalas ett tillskott till sylönen af 10 öre per dussin för artiklar, för hvilka fabriksackordet är 0·20—1·10 kr. dussinet.

För arbeten, där ej den enskilde arbetarens, men väl arbetslagets arbetskvantitet kan uppmätas, kan ackordsaflöning användas i form af gruppackord. Huru sådant anordnas, beskrifves i ett par färgeriaftal från Gäfletrakten. För hvarje stycke väf eller bunt garn, som färgats, blekts eller appreterats på nöjaktigt sätt, utbetalas visst belopp efter särskild lista, hvilka summor hopläggas för vecka och arbetslag. Från den gemensamma ackordssumman afdrages först den efter 17—25 öre per timme beräknade veckolönen för arbetare, som arbetat i färgeriet kortare tid än två månader, hvarefter återstoden fördelas på öfriga arbetare efter det antal timmar, hvar och en arbetat.

Med den utsträckning ackordsarbetet har inom textilindustrien, kunna aftalens timlöner ofta ej anses utgöra mer än en nedre gräns, under hvilken arbetsförtjänsten ej får sjunka, och ett antal aftal utsäga detta direkt genom att beteckna sina tidlöner som garanterad minimiförtjänst. Andra aftal garantera däremot timlönen endast vid tillfälliga ackord, då de anse, att de öfverenskomna och i aftalet inryckta stycklönerna skola vara så väl satta, att de gifva skötsam arbetare skälig timförtjänst. Men jämväl förtjänsten på timaflönadt arbete framgår endast dunkelt och ojämnt af aftalens tidlönssatser. En anledning härtill är den allmänna användningen af premiesystem, en mellan ackords- och tidlön sväfvande löneform med beröringspunkter med båda. Premielönen utgår efter mycket växlande grunder, hvarför här endast ett par hufvudtyper kunna omnämnas. Spinnare vid en yllefabrik i Örebro betalas 15—16 kr. för 60 timmars arbete, men härtill kommer viss ersättning per kg. färdigt garn. Vid en bomullsfabrik i Göteborg utgå veckopremier till alla, som arbetat full vecka och noggrant iakttagit den fastställda arbetstiden; beloppet är 1 kr. för manlig, 0·50 kr. för kvinnlig och 0·25 kr. för minderårig arbetare. Sistnämnda premieform synes förnämligast afse att framkalla punktlighet hos arbetarna genom medel, mindre förhatliga än det i detta syfte eljes brukliga systemet med böter vid för sen ankomst. I detta sammanhang må anföras, att décomptesystem tillämpas vid några fabriker, där visst belopp, exempelvis 50 öre per likvid, innehålles och utbetalas antingen vid årets slut eller då arbetaren med arbetsgifvarens tillstånd slutar sin anställning.

En annan hufvudorsak till svårigheten att på grundval af aftalens tidlönsbestämmelser gifva en något så när tillförlitlig bild af

lönenivån inom textilindustrien är den icke ovanliga förekomsten af utöfver den kontanta lönen utgående förmåner. Flera aftal föreskrifva endast, att ingen nedsättning får göras i de förmåner, arbetarna vid aftalets ingående åtnjuta, men andra meddela upplysningar om dessa förmåners art och storlek. Vanligast är fri bostad eller hyresersättning, hvartill stundom kommer fri vedbrand. I några fall betalar arbetsgifvaren arbetarnas skatter till stat och kommun. Dock gör sig i aftalen en sträfvan gällande att afskaffa alla dylika förmåner och låta deras värde ingå i tidlöner och ackordspris. Till bestämmelserna om höjda aflöningar för arbetarna fogar aftalet för en bomullsfabrik vid Gäfle det tillägget, att arbetare, som bo i bolagets gårdar, efter ett års förlopp skola betala hyra för sina bostäder enligt i orten gällande pris. Upplysande är särskildt det sätt, på hvilket afskrifningen af dylika förmåner verkställes i de 1906 och 1907 träffade aftalen för yllefabriks-, bomullsfabriks- och färgeriarbetare i Norrköping. Enligt dessa uppgår veckolönen för vuxna manliga arbetare till 9—15·50 kr., för vuxna kvinnliga till 8·25—11 kr., hvartill komma årliga hyresbidrag å resp. 100—200 och 52—100 kr. samt fria skatter. Men i oktober 1907 eller i maj 1908 skola dessa förmåner upphöra, samtidigt med att den kontanta lönen förhöjes. Denna beräknas nu som timlön och utgår för manliga arbetare med 21—32, för kvinnliga med 18—22½ öre per timme.

Det är sålunda icke någon klar bild af lönenivån inom textilindustrien, som kan erhållas genom en sammanställning af aftalens tidlönsbestämmelser. En sådan har efter förhållandena i slutet af år 1907 gjorts i tabellbilagan, och enligt denna växlar lägsta timlönen för vuxen manlig textilarbetare, med vana i yrket, på olika arbetsplatser mellan 20 och 40 öre. Topp- och låglönerna komma dock tämligen få till del, och för det öfvervägande flertalet utgör timlönen 28—33 öre. För kvinnliga arbetare öfver 18 år växla aftalens begynnelselöner för vana arbetare mellan 12 och 21 öre per timme, vanligast är 16—20 öre. Mera anspråk på att träffa den verkliga aflöningen gör följande sammanställning af aftalsenliga timaflöningar i slutet af år 1907 för manliga och kvinnliga tidlönsarbetare, som arbetat omkring ett år i färgerier, blekerier och appreteringsverk å nedanstående orter:

	Manliga arbetare. Timlön öre.	Kvinnliga arbetare. Timlön öre.		Manliga arbetare. Timlön öre.	Kvinnliga arbetare. Timlön öre.
Norrköping . . .	32	18	Halmstad	32	16
Kristianstad . . .	27	—	Göteborg	32	18½
Åhus	27	—	Borås	29	19
Malmö	33	19	Örebro	31	18
Landskrona . . .	30	18	Gäfle	30	20

Förutom de egentliga textilarbetarna, för hvilkas löneförhållanden ofvan redogjorts,[1] finnas vid fabrikerna anställda hjälp- och specialarbetare af flera olika slag, med hvilka ej sällan särskilda kollektivaftal äro träffade. Enligt dessa utgå minimitimlönerna för järnarbetare med 27—42 öre, för träarbetare med 27—37 öre, för magasins- och grofarbetare med 25—33 öre, för eldare med 23—35 öre, för maskinister med 27—40 öre, för kuskar och utkörare — nämnda i ett enda aftal — med 30 öre.

V. 2. Repslagerier.

Under denna rubrik hafva sammanförts de 9 kollektivaftal, hvilka afse 19 mera handtverksmässigt bedrifna repslagerier, under det aftalen för hampspinnerier samt bindgarns- och kabelfabriker redovisats under textilindustri i fabriksform. Af dessa repslagerier sysselsätter hvart och ett i medeltal 8 arbetare, men bland de aftalsundertecknande arbetsgifvarna finnas såväl sådana, som sysselsätta upp till ett fyrtiotal arbetare, som småmästare, hvilka själfva deltaga i arbetet.

Aftalen äro af enklast möjliga affattning och innehålla sällan något utöfver knapphändiga bestämmelser om arbetstid och arbetslön.

De uppgifter om arbetstiden, som varit att hämta ur aftalen, finnas sammanställda i tabellbilagan. Veckoarbetstidens längd utgör i allmänhet 60 timmar, men ett aftal sätter den till 57, ett till 55 timmar. Arbetstiden per dag utgör 10 eller 10½ timmar, men är ofta något förkortad på lördag eller helgdagsafton. Tre aftal tilllägga, att denna arbetstid under vintermånaderna kan sänkas till 8 eller 9 timmar.

För arbete utöfver ordinarie arbetstid utgår enligt samtliga aftal särskild ersättning med 25—50 % för kvällsarbete och 50—100 % för natt- och söndagsarbete utöfver den ordinarie lönen.

Denna utgår antingen som tidlön eller som ackordslön, och somliga aftal visa förkärlek för den förra, andra för den senare afföningsformen. Aftal af sistnämnda typ åtföljas vanligen af utförliga styckprislistor, där arbetslönen angifves för tillverkning af

[1] Anmärkas bör, att under de senaste åren löneförhållandena inom textilindustrien ytterligare utvecklats i riktning mot enbart kontant aflöning och större likformighet under inflytande af den sträfvan efter riksaftal, som lagts i dagen särskildt af arbetsgifvarnas hufvudorganisation, Sveriges textilindustriförbund af Sv. arbetsgifvareföreningen. Enligt det normalskema, som detta förbund tillämpat vid upprättande af kollektivaftal, fastställas först och främst två timlönssatser (normal-, ej minimilön), nämligen för manlig fabriksarbetare, som fyllt 21 år och har minst 2 års vana i yrket, samt för kvinnlig arbetare, som fyllt 18 år och har minst 1 års yrkesvana; dessutom bestämmas lönesatser för arbetare om 14—20 år och för arbeterskor om 14—17 år med minst 6 mån. yrkesvana, hvarjämte särskilda tidlöner kunna upptagas för vissa specialarbetare vid resp. fabriker.

linor, rep, snören m. fl. repvaruartiklar af olika längder och kvaliteter. I två af dessa aftal är tidlönen ackordsarbetaren garanterad. Några aftal synas icke hafva bestämt sig för vare sig tid- eller ackordslön eller stå på öfvergång från det ena till det andra systemet. Så läses i det Del II, sid. 143 ff. aftryckta Stockholmsaftalet, att från början af år 1908 ackordssystem skall tillämpas i stället för det förutvarande tidlönssystemet.[1]

Men äfven i de aftal, där ackordssatserna intaga största utrymmet, finnas tidlönsbestämmelser, och då inga utöfver den kontanta lönen till arbetarna utgående förmåner nämnas i aftalen, torde man sålunda på grundval af aftalens aflöningsbestämmelser kunna gifva en ganska trogen bild af lönenivån inom yrket. Innan han blir gesäll, har repslageriarbetaren att genomgå en lärotid af ungefär 3 år, under hvars förra del han sysselsättes med att häckla och bereda hampan till spinning af olika slags garn, väfva sadelgjord o. d., under den senare med att spinna först gröfre och enklare, sedan finare och svårare garn samt deltaga i öfriga inom yrket förekommande arbeten. Då lärlingen »uppfyller yrkets fordringar», hvilket kan styrkas genom utfördt gesällprof eller läromästarens betyg, blir han berättigad till utlärd gesälls minimilön, hvars höjd på olika platser framgår af tabellbilagan. Den växlar mellan 35 och 38 öre per timme, och är sålunda så godt som densamma i hela riket.

Förutom de egentliga repslageriarbetarna, omtalas i aftalen för större repslagerier med mera genomförd arbetsfördelning en del lägre aflönade hjälparbetare såsom häcklare, arbetare i hampboden m. fl.

VI. Beklädnadsindustri.

VI. 1. Hattmakerier och hattfabriker.

De 7 kollektivaftal, som insamlats från denna näringsgren, beröra 17 arbetsgifvare, sysselsättande 520 arbetare. Ehuru dessa aftal utgöra föga annat än kollektivt öfverenskomna arbetsprislistor, belysa de likväl de båda olika grenarna af den svenska hattindustrien, nämligen det förnämligast på kvalitetsarbeten inriktade hattmakeriet samt den mera massproduktion afseende hattfabrikationen.

Till den förra gruppen hör dock blott ett enda aftal, nämligen den för tiden 1907—1910 öfverenskomna prislistan mellan Stockholms hattmakareförening och Svenska hattarbetareförbundets afdelning n:r 1.

[1] Sedan år 1908 är ackordsarbete infördt i Stockholm i enlighet med antagna ackordsprislistor. Där arbetet är af sådan beskaffenhet, att ackordsbetalning icke kan tillämpas, sker arbetet på timlön, som är 40 öre. Enligt uppgift från arbetsgifvarehåll utgör förtjänsten vid ackordsarbete i medeltal 50 öre pr timme.

Dennas hufvudinnehåll utgöres af ackordspris för tillverkning, reparation och putsning af felb- och uniformshattar m. m. I sammanhang härmed omnämnes, att utlärd hattmakeriarbetare vid tidlönsarbete skall betalas med 30 kr. per vecka eller 6 kr. per dag eller 65 öre per timme, äfvensom hafva rätt att erhålla 25 % förhöjning vid arbete på öfvertid. Sistnämnda stadgande visar, att det inom facket existerar en häfdvunnen arbetstid, ehuru dess längd icke angifves i prislistan.

Öfriga aftal afse hattfabriker i Stockholm, Karlskrona, Malmö och Falköping, och af dessa äro tvänne återgifna Del II, sid. 144 och 146. Arbetstidsbestämmelser saknas jämväl i dessa aftal med undantag af dem, som gälla vid Karlskronafabriken, enligt hvilka arbetstiden för samtliga arbetare utgör 10 timmar per dag och 57 timmar per vecka. Öfvertidsarbete betalas med 25—50 % tillägg. Arbetet utföres jämväl i hattfabrikerna väsentligen på ackord och med betalning för de olika vid filt- och stråhattillverkningen förekommande arbetena. Dock innehålla samtliga aftal på ett undantag när timlöner »för arbete, som ej kan utföras per styck», hvilka för manliga arbetare utgöra 40—50 öre och för kvinnliga 12½—22 öre.

Stockholmsaftalet innehåller förutom löner för egentliga hattarbetare jämväl aflöningsbelopp för arbetaregrupper, hvilka hafva till uppgift att bereda det för hattfabrikationen nödiga materialet, och fabriken i Karlskrona har för detta ändamål träffat aftal såväl med textilarbetarnas som järn- och metallarbetarnas fackorganisationer. De aftalsenliga lönerna utgöra för de båda fabrikernas färgeri- och andra textilarbetare 22—37 öre och för deras järn- och metallarbetare 35—42 öre per timme.

VI. 2. Skrädderier och sömnadsfabriker.

Från denna näringsgren hafva insamlats 102 kollektivaftal, berörande 932 arbetsgifvare med 6,932 arbetare eller måhända en tredjedel af samtliga yrkesutöfvare. Dessa aftal äro sällan annat än listor öfver arbetspris, aftalade mellan en orts organiserade eller oorganiserade skräddaremästare, konfektionärer eller sömmerskor å den ena sidan och vederbörande lokalafdelning af Svenska skrädderiarbetareförbundet eller Kvinnornas fackförbund[1] å den andra, och de afvika ofta endast genom vidsträcktare giltighetsområde från de af gammalt brukliga, mellan den enskilde mästaren och hans arbetslag öfverenskomna verkstadsprislistorna. De arbets- och löneförhållanden, som aftalen reglera, växla visserligen inom

[1] Detta förbund har år 1909 uppgått i det förra.

yrkets olika grenar och specialiteter, men vare sig aftalen afse tillverkning af herr- eller damkläder, förfärdigande af måttbeställdt arbete eller konfektion, förete de dock ej större afvikelser sinsemellan, än att de kunna behandlas i ett sammanhang.[1]

Som af tabellbilagan framgår, saknar ett 20-tal skräddareaftal arbetstidsbestämmelser. Af de öfriga skrädderiaftalen föreskrifver flertalet bestämda arbetstimmar endast för s. k. veckoarbetare, d. v. s. det begränsade antal arbetare, som sysselsättas med reparationer och andra smärre arbeten eller eljes på grund af arbetets art eller efter öfverenskommelse aflönas med tidlön. Dessas arbetstid är den i tabellen upptagna, och denna växlar mellan 10—12½ timmar per dag och 60—75 timmar per vecka, men ligger den vanligen förekommande arbetstiden vida närmare minimi- än maximisiffran. För styckarbetare är arbetstiden i aftalen antingen icke bestämd eller också blott dess yttergränser uppdragna genom föreskrifter om, när arbetet skall börja och sluta eller när verkstaden skall öppnas på morgonen och stängas på kvällen. Örebroaftalets (Del II, sid. 148 ff.) stadgande: »Verkstäderna hållas öppna från hvilken tid som helst på morgonen till kl. 9 e. m.», torde gifva en karakteristisk bild af beställningsskräddarnas arbetstid under säsong, för så vidt de använda arbetsgifvarens verkstad. Trots arbetareorganisationernas kamp för »fria verkstäder» och för »obligatoriska fria verkstäder» har hemarbetet ännu stor utbredning inom skrädderiyrket, mest måhända dock vid förfärdigande af »färdiggjorda» kläder. Aftalen för konfektionsindustrien sakna också, som den Del II, sid. 146 ff. aftryckta prislistan visar, ofta alla arbetstidsbestämmelser.

Sömmerskeaftalen, af hvilka flertalet äro af samma typ som den Del II, sid. 154 ff. återgifna barnkonfektionsprislistan, reglera däremot vanligen arbetstiden i detalj. Arbetstimmarna växla mellan 9¼ och 10¼ och afbrytas af raster för frukost, middag och — stundom — eftermiddagskaffe om sammanlagdt 1½—2 timmar. Aftal af detta slag utlofva äfven ej sällan 8 à 14 dagars semester under mellansäsongen.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden föreskrifves särskild ersättning i nästan alla aftal, som bestämma arbetstidens längd. Vid styckarbete utgår då antingen tillägg till ackordspriset för hvarje förfärdigadt plagg eller utöfver styckl̈onen viss ersättning för den använda tiden. Vid tidlönsarbete utbetalas naturligen öfvertidsersättningen i form af förhöjd timlön.

[1] Tendensen till skarpare klyfning mellan industri och handtverk förefinnes dock inom näringsgrenen och har fått uttryck bl. a. däruti, att konfektionärerna hållit sig utom skrädderiidkarnas såväl lokala föreningar som deras riksorganisation, Sveriges skräddaremästares centralförening. Under åren 1908 och 1909 hafva de vunnit inträde i Sv. arbetsgifvareföreningen, där de organiserats som tvänne yrkesförbund, Sv. grossisternas och Sv. detaljisternas herrkonfektionsförbund. hvilka år 1909 utfärdat enhetliga bestämmelser rörande arbetet inom resp. engros- och detaljkonfektionen.

Såsom af det ofvan sagda torde framgå, är ifrågavarande näringsgren ett utpräglad ackordsyrke, där tidlön i allmänhet endast användes för arbeten, som ej lämpligen kunna betalas per styck. Betecknande är, att Sölvesborgs- och Kristianstadsaftalen utsträcka det i skräddareaftalen icke ovanliga förbudet mot att antälla lärlingar utöfver ett visst antal till att gälla jämväl veckoarbetare.

Om beställningsskrädderiets stycklönstariffer och deras uppställning ger det ofvan omnämnda i Del II, sid. 148 ff. aftryckta Örebroaftalet en god föreställning. Efter tygets och tillbehörens kvalitet och det fordrade arbetets beskaffenhet afmätes aflöningens höjd, och stycklönerna för de olika plaggen äro med hänsyn härtill fördelade i klasser — här tre, i andra aftal två, i några ända till fyra. I regel äro en orts skrädderiidkare uppdelade efter dessa klasser, och vissa aftal föreskrifva, att endast efter underhandling mellan arbetsgifvare- och arbetareorganisationens styrelse öfverflyttning kan ske från en prisklass till en annan. En del aftal sakna dock dylik prisklassindelning.

De arbetspris, som innehållas i dessa tariffer, gälla endast måttbeställdt och profvadt arbete åt enskilda, under det afsevärdt lägre pris betalas för orderbeställdt arbete, hvilket visserligen utföres efter insändt mått, men ej profvas, för leveransarbete, hvarvid persedlar af samma snitt förfärdigas i massa åt kårer och korporationer, såsom järnvägspersonal, polismän, post- och telegraftjänstemän m. fl., samt för lagerarbete (förlagsarbete), vid hvilket hvarken måttagning eller profning äger rum. Åtminstone hvad lager- och leveransarbete beträffar, förklaras de lägre arbetsprisen delvis däraf, att dylikt arbete till hufvudsaklig del utföres under mellantiden mellan beställningsskrädderiets vår- och höstsäsonger, och flera aftal fastslå uttryckligen, att leveransprisen endast gälla tiden från 1 jan. till 1 april eller 1 maj samt från 1 juli till 15 sept. eller 1 okt. Ett växande antal arbetsgifvare hafva dock funnit det ekonomiskt fördelaktigt att uteslutande eller hufvudsakligen bedrifva fabriksmässigt anordnadt lagerskrädderi antingen för engros- eller för detaljförsäljning. Om löneförhållandena i dylika konfektionsfabriker gifves en föreställning genom de båda ofvan omnämnda i Del II aftryckta aftalen för grossistfirmor i herr- och barnklädersbranschen, hvilka sysselsätta resp. 414 och 83 arbetare.

Af det ofvan sagda torde framgå, att den sammanställning af aftalens tidlönssatser, som gifves i tabellbilagan, icke bör tagas som fullgiltig måttstock för hela yrkets lönenivå, utan blott för dess tämligen fåtaliga tidlönsarbetares. Utlärda manliga veckoarbetare i lägsta prisklass åtnjuta enligt denna tabell 16 till 27 kr. per vecka, under det sömmerskor, som fullgjort sin elevtid, betalas med 7·20 till 18 kr. De stora variationerna i sömmerskelönerna

förklaras af, att byx- och väst- samt kappsömmerskor i regel äro vida högre aflönade än kläd- och linnesömmerskor.[1]

Utöfver den kontanta lönen åtnjuta arbetarna i denna näringsgren en del förmåner. Kost- och logisystem nämnes visserligen blott i tre aftal, i två som tillåtet, i det tredje som förbjudet. Men så godt som alla aftal, i hvilka systemet med obligatoriska fria verkstäder ej är genomfördt, föreskrifves ersättning i någon form till arbetare, som håller »egen verkstad» eller själf består sybehör o. d. Särskilda premier utlofvas i ett par sömmerskeaftal i form af 3 % å årsförtjänsten till de styckarbetare, som varit ett år i arbetsgifvarens tjänst.

VI. 3. Skofabriker.

På grund af den utsträckta användningen af maskiner vid skotillverkningen har under de senare åren inom denna näringsgren klyftan mellan industri och handtverk blifvit mycket bredare och mera iögonenfallande, än förhållandet är beträffande den i hufvudsak utan hjälp af mekanisk kraft och maskinella anordningar bedrifna klädtillverkningen. Visserligen räknar Sv. skoarbetareförbundet inom sig såväl hand- som maskinarbetare, men bland arbetsgifvarna framträder i stället den angifna delningen i ett fabrikantförbund, Sv. sko- och nåtlingsfabrikantföreningen, och en handtverksmästaresammanslutning, Sv. skomakeriidkareföreningarnas centralorganisation. Förnekas bör visserligen icke, att öfvergångsformer mellan industri och handtverk uppstå därigenom, att skomakeriidkare söka höja sitt handtverks produktivitet genom att anskaffa en eller annan motordrifven hjälpmaskin, men på det hela taget äro löne- och arbetsförhållandena vid skofabriker och skomakerier numera så olikartade, att de båda yrkesgrenarnas kollektivaftal icke med fördel kunna behandlas i ett sammanhang.[2]

[1] Aflöningsförhållandena i Stockholm hafva afsevärdt förändrats genom de aftal, som år 1908 träffades mellan Skrädderiidkareföreningen samt Damskrädderiidkareföreningen och vederbörande fackföreningar. I herrskrädderierna betalas manliga byxpressare i klass I—III med resp. 36, 34 och 32 kr., veckoarbetare med resp. 33, 31 och 29 kr.; kvinnliga nybörjare erhålla resp 10, 9·50 och 9 kr., hvarefter lönerna successivt höjas, tills de efter 3 års anställning utgöra resp. 20, 19 och 18 kr., allt per vecka räknadt. I damskrädderierna utgöra veckolönerna under de 3 första anställningsåren för manliga arbetare 28—35 kr., för kvinnliga 15—21 kr.

[2] År 1910 bildade Sv. sko- och nåtlingsfabrikantföreningen, Örebro skofabrikantförening samt några enskilda, till Sv. arbetsgifvareföreningen anslutna fabrikanter ett gemensamt yrkesförbund, Sv. skofabrikantföreningen, och denna ingick i jan. 1911 med Sv. skoarbetareförbundet för tiden 1/1 1911—1/1 1915 ett riksaftal för industrien. Enligt detta hänföras landets skofabriker till fyra ortsgrupper, nämligen I: Stockholm och Sundbyberg; II: Göteborg och Nynäshamn; III: Malmö, Kjäflinge, Ramlösa, Hälsingborg, Lund, Halmstad, Karlskrona och Uppsala; IV: Eslöf, Knislinge, Vänersborg, Skara, Örebro och Norrköping. Inom dessa ortsgrupper utgör minimitimlönen för fullgod manlig arbetare, som uppnått 19 års ålder och sammanlagdt minst 6 mån. utfört samma arbete å skofabrik, resp. 43, 41, 40 och 37 öre samt för fullgod kvinnlig arbetare, som fyllt 19 år och besitter nyssnämnda yrkesvana, resp. 26, 25, 24 och 22 öre. Dock är i Örebro och Norrköping minimilönen för manlig arbetare mellan 19 och 20 år med enahanda förutsättningar allenast 32 öre per timme. Arbetstiden är 54 timmar per vecka.

Från den fabriksmässigt bedrifna skotillverkningen hafva inkommit 55 kollektivaftal, berörande 55 arbetsgifvare, hvilka sysselsätta 5,197 arbetare eller öfver 9/10 af alla skofabriksarbetare i riket.

Arbetstiden i de aftalsberörda skofabrikerna framgår af tabellbilagan. Den dagliga nettoarbetstiden växlar mellan 9 och 10 timmar och veckoarbetstiden mellan 54 och 60 timmar. Då systemet med kortare arbetstid lördagar och helgdagsaftnar är allmänt genomfördt, hafva dock endast ett fåtal arbetare en arbetsvecka af 60 timmar.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden åtnjutes ersättning, vanligen utgående med 15—25 % tillägg till timaflöningen vid öfvertidsarbete å hvardagar och 25—50 % vid sådant arbete å sön- och helgdagar. Å andra sidan stipulera ett flertal aftal, att arbetarna få finna sig i, att arbetstiden vid brist på arbete förkortas under den vanliga.

Aflöningen vid skofabrikerna synes till öfvervägande del utgå som styckl ön, och ackordsprislistorna äro, som den Del II, sid. 160 ff. återgifna ger vid handen, mycket utförliga. De äro också under ständig ombildning och tillökning, och deras raska anpassning efter nya arbetsmetoder och smakriktningar underlättas genom det i de flesta aftal förekommande stadgandet, att i prislistan icke upptagna arbetspris kunna bestämmas af arbetsgifvaren och några arbetarekommitterade och därefter som supplement tillföras prislistan att gälla lika med dennas öfriga bestämmelser.

Tills ackordspris blifvit på detta sätt aftaladt, utgår arbetslönen för det nya arbetet såsom tidlön, och att på dylikt sätt supplera ackordslistan synes i en del aftal vara tidlönsbestämmelsernas egentliga uppgift. Enligt andra aftal utföras dock vissa moment i tillverkningsprocessen genomgående mot tidlön, och öfvergång från tidlöns- till stycklönsarbete eller tvärtom får endast ske på sådant sätt, att timförtjänsten efter förändringen ej blir lägre. Tidlönen utgår antingen som veckolön eller som timlön. I tabellbilagan hafva sammanställts timaflöningar enligt aftalens lägsta tidlönssatser för vuxna manliga arbetare med vana i yrket. Dessa lönesatser växla mellan 30 och 45 öre, men hålla sig vanligen omkring 32—40 öre per timme. Skofabriksarbetarna äro till ungefär 2/5 kvinnliga, och jämväl för sådana innehålla aftalen lönebestämmelser. Den aftalsenliga minimitimaflöningen för yrkeslärda vuxna kvinnliga arbetare växlar mellan 15 och 26 öre, vanligen uppgår den till 20—26 öre. Äfven minderåriga manliga och kvinnliga arbetare sysselsätta skofabrikerna i ej ringa antal, och för sådana arbetare innehåller ett flertal aftal lönebestämmelser. Timaflöningen utgör för 14—15-åringar 8—15 öre och höjes därefter med några öre för hvarje åldersår.

VI. 4. Skomakerier.

Inom den handtverksmässigt bedrifna skotillverkningen hafva kollektivaftalen vunnit vida mindre utbredning än inom skofabrikationen att döma däraf, att från förstnämnda yrkesgren endast inkommit 35 aftal, berörande 478 arbetsgifvare med 1,137 arbetare. Dessa aftal likna till det yttre i mycket beställningsskrädderiets och äro sålunda egentligen listor öfver mellan en orts skomakaremästare och skomakeriarbetare öfverenskomna arbetspris, där bestämmelser om andra arbetsförhållanden endast mycket sparsamt förekomma. Den Del II, sid. 157 ff. aftryckta Landskronalistan tillhör de i detta senare afseende bäst utrustade.

Häraf förklaras den af tabellbilagan framgående omständigheten, att öfver hälften af dessa aftal saknar hvarje bestämmelse om arbetstidens längd. De 14 aftal, som innehålla dylika, inskränka dem i regel att gälla endast veckoarbetare. För sådana uppgår den dagliga nettoarbetstiden till 10—11 timmar, hvilket bör motsvara en arbetsvecka af 60—66 timmar. För arbetarnas hufvudmassa, styckarbetarna, innehålla endast ett par aftal bestämmelser, snarlika Landskronalistans stadgande: »Arbetaren får ej börja före kl. 6 f. m. och skall sluta kl. 7 e. m.»

Detta aftal föreskrifver jämväl, att för arbete efter kl. 7 e. m. hvardagar samt å söndagar skall utbetalas en extra ersättning af 25 öre per timme. Bestämmelser om dylik ersättning för öfvertidsarbete förekomma endast i 6 aftal.

Af aftalens ofvan antydda natur af styckprislistor framgår, att yrket är ett utprägladt ackordsyrke. Dock finnas å ett flertal arbetsplatser vecko- eller timaflönade arbetare, och dessas lägsta aftalsenliga veckoaflöningar hafva sammanställts i tabellbilagan. Kompetenta vuxna manliga arbetares minimiförtjänst skulle sålunda växla mellan 16 och 22·20 kr.

Utöfver den kontanta lönen synas arbetarna åtnjuta en del förmåner. Kost- och logisystem omnämnes ej i aftalen, men på förekomsten af sådant häntyder det i ett par aftal förekommande stadgandet, att liggplatser ej få finnas i verkstäderna. Genomgående i ett stort antal aftal är föreskriften om särskild ersättning åt arbetare, som arbetar i sitt hem utan att använda sig af mästarens verkstad eller sybehör.[1]

[1] Enligt meddelande från arbetsgifvarehåll räcker i Stockholm arbetstiden inom handskomakeriet från kl. 8 f. m. till 8 e. m. med 1½—2 timmars raster, men kan den under vårsäsongen något förlängas. Aflöningen, som utgår efter olika prisklasser, utgör 20—40 kr. per vecka. Till arbetare, som sitta på mästarens verkstad och själfva hålla sig med sybehör, utgår ett tillägg på arbetslönen af 3 %. Där arbetarna själfva förhyra sig s. k. fackverkstäder, gifves som betalning för verkstadsplatsen ett tillägg å arbetslön af 8 %. En ansats till fabriksmässig organisation utgör det s. k. fördelningsarbetet, som finnes infördt å en del verkstäder, där tillverkning af lagerarbete äger rum.

VI. 5. Handskmakerier och handskfabriker.

Inom handskindustrien blefvo i oktober 1907 arbets- och löneförhållandena enhetligt reglerade genom flera mellan Sveriges handskfabrikantförening och Svenska handskarbetareförbundet träffade öfverenskommelser, af hvilka de viktigaste återgifvas Del II, sid. 163 ff. Sammantagna utgöra dessa ett slags riksaftal för industrien, af hvilket 13 arbetsgifvare med ett 300-tal arbetare torde beröras.

Bestämmelser om arbetstidens längd och fördelning förekomma endast i den prislista, hvilken afser handsktillskärning, och som egentligen berör manliga arbetare. Handskmakarnes arbetstid är 56 timmar per vecka, fördelade med 10 timmar på hvar och en af de fem första dagarna och med 6 timmar på lördagen. Vid arbete utöfver denna tid utgår särskild ersättning, utgörande 50 % af minimitimlönen. Att inga arbetstidsbestämmelser förekomma i handsksömmerskornas aftal, beror därpå, att denna gren af yrket i hufvudsak är hemarbete, något som framgår af prislistans stadgande, att »allt arbete skall aflämnas och afhämtas innan kl. 8 e. m.», men att fabrikanten är skyldig att låta tillsända sömmerska och hos henne afhämta arbete, som utgöres af beställda handskar i enstaka par.

Som af det ofvan sagda torde framgå, utgöres aftalens hufvudinnehåll af bestämmelser om pris på olika inom yrket förekommande arbeten. Industrien synes vara ett utpräglad styck lönsyrke, och tidlönsbestämmelser finnas endast sparsamt inströdda bland ackordssatserna. Sedan manlig handskmakare genomgått 4 läroår, hvarunder betalningen utgått med resp. 5, 7, 9 och 12 kr. per vecka, och vunnit anställning som veckoarbetare, är han berättigad till en minimiveckolön af 26 kr. Denna veckolön gäller, som af tabellbilagan framgår, alla de orter i riket, där medlemmar af Handskfabrikantföreningen äro arbetsgifvare, medan däremot ackordsprislistorna för såväl tillskärning som sömnad äro högre i hufvudstaden än i landsorten.[1]

VI. 6. Buntmakerier och pälsvarufabriker.

Från denna näringsgren hafva insamlats tvänne kollektivaftal, det ena från Stockholm (Del II, sid. 166), det andra från Malmö, tillsammans berörande 16 arbetsgifvare med 342 arbetare, hvaraf flertalet kvinnliga. Aftalen beröra hufvudsakligen de manliga arbetarnas arbets- och löneförhållanden.

Arbetstiden utgör i Stockholm 54, i Malmö 57 timmar per vecka, hvaraf kan slutas till en daglig genomsnittsarbetstid af resp. 9 och

[1] Nytt aftal, men med föga förändrade bestämmelser, har för tiden 1/10 1910—1/10 1913 ingåtts mellan Allm. arbetsgifvareföreningen i Malmö (ortsförbund af Sv. arbetsgifvareföreningen) och Sv. handskarbetareförbundet.

9½ timmar. Vid arbete utöfver denna tid utgår en med 50—100 % förhöjd aflöning. Inom yrket råder säsong, men pälsvaruarbetarna i Stockholm garanteras i aftalet årskondition.

Manliga pälsvaruarbetare hafva enligt dessa aftal att genomgå en 4-årig lärotid, hvarunder veckolönen utgår med 6—18 kr. Därefter erhåller utlärd arbetare, som af tabellbilagan framgår, i Stockholm 21 och i Malmö 20 kr. per vecka. Med ökad vana vid arbetet höjes lönen till resp. 30 och 27 kr. Jämte de yrkeslärda arbetarna sysselsättas hjälparbetare, för hvilka betalningen enligt Malmöaftalet utgår med 12—22 kr. per vecka. Detta aftal innehåller jämväl löner för sömmerskor, hvilka betalas med 8—13 kr. per vecka. Såväl manliga som kvinnliga arbetare synas dock enligt detta aftal i stor utsträckning utföra arbetet på ackord, hvarvid nyssnämnda timlöner endast utgöra garanterad minimiförtjänst.

VI. 7. Träskoverkstäder.

Tillverkning af träskor är af aftalen att döma en uteslutande skånsk industri, hvilken ännu ofta bedrifves på ett sätt, som företer starka anknytningspunkter till husslöjden. I samband med toffelmakeriarbetarnas anslutning till Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet har kollektivaftalet dock vunnit en förhållandevis stor utbredning inom yrket, hvilket framgår däraf, att till Kommerskollegium inkommit 5 aftal, berörande 27 träskomakare med 80 arbetare. Ett af dessa aftal återgifves Del II, sid. 167.

Aftalen äro dock egentligen förteckningar öfver för viss tid öfverenskomna arbetspris, och »allmänna bestämmelser» intaga en mycket blygsam plats. Endast ett aftal bestämmer arbetstidens längd, hvilken det sätter till 10 timmar per dag. Arbetet utföres öfvervägande per styck, och tidlön betalas endast, »när arbetet så påfordrar». Arbetare, som under 1—1½ år lärt bottenarbete och spikning, kan i sådana fall göra anspråk på en timlön af 30—40 öre.

VI. 8. Rakstugor och frisörsalonger.

I samband med den inom frisöryrket under de senare åren allt skarpare framträdande söndringen mellan arbetsgifvare och arbetare, hvilken föranledt de mera betydande mästarnes samling i lokala frisörföreningar[1] och ett allt större antal frisörbiträdens anslutning till Svenska frisörbiträdesförbundet, har kollektivaftalet vunnit insteg

[1] Under år 1908 har på grundval af dessa lokalföreningar grundats en riksorganisation, Svenska frisörföreningen u. p. a.

jämväl i denna näringsgren. Vid slutet af år 1907 synas hafva varit gällande 6 aftal, omfattande 269 mästare med 389 biträden.

De arbetstidsbestämmelser, som förekomma i dessa aftal, förete vissa af yrkets art betingade egendomligheter, om hvilka den Del II, sid. 167 ff. aftryckta tariffen ger en föreställning. Frisöryrket öfverensstämmer med handelsyrket bl. a. däruti, att båda bedrifvas i åt gata öppen lokal med fastställda öppnings- och stängningstider. På grund af rakstugornas allmänna öppethållande lördagskvällar och söndagsmorgnar hafva frisörbiträdena arbetstiden på lördagar utsträckt intill kl. 9—10 e. m. och regelbundet arbete sön- och helgdagar från kl. 8—9 f. m. till kl. 11—1 middagen. Som ersättning härför hafva de vanligen en hvardagseftermiddag fri för hvarje vecka och därjämte 5—6 dagars semester under sommarmånaderna. Det oaktadt blir yrkets arbetstid ganska lång. Den utgör 9½—11 timmar per dag eller 60—71 timmar per vecka under vintermånaderna; under sommarmånaderna är den stundom något kortare. Verklig nettoarbetstid jämförlig med öfriga yrkens angifva dock icke dessa siffror, dels enär vissa aftal sakna så utförliga bestämmelser om måltidsrasters längd och förläggning, att dessa, som i öfriga fall skett, kunna frånräknas bruttoarbetstiden, dels och framför allt emedan frisörbiträdenas arbetstid till afsevärd del utfylles icke af verkligt arbete, utan med väntan på kunder. Karakteristiskt är, att ett par aftal bestämma frisörbiträdenas arbetstid genom att fastställa rakstugornas öppnings- och stängningstider, samt att de eljes utförliga föreskrifterna om öfvertidsarbete inom denna aftalsgrupp krympt samman till det i tvänne aftal förekommande stadgandet, att arbete å fridag skall betalas med 40 öre per timme.

Biträdenas aflöningsförmåner äro direkt afhängiga af, hvilken prisklass vederbörande rakstuga tillhör. I det ofvannämnda Stockholmsaftalet uppräknas de affärer, som skola räknas till första klass, tillämpa första klass prislista och betala första klass biträdeslöner, och föreskrifvas samstämmiga beslut af Frisörföreningen och Frisörbiträdesförbundet för andra klass affärs uppflyttning till första klass eller första klass affärs nedflyttning till andra. I Stockholm aflönas manligt biträde i andra klass affär vid 18 års ålder och 4 års vana i yrket med 21 kr. per vecka och efter fyllda 21 år och 6 års vana i yrket med 25 kr., under det i första klass affär vid full kompetens åtnjutes en veckolön af 29 kr. Den 1 juni 1908 höjas dock veckolönerna i andra klass affärer med 2 kr. I tabellbilagan hafva sammanställts veckolönerna för fullt kompetenta biträden i rakstugor i lägsta förekommande prisklass å olika orter inom riket i slutet af år 1907, och växla dessa lönesatser mellan 22 och 27 kr. Stockholmsaftalet innehåller lönesatser jämväl för kvinnliga frisörbiträden, och aflönas sådana efter ålder och skicklighet med 20—23

kr. per vecka. Den 1 juni 1908 skulle äfven deras veckolöner höjas med 2 kr.[1]

Förutom ofvannämnda veckolöner synas frisörbiträdena jämväl åtnjuta andra inkomster. Stockholmsaftalet stadgar, att biträden i första klass affär skola behålla sina »extra inkomster», hvilka utgöras af provision på i affären försålda varor samt stundom procent på i affären utfördt arbete. Landskronaaftalet föreskrifver, att där rakknif mottages till slipning, skall halfva förtjänsten tillfalla det biträde, som utför arbetet.

Naturaaflöning omtalas däremot ej i aftalen, ehuru kost- och logisystemet tydligen icke är alldeles främmande för yrket. Lundaftalet medger gesäll att träffa aftal med sin mästare om inackordering i dennes hem, hvarvid från veckolönen skall afdragas 7·50 kr. för kost och 2·50 kr. för logi.

VI. 9. Bad- och tvättinrättningar.

Sedan de aftal, som afse med färgerier förenade kemiska tvättinrättningar, blifvit förda till textilindustri, återstå af denna grupp endast tvänne aftal, båda afseende en i Malmö belägen bad- och tvättinrättning och tillsammans berörande 58 där anställda badare, baderskor, tvätterskor, strykerskor samt kuskar.

Arbetstiden förblifver i badinrättningen »som hittills», men fastställes för tvättinrättningens personal till 9 och för kuskarna till 10 timmar per dag.

Aflöningen utgår för strykerskor i regel som stycklön, för öfriga arbetarekategorier som tidlön. Af de manliga arbetarna åtnjuter personalen i *badafdelningen* följande löner: 1 klass: badare 10 kr. per vecka, baderska å herrafdelningen 20 kr. per månad, baderska å damafdelningen 25 kr. per månad. 2 klass: badare 25 kr. per vecka, baderska 55 kr. per månad. År 1908 höjes baderskornas månadslön med 2—2·50 kr. Denna lönelista är intressant såsom typisk för ett yrke, där dricksperningssystemet är så inrotadt, att formellt frivilliga gåfvor af både arbetsgifvare och arbetare betraktas som fasta lönetillskott, hvilkas storlek på olika poster med tämlig säkerhet kan afmätas. Inom *tvättinrättningen* hafva vuxna arbeterskor veckolöner af 10—13 kr. Fullgoda *kuskar* ha 23 kr. per vecka, men erhålla från 1/11 1908 1 kr. förhöjning på veckolönen.

Bland förmåner märkes, att bad- och tvättinrättningens personal äger åtnjuta fri tvätt af egna kläder intill viss vikt per vecka.

[1] Enligt det för tiden 1/6 1910—1/6 1913 träffade Stockholmsaftalet utgöra minimiveckolönerna för de nämnda kategorierna af manliga biträden resp. 23, 28 och 29 kr., medan de kvinnliga erhålla 22—25 kr. Öfvertidsarbete i vanlig mening förekommer ej inom facket, men betalas tillfälligt anställd s. k. hjälp å hvardagar med 60 öre, å lördags- och helgdagsaftnar samt helgdagar med 90 öre per timme.

VII. Läder-, hår- och gummivaruindustri.

VII. 1. Garfverier och läderfabriker.

De 31 aftal, berörande 29 arbetsgifvare med 910 arbetare, som insamlats från denna näringsgren, reglera arbetet dels vid ett mindre antal handtverksmässigt bedrifna garfverier, dels vid flertalet af de fabriker, som bedrifva läder- och remtillverkning i stor skala. Då mellan dessa båda hufvudtyper likväl talrika öfvergångar finnas, och då arbetsmetoderna vid den fabriksmässigt och den handtverksmässigt bedrifna läderberedningen i väsentliga punkter öfverensstämma, synas hithörande aftal lämpligen kunna behandlas i ett sammanhang, ehuru de häraf framgående arbets- och löneförhållandena kunna betraktas som typiska företrädesvis för den i något större skala bedrifna läderindustrien.

Som af tabellbilagan framgår, växlar nettoarbetstiden per dag mellan 9 och 10½ timmar och per vecka mellan 54 och 60 timmar. Regel är 10-timmarsarbetsdagen, stundom förkortad med ett par timmar å lördagen. Vid arbete utöfver denna tid utgår enligt flertalet aftal särskilda tillägg, för morgon- och kvällsarbete 25—50 %, för natt- och söndagsarbete 50—100 % af timlönens belopp.

Som af det Del II, sid. 170 ff. aftryckta aftalet framgår, utföres läderberedningen till stor del på ackord. Dock innehålla samtliga aftal jämväl bestämmelser om veckolön eller timlön, hvilka medgifva en ungefärlig uppskattning af löneförhållandena inom yrket. De vid den egentliga lädertillverkningen sysselsatta arbetarne kunna fördelas i två grupper, yrkeslärda och icke yrkeslärda. Den förra kategoriens aftalsenliga timlöner framgå af tabellbilagan. Sålunda växlar en fullgod och kunnig vuxen garfveriarbetares lägsta timlön på olika orter mellan 28 och 42 öre; i regel har han 35—40 öre. Hjälparbetarnas lönenivå är något lägre än de yrkesutbildades. Enligt aftalen åtnjuta de efter förvärfvad vana vid arbetet såsom lägsta timaflöning 24—39 öre, men synes timlönen sällan understiga 30 öre. Flera aftal tillägga dock, att icke yrkeslärd arbetare, som kan utföra bom-, bord-, bock- och maskinarbete, skall åtnjuta yrkeslärd arbetares aflöning. Ofvan anförda lönesatser voro gällande vid 1907 års utgång, men icke få aftal innehöllo föreskrifter om, att under följande år timlönen skulle höjas med ett eller annat öre.

Förutom lönesatser för arbetare vid vissa specialtillverkningar innehålla några aftal jämväl strödda lönebestämmelser för maskinister, maskinskötare, eldare, nattvakter och med dessa jämställd fabrikspersonal; i ett aftal finnas t. o. m. lönesatser för kvinnor, hvilka dock i mycket ringa utsträckning sysselsättas inom yrket.

Af förmåner utom den kontanta lönen nämner ett aftal, att arbetarna skola åtnjuta fria husrum eller ock hyresbidrag, och ett annat, att arbetarna skola erhålla bidrag till sina skatter. Flertalet aftal föreskrifva, att arbetsgifvaren gratis eller mot ringa ersättning skall tillhandahålla förskinn, handskar, damasker, stöflar m. fl. persedlar åt de arbetare, hvilka behöfva sådana i och för sitt arbete.

VII. 2. Gummivarufabriker.

De 8 aftal, som inkommit från denna näringsgren, beröra 4 anläggningar med tillsammans 1,149 arbetare. Då de af kollektivaftal oberörda 4 fabrikerna sammanlagdt sysselsätta endast omkring 250 arbetare och på ett undantag när äro skäligen obetydliga, kunna de insamlade kollektivaftalen väntas gifva en ganska tillfredsställande bild af ifrågavarande industris arbetsvillkor.

Arbetstiden är genomgående 10 timmar per dag, enligt ett aftal 1 timme kortare lördagar och helgdagsaftnar. Vid arbete utöfver denna tid utgår extra ersättning med 25—50 % af tidlönens belopp för kvällsarbete och 50—100 % för natt- och söndagsarbete.

Som af de Del II, sid. 173 ff. af tryckta aftalen framgår, utföres inom gummivaruindustrien arbetet i stor utsträckning på ackord. Ofta är aflöningen gruppackord, i det att det öfverenskomna arbetspriset för tillverkade galoscher, gymnastikskor eller gummibollar tilldelas arbetslaget genom dess ombud till fördelning mellan dess medlemmar.

Oaktadt styckl önssystemets stora utbredning innehålla dock aftalen tidlönsbestämmelser i tillräcklig utsträckning för att gifva en bild af lönenivån inom industrien.

För yrkesvana vuxna manliga arbetare växlade år 1907 den lägsta aftalsenliga timaflöningen mellan 27·5 öre, som förekommer i aftalet för en fabrik å Smålands landsbygd, och 33—35 öre, som betalas i de skånska städerna. För kvinnliga arbetare äro motsvarande lönesatser 18—20 öre. Förutom vuxna sysselsätta ifrågavarande fabriker ett jämförelsevis stort antal minderåriga. Dessa börja med en timlön af 10—15 öre, hvarefter lönen med tilltagande ålder stegvis närmar sig de vuxnas.

Förutom den kontanta aflöningen omtalas premier, hvilkas syfte vanligen är att öfverflödiggöra ett förut tillämpadt bötessystem. Så läses i Hälsingborgsfabrikens aftal för dess kvinnliga arbetare (Del II, sid. 177), att fabriksledningen »för att visa sitt erkännande åt den del af sin personal, som visar intresse för sitt arbete åtminstone däri att icke utan fullt giltigt förfall uteblifva från sitt arbete», vid jul och midsommar utbetalar premie med 5 % af aflöningsbeloppet åt hvarje arbeterska, som arbetat hela arbetsveckan igenom utan att någon dag vara frånvarande, hvarje dag färdiggjort hela det åtagna antalet galoscher samt af sin tillverkning erhållit högst 2 % kasserade för arbetsfel.

VII. 3. Borst- och penselfabriker.

Från denna näringsgren hafva inkommit tvänne aftal, det ena berörande en anläggning i Stockholm, det andra en i Landskrona, båda tillhörande de största i sin bransch inom riket.

Arbetstiden skall enligt Landskronaaftalet förblifva »som förut öfverenskommits», under det Stockholmsaftalet sätter veckoarbetstiden till 60 timmar med bibehållande af »nu gällande fördelning». Vid arbete utöfver ordinarie arbetstid utgå extra tillägg med 25—75 % af aflöningsbeloppet.

Arbetet utföres inom båda fabrikerna hufvudsakligen på ackord, hvarom aftalens utförliga stycklönslistor bära vittne. Till icke ackordsarbetare med några års vana i facket betalas enligt Stockholmsaftalet 22·50 kr. per vecka för manlig och 10 kr. för kvinnlig arbetare. Utföres extra arbete, utgår en timlön af resp. 40 och 25 öre. Landskronaprislistan sätter minimitimlönen för manlig arbetare till 40 öre, för kvinnlig till 20 öre.

VII. 4. Sadelmakare- och tapetsereareverkstäder.

Denna aftalsgrupp omfattar de kollektivaftal, som ingåtts af Skandinaviska sadelmakare- och tapetsererareförbundets svenska afdelningar. Rubriken har satts med hänsyn till flertalet af de arbetsställen, där sadelmakare- och tapetserarearbetare hafva sysselsättning. Ett afsevärdt antal af den förra arbetarekategorien är dock sysselsatt vid hyrkuskverk, åkdonsfabriker o. d., och tapetserare hafva användning inom hela möbelindustrien. Det sammanhållande bandet i denna aftalsgrupp är sålunda mera arbetarnas yrke än arbetsplatsernas natur och inbördes gemenskap.

De 37 hithörande aftal, som insamlats, och hvilka beräknats beröra 348 arbetsgifvare och 954 arbetare, reglera de båda yrkena i 30 städer och köpingar, hvarjämte aftal finnas för ett par enstaka möbelfabriker å landsbygden. Då sadelmakare och tapetserare torde tillhöra de mera sparsamt förekommande handtverkarna, bör den bild, som aftalen gifva af yrkenas arbets- och löneförhållanden, sålunda kunna förväntas blifva ganska allmängiltig.

Arbetstiden utgör 9—10 timmar per dag och 52½—60 timmar per vecka. Den visar tendens till att ytterligare minskas, hvilket särskildt framträder i den i aftalen ej ovanliga föreskriften om arbetstidens successiva förkortning under aftalstiden. Så föreskrifver tapetserareaftalet för Stockholm (Del II, sid. 177 ff.), att normalarbetstiden per vecka skall utgöra 52½ timmar från 1 aug. 1907 till 1 aug. 1908, men 50 timmar från 1 aug. 1908 till 1 aug. 1909.

Arbetstimmarnas förläggning regleras i aftalen sällan på annat sätt än genom föreskrift om, att arbetet på lördag skall sluta några

timmar tidigare än andra dagar. Arbetstidens närmare fördelning — dess förläggning mellan vissa klockslag, måltidsraster etc. — hänskjutes sålunda i regel till öfverenskommelse å hvarje enskild verkstad.

Arbetstidens längd är afsevärdt olika under olika tider på året, enär särskildt tapetserareyrket är ett utprägladt säsongyrke. Vår och höst inkomma beställningar i mängd, under det sommar och vinter brist på arbete i allmänhet är rådande. Detta framträder i aftalen däruti, att arbetsgifvaren medgifves rätt att efter tillgång på arbete förändra eller förkorta arbetstiden, ibland efter öfverenskommelse med vederbörande verkstadslag. Ett annat utslag af samma förhållande är, att äldre eller gifta arbetare tillerkännas företrädesrätt till arbete under död säsong. Vidare angifves i några aftal arbetstiden under vissa kalendermånader som kortare än under andra. Så föreskrifver Kristianstadsaftalet, att veckoarbetstiden skall utgöra 53 timmar från 1 jan. till 15 mars samt från 1 maj till 15 aug., men 58 timmar under återstående delen af året. Liknande bestämmelser återfinnas i trenne andra aftal, hvilka likaledes omnämna en vårsäsong med april och en höstsäsong med oktober som höjdpunkt.

Öfverskrides den så i aftalen fastställda ordinarie arbetstiden, utbetalas särskild ersättning, hvilken utgår för kvällsarbete med 25—50 %, för natt- och söndagsarbete med 50—100 % af ordinarie aflöningens belopp. I aftalet för arméns sadelmakeriverkstad å Fredrikshof (Del II, sid. 183) har dock chefen för arméns intendenturförråd förbehållit sig rätt att vid mobilisering öka den ordinarie arbetstiden intill 60 timmar per vecka utan att erlägga stadgad öfvertidsersättning.[1]

Äro aftalens stadganden om arbetstid sålunda i regel lika för såväl sadelmakare som tapetserare, är motsatsen förhållandet med aflöningsbestämmelserna, såväl hvad ackords- som tidlön angår.

Af aftalen att döma synes styckl önsarbete vara vida vanligare för tapetserare än för sadelmakare. Under det aftalen genomgående sakna arbetsprisuppgifter för sadelmakeriarbeten, innehåller flertalet af dem utförliga ackordsprislistor för tapetserarearbeten, såväl verkstadsarbeten, såsom möbelklädsel och möbelstoppning, som utearbeten, såsom gardinuppsättning och mattpåläggning. Där arbetsprisen ej äro fastställda i dylika listor, är tidlönen i allmänhet garanterad, och då ackord medgifves för sadelmakare, tillfogas i regel föreskrift om, att ackordsprisen skola sättas så högt, att minimitimlön uppnås af arbetare med ordinär arbetsförmåga.

Ett mått på olikheten i aflöning mellan tapetserare och sadelmakare får man genom en jämförelse mellan de båda arbetarekategoriernas tidaflöning. Skillnaden framgår mindre klart af tabellbilagan, enär här företrädesvis uppförts tapetserarelöner och sadelmakareaflöningar endast kunnat upptagas för de orter, där särskilda

[1] Kollektivaftal finnes icke ängre på angifna arbetsplats.

aftal träffats för sistnämnda arbetarekategori. Dessa platser äro jämförelsevis få, i det vanligtvis lönebestämmelser för de båda arbetaregrupperna återfinnas i samma aftal. En särskild sammanställning af de olika orternas lönesatser har därför vidtagits i bifogade tab. C (sid. 119). Framhållas bör, att de angifna lönesatserna afse 1907 års slut, samt att 8 aftal innehöllo föreskrifter om, att timlönerna skulle höjas med 1—5 öre under de följande åren.

Sedan sadelmakare genomgått 4—5 års lärotid, hvarunder hans lön successivt höjts från 5—7 till 16—21 kr. per vecka, blir han berättigad till aftalets lägsta lönesats för vuxna arbetare, hvilken växlar mellan 23 och 43 öre per timme. När han därefter fullbordat sina »utlärlingsår» och kan anses som fullt yrkesskicklig arbetare, är han berättigad till den vane arbetarens minimitimlön, som efter olika orter varierar mellan 30 och 50 öre. Sadelmakare, som äfven gör tapetserarearbete, aflönas på vissa orter, som framgå af tab. C, med lönen för »blandadt arbete», men är enligt öfriga aftal berättigad till tapetserares aflöning. För sådan kräfves fullbordad 4—7 års lärotid för att nå aftalets lägsta yrkesarbetaretimlön. Lönen utgår nu under de närmaste åren med 30—60 öre per timme. Sedan full yrkesvana vunnits, är arbetaren berättigad till en minimilön, som i olika landsdelar växlar mellan 35 och 65 öre. I mån af kompetens kan lönen ytterligare ökas, såsom då Stockholmsaftalet föreskrifver, att arbetare, som efter ritning, modell eller beskrifning, självständigt och på rimlig tid samt korrekt kan utföra hvilket arbete, som än ifrågakommer, skall betalas med minst 75 öre per timme.

Enligt några i tab. C angifna aftal utgår vid arbetsplatser på landsbygden i Malmöhus, Hallands och Skaraborgs län lönen endast delvis i kontant. Förutom 8—12 kr. per vecka, erhålles kost och logi hos arbetsgifvaren. Anmärkningsvärdt är, att tidlönen enligt dessa aftal utgår som veckolön, under det att tidaflöningen eljes på ett par undantag när beräknas som timlön.

Kvinnliga arbetare användas i afsevärd utsträckning inom tapetserareyrket, men lönesatser för dylika äro endast bekanta från Stockholm, där ett särskildt aftal finnes för tapetseraresömmerskor (Del II, sid. 181). Enligt detta betalas arbeterska, fullt van vid allt till tapetserarsömnad hörande arbete, med 35 öre per timme, under det sömmerska, mindre kunnig eller med minskad arbetsförmåga, kan få timlönen nedsatt till 25 öre.

Ofvan berörda aflöningsbestämmelser afse verkstadsarbete, under det för utearbete särskilda tillägg utgå. Dessa innefatta ej blott ersättning för gångtid eller resekostnad, för kost och logi m. m., utan stundom jämväl för det extra besvär dylikt arbete kan anses förorsaka vederbörande arbetare. Så föreskrifva åtskilliga aftal afsevärdt högre timaflöning för matt-, gardin- och dekorationsarbete.

Tab. C. Timaflöning för manliga sadelmakare- och tapetserare-arbetare vid utgången af år 1907.[1]

(Mediævala siffror angifva timlönen såsom beräknad på grundval af veckolön.)

Län och ort.	Sadelmakarearbete.			Blandadt arbete.			Tapetserarearbete.		
	Högsta lönesats.	Lägsta lönesats		Högsta lönesats.	Lägsta lönesats		Högsta lönesats.	Lägsta lönesats	
		för van arb.	öfver huf-vud.		för van arb.	öfver huf-vud.		för van arb.	öfver huf-vud.
	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.
Stockholms stad	—	50	43	—	—	—	75	65	60
Uppsala län: Uppsala . . .	—	35	28	—	—	—	—	40	30
Södermanl. län: Eskilstuna	—	32	25	—	—	—	—	40	30
Östergötl. län: Linköping .	—	37	32	—	—	—	—	42	32
Norrköping .	—	34·5	30	—	—	—	—	—	—
Jönköpings län: Jönköping	—	—	—	—	—	—	—	40	—
Landsbygden	—	—	—	—	—	—	—	40	—
Kalmar län: Kalmar . . .	—	—	—	—	35	30	—	—	—
Gottlands län: Visby . . .	—	37	27	—	—	—	—	45	33
Blekinge län: Karlskrona .	—	—	—	—	—	—	—	41	31
Kristianst. län: Kristianstad	—	—	—	—	—	—	—	44	34
Malmöhus län: Malmö . .	—	47	—	—	—	—	—	53	43
Lund . . .	—	40	30	—	—	—	—	—	—
Landskrona	—	35	30	—	—	—	—	40	30
Hälsingborg	—	45	36	—	—	—	—	52	42
Eslöf . . .	—	38	30	—	—	—	—	50	40
Hallands län: Halmstad . .	—	—	—	—	42	32	—	45—50	35
Laholm . .	—	—	—	—	42	32	—	45	35
Falkenberg .	37	33	23	—	35	25	48	38	33
Varberg . .	—	35	29	—	—	—	—	40	—
Göteb. o. Boh. län:[2] Uddevalla	—	—	—	—	—	—	—	40	30
Skaraborgs län: Sköfde . .	—	—	—	—	40	30	—	—	—
Tidaholm .	—	30	—	—	—	—	—	35	—
Värml. län: Kristinehamn .	—	40	—	—	—	—	—	45	—
Örebro län: Örebro	—	30	25	—	—	—	—	45	35
Västmanl. län: Västerås . .	—	32	25	—	—	—	—	40	35
Kopparbergs län: Falun . .	—	38	28	—	—	—	—	45	35
Västernorrl. län: Härnösand	—	40	—	—	—	—	—	50	40
Jämtlands län: Östersund .	—	45	40	—	—	—	—	55	—

[1] Beträffande det antal arbetare, som å resp. orter beröras af kollektivaftalen hänvisas till tabellbilagan. På grund af automatisk lönestegring i aftalen samt tillkomna nya aftal torde timlönerna på ett fiertal af dessa orter för närvarande vara 1—5 öre högre än de i tab. angifna.

[2] Aftalet för Göteborg innehåller endast ackordssatser.

VIII. Trävaruindustri.

VIII. 1. Sågverk och hyflerier.

Inom den svenska sågverksindustrien hafva endast i begränsad omfattning och i vissa landsdelar de af gammalt brukliga arbetsprislistorna börjat uppställas i kollektivaftalsform. Af dylika aftal berördes sålunda år 1907 af rikets inemot 45,000 sågverksarbetare endast 24 %, ojämnt fördelade på de sågverksindustriidkande länen. Men just på grund af denna kollektivaftalens nära anslutning till äldre arbetsordningar kan den på dem grundade skildringen af sågverksindustriens arbetsförhållanden förväntas blifva mera allmängiltig, än enbart siffrorna rörande kollektivaftalens utbredning låta förmoda.

I samband med den omedelbara anknytning till sedan gammalt bestående arbetsförhållanden, som kollektivaftalen inom denna näringsgren ofta innebära, står den omständigheten, att ej mindre än 9 aftal antingen sakna hvarje bestämmelse om arbetstidens längd eller föreskrifva dess anordning »såsom förut». Huru lång dags- och veckoarbetstiden är på öfriga aftalsorter, framgår af tabellbilagan. Enligt denna växlar den dagliga arbetstiden mellan 9 och 10½ timmar, veckoarbetstiden mellan 53 och 63 timmar. De flesta arbetarna hafva en arbetsvecka af 60 timmar.

Denna arbetstid gäller dock vid ett flertal arbetsplatser åtminstone för vissa arbeten endast en del af året. Sågverksindustrien är nämligen ett säsongyrke, i det att under vintermånaderna en mängd, särskildt smärre sågverk stå stilla, medan de öfriga, i regel större företagen inom branschen med reducerad arbetstid eller arbetsstyrka såga timmer från »vältor», upplagda i land eller sänkta på djupt vatten. I den mån vårfloden möjliggör det i älfvarna befintliga timrets framflottande till sågverket, sättes sågningen i gång vid de sågverk, där arbetet under vintern legat nere, och börjar s. k. nattsågning vid de verk, där arbetet pågår hela året. I syfte att medhinna största möjliga tillverkning, innan ishinder omöjliggör sjöfarten och därmed utförseln, arbetas nu från våren till senhösten ofta natt och dag vid sågverk och hyfleri med afbrott endast för söndagsdygnet. Skiftlagen aflösa hvarandra hvar tolfte timme, och den effektiva arbetstiden under hvarje skift är i allmänhet 10—10½ timmar, enär 1½—2 timmar lämnas för måltidsraster. I brädgårdarna förekommer däremot i regel icke skiftarbete. För stabbläggare och andra med tungt bärningsarbete sysselsatta arbetare är arbetstiden ej sällan någon timme kortare än den eljes vid företaget vanliga, i det dessa arbetaregrupper åtnjuta tre raster per dag i stället för de eljes vanliga tvänne.

Vid arbete i »dubbla skift» utgår ingen ersättning för öfvertidsarbete, men vid enbart dagarbete utgifves vanligen sådan extra-

betalning, för kvällsarbete med 25—50 %, för natt- och söndagsarbete med 50—100 % tillägg till ordinarie lön.

Denna utgår i allmänhet såsom ackordslön, hvilken beräknas efter gamla, för näringsgrenen egendomliga metoder, hvilka sinsemellan något afvika från hvarandra, men samtliga uppbäras af en gemensam grundtanke. Denna är, att efter förhandlingar mellan arbetsgifvare och arbetare fastställes ett grundpris per stock, per 1,000 löpfot hyfladt virke o. s. v. Af dessa grundpris utgå sedan vissa procent till de olika vid tillverkningen sysselsatta specialarbetarna, fördelade i en häfdvunnen rangskala efter deras arbetes vikt eller svårighet.

En detaljtillämpning af denna metod visa de utförliga ackordsprislistorna för Kramfors sågverk, aftryckta Del II, sid. 184 ff. Här upptages, som synes, endast styckpris för ett fåtal dimensionsgrupper, och vid vissa sågverk gäller t. o. m. ett och samma grundackord för allt timmer, som afverkas, oafsedt grofleken. Exempel saknas dock ej på mycket detaljerade ackordssättningar, som framgår af följande utdrag ur arbetsprislistan för sågning från ett af våra största sågverk:

Ramsågares aflöning.

Timrets dimension (t. o. m..... tum i topp).	Timrets n:r.	Sågningspris i öre per stock.			
		Furu och Gran.		Torrfuru.	
		Fyrskärning.	Genomskärning.	Fyrskärning.	Genomskärning.
8	000	3·5	2·2	4·2	2·6
9	00	4	2·4	4·8	2·9 } 3
10	0	4·2	2·7	5	3·3
10½	1	4·3	2.9	5·2	3·5
11	2	4·4	3		
11½	3	4·5	3·1	5·5	3·8
12	4	4·6	3·2		
12½	5	4·8	3·5	6·3	—
13	6	6	3·5		
13½—14	7 & 8		—	7·2	—
14½—15½	9 & 10	6·75	—	8·1	—
16—17	11 & 12	8	—	9·6	—
18—19	13 & 14	10	—	12	—
20—21	15 & 16	12	—	14·4	—
22	17	14	—	18	—
23	18	16·5	—		
24	19	19	—	24	—
25	20	21	—		

	Af ramsågares ackordsaflöning: erhålla:		Af ramsågares ackordsaflöning: erhålla:
Förkantare och timmertummare	100 %	Ribbkapare	48 %
Hjälpsågare	80 »	Vagnslastare	85 »
Hjälpkantare	65 »	Timmerspelare	68 »
Knubbkapare	75 »	Hjälptummare	60 »
Bakdragare	75 »	Timmerskiljare	50 »
Bakkapare	75 »	Kättingdragare	38 »

För hyfleripersonalen utgår stycklönen efter liknande grunder, i det hyflare erhåller 8·8 öre per 1,000 löpfot hyflad vara, slipare 90 % af detta belopp, sliparebiträde 50 % o. s. v. Äfven brädgårdspersonalen aflönas i allmänhet med ackord vid stabbläggning, justering och lastning.

Då sålunda hufvudgrupperna af sågverksindustriarbetare aflönas på ackord, återstå såsom tidaflönade vid vissa arbetsplatser endast fåtaliga hjälparbetaregrupper, såsom smeder och smideshandtlangare, filare, kopparslagare, järnvägspersonal, maskinskötare och eldare m. fl. Vid andra företag aflönas visserligen enskilda grupper vid den egentliga tillverkningen anställda arbetare med skift- eller timlön, men dessa grupper växla mycket i omfång och art enligt olika aftal. Det är därför omöjligt att kunna utvälja en för industrien typisk tidaflönad arbetarekategori och på grundval af dennas aflöning å olika orter bilda sig ett begrepp om lönenivån inom industrien. En möjlighet att sammanställa tidlönsbestämmelser från olika arbetsställen erbjuda dock aftalen. Flertalet af dem innehåller nämligen en timlön för dagsverksarbete, »en normal timpenning», som skall godtagas såsom betalning för hvarje arbete, för hvilket särskild ackords- eller timlön ej blifvit öfverenskommen. Det ligger i sakens natur, att denna allmänna timpenning »för fullväxt arbetare med god arbetsförmåga och god flit» måste sättas afsevärdt under yrkesutbildade arbetares genomsnittsförtjänst, hvarjämte vid dess fastställande spelat in önskan att vid minskad arbetstillgång och sämre konjunkturer icke genast behöfva skrida till afskedande, utan kunna behålla i arbete en jämförelsevis stor arbetsstyrka. Oftare än i en del andra fall äro de i tabellbilagan upptagna lönesatserna sålunda att betrakta som minimilöner, under hvilka en normalt utrustad arbetares timförtjänst icke får sjunka. Denna minimigräns växlar å olika arbetsplatser mellan 20 och 33 öre och håller sig för de på landsbygden belägna sågverken i allmänhet omkring 25 öre.

Kvinnliga sågverksarbetare omnämnas i aftalen för två af våra största sågverk. Enligt det ena betalas arbeterskor, sysselsatta med knubbplockning och rengöring i brädgården, med resp. kr. 1·70 och 1·00 per dag. Enligt det andra aftalet, den ofvan omnämnda Kram-

forsprislistan, betalas kvinnor med 15 à 20 öre per timme, beroende på arbetets natur och deras arbetsförmåga.

Deras löner synas vara ungefär desamma, som de minderåriga manliga arbetare erhålla, hvilka sysselsättas såsom ströeller särpojkar samt med annat passningsarbete.

Förutom den kontanta aflöningen åtnjuta sågverksarbetare ännu i stor utsträckning naturaförmåner. Dessa utgöras vanligen af fri bostad, stundom jämte potatisland eller trädgårdstäppa. Vidare åtnjutes ofta fri vedbrand eller åtminstone rätt att till billigt pris inköpa till bränsle användbart sågverksaffall (s. k. ribbved eller plankved). I stigande utsträckning börja dock dessa naturaförmåner försvinna, i det deras värde inräknas i tidlöner och ackordspris. »Under förutsättning att alla anspråk på fria husrum eller hyresbidrag och fritt bränsle bortfalla med detta aftals trädande i kraft, höjas arbetsprisen i enlighet med efterföljande tablåer», lyder det ofvannämnda Kramforsaftalets ingress.[1]

VIII. 2. Brädgårdar.

I det föregående hafva berörts arbetsförhållandena vid brädgårdar, förenade med sågverk. Under det brädgårdarna härvidlag endast äro afsedda att upptaga och för kortare tid förvara sågverkets och hyfleriets produkter, bedrifves i större trävaruexporthamnar brädgårdsrörelse som en i viss mån självständig näring. De större trävaruexportfirmorna i Stockholm, Norrköping, Karlskrona, Halmstad, Göteborg, Gäfle m. fl. orter besitta nämligen s. k. skeppningsbrädgårdar, hvarest ett ganska stort antal arbetare kunna sysselsättas med justering, uppläggning eller lastning af bräder, plankor m. m. På brädgården kunna trävarorna ytterligare bearbetas genom omsågning, hyfling etc., och stundom är med brädgården en vedgård förenad.

Arbetstiden för brädgårdsarbete växlar mellan 9 och 10 timmar per dag samt 51½ och 60 timmar per vecka. Detta gäller seglingssäsongen, hvaremot enligt ett flertal aftal veckoarbetstiden under vintermånaderna förkortas med 1½—2 timmar och däröfver.

[1] Närmast efter förebilden af det nedan (sid. 125) omnämnda riksaftalet för snickerifabriksindustrien aftalades i början af år 1909 mellan Sågverksförbundet af Svenska arbetsgifvareföreningen samt Svenska sågverksindustriarbetareförbundet vissa »allmänna bestämmelser» för sågverksindustrien. Detta aftal fastställer ordinarie arbetstid till 10 timmar per dygn, utom dag före sön- eller helgdag, då arbetet upphör en timme tidigare. Aflöningen hänskjutes till reglering vid hvarje enskildt verk, men aftalet innehåller dock vissa regler för densamma, af hvilka må anföras följande punkt (§ 7): »Aflöning skall erläggas i penningar och må icke utgå i naturaförmåner af något slag. Vid borttagandet af förmåner skall en rättvis reglering ske af timlöner och ackordspris, så att arbetare, hvilken hittills åtnjutit sådana förmåner, erhåller ett desamma fullt motsvarande tillägg i timlön och ackordspris. Om vid en arbetsplats såväl arbetsgifvare som arbetare önska naturaförmånernas bibehållande, möter därför icke hinder. De arbetare, som bo i verkets bostäder, erlägga hyra enligt kontrakt, upprättade i enlighet med gällande hyreslag. Dock får i intet fall uppsägningstiden sättas kortare än en månad.»

Vid arbete utöfver den aftalsfästa arbetstiden utbetalas för de första timmarna ett extratillägg af 25—50 % å ordinarie timlön. Därefter utgår öfvertidsersättningen vanligen med 50—100 %, hvilket äfven regelbundet betalas som timlönstillägg, då söndagsarbete kräfves.

Aflöningen utgår i regel som *stycklön*, beräknad per standard lastadt, lossadt, justeradt eller upplagdt virke eller normerad på annat sätt, men efter samma grunder.

För utförande af icke på sådant sätt prissatt arbete innehålla jämväl brädgårdsaftalen en *timpenning*. Dennas belopp på olika orter framgår af tabellbilagan, och dess belopp växlar mellan 30 och 45 öre. Dagsverkspriset för skeppningsbrädgårdarna ligger sålunda ej obetydligt högre än motsvarande aflöning vid sågverken. Detta kan förklaras därigenom, att sistnämnda arbetsplatser äro belägna på landsbygden, under det att de förra genomgående ligga i eller strax utom städer, hvarmed sammanhänger, att de naturaförmåner, som sågverksarbetare ofta åtnjuta, så godt som aldrig förekomma för skeppningsbrädgårdarnas arbetare.

VIII. 3. Träkolsverk.

Träkolstillverkning är ett vid sågverken mycket användt medel att tillgodogöra vid sågningen uppkommet affall eller för vidare förädling odugligt virke. Det ofvannämnda Kramforsaftalet innehåller sålunda en »tablå rörande kolgården» (Del II, sid. 190). Jämväl i aftal för de stora träkolskonsumenterna, järnbruken, finnas strödda arbetspris för kolning. Dessutom hafva insamlats några aftal, enbart berörande träkolstillverkning i milor eller kolugnar, af hvilket ett återgifves Del II, sid. 192. De i samtliga dessa aftal förefintliga bestämmelserna om arbetstid och arbetslön hafva sammanställts i tabellbilagan.

Då kolningen ofta nödvändiggör ständig passning, erbjuder det stora svårigheter att i aftalen fixera en bestämd *arbetstid*. Inemot hälften af aftalen sakna också alla arbetstidsbestämmelser. Andra aftal tala om en arbetstid af 10 timmar per dag eller 12 timmar per dygn vid skiftarbete. Betecknande för arbetsförhållandena är, att endast ett aftal innehåller bestämmelser om särskild ersättning vid arbete utöfver den aftalsbestämda tiden.

Aflöningen utgår i regel som *ackord* per stig tillverkadt kol, hvarjämte kolets transport från milan till bestämmelseorten särskildt ersättes. För »extra arbete» innehålla aftalen ofta timlönsbestämmelser, hvilka nära öfverensstämma med sågverksaftalens dagsverkspris. Som tabellbilagan visar, utgör ifrågavarande timlön 24—30 öre.

Enligt Kramforsaftalet sysselsättas jämväl *kvinnor* med arbete vid milorna, hvarvid timlönen är 22 öre.

VIII. 4. Snickeri- och möbelfabriker.

Efter formen för aftalens ingående har snickeri- och möbelindustrien i denna undersökning uppdelats på tvänne grupper, snickeri- och möbelfabriker samt snickeri- och möbelverkstäder. Den senare aftalsgruppen omfattar i regel ortsaftal, hvart och ett berörande samtliga eller de flesta snickaremästare i en stad, en köping eller annat stadsliknande samhälle. Den förra gruppen innefattar däremot större arbetsställen, hvilka genomgående pläga träffa aftal hvar för sig. Detta förhållande hindrar dock ej, att dessa aftal för enskilda arbetsplatser, hvilka äro 88 till antalet och beräknats beröra 78 arbetsgifvare med 4,345 arbetare, kunna förete stor öfverensstämmelse sinsemellan. Så är särskildt förhållandet med de år 1907 träffade, då ej mindre än 15 aftal ingingos med användande af det formulär, som samma år på grundval af gemensamma förhandlingar uppgjorts af Sveriges träindustriförbund af Svenska arbetsgifvareföreningen och Svenska träarbetareförbundet. Som af Del II, sid. 192 ff. framgår, kan detta formulär, ehuru det visserligen icke utgör någon för viss tid ingången öfverenskommelse, anses som ett slags riksaftal, enär det fastställer utförliga »allmänna bestämmelser» med anspråk på allmängiltighet inom hela industrien och lämnar åt lokalaftalen egentligen att bestämma arbetstidens längd och aflöningens höjd.

Arbetstidens längd i såväl de af riksaftalet som de af öfriga aftal berörda möbel- och snickerifabrikerna, hvilka sammantagna beräknats utgöra inemot hälften af hela antalet dylika anläggningar inom riket, framgår af tabellbilagan. Den dagliga arbetstiden växlar mellan 9½ och 10½ timmar. Enligt det öfvervägande flertalet aftal utgör den 10 timmar. Arbetet afslutas i allmänhet något tidigare på lördag, på grund hvaraf genomsnittsarbetstiden per vecka blir något kortare, än den dagliga arbetstiden låter förmoda. Veckoarbetstiden växlar mellan 55 och 63 timmar, men utgör för det öfvervägande flertalet fabriksarbetare 57 à 58 timmar. Arbetstidens närmare fördelning hänskjuter ett flertal aftal efter riksaftalets förebild till reglering genom särskild arbetsordning. I riksaftalet har jämväl intagits bestämmelse, att om på grund af dåliga afsättningsmöjligheter tillverkningen vid en fabrik måste inskränkas i sådan utsträckning, att en minskning af arbetarnas antal nödvändiggöres, bör arbetstiden, i den mån detta utan tekniska olägenheter kan ske, minskas intill 48 timmar per helgfri vecka, innan afskedande af nyssnämnda anledning får äga rum.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden betalas ett tillägg, hvilket vanligen sättes till 25 % af timlönen för de två första tim-

marna, 50 % för tiden därefter samt 100 % för arbete under sön- och helgdagar. Dylik ersättning utgår ej vid regelbunden skiftgång, hvilken arbetsform dock af aftalen att döma mera sällan synes förekomma inom denna näringsgren. Öfvertidsersättning utgår ej heller vid skiftarbete, föranledt af hinder i någon maskin eller af annan dylik anledning, ej heller vid maskinisters och eldares arbete utöfver ordinarie tid för ångpannors och maskiners skötsel.

Af aftalen att döma synes snickerifabriksindustrien förete ganska stor rikedom på aflöningsformer.

Ackordsarbete omnämnes i samtliga aftal på ett par undantag när, hvaremot endast 10 aftal innehålla särskilda ackordsprislistor. Huru dylika listor äro uppställda inom den del af snickerifabriksindustrien, som bedrifver tillverkning af fönster, dörrar och annat byggnadssnickeri, framgår af det Del II, sid. 196 aftryckta aftalet. Inom den andra hufvudgruppen af industrien, möbelfabrikationen, förekomma fasta ackordslistor endast för enklare tillverkningar. Inom den finare möbelindustrien, där endast ett eller ett fåtal styck förfärdigas af samma slag, uppgöres ackordet för hvarje särskildt tillfälle mellan verkstadsledningen och vederbörande arbetare. Vid sådana ackord garanteras arbetaren den för honom fastställda timlönen.

För att undvika den svårighet och tidsutdräkt, som sålunda är förknippad med tarifferingen af en mångfald växlande arbeten, men likväl i görligaste mån bevara principen om arbetslönens afmätande efter arbetsresultatet, hafva premiesystem kommit till användning inom industrien. Snickerifabriksindustriens riksaftal innehåller också föreskrift om, att vid arbeten, där så lämpligen ske kan, må utöfver timlönen gifvas en premie, beräknad efter mellan arbetsgifvare och arbetare öfverenskommet »premieringsackordssystem». Bland premieackordssystemen förordar aftalet Rowans (sid. 38), hvilket det beskrifver på följande sätt: »För hvarje arbete, som premieringen afser, anslås ett visst bestämdt timantal, fullt motsvarande den tid, som under normala förhållanden anses kräfvas för arbetets utförande af en medelgod arbetare. Utföres arbetet på samma eller längre tid än den anslagna, utbetalas endast timlönen och ingen premie. Utföres åter arbetet på kortare tid än den anslagna, utbetalas på vanligt sätt timlönen för den använda tiden och dessutom en premie, beräknad sålunda, att timlönsförtjänsten ökas med den procent, hvarmed det använda timantalet understiger det anslagna.» Dylikt premieackord, till hvilket förebilden väl närmast hämtats från metall- och maskinindustrien (sid. 161), har alltsedan år 1904 varit tillämpadt vid större delen och sedan 1905 för allt ackordsarbete vid den stora snickerifabrik, som numera äges af A.-B. Åtvidabergs före-

nade industrier, och uppgifves systemet hafva fungerat till både arbetsgifvares och arbetares belåtenhet.[1]

Vid sidan af ackords- och premielönen spelar dock tidlönen i form af timlön en betydande roll inom snickerifabriksindustrien. Timlönens höjd för möbelsnickare, fabrikssnickare och därmed jämställda arbetare framgår af tabellbilagan. Snickares timpenning växlade sålunda å olika orter mellan 25 och 50 öre och utgjorde vanligen 35—40 öre.

Anmärkas bör, att dessa siffror afse år 1907, ty aftalen föreskrifva ej sällan timlönens successiva ökning under aftalstiden.[2] Lönesatserna torde vidare i allmänhet beteckna lägsta tillåtna betalning för fullgod arbetare, och sålunda vara att anse som verkliga minimilöner i samma mening, som nedan (sid. 165) angifves för metall- och maskinindustrien, d. v. s. flertalet arbetares faktiska timlön ligger öfver minimilönen.

Aftalen innehålla dock vanligen timlöner för flera kategorier af snickerifabriksarbetare. Där finnas timlöner för möbelsnickare, fabrikssnickare, maskinarbetare och därmed likställda, hvilka i regel endast utgå till yrkesdugliga arbetare, som arbetat 3—5 år i sitt fack, medan anspråk på aftalsenlig minimitimlön för brädgårdsarbetare, handtlangare, sågverksarbetare och därmed likställda kan göras af hvarje fullgod arbetare, som uppnått 21 år.

Betraktas först förhållandena vid de fabriker, som tillverka dörrar, fönster, listverk o. d., eller med andra ord inom byggnadssnickeriindustrien, befinnas minimitimlönerna utgöra för fabrikssnickare och sammansättare 25—50 öre, för maskinträarbetare 25—48 öre och för brädgårds- och andra grofarbetare 25—43 öre. Bortses från topp- och låglönerna, kan lägsta timpenningen för nämnda tre arbetarekategorier i regel sägas utgöra resp. 35—45, 30—40 och 25—35 öre.

Vid andra snickerifabriker, hvilka företrädesvis utgöras af möbelfabriker, men till hvilka äfven förts några specialfabriker för tillverkning af skoläster, käppar samt barnvagnar, voro timlönerna för handtlangare och andra grofarbetare 25—40 öre, för maskinträarbetare 27—43 öre och för möbelsnickare och därmed jämställda 30—49 öre. Bortses från aftalen med högsta och lägsta minimilöner, befinnes vanliga aflöningen för de tre nämnda arbetaregrupperna uppgå till ungefärligen samma belopp som för motsvarande kategorier byggnadssnickerifabriksarbetare.

Kvinnliga arbetare användas i icke ringa utsträckning vid möbelfabriker såsom polererskor. Timlöner för dylika arbeterskor

[1] För närmare upplysning om denna löneform, se »Träarbetaren», årg. 1906 n:r 1, 2 samt »Verkstäderna», årg. 1908.

[2] Aftal med automatisk lönestegring under aftalstiden ingås icke vidare inom denna industri, enligt hvad som från arbetsgifvarehåll meddelats.

finnas i 5 aftal, och den aftalsenliga minimitimlönen växlar enligt dessa mellan 15 och 28 öre per timme, vanligen utgör den 20 öre.

Förutom egentliga träarbetare sysselsätta snickeri- och möbelfabrikerna hjälp- och specialarbetare af olika slag. Vid den egentliga tillverkningen biträda bl. a. tapetserare, lackerare och förgyllare, och bland hjälparbetare nämna aftalen särskildt maskinister och eldare. Lönesatserna för dessa arbetarekategorier synas vara de för resp. ort och fack vanliga.

Förmåner utöfver ordinarie lön, om man bortser från sjuk- och olycksfallsersättning, synas snickerifabriksarbetare endast undantagsvis åtnjuta, och riksaftalet synes hvila på den förutsättning, att fri bostad, vedbrand o. d. icke längre skall åtnjutas af arbetarna. Till förmåner i egentlig mening kunna knappt räknas de ersättningar, som aftalen ofta föreskrifva för arbetare, som håller sig med egna verktyg. Mera form af lönetillägg har den särskilda ersättning, som erhålles vid arbete utom verkstaden, hvilken för byggnadssnickerifabriksarbetare ofta utgår med skillnaden mellan hans timlön och den för byggnadssnickare på orten brukliga.

VIII. 5. Snickeri- och möbelverkstäder.

I 28 städer och stadsliknande samhällen förefunnos år 1907 kollektivaftal, reglerande med karaktär af yrkessedvänja det handtverksmässigt bedrifna snickeriet för 332 arbetsgifvare med 2,385 arbetare. På mindre orter funnos endast en prislista för snickarehandtverket i dess helhet, under det på större orter, såsom Stockholm och Malmö, särskilda aftal voro träffade för yrkesspecialiteter, såsom möbelsnickare, svarfvare, modellsnickare, träbildhuggare och maskinsnickare. Förekomsten af sistnämnda arbetarekategori tyder på, att snickaremästarna i större utsträckning börjat anskaffa moderna hjälpmaskiner.

Om karaktären af ifrågavarande aftal gifver det Del II, sid. 198 aftryckta »löne- och verkstadsreglementet» för möbelsnickareyrket i Göteborg en god föreställning.

Som däraf framgår, ägnas hufvudsakliga uppmärksamheten åt fixering af arbetstidens längd och arbetslönens höjd.

Huru lång arbetstiden inom yrket var enligt kollektivaftalen, framgår af tabellbilagan. Den dagliga arbetstiden utgör 10 timmar utom för träbildhuggare i Malmö, som hafva 9 timmars arbetsdag. Veckoarbetstiden företer större växlingar, allt efter tiden för arbetets afslutande på lördag. Yttergränserna utgöras af 54 och 60 timmar, och närma sig de större orternas arbetstimmar mera den förra, de mindres mera den senare siffran. Anmärkas bör, att tabellens arbetstidssiffror afse förhållandena vid slutet af 1907, enär ej mindre än 9 aftal föreskrifva, att arbetstiden skall successivt minskas under

aftalets giltighetstid. Så föreskrifva fyra af Malmöaftalen, att arbetstiden intill 1 sept. eller 1 okt. 1907 skall vara 56 timmar, intill samma tid år 1908 55 timmar, hvarefter den är 54 timmar, så länge aftalet gäller.

Vid arbete utöfver den i aftalet bestämda arbetstiden utgår för de första timmarna en med 25—33 % förhöjd timlön. För natt- och söndagsarbete utgör tillägget 50—100 %.

Hvad aflöningsformen beträffar, synes ackordsarbete användas i ganska stor utsträckning. Någon ackordsprislista har visserligen ej insändts, men ett par aftal innehålla föreskrift om, att vid verkstad, där fabriksmässig tillverkning bedrifves, bör fastställas sådan prislista, gällande för samma tid som aftalet. Då erforderlig standardisering af tillverkningen sällan torde vara möjlig i en snickareverkstad, synes grundvalen för stycklönen vanligen utgöras af särskilda ackordsaftal mellan arbetsgifvaren och den enskilde arbetaren. Vid dylikt betingsarbete är arbetarens timlön honom vanligen garanterad.

Innan en arbetare blir berättigad till snickares aftalsenliga tidlön, måste han hafva genomgått en lärotid, hvilken aftalen i regel sätta till 4 år. Under första året erhåller lärlingen en veckolön af 3·50—5 kr., hvilken därefter gradvis höjes för att under sista lärotåret utgöra 11—22 kr. Därefter kommer stundom ytterligare ett »utlärlingsår», innan den utlärde möbelsnickarens minimitimlön uppnås. Dennas belopp å olika orter år 1907 framgår af tabellbilagan. De högsta timlönerna, 65 och 55 öre, utgå för bildhuggare i Malmö, men för egentliga möbelsnickare är Stockholmstimlönen, 49 öre, den högsta. Den lägsta timlönen, 30 öre, innehålles i aftal för Skara stad. Dessa siffror gälla dock endast år 1907, ty ej mindre än 22 aftal föreskrifva successiv höjning af timlönen under aftalstiden. Så utgör enligt det ofvannämnda Göteborgsaftalet, som är ingånget på tre år, möbelsnickares, svarfvares och bildhuggares timlön från 13 juli 1906 41 öre intill samma tidpunkt år 1907, då den höjes till 42 öre, hvilken lönesats består ett år, hvarefter den ökas till 43 öre, som utgör timlönen under aftalets återstående giltighetstid. För maskinsnickare äro motsvarande lönesatser 39, 40 och 41 öre.

Af särskilda ersättningar och förmåner nämna aftalen endast verktygspengar, hvilka utgå till arbetare, som hålla sig med egna verktyg, samt ersättning för arbete utom verkstaden eller orten. Det eljes inom handtverksyrkena icke ovanliga kost- och logisystemet synes inom snickareyrket endast tillämpas beträffande lärlingar. För utlärda arbetare torde också ett dylikt inackorderingssystem ej stå väl samman med Göteborgsaftalets grundsats: »Arbetsgifvare och arbetare äro ej bundna af hvarandra längre än den tid, aftalet rörande hvarje särskildt arbete gäller om såväl ackords- som timarbete.»

Tab. D. Timlöner för manliga arbetare inom snickeriindustrien vid utgången af år 1907.[1]

Län och ort.	Byggnadssnickerifabriker.			Andra snickerifabriker.		
	Fabriks-snickare och sammansättare.	Maskinträ-arbetare.	Brädgårds- och andra grofarbetare.	Möbelsnickare o. d.	Maskinträarbetare o. d.	Handtlangare och andra grofarbetare.
	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.	Öre.
Stockholms stad	45—50	48	43	49	43	40
Stockholms län: Sundbyberg	—	—	—	45	—	38
Uppsala län: Uppsala . . .	40—42	38	33	—	—	—
Södermanl. län: Nyköping . .	—	—	—	40—45	35—40	32
Landsbygden	35	32	30	37—41	32—37	30
Östergötl. län: Linköping .	39	35	—	36—38	35—38	28
Norrköping .	38	38	—	—	—	—
Motala . . .	—	—	—	35	—	—
Landsbygden	—	—	—	33—40	30—38	25—28
Jönköpings län: Jönköping .	25	25	—	—	—	—
Eksjö . . .	—	—	—	38	36	—
Landsbygden	30	—	25	40	30—38	—
Kalmar län: Kalmar . . .	—	—	—	39	—	—
Vimmerby .	33—35	32—35	29	—	—	—
Landsbygden	30	30	25	30—35	30—33	—
Blekinge län: Karlskrona .	38	—	—	—	—	—
Malmöhus län: Malmö . . .	—	—	—	38—46	44—46	—
Landskrona .	41	39	33	—	—	—
Trelleborg .	—	—	—	40	—	33
Limhamn . .	42	42	32	—	—	—
Landsbygden	—	—	—	33	—	—
Hallands län: Halmstad . .	41	—	—	—	—	—
Göteb. o. Boh. län: Göteborg	35	31—34	29—30	40	—	—
Värml. län: Karlstad . .	35—37	35—37	30	—	—	—
Arvika . . .	—	—	—	35	33	—
Landsbygden	—	—	—	35	27	—
Örebro län: Örebro . . .	40	36—39	—	—	—	—
Lindesberg .	35	32	25	—	—	—
Landsbygden	—	—	—	33	33	—
Västmanl. län: Sala	39	37	—	—	—	—
Arboga . . .	—	—	—	40	40	—
Landsbygden	—	—	—	35	—	—
Kopparbergs län: Hedemora	—	—	—	38	36	30
Avesta .	33	—	—	—	—	—
Gäfleborgs län: Gäfle	36	34	—	—	—	—
Söderhamn .	—	—	—	35—38	38	—
Västernorrl. län: Härnösand	40	38	—	—	—	—
Västerbottens län: Umeå .	—	—	—	40	37	—

[1] Beträffande det antal arbetare, som å resp. orter beröras af kollektivaftal, hänvisas till tabellbilagan.

Som ofvan angifvits, beröra väl ortsaftalen i regel det mera handtverksmässigt bedrifna snickeriet, medan för snickerifabrikerna i allmänhet särskilda aftal träffats. Dock saknas icke exempel på, att ortsaftalen å vissa platser godkänts af betydande möbelfabriker, hvilkas produktionssätt icke kan anses skildt från det, som råder i de fabriker med särskilda aftal, hvilka omnämnts i föregående afdelning. Hänsyn härtill har tagits i förestående tab. D, hvilken afser att utvisa *timlönens höjd* för manliga arbetare *inom* den mera fabriksmässigt bedrifna *snickeriindustrien vid 1907 års utgång.*

VIII. 6. Korgmakerier och korgfabriker.

Tillverkning af korgar och korgmöbler beröres i ett aftal från Stockholm och ett från Hälsingborg, af hvilka det senare återgifves Del II, sid. 199 ff. Båda synas, hvart och ett på sin ort, tillämpas vid alla arbetsställen af någon betydelse.

Arbetstiden utgör enligt detta sistnämnda aftal 9½ timmar per dag och 55 timmar per vecka. Stockholmsaftalets arbetstidsbestämmelser äro ej fullt tydliga, men synas motsvarande siffror här böra sättas till resp. 10 och 57 timmar.[1]

Vid arbete utöfver denna tid utgår ett tillägg, som vid arbete å söckendagar uppgår till 15 öre och vid arbete å sön- och helgdagar till 25 öre utöfver ordinarie lön.

Denna utgår i regel som stycklön, beräknad efter aftalen åtföljande mycket utförliga ackordsprislistor. Vid utförande af arbeten på beställning eller efter ej i prislistan omnämnda modeller utgår betalning efter öfverenskommelse vid hvarje tillfälle, men är i dessa fall arbetaren garanterad den i aftalet upptagna timlönen.

Denna, som eljes endast användes som aflöning vid tillriktnings- eller reparationsarbeten, utgör enligt Stockholmsaftalet 50 öre,[1] enligt Hälsingborgsaftalet 45 öre. För åtnjutande af denna lön kräfves bevis om, att korgmakare arbetat minst 2—3 år i yrket.

VIII. 7. Tunnbinderier och tunnfabriker.

Tunnbindare äro i afsevärdt antal anställda vid bryggerier, sockerfabriker, såpfabriker, cementfabriker o. d., och hithörande aftal och arbetare återfinnas därför under resp. näringsgrenar. Här hafva däremot sammanförts de aftal, som beröra den såsom självständigt näringsfång utöfvade tillverkningen af kar, fat, tunnor och drittlar. Tunnbinderiet bedrifves i regel handtverksmässigt, men för tillverkning af enklare laggkärl såsom silltunnor, mar-

[1] Numera utgör i Stockholm arbetstiden 56½ tim. per vecka och timlönen 55 öre.

garin- och smördrittlar, snus- och spikfjärdingar o. d., hafva maskinella anordningar med fördel börjat komma till användning. Från 4 dylika tunnfabriker hafva kollektivaftal inkommit, hvaremot de 10 öfriga insamlade aftalen beröra tunnbinderier af handtverksnatur. Aftal för arbetsställen af sistnämnda slag träffas i regel på en gång för samtliga tunnbinderiidkare inom en större stad, såsom Stockholm eller Malmö, eller en viss landsdel, såsom Södermanland, Skåne (utom Malmö) eller Halland. Utom dessa aftal stå dock ej endast de förutnämnda tunnfabrikerna, utan äfven de tunnbindare, som sysselsättas vid petroleumupplagen i Oxelösund och vid Göteborg.

Arbetstiden är, som af tabellbilagan framgår, genomgående 10 timmar per dag. Lördagar slutar arbetet stundom någon timme förr, hvarför veckoarbetstiden blir något växlande på olika orter, 57½—60 timmar.

Kräfves arbete utöfver denna tid, betalas en afsevärdt högre timaflöning än den vanliga.

Den ordinarie aflöningen utgår dels som stycklön, dels som tidlön.

Stycklönsarbetarnas lön beräknas i regel efter detaljerade ackordsprislistor, om hvilkas uppställning den Del II, sid. 205 ff. aftryckta gifver en föreställning. Anmärkningsvärdt är, att arbetsprisen i regel äro satta under förutsättning af »fri uppassning», d. v. s. arbetsgifvare skall bekosta nödigt hjälparbete med stafsågning, fyrning[1] och slipning. Äfven i sådan lista icke upptaget arbete kan dock utföras på ackord, om arbetsgifvare och arbetare kunna träffa öfverenskommelse om arbetspriset. Vinnes ej enighet härutinnan, utföres arbetet mot tidlön.

Vid tidlönsarbete betalas till fullt yrkeskunniga tunnbinderiarbetare dag- eller timlöner, hvilka gifva vid handen, att den aftalsenliga minimitimaflöningen i yrket utgör 40—50 öre. För tunnfabrikernas ofta med grofarbetare jämställda personal utgå dock afsevärdt lägre timlöner, vanligen utgörande 25—35 öre.

Enligt vissa aftal åtnjutes högre aflöning vid arbete utom verkstaden, såsom uppsättning af kar, arbete å smörlager o. d., än vid arbete å densamma. Vid »smutsigt» arbete, såsom reparationer af sill- och tjärtunnor eller oljefat, utgår ofta ett extra lönetillägg till såväl styck- som timlönsarbetare.

[1] I Stockholm bekostas af arbetsgifvaren den ångning af stäfverna, som är nödvändig för att göra dem böjliga, hvaremot arbetaren själf får betala den fyrning (torreldning) inuti det färdiggjorda kärlet, som måste ske, för att det ej senare skall gistna.

VIII. 8. Korkfabriker.

De 5 aftal, som insamlats från denna fabriksgrupp, beröra korkindustriens samtliga fabriker af någon betydelse och omkring 90 % af dess arbetare. Af de aftalsberörda arbetarna voro mer än hälften kvinnor.

Prislistorna för kvinnliga arbetare vid tre större fabriker i Stockholm, däribland rikets största anläggning i branschen, A.-B. Wicanders korkfabriker, finnas återgifna Del II, sid. 206 ff. För de manliga arbetarna, som utföra borrmaskinsskärning och rensning af kork, var ett aftal af år 1903 gällande.

Som af dessa framgår, sakna ifrågavarande aftal, med undantag af det från Göteborg, så godt som fullständigt »allmänna bestämmelser». T. o. m. arbetstidens längd framgår ej fullt klart. Den dagliga arbetstiden är enligt Stockholmsaftalet 10 timmar, enligt öfriga aftal 9 timmar. Veckoarbetstidens längd är däremot ej angifven, men kan på grundval af aftalens uppgifter beräknas till för Stockholmsaftalen 56 ½ timmar, för Skåneaftalen 52 ½ timmar och för Göteborgsaftalet 51 ½ timmar.

Vid arbete utöfver denna tid betalas en med 20—25 % förhöjd aflöning.

Aflöningen synes i hufvudsak utgå som stycklön. Korkens skärning, hvilken numera sällan sker för hand, utan i regel med maskin, betalas i allmänhet med stycklön. Stockholmsaftalen innehålla jämväl prislistor för korkens sortering och skiljning, medan räkning och stämpling betalas med tidlön.

Tidlönen är för de manliga arbetarna enligt samtliga aftal 45 öre per timme.[1] För kvinnliga arbetare växlar däremot aflöningen efter arbetets art. I Stockholm betalas räknerskor, stämplerskor och sortererskor med resp. 15, 14 och 12 kr. per vecka eller 30, 30 och 25 öre per timme. Enligt Skåneaftalen äro kvinnliga arbetares timlöner 20—22 öre, enligt Göteborgsaftalet 19—24 öre. Nybörjare i facket betalas vid en Stockholmsfabrik med 6 kr. per vecka de tre första månaderna, 7 kr. fjärde månaden, 8 kr. femte månaden, 9 kr. sjätte till tionde månaden, 10 kr. elfte och tolfte månaderna samt 11 kr. andra läroåret, detta under förutsättning, att lärlingarna icke fyllt 18 år. För äldre nyanställda äro begynnelselönerna 1 kr. högre per vecka än de angifna. I Göteborg utgöra kvinnliga nybörjares löner under de två första anställningsåren 13—20 öre per timme.

[1] Enligt nu gällande, år 1908 träffade aftal utgör i Stockholm minsta timpenning för manlig korkarbetare 50 öre. Äfven öfriga arbetspris hafva genom detta aftal något höjts, samtidigt med att arbetstiden nedsatts till 9 ½ tim. per dag och 54 tim. per vecka.

IX. Trämasse- och pappersindustri.

IX. 1. Trämassefabriker och pappersbruk.

Trämasse- och papperstillverkningen tillhör de jämförelsevis fåtaliga storexporterande fabriksindustrier, inom hvilka kollektivaftal kommit till afsevärd användning, i det ej mindre än 44 % af industriens till cirka 19,000 uppgående arbetareantal beräknats vara berörda af dylika aftal.[1] Dessa afse i regel hela produktionsprocessen vid ett företag, och de kunna sålunda efter fabrikernas art beröra antingen tillverkning af kemisk eller mekanisk trämassa eller fabrikation af papper eller papp eller slutligen båda dessa tillverkningsarter i förening.

Vid fabriker af dessa olika slag synas dock *arbetstids*bestämmelserna vara tämligen ensartade. Vid dagarbete är den dagliga arbetstiden i regel 10 timmar, ehuru den på lördagar plägar förkortas med någon timme. Detta gäller merendels endast en begränsad del af arbetsstyrkan, företrädesvis utearbetare, sysselsatta med lossning, lastning och dylika arbeten utom fabriksbyggnaden, samt reparationsarbetare såsom snickare, smeder och reparatörer. Stundom tillämpas dylik arbetstid äfven för en del af den vid den egentliga tillverkningen sysselsatta personalen, men enär själfva tillverkningsprocessen är af den beskaffenhet, att den icke tillåter ett oftare, t. ex. dagligen återkommande afbrott i de producerande maskinernas arbete ens för någon kortare stund, måste arbetet för hufvuddelen af de egentliga trämasse- och pappersfabriksarbetarna anordnas i form af omväxlande dag- och nattskift. Dessa äro enligt flertalet aftal anordnade som 12-timmarsskift. Vanligen medgifvas inga bestämda måltidsraster under skiftet, åtminstone beträffande de för tillverkningen viktigaste specialarbetarna, såsom slipare vid de mekaniska trämassefabrikerna, kokare vid sulfat- och sulfitfabrikerna samt maskinförare och maskinpassare vid pappersbruken, utan få dessa intaga sina måltider i arbetslokalen eller särskildt måltidsrum, »när det sig bäst passar», som det heter i ett aftal. Arbetarna i trämassefabrikernas vedrenserier samt pappersbrukens rullare, skärare, glättare och hissare hafva däremot ofta bestämda raster, hvarigenom den effektiva arbetstiden per skift blir 10 timmar. Ett dylikt »10-timmars skift» för alla arbetare omnämnes endast i ett enda aftal, afseende en cellulosafabrik i Uppsala län med 454 arbetare. Enligt detta aftal pågår arbetet vid skiftgång från söndag kl. 6 e. m. till lördag kl. 6 e. m., afbrutet på bestämda klockslag af hvilotider om sammanlagdt två timmar hvarje

[1] Hvad pappersmassefabrikerna beträffar, torde numera detta procenttal kunna sättas till cirka 80 %.

dag- och nattskift.[1] I trämassefabrikernas syrehus, ångpannehus och »massaskottning» ersättas dock, med hänsyn till det ansträngande och ansvarsfulla arbetet i dessa fabriksafdelningar, 12-timmarsskiften i allmänhet med 8-timmarsskift, och de i »massaskottningen» sysselsatta massaösarna hafva rätt till hvilotider, så att deras effektiva arbetstid i allmänhet uppgifves uppgå till endast halfva skiftlängden. Fullständigt genomfördt för hela personalen är 8-timmarsskift med tre hvarandra aflösande skiftlag endast vid tvänne trämassefabriker i Gäfleborgs län, tillsammans sysselsättande omkring 600 arbetare. Det ena af dessa aftal, afseende Bergvik och Ala nya A.-B:s sulfitfabrik Vansäter, är återgifvet Del II, sid. 210 ff. Enligt detta aftal pågår arbetet veckan rundt i trenne lag, hvilka aflösa hvarandra kl. 6 f. m., 2 e. m. och 10 e. m.[2]

Skiftarbete undantages i regel från aftalens bestämmelser om ersättning för öfvertidsarbete. Arbetare kan sålunda, när skiftväxlingen det nödvändiggör, få utan annan ersättning än dubbel skiftlön göra dubbla skift. »Arbetsgifvaren skall ordna så, att 24-timmarsskift undvikas», heter det dock i ett aftal.[3] I ett fall utlofva likväl de flesta aftal öfvertidsersättning åt skiftarbetare. Vid arbete under »söndagsstilleståndet», d. v. s. den tid från lördag afton eller söndag morgon till söndag afton, då fabriken vanligen står stilla, utgår nämligen en med 50—100 % förhöjd aflöning åt tidlönsarbetare. Denna förhöjning å dagsverksprisen brukar beträffande de dagarbetare, bland hvilka öfvertidsarbete företrädesvis ifrågakommer, nämligen reparationsarbetare, tillämpas för arbete under natt eller sön- och helgdag, under det godtgörelsen för arbete de närmaste timmarna före eller efter den ordinarie arbetstiden sällan öfverskrider 25 %.

Aflöningen utgår inom trämasse- och pappersindustrien dels som tidlön, dels som ackordslön, dels och vanligast slutligen i vissa på gränsen mellan dessa båda sväfvande, för industrien egendomliga former.

Egentligt stycklönsarbete förekommer inom ifrågavarande fabriksgrupp hufvudsakligen vid utearbete, såsom lossning af massaved, kol, kalksten och kis, emballering och lastning af pappersmassa och papper o. s. v., för hvilka arbeten betingspriset är satt per vagn, per kbm., per ton eller per bal. Vidare förekommer ackordsarbete,

---

[1] Vid detta arbetsställe tillämpas numera vanliga 12-timmarsskift.

[2] Inom pappersmasseindustrien arbeta numera träsliperierna samt sulfatfabrikerna med 12-timmarsskift, af hvilka per vecka göras 12 af två arbetslag (sålunda 6 per man och vecka); dessa fabriker stå stilla från lördag afton till söndag afton. Af sulfitfabrikerna hafva något öfver hälften samma arbetsordning, medan de öfriga stå stilla allenast från söndag morgon till afton och sålunda hafva 13 12-timmarsskift per vecka (6 1/2 per man och vecka), med undantag af två fabriker, som gå veckan rundt med 21 8-timmarsskift per vecka (7 per man och vecka).

[3] Från arbetsgifvarehåll uppgifves, att numera i dylika fall i allmänhet reservkarl inkallas.

vanligen i form af gruppackord, omväxlande med den nedan beskrifna tonlönen i cellulosafabrikernas trärenserier, där trämasseveden beredes för kokningen. Den här sysselsatta personalen, barkare, huggare, kapare, lastare etc., aflönas då vanligen per färdigberedt kok.

Vid dylika arbeten kan nämligen den enskildes eller åtminstone arbetslagets arbetsprestation uppmätas och bedömas, men detta är endast undantagsvis, såsom ifråga om tillverkningen af handgjordt papper (se Del II, sid. 214 § 10), fallet beträffande själfva fabrikationsarbetet, där den invecklade produktionsprocessen och de maskinella anordningarna endast sällan låta den enskilde arbetarens insats komma till synes. Vill man härvidlag, så mycket maskintekniken det medgifver, söka bevara ackordsaflöningens princip att sätta lönen i relation till arbetsprestationen, återstår knappast annat än att låta hela den vid tillverkningen sysselsatta arbetsstyrkan utgöra ett lag, arbetande på »gemensamhetsackord», för hvilket betalning afmätes efter företagets produktion under en viss tidsperiod. »Aflöning för fabrikationsarbete betalas efter ackord per ton för hela den kvantitet, som kan uppnås med de nuvarande fyra torkmaskinerna», heter det i det ofvannämnda, i Del II återgifna Vansätersaftalet. Huru denna tonlön tillämpas i praktiken framgår icke så klart af nämnda aftal, enär beträffande vissa arbetarekategorier här tillämpas nedan omnämnda premiesystem. Mera belysande är följande utdrag ur prislistan för en större sulfitfabrik i Jämtlands län:

	Ackord per ton. Öre.	Timlön vid extra arbete. Öre.		Ackord per ton. Öre.	Timlön vid extra arbete. Öre.
Massaösare . .	9	28	Maskinförare .	11·5	30
Silare	11	28	Passare . . .	9·5	28

Att märka är, att vid denna sulfitfabrik kokaren är anställd mot fast månadslön af 125 kr.; eljes är tonlön icke ovanlig i fabriker, där endast förste och andre kokare finnas, medan där verklig kokarbas är anställd, denne nästan alltid är månadsaflönad.

Stundom är dock tonlönen så lågt satt, att den endast utgår som en premie till eljes tidaflönade arbetare, och dylik kombinerad tid- och tonlön torde vara pappersmasseindustriens vanligaste aflöningsform. Huru lönelistan i detta fall gestaltar sig, framgår af nedanstående utdrag ur arbetsprislistan i ett aftal för en cellulosafabrik i Hallands län:

	Aflöning per skift. Kr.	timme. Öre.	bal. Öre.	Förtjänst per skift. Kr.
Syreberedare	3·25	33	½	4·15
Kokare	3·50	35	½	4·40
Hjälpkokare	2·80	30	½	3·70
Maskinförare	3·50	35	½	4·40

Vanligare är dock, att dessa »premier», »procent», »flitpengar» eller »tantiem» beräknas icke på fabrikens hela tillverkning, utan allenast på dess produktion öfver en viss fastställd kvantitet. Så föreskrifves i aftalet för en mindre sulfitfabrik i Östergötlands län, att till timlönerna kommer tantiem af 10 öre per ton massa, torr tänkt, utöfver 70 ton per vecka, men att nämnda tontal efter den nya kokarens igångsättande skall höjas till 100. Enligt prislistan för ett större träsliperi i Gäfleborgs län utgå flitpengar för hvad som tillverkas per dygn (i genomsnitt per aflöning) öfver 80 ton torr massa, hvarvid våt massa i betalningshänseende gäller för 40 % af torr sådan.

Tonlönen, särdeles i sistberörda gestaltning, synes, som nämndt, utgöra den förhärskande löneformen för trämassefabrikernas tillverkningsarbetare, men denna löneform förekommer jämväl i pappersbrukens aftal. Så utgå enligt aftalet för Kvarnsvedens pappersbruk, det största i riket (567 arbetare), utöfver skift-, dag- eller månadslönerna tonlöner, beräknade för de egentliga pappersarbetarna — maskinförare, öfrig maskinpersonal och holländeriarbetare — efter det papper, som tillverkas öfver 433 ton per maskin och månad, för öfrig personal efter en total produktionskvantitet af 2,600 ton. Detta är dock mera undantag, och de flesta pappersbruksaftalen innehålla endast tidlönsbestämmelser utan förbindelse med dylikt premiesystem.

Af hvad ofvan yttrats om trämasse- och pappersindustriens aflöningsformer, torde framgå svårigheten att på grundval af aftalens bestämmelser gifva en bild af lönenivån för de olika fabrikernas personal. Styck- och tonlönerna äro i detta afseende alldeles oanvändbara utan kännedom om resp. arbetares, maskins eller anläggnings produktionskapacitet. Och jämväl tidlönssatserna gifva inom denna industri sällan en exakt bild af lönenivån, då till tidlönen ofta komma, förutom de ofvan angifna, stundom till afsevärda belopp uppgående premierna, naturaförmåner i växlande omfång och penningvärde, såsom fri bostad, fri vedbrand och fria skatter. Af dessa är fri bostad den viktigaste, och denna förmån omnämnes i 25 aftal. Flertalet af dessa innehålla dock, att arbetsgifvare i stället för fria husrum kan tilldela arbetare ett hyresbidrag, hvars belopp fastställes i aftalet. Detta bidrag brukar för ogift arbetare motsvara hyra för ett rum och utgöra omkring 4—5 kr. per månad,

under det gift arbetare månatligen erhåller 6—10 kr. såsom ersättning för lägenhet om ett rum och kök. I ett aftal utgör hyresersättningen ej mindre än 200 kr. per år, men detta afser en fabrik, belägen i staden Norrköping. Efter liknande grunder aflöses i några aftal det arbetarna eljes fritt tillhandahållna bränslet genom särskilda vedpengar. Ännu ett steg längre gå de aftal, där naturaförmånerna ej endast värderas i penningar, utan där de fullständigt försvinna genom att inräknas i tidlöner och ackordspris. Ett aftal af denna typ är det ofvannämnda Vansätersaftalet, enligt hvilket arbetare, som bo i bolagets bostäder, skola enligt upprättade hyreskontrakt erlägga i årshyra för ett rum och kök 100 kr., för ett rum med spis 60 kr. och för sämre lägenheter i förhållande därefter, samt för affallsved betala 1·50 kr. per kbm. och för ribbved 0·50 kr. per enbetslass.[1]

I tabellbilagan göres nu ett försök att sammanställa på grundval af i aftalen förefintliga månads-, vecko-, skift-, dag- och timlönsbestämmelser och i dem förekommande naturaförmånsvärderingar beräknade minimiskiftförtjänster för lägre aflönade manliga trämasse- och pappersarbetare. Såsom typ för dessa har företrädesvis tagits passare vid pappersmaskiner och trämassefabrikernas vattningsmaskiner. Som af tabellbilagan framgår, äro dessa skiftlöner mycket olika, på olika orter växlande mellan 2·16 och 3·60 kr. Bortser man från samtliga de uppgifter, där till penninglönen komma premier eller ej värderade naturaförmåner, blifva motsvarande siffror 2·73 och 3·60 kr. Dessa siffror kunna dock ej tillmätas större vitsord, enär de afse endast 9 fabriker.

Hvad ofvan sagts om manliga tillverkningsarbetare, gäller äfven om de kvinnliga arbetare, hvilka inom industrien sysselsättas som balsömmerskor, papperssortererskor o. d. De aflönas i regel på ackord, och torde deras förtjänst betydligt understiga de manliga arbetarnas.

Hvad de vid tillverkningen icke sysselsatta arbetarna beträffar, betalas utearbete, som ofvan nämnts, hufvudsakligen med stycklön. Anmärkas bör, att ett par aftal för norrländska trämassefabriker innehålla den från sågverksprislistorna kända timlönen för dagsverksarbete, hvilken »allmänna timpenning» här sättes till 27—30 öre.

Så godt som uteslutande med timlön aflönas däremot trämasse- och pappersfabrikernas verkstadsarbetare, hvartill räknas elektriker, reparatörer, smeder, gjutare, plåtslagare, timmermän, snickare, fabriksmurare m. fl. Dessas löner synas i regel vara de vanliga i orten gällande, och det meromtalade Vansätersaftalet stadgar, att

[1] Inom pappersmasseindustrien äro numera naturaförmånerna aflösta och helt kontant aflöning införd: sålunda erhålla arbetarna bostad i arbetsgifvarens hus allenast mot månatliga löneafdrag af 8—10 kr. och ved endast till i aftalen fastställdt pris. Vid pappersbruken med tillhörande trämassefabriker finnas däremot ännu i gällande kraft ett antal aftal med naturaförmåner.

»järn- och träarbetare betalas enligt bifogad prislista, upprättad i enlighet med Verkstadsföreningens prislista för orten». Med sistnämnda lista afses tydligen riksaftalet inom den mekaniska verkstadsindustrien (se sid. 162).

IX. 2. Bokbinderier, kartongfabriker m. fl.

Under det egentligt bokbinderiarbete ännu företrädesvis bedrifves af handtverksmästare, hafva på åtskilliga orter betydande fabriker uppstått för tillverkning af kontorsböcker, skrifböcker, kartonger, portföljer, påsar, kuvert o. d., stundom såsom specialafdelningar af pappersbruk eller boktryckerier och litografiska anstalter, men oftare såsom själfständiga företag. Vid dylika arbetsställen anställda arbetare hafva en gemensam organisation i Svenska bokbindareförbundet.

Denna organisation står också som kontrahent å arbetaresidan beträffande 13 af de 14 kollektivaftal, som insamlats från denna näringsgren. Hvart och ett af dessa aftal reglerar arbetsvillkoren för samtliga eller flertalet yrket tillhörande företag inom en eller t. o. m. flera orter, och tillsammans beröra aftalen omkring 220 fabrikanter och handtverksmästare, hos hvilka voro anställda cirka 3,750 arbetare. Af aftalen äro Uppsala- och Göteborgsaftalen träffade 1905, och samma år ingicks äfven Stockholmsaftalet, ehuru det erhöll gällande kraft först fr. o. m. följande år. Vid underhandlingarna om de båda senare aftalen uttalades från arbetsgifvarehåll en önskan, att arbetsförhållandena inom yrket måtte blifva likartadt reglerade öfver hela landet, och i anledning häraf utarbetades på grundval af Stockholms- och Göteborgsaftalen af Svenska bokbindareförbundet en »landstariff» (Del II, sid. 215 ff.), hvilken under år 1906 utsändes till förbundets afdelningar med uppmaning att förmå resp. arbetsgifvare att godkänna densamma. Tariffen var afsedd att gälla å samtliga arbetsplatser i riket, med undantag af Stockholm, Eskilstuna och Göteborg med omgifningar. Detta riksaftal mötte dock motstånd från arbetsgifvarna, af hvilka ett flertal sedan år 1900 voro sammanslutna till Sveriges bokbinderiidkareförening, och under åren 1906 och 1907 godkändes »landstariffen» oförändrad endast å sex orter, medan å åtskilliga andra platser aftal uppgjordes i nära anslutning till det från »landstariffen» något afvikande Stockholmsaftalet.

Ehuru formligt riksaftal sålunda icke finnes inom yrket, förete dock förefintliga aftal, på grund af sättet för sin tillkomst, väsentlig öfverensstämmelse i viktiga punkter. Detta är framför allt förhållandet beträffande arbetstiden. Uppsalaaftalet föreskrifver 56 arbetstimmar per vecka under månaderna september—maj, hvaremot arbetstiden under de tre sommarmånaderna sänkes till 54 tim-

mar.[1] Öfriga aftal påbjuda en successiv minskning af ordinarie arbetstidens längd på så sätt, att den under åren 1906 och 1907 skall utgöra 55½ timmar per vecka, men fr. o. m. 1908 års ingång sänkas till 54 timmar. Dessa timmar skola uttagas under veckans fem första dagar mellan kl. 7 f. m. och 8 e. m., under lördag (och helgdagsafton) mellan kl. 7 f. m. och 2 e. m.

Semester föreskrifves i flertalet aftal så till vida, att arbetare, som minst ett år varit anställd hos arbetsgifvaren, kan på begäran erhålla ledighet en sommarvecka med eller utan bidrag af arbetsgifvaren.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden tillkommer särskild ersättning, hvilken för de två första öfvertidstimmarna på söckendag utgår med 33⅓ %, för annan öfvertid med 100 % (i Göteborg 50 %) af veckolönen. Påfordras arbete under jul-, nyårs- och midsommardag eller under de 7 timmars fritid, som enligt flera aftal skall följa på öfvertidsarbete, höjes tillägget till 150 %. Vid styckarbete utgår efter samma grunder beräknad tilläggsbetalning per timme.

Arbetet inom bokbinderiyrket utföres nämligen såväl mot ackords- som tidlön. Stockholmsaftalet och landstariffen innehålla synnerligen utförliga ackordstariffer för falsning, häftning och partiarbeten, medan Malmö- och Göteborgsaftalen endast föreskrifva, att ackordsuppgörelser skola baseras på minimilönen.

Denna utgår enligt samtliga aftal som veckolön. För att uppnå fullgod arbetares aflöning har den manlige arbetaren först att genomgå fyra års lärotid, vanligen påbörjad under sextonde lefnadsåret, hvarunder aflöningen stegvis höjes från 6—7 kr. till 16—17 kr. Under de därpå följande fyra eller fem åren betraktas han som »utlärling» och aflönas med minimilön om 17—23 kr. Först därefter anses bokbindaren som fullt utlärd och blir berättigad till aftalets högsta minimilön.

I »landstariffen» fördelas de orter, där bokbinderi eller därmed jämställdt företag finnes, i fyra grupper, af hvilka den första omfattar Norrland samt fem större städer i södra och mellersta Sverige, den andra ett tjugutal medelstora städer eller som dyrorter betecknade smärre platser, den tredje öfriga orter norr om Stockholm, Mälaren, Hjälmaren, Örebro, Kristinehamn och Karlstad samt ett sextiotal orter, belägna söder om denna gränslinje, den fjärde slutligen öfriga delen af riket — Stockholm, Eskilstuna och Göteborg med omgifningar stå, som ofvan nämnts, utom gruppindelningen. För grupp I skall fullt utlärd arbetares minimiveckolön utgöra 24 kr., för grupp II 23 kr., för grupp III 22 kr., för grupp IV 21 kr.

[1] Enligt det nu gällande, år 1908 ingångna aftalet utgör arbetstiden året om 54 timmar.

Ehuru »landstariffen» vid 1907 års slut oförändrad endast var genomförd å sex orter, hvaraf inga tillhörande grupp III eller IV, finnes intet aftal, hvari fullt utlärd arbetares minimilön understiger 21 kr. Stockholmsaftalet sätter veckolönen för bokbindare, som genomgått läro- och »utlärlingsår», till 25 kr. Huru ifrågavarande löner i öfrigt gestalta sig på olika orter framgår ej så klart af tabellbilagan, där veckolönen meddelas för andra året efter lärotidens slut, som af efterföljande tabell, där såväl »utlärlings-» som slutlöner äro upptagna. Framhållas må, att båda tabellerna återgifva löneförhållandena vid 1907 års slut, utan afseende på senare inträffade förändringar.[1]

Tab. E. Veckolöner inom bokbinderiyrket vid 1907 års slut.

Län och ort.	År för aftalets ikraftträdande.	Antal berörda arbetare.	Minimiveckolön för män		Minimiveckolön för kvinnor	
			under de två första åren.	efter 5 år.	under de två första åren.	efter 5 år.
Stockholms stad	1906	1,598	20·00	25·00	13·50	14·50
Uppsala län: Uppsala . .	1905	125	17·00	21·00	10·50	12·50
Södermanl. län: Eskilstuna .	1906	214	20·00	24·00	13·50	14·50
Östergötl. län: Linköping .	1907	46	[2]20·00	23·00	[2]12·00	13·00
Norrköping .	1907	587	[2]20·00	23·00	[2]12·00	13·00
Kalmar län: Oskarshamn	1907	135	18·00	22·50	11·00	12·00
Västervik . .	1907	6	18·00	22·50	11·50	13·00
Kristianst. län: Kristianstad	1907	30	20·00	23·00	13·00	13·00
Landsbygden	1906	2	20·00	23·00	13·00	13·00
Malmöhus län: Malmö . . .	1907	147	20·00	24·00	13·00	13·00
Lund	1907	37	20·00	23·00	13·00	13·00
Hälsingborg .	1907	95	20·00	24·00	13·00	14·00
Trelleborg .	1907	12	20·00	23·00	13·00	13·00
Landsbygden	1907	32	20·00	24·00	13·00	13·00
Göteb. o. Boh. län: Göteborg	1905	504	19·00	24·00	13·00	13·00
Värml. län: Karlstad . .	1907	43	20·00	24·00	13·00	14·00
Örebro län: Örebro . . .	1907	44	20·00	23·00	13·00	13·00
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	79	20·00	24·00	13·00	14·00
Västernorrl. län: Sundsvall	1907	14	20·00	24·00	13·00	14·00

[1] Sålunda utgör enligt det f. o. m. år 1908 gällande aftalet för Uppsala veckolön för utlärd manlig arbetare 20—24 kr. och för utlärd kvinnlig arbetare 13—14 kr. Enligt det vid samma tid ingångna Stockholmsaftalet utgöra minimitimlönerna för utlärda manliga arbetare 40—50 öre och för utlärda kvinnliga 27—32 öre, hvilket motsvarar veckolöner af resp. 22—27 och 15—17 kr.

[2] Först under andra året.

Som synes, upptager denna tabell lönesatser jämväl för kvinnliga arbetare, och dessa utgöra mellan hälften och tre fjärdedelar af yrkets hela aftalsberörda personal. För att uppnå tabellens minimilöner kräfves äfven af de kvinnliga arbetarna genomgången lärotid, hvilken vanligen uppgår till tre år. Härunder utgår en veckolön af 6—11 kr. Anmärkas bör, att flertalet aftal, hvaribland såväl landstariffen som Stockholmsaftalet, noggrant angifva, hvilka arbeten skola utföras af kvinnlig arbetare mot kvinnlig lön. Dessa äro genomgående af lättare art. Sysselsättes kvinnlig arbetare vid häft-, pagineringS- eller linjeringsmaskin, höjes veckolönen med 1 kr. Ännu tyngre eller mera kvalificeradt arbete räknas som »manligt», och utför arbeterska sådant, erhåller hon därför samma betalning som manlig arbetare.

X. Grafisk industri.

X. 1. Boktryckerier och stilgjuterier.[1]

Boktryckeriindustrien är den näringsgren, i hvilken riksaftal tidigast blifvit infördt (jfr dock sid. 85) och där det nått sin proportionsvis största utbredning.

Sedan sättare, tryckare och andra typografiska arbetare år 1887 erhållit en riksorganisation i Svenska typografförbundet och boktryckeriägarna sex år senare i Allmänna svenska boktryckareföreningen[2] fått en arbetsgifvareorganisation af modern typ, förefanns möjlighet att genom öfverenskommelse mellan dessa båda, flertalet yrkesutöfvare omfattande organisationer, enhetligt reglera boktryckeriindustriens arbetsförhållanden för riket i dess helhet. Sådant aftal kom dock till stånd först genom de år 1903 öfverenskomna tariffer för de typografiska yrkena i Sverige, hvilka jämte af de båda föreningarnas delegerade utarbetade förklaringar och tillägg (»1903 års tariffkommittés beslut») tillsammans utgöra ett riksaftal för arbetare i sätterier, tryckerier och stilgjuterier (Del II, sid. 225 ff.). Af dessa arbetsställens till omkring 7,000 beräknade personal torde ifrågavarande aftal beröra 93 %.

Den arbetstid, som föreskrifves i typograftariffen, utgör för civiltryckerier 54 timmar per vecka, och samma längd har den å tryckerier, utgifvande icke daglig tidning. Dessa arbetstimmar skola uttagas mellan kl. 7 f. m. och 7 e. m. Vid de dagliga tid-

[1] För en utförligare framställning af nedan berörda förhållanden hänvisas till Arbetsstatistik A: 7, sid. 163* ff.

[2] Numera Svenska boktryckareföreningen.

ningarnas tryckerier är arbetstiden däremot 8 timmar, vid morgontidningar delvis förlagda till natten. Här försiggår också ofta arbetet på skift, och beträffande sådant arbete bestämmer tariffen, att skiftlagen skola fortgå hel vecka samt växla mellan resp. arbetare så, att ständigt nattarbete undvikes.

I fråga om semester innehåller typograftariffen inga föreskrifter, medan däremot i tariffkommitténs beslut en hemställan göres till resp. arbetsgifvare att ordna arbetsförhållandena så, att möjlighet beredes för ett allmänt införande af två veckors ledighet eller däröfver för arbetspersonalen med bidrag af arbetsgifvaren. Sådan semester torde också hafva blifvit införd vid flertalet större tidningstryckerier.

Vid arbete utöfver den i tariffen bestämda arbetstiden utgår särskild ersättning, hvilken i allmänhet utgör 50 % af den ordinarie lönen vid arbete under de tre första timmarna efter ordinarie arbetstidens slut och under sön- och helgdagar intill kl. 1 e. m., samt 100 % vid arbete å annan öfvertid, med undantag af nyårsdagen, midsommardagen och juldagen, då tillägget uppgår till 150 %. För vissa arbeten gälla särskilda bestämmelser; så betingar maskinsättning på öfvertid alltid 100 % förhöjning.

Arbetslönen kan enligt tariffen beräknas såväl såsom tidlön som såsom ackordslön.

Handsättarens arbete är, såsom lätt uppmät- och bedömbart, väl ägnadt att utföras mot lön per styck. Tarifferna för civil- och tidningssättning innehålla också utförliga regler för ackordslönens beräkning på basis af ett visst, för olika orter växlande grundpris per 1,000 bokstäfver svensk slätsättning och med procentuella förhöjningar å grundpriset för svårare eller mera tidsödande arbeten. På ackord utföres jämväl stilgjutning, hvarvid såväl hand- som maskingjutare aflönas per kg. gjutna typer. I likhet med cigarrindustriaftalet (sid. 86) innebär sålunda typograftariffen ett genomförande af enhetliga normer för ackordsprisens beräkning öfver hela riket.

Öfriga typografiska arbeten — maskinsättning, tryckning med digelpress, snällpress eller rotationspress, stereotypering och galvanisering — utföras däremot icke på »beräkning», utan hufvudsakligen mot tidlön. Denna utgår som veckolön, och ehuru tarifferna endast syssla med minimilöner, innehålla de dock talrika bestämmelser om dessa lönesatsers höjd för olika arbetaregrupper och vid olika arbeten samt å olika orter.

Betraktar man lönesatserna för olika specialarbetare, utan afseende på tryckortens läge, befinnes den tariffenliga minimiveckolönen för vuxen manlig typograf växla mellan 16 kr., som betalas utlärd digelpresstryckare, och 38 kr., som åtnjutes af fast anställd

maskinsättare å daglig landsortstidning med nattarbete intill kl. 3·30 f. m. Lägsta veckolönen för handsättare och tryckare, hvilken å vanliga boktryckerier utgör 20 kr., är afsevärdt högre å tidningstryckerier, särskildt sådana, där regelbundet nattarbete förekommer, vid hvilka minimiveckolönen kan ökas till 31 kr.

Nu angifna lönesatser beteckna, som nämndt, endast en klassificering af arbetarna i lönegrupper efter deras arbetes art och ansvar. Tariffen kompletterar dock denna gruppering med en annan, som tager hänsyn till lefnadskostnadernas olika höjd på olika orter. Förenämnda lönesatser äro därför, som antydts, allenast rådande i landsorten eller på vissa, såsom jämförelsevis billiga ansedda orter. I Stockholm och Sundbyberg höjes däremot 20-kronorsminimilönen för civilsättning efter två års anställning i yrket till 22 kr. och efter ytterligare två år till 24 kr.; i tjugufyra större städer eller Norrlandsorter åtnjuter den utlärde sättaren efter två års vana i yrket 21 kr. För maskinsättare med ofvan angifna arbete är minimiveckolönen i Stockholm 40 kr., och tidningshandsättare kunna där uppnå en minimiveckolön af intill 36 kr.

En ännu noggrannare anpassning af aflöningens höjd efter de antagna lefnadskostnaderna å olika orter har möjliggjorts genom att kombinera nyssnämnda ortsgruppering med en annan, hvari tryckorterna fördelas efter det å resp. plats arbetarna tillkommande lokaltillägg. Detta uttryck angifver kvartalsvis utbetaladt hyresbidrag, utgörande viss procent af arbetarens hela förtjänst. Tariffen sätter denna procentsats till 15 % för Stockholm, Sundbyberg, Eskilstuna, Gäfle, Gellivare, Göteborg, Luleå, Malmberget och Malmö, till 10 % för femtioen större städer och Norrlandsorter samt till 5 % för fyrtionio mindre samhällen. Öfriga tjugu tryckorter åtnjuta intet lokaltillägg. Efter samma grunder är jämväl graderadt det förut omnämnda grundpriset per 1,000 bokstäfver vid »beräkningssättning».

Den dyrortsindelning, som blir resultatet af en kombination af dessa båda grupperingar, framgår af följande tab. F., hvari äfven de ofvan omnämnda grundprisen för civilsättning per 1,000 bokstäfver petit, borgis och korpus kägel meddelas, samt där antalet å resp. orter anställda typografer införts efter tabellbilagan. I tabellen äro de tre minimilönsgrupperna betecknade resp. A, B och C, de fyra lokaltilläggsgrupperna resp. 1, 2, 3 och 4. För att trots denna dubbla dyrortsskala likväl möjliggöra en direkt jämförelse mellan de olika löneklasserna har tillfogats en kolumn, hvari angifvas de lokaltillägg, som inom resp. ortsgrupper skulle utgå, om minimiveckolönen vore 20 kr. samt grundpriset för sättning af 1,000 bokstäfver 30 öre å samtliga tryckorter.

Tab. F. Lönesatser för civilsättning m. m. å olika orter.

Ortsgrupper.	Löneklass.	Lokaltilläggsklass.	Antal typografer.	Grundpris för sättning af 1,000 bokstäfver. Öre.	Minimiveckolön. Kr.	Lokaltillägg. %	Lokaltillägg, *om* grundpris och minimilön öfverallt vore resp. 30 öre och 20 kr. %
Stockholm och Sundbyberg . . .	A	1	2,611	35	20–22–24	15	35
Stora städer, större Norrlandsorter m. fl.	B	1	1,142	32	20–21	15	20
Större städer, mindre Norrlandsstäder m. fl.	B	2	1,116	32	20–21	10	15
Residensstäder m. fl.	C	2	1,074	30	20	10	10
Mindre landsortsstäder m. fl. . . .	C	3	520	30	20	5	5
Öfriga städer och orter	C	4	65	30	20	0	0

Denna tabell kan jämväl i viss mån betraktas som ett sammandrag af tabellbilagan, där för olika orter meddelas lägsta veckolön för handsättare första året efter lärotidens slut, ehuru lokaltillägget här beräknas blott på grundval af lägsta minimilönen och tillagts denna. Här tages sålunda ingen hänsyn till de högre minimilöner, som, såsom ofvan anmärkts, tillkomma typografer på vissa orter. Tillägges lokaltillägget till denna tariffenliga slutlön i stället för till begynnelselönen, skulle veckoaflöningen utgöra för handsättare i ort tillhörande grupp A kr. 27·60, tillhörande grupp B: 1 kr. 24·15 och tillhörande grupp B: 2 kr. 23·10.

Efter samma grunder som civilsättares aflöning växlar efter arbetsortens dyrortsklass jämväl tidningssättares (högsta minimiveckolön jämte lokaltillägg i Stockholm 41·40 kr.), maskinsättares (högsta minimiveckolön jämte lokaltillägg i Stockholm 46 kr.), snällpresstryckares, rotationspresstryckares, stereotypörers och galvanisörers aflöning. Stilgjutare aflönas i Stockholm såsom civilsättare och hafva i Lund 22 kr. minimiveckolön, lokaltillägget oberäknadt. För digelpresstryckare och iläggare är däremot veckolönen (frånsedt lokaltillägget) densamma öfverallt och utgör första året 10 kr., andra året 13 kr. och därefter, dock icke före fyllda 20 år, 16 kr. Aflöningen för kvinnliga iläggare utgår enligt tariffen med 9 kr. första året, 11 kr. andra året och 12 kr. för den följande tiden efter fyllda 20 år, allt per vecka. Detta är det

enda egentliga undantaget från tariffens regel, att för kvinnliga arbetare samma regler skola gälla som för manliga.[1]

Då sålunda aflöningen är lika för manlig och kvinnlig typograf, äro fordringarna på utbildning det äfven. Lärotiden är för sättare- och stilgjutarelärlingar fyra år, hvarunder veckolönen stegvis höjes från 6 till 15 kr. Snällpresstryckarelärlingar hafva tre à fyra års lärotid med 8—17 kr. veckolön, digelpresstryckare- och iläggarelärlingar två års utbildningstid med resp. 6 och 8 kr. veckolön, hvilken för kvinnliga iläggarelärlingar sänkes till resp. 5 och 7 kr.

X. 2. Kemigrafiska anstalter.

Sedan någon tid tillbaka hafva de kemigrafiska arbetarna utgjort en särskild sektion af Svenska typografförbundet, och när denna sektion år 1907 uppnått ett afsevärdt medlemsantal, ansåg den tiden vara inne att förskaffa sina medlemmar en tariff liknande dem, under hvilka boktryckeriernas personal arbetar. För detta ändamål trädde sektionen i underhandling med sina till Grafiska reproduktionsanstalternas förening anslutna arbetsgifvare, och resultatet blef ett efter typograftariffens förebild uppgjordt riksaftal, hvilket undertecknades i november 1907 att gälla till 1911 års utgång (Del II, sid. 260 ff.). Af denna tariff för de kemigrafiska yrkena i Sverige torde beröras så godt som alla rikets kemigrafer, omkring 300 till antalet.

Ordinarie arbetstiden utgör 8¼ timmar per dag med undantag af lördagar, då den är 7¼ timmar. Dessa arbetstimmar skola förläggas mellan kl. 8 f. m. och 5 (lördagar 4) e. m., tidningstryckeri dock obetaget, att efter öfverenskommelse uttaga arbetstiden under eftermiddagen och kvällen intill kl. 12 midnatt.

Vid annat nattarbete utgår 50 % tillägg till ordinarie aflöning, och samma procentförhöjning tillämpas vid sön- och helgdagsarbete med undantag af nyårs-, midsommar- och juldagen, då extrabetalningen utgör 150 %. Öfvertidsprocenten för arbete under de två första timmarna efter ordinarie arbetstidens slut är 25 %, men intet tillägg betalas, då någon eller några af personalen begagna sig af semester. Aftalet föreskrifver nämligen, att arbetare, som ett år varit anställd vid kemigrafisk anstalt, är berättigad till en

[1] I det för tiden 1/10 1910—1/7 1914 gällande kollektivaftalet för de typografiska yrkena i Sverige har lokaltillägget inräknats i lönen och genom sammanförande af löne- och lokaltilläggsklasserna erhållits en enhetlig dyrortsgruppering af rikets tryckorter i 6 klasser. I dessa utgör lägsta veckolönen för utlärd handsättare vid civilarbete och därmed jämställda arbetare under de två första åren resp. 26, 26, 24·50, 24·50, 23 och 22 kr. samt efter fyra år resp. 30, 27·50, 26, 24·50, 23 och 22 kr. Utlärd maskinsättare och gjutare vid monotypemaskin har i klass I (Stockholm och Sundbyberg) å daglig tidning en minimiveckolön af 40 kr. Digelpresstryckare med 2 års yrkesvana aflönas vid fyllda 20 år med 17·25—21 kr., vid fyllda 22 år med 18·25—22 kr. per vecka.

veckas ledighet med full aflöning på tid, som principalen bestämmer.

Enär tariffen saknar ackordsbestämmelser, synes arbetet så godt som uteslutande ske mot tidlön, hvilken utgår som veckolön. Fotograf, etsare, öfverförare, ljustryckare, preparatör och retuschör har först att genomgå fyra års lärotid, hvarunder veckolönen stegvis höjes från 8 till 18 kr. Därefter anses han som utlärd kemigrafisk medhjälpare och åtnjuter i minimiveckolön under de två första arbetsåren 24 kr., under de tre därpå följande 28 kr. och därefter 30 kr. Gradering af lönesatserna efter lefnadskostnaderna å olika orter torde ansetts obehöflig, då de aftalsberörda kemigrafiska anstalterna med ett obetydligt undantag äro belägna i storstäderna Stockholm, Malmö och Göteborg eller deras närmaste omgifningar.

Tariffen innehåller jämväl lönesatser för hjälparbetare, hvilka icke utföra självständigt arbete, utan endast tjänstgöra som biträden åt de utlärda kemigraferna. Hjälparbetarelönen är första året 6 kr. per vecka, andra året 9 kr., tredje året 12 kr. och fjärde året 15 kr., hvarefter den efter öfverenskommelse kan höjas.

Det från typograftariffen kända lokaltillägget återkommer i kemigraftariffens föreskrift om, att från 1910 års ingång särskildt hyresbidrag skall kvartalsvis utbetalas. Detta utgår i allmänhet med 10 % af den ordinarie veckolönen, men för hjälparbetare och lärlingar med under två års vana i yrket utgör tillägget endast 5 %.

För kvinnliga medhjälpare, hjälparbetare och lärlingar gälla samma bestämmelser som för motsvarande manliga arbetaregrupper.

X. 3. Litografiska anstalter.

De litografiska arbetarna äro de enda af de grafiska yrkenas utöfvare, hvilkas arbetsförhållanden ännu icke blifvit enhetligt reglerade för riket i dess helhet. Orsaken härtill torde förnämligast vara den, att yrkets arbetsgifvare- och arbetareorganisationer äro af mycket ungt datum. Internationella litografiska förbundet i Sverige stiftades nämligen år 1904, och först år 1908 erhöllo arbetsgifvarna en riksorganisation i Sveriges litografiska tryckeriägares förening. Sistnämnda organisation har därföre icke medverkat vid tillkomsten af något af de aftal, som utgöra föremål för denna undersökning, utan dessa äro samtliga ingångna af enskilda firmor. Organisationstanken framträder dock klart i Stockholmsaftalets (Del II, sid. 260 ff.) bestämmelse, att därest under aftalets giltighetstid å arbetsgifvaresidan bildas en förening för hufvudstaden eller en landsförening med Stockholmsafdelning, aftalet skall vara bindande och tillämpligt jämväl för nämnda förening eller afdelning, hvilken då skall företräda de till densamma anslutna arbetsgifvare, som nu hvar för sig

underskrifvit aftalet. På arbetaresidan står Litografförbundet eller någon dess lokalafdelning såsom kontrahent till 10 af de 15 aftal, berörande 33 arbetsgifvare med 1,031 arbetare, som insamlats från näringsgrenen. Denna omständighet samt likartade arbetsförhållanden torde förklara den öfverensstämmelse, de flesta litografaftalen visa sinsemellan.[1]

Detta är särskildt förhållandet i fråga om arbetstiden, hvars längd enligt sex aftal, omfattande nära $^7/_{10}$ af de aftalsberörda arbetarne, utgör 9 timmar per dag och 54 (i ett fall 53) timmar per vecka. De fem aftal, som föreskrifva en arbetstid af 10 timmar per dag eller $55^1/_2$—59 timmar per vecka äro antingen af äldre datum eller taga hänsyn till särskilda förhållanden. Det till denna grupp hörande Eskilstunaaftalet fastställer visserligen en arbetstid af $55^1/_2$ timmar för år 1907, men af endast 54 timmar för tiden därefter. Arbetstimmarna skola enligt 10 aftal förläggas mellan kl. 7 f. m. och 7 e. m. Denna arbetstid afser dock enligt flera aftal endast vissa arbeten eller arbetaregrupper. Enligt Stockholmsaftalet äro vid »genomgående arbetstid» arbetstimmarna endast $52^1/_2$, och enligt sex aftal är arbetstiden för litografer afsevärdt kortare än den ofvan angifna, som vid ifrågavarande officiner endast gäller stentryckare och stenslipare samt ljustryckare, hvilka sistnämnda dock knappt kunna räknas till litografiska arbetare. Arbetstiden enligt dessa aftal framgår af följande tablå:

Ort.	Litografer. Timmar per vecka.	Stentryckare m. fl. Timmar per vecka.
Linköping	53	56
Malmö (2 aftal)	51	54
Hälsingborg	51	54
Arlöf (Malmöhus län)	47	53
Göteborg	50	54

Enligt 10 aftal åtnjuta arbetarna omkring en veckas semester under sommarmånaderna, hvilken förmån i ett aftal är inskränkt till öfver- och snällpresstryckare, men enligt öfriga gäller samtliga utlärda arbetare, som varit minst ett år i arbetsgifvarens tjänst.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden utgår särskildt tillägg, hvilket för arbete de två första timmarna efter arbetstidens

[1] Ett slags riksaftal ingicks i dec. 1910 mellan Sveriges litografiska tryckeriägares förening och Internationella litografiska förbundet i Sverige. Öfverenskommelsen innebar förnämligast tillsättande af en lönenämnd samt prolongering af gällande tariffer intill 1 1 1915 med några löneförändringar, bland hvilka må nämnas, att utlärda tryckares veckolön under första och andra åren fastställdes till resp. 20 och 21 kr. i Göteborg samt 18 och 21 kr. i Linköping; stensliparelönen bestämdes till 18 kr. per vecka i dessa båda städer samt i Eskilstuna. Erinras må, att till dessa löner komma lokaltillägg af 15 % i Göteborg och Eskilstuna samt 10 % i Linköping.

slut utgör 25, 33⅓ eller 50 %, för annat öfvertidsarbete 50 eller 100 % af den vanliga aflöningen.

Denna synes af aftalen att döma endast sällan utgå som ackordslön, i det flertalet aftal sakna bestämmelser om sådan lön. Stockholmsaftalet föreskrifver dock i likhet med två andra aftal, att vid styckarbete veckolönen skall vara garanterad. Norrköpingsaftalet innehåller arbetspris per 1,000 aftryck för bronsering för hand eller på maskin, under det flertalet öfriga aftal för detta arbete föreskrifva per timme eller styck beräknade tillägg till ordinarie tidlönen.

I regel utgår lönen inom yrket i form af fast veckolön. För att kunna göra anspråk på utlärd litografisk arbetares aflöning kräfves att hafva tjänstgjort som biträde vid press samt genomgått fyra (enligt två aftal fem) års lärotid, hvarunder aflöningen, hvilken stundom är olika för stentryckarelärling och litograflärling, stegvis höjes från 6—8 till 13—16 kr. per vecka. Därefter uppnås en veckolön af 16—22 kr., och först efter ett eller ett par utlärlingsår erhålles den utlärde litografens eller tryckarens minimiveckolön, hvilken i aftalen växlar mellan 18 och 26 kr. För stenslipare innehålla sju aftal särskilda lönesatser om 15—22 kr. per vecka, sålunda afsevärdt lägre än för de med mera kvalificeradt arbete sysselsatta. Maskintryckare, som vid förfall för annan arbetare tillser två pressar, aflönas med en och en half veckolön.

Dessa minimilöner blifva dock afsevärdt förhöjda genom det lokaltillägg, hvilket enligt aftalen kommer litografer liksom öfriga grafiska arbetare till del. Detta kvartalsvis utbetalade hyresbidrag beräknas på arbetarens hela förtjänst och utgör i Stockholm, Eskilstuna, Göteborg och Gäfle 15 %, i Hälsingborg 5 % och å öfriga orter 10 %, med undantag af Kalmar, där aftalet ej synes föreskrifva dylikt bidrag. Lokaltillägget tillkommer i regel endast utlärda arbetare, enligt några aftal dock jämväl lärlingar. De Litografförbundet icke tillhörande, med diverse transportarbeten sysselsatta grofarbetare, med hvilka ett par litografiska anstalter träffat aftal om 18—20 kr. veckolön, åtnjuta däremot intet dylikt tillägg.

Beräknas lokaltillägget på minimiveckolönen och tillägges denna, uppnås de minimiveckoförtjänster för utlärda litografiska arbetare, hvilka återfinnas i tabellbilagan. Veckoaflöningarna skulle sålunda å olika orter växla mellan kr. 27·60, som åtnjutes i Stockholm, och 19·80, som betalas i Jönköping. Bortsedt från Stockholm synes den vanliga minimiveckoförtjänsten för utlärd litograf eller stentryckare utgöra 22—25 kr.

XI. Malmförädlingsindustri.

XI. 1. Järn- och stålverk.

Liksom vid järngrufvorna hade jämväl vid de svenska järnbruken kollektivaftalet vid 1908 års ingång ännu endast nått jämförelsevis ringa utbredning, i det att af rikets järnverksarbetare endast omkring 14 % då hade sina arbetsförhållanden kollektivt reglerade. Ofvan (sid. 56) har dock påpekats, hurusom under större delen af år 1907 underhandlingar fördes rörande riksaftal för de svenska järngrufvorna och järnbruken, samt huru dessa förhandlingar under följande år buro frukt i bl. a. den Del II, sid. 263 ff. återgifna öfverenskommelsen mellan Järnbruksförbundet och vederbörande fackförbund angående arbets- och lönevillkor för i järnverkens olika afdelningar anställda arbetare. Såsom reglerande arbetsförhållandena vid 82 järnbruk med cirka 24,300 arbetare äro dock detta aftals bestämmelser starkt generaliserande, men en mera konkret bild af bruksarbetarnas villkor kan erhållas, om riksaftalet sammanställes dels med de öfverenskommelser angående arbetspris och naturaförmåner, hvilka i samband med detsammas införande, som ofvan (sid. 59) framhållits, träffats vid de enskilda bruken, dels med de strax före det allmänna aftalet träffade specialaftalen. Dessa sistnämnda aftal, af hvilka flertalet äro ingångna med afdelningar af Svenska järn- och metallarbetareförbundet företrädesvis för arbetarna vid brukens afdelningar för järnets färskning och mekaniska bearbetning samt med Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet för masugnspersonalen och därmed jämställda arbetare, äro 16 till antalet och afse de olika arter af järnhandtering, som bedrifvas vid 14 järnbruk, belägna i Södermanlands, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs och Gäfleborgs län och tillsammans sysselsättande 2,360 arbetare. Några af aftalen afse sålunda endast tackjärnsproduktion, under det andra jämväl beröra färskningsprocessen och järnets mekaniska bearbetning samt sålunda komma att reglera arbetsförhållanden af mycket växlande art.

Arbetstiden är af tekniska skäl ingalunda densamma inom järnverkens olika afdelningar, men aftalens knapphändiga och mångtydiga formuleringar medgifva sällan en fullt klar uppfattning af arbetstimmarnas antal och förläggning, helst ofta endast de förändringar meddelas, som aftalets arbetstidsbestämmelser göra i förut gällande, såsom bekanta förutsatta förhållanden. Sker ingen ändring, kunna arbetstidsbestämmelser saknas, och så är förhållandet beträffem specialaftal.

Riksaftalet föreskrifver, att den ordinarie arbetstiden skall utgöra 58 timmar per vecka, men detta gäller endast för icke skiftgående arbetare. Själfva järntillverkningen erfordrar kontinuerlig drift, och därför torde flertalet järnbruksarbetare arbeta på skift, hvilkas anordning växlar dels vid de enskilda bruken, dels vid de olika järnverksafdelningarna.

Vid masugnar pågår sålunda arbetet veckan igenom, i regel dock med extra lönetillägg för hyttans igånghållande under sön- och helgdagsdygnet. Skiftets längd synes merendels vara 8 timmar med två alternerande skiftlag, men kan vara längre eller kortare för olika arbetaregrupper, allt efter som deras arbete är mer eller mindre ansträngande. Så föreskrifver ett aftal treskiftssystem om 6 timmar för uppsättare, tvåskiftssystem om 8 timmar för hyttdrängar, slaggskjutare, kolfatare, rostugnsförmän, rostbrännare och malmskjutare samt »arbete per dag, tills förelagdt arbete är utfördt» för krossare, inskjutare till krossen, skjutare å kransen, malmslagare, stybbrisslare samt vägare. Riksaftalet stadgar, att förändring från tvåskift till treskift bör äga rum, där så kan ske utan anställning af flera arbetare och utan minskning af produktionen, en bestämmelse, som torde afse såväl hyttor som bessemerverk.

Färskningsprocessen utföres jämväl på skift, vare sig den sker i mindre smälthärdar, såsom vid lancashireverk, eller i stora smältugnar, som vid bessemerverk och martinverk. I en smältsmedja är arbetstiden för koldragare, uppassare och smältvalsare fördelad i 8-timmarsskift och för smältstyckevägare i 12-timmarsskift, under det tackjärnsvägarne arbeta, »tills tillräcklig mängd tackjärn nedragits». För smältsmederna blir skiftets längd beroende af den tid, som åtgår för tillverkning af ett visst antal (vanligen 6) smältor, och denna uppgifves å olika platser kunna variera mellan 5 ½ och 10 timmar, men utgör vanligen 6 à 7 timmar. Den effektiva arbetstiden blir egentligen blott hälften af denna tid, enär arbetet tillgår så, att en man gör en smälta (c:a 1 tim.), hvarefter han hvilar, och den andre smältsmeden gör nästa smälta o. s. v. Bessemerblåsning pågår veckan igenom, men utbetalas samma sön- och helgdagsersättning till här sysselsatta arbetare som ofvan angifvits för hyttpersonalen; för martin- och lancashireverk föreskrifves vanligen ett söndagsstillestånd af resp. 24 och 38 timmar. Martinugnarna skola dock vara uppeldade och chargerfärdiga före den ordinarie arbetstidens början, men riksaftalet förbjuder utsträckning af arbetstiden för martinarbetare till öfver 12 timmar per dygn. I öfrigt bestämmes i martinverken arbetstiden af arbetets art, i det man plägar göra en smälta per skift, hvars längd sålunda blir tämligen varierande.

Järnets mekaniska bearbetning sker närmast i hamrar och valsverk, och här råder likaså skiftarbete. I ett valsverk arbeta

vällare och förvärmare i tre skift om 4 timmar och öfriga arbetare i två skift om 8 timmar, och pågår arbetet från kl. 6 f. m. dag efter sön- och helgdag till kl. 4 e. m. dag före sön- och helgdag. Stilleståndet för sön- och helgdagshvila är här 38 timmar, men kan begränsas till 12 timmar, därest arbetarna vid resp. verk äro indelade i tre skiftlag.

Järnets vidare förädling försiggår i manufakturverk och mekaniska verkstäder, och här äro arbetsförhållandena de i med dessa jämförliga fabriker rådande (jfr sid. 157 ff.). För andra arbetare än ugnspersonalen, som har skiftarbete, utgör här den dagliga arbetstiden i regel 10 timmar och veckoarbetstiden enligt de äldre aftalen vanligtvis 59 timmar, enligt riksaftalet 58 timmar. Samma arbetstid gäller också för brukens med ute- och transportarbeten sysselsatta personal. Vid öfvertidsarbete utgår till dagarbetare en med 50—100 % förhöjd aflöning.

Arbetslönen utbetalas vid masugnar i allmänhet som tonlön, i det aflöningen i regel afmätes per ton tillverkadt tackjärn. Som typisk kan anföras följande lönelista från en mindre masugn i Värmlands län:

Arbetarekategori.	Öre per ton.	Antal arbetare.	Summa tonlön. Kr.
Kolfatare	22·5	4	0·90
Uppsättare, hyttdrängar, rostugnsförmän	22	7	1·54
Rostbrännare, malmslagare, slaggskjutare, krossarförmän, malmskjutare	20	14	2·80
Smörjare	17	1	0·17
Kolrisslare	16	1	0·16
Vägare	14	1	0·14
Arbetspris per ton kr.	—	—	5·71

Hyttdrängar och slaggskjutare erhålla dessutom för hvarje tillverkadt slaggtegel 3—5 öre efter storleken, ett slaggtegelpris, som dock uppgifvits vara ovanligt högt. Hyttarbetare kunna vara helt tidaflönade, såsom enligt aftalet för Fors' bruk (Del II, sid. 270), där skiftlön utgår till hela hyttpersonalen med 3—3·50 kr., hvarjämte ackordssatser finnas för slaggtegeltillverkning, malmslagning, kalkslagning och malmlossning. Dessutom förekommer en kombination af tid- och tonlön, så anordnad, att arbetaren förutom skiftlön erhåller en mindre premie per ton (jfr sid. 136).

Vid lancashiresmälthärdar erhålla smältsmederna vanligen betalning per ton tillverkade smältstycken, under det hjälparbetarna antingen få del i detta ackord eller aflönas med tidlön.

En lönelista för martinverk finnes införd i det ofvannämnda Forsaftalet, men denna kan, såsom enligt uppgift afseende en ugn med låg produktion och höga arbetspris, knappast anses som typisk för branschen. Mera representativ är följande aflöningslista för ett större martin- och bessemerverk vid ett värmländskt järnbruk: I arbetslön per ton godkänd götmetall betalas 3 kr. 20 öre att fördelas enligt nedanstående:

2 smältare	hvardera	7·550 %	tillsammans 15·10 %
2 hjälpsmältare . . .	»	5·475 %	» 10·95 %
2 skänkförare	»	5·475 %	» 10·95 %
4 järnskjutare	»	4·850 %	» 19·40 %
4 gasare	»	4·850 %	» 19·40 %
2 måttresare	»	5·100 %	» 10·20 %
2 slaggskjutare . . .	»	4·200 %	» 8·40 %
2 kranförare	»	2·800 %	» 5·60 %
			Summa 100·00 %

Beträffande arbete i valsverk innehålla aftalen tariffer för såväl göt- som plåtvalsverk, tillverkande ämnesjärn af olika slag och plåt af olika groflek. Äfven här beräknas aflöningen per ton af vederbörande verks tillverkningar. Som exempel kan meddelas lönelistan för götvalsverket i ett stort järnverk i Kopparbergs län. Här utgör ackordspriset för valsade tubämnen, tunnplåtsbillets, tunnplåtsämnen, enkelvällda billets m. m. 2—8 kr. per ton, och fördelas ackordsförtjänsten i nedanstående proportion per skift mellan de olika arbetarne:

Ställare, vällare	3·00 kr.
Förvalsare	2·60 »
Eldare, hjälpvällare, insättare, frambärare, mottagare, klippare, smörjare, rätarbasar . .	2·20 »
Bakvärmare, hjälpinsättare, upplyftare, rätare	2·00 »
Skrufvare, stämplare, regulerare	1·25—1·75 »

Från ett annat järnbruk i samma län må meddelas en valsverksprislista, som utvisar de olika arbetarekategoriernas procentiska andel af förtjänsten. Tonlönen utgör här för järn af klass I kr. 4·75, af klass II kr. 5·50 och af klass III kr. 7·50. Inom valsarlaget fördelas detta sålunda:

Valsmästare	15·47 %	Transport	58·67 %
Vällare	13·77 %	Rätare	9·31 %
Valsare	9·81 %	»	9·31 %
Mottagare	9·81 %	Bakvärmare	9·63 %
»	9·81 %	Frambärare	6·50 %
Transport	58·67 %	Skrufvare	6·58 %
		Summa	100·00 %

Ehuru järn- och ståltillverkningen sålunda genomgående synes ske mot tonlön, innehålla dock aftalen föreskrifter om tidaflöning för vissa arbeten eller arbetare. Sålunda utgår vid reparations- och extra arbeten till yrkeskunnig arbetare 25—32 öre, till grofarbetare 20—26 öre. Det är dessa »allmänna timlöner» för icke yrkeslärda arbetare, som återgifvas i tabellbilagan, dock utan anspråk på att härigenom gifva något bestämdt uttryck för lönenivån vid de olika bruken vid 1907 års slut.

För personalen vid järnbrukens manufakturverk, mekaniska verkstäder o. d. spelar tidlönen en afsevärdt större roll än i de egentliga järnverken. Minimilönerna utgöra för yrkesarbetare, fyllda 21 år och med minst 4 års vana i facket, 28—32 öre per timme, för handtlangare 24—25 öre eller ungefär samma timlönssatser, som riksaftalet inom den mekaniska verkstadsindustrien (se nedan sid. 162) föreskrifver.

De svenska bruken bedrifva dock jämte malmförädling samt järn- och stålvarutillverkning jämväl andra industrigrenar, såsom träkolstillverkning, sågverksrörelse och trämassefabrikation, och i förening med den industriella rörelsen står ofta ett betydande jordbruk. Därest hithörande arbetarekategoriers arbetsförhållanden äro kollektivt reglerade, möta bestämmelser om deras löner och arbetstid antingen i de egentliga järnverksaftalen (se Del II, sid. 271) eller i särskilda öfverenskommelser. För dessa arbetsförhållanden redogöres under resp. näringsgrenar.

Ofvannämnda lönesatser äro hämtade från specialaftalen, hvaremot riksaftalet innehåller något afvikande lönebestämmelser. Det indelar de tidaflönade arbetarna i yrkesarbetare, hvartill räknas arbetare inom sådan verksamhet, som kräfver yrkesskicklighet, t. ex. verkstadsarbetare, gjutare, träarbetare, murare, elektriker, maskinister, samt grofarbetare, hvartill höra arbetare inom sådana fack, som icke erfordra yrkesskicklighet, t. ex. handtlangare och gjutgodsrensare samt vanliga smörjare, kranskötare och ugnskötare, äfvensom sådana i yrkesarbeten sysselsatta arbetare, hvilka icke arbetat 4 år i facket.

För dessa båda grupper fastställas följande minimilöner:

Yrkesarbetare,	fyllda	24	år,	7	år	i	facket:	34	öre per timme.
»	»	21	»	4	»	»	»	30	» » »
Grofarbetare,	»	21	»	.	.	.	.	.	27	» » »

Det är sålunda en klassificering, som nära ansluter sig till det nyssnämnda riksaftalet för metall- och maskinindustrien.

Järnbruksaftalet omnämner vidare minimitidlöner för tonlöns- och ackordsarbetare, när dessa i undantagsfall arbeta per timme.

De fördelas för detta ändamål i tre grupper, af hvilka den första omfattar ställare, vällare, järnsynare, lancashiresmeder, martinsmältare, räckarmästare och ånghammareförmän samt i öfrigt alla sådana arbetare, som leda eller ansvara för arbetet, den andra valsare, värmare, smeder vid ånghammare, hyttdrängar samt kunniga martinarbetare och i öfrigt sådana arbetare, som äro med dessa jämförliga, samt den tredje öfriga arbetare och handtlangare, som fyllt 21 år. När dessa arbetaregrupper utföra timarbete i sin vanliga sysselsättning, utgör minimitimlönen resp. 32, 28 och 25 öre, men vid timarbete utom resp. arbetares egentliga fack betalas till samtliga den ofvannämnda grofarbetaretimlönen 27 öre, hvilken sålunda är att beteckna som ett slags »allmän timlön» (jfr ofvan sid. 122, 124, 138) för »diversearbete» vid de svenska bruken.

Riksaftalets timlöner äro satta under förutsättning, att förmåner af fri bostad, vedbrand, potatisland o. d. icke åtnjutas af arbetarne, utan att dessa, på sätt ofvan (sid. 59) angifvits, värderas och inräknas i timlöner och ackordspris. Så är däremot icke förhållandet med de äldre specialaftalen, enligt hvilka dylika förmåner ännu i regel utgingo. Dock förspordes äfven i dem en tendens att utbyta dylika förmåner mot kontant ersättning. Så angåfvo ett par aftal, att i stället för fria husrum kunde gifvas bostadsersättning till visst belopp. Andra gingo ett steg längre, i det deras löner voro satta under förutsättning, att inga vidare förmåner skulle åtnjutas af arbetarna. Aftal af denna typ kompletteras ej sällan därigenom, att i dem inryckas bestämmelser angående hyrespris för arbetsgifvarens lägenheter och afgifter för potatisland och vedbrand. Enligt ett järnbruksaftal från Örebro län skulle erläggas i hyra för af bolaget upplåtna bostäder 2 kr. per månad för ett rum och 3 kr. för två rum, för potatisland om en tunnas utsäde 4 kr. samt för björkved, barrved och kvistved resp. 2·50, 2·00 och 1·50 kr. per kbm.

XI. 2. Kopparverk.

Ett af de sex aftalen från denna bransch afser en kopparhytta i Kopparbergs län, som förarbetar malm från grufvor i omnejden, de fem andra gälla för olika arbetarekategorier vid Hälsingborgs kopparverk, hvilket af från norska grufvor importerad koppar- och svafvelkis bereder cementkoppar och raffinadkoppar, hvarvid purpleore (järnoxidoxidul) erhålles som biprodukt.

Förstnämnda aftal är en kortfattad lönelista, som mycket erinrar om aftalen för järnverkens masugnar, men afviker från dem däruti, att så godt som hela tillverkningen utföres mot tidlön. Personalen vid malmkrossen betalas med 27—30 öre per timme,

under det att af hyttfolket ugnskarlar ha 42 öre samt uppsättare och slaggdragare 38 öre per timme. Arbetstiden är, då hyttan är påblåst, ordnad i skift på 8—11 timmar, men utgör eljes 10 timmar per dag.

I skarp motsats till denna enkla prislista stå aftalen för Hälsingborgs kopparverks arbetare, ty här äro arbetstids- och arbetslönsbestämmelserna kompletterade genom utförliga arbetsbeskrifningar, som möjliggöra att i detalj följa hela produktionsprocessen från början till slut (Del II, sid. 273 ff.).

De egentliga kopparverksarbetarna synas i allmänhet arbeta på omväxlande dag- och nattskift af 8 timmars längd. Vid ombyte af skift kan arbetstiden för skiftarbetare komma att i sträck utgöra 1 ½ eller 2 skift. Transport- och utearbetare m. fl. hafva endast dagarbete, hvarvid arbetstiden utgör 10 timmar per dag oberäknadt ½ timmes frukost- och 1½ timmes middagsrast. För kopparverkets fabriksmurare och träarbetare är föreskrifven samma arbetstid, som den ortens aftal i byggnadsfacken bestämma för motsvarande arbetarekategorier.

Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden utgår särskild betalning för de två första timmarna med 25 %, för öfrig tid med 50 % af timlönen.

För fabriksarbetare utgör denna timlön 34½ öre intill 1 febr. 1909 och därefter 35 öre. Den skall godtagas som betalning för alla inom kopparverket förekommande arbeten, men dess förnämsta betydelse synes vara att tjäna till beräkningsgrund för öfvertidsbetalning äfvensom såsom garanterad minimiförtjänst vid ackordsarbete under extraordinära arbetsförhållanden. Enligt aftalet utföres nämligen så godt som hela koppartillverkningen mot premielön eller tonlön. I extraktionsverket utföras alla transportarbeten, vidare malmens krossning, rostning och inläggande i sumpar, dessas tömning, krossgodsets filtrering samt den så utvunna cementkopparens tvättning och sortering mot betalning per ton under förutsättning af viss minimiprestation per man och skift. Utlakning af purple-ore betalas däremot med 3·40 kr. per man och skift, hvartill komma flitpengar, afmätta efter produktens större eller mindre frihet från koppar. Den koppar, som ej exporteras som cementkoppar, går till smälteriet, där den förvandlas till gar- och raffinadkoppar. Detta verks smältare och eldare betalas likaledes med 3·40 kr. skiftlön jämte premier för hvarje ton ur deras resp. ugnar utöst koppar. Den purple-ore, som icke exporteras såsom sådan, går till brikettverket, och den här sysselsatta personalen aflönas dels med tonlön, dels med skiftlön jämte premier.

Kopparverkets maskinskötare och reparatörer aflönas med timlön, hvilken efter ålder och vana vid arbetet växlar mellan 35

och 42 öre; panneldare åtnjuta dock en skiftlön af 3·40 kr. jämte flitpengar. Murarna och träarbetarna hafva genom särskilda aftal tillförsäkrats samma löneförmåner, som enligt ortens prislistor gälla *inom byggnadsbranschen*.

XII. **Metallindustri** och XIII. **Maskin- och skeppsbyggnadsindustri.**

XII. 1. **Järn- och stålvarufabriker,** XIII. 1. **Mekaniska verkstäder,** XIII. 2. **Skeppsvarf och båtbyggerier,** XIII. 3. **Elektromekaniska verkstäder** och XIII. 5. **Vagnfabriker.**

Då kollektivaftalets utveckling framdrifvits af samma krafter och ledt till likartadt resultat inom samtliga de fabriksmässigt bedrifna näringsgrenar, som kunna innefattas under rubriken metall- och maskinindustri, synes det vara mest öfverskådligt att i ett sammanhang behandla aftalsförhållandena inom de i tabellbilagan åtskilda, men i verkligheten nästan omärkligt i hvarandra öfvergående fabriksgrupperna järn- och stålvarufabriker, mekaniska verkstäder med gjuterier, skeppsvarf och båtbyggerier, elektromekaniska verkstäder samt vagnfabriker.

Dessa näringsgrenar utgöra arbetsområdet för Sveriges verkstadsförening, hvilken år 1902 bildades som en sammanslutning af större arbetsgifvare inom »mekanisk verkstads-, gjuteri- eller därmed likartad verksamhet». Från början hade denna organisation tagit till uppgift att skapa likformiga arbetsförhållanden vid till densamma anslutna verkstäder, och i den mån föreningen växte ut till att omfatta flertalet af metall- och maskinindustriens utöfvare — medlemsantalet var vid 1907 års slut 162 med 23,212 »årsarbetare», hvilken siffra torde motsvara ett sysselsatt arbetareantal af inemot 27,000 — blef detta arbete liktydigt med en sträfvan att enhetligt reglera arbetsförhållandena inom industrien i dess helhet. Efter en allmän lockout sommaren 1903 utarbetades af särskilda kommitterade förslag till öfverenskommelse mellan Verkstadsföreningen och arbetarnas fackförbund angående behandling af arbetstvister samt om minimilön, ackordsarbete, arbetstid, öfvertidsarbete m. m. Förhandlingar om dessa förslag pågingo under de båda följande åren samt resulterade, efter en ny omfattande arbetsinställelse under sommaren 1905, i förslagets antagande i något modifierad form på hösten samma år. Så tillkom det märkliga riksaftalet inom den mekaniska verkstadsindustrien (Del II, sid. 291 ff.), hvilket, kompletteradt med ett par nya öfverenskommelser (Del II, sid. 295, 479) och

modifieradt i ett par punkter, fortfarande äger giltighet.[1] Detta aftal är dock ej ensamt lag inom sin industri, utan därjämte förefunnos vid 1908 års ingång vid ett fyrtiotal, hufvudsakligen mindre verkstäder med tillsammans cirka 6,000 arbetare, särskilda kollektivaftal, hvilka dock ofta voro uppgjorda efter riksaftalets förebild. Kontrahenterna på arbetsgifvaresidan äro här i regel oorganiserade, och endast omkring 20 firmor, företrädesvis representanter för det s. k. Eskilstunasmidet och tillsammans sysselsättande 1,600 arbetare, hafva anslutit sig till Svenska arbetsgifvareföreningen, där de sedan mars 1907 bilda ett eget yrkesförbund, Järn- och metallindustriförbundet. Under det sålunda flertalet af metall- och maskinindustriens företagare äro samlade i en enhetlig organisation, äro verkstadsarbetarna efter deras olika sysselsättning ordnade i fackförbund, af hvilka de medlemsstarkaste äro verkstadsaftalets kontrahenter å arbetaresidan: Sv. järn- och metallarbetareförbundet, Sv. gjutareförbundet, Sv. träarbetareförbundet och Sv. grof- och fabriksarbetareförbundet. Därjämte räkna äfven Sv. bleck- och plåtslageriarbetareförbundet, Sv. transportarbetareförbundet, Sv. måleriarbetareförbundet och Sv. murareförbundet medlemmar anställda inom metall- och maskinindustrien.[2]

Då man betänker, att hvart och ett af de yrken, hvilka angifvas af dessa fackförbunds namn, i sin ordning är uppdeladt i flera eller färre specialiteter — den officiella undersökning af den mekaniska verkstadsindustrien, som föreligger, upptager 10 hufvudgrupper och 27 undergrupper[3] — kan man förstå, hvilka svårigheter, som stått i vägen för ett enhetligt ordnande af arbetsförhållandena inom metall- och maskinindustrien. Den i verkstadsindustriens riksaftal innehållna förhandlingsordningen afhandlas på annat ställe (Del I, sid. 125), hvarföre här endast skall redogöras för, huru nämnda aftal löser problemet att under ett reglera arbetstid och arbetslön för verkstäder i olika delar af riket.

Angående den ordinarie *arbetstidens* längd föreskrifver nämnda riksaftal, att den icke får bestämmas högre än till 57 timmar i veckan eller för någon dag högre än 10 timmar. I öfrigt hänskjutes arbetstidens fastställande till öfverenskommelse för hvarje plats eller verkstad. I hvad mån den genom dylika aftal bestämda verkliga arbetstiden vid de till Verkstadsföreningen anslutna verkstäderna understiger riksaftalets maximum, kan på grundval af föreliggande material icke med bestämdhet afgöras.

[1] Aftalet förlängdes i december 1908 att gälla intill 1 januari 1914, vid hvilket tillfälle bl. a. sympatistrejk- och -lockoutklausul inrycktes.

[2] Vid aftalets prolongerande i dec. 1908 underskrefs det af representanter äfven för sistnämnda 4 förbund. Aftalet är jämväl godkändt af Sv. arbetareförbundet.

[3] Arbetsstatistik A: 3, 4: Undersökning af den mekaniska verkstadsindustrien i Sverige, I, II. Stockholm 1901, 1904.

Af de vid utom föreningen stående verkstäder sysselsatta cirka 6,000 arbetarna arbeta omkring hälften 57 arbetstimmar per vecka, under det de återstående kunna uppdelas i tvänne ungefär lika starka grupper, af hvilka den ena har längre och den andra kortare arbetstid. Den längsta aftalsenliga arbetstiden är 60 timmar, hvilken förekommer vid fyra mindre verkstäder, hvaraf en i Eskilstuna, en i Kalmar, en å Malmöhus läns landsbygd och en i Borås. Den kortaste arbetstiden, 50½ timmar per vecka, råder vid två större arbetsställen, en lampfabrik i Stockholm och en velocipedverkstad i Uppsala.

Enligt riksaftalet är arbetsgifvaren oförhindrad att uttaga de 10 arbetstimmarna antingen i form af dagarbete eller skiftarbete, i hvilket senare fall dock särskild öfverenskommelse skall träffas rörande aflöningen. Med ett undantag omnämna specialaftalen endast den förra arbetsformen, och man torde däraf kunna sluta, att skiftarbete för verkstadsarbetare jämförelsevis sällan förekommer. Aftalen för till Verkstadsföreningen ej anslutna fabriker — och förmodligen äfven de lokala arbetsordningar riksaftalet förutsätter — låta vanligen arbetet börja kl. 6—7·30 f. m. och fortgå till ungefär samma tid på e. m. med afbrott för en half timmes frukost- och en och en half timmes middagsrast. Lördagar och helgdagsaftnar arbetas däremot endast till kl. 1—4 e. m.

Ett par af dessa aftal medgifva arbetstidens inskränkning vid arbetsbrist, och några gifva genom föreskrifter om olika lång arbetstid olika årstider en antydan om förekomsten af säsong inom vissa delar af verkstadsindustrien. Sistnämnda aftal afse genomgående skeppsvarf, bedrifna utan förbindelse med annan industri. Vid dessa ersättes under vintermånaderna november—februari 10-timmarsdagen med 9 eller 8 timmars arbetsdag.

Å andra sidan förekommer stundom arbete utöfver den i aftalen bestämda arbetstiden, men för dylikt utgår särskild ersättning. Denna beräknas på något olika sätt vid olika verkstäder. Enligt riksaftalet erhåller arbetare utöfver timlön eller ackordspris följande å hans timpenning beräknade procenttillägg: å hvardagar för de två första timmarna efter ordinarie arbetstidens slut 25 %, för annan arbetstid 50 %, å sön- och helgdagar för »verkstadens eget arbete» — d. v. s. reparationer å fabrikens maskiner eller därmed jämförligt arbete — 25 %, för annat arbete 100 %.

Arbetslönen utgår inom här omhandlade näringsgrenar dels som tidlön, dels som ackordslön, dels slutligen som premieackord. Dessa löneformers användning är mycket växlande vid olika verkstäder och för olika arbetarekategorier, men af aftalens formulering samt tidlöns- och ackordsbestämmelsernas relativa utbredning inom de-

samma synes man kunna draga den slutsats, att ackordssystemet för verkstadsindustrien har den största betydelsen.[1]

Riksaftalet föreskrifver också, att ackordsarbete må användas i alla sådana fall, där detsamma är möjligt att genomföra, och specialaftalen innehålla liknande föreskrifter. Öfverallt kompletteras de dock med stadganden, afsedda att lämna garantier för, att arbetarnes berättigade intressen blifva tillgodosedda vid ackordssystemets tillämpande i praktiken, såsom att ackordsuppgörelse skall träffas före arbetets påbörjande, att arbetare skall äga taga kännedom om vid verkstaden förda anteckningar rörande föregående ackord af samma slag o. s. v. Riksaftalet föreskrifver, att vid hvarje verkstad, där fabriksmässig tillverkning äger rum, böra fastställas ackordsprislistor att gälla viss tid, ej understigande ett år, och med viss uppsägningstid, icke under en månad. I enlighet härmed förekomma fasta ackordsprislistor i allmänhet vid specialfabriker, såsom vågfabriker, motorfabriker, separatorfabriker, fabriker för s. k. Eskilstunasmide o. s. v., medan tillfälliga ackord äro regeln vid de egentliga mekaniska verkstäderna samt skeppsvarfven. Vid dessa senare synes också tidlönsarbetet spela en större roll än vid de fabriker, som arbeta med för viss tid fastställda ackordsprislistor.

Dylika ackordsprislistor äga vanligen form af öfverenskommelser, ingångna mellan arbetsgifvaren och vederbörande arbetare. Af dylika listor hafva till Kommerskollegium endast inkommit brottstycken, vanligen vittnesbörd om med ömsesidigt medgifvande gjorda ändringar i något eller några ackordspris, och likaså hafva i regel de i aftalen för Verkstadsföreningen ej tillhörande fabriker omnämnda eller förutsatta styckprislistorna icke insändts tillika med aftalet. Orsaken härtill torde vara dels farhågor för att obehöriga skola erhålla kunskap om möjligen i arbetsbeskrifningarna innehållna fabrikshemligheter, dels obenägenhet att underkasta sig det besvär, som är förenadt med ett afskrifvande af dessa vidlyftiga prislistor. »Om aftalet kan sägas, att det innehåller 3,026 olika arbetens pris, hvilka delvis äro häfdvunna, delvis nyreglerade, delvis nytillkomna», meddelas från en småländsk vågfabrik. Vid en velocipedfabrik i Uppsala har i aftalet införts följande karakteristiska bestämmelse: »Ackordsprislistan skall förvaras i en särskild låda försedd med tvänne olika lås och nycklar, hvaraf den ena handhafves af verkstadschefen och den andra af verkstadsklubbens förtroendeman.» Åtgärden att i sammanhang med aftalets »allmänna bestämmelser» trycka jämväl ackordsprislistan synes endast hafva vidtagits af en verkstad i Lysekil, och ehuru denna är en specialfabrik för tillverkning af båtmotorer och dessas apterande i fiskefartyg, upptaga ackordsbestämmelserna ett tjugutal trycksidor.

[1] Jfr Arbetsstatistik A: 3, sid. 140 ff., 288 ff., A: 4, sid. 169 ff., 366 ff.

Det är sålunda en föga fyllig kännedom som på basis af detta bristfälliga material kan vinnas om ackordsprisen inom metall- och maskindustriens olika fabriker och fabriksafdelningar. I gjuterier utgår *ackordsbetalningen efter kvantiteten färdigt och godkändt* gjutgods på så sätt, att för gjutare och formare tillämpas styck-, mera sällan viktackord, medan kärnmakare betalas efter de för gjutningen använda kärnornas antal och form. I smidesverkstäder utgår betalningen efter antalet smidda knifvar, huggna filar o. s. v. Redan i dessa verkstadsafdelningar äro ackordsprislistorna på grund af mängden använda modeller mycket vidlyftiga, och detta är i än högre grad fallet i de egentliga maskinverkstäderna. Tillverkningen och uppsättningen af t. ex. en motor upplöses nämligen i prislistorna i ett stort antal enskilda moment, dels efter de olika specialarbetare — svarfvare, hyflare, fräsare, borrare, smärglare, hopsättare, filare, uppsättare — som hafva att lägga hand vid arbetet, dels efter de olika grepp, hvarje dylik arbetare har att göra. Å andra sidan kan dock ett visst arbete öfverlämnas på gemensamhetsackord åt en grupp arbetare, hvarvid hvarje arbetare erhåller del i ackordsöfverskottet antingen efter särskild öfverenskommelse eller i förhållande till sin timpenning och det antal arbetstimmar, han deltagit i ackordet. Vida enklare äro arbetsprislistorna för bleck-, plåt- och kopparslagare- samt snickare- och målareverkstäderna, ty dels äro å dessa afdelningar arbetena färre och enklare, dels får stycklönen för här sysselsatt personal vida oftare än för de egentliga verkstadsarbetarna vika för tidlönen.

För att undvika de svårigheter, som särskildt i maskinverkstäder äro förknippade med styckprisets exakta bestämmande, har inom den mekaniska verkstadsindustrien det vanliga betingssystemet i afsevärd utsträckning ersatts med premieackordssystem. Riksaftalet känner dylikt premieackord, men reglerar det endast genom föreskrift om, att innan dylikt ackord införes, grunderna därför skola fastställas och öfverenskommelse *därom träffas i vederbörlig ordning*, d. v. s. mellan arbetsgifvare och arbetstagare. Dylika aftal, sinsemellan så godt som likalydande, föreligga från ett par stora verkstäder, en vagn- och maskinfabrik i Falun och en elektromekanisk verkstad på Kopparbergs läns landsbygd. Båda tillämpa Rowans premiesystem, hvilket, som ofvan (sid. 38) omnämnts, innebär, att arbetaren för hvarje använd timme erhåller sin timlön höjd med så stor procent, som den sparade tiden utgör af en rikligt tilltagen anslagen tid. Till utgångspunkt tages vid nämnda verkstäder den kortaste tid, hvarpå skickligaste arbetare kan utföra arbetet, och denna grundtid, ökad med 100 %, utgör den anslagna tiden. Sättes denna $= a$, den verkligen använda tiden $= b$ och det sökta procenttillägget å timlönen $= x$, erhålles ekvationen

$$\frac{a-b}{a} = \frac{x}{100} \text{ och } \frac{a-b}{a} \times 100 = x.$$

Arbetarens timpenning höjes sålunda med den uppnådda premieförtjänsten = x.[1]

Såväl här som vid verkstadsarbete på ackord, där tidlönen i regel är garanterad, spelar tidlönen sålunda stor roll som »grundpris», och det är därför riksaftalets icke minsta förtjänst att för industrien hafva infört enhetliga minimitimlöner, graderade efter olika arbetarekategorier och afsedda att vara anpassade efter de på olika orter växlande lefnadskostnaderna. Vid hvarje verkstad, skeppsvarf o. d., tillhörande medlem af Sveriges verkstadsförening, skola samtliga arbetare, för så vidt de ej äro lärlingar eller hafva genom ålder, sjukdom eller vanförhet nedsatt arbetsförmåga, åtnjuta viss minimilön. Sådan fastställes särskildt för yrkesarbetare och särskildt för grofarbetare (handtlangare) och afser endast den lägsta lön, som inom någondera gruppen må utgå. Allt efter skicklighet och flit erhåller arbetaren därföre högre lön, och dugliga arbetare, som arbetat ett flertal år i yrket, skola åtnjuta högre aflöning än minimilönen. I och för bestämmande af dessa minimilöners storlek indelas verkstadsorterna i tre grupper på så sätt, att till grupp 1 föres Stockholm med omnejd, till grupp 2 Arboga, Arbrå, Arlöf, Arvika, Borås, Eskilstuna, Falun, Gäfle, Göteborg, Halmstad, Hälsingborg, Jönköping, Karlskrona, Karlstad, Kristianstad, Kristinehamn, Köping, Landskrona, Lund, Malmö, Morgongåfva, Morgårdshammar, Norberg, Norrköping, Nyköping, Nynäshamn, Sala, Söderhamn, Södertälje, Uppsala, Vänersborg, Västerås, Örebro samt till grupp 3 Bruzaholm, Hallsberg, Huskvarna, Hässleholm, Motala, Näfvekvarn, Svedala, Torshälla, Trelleborg, Ystad.[2] För yrkesarbetare, som uppnått 21 års ålder samt arbetat i sitt fack minst 4 år, samt för grofarbetare, inklusive yrkesarbetare, fyllda 21 år men med under 4 års yrkesvana, utgöra minimitimlönerna:

	Grupp 1.	Grupp 2.	Grupp 3.
Yrkesarbetare	36 öre	30 öre	28 öre.
Grofarbetare	32 »	26 »	25 »

Riksaftalet föreskrifver vidare, att för yrkesarbetare, som uppnått 24 års ålder och arbetat minst 7 år i facket, särskilda minimi-

[1] För en utförligare framställning af inom industrien gängse premiesystem och deras verkningar må hänvisas till en fortlöpande skildring i tidskriften »Verkstäderna», årg. 1908.

[2] Senare hafva följande verkstadsorter *tillkommit:* i grupp 2: Askersund, Enköping, Hallstahammar, Hedemora, Kalmar, Limhamn, Linköping, Ludvika, Rotebro, Trollhättan, Uddevalla, Västervik; i grupp 3: Eksjö, Eslöf, Hvellinge, Karlshamn, Lilla Harrie, Lyckeby, Norrahammar, Olofström, Oskarshamn, Råå, Simrishamn, Skurup, Svängsta, Traheryd, Åtvidaberg. *Afgått* hafva från grupp 2: Arvika, Borås, Karlskrona och Vänersborg.

löner skola fastställas. För fastställande af dessa skulle omedelbart förhandlingar inledas vid hvarje verkstad, och därest dessa icke inom 3 månader voro slutförda, skulle med frågan förfaras i enlighet med förhandlingsordningens regler för behandling af tvister mellan arbetsgifvare och arbetare. I utförandet gestaltade sig saken så, att långvariga förhandlingar måste inledas, hvilka slutfördes först i mars 1907. Genom denna öfverenskommelse (Del II, sid. 295) fastställdes dessa minimilöner till 39 öre i grupp 1, 34 öre i grupp 2 och 32 öre i grupp 3.

Äfven aftalen för till Verkstadsföreningen icke anslutna företag innehålla i regel endast minimilöner för vissa arbetarekategorier, ofta lika abstrakt karakteriserade som i riksaftalet, ehuru de i dessa aftal för enskilda verkstäder ingalunda behöfva vara det. Så återgifver aftalet för Linköpings gjuteri och mekaniska verkstad[1] (Del II, sid. 295) helt enkelt minimilönerna för riksaftalets grupp 3, och aftalet för samma verkstads gjuteriarbetare (Del II, sid. 297) detta aftals lönesatser för grupp 2. Ett år 1905 träffadt aftal för ett gjuteri i Limhamn förbinder sig att revidera sin 34-öres minimilön för yrkesarbetare, fyllda 24 år och med 7 års yrkesvana, så att den uppgår till minst medeltalet af de »högre minimilöner», hvilka kunna blifva antagna att gälla för till Verkstadsföreningen anslutna företag i Malmö, Arlöf, Lund och Hälsingborg. Ett år 1906 träffadt aftal för en automobilfabrik i närheten af Stockholm utlofvar minimilöner af samma höjd och uppgjorda efter samma grunder som de, hvilka redan antagits eller i framtiden komma att antagas af Sveriges verkstadsförening.

Ehuru specialaftalen i stor utsträckning på detta sätt använda sig af riksaftalets formuleringar, gifva dock några af dem fylligare upplysningar om de olika slagen af verkstadsarbetare och deras aflöningsförhållanden. Enligt aftalet för 12 fickknifsfabriker i Eskilstuna (Del II, sid. 282), utgör lägsta timlönen för knifsmeder, som fyllt 23 år och arbetat 5 år i facket, 40 öre samt för slipare och smärglare, fyllda 20 år och med 4 års yrkesvana, resp. 50 och 45 öre, hvilka timlöner för yngre arbetare må sänkas till resp. 45 och 40 öre. Öfriga fabriksarbetare skola erhålla minst 20 öre per timme, när de fyllt 18 år, och minst 25 öre, när de uppnått 20 år. Yrkesarbetare vid denna ålder och med 4 års arbete i facket få ej betalas lägre än 35 öre per timme.

Vid Stockholms järnsängsfabriker betalas till arbetare, som vid gjutning i kokiller bära skopan eller sköta ugnen under den tid gjutning pågår, 45 öre per timme; smidare och hopsättare, hvilka fyllt 22 år, innehaft dylik plats vid järnsängsfabrik minst 1 år och

[1] Numera medlem af Verkstadsföreningen.

dessutom arbetat i facket 2 år, erhålla 33 öre per timme, hvilken lön vid fyllda 24 år och med motsvarande längre praktik ökas med 5 öre; verktygsarbetare, som hufvudsakligen är sysselsatt med verktygsarbete, erhåller, om han innehaft dylik plats minst 1 år, 35 öre per timme och minst 3 år, 40 öre per timme. Smideshandtlangare, som kan »slå och sköta elden» och innehaft sådan plats minst ett halft år, är berättigad till en minimitimlön af 24 öre.

Vid en filfabrik i Malmö betalas kompetent filhuggare och slipare efter 4 års arbete i facket med minst 36 öre per timme och efter 6 års yrkesvana med 43 öre per timme, allt vid arbete för hand. Öfvergår dylik handfilhuggare till maskinfilhuggare, aflönas han i början med 30—36 öres timlön, men uppnår efter ett par års arbete vid maskinen 43 öres minimitimlön.

Vid en velocipedfabrik i Uppsala utgör den aftalsenliga minimitimlönen 20 öre för arbetare, som fyllt 18 år och arbetat 1 år i facket. Visar sig arbetaren duglig, höjes timlönen årligen med 1 öre intill uppnådda 21 år. Har arbetaren då varit sysselsatt i facket i 3 år, är han berättigad till 25 öres minimitimlön, hvilken ökas till 30 och 35 öre efter resp. 4 och 6 års arbete i facket och motsvarande lefnadsår. Nyanställd kompetent verktygsarbetare, svarfvare, filare, fräsare, hyflare och stansare betalas under de första 3 månaderna med 35 öre per timme, och därefter, om han väl bestått denna proftid, med lägst 45 öres timlön.

Vid skeppsvarf i Halmstad och Hälsingborg betalas varfs- och skeppstimmermän med 38—42 öre per timme och andra arbetare i proportion därefter.

Kvinnliga arbetare sysselsättas endast i ringa utsträckning inom metall- och maskinindustrien, hvarför löner för arbeterskor endast sällan förekomma i aftalen. Vid en armaturfabrik i Nyköping betalas sliperskor med 28—31 öre per timme, vid en lampfabrik i Stockholm med 32 öre, medan å sistnämnda arbetsställe andra kvinnliga arbetare aflönas med minimitimlöner om 20—26 öre.

Verkstadsföreningens medlemmar äro, såsom nämndt, oförhindrade och i vissa fall förpliktade att betala sina arbetare högre lön, än det gemensamma aftalet föreskrifver. Ehuru ingen föreskrift finnes om, att dylika högre lönesatser skola, såsom förhållandet är med ackordspris, kollektivt öfverenskommas och skriftligen affattas, föreligga dock några vittnesbörd om, att dylikt tillvägagångssätt flerstädes tillämpas. En mejerikärlsfabrik i Nyköping har genom underskrift förbundit sig att efter ortens prislista betala sina bleck- och plåtslageriarbetare, hvilka på så sätt garanteras minimilöner om 45—50 öre i st. f. riksaftalets 30—34 öre per timme. I stället för sistnämnda lönesatser har samma fabrik vidare genom särskildt aftal med Sv. träarbetareförbundets afdelning på platsen utfäst sig att

betala sina träarbetare med 39 öre per timme intill den 1 april 1907 och därefter med 40 öre. Enligt aftal med Sv. grof- och fabriksarbetareförbundets platsafdelning betalas samtliga grofarbetare med högre timlön än riksaftalets 28 öre, i det efter den 1 dec. 1906 förtennare har 35 öre, hjälparbetare i förtenning och förste man å putsrum 32 öre samt putsare 30 öre. Ett större gjuteri och mekanisk verkstad i Gäfle har år 1906 träffat särskilda aftal med arbetarnas verkstadsklubb och gjuteriklubb, enligt hvilka lägsta timlönerna skola utgöra för järnarbetare 30 och 34 öre, för handtlangare 28 öre samt för gjutare 35 och 40 öre.

Ännu längre i individuell afpassning af arbetslönen gå de aftal, hvilka fastställa löner för vissa namngifna arbetare. Dylika lönelistor, om hvilkas utseende vid ett litet gjuteri det Del II, sid. 298 återgifna aftalet gifver en föreställning, synas dock endast förekomma vid mindre verkstäder, medan de för större arbetsställen ersättas med icke i aftalsform affattade längder öfver tidlönsarbetarna samt deras timlöner.

Denna öfversikt öfver lönebestämmelserna i metall- och maskinindustriens kollektivaftal torde visa, med hvilka svårigheter det är förenadt att på grundvalen af ett så heterogent material göra sig en bild af de tidaflönade verkstadsarbetarnas lönenivå. Först och främst måste försöket att på grundval af de i aftalsform affattade personliga lönelistorna söka nå mekaniska verkstadsarbetares verkliga timförtjänster å olika orter i riket på grund af materialets bristfällighet uppgifvas och allenast aftalens minimilönsbestämmelser upptagas till bearbetning. Med minimilön skulle inom denna industri förstås en lönesats, tillkommen för att hindra aflöningens nedgående under en viss gräns och närmast afsedd för yngre arbetare — efter förutgången yrkesutbildning, hvad yrkesarbetare beträffar — mindre för mera försigkomna arbetare, som snart nog torde komma öfver denna lönegräns. I tabellbilagan har nu gjorts en sammanställning mellan riksaftalets lägsta timlöner för yrkesarbetare, som fyllt 21 år och hafva minst 4 års vana i arbetet, på olika orter i riket samt lokalaftalens minimilönssatser för närmast motsvarande arbetarekategori. Lägsta timlön för dylik arbetare är 28 öre, hvilken gäller vid samtliga till Verkstadsföreningen anslutna verkstäder inom grupp 3 samt dessutom vid några enskilda fabriker på mindre eller billiga orter. Högsta minimilön, 40 öre per timme, betalas vid en lödlampsfabrik samt några mekaniska verkstäder i Stockholm och Sundbyberg, vid ett skeppsvarf i Halmstad samt vid en telefonfabrik i Stockholm, samtliga stående utom Verkstadsföreningen.

Redan dessa siffror gifva en antydan om ett sakförhållande, som ännu tydligare framgår af en detaljgranskning af samtliga aftals lönebestämmelser, nämligen att de olika aftalen med minimilön förstå

väsentligen skilda saker. Riksaftalet betecknar som minimilön den gräns, under hvilken timlönen för en vuxen manlig yrkesarbetare i normala fall icke får sjunka vid någon verkstad på plats, tillhörande en viss dyrortsklass, under det beträffande lokalaftalen, där en dylik vidtgående generalisering är obehöflig, minimilönerna i allmänhet synas stå vida närmare de timaflöningar, som faktiskt utbetalas till resp. verkstäders ofta specialutbildade arbetarestam. På grund af denna omständighet kunna på grundval af tabellens siffror inga jämförelser med anspråk på större tillförlitlighet anställas mellan de arbetspris, som å resp. orter betalas å ena sidan af till Verkstadsföreningen anslutna fabriker, å den andra af fristående verkstäder.[1]

Om särskilda tillägg till den kontanta lönen gifva metall- och maskinindustriens aftal endast sparsamma upplysningar. Enligt 4 aftal utgår vid arbete vid mer än en maskin en med 25—50 % förhöjd timaflöning. För arbete utom verkstaden med maskinuppsättning o. d. innehålla flertalet aftal bestämmelser. De äro af sinsemellan något afvikande formulering, men öfverensstämma till sina principer med riksaftalets bestämmelser i denna punkt. Här föreskrifves, att under resor för verkstadens räkning erhåller arbetaren dels resebiljett eller ersättning för sådan, dels dagtraktamente med minst 2 kr. samt vanlig timpenning såsom för ordinarie arbetstid (äfven för sön- och helgdagar), dock utan tillägg för öfvertid. Vid tillfälligt arbete å annan ort, än där verkstaden är belägen, och där arbetaren måste öfvernatta, erhåller han, utom den vanliga timlönen, fritt logi och vivre, båda af tillfredsställande beskaffenhet, eller ock ersättning därför med minst 2·50 kr. per dag. För hållande af egna verktyg utgår till träarbetare särskild ersättning enligt vissa lokalaftal samt äfven enligt riksaftalet, sedan till detta fogats en särskild öfverenskommelse mellan Sveriges verkstadsförening och Sv. träarbetareförbundet i denna sak (Del II, sid. 479). Efter 1 april 1908 är till Verkstadsföreningen ansluten verkstad, som icke själf tillhandahåller erforderliga verktyg, sålunda skyldig att till träarbetare, som för sitt arbetes utförande enligt förmans åsikt äger fullgoda och tillräckligt antal verktyg, betala viss verktygsersättning. Denna utgår med 18 kr. per år samt dessutom med 12 % af det belopp, hvarmed verktygens sammanlagda inköpspris öfverstiger 150 kr. Vidare skall verkstaden på sin bekostnad ombesörja det ordinarie underhållet af dessa verktyg.

[1] För att utröna de faktiska arbetsförtjänsterna inom den mekaniska verkstadsindustrien har Sveriges verkstadsförening upprättat en *lönestatistik*, hvartill material hämtas ur arbetsgifvarnas aflöningsböcker. När riksaftalet år 1908 skulle prolongeras med oförändrade minimilöner (sid. 158, not 1), ansåg sig föreningen med stöd af denna statistik kunna meddela, att trots enahanda minimilöner, genomsnittstimlönen för samtliga verkstadsarbetare, yrkesarbetare såväl som grofarbetare i åldern mellan 21 och 60 år, stigit från 31·8 öre år 1904 till 39·6 öre år 1908, d. v. s. med 7·8 öre eller 25 %. »Verkstäderna» 1908 n:r 12, 1909 n:r 1.

Föreskrifter om egentliga förmåner äro däremot i aftalen sällsynta. Ett aftal utlofvar, att arbetsgifvaren skall betala halfva den skatt, som påföres arbetaren för inkomst af arbete i verkstaden. Fria husrum torde i ganska ringa utsträckning åtnjutas af metall- och maskinindustriens arbetare, och endast ett aftal för ett gjuteri på landsbygden omnämner uttryckligen denna förmån.

XIII. 4. **Elektrisk installationsverksamhet** [inkl. XVI. 8. **Elektriska svagströmsmontörer** och XIX. 5. **Telefon** (enskild)].

De elektromekaniska verkstäderna tillhöra, såsom nämndt, i regel Sveriges verkstadsförening, men detta medlemsskap har endast afseende på resp. firmors verkstadsafdelningar, ty för sina installationsafdelningar äro de medlemmar af en särskild, ehuru i nära samband med Verkstadsföreningen stående arbetsgifvareförening, Svenska elektriska arbetsgifvareföreningen, hvilken år 1906 bildades som en sammanslutning af elektriska firmor i starkströmsbranschen och följande år genomförde ett gemensamt aftal för hos medlemmarna anställda montörer öfver hela riket.[1] Medan sålunda de arbetsgifvare, som utföra installationer för belysning och kraft, äro enhetligt organiserade, stå däremot de firmor splittrade, hvilka uppsätta telefon- och ringledningar, åskledare m. m. I Stockholm finnes dock en lokal »Svagströmsarbetsgifvareförening», hvilken ingått ett särskildt kollektivaftal, men de största arbetsgifvarna i branschen, Kungl. telegrafstyrelsen samt Stockholms allmänna telefon A.-B. och Stockholms Belltelefon A.-B.[2], hafva föredragit att hvar för sig ordna sina arbetares löne- och arbetsförhållanden, hvilket beträffande Kungl. telegrafstyrelsen skett genom en, visserligen efter förhandlingar med vederbörande personal utfärdad, skrifvelse till samtliga linjedirektörer af den 15 augusti 1906, beträffande telefonbolagen genom kollektivaftal af 1 juni 1905.[3] Dessa kommunikationsföretags rörelse går visserligen vida utöfver det område, som betecknas af namnet elektrisk installationsverksamhet, men enär inga kollektivaftal finnas för telefonister, utan endast för med telefonnätets underhåll och utvidgning sysselsatt personal, synas ifrågavarande aftal lämpligen böra sammanställas med öfriga montörsaftal. Detta betraktelsesätt vinner stöd däraf, att hufvudmassan af samtliga dessa aftal berörda arbetare hafva bildat ett gemensamt

[1] Nytt aftal i nära anslutning till det gamla ingicks i sept. 1909.

[2] Sedan år 1886 har Allmänna telefon A.-B. innehaft aktiemajoriteten i Bellbolaget, och f. o. m. år 1908 öfverlämnade det närmaste vården af sitt och Bellbolagets telefonföretag i hufvudstaden åt ett dotterbolag, A.-B. Stockholmstelefon.

[3] Nya aftal hafva ingåtts i aug. 1908 och juni 1911.

förbund, Svenska elektriska arbetareförbundet. En egen förening tillhöra visserligen rikstelefonarbetarna, men dessa hafva, som nämndt, ej kollektivaftal.

Riksaftalet inom elektriska starkströmsbranschen ansluter sig nära till Verkstadsföreningens aftal. Så är särskildt förhållandet beträffande dess bestämmelser om *arbetstiden*, hvilken icke får öfverstiga 57 timmar per vecka eller 10 timmar per dag, men i öfrigt fastställes genom öfverenskommelse på hvarje särskild plats. Väntetid på arbetsgifvarens begäran ersättes som ordinarie arbetstid, och erhåller arbetaren full betalning, så länge han är hos arbetsgifvaren anställd och står till hans förfogande. Påfordrar arbetsgifvare arbete å öfvertid, betalas utöfver den ordinarie timlönen 25 % vid arbete intill 2 timmar efter den ordinarie arbetstidens slut på hvardagar samt för arbetsgifvarens eget arbete å sön- och helgdagar, men 100 % för annat öfvertidsarbete. I svagströmsfacket är arbetstiden 56 timmar, och för öfvertidsarbete intill kl. 10 e. m. utgår 50 %, för annat öfvertidsarbete 100 % förhöjning å timlönen. För Allmänna telefonbolagets arbetare utgör arbetstiden 10 timmar på veckans fem första dagar och 9 timmar på lördag [1] samt öfvertidsersättningen 33 % för de tre första timmarna och 50 % för annan tid. Anmärkas må, att denna arbetstid äfven tillämpas för rikstelefonarbetare.

De elektriska montörernas arbete utföres till väsentlig del på ackord. Riksaftalet inom starkströmsbranschen upprepar så godt som ord för ord verkstadsaftalets föreskrifter i detta afseende, hvarför sålunda ackordsarbete — dock med timlönen garanterad — må användas i alla sådana fall, där det är möjligt att genomföra, samt ackordsprislistor uppgöras, gällande under samma tid och med samma uppsägningstid som riksaftalet. Till Kommerskollegium har också inkommit en dylik prislista, öfverenskommen mellan Sv. elektriska arbetsgifvareföreningens medlemmar i Stockholm samt Sv. elektriska arbetareförbundets afdelning n:r 1 och afseende installationsarbeten inom boningshus med anslutning till Stockholms stads elektricitetsverk. Häri upptagas arbetspris per meter för bilning och läggning af rör samt indragning af dubbelledare och kablar i rör, per styck för uppsättning af centraler såsom fördelningstaflor, mätareanordningar m. m. Svagströmsbranschens aftal stadgar, att ackordsarbeten med garanterad timlön kunna efter öfverenskommelse äga rum samt upptager ackordspris för uppsättning af ring- och telefonledningar m. m. De egentliga telefonarbetarna synas däremot uteslutande aflönas med tidlön.

Riksaftalets tidlönsbestämmelser öfverensstämma, liksom dess föreskrifter rörande arbetstiden, till principerna fullständigt med

[1] Enligt nu (1911) gällande aftal utgör arbetstiden för A.-B. Stockholmstelefons arbetare 57 timmar per vecka.

motsvarande stadganden i riksaftalet inom metall- och maskinindustrien. Sålunda fastställer aftalet för olika arbetarekategorier och orter växlande minimilöner, hvilka skola höjas för hvarje arbetare, som arbetat ett flertal år i yrket och därunder ådagalagt skicklighet och flit. För bestämmande af dessa minimilöners storlek indelas samtliga arbetsplatser i grupper på så sätt, att till grupp 1 hänföres Stockholm och Norrland norr om Ljungan samt till grupp 2 den öfriga delen af riket. Likaså indelas samtliga montörer efter deras kompetens i tre kategorier, nämligen ledande montörer, hvilka kunna leda större installationer för belysning och kraft, öfriga montörer, som kunna arbeta självständigt och arbetat minst 3 år i facket, samt hjälpmontörer, hvilka ej kunna utföra självständigt arbete. Genom kombination af dessa båda indelningar erhålles därpå följande lönelista:

	Ledande montör. Timlön, öre.	Montör. Timlön, öre.	Hjälpmontör. Timlön, öre.
Ortsgrupp 1: . . .	58	47	35
» 2: . . .	48	38	30

Minimilönerna för svagströmsmontörer i Stockholm utgöra de första åren i facket 30—40 öre per timme. Självständig montör, som arbetat 6 år i facket, erhåller 52 öre och förman, som samtidigt sköter flera arbeten, 55 öre, hvilka båda lönesatser efter första aftalsårets slut under år 1908 skulle höjas till resp. 55 och 60 öre. I det för montörerna mera riskabla åskledarefacket äro timlönerna högre: 35—45 öre för nybörjare och 60 öre för självständig montör. Bland Allmänna telefonbolagets fasta arbetare kunna utskiljas tvänne hufvudslag, nämligen personal anställd för nätets underhåll samt personal anställd för nätets utvidgning eller annat ändamål. Den förra gruppen utgöres hufvudsakligen af reparatörer, d. v. s. felsökare och justerare, den senare af linje- och landslinjearbetare m. fl. närmast med grofarbetare jämförliga kategorier. Enligt 1905 års aftal åtnjöto samtliga dessa arbetare daglön, men stadgades, att timlön skulle beräknas lika med 1/10 daglön. Daglönen utgjorde under antagningsåret och första kalenderåret för linjearbetare och med dem jämställda 3·25 kr. — hvaraf 0·25 kr. utgjorde landslinjearbetarnas logipengar — samt för öfrig personal 3·50 kr. Denna begynnelselön höjdes därefter med 0·25 kr. för hvarje kalenderår, tills den efter 6 år utgjorde resp. 4·25 och 4·50 kr. för de båda grupperna.[1] Dessa aflöningsförmåner öfverensstämma tämligen nära med de normallöner,

[1] Genom 1908 års aftal infördes timlön i st. f. daglön, och denna anordning har bibehållits i 1911 års aftal. Enligt detta utgör timlönen i grupp II (linjearbetare o. d.) 43 öre för arbetare, som fyllt 21 år och ha två års yrkesvana. För arbetare, som med 3 års yrkesvana i grupp II uppflyttas till grupp I (ansvarsarbetare såsom apparatuppsättare m. fl.), utgår timlönen med 45 öre, och den höjes till 49 och 53 öre efter resp. 6 och 9 år i grupp I. Utom aftalet stå vissa reparatörer, hvilka betraktas som tjänstemän.

som åtnjutas af telegrafverkets på dyrare orter stationerade arbetare, hvilka enligt ofvannämnda skrifvelse hafva en minimidaglön af 3 kr. (fr. o. m. år 1908 af 3·25 kr.) samt en maximidaglön af 4·25 kr. (fr. o. m. år 1908 af 4·50 kr.). På billigare orter är däremot daglönen 0·25 kr. lägre. För yrkesarbetare (murare, smeder, snickare, plåtslagare) äfvensom sådana arbetare, som hufvudsakligen äro sysselsatta med apparatuppsättning, stationsinredning eller kabelskarfning, ökas normalaflöningen med 0.25 kr. per arbetsdag.[1]

Vid arbete utom hemorten utgår i regel extra ersättning, men då en montörs arbetsort är af lätt insedda skäl ingalunda så fast som en verkstadsarbetares, är det lämpligt att, för undvikande af missförstånd och tvister, vissa bestämmelser införas i aftalet rörande montörs stationsort. I riksaftalet skedde detta först vid aftalets omredigering år 1909, men då ifrågavarande bestämmelse i sina principer redan förut tillämpats, torde den förtjäna att här återgifvas. Vid arbetarens anställande bestämmes den ort, där han skall anses bosatt, och hvilken benämnes hemorten. Ombyte af sådan hemort sker efter fri öfverenskommelse mellan firman och arbetaren, och skall den nya hemorten för arbetaren gälla minst 6 månader. Flyttningskostnaderna betalas af firman, därest denna gjort framställning om ombytet. Vid arbete utom denna så bestämda hemort på plats, hvarifrån bort- och hemfärd sker dagligen, erhåller arbetaren, förutom ordinarie timpenning, ett tillägg af 0·75 kr. per dag. Kan ej sådan daglig färd äga rum, erhålles, utöfver ordinarie timlön, antingen kost och logi af tillfredsställande beskaffenhet eller ett tillägg af 2·50 kr. per dag för arbete intill 8 dagar och 2 kr. per dag för längre tid. Vid resor erhålles, förutom resebiljett och fri frakt för bagage, dagtraktamente och timpenning. Aftalet i svagströmsbranschen innehåller i det allra närmaste samma bestämmelser rörande arbete utom Stockholms tullar. Telefonarbetare erhålla vid arbete utom Stockholms planlagda område 1·50 kr. i dagtraktamente jämte 1 kr. till nattlogi enligt Allmänna telefonbolagets aftal, och liknande bestämmelser gälla äfven för Telegrafverkets stads- och landslagsarbetare.

Telefonarbetarna åtnjuta i motsats till öfriga montörer förmånen att erhålla vissa beklädnadspersedlar, nämligen uniform med mössa af fastställdt snitt.

[1] Underbefäl och reparatörer äro numera uppförda på ordinarie stat, hvarför ofvanstående löneförmåner, som med en obetydlig ändring ännu tillämpas, egentligen endast gälla med A.-B. Stockholmstelefons linjearbetare jämförlig personal. Den 12 okt. 1909 utfärdades en t. o. m. 31 dec. 1912 gällande prislista å aflöningar till arbetare vid telegrafverkets linjedistrikt.

XII. 2. Smides-, reparations- och hofslageriverkstäder.

Under denna grupp hafva sammanförts 19 aftal för dels egentliga smedjor och hofslagerier, dels reparationsverkstäder för velocipeder, symaskiner, vapen o. d., tillsammans berörande 148 arbetsgifvare med 1,491 arbetare. Gemensamt för samtliga arbetsställen är, trots det ej sällan använda namnet af mekanisk verkstad, järnbearbetningens bedrifvande i ringa skala och med jämförelsevis enkla hjälpmedel. Det möter därför inga större svårigheter att genom en och samma öfverenskommelse reglera arbetsvillkoren vid samtliga dylika handtverkerier i en viss stad, en omständighet, som förklarar ortsaftalens talrikhet inom gruppen.

Den arbetstid, som fastställes i gruppens 19 aftal, synes vara något längre än den vid järn- och stålvarufabrikerna rådande. Endast på sju arbetsställen utgör veckoarbetstiden 57 timmar eller därunder, medan den på öfriga platser är 58—61 ½ timmar. Den dagliga arbetstiden under veckans fem första dagar utgör enligt ett aftal 9 ½ timmar, enligt fyra 10 ½ timmar, enligt ett 11 timmar, medan den i alla öfriga fall utgör 10 timmar. På lördagar och helgdagsaftnar förkortas den i allmänhet till 6—9 timmar. Den närmare indelningen med arbetstimmarnas förläggande mellan vissa klockslag o. d. hänskjutes i regel till öfverenskommelse å hvarje verkstad. Vid arbete utöfver de så fastställda arbetstimmarna utgår en med 25—100 % förhöjd aflöning.

Så godt som alla aftal medgifva ackordsarbete, för så vidt öfverenskommelse därom träffas före arbetets början och timlönen blir arbetaren garanterad. I öfrigt innehålla vissa aftal äfven andra af de från den mekaniska verkstadsindustriens riksaftal kända ackordsreglerande bestämmelserna, såsom att gemensamhetsackord skall fördelas mellan deltagarne efter hvars och ens använda arbetstimmar och vanliga timlön, att fasta ackordsprislistor skola upprättas o. d. Sistnämnda bestämmelse har dock i praktiken endast tillämpats af tvänne aftal för velocipedverkstäder, hvilka innehålla tämligen utförliga prislistor för olika i branschen förekommande arbeten.

Jämväl i aftalens tidlönsbestämmelser spåras verkstadsaftalets inflytande på affattningen, äfven om de af ålders- och anställningsår betingade löneklasserna icke äro alldeles desamma. Sålunda utgöra i Hälsingborgs velocipedverkstäder minimilönerna för:

yrkesarbetare, minst 24 år och med 7 års yrkesvana, 43 öre per timme
» » 21 » » » 4 » » 35 » » »
» » 19 » » under 4 » » 32 » » »

Samtliga dessa timlöner skulle den 1 april 1908 höjas med 2 öre. Ett annat exempel är aftalet mellan arbetsgifvare och arbetare inom cykelbranschen i Malmö (Del II, sid. 285). I regel äro dock arbetare-

kategorierna mera konkret angifna. Enligt Karlskrona smedsmästares aftal af år 1907 skulle smides- samt järn- och metallarbetare, fyllda 20 år, betalas med minst 30 öre per timme, då de varit 4 år i yrket, samt denna minimitimlön höjas till resp. 35 och 40 öre efter ytterligare resp. 2 och 4 års praktik. Enligt Malmö smedsmästareförenings aftal (Del II, sid. 284) betalas lägst 31 öre till arbetare, som fyllt 20 år och arbetat 4 år i facket, och minst 36 öre till den, som arbetat 6 år i facket. Har arbetare haft anställning 4 år hos samme mästare, erhåller han dock förstnämnda minimilön redan vid fyllda 19 år, oafsedt om han då varit i tillfälle att aflägga gesällprof eller ej. Enligt detta aftal, hvilket är det enda inom facket, som innehåller utförligare lärlingsbestämmelser, föreskrifves nämligen, att lärotiden, hvilken endast undantagsvis må påbörjas före fyllda 15 år, skall omfatta 4 år, under hvilka begynnelselönen, 6 kr. per vecka, successivt skall höjas till 13·50 kr.

Bästa bilden af de olika arbetarekategorier, som finnas inom smides- och hofslageriyrket, gifva dock aftalen för ett antal mellansvenska städer, hvilkas lönebestämmelser kunna sammanfattas på följande sätt:

	Smidare och hofslagare.	Bänkarbetare.	Handtlangare.
Arboga:	35—38 öre per timme	28—32 öre per timme	24 öre per timme
Linköping:	30—35 » » »	30—33 » » »	22—25 » » »
Norrköping:			
före 1/5 1908:	34—39 » » »	29—34 » » »	22 » » »
efter 1/5 1908:	36—41 » » »	31—36 » » »	24 » » »
Stockholm:[1]	36—41 » » »	31—36 » » »	26 » » »
Västerås:	32—38 » » »	27—32 » » »	

I tabellbilagan har för samtliga orter en sammanställning gjorts af timlönerna för smidare med något års vana i facket eller närmast motsvarande arbetarekategori. Bortser man från en lönesats för Malmö, hvilken afser specialutbildade arbetare, »vana vid kamin- och cykelreparationer», utgöra dessa minimilöner 30—38 öre per timme.

Härvid har dock lämnats ur räkningen ett aftal för en smedja på Kristianstads läns landsbygd, hvilket i motsats till alla öfriga aftal icke låter lönen helt utgå i kontant, utan delvis i form af kost och logi. Jämte denna förmån utbetalas en mindre veckolön, hvilken för ynglingar om 17—19 år utgör 4—8 kr. och för arbetare, som fyllt 21 år och hafva 5 års yrkesvana, 10 kr.

Af andra förmåner nämna 6 aftal särskild ersättning för arbete utom verkstaden, dock i regel endast vid arbete hel dag eller å annan ort. Härvid utgår ersättningen antingen som förhöjd timlön (vanligen med 15 %), som särskildt dagtraktamente (å 1·50—2·50

[1] Enligt år 1908 träffadt aftal utgöra lönerna för de tre arbetarekategorierna resp. 45—50, 40—45 och 33 öre per timme.

kr.) eller i form af fri kost och logi jämte reseersättning. I viss mån sammanfallande med ersättning vid arbete utom verkstaden är den extra betalning, som stundom synes gifvas smidesarbetare vid byggnadsarbeten. Så stadgar Norrköpingsaftalet 10 % timlönsförhöjning vid inläggning och »växling» af järnbalkar i byggnader, när arbetet varar minst en dag.

XII. 3. Bleck-, plåt- och kopparslagerier.

Ett annat handtverksyrke, som äger beröringspunkter med den mekaniska verkstadsindustrien, är bleck-, plåt- och kopparslagareyrket, och inom detta hafva kollektivaftalen fått en mycket stor utbredning i form af ortsaftal, ingångna mellan en orts arbetsgifvare, sammanslutna eller icke sammanslutna till en lokal förening, samt en afdelning af Svenska bleck- och plåtslageriarbetareförbundet eller — för kopparslagare — Svenska järn- och metallarbetareförbundet. Kollektivaftal för kopparslageriarbetare hafva visserligen inkommit endast från Stockholm, Linköping och Göteborg, men kollektivt öfverenskomna prislistor för bleck- och plåtslageriverkstäder föreligga för ett fyrtiotal städer och andra större orter, spridda inom rikets samtliga län. Då dessa aftal därjämte ofta innehålla ganska utförliga bestämmelser om arbetspris och arbetsvillkor, är det därför att vänta, att på grundval af detta material jämförelsevis fullständiga upplysningar skola kunna vinnas om yrkets arbets- och löneförhållanden.

Hvad arbetstiden beträffar, lägga aftalen hufvudvikten på att reglera högsta antalet arbetstimmar per dag och vecka. Den så bestämda arbetstiden framgår af tabellbilagan, af hvars uppgifter om veckoarbetstiden för bleck-, plåt- och kopparslageriarbetare vid årsskiftet 1907/08 nedanstående tablå gifver ett sammandrag:

Arbetstid per vecka, tim.	Antal arbetsgifv.	arb.	Arbetstid per vecka, tim.	Antal arbetsgifv.	arb.
54	6	42	57 ½	5	14
56	33	205	58	167	1,089
56 ½	6	188	59	4	12
57	49	322	60	15	72

De 56—58 arbetstimmar per vecka, som sålunda i yrket utgöra det normala,[1] skola uttagas på så sätt, att arbetstiden under lördagar

[1] Då bleck- och plåtslagare samt jämväl kopparslagare vid rörledningsarbeten tillhöra de arbetarekategorier, hvilka beröras af det i maj 1909 mellan Centrala arbetsgifvareförbundet samt vederbörande fackorganisationer för tiden intill 1/1 1912 ingångna riksaftalet för byggnadsindustrien i Sverige, torde den i detta aftal stipulerade ordinarie arbetstiden af 57 timmar per hel arbetsvecka numera få anses som den inom yrket normala; dock stadgar riksaftalet, att där enligt lokalaftal arbetstiden är kortare än 57 timmar, skall den så förblifva, därest enighet om ändring ej kan uppnås. (Jfr sid. 213, not 1.)

och helgdagsaftnar blir någon eller några timmar kortare än under öfriga arbetsdagar. När arbetstiden skall börja och sluta och när rast skall hållas, hänskjutes vanligen till särskild öfverenskommelse vid hvarje verkstad. Endast 8 aftal föreskrifva arbetstidens början och slut, hvilka tidpunkter förläggas mellan kl. 1/2 7—7 f. m. och motsvarande tid e. m. Mellan dessa klockslag skola förläggas 1 1/2 timmes raster, nämligen 1/2 timmes frukost- och 1 timmes middagsrast, hvartill kan komma någon kortare »kafferast» på eftermiddagen.

När de bestämda dag- eller veckoarbetstimmarna äro »inarbetade», blir öfverskjutande arbetstid öfvertid, och denna ersättes utöfver gällande timpenning och ackordspris med viss procent af den ordinarie timlönen, hvilket tillägg uppgår till 25—50 % för arbete under de 2 eller 3 första timmarna efter ordinarie arbetstidens slut och 50—100 % vid arbete å annan tid.

De flesta af aftalen för bleck- och plåtslagare stadga dock, att denna normalarbetstid endast behöfver iakttagas, då arbetstillgången är »god» eller »tillräcklig». Att det här ej är fråga om tillfällig brist på beställningar, utan om verklig säsong, framgår af några aftal, hvilka medgifva, att arbetstiden må förkortas under »den mörka årstiden», då arbetsbrist råder. Ett aftal förlägger denna döda säsong till månaderna december—april. Att den minsta arbetstillgången just infaller under den mörka och kalla årstiden beror på bleck- och plåtslagareyrkets nära samband med byggnadsverksamheten, hvilken under denna tid i allmänhet är föga lifaktig. Till bleck- och plåtslagarens yrke hör sålunda taktäckning, fasadbeslagning, uppsättning af spiselkupor samt rörarbeten af olika slag såsom uppläggning af takrännor o. d., men vid sidan af denna verksamhet spelar för de flesta bleck- och plåtslagerier det i tillverkning af allehanda kärl och föremål, vanligen af järnbleck eller plåt, men stundom jämväl af koppar och nysilfver bestående verkstadsarbetet en ganska betydande roll. Tillverkning af sistnämnda slag bedrifves fullt fabriksmässigt af vissa större verkstäder, hvilka, efter hvad aftalen gifva vid handen, i stor skala drifva fabrikation af flaskor, badkar, baljor, fotogenkärl, hinkar, kastruller, smörjkannor, vattenkannor, silar o. d. Kopparslagerierna utföra vissa rörledningsarbeten o. d. (jfr sid. 238, not 1), men synas i regel vara hänvisade till öfvervägande verkstadsarbete, hvilket af gammalt bestått i tillverkning och reparation af hushållskärl af koppar.

Kopparslageriaftalen äro jämväl föga upplysande i fråga om användningen af ackordsarbete inom yrket. Aftalen föreskrifva nämligen endast, att beträffande ackordsarbete, som icke är regleradt genom fasta prislistor, öfverenskommelse skall träffas före arbetets början, hvarvid timlönen i allmänhet är garanterad. Så mycket mera meddelsamma äro däremot bleck- och plåtslageriaftalen.

Endast 8 af dessa sakna ackordsbestämmelser, och af dem påbjuder endast Gäfleaftalet, att »allt arbete skall i enlighet med detta aftal utföras per timme», medan de öfriga icke innehålla något förbud mot träffande af ackordsöfverenskommelser. Af de aftal, hvilka uttryckligen medgifva ackord, göra några det allenast under vissa förbehåll. Så förklarar Norrköpingsaftalet (Del II, sid. 287), att ackordsarbete icke får förekomma annat än vid specialarbeten, såsom vid tillverkning af emballage i större parti, eller möjligen vid masstillverkning af någon särskild vara; dock skall vid sådant tillfälle en särskild nämnd af tre personer från hvarje förening (arbetsgifvarnas och arbetarnas) tillsättas för att pröfva frågan och därom gifva utlåtande samt om möjligt bestämma pris; dessutom skall i hvarje fall timpenningen garanteras. I Alingsås får på ackord endast utföras »taktäckning af svart eller galvaniserad plåt; dock må priset ej understiga 9 kr. per klofve jämte fri hjälp, och skall under alla omständigheter timpenningen garanteras». Andra aftal medgifva, att hvilket arbete som helst får utföras på ackord, därest öfverenskommelse om priset kan träffas före arbetets början eller vanlig timpenning garanteras, men föreskrifva, att det i annat fall skall utföras mot tidlön. Ett tjugutal aftal gå ännu ett steg längre, i det de innehålla utförliga ackordsprislistor, hvarvid de antingen förutsätta eller direkt föreskrifva, att samtliga i listan upptagna arbeten skola utföras på ackord. Då här i regel upptages det öfvervägande flertalet af vanligare bleck- och plåtslageriarbeten, förvandla dylika stadganden yrket till ett öfvervägande ackordsyrke, inom hvilket blott vissa mera sällan förekommande arbeten utföras mot tidlön. Ackordsprisen för arbeten af sådan beskaffenhet, att de ej kunna utföras af ensam arbetare, äro i regel beräknade med »fritt smide» och med »fri hjälp» — i Göteborg betalar dock ackordsarbetaren erforderlig handtlangares halfva lön — och under förutsättning, att arbetsgifvaren håller erforderliga användbara maskiner såsom knäckmaskin, sickmaskin, gradsax, vulstermaskin och lockmaskin eller press. Brister han härutinnan, höjas arbetsprisen med viss procent. Nyköpings- och Uddevallaaftalen känna dock äfven en nedsättning af ackordsprisen med 10 %, nämligen när det gäller »arbete vintertid, som bevisligen är lagerarbete».

Trots ackordsarbetets jämförelsevis stora utbredning spelar dock tidlönen en betydande roll inom yrket.

Framför allt är detta fallet med kopparslageriarbetarna. Efter genomgångna 4 eller 5 läroår betalas kompetent arbetare i Stockholm med 50 öre, i Linköping med 33 öre och i Göteborg med 37 öre per timme. Sedan arbetaren efter ytterligare några år af självständigt arbete utbildat sig till en kopparslagare i stånd att utföra alla på verkstaden förekommande arbeten, är han enligt de tre aftalen berättigad till minimitimlöner om resp. 60, 38 och 43 öre.

Något högre äro lönerna inom bleck- och plåtslageribranschen. Sedan en yngling vid omkring 15 års ålder lyckats erhålla plats på en bleck- och plåtslagareverkstad — aftalen föreskrifva nämligen ofta, att lärlingar blott få antagas till ett visst antal på hvarje verkstad — har han först att genomgå 4 eller 5 läroår, under hvilken tid han inhämtar färdighet antingen i »båda yrkena» eller blott i ettdera, hvarvid åtminstone i Stockholm vanligen väljes »plåtslagning», d. v. s. byggnads- och takarbeten. Under de båda första åren »bestämmer mästaren lönen» eller utgår den med 15 à 20 öre per timme eller 7 à 9 kr. per vecka. Under de följande åren höjes successivt denna begynnelselön, tills den närmar sig aflöningen för utlärd arbetare, på hvilken den äger göra anspråk, som »genom gesällbref, utlärlingsbetyg eller på annat sätt» kan styrka sig hafva arbetat i yrket i 4 eller 5 år och stundom t. o. m. ett eller annat »utlärlingsår» däröfver. Denna lön, hvilken utgår som timlön och sällan betecknas som minimilön, utan som den öfliga betalningen åt »fullgod arbetare med normal vana och fortkomst», framgår till sitt belopp af tabellbilagan, af hvars uppgifter, afseende förhållandena vid 1907 års slut, nedanstående tablå gifver ett sammandrag:

Timlön,	Antal		Timlön,	Antal		Timlön,	Antal	
öre.	arb.-gifv.	arb.	öre.	arb.-gifv.	arb.	öre.	arb.-gifv.	arb.
35	6	152	40	18	86	48	12	40
36	1	142	42	7	18	50	73	308
38	2	14	45	76	380	51	25	115
						60	58	653

Normallönen för duglig bleck- och plåtslagare synes sålunda vara 45 à 50 öre[1] — något som Umeå- och Uppsala-aftalen gifva uttryck åt genom föreskriften, att »duglig arbetares lön skall vara 45, 50 à 55 öre».

Nyssnämnda timlöner tillkomma, som nämndt, endast den bleck- och plåtslagare, som kan utföra i yrket vanligen förekommande arbeten, hvaremot icke fullt kompetent eller af ålder försvagad arbetare får nöja sig med lägre lön, hvars belopp ett antal aftal fixera till 5 à 10 öre under timlönen. »Enbart bleckslagare» betalas i Norrköping med en timlön af 47 öre före och 49 öre efter 1 april 1908, medan kompetent bleck- och plåtslagare erhåller resp. 50 och 52 öre. Men äfven denne sistnämnde kan ofta endast under »säsongen» påräkna ofvan angifna timaflöningar, ehuru aftalen angifva detta förhållande på något olika sätt. Att timlönen under tiden f. o. m. januari t. o. m. april skall vara — vanligen 4 à 5 öre — lägre än under årets öfriga månader, utsäga endast 5 aftal. Men då verkstadsarbetet är

[1] På grund af den i aftalen ganska vanliga bestämmelsen om lönens successiva höjning under aftalstiden samt genom nytillkomna aftal ernådda löneförhöjningar torde timlönsnivån å många orter numera ligga 2—5 öre öfver den af tabellen angifna.

samladt till dessa månader, torde föreskrift om reducerad timlön under den döda säsongen jämväl faktiskt innehållas i det i 9 aftal förekommande stadgandet, att verkstadsarbete skall betalas lägre än byggnadsarbete och lagerarbete lägre än beställdt arbete. Under vintern tillfälligt förekommande utearbete, såsom snöskottning och urisning af rör och rännor, betalas däremot, i likhet med skrapning och strykning af tak- och fasadlister, på grund af med dylikt arbete förenade faror och obehag, i regel 5 à 10 öre högre per timme än annat arbete. Däremot får arbetare icke »af bekvämlighetsskäl vägra utföra något till yrket hörande arbete».

Af öfriga förmåner nämna så godt som alla aftal särskild ersättning vid arbete utom den ort, där verkstaden är belägen. Dylik ersättning afser dock förnämligast att hålla arbetaren skadeslös för genom arbetet förorsakade extra kostnader. Vid arbete i ortens omedelbara grannskap utgår därför i allmänhet endast efter vanlig timlön uppskattad gångtidsersättning, hvarvid beräknas åtgå t. ex. 15 minuter per km. Vid arbete å mera aflägset belägna orter, där arbetaren måste öfvernatta, erhåller han, förutom respengar, fri kost och logi eller ersättning därför, antingen utgående som fast dagtraktamente å kr. 0·50—1·50 eller genom med 10—35 % förhöjda timlöner och ackordspris. Utföres arbetet å eller i närheten af plats, där högre timlöner råda än på arbetarens bostadsort, skola därjämte dessa högre löner läggas till grund för aflöningsberäkningen.

XII. 4. Galvaniserings- och kapsylfabriker m. fl.

De i föregående grupp behandlade aftalen afse, som ofvan antydts, i regel hela bleck- och plåtslagareyrket på en viss ort, vare sig det bedrifves som handtverk eller fabriksindustri. Vid bleckvarufabrikerna kommer dock helt naturligt grofarbetet att intaga en viktigare plats än »handtlangningen» eller »hjälpen» inom handtverket. Så har t. ex. en dylik fabrik i Kungsör träffat ett särskildt aftal med Sv. grof- och fabriksarbetareförbundet för sina icke yrkeslärda arbetare, och vid de dylika arbetsställen närstående fabriker, som sammanförts under här omhandlade grupp, nämligen ett par bleckemballagefabriker i Malmö och Lund, tvänne specialfabriker för tillverkning af galvaniserade och emaljerade plåtkärl vid Stockholm och i Ronneby samt några kapsyl- och stanniolfabriker i Stockholm och Hässleholm, synes grofarbetet t. o. m. spela en hufvudroll, ehuru fabrikerna visserligen sysselsätta fackutbildade arbetare af flera slag, såsom järn- och metallarbetare, målare, litografer m. fl.

Arbetstiden utgör enligt aftalen 9 3/4—10 1/2 timmar per dag eller 55—60 timmar per vecka. För brännare, eldare m. fl. arbetare

vid tvänne emaljerverk föreskrifves skiftarbete, hvarvid i ena fallet tillämpas 10 timmars omväxlande dag- och nattskift, i det andra 8-timmars skift, börjande måndagar kl. 6 f. m. och slutande söndagar kl. 6 f. m. samt fördelade på tre arbetslag. Vid öfvertidsarbete utgår särskildt tillägg till den ordinarie lönen, utgörande för de första timmarna 25 eller 50 %, för annan tid 50, 75 eller 100 % af densammas belopp.

Arbetslönen utgår ofta som stycklön. Vid en bleckemballagefabrik föreskrifves, att arbetet så långt som möjligt skall utföras på ackord, och i galvaniserings- och emaljeringsfabrikernas aftal förutsättas eller innehållas utförliga ackordsprislistor för stansning och emaljering af hushållskärl af olika slag samt för galvanisering af plåt, hinkar, baljor m. m. vid hand- och maskincistern. Äfven ett kapsylfabriksaftal innehåller ganska utförliga styckpris för valsning, skärning, gängning, färgning, stämpling och putsning af kapsyler, tvålhylsor o. d.

Det nära sambandet mellan stycklön och tidlön framträder, förutom i de föreskrifter om timlönens garanterande vid ackordsarbete, hvilka ofta förefinnas i aftalen, i en karakteristisk bestämmelse i aftalet för järn- och metallarbetare vid en bleckvarufabrik i Malmö, där det heter, att »vid nya ackords sättande skall, om verkmästare och arbetare ej kunna blifva öfverens, första partiet utföras på timlön; de åtgångna timlönerna bestämma så ackordspriset, som påföres ackordsprislistan».

Tidlönsbestämmelserna äro jämväl ofta ganska utförliga och gifva en bild af de olika arbetarekategorier företagen sysselsätta. Vid ett emaljerverk i Ronneby utskiljas sålunda följande arbetarekategorier: grupp 1: smeder, maskinarbetare, järnsvarfvare, plåtslagare; grupp 2: snickare; grupp 3: nitare, beslagssmeder, sammansättare, pressare, klippare, borderare, planerare, betsare, eldare, smältare, mjölnare, uppdragare, förtennare, glödare, packare, sorterare; grupp 3 a: brännare och deras hjälpare; grupp 4: lockpressare, pressbiträden, riktare, handtagsmakare; grupp 5: lager-, magasins-, packbods- och gårdsarbetare, transportörer, alla biträden vid sortering, glödning, riktning etc. samt allt reservmanskap. För nyantagna manliga arbetare, som fyllt 21 år, utgör begynnelselönen i grupp 3 a för brännare 38 öre och för hjälpare 32 öre, hvilka minimilöner under andra och tredje åren höjas till resp. 40 och 42 samt 34 och 36 öre per timme. För de vuxna manliga arbetarna inom öfriga grupper gälla begynnelselöner om resp. 32, 30, 28, 26 och 24 öre per timme. Dessa löner ökas därpå de första fem åren med 1 öre, så att arbetare efter fem års oafbruten verksamhet inom en och samma grupp erhålla

de för den »gamla stammen» fastställda minimilönerna, resp. 37, 35, 33, 31 och 29 öre per timme.[1]

I tabellbilagan har helt naturligt hänsyn icke kunnat tagas mer än till några arbetarekategorier med likartad sysselsättning, hvarföre en sammanställning gjorts af timlönerna för icke yrkeslärda vuxna manliga arbetare på mindre ansvarsfulla platser. Bortses från en lönesats (39 öre) ur ett Malmöaftal, hvilken synes afse specialutbildad personal, utgöra sålunda minimilönerna för grofarbetare 28 och 30 öre. En liknande undersökning rörande den i industrien talrikt sysselsatta kvinnliga personalen gifver vid handen följande lägsta timlöner för kvinnor öfver 18 år efter några månaders anställning:

Stockholm	Ronneby	Hässleholm	Malmö	Lund
18 öre.	16 öre.	18 öre.	18 öre.	19 öre.

Jämväl för minderåriga innehålla aftalen aflöningssatser begynnande med 13—16 öre per timme och 6·50—7·50 kr. per vecka och därefter närmande sig de vuxna arbetarnas minimilöner.

XII. 5. Guld- och silfvervarufabriker.

Det handtverksmässigt bedrifna guldsmedsyrket är icke representeradt genom något aftal, hvaremot trenne kollektivt öfverenskomna prislistor insändts från guld- och silfvervarufabriker i Stockholm, af hvilka en återgifves Del II, sid. 289 ff.

Arbetstidens längd angifves icke i ett af dessa aftal, men utgör enligt de båda andra resp. 49 och 52 ½ timmar per vecka. Enligt det förra af dessa aftal börjar arbetstiden kl. 8 f. m. och pågår, med rast från kl. 11·15 till 12 på middagen, till kl. 5·15 e. m. under veckans fem första dagar och till kl. 3·15 e. m. lördagar.

Vid arbete utöfver denna tid utgår särskild ersättning, hvilken enligt tvänne aftal utgör 25 % af timlönen vid alla tillfällen, enligt det tredje 33 % för arbete närmast före och efter ordinarie arbetstiden, d. v. s. kl. 6—8 f. m. och intill kl. 10 e. m. (lördagar intill kl. 7 e. m.), samt 75 % för arbete under natt och å sön- och fridag.

Att tjäna som beräkningsgrund för denna öfvertidsersättning synes vara tidlönens förnämsta uppgift, åtminstone hvad manliga arbetare beträffar, ty de båda aftal, som omtala tidlöner för manlig personal, göra detta endast i den form, att de föreskrifva, att i det fall då ingen timpenning är bestämd, skall öfvertidsprocenten räknas efter 50 öre per timme.

[1] I det nu gällande, för tiden 1/7 1910—1/7 1912 ingångna aftalet är gruppindelningen något förändrad, så att till grupp 1 hänförts äfven snickare, medan grupp 2 utgöres af alla skiftarbetare, d. v. s. brännare, eldare, glödare, smältare, mjölnare, betsare, skiftsorterare och deras hjälpare; riktare och handtagsmakare räknas nu till grupp 3, hvarför grupp 4 endast utgöres af lockpressare och pressbiträden. Grupp 5 har sin förutvarande omfattning. Begynnelsetimlönerna för dessa grupper utgöra nu resp. 35, 34—40, 30, 28 och 26 öre samt slutlönerna resp. 40, 38—44, 35, 33 och 31 öre per timme. För manliga arbetare under 21 år växla timlönerna mellan 16 och 24 öre, medan de för vuxna kvinnliga arbetare utgöra 16—22 öre.

För arbeterskorna, hvilka utgöra omkring hälften af dessa arbetsställens personal, synes däremot timlönen spela en större roll, åtminstone hvad vissa arbetarespecialiteter beträffar. Tvänne aftal innehålla nämligen en likalydande lönelista för kvinnliga arbetare, sysselsatta med försilfring, förgyllning samt hand- och maskinslipning. Kvinna, som fyllt 18 år, betalas enligt denna efter 1 månads anställning med 20 öre per timme, efter 6 månader med 23 öre och efter 12 månader med 27 öre. Visar hon sig rask och skicklig, är hon berättigad till högre timlön.

Största delen af de kvinnliga arbetarna sysselsättas likväl som polererskor, och dessa utföra sitt arbete enligt öfverenskomna ackordsprislistor. Detta arbete sker i allmänhet i arbeterskornas hem och icke å fabrikslokalen. De manliga arbetarna arbeta, som nämndt, så godt som uteslutande på ackord. Af stycklönsbestämmelser i aftalen må nämnas, att gemensamhetsackord medgifves, hvarvid öfverskottet fördelas efter det antal timmar, hvar och en deltagit i arbetet. Timlönen är icke garanterad, utan är arbetaren skyldig att utan ersättning omarbeta underhaltigt arbete, för så vidt felet icke uppkommit på grund af felaktiga stansar, blåsigt silfver, porigt gjutgods etc.

XIII. 6. Vagnmakerier.

De under denna grupp redovisade arbetsställena stå ganska fjärran från de ofvan under fabriksmässig metall- och maskinindustri redovisade, företrädesvis järnvägsvagnar, spårvagnar, automobiler o. d. tillverkande stora vagnfabrikerna och vida närmare smedjorna, hvilka ju ofta hafva med vagnreparationer att skaffa och på smärre platser ofta torde ersätta de egentliga vagnmakareverkstäderna. I aftalet mellan smides-, hofslageri- och vagnmakeriidkarne i Västerås samt Sv. järn- och metallarbetareförbundets lokalafdelning nämnes också, att vagnmakare, som fyllt 20 år och varit 4 år i facket, skall betalas liksom hofslagare med 2 års yrkesvana eller med 36 öre per timme. De egentliga vagnmakeriarbetarna torde dock stå närmare träarbetarna än järnarbetarna, hvarföre beträffande sådana orter, där särskilda aftal för vagnmakerier finnas, dessa också äro på arbetaresidan godkända af Svenska träarbetareförbundet.

Enligt dessa aftal utgjorde arbetstiden 56 timmar per vecka i Stockholm och 58—60 timmar på de fem andra orter aftalen omfatta. Den närmare indelningen af arbetstiden hänskjutes i regel till öfverenskommelse vid hvarje verkstad, och endast ett aftal, berörande tvänne vagnmakaremästare, föreskrifver, att arbetet skall börja kl. 6 f. m. och fortgå till kl. 6 e. m. (lördagar 4 e. m.) med frukostrast kl. 8—8·30 f. m. och middagsrast kl. 12—1·30 e. m. Arbetstiden kan förkortas, då arbetstillgången är ringa, men den kan också

förlängas, då detta är »af bråskande behof påkalladt». Härvid utbetalas öfvertidsersättning, hvilken för de två första timmarna utgår med i Stockholm 50 %, i landsorten 25 % af timlönens vanliga belopp. För annat öfvertidsarbete är öfvertidsprocenten den dubbla.

Arbetet synes inom yrket endast till mindre del utföras på ackord. Endast Uppsalaaftalet medger uttryckligen, att dylikt arbete får förekomma, men skall därvid timlön garanteras och öfverenskommelse om ackordspriset träffas senast tre dagar efter arbetets början, därest ej finnas särskilda mellan arbetsgifvarnas och arbetarnas resp. organisationer öfverenskomna ackordstariffer. Stockholmsaftalet af år 1905 föreskref, att ackordsarbete ej finge utföras, innan prislista öfverenskommits mellan mästarne och fackföreningen. Sådan synes dock ej kommit till stånd, ty i det kollektivaftal, som i branschen ingicks år 1907, är föreskriften skärpt därhän, att ackordsarbete icke får utföras hvarken på ordinarie arbetstid eller på öfvertid. Öfriga aftal nämna intet om stycklönsarbete.

Tidlönen torde därför få anses som öfvervägande inom yrket, och den utgår för utlärda arbetare som timlön. Veckolön betalas dock stundom under den, enligt aftalen fyraåriga, lärotid, arbetaren har att genomgå, innan han kan anses som yrkeslärd vagnmakeriarbetare. Enligt Landskronaaftalet skall sålunda lärlings aflöning under första året utgöra 6 kr. per vecka, under det andra 8 kr., under det tredje 11 kr. och under det fjärde 18 kr. Efter denna lärotids slut är arbetaren berättigad till utlärd vagnmakares timlön, som på denna ort är 35 öre — den sedvanliga begynnelselönen för dylik arbetare i landsorten. Som af tabellbilagan framgår, växlar nämligen ifrågavarande lönesats å de aftalsberörda landsortsplatserna mellan 33 och 36 öre, medan den i hufvudstaden utgör 50 öre. Anmärkas bör dock, att det år 1905 för fyra år ingångna Malmöaftalet föreskrifver successiv ökning af timlönen under aftalstiden från 33 till 37 öre. Dessa lönesatser gälla arbetare med fyra års yrkesvana, men när arbetare varit fem år i facket, är han berättigad till en timlön af 36 öre, hvilken under aftalets giltighetstid på samma sätt automatiskt ökas till 40 öre. Öfriga aftal innehålla endast en enda lönesats för utlärd vagnmakeriarbetare, hvilken antingen direkt betecknas som minimilön eller ock indirekt angifves som sådan genom den tillfogade bestämmelsen, att driftig och skicklig arbetare skall efter öfverenskommelse erhålla högre lön.

XIII. 7. Instrumentfabriker.

De under denna grupp sammanförda 13 aftalen afse samtliga tillverkning af musikaliska instrument, ett af blåsinstrument och de öfriga af pianon och orglar.

Förstnämnda aftal, hvilket afser en Stockholmsfabrik för tillverkning af företrädesvis mässingsblåsinstrument, är ingånget med fabrikens verkstadsklubb af Sv. järn- och metallarbetareförbundet och företer också stor likhet med detta förbunds aftal, sådana de förekomma inom den öfriga fabriksmässigt bedrifna metall- och maskinindustrien. Sålunda är arbetstiden 57 timmar per vecka, fördelad med 10 timmar under hvar och en af veckans fem första dagar och 7 timmar på lördagen. Vid arbete under hvardagar efter kl. 7 e. m. utgår öfvertidstillägg af 50 %, men af 100 % vid arbete under helgdagsdygnet, räknadt från lördag kl. 2·30 e. m. till måndag kl. 7 f. m. Arbetet utföres till öfvervägande del på ackord efter särskild prislista. Utföres af däråt upptagna arbeten endast ett ringa antal styck eller möta andra arbetet försvårande eller försenande omständigheter, är timlönen garanterad. Denna utgör 35 öre för arbetare, som fyllt 20 år och varit 4 år i yrket, och höjes därpå till resp. 40 och 50 öre efter resp. 5 och 6 års yrkesvana samt 23 och 25 åldersår. Slipare, som fyllt 21 år och varit minst ett år i facket, betalas med 38 öre, och yrkesarbetare, som efter uppnådda 23 år öfvergått från annat fack, aflönas under de första tre åren med resp. 40, 45 och 50 öre.

Orgel- och pianofabrikerna, hvilka stundom icke själfva tillverka instrumentens »mekanik», sysselsätta däremot öfvervägande träarbetare, hvilka äfven fått sitt uttryck däri, att beträffande deras flesta aftal Sv. träarbetareförbundet står som part på arbetaresidan. Som af tabellbilagans arbetareantalsuppgifter framgår, äro orgel- och pianofabrikerna tämligen små, och deras gemenskap med handtverkerierna understrykes bl. a. däraf, att gemensamma ortsaftal ingåtts af samtliga pianofabriker i Stockholm och Malmö.

Den i aftalen föreskrifna arbetstiden växlar mellan 9 ½ och 10 timmar per dag samt 54 och 58 timmar per vecka. Det i september 1906 för tre år träffade Malmöaftalet föreskrifver, att veckoarbetstiden skall utgöra 56 timmar under det första året af aftalets giltighetstid, men därefter sänkas till resp. 55 och 54 timmar under de två följande åren. Detta aftal hänskjuter i likhet med ortsaftalet för Stockholm bestämmandet af den dagliga arbetstidens början och slut till öfverenskommelse å hvarje särskild fabrik, och äfven de flesta verkstadsaftal lämna arbetstidens förläggning oreglerad. Tre aftal föreskrifva dock, att arbetet skall börja kl. 7 f. m. och sluta hvardagar kl. 6·30 eller 7 e. m., lördagar kl. 2 e. m., hvilken senare dag den eljes 1 ½ timme långa middagsrasten bortfaller. Ett af dessa aftal lämnar äfven en antydan om en månaderna närmast före jul infallande säsong inom industrien, i det arbetstiden för tiden oktober—december sättes till 59 timmar per vecka mot 56 timmar den öfriga delen af året (Del II, sid. 303).

Vid arbete å annan tid än den ordinarie utgår särskildt tillägg med viss procent af den vanliga lönen. Detta tillskott utgör vid kvällsarbete 25, 33 eller 50 %, vid annat öfvertidsarbete 50 eller 100 %.

Dylikt procenttillägg, beräknadt å den vanliga timlönen, utgår äfven vid af arbetsgifvaren anbefalldt ackordsarbete å öfvertid. Yrket är ett utprägladt ackordsyrke, och samtliga aftal innehålla eller omnämna ackordsprislistor. Som af den Del II, sid. 305 ff. återgifna framgår, uppdelas pianotillverkningen i särskilda ackord för förfärdigande af rygg och resonansbotten, för fanering, putsning och polering samt för sammansättning och stränguppdragning. Vid piporgel- och orgelharmonie-(tungorgel-)fabrikation äro arbetena delvis andra, såsom tillverkning af pipor af metall och trä, förfärdigande af väder-, register- och ventillådor, bälgar etc.

Samtliga i dessa listor angifna arbeten skola i regel utföras på ackord, men beträffande några, såsom stränguppdragning, ryggmakeri och fanering, medgifves dock ofta timarbete, och aftalen innehålla också på ett undantag när tidlönsbestämmelser. Dessa afse vid pianofabrikerna i regel endast en enda arbetarekategori, som benämnes pianomakare, snickeriarbetare eller pianoarbetare. Vid orgelfabriker tillkomma dessutom tennmakare samt andra järn- och metallarbetare, och å vissa arbetsställen sysselsättas jämte yrkesarbetare äfven handtlangare, kuskar och andra grofarbetare. En kombinerad orgel- och pianofabrik i Karlstad nämner ej mindre än sju yrkesarbetarekategorier, nämligen pianoarbetare, resonansmakare, orgelstomsnickare, orgelsammansättare, mekanikarbetare, klaviaturarbetare samt maskinsnickare. De sex första af dessa grupper åtnjöto dock samma timlön, nämligen 38 öre under år 1906—07, 39 öre under år 1907—08 och 40 öre under år 1908—09, hvaremot maskinsnickare hade 2 öre lägre tidlön. Det är den förra gruppens löner under år 1907, eller m. a. o. timaflöningen för arbetare jämställda med möbelsnickare, som återgifvas i tabellbilagan. Som synes, växla dessa timlöner mellan 39 och 46 öre i landsorten samt mellan 45 och 55 öre i Stockholm och Sundbyberg. Ifrågavarande lönesatser gälla arbetare med minst fyra års yrkesvana eller däröfver, men torde för dessa endast angifva timförtjänstens nedre gräns. Aftalen beteckna dem nämligen icke blott uttryckligen som minimilöner, utan betona ytterligare denna deras natur genom bestämmelser, sådana som att en rask och skicklig arbetare skall betalas högre lön än minimilönen, och att ackordsarbetare vid tillfälligt tidlönsarbete icke skall betalas med den aftalsenliga timlönen, utan efter hans genomsnittliga förtjänst på ackordsarbete under föregående år.

XIII. 8. Urmakerier.

Af rikets egentliga urfabriker tillhör den största, hvilken dock vid sidan af urtillverkning jämväl bedrifver fabrikation af skrifmaskiner, taxameterapparater o. d., Sveriges verkstadsförening samt beröres sålunda af riksaftalet inom metall- och maskinindustrien (sid. 157 ff.).

För det egentliga urmakeriet förefinnes kollektivaftal endast beträffande hufvudstaden, där ett sådant år 1907 ingåtts mellan Stockholms urmakaresocietet och Stockholms urmakeriarbetareförening.

Enligt detta aftal, som återgifves i Del II, sid. 306, utgör arbetstiden 57 timmar per vecka under tiden 1 sept.—15 maj och 54 timmar under den öfriga delen af året. Arbete utöfver denna tid betalas med 50 % tillägg till den vanliga aflöningen. Denna synes endast undantagsvis utgå som stycklön, och är vid ackordsarbete aftalets minimiveckolön garanterad. Denna utgör för arbetare, som varit minst 6 år i yrket och kan uppvisa betyg att vara fullt utlärd i facket, 28 kr. under det första, 30 kr. under det andra och 32 kr. under det tredje af de år, för hvilka aftalet är träffadt.[1]

XIV. Jord- och stenindustri.

XIV. 1. Stenbrott och stenhuggerier.

Under denna rubrik hafva sammanförts samtliga de 65 aftal, hvilka beröra stenindustrien i dess olika former, och hvilka sammantagna beräknats omfatta 8,437 arbetare eller cirka 70 % af näringsgrenens hela arbetarestam. Största utbredningen synes kollektivaftalet hafva erhållit inom den syd- och västsvenska exportgranitindustrien, för hvars arbetsförhållanden i främsta rummet äro normerande distriktsaftalen för gatstenshuggerierna i Bohuslän (Del II, sid. 307 ff., sid. 310 ff.) och i Halland samt för storstenshuggerierna på Sveriges västkust och i Blekinge. Vidare må nämnas aftalen för den gottländska, skånska och närkingska sand- och kalkstensindustrien samt prislistorna för stenkrossar i Skåne och för byggnadsstenhuggerier i eller i närheten af större städer. Nära sistnämnda

[1] I det nu gällande, för tiden 1/12 1910—1/12 1913 ingångna aftalet utgör minimiveckolönen 28·50 kr. för arbetare, som kan uppvisa betyg om erforderlig kompetens å inom yrket förekommande arbeten från arbetsgifvare, helst tillhörande Sveriges urmakareförbund, samt på vederbörande arbetsgifvares verkstad förmår utföra ett af arbetsgifvaren förelagdt prof. Till förhandlingsprotokollet hade bl. a. antecknats som önskemål, att s. k. rums- eller hemarbete skulle motarbetas, samt att 8 dagars semester borde beredas arbetare efter ett eller två års anställning.

typ står aftalet för Stockholms stads stenhuggerier vid Kyrkhamn och Vätöberg, bifogadt de Del II, sid. 417 ff. återgifna bestämmelserna angående arbets- och löneförhållanden vid stadens arbeten, enligt hvilka senare i själfva staden af kommunen sysselsatta stenhuggare betalas.

Betraktas dessa aftal först med afseende på bestämmelserna om arbetstiden, befinnas 8 af dem sakna alla hithörande stadganden. Öfriga aftalsuppgifter angående dag- och veckoarbetstidens längd återgifvas i tabellbilagan, och enligt dem växlar arbetstiden på olika platser mellan 9—10½ timmar per dag samt 50½—63 timmar per vecka. Inom exportgranitindustrien arbetas i regel 10 timmar per dag och 58—60 timmar per vecka. Enligt 5 aftal, däribland det för de bohuslänska gatstenshuggerierna, synas åtminstone för grof- och transportarbetare arbetstiden under den mörkare hälften af året förkortas till 8 timmar. Håller arbetsgifvare artificiell belysning, kan dock sommarens arbetstid tillämpas jämväl under vintern. Arbete utöfver den ordinarie arbetstiden synes företrädesvis förekomma vid lastningsarbete, och härvid betalas särskild förhöjning på den vanliga lönen, utgörande 25, 33 eller 50 % för kvällsarbete och 50, 67 eller 100 % för natt- och söndagsarbete.

Den öfriga stenindustrien, hvilken uteslutande eller hufvudsakligen arbetar för hemmamarknaden, omfattar en mängd sinsemellan olikartade företag med mycket växlande arbetsförhållanden. Vid ett stenhuggeri i Närkeskalkstenens område arbeta stenhuggare samt smeder och andra handtverkare 10 timmar per dag året om, under det för grof- och transportarbetare denna arbetstid endast gäller under den ljusa årstiden, medan de under månaderna oktober—mars äro i verksamhet endast 7½—9 timmar. I en sandstensgrufva i Skåne, där underjordsarbete förekommer, är arbetstiden 9 timmar under veckans fem första dagar och 8½ timmar på lördagen, hvarjämte arbetsveckan kan fördelas i skift efter öfverenskommelse. Vid skånska makadamkrossar arbetas under april—september 10 timmar per dag, men öfriga månader endast så länge dagsljuset tillåter. Vid kalkbrott, som drifvas i förening med kalkbruk och cementfabriker (se sid. 191 ff. och Del II, sid. 314 ff.), röner arbetstiden inverkan af den å dessa arbetsställen rådande, och för byggnadsstenhuggeriernas arbetspersonal äro arbetsvillkoren för de egentliga byggnadsarbetarna utslagsgifvande. Den kortaste arbetstiden i branschen, 50½ timmar per vecka, åtnjutes af sand- och kalkstenshuggeriidkarnas sten- och bildhuggare i Malmö med omnejd.

Mycket olikartade äro jämväl aflöningsförhållandena för den svenska stenindustriens personal.

Som allmänt omdöme kan utsägas, att de egentliga stenhuggarna i sitt vanliga arbete öfver allt arbeta på ackord. För gatstens-

huggning torde vara typiska de bestämmelser, som innehållas i aftalet för stenhuggerier, tillhörande medlemmar af Västra Sveriges gatstensindustriidkareförbund. Enligt dessa förefinnas af gatsten tre hufvudslag, tysk, engelsk och dansk, men af dessa stensorter förekomma ett flertal olika dimensioner. Betingspriset per kvadratmeter af hvarje slag finnes angifvet i aftalet, och som norm för bearbetningen gäller en vederbörligen godkänd, i Lysekil förvarad profsamling, omfattande tio stenar af hvarje sort. Önskar firma hugga en i prislistan ej upptagen stensort, fastställes arbetspriset i proportion till öfriga pris af en af Västra Sveriges gatstensindustriidkareförbund och Svenska stenhuggareförbundet utsedd permanent skiljenämnd. På hvarje arbetsplats skall huggas minst två stensorter, de båda billigaste oberäknade, och en stensort får ej tillverkas i större myckenhet än 75 % af hela produktionen. Bryter arbetaren ej själf sitt block, utan erhåller material för tillverkningen ur af arbetsgifvaren drifvet s. k. storbrott, skall han i blockafgift betala 30 öre per tillverkad kvadratmeter gatsten. Vissa slags gatsten huggas numera med spaltmaskin, men äfven vid dylikt arbete tillämpas ackordssystem att döma af de tvänne aftal för »maskinstenhuggare», som inkommit till Kommerskollegium.

Stycklönsberäkningen för storsten är mera invecklad. Såsom norm för stenhuggerierna på Sveriges västkust gäller den vid möten mellan arbetsgifvare och arbetarerepresentanter i september och oktober 1907 fastställda, af ingenjör E. Hebbel i Uddevalla utarbetade »normaltariff för beräkning af arbetspris för huggen granit»,[1] med hvilken jämväl »normaltariff för sträckstenshuggerierna i Blekinge» samt öfriga storstensprislistor nära öfverensstämma. Enligt nyssnämnda »Uddevallatariff» skiljes efter behuggningsgraden mellan tuktad sten, som användes till vanlig byggnads- och kajmursten, grofhuggen, använd för trottoar och simpel trappsten, enklare finhuggen, som brukas till trappor, byggnadssockel m. m., medelfint huggen, använd till bättre trappor, bättre hussockel, beklädnadssten o. d., väl finhuggen till fin byggnadssten och grafvårdar samt utmärkt finhuggen för mycket fina graf- och andra monument. För de olika behuggningsgraderna användas kryss- (rutad slagyta) och reffelhammare af olika slag och dimensioner. »Slätt arbete» betalas efter behuggningsgraden och ytans storlek i kvadratmeter eller efter den huggna stenens rymd i kubikmeter, hvilken senare beräkning beträffande oregelbundna stenar nödvändiggör mycket detaljerade mätningsregler. Listverk och annat »profilarbete» prissättes enligt »ledsystemet», hvars grundtanke är att uppdela hvarje förekommande profil i ett visst antal »leder» samt fastställa priset per led och löp-

[1] Denna tariff återgår i vissa delar på den ursprungliga »Uddevallatariffen» af 2 febr. 1899.

meter af hvarje stenslag. I »Uddevallatariffen» räknas hvarje »led» som en yta af 10 cm. bredd och betalas all profilhuggning efter närmast högre behuggningsgrad, än som motsvarar arbetets finlek, om det vore »slätt arbete». Denna tariffs arbetspris äro beräknade under förutsättning, att stenhuggaren erhåller råblocket (»ämnet») fritt brutet och transporteradt till huggningsplatsen äfvensom vederbörligen »uppbänkadt». Anmodas stenhuggarna att själfva verkställa uttagningen, betalar arbetsgifvaren därför 10 kr. per kubikmeter. Därefter vidtager huggningen efter ritning eller till tariffen hänvisande »littraerad skiss». Visar sig sten felaktig, sedan huggningen påbörjats, och beror detta på materialet, erhåller stenhuggaren godtgörelse för det nedlagda arbetet. Misslyckas däremot en sten genom arbetarens vårdslöshet eller oskicklighet, betalar stenhuggaren blockets värde med afdrag af värdet å det arbete, han därå nedlagt.

Ammunition — krut, dynamit, stubin, knallhattar — bekostas af stenhuggaren, likaså verktyg och deras skärpning. Lämnas däremot fria verktyg, afdrages 1½ %, och erhålles fritt smide, ytterligare 6 % af huggningspriset. Kranar hållas af arbetsgifvaren, likaså skjutborr, hvaremot aftalet rörande domkraft, slipstenar, plank, spett, rätskifvor och större vinklar endast bestämmer, att dylika hjälpmedel skola anskaffas och hållas »enligt på platsen gängse bruk». Sedvänjorna äro nämligen härvidlag mycket olika på olika arbetsplatser, och detta gäller utom området för västkustens storstensindustri af aftalen att döma jämväl i fråga om »ämne», verktyg och smide.

Exportgranitindustriens stenhuggare arbeta sålunda genomgående på ackord, och tidlönsarbete förekommer i regel endast, då stenhuggare sättes till annat arbete än hans vanliga. I regel består detta arbete i lastning, hvarvid enligt de bohuslänska gat- och storstensindustriaftalen stenhuggare vid anfordran äro skyldiga att tjänstgöra å ordinarie arbetsplats eller å plats, liggande inom 2 km. därifrån. Gatstenshuggare åtnjuta vid tidlönsarbete en timlön af 45 öre i området söder om Svinesund, men af 50 öre norr därom, hvilken senare tidlön utgår till storstenshuggare inom hela distriktet. På exportgranitindustriens öfriga arbetsplatser synas timlönerna vara något lägre vid dylikt extra arbete: i Kalmar län 35—40 öre och i Blekinge län 30—40 öre för egentliga stenhuggare och något lägre för stenslipare, stenhyflare och stensågare. Maskinstenhuggare i Blekinge och Bohuslän aflönas vid tillverkningen af »smågatsten», som nämndt, på ackord, men erhålla vid extra arbete resp. 30 och 32·5 öre per timme.

Ej ovanligt är, att inom angifna yttergränser tvänne timlöner föreskrifvas i aftalen, af hvilka den ena, högre kommer till användning vid egentligt lastningsarbete och den andra vid lättare timarbete af olika slag. »Finnas större kvantiteter lösskjuten sten i kilarlagsbergen», heter

det i ett aftal, »och kilarna ej hinna med att taga ut nödiga ämnen, utan stenhuggarna å arbetsplanerna samtidigt lida brist därå, så bör i möjligaste mån denna brist afhjälpas genom att de stenhuggare, som äro utan ämnen, själfva hjälpa till vid kilningen och därmed sammanhängande arbete vid blockuttagning i berget, i hvilket fall stenhuggaren erhåller en ersättning af 40 öre i timmen.»

Detta stadgande fäster uppmärksamheten på den långt gående arbetsfördelning, som är genomförd vid de större stenhuggerierna, och om hvilken aftalet för vid gatstenshuggerierna i Bohuslän sysselsatta grof- och transportarbetare samt handtverkare (Del II, sid. 310 ff.) ger den bästa föreställning. Borttagande af jord och oanvändbar sten besörjes af schaktare och skraflare, hvilka betalas med 33 öre per timme. Med »ämnenas» utbrytning ur berget arbeta borrare och kilare, hvilka stundom utföra borrning, kilning och »itufläkning» på ackord, men oftare mot timlön, hvilken till fullt duglig arbetare med minst två års yrkesvana utgår med 36—38 öre och till öfriga vuxna arbetare med 34 öre. Blockens transport ombesörjes af storstens- och blockkörare med 34 öres timlön, deras förflyttning medelst kranar af kättare med 37—38 öres timpenning och den färdiga stenens inlastning i fartyg af lastare med 40 öres timlön. För uppeldning och öfrig skötsel af kranarna finnas särskilda kranskötare, af hvilka ångkranskötarna under den två månader långa lärotiden aflönas med 3 kr. och därefter med 3·75 kr. per dag, medan skötarna af elektriska kranar betalas med 30 öre per timme under och 37 öre efter lärotiden. Kranskötarna stå på öfvergången till de egentliga yrkesarbetarna, snickare och smeder, hvilka sysselsättas med förfärdigande och reparationer af verktyg o. d. Af snickare betalas fullt yrkesskickliga med 40 öre och slöjdkunniga dagsverkare med 35 öre per timme. Smed, som kan utföra alla vid ett stenhuggeri förekommande arbeten, erhåller i timlön minst 50 öre, annan smed med minst fyra års yrkesvana 45 öre och öfriga smideskunniga yrkesarbetare minst 40 öre, medan smideshandtlangare aflönas med 30—33 öre per timme.

Vid de stora kalkbrotten i Skåne och Närke äro äfven arbetarekategorierna talrika. Så sysselsättas vid Klagstorps kalkbrott (utom cementfabriksarbetare, se sid. 193), flintstenhuggare, grofarbetare, smeder, filare, reparatörer, gräfmaskinseldare, lokomotivpersonal m. fl., men ju mindre stenhuggerirörelsens omfång är på en viss plats, desto flera saknas af dessa transportarbetare- och handtverkarekategorier, och vid de små byggnadsstenhuggerierna utföres allt förekommande arbete — utom smide — af stenhuggarna ensamma. Vid dylik handtverksmässigt och i nära gemenskap med byggnadsverksamhet bedrifven stenindustri spelar timlönen en vida större roll än inom den stora stenindustrien, och de allmänt förekommande tidlönssatserna i

ifrågavarande aftal torde därföre tillmätas betydligt större vitsord för bedömande af stenhuggareyrkets verkliga lönenivå än de i exportgranitindustriens aftal sparsamt förekommande uppgifterna rörande stenhuggares betalning vid annat arbete än hans vanliga. Enligt aftalen betalas i Stockholm af privata arbetsgifvare granitstenhuggare med 65 öre per timme, marmor- och kalkstenhuggare med 60 öre, medan stenhuggarna i stadens tjänst betalas med 55 öre. I Sundbyberg samt platser på Stockholms läns landsbygd är timlönen 50 öre, hvilken lönesats äfven förefinnes i Uppsala- och Västerviksaftalen, medan den i Visby och Kristianstad är 45 öre, ehuru på den förra platsen ornamentstenhuggare erhåller 60 öre. I Malmö aflönas granitstenhuggare med 50 öre per timme och marmorstenhuggare likaså, medan af sand- och kalkstenhuggeriernas arbetare stenhuggare betalas med 58 öre vid arbete å verkstad och 65 öre vid arbete utom densamma, bildhuggare med 1 kr. per timme. I Lund är minimitimlönen 43 öre för duglig stenhuggare, som fyllt 19 år och varit minst tre år i yrket.

Liksom dessa stenhuggerier lämna material för den egentliga byggnadsverksamheten, leverera stenkrossarna nödigt vägbyggnadsmaterial. Vid dylik makadamkrossning, hvilken beröres i fyra Skåneaftal, synes utsprängningen af råmaterialet och sönderdelningen af detsamma ske på ackord, medan de vid krossmaskinerna sysselsatta arbetarna betalas med vanlig grofarbetarelön, 27—33 öre per timme.

Beträffande förmåner och ersättningar utöfver den ordinarie timlönen innehålla aftalen, förutom de ofvan berörda skiftande stadgandena om fria »ämnen», fria verktyg och fri verktygsskärpning, inga andra bestämmelser än stundom förekommande föreskrifter om, att vid arbete å annan ort med uppsättning och inpassning af stenar o. d. dagtraktamente eller förhöjd timpenning skall utgå.

XIV. 2. Torfindustri.

Medan det egentliga stenhuggeriet måste betraktas som ett ofta mycket kräfvande yrkesarbete, är torftillverkningen ett rent grofarbetarefack, hvars utöfvare på icke ledande poster endast klassificeras efter ålder och arbetsförmåga.

Torfindustriarbetarnas arbetstid utgör enligt samtliga fem aftal, som innehålla bestämmelser i detta afseende, 10 timmar per dag med början kl. 6·30 eller 7 f. m. Denna arbetstid torde likväl i allmänhet endast gälla sommarhalfåret, ty under årets mörka och kalla månader ligger torffabrikationen till stor del nere. Vid arbete utöfver den aftalsenliga tiden utgår särskild tilläggsbetalning.

Torfvens upptagning och stackning eller bärgning i lada, vidare det till torfströ och torfmull afsedda råmaterialets inforsling och aflastning i fabriken samt beredning och pressning till balar utföres af aftalen att döma ofta mot betalning per kubikmeter, vagn, ton eller bal, hvarvid timlönen enligt tvänne aftal helt eller delvis är garanterad. Vid bränntorfstillverkningen plägar dock vid torfvens uppskärning och utläggning på fältet samt vid torkningsarbetet aflöningsberäkningen ske per 1,000 st. torf. Dock innehålla aftalen regelmässigt timlöner, hvilka, som af tabellbilagan framgår, på olika orter växla mellan 25 och 28 öre för vuxna arbetare. Minderåriga eller icke fullt arbetsföra manliga arbetare betalas på ett ställe med 18 öre per timme, på de öfriga efter öfverenskommelse. Där särskilda maskinister sysselsättas, erhålla de 30—33 öre per timme. Enligt ett aftal för en torffabrik i Kristianstads län är timlönen för vuxna kvinnliga arbetare 17½ öre. Af förmåner utöfver den ordinarie lönen nämner ett Smålandsaftal, att fabrikens maskinist skall åtnjuta hyresbidrag af 5 kr. per månad samt som bränsle erhålla sex vagnar eldningstorf per år.

XIV. 3. Grustag.

Af gruppens båda aftal föreskrifver det ena, att arbetstiden skall vara 10 timmar per dag, så länge dagsljuset tillåter, medan det andra stadgar 9 arbetstimmar per dag under tiden 15 mars— 15 okt. och 7 timmar under den öfriga delen af året. Det allmännast förekommande arbetet, lastning af grus på vagn och dennas urlastning å bestämmelseorten, synes i regel utföras på ackord. Aftalen innehålla visserligen tidlönssatser, enligt hvilka fullgod och flitig arbetare betalas med 32—35 öre per timme, men dessa bestämmelser tillämpas endast vid extra arbeten samt för att bereda ersättning, »då ackordsarbetet i nämnvärd grad försvåras».

XIV. 4. Kalk- och kritbruk samt cementfabriker.

Kritindustrien i vårt land har sitt centrum i Kvarnby, ej långt från Malmö, och för de här belägna sju kritbrukens grofarbetare, tunnbindare och kuskar hafva kollektivaftal träffats, af hvilka grofarbetareaftalet återgifves Del II, sid. 319 ff. Arbetstiden utgör för alla arbetare 10 timmar per dag, och för öfvertidsarbete betalas tilläggsprocent å timlönen, 25 % vid arbete de tre första timmarna efter arbetstidens slut och 50 % vid arbete å annan tid. Denna tilläggsbetalning utgår vid såväl ackords- som tidlönsarbete, ty båda dessa löneformer förekomma inom industrien. Ackordssatser för grofarbetare finnas fastställda för kritjordens schaktning och trans-

port till bassängerna, kritans slamning och vidare beredning samt förpackning i fat, medan själfva faten tillverkas af tunnbindare mot betalning per styck. Vid samtliga dessa ackord är timlönen — 25 öre år 1906, 28 öre år 1907 och 30 öre år 1908 — styckarbetaren garanterad. Helt tidaflönade äro brukens kuskar, hvilka år 1907 hafva 16 kr., år 1908 17 kr. per vecka jämte fri bostad.

Den såsom självständigt näringsfång bedrifna *kalkindustrien* har egentligen först f. o. m. år 1908 börjat beröras af kollektivaftal — detta år träffades aftal bl. a. för A.-B. Karta & Oaxens kalkbruks och A.-B. Gottlands kalkverks stora anläggningar — och från föregående år förefinnas aftal hufvudsakligen för de kalkbruk, hvilka besittas af de stora, inom så godt som alla »byggnadsämnesindustriens» grenar verksamma cementfabriksbolagen. Hvilken vidtomfattande verksamhet ett dylikt bolag kan utöfva, framgår af det Del II, sid. 321 ff. återgifna aftalet för Skånska cement A.-B:s kalkbrott, kalkbränneri, jordbrukskalkfabrik och cementfabrik i Limhamn. Dessutom äger bolaget stora tegelfabriker i Lomma (se nedan sid. 198) och utöfvar genom sitt dotterbolag, A.-B. Skånska cementgjuteriet, betydande cementvarufabrikation, ofta, som ett par nedan under Byggnadsgrofarbetare (sid. 244) omnämnda aftal angifva, utvidgad till verklig byggnadsverksamhet.

Enligt hvad cementbolagens aftal gifva vid handen, är arbetstiden vid dem tillhörande företag i allmänhet 10 timmar per dag med undantag af lördagar, då arbetet plägar sluta någon timme tidigare än eljes. Under den mörka årstiden inskränkes dock, där artificiell belysning saknas, arbetstiden för vissa af dagsljuset beroende arbeten. Arbetare, syselsatta med kalkbrytning och diverse utearbeten m. m., hafva endast dagarbete, men för cementfabrikernas personal är arbetstiden fördelad i omväxlande dag- och nattskift, vanligen med »vaktombyte» kl. 6 f. m. och 6 e. m. Skiftets längd utgör 10 timmar, måltidsraster oberäknade, eller 12 timmar, raster inberäknade. Vid verk med kontinuerlig drift, såsom cementugnar, råkalk- och cementkvarnar, ångpannor, torkcylindrar o. d., kan arbetare stundom nödsakas göra dubbla skift, ty aftalen stadga skyldighet för skiftesman att göra »långtur», när aflösningsman uteblifver och tillgång på ersättningsmanskap saknas.

Vid skiftarbetet räknas nattskiftet, äfvensom sön- och helgdagsskift, ej som öfvertid, men vid dagarbete utgår vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden öfvertidstillägg i regel med 25 % för de två eller tre första timmarna och 40—50 % för annan tid.

Aflöningen utgår till olika arbetarekategorier efter skilda grunder, och särskildt utgör det ofvannämnda Skånska cement A.-B:s aftal en profkarta på olika aflöningsformer. Den allmänna timlönen för grofarbetare utgör här 32 öre intill ingången af år 1908,

då den höjes till 33 öre, men den torde endast undantagsvis komma till användning, enär arbetarna i kalkbrottet samt vid kalkugnarna, jordbrukskalkfabriken och cementfabriken i allmänhet synas arbeta på ackord. Schaktningen i kalkbrottet utföres med gräfmaskiner, hvar och en med en personal af sex man, hvilka betalas med 28 (efter 1 jan. 1908 29) öres timlön per man jämte 0·6 öre per schaktad kubikmeter och 75 öre per tillvaratagen kubikmeter grå- eller kalksten. Kalkbrytningen utföres mot betalning per kubikmeter af stenarbetarelag, hvilka endast undantagsvis och då i tur och ordning få utkallas till daglönsarbete. För kalkstenens lastning i järnvägsvagnar tjänstgör ett ackordsaflönadt lossarelag. Malningen af kalksten till jordbrukskalk, hvilken endast pågår en del af året, betalas per kubikmeter mald kalk, och vid kalkbränningen erhålla ugnssättarna, hvilka hafva att mottaga kalkstenen å de införda vagnarna, insätta stenen, uttaga och, om så påfordras, sortera och rensa bitkalken samt lasta kalk och affall på vagn, betalning per ugnskammare, medan brännare aflönas med 22 kr. per vecka för bränning i en ugn och med 25 kr. för bränning i två ugnar. Vid cementfabriken sker likaså på ackord, delvis i form af gruppackord, inforslingen af lera och kalksten, råkalkens malning, råmaterialiernas bränning till cement i ring- eller schaktugn samt cementens malning och packning i fat. Tunnorna tillverkas mot betalning per styck af fabrikens tunnbindare, hvilka dock kunna betalas med timlön, nämligen 35 öre före och 36 öre efter 1 jan. 1908. De med loss- och lastningsarbeten vid hamnen sysselsatta »sjåarna» betalas per fat, säck, styck eller ton. Vid den för transport af råmaterial och fabrikat anlagda järnvägen är särskild personal anställd. Af denna aflönas de på linjens byggnad och underhåll arbetande banarbetarna med den allmänna grofarbetaretimlönen, medan för den egentliga tågpersonalen — med undantag af putsare, som aflönas med 20 kr. i veckan — tillämpas ett premiesystem, i det förutom en mindre fast veckolön utbetalas en provision af 8 öre per man för 100 kubikmeter med tåg transporteradt material. Lägsta fasta veckolönen utgör för lokomotivförare 15 kr., extra lokomotivförare och tågförare 14 kr., extra tågförare och banvakt 12 kr., eldare 10 kr. och bromsare 8 kr. Helt tidaflönade äro däremot fabrikens handtverkare, hvilka betalas med en timlön, som utgår efter arbetsförmåga, flit och skicklighet. För järn- och metallarbetare ligga dock till grund samma minimilöner, som uppgjorts eller komma att uppgöras mellan Sveriges verkstadsförening och hos dess medlemmar anställda arbetare (sid. 162). Träarbetare och murare, som äro fullt arbetsföra och hafva minst 4 års yrkesvana, aflönas med 38 öre per timme samt ångpanneeldare och med dem likställda med 37 öre. Med 1908 års ingång skulle för samt-

liga yrkesarbetare med full arbetsduglighet en förhöjning i timlönen inträda med 2 öre.

Vid öfriga tre cementfabriker, där aftal träffats, synas i stort sedt liknande arbetsförhållanden råda, som hos nyssnämnda bolag. Grofarbetarelönerna äro dock i allmänhet något lägre, nämligen 25—29 öre per timme.[1]

XIV. 5. Glasbruk.

Af den svenska glasindustriens cirka 5,400 arbetare voro vid 1908 års ingång nära hälften berörda af kollektivaftal. Aftalsformens utbredning inom industriens hufvudgrenar var dock mycket olikartad, i det vid angifna tidpunkt kollektivaftal allenast förefunnos inom hushålls- och prydnadsglas- samt buteljglasfabrikationen och först under loppet af år 1908 vunno insteg inom fönsterglasindustrien. Då ett af dessa aftal, afseende Sandö glasbruk, återgifves i Del II, sid. 328 ff., torde dock äfven förhållandena inom sistnämnda industrigren i föreliggande framställning i någon mån böra beröras.

Arbetstiden är af aftalen att döma ingalunda densamma inom glasindustriens olika branscher eller för glasbrukens olika arbetarekategorier.

Vid de hushålls- och prydnadsglas tillverkande »småglasbruken» utgör arbetstiden för samtliga glasblåsare och öfriga hyttarbetare med undantag af de vid glasugnarna arbetande eldarna, hvilka hafva 8—12 timmars skift, 9½ eller 10 timmar per dag, men kan stundom blifva kortare i det fall, att icke så lång tid åtgår för glasets utarbetande ur deglarna. För slipare och öfriga arbetare är arbetstiden 10 timmar per dag. I buteljglasbruksaftalen sättes arbetstiden för glasblåsare till 8 eller 8½ timmar, i regel fördelade på skift. Vid vårt största buteljglasbruk är arbetstiden vid de ugnar, där det arbetas i tre skift,

[1] Arbets- och löneförhållandena inom kalk-, krit- och cementindustrien samt tegelindustrien m. fl. olika slag af »byggnadsämnesindustri» hafva under de senast förflutna åren utvecklats i riktning mot större enhetlighet på grund af det aftal, som i juni 1909 för tiden intill ¹/₁ 1914 ingicks mellan Sv. byggnadsämnesindustriförbundet af Sv. arbetsgifvareföreningen samt 8 fackförbund, och hvilket berör ett sextiotal företrädesvis skånska arbetsgifvare med sammanlagdt c:a 4,000 arbetare. Genom detta aftal fastställas utförliga ordningsregler samt bestämmelser för arbetstidens och arbetslönens beräkning. Arbetstiden bör vid dagarbete i allmänhet ej understiga 57 timmar per vecka och i regel utgöra 60 timmar, men fastställes i öfrigt särskildt för hvarje arbetsplats i likhet med ackords- och tidlöner för yrkes- och grofarbetare, hvilka skola bestämmas under förutsättning, att inga extra förmåner vidare åtnjutas. Enligt de grunder för lokala prislistor, som i sammanhang med hufvudaftalet uppgjordes, skulle grofarbetaretimlönen vara oförändrad å de platser, där den utgjorde 30 öre eller däröfver, men eljes höjas till förstnämnda belopp: vid en cementfabrik på Öland skulle dock timlönen utgöra 28 öre, såvida icke efter undersökning där rådande lefnadsomkostnader befunnits lika höga eller högre än de å vissa jämförliga skånska orter rådande, då timlönen äfven å Öland skulle utgöra 30 öre. Järn- och metallarbetare, som fyllt 21 år och varit 3 år i facket, erhöllo i Limhamn en minimitimlön af 35 öre, å öfriga orter af 32 öre. Ackorden borde sättas så, att förtjänsten ej understeg för årsarbetare kr. 3·50, för säsongarbetare kr. 3·75 per dag samt för skiftarbetare 40 öre per timme.

8 timmar per skift med 65 minuters sammanlagda raster. Skiftombyte äger rum kl. 6 f. m., 2 e. m. och 10 e. m., med söndagsstillestånd under sommaren från söndag kl. 6 f. m. till måndag 6 f. m., under den öfriga delen af året från söndag kl. 6 f. m. till 10 e. m. Vid ugn, där det arbetas i två skift, är arbetstiden 9½ timmar per skift med 1½ timmes sammanlagda raster i hvarje skift. Första skiftet räcker från kl. 4·30 f. m. till 2 e. m. och andra skiftet från kl. 2·15 e. m. till 11·45 e. m.; hela året om göres uppehåll i arbetet från lördag kl. 11·45 e. m. till måndag 4·30 f. m. Samma arbetstid som glasblåsarna — sålunda en effektiv arbetstid af cirka 7 timmar per ugn vid treskiftssystem och 8 timmar vid tvåskiftssystem — hafva därjämte glasblåsarnes närmaste biträden samt den med de färdigblåsta buteljernas syning och uppläggning i kylugnen sysselsatta personalen. De smältare, som omhänderhafva råmaterialiernas hopsmältning till glas i varmugnarna, äfvensom de vid ugnarnas eldhärd tjänstgörande gaseldarna arbeta 8 timmar per dygn. De med materialiernas krossning och blandning sysselsatta stenslagarna och materialkarlarna arbeta resp. 10 och 8 timmar per dag, hvilken förstnämnda arbetstid jämväl gäller kolkörare och vanliga dagsverkare. Vid fönsterglasbruken råda likartade arbetsförhållanden. »Glasblåsningen skall egentligen ske i tre skift om åtta timmar, men kan, med hänsyn till att vårt arbete måste pågå äfven under den varmaste årstiden, fortfarande verkställas i fyra vakter, så länge detta sommararbete måste fortsättas», heter det i det ofvannämnda Sandöaftalet. Anmärkas bör, att enligt flera aftal glastillverkningen årligen är inställd under 4—6 veckor för reparation af ugnar etc. Under denna »reparationstid» erhåller glasblåsare ingen aflöning, för så vidt han ej deltager i murning och annat byggnadsarbete, då han erhåller vanlig grofarbetarelön. Vid ovanligt lång arbetslöshet af denna anledning utbetalas dock enligt vissa aftal särskilda »väntpengar».

Vissa glasbruksarbetare, såsom smältare och eldare, hafva under söndagarna regelbundet arbete med ugnarnas skötsel, utan att de därför erhålla särskild ersättning. För öfriga arbetare utgår däremot vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden särskild betalning, hvilken för arbete de närmaste timmarna efter arbetstidens slut utgör 25 eller 37 %, för nattarbete 50 eller 75 % och för sön- och helgdagsarbete 50, 75 eller 100 % förhöjning på den vanliga aflöningen.

Hvad *aflöningens* form beträffar, sker den egentliga glastillverkningen så godt som undantagslöst på ackord.

Vid småglasbruken finnas utförliga styckprislistor, hvaraf en återgifves Del II, sid. 338 ff., för tillverkning af dricksglas, skålar, burkar, ostkupor, gräddkannor, tallrikar m. m. De här angifna arbetsprisen äro beräknade per 100 styck fullgodt

och afsynadt glas samt för »hel verkstad» eller arbetslag. Mellan dettas medlemmar fördelas nämligen arbetslönen på så sätt, att hvarje arbetare erhåller en viss procent af ackordspriset. Denna procent utgör för den med den ansvarsfullaste delen af glasformningen sysselsatta mästaren 48 % första året han tjänstgör som sådan, och därefter 50 %. Uppblåsarna, hvilka blåsa upp glasets skålformiga del, erhålla första, andra och tredje året i beställningen resp. 18, 20 och 22 %, och benmakarna, hvilka forma glasets fot, bekomma efter samma antal år resp. 30, 32 och 34 %. Tidlön utgår till dessa tre arbetarekategorier i det fall, att någon af »verkstadens» medlemmar är frånvarande, för hvilken händelse de återstående som ersättning för mistad arbetsförtjänst erhålla kr. 1·25 per timme till fördelning efter ofvan angifna grunder. Timlön plägar äfven betalas vid tillverkning af profver eller sådana artiklar, för hvilka fasta ackordspris ännu ej öfverenskommits. Anfångarna, hvilka biträda med glasmassans uppfångande ur deglarna och fästande på blåsrören, aflönas med tidlön, hvilken för dessa i regel minderåriga arbetare utgår med 16½—19 öre i timmen. Glassliparna aflönas likaså efter styckpristariff (Del II, sid. 334 ff.), men för sådant arbete, som ej lämpligen kan utföras på ackord, är i aftalet stipulerad en timlön af 40 öre. Af öfriga glasbruksarbetare betalas smältare med 70—80 kr. per månad, och månadslöner om 50—70 kr. stadgas äfven för några andra beställningar såsom ugnsskötare m. fl. Formsnickare betalas med 28 à 30 öre per timme, medan lådmakare erhåller brukens vanliga grofarbetarelön, 26 öre per timme, mot hvilken betalning jämväl degeltillverkning, glassyning och glaspackning utföres. Dessa löneformer och lönesatser, hvilka äro hämtade ur ett aftal för 11 småglasbruk i Kalmar och Kronobergs län, kunna anses som typiska för hela kristall- och hushållsglasindustrien, ehuru olikheter i tidlöner och ackordssatser förekomma vid de olika bruken.[1]

Vid buteljglasbruken betalas glasblåsarna per 100 buteljer, hvilket styckpris växlar efter glasets färg och buteljernas form. Från stycklönen afdrages 1 à 2 % för »kross», d. v. s. som ersättning för å magasin eller under transport sönderslagna buteljer. Tidlön utgår endast, när buteljer göras som prof, i hvilket fall timlönen är 75 öre. I öfrigt äro bestämmelserna för buteljblåsare vid de olika bruken nära öfverensstämmande, och afsevärda svårigheter torde därför icke mött, när Sveriges buteljglasbruksför-

[1] För rikets kristall- och hushållsglasbruk ingicks i mars 1910 ett gemensamt aftal att gälla intill 1/1 1914 mellan Sveriges småglasbruksförbund af Sv. arbetsgifvareföreningen och Småglasarbetarnas samorganisation af Sv. grof- och fabriksarbetareförbundet. Af nya bestämmelser i detta aftal må påpekas, att (första) anfångare ej längre aflönas med tidlön, utan erhålla 14—18 % å gällande pristariffs ackordspris per 100 st. fullgodt och afsynadt glas. Fri bostad eller hyresersättning gifves fortfarande.

bund år 1908 sammanförde samtliga dylika tariffer hos sina medlemmar till ett gemensamt riksaftal. För öfriga arbetarekategorier synas löneförmånerna nära öfverensstämma med de vid småglasbruken rådande. Gaseldare betalas sålunda med 73—76 kr., uppläggare med 70—76 kr., stenslagare med 60—64 kr. per månad, vanlig dagsverkare med omkring 2·50 kr. per dag o. s. v.

Aftalet för Sandö fönsterglasbruk innehåller aflöningsbestämmelser af mycket stort intresse. Glasblåsarne arbeta på kompanier om tre man, biträdda af en skärare samt nödigt antal anfångare och postanfångare. För skuret och packadt glas betalar bruket efter rutornas storlek och glasets kvalitet kr. 0·90—3·50 per 10 kvadratmeter enkeltjockt (1·7—2·2 mm.) glas och för tjockare glas proportionsvis mera. Dessa styckpris utgå i sin helhet till glasblåsare, men anfångare och postanfångare erhålla resp. 55 och 30 % af mästarens förtjänst. Skärare uppbära för skärning och sortering 18 % af det glasblåsarekompanis förtjänst, som de betjäna. Sträckare, hvilka i särskilda sträckugnar utjämna den från blåsarna mottagna cylinderformiga glasblåsan till en platt skifva, erhålla en aflöning, beräknad efter 20 % af förtjänsten för de glasblåsare, hvilkas glas de sträcka. Sträckarnas biträden, lägeldragare och vindare, erhålla resp. 35 och 40 % af deras aflöning. Dessa aflöningar kunna emellertid såväl stiga som sjunka i enlighet med en i aftalet innehållen glidande löneskala, hvars konstruktion framgår af följande aftalsparagraf: »Då försäljningspriset för fönsterglas inom landet utgör 63—65 % af prisen i Förenade fönsterglasbrukens A.-B:s priskurant af år 1906, skola förestående priser betalas in full. Då försäljningspriset är högre än 65 % af ofvannämnda priskurant, skola förestående arbetspris (ackordsprisen å fönsterglas) betalas plus 2 % för hvarje rabattprocent, som ökar försäljningspriset öfver 65 %. Om försäljningspriset däremot understiger 63 % af ofvannämnda priskurant, minskas ofvanstående arbetspris med 2 % för hvarje rabattprocent, som nedbringar försäljningspriset under 63 %. Med försäljningspris menas härofvan den notering för våra försäljningar, som bestämmes af Förenade fönsterglasbrukens A.-B:s styrelse, och som delgifves oss genom vidimerade protokollsutdrag.» Vid ifrågavarande bruk var ackordssystemet utsträckt jämväl till sådana arbetare, hvilka icke direkt deltaga i glastillverkningen. Smältare, smältardrängar och eldare aflönades nämligen med visst belopp per packad låda fönsterglas.[1]

[1] Detta aftal utgick år 1909, och därefter tillämpas vid Sandö ungefär samma arbetsvillkor, som råda vid öfriga fönsterglasbruk, men hvilka blott vid ett bruk (i Karlstad) äro reglerade genom kollektivaftal. Om dessa arbetsförhållanden har från arbetsgifvarehåll lämnats en redogörelse, hvarur må anföras följande. Glasets smältning sker antingen i slutna degelugnar eller öppna bassängugnar (s. k. vannor). Vid bruk, där mer än en sådan ugn är i verksamhet, bildar hvarje ugn ett arbetslag, bestående af 8 glasblåsare

Förutom den kontanta lönen omnämna så godt som alla glasbruksaftal naturaförmåner, tillkommande alla eller ett större antal arbetare. Dessa bestå i regel af fri bostad med vedbrand, hvilka förmåner dock arbetsgifvaren stundom äger utbyta mot hyresbidrag och vedpenningar. Bestämmelserna härom äro mycket växlande. Som exempel kan anföras småglasbruksaftalets stadgande (Del II, sid. 33), att alla vid bruket anställda arbetare skola åtnjuta fria husrum, och där arbetsgifvaren ej tillhandahåller sådana, skall i hyresersättning utgå till gift arbetare 65—100 kr. och till ogift 20—40 kr. per år. Enligt ett buteljglasbruksaftal upplåtes åt gifta glasblåsare och ogifta sådana med »eget hushåll» ett rum och kök med vedbod, källare och svinhus; dessutom erhålles fri vedbrand samt 3,500 kvadratfot jord till potatisland. Annan ogift glasblåsare får endast ett rum utan kök jämte fri vedbrand.

XIV. 6. **Sten- och lergodsfabriker** samt XIV. 7. **Tegelbruk.**

För den del af ifrågavarande industri, hvilken bedrifves i sammanhang med stenkolsbrytning och företrädesvis afser framställande af föremål af eldfast lera, har ofvan redogjorts (sid. 52 ff.), hvarför här endast komma att beröras arbets- och löneförhållandena vid öfriga aftalsberörda tegel- och lervarufabriker, hvilkas sammanlagda arbetareantal i södra Sverige utgör nära hälften, men i nordligare delarna af landet endast en ringa bråkdel af industriens personal, hvilken uppgår till ett antal af cirka 13,000. Det är sålunda egentligen arbetsförhållandena vid sydsvenska, företrädesvis skånska, tegelbruk, som en sammanställning af aftalen belyser, men spridda upplysningar

---

med hvar sin anfångare, 3 glassmältare och nödiga sträckare. Detta arbetslag uppdelas sedan i fyra, d. v. s. två och två glasblåsare arbeta gemensamt och dela lika uppstående ackordsförtjänst, som sålunda varierar efter de olika lagens förmåga att handha sitt arbete. Blåsning vid de resp. ugnarna sker hvarannan dag, och använder glasblåsaren påföljande dag att uppskära det tillverkade glaset, medan anfångaren då har fridag. För färdiglevererad låda glas erhåller glasblåsare ett pris, som efter glasets storlek och kvalitet varierar mellan kr. 1—2·50 per 10 kvm., och afmätes efter samma grunder jämväl sträckares och smältares förtjänst. De olika arbetarekategoriernas månatliga arbetstid och förtjänst framgår af följande öfversikt:

Glasblåsare . . .	arbetstid c:a 15	dagar	per	månad	9	tim., 15 dagar	5 tim.,	månadsförtjänst 160—200 kr.
Anfångare	» » 15	»	»	»	9	» , månadsförtjänst		85— 90 »
Sträckare	» » 8	tim.	skift	mån.	rundt,	»		130—150 »
Smältare	» » 9	»	»	»	»	»		90—110 »
Eldare	» » 8	»	»	»	»	»		85— 90 »
Snickare, smeder	» » 10	»	per	dag	»	»		c:a 80 »
Degelarbetare . .	» » 10	»	»	»	»	»		75—100 »
Öfriga arbetare .	» » 10	»	»	»	»	»	dagsförtjänst	2·50—3·50 »

Härtill komma naturaförmåner, nämligen bostad med bränsle, utgörande 1 rum och kök för gift och 1 rum för ogift arbetare. Någon glidande löneskala användes numera icke på något ställe, men Karlstadsaftalet medger arbetsgifvaren rätt, att då minskad förbrukning af fönsterglas inom landet är att förutse, bestämma de tider af året, då driften helt eller delvis måste nedläggas.

kunna jämväl vinnas om arbetsvillkoren å andra platser, såsom det Del II, sid. 341 ff. återgifna aftalet för ett tegelbruk i Östergötlands län ger vid handen. De utförligaste arbetsbeskrifningarna innehållas dock i det 51 trycksidor starka aftal, som år 1905 ingicks mellan Skånska cement A.-B. (jfr sid. 191) och fyra andra tegelbruksägare i Lomma å ena sidan och de hos dem anställda arbetarna och deras organisationer å den andra.

Såsom af tabellbilagan framgår, föreskrifva af tegelindustriens 46 aftal två en daglig arbetstid af 11 timmar, två en af $10^1/_2$ timmar och två en af $9^1/_2$ timmar, medan samtliga öfriga aftal sätta arbetstimmarna till 10 per dag. Lördagen arbetas stundom en eller annan timme mindre. »Om på lördagarna 10,000 tegel slagits och insatts till härdning samt maskinerna rengjorts», heter det i aftalet för en kalksandstegelfabrik i Eskilstuna, »erhålla de därmed sysselsatta fritt och full betalning för 10 timmars arbete, äfven om arbetstiden ej uppgått till 10 timmar.» Veckoarbetstiden växlar mellan $52^1/_2$ timmar och 63 timmar, men utgör i regel 60 timmar. Denna arbetstid gäller dock ofta allenast den del af året, då bränningen pågår. Tiden för denna säsong är något växlande, men den torde på grundvalen af aftalens uppgifter kunna förläggas till tiden mars—oktober i sydligare Sverige och april—september längre norrut. På hösten, då det aftagande dagsljuset börjar försvåra arbetet, afskedas efter hand större delen af personalen, och få de under vintern kvarstannande nöja sig med lägre aflöning, i det antingen sommartimlönen nedsättes eller — vanligare — arbetstiden vintertiden förkortas från 10 till 9 och 8 timmar per dag. Under den bråda säsongen eller »kampanjen» däremot arbetas stundom dag och natt med tillhjälp af hvarandra aflösande skiftlag. Och äfven där dylik skiftgång icke förekommer för hufvudmassan af arbetare, arbeta tegelbrännarna på skift, vanligen om 12, men stundom om 8 timmar, och detta veckan igenom, så länge bränningen pågår. Söndagshvila erhålles vid skiftombyte på så sätt, att exempelvis vid 12-timmarsskift brännare erhåller ledigt hvar annan söndag, men får göra »långskift» (se sid. 54) mellanliggande söndagar. Som ersättning för den sålunda inskränkta söndagsledigheten, tillerkännas brännare enligt några aftal vissa, i allmänhet 6, fridagar per år. Kallas däremot den öfriga personalen till arbete utom den bestämda arbetstiden, utgår i allmänhet förhöjning å aflöningen med 25—100 %, växlande efter orten, arbetets art och arbetstidens förläggning.

Tillverkningen af tak- och murtegel samt rör, krukor och andra lervaror synes på många platser så godt som helt utföras på ackord. Lergräfning — vid de större tegelbruken i regel utförd medelst gräfmaskin — samt lastning och tippning af sand och lera betalas per vagn eller 1,000 st. tegel, och efter sistnämnda beräknings-

grund prissättes jämväl teglens formning i tegelmaskinerna, deras uppläggning i torkladorna samt deras insättning i och uttagning ur de vid tillverkningen använda ring- eller andra ugnar. Enligt några aftal utgå de så fastställda arbetsprisen endast för »väl handteradt rå- och bränntegel», och ovanligt är icke, att brännare utöfver ackordspriset erhålla »premie» eller »provision», därest teglet är väl hårdbrändt. Ackordssatser finnas jämväl fastställda för så godt som alla transportarbeten, inklusive de färdiga varornas lastning å järnvägsvagn samt pråm eller annat fartyg. I detta sammanhang må nämnas, att det ofvannämnda Lommaaftalet jämväl innehåller prislistor å tegelfrakt till Malmö, Limhamn eller Köpenhamn för de till Sv. grof- och fabriksarbetareförbundet anslutna »seglare», hvilka med sina skutor besörja detta arbete (jfr sid. 317).

Vid andra tegelbruk synes däremot ackordsarbete endast komma till användning vid ler- och sandgräfning samt vid allehanda transportarbeten, och här spelar sålunda tydligen tidlönen en större roll än vid de nyssnämnda »ackordsbruken», där tidlön endast synes komma till användning vid »lerkörning, då endast en maskin arbetar» eller under andra extraordinära förhållanden, och sällan garanteras vid vanligt ackordsarbete, hvilket senare däremot stundom är fallet, där tidlönen förhärskar och ackordet endast afser att vara en sporre på arbetsintensiteten. Samtliga aftal innehålla dock en timlönssats, hvilken skall komma till användning för vanlig fullgod grofarbetare, som gör »dagsverksarbete». Denna timlön utgör, som af tabellbilagan framgår, 43 öre i Stockholms omedelbara närhet och växlar mellan 25 och 34 öre i Stockholms, Södermanlands och Östergötlands län samt mellan 28 och 32 öre i Kristianstads län. I Lund och Hälsingborg betalas resp. 32 och 30 öre, men vid tegelbruken på Malmöhus läns landsbygd synes 28-öreslönen vara regel, ehuru på vissa platser lägre timlön gäller, nämligen 27, 26, 25, på ett ställe endast 22 öre. I västra och norra Sverige variera de aftalsberörda tegelbruksarbetarnas timlöner mellan 25 och 35 öre.

Dessa lönesatser afse egentliga grofarbetare, under det tegelbrännarna på platser, där de ej helt aflönas på ackord, i regel hafva skiftlön, veckolön eller månadslön åtminstone under bränntiden. Den aftalsenliga veckolönen för denna arbetarekategori växlar mellan 18 och 28 kr., men till de lägre lönerna komma ej sällan premier eller »procent» på tillverkningen. Vid de större tegelbruken afmätes brännares lön stundom efter arten och ansvarsfullheten af det arbete, som är honom anförtrodt. I Hälsingborg betalas bränning vid ringugn med kr. 28·15 per vecka, vid kammarugn med 30 öre per timme, och i Kristianstad är veckolönen vid ringugnen 21 kr. och vid »småugnarna» 18 kr. för sex och 21 kr. för sju »pass» i veckan. I Falkenberg betalas bränning med 2 kr. per skift, hvartill komma 50 öre

för kolkörning och vidare en premie af 15 öre per tusen hårdbrända tegel, hvarjämte för glasyrbränning tillkommer 1 kr. per ugn. Brännare betraktas i likhet med de med dem i aflöning ungefär jämställda, för skötseln af mera svårhandterliga maskiner anställda maskinisterna som innehafvare af »förtroendeposter» och åtnjuta i denna egenskap förmånen af fast anställning året om, äfvensom stundom fri bostad jämte viss kvantitet kol eller annat bränsle.[1]

XIV. 8. Tillverkning och uppsättning af kakelugnar.

För formning af kakel och uppsättning af kakelugnar liksom för drejning af krukor och fat förefunnos sedan lång tid tillbaka arbetsprislistor för de särskilda orterna, om hvilkas uppställning och anordning den Del II, sid. 343 ff. återgifna krukmakareprislistan från Borås torde gifva en föreställning. Såsom aftalsslutande part stod på arbetaresidan ej sällan en fackförening, och efter hand blefvo dylika lokala sammanslutningar af yrkeslärda och icke yrkeslärda kakelugns- och krukmakeriarbetare så talrika och medlemsstarka, att de kunde bilda ett eget fackförbund. Detta, hvilket efter hufvudgruppen af sina medlemmar benämndes Svenska kakelugnsmakareförbundet, konstituerades år 1891 som en sammanslutning af »alla i Sverige varande formare, sättare, drejare, lärlingar och ugnsarbetare». En motsvarande sammanslutning af yrkets arbetsgifvare kom först till stånd år 1902, då Sveriges kakelindustriidkareförening bildades, hvilken i ungefär lika stort antal omfattade sättmästare och kakelfabriksägare. För bättre tillvaratagande af fabrikanternas speciella intressen bildade en del större kakelfabrikanter, som voro medlemmar af denna förening, år 1905 Sveriges kakelfabrikantförening, som omedelbart anslöt sig till Svenska arbetsgifvareföreningen, hvarefter den nu hufvudsakligen af sättmästare och ägare af mindre kakelfabriker bestående Sveriges kakelindustriidkareförening, såsom väsentligen representerande ett byggnadsfack, år 1907 sökte och vann inträde i Centrala arbetsgifvareförbundet. Dessa företrädare för arbetsgifvareintresset inom kakelugnsmakeriyrkets båda hufvudgrenar gingo dock enhetligt samman i sträfvan att bereda sina medlemmar likformiga och billiga arbetspris. I slutet af år 1906 uppsade sålunda de båda organisationerna samtliga prislistor inom yrket att upphöra 1 maj 1907 och inbjödo samtidigt Svenska kakelugnsmakareförbundet till förhandling för att åstadkomma ett för rikets samtliga yrkeslärda kakelugnsmakeriarbetare — formare som sättare — gällande kollektivaftal. Förhandlingar igångsattes men afbrötos, och först efter en långvarig konflikt kunde kakelindu-

[1] Arbets- och löneförhållandena vid ett flertal, företrädesvis skånska, tegelbruk regleras numera genom riksaftalet för byggnadsämnesindustrien (sid. 193, not 1).

striens riksaftal den 23 augusti 1907 undertecknas af parternas delegerade. Detta aftal återgifves Del II, sid. 391 ff. Redan i maj s. å. hade dock mellan Sveriges kakelindustriidkareförenings medlemmar i Göteborg och Svenska arbetareförbundet ingåtts ett aftal, som formellt endast afsåg sättning i nämnda stad, men hvilket efter hand kunde utsträckas att gälla de båda organisationernas hela gemensamma verksamhetsområde genom klausulen: »I den mån Svenska arbetareförbundet vinner utbredning på andra platser, bestämmes procenttillägget (se nedan) af de båda organisationernas styrelser på förslag af resp. arbetsgifvare och arbetare på den plats det gäller.»

Formares och sättares arbete är af mycket olika natur, ty medan de förra äro sysselsatta med utformning af kakel och listverk i större eller mindre fabriker, hafva de senare utearbete med uppsättning eller reparation af kakelugnar, spislar m. m.

Åt dessa olikartade arbetsförhållanden ger riksaftalet flerstädes uttryck. Så föreskrifves beträffande arbetstiden, att denna för formare skall utgöra 10 timmar per dag under veckans fem första dagar samt 7 timmar på lördagen, eller sammanlagdt högst 57 timmar per full vecka, med tidsindelning under dagen enligt öfverenskommelse mellan resp. arbetsgifvare och vid fabriken anställda formare. Genom dylik öfverenskommelse har veckoarbetstiden på vissa platser inskränkts från 57 ned till 54 timmar. För sättare tillämpas vid arbete i ny- och ombyggnader den arbetstid, som å resp. platser gäller för öfriga byggnadsarbetare, medan vid »privatarbeten» — d. v. s. reparationer i färdiga hus — arbetstimmarna äro desamma som för formare. Arbete två timmar före och två timmar efter ordinarie arbetstid betalas med 25 %, nattarbete med 50 %, sön- och helgdagsarbete — räknadt från lördag kl. 6 e. m. till söndag kl. 6 e. m. — med 100 % utöfver gällande arbetspris.

Dessa senare utgöras af ackordssatser, då tidlönsarbete förekommer inom yrket blott i undantagsfall, hvarvid såväl formare som sättare betalas »efter hvad han brukar förtjäna, då han arbetar på ackord». Riksaftalet innehåller dock ingen fullständig ackordsprislista för yrket, utan inskränker sig till att fastställa grundpris för vissa enklare inom yrket förekommande arbeten, såsom formning af kakel och simser samt uppsättning och reparation af vanliga runda och flata kakelugnar, köksspislar m. m. På grundval af dessa arbetspris hafva sedermera uppgjorts vidlyftiga prislistor för förfärdigande och uppsättande af de särskilda fabrikernas specialtillverkningar af »praktkakelugnar» m. m. Formning och sättning mot grundpris kan dock endast påfordras å vissa såsom billiga ansedda orter, nämligen Alingsås, Filipstad, Lidköping, Mariestad, Motala, Nora, Norrtälje, Nässjö, Skara, Skene (Älfsborgs län), Töreboda och Uddevalla. Å öfriga arbetsplatser, där lefnadskostnaderna

ansetts vara högre, förhöjas däremot dessa arbetspris med vissa procent. Vid formning betalas sålunda ett tillägg af 3 % i Falun, Linköping och Trollhättan, af 7 % i Arbrå (Gäfleborgs län), Arvika, Borås, Eskilstuna, Gäfle, Halmstad, Kalmar, Karlshamn, Karlskrona, Karlstad, Lindesberg, Ljusdal, Norrköping, Nyköping, Oskarshamn, Sala, Skattkärr (Värmlands län), Västerås, Visby, Ängelholm och Örebro, af 10 % i Uppsala och af 15 % i Stockholm. Å samtliga orter skulle grundprisen för formning 1 april 1909 höja med 5 %. Vid sättning utgör tillägget 5 % å de orter, där vid formning betalas 3 eller 7 % förhöjning, med undantag af Ängelholm, där höjningen är 10 %. Procentförhöjningen för Uppsala är nu 5 % och för Stockholm 20 %. Dessutom stadgas sättningspris för några orter, för hvilka formningspris saknas af den anledning, att inga af aftalet berörda kakelfabriker där förekomma. Dessa orter äro Vänersborg med grundpris, Härnösand, Jönköping, Sundsvall och Örnsköldsvik med 5 % tillägg å grundprisen samt Göteborg, Hälsingborg, Kristianstad, Lund, Malmö och Ystad med en förhöjning af 10 %.

Enligt riksaftalet skall dessutom hvarje fackförening med sina resp. arbetsgifvare aftala om en viss gränslinje, utanför hvilken förekommande sättningsarbete skall betraktas som landsarbete. Vid sådant erhålles fri kost och logi eller 15 % förhöjning på ackordsprisen, om arbetaren själf måste hålla sig mat, samt dessutom fri resa fram och åter jämte ersättning för res- och väntetid med 50 öre per timme. Sker arbetet på ort, för hvilken särskild prislista finnes, och föreskrifver denna högre sättningspris än hemortens, beräknas arbetslönen på grundval af förstnämnda lista.

Ofvanstående arbetspris gälla endast för af arbetsgifvaren godkändt arbete, utfördt af yrkeslärda arbetare, hvilka genomgått den i aftalet fastställda lärotiden. Denna utgör tre år, om endast formning eller sättning läres, men 4 år, om kunskap i båda dessa yrkesgrenar skola inhämtas, och afslutas med ett utlärlingsprof. Under lärotiden utgör aflöningen för formarelärling under första halfåret 8 kr. per vecka och därefter ackordsbetalning efter platsens prislista med afdrag af 15 % de återstående sex månaderna af första läroåret, 10 % andra läroåret och 5 % tredje läroåret. Sättarelärling äger arbetsgifvare aflöna antingen med veckolön af 9 kr. första, 11 kr. andra och 13 kr. tredje läroåret jämte stadgad procentförhöjning för resp. orter eller, dock först från och med andra läroårets ingång, med stycklön, hvarvid betalningen under de två åren utgår med resp. 20 % och 15 % under gällande prislista.[1]

[1] Riksaftalet inom kakelindustrien har af arbetsgifvarna uppsagts till 1 april 1911 med fordran, att för de kakelugnsmakeriarbetare, som arbeta hos medlemmar af Centrala arbetsgifvareförbundet, det nya aftalet skall affattas i enlighet med det å sid. 213, not 1 omnämnda riksaftalet för byggnadsindustrien i Sverige.

Innan lärling mottages i lära, skall han minst sex månader hafva arbetat som handtlangare eller som arbetare vid ugnen i en kakelfabrik. Många af kakelindustriens arbetare kvarstå dock hela sitt lif som dylika grofarbetare, och för dessa gälla, som nämndt, icke riksaftalets bestämmelser. Vid enskilda kakelfabriker, hvilka sysselsätta ett större antal dylika ugns- och hjälparbetare, hafva dock särskilda kollektivaftal träffats, hvarvid som part på arbetaresidan stått antingen Svenska kakelugnsmakareförbundet eller Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet. Enligt de fem aftal af detta slag, som inkommit till Kommerskollegium, utgör arbetstiden 10 timmar per dag och 57 à 58 timmar per vecka. Hjälparbetet vid kakelfabrikerna synes uteslutande betalas med tidlön, hvilken för vanlig vuxen grofarbetare utgör 26—30 öre per timme, men för ugnsinsättare, glaserare, brännare och sorterare med vana vid arbetet uppgår till 32—40 öre per timme. På ackord utföres däremot ej sällan handtlangningen vid kakelugnars uppsättning, hvilken består i uppackning, inbärning och sortering af de från fabriken anlända kakelugnarna, iordninggörande och uppbärning till sättaren af lera, tegel, kakel och andra till kakelugnen hörande materialier, äfvensom biträde vid ställningsbyggnad och förflyttningar af baljor och verktyg inom fastigheten.

Liksom sättarehandtlangarnas arbete sålunda i väsentliga punkter öfverensstämmer med mureriarbetsmännens — aftalet för kakelugnsmakarnas hjälparbetare i Malmö utgör sålunda endast ett komplement till stadens byggnadsgrofarbetareprislista — är sättarnas eget arbetsområde långt ifrån klart afgränsadt mot murarnas. Af sådana utföres nämligen mycket arbete med kakelgods, särskildt uppsättning af köksspislar af kakel och väggbeklädnader af glaserade plattor. Riksaftalet stadgar i detta afseende: »För att om möjligt bibehålla och utvidga yrket hvad sättning af köksspislar beträffar, äga arbetsgifvare och arbetare att i samråd med hvarandra verka i sådant syfte.» Med anledning häraf har sedermera mellan Centrala arbetsgifvareförbundet och Svenska kakelugnsmakareförbundet aftalats, det af förstnämnda förbund cirkulär skulle utfärdas till alla byggmästare i riket att i möjligaste mån använda yrkeslärda kakelugnsmakeriarbetare vid all förekommande kakelsättning.

XIV. 9. Öfrig jord- och stenindustri.

Under denna rubrik hafva sammanförts 4 aftal, berörande mineralindustriella företag, hvilka ej lämpligen kunnat inordnas under förut omnämnda fabriksgrupper.[1]

[1] Flertalet af dessa arbetsställen beröras numera af det sid. 193, not 1 omnämnda riksaftalet för byggnadsämnesindustrien.

Största arbetsstyrkan sysselsätter en *kaolin- och chamottefabrik* i Kristianstads län, hvilken bedrifver upptagning och slamning af kaolin samt formning och bränning af denna och andra leror till eld- och syrefasta tegel och andra chamottevaror för järn- och ståltillverkningens samt den kemiska industriens behof. Vid fabriken arbetade år 1907 inemot 500 svenska och galiziska arbetare. För dessa sistnämnda, hvilka år 1907 uppgingo till 180 personer, sysselsatta i kaolinslammeriet och chamottefabriken, gällde ett särskildt kontrakt, enligt hvilket arbetstiden per dygn utgjorde 11 timmar vid dag- och 10½ timmar vid nattarbete samt aflöningen 24 kr. per månad för man och 18 kr. för kvinna eller pojke jämte ackordsöfverskott och naturaförmåner, de senare bestående af fri kost samt bostad med sängkläder, bränsle och lyse, beräknade till ett värde af 70 öre per dag.[1]

Den öfriga personalens arbetsförhållanden regleras genom ett för tiden 31/10 1907—30/4 1909 ingånget kollektivaftal. Enligt detta utgör arbetstiden per dag 8, 9 eller 10 timmar »efter bolagets val». Detta gäller dock ej vid arbeten, där omväxlande dag- och nattskift förekomma, ty i sådana fall är arbetstiden 10 timmar per skift med undantag för den personal, som på grund af arbetets art måste förblifva på arbetsstället under skiftets alla 12 timmar. Vid arbete utöfver 10 timmars arbetstid betalas 25 % för arbete å hvardagar och 50 % för arbete å sön- och helgdagar. Arbetet såväl i »grufvan» som i kaolinslammeriet och chamottefabriken utföres till stor del på ackord. Tidaflönade äro dock de vid »grufvan» sysselsatta smederna och träarbetarna samt deras handtlangare, af hvilka yrkesarbetarna betalas med 34 à 39 öre per timme och grofarbetarna med 32 öre. Slamverkets pressare och pumpare hafva en timlön af 35 öre, smörjare m. fl. af 30 öre. De vuxna manliga arbetarna vid chamottefabriken hafva 30—32 öres timlön, medan kvinnliga och minderåriga arbetare betalas med 15—20 öre per timme. Naturaförmåner omnämnas ej för dessa arbetarekategorier.

Ett annat aftal afser ett kombineradt *koks- och kalkverk* i Hälsingborg. Vid koksugnarna arbeta 9 man i 3 skift à 8 timmar, på hvilken tid de skola medhinna fyllning och tömning af 3 à 4 par ugnar per skift samt transport af kol till och koks från ugnarna. Aflöningen utgör 3·30 kr. per man och skift, hvilken skiftlön höjes med 10 öre åren 1908 och 1909. För kalkbränningen arbeta vid gasugnarna skiftesvis 2 man under dagen och 1 man under natten, vid schaktugnen 3 man i skift à 10½ timmar »för 60 hl. prima kalk». Aflöningen utgår här »per hl. prima kalk» med undantag af till tredje man vid gaskalkugnarna, hvilken under åren 1907, 1908 och 1909 aflönas med resp. 19·80, 20·40 och 21 kr. per vecka. Daglönsarbete vid fabriken betalas under de tre åren med resp. 33, 34 och 35 öre per timme.

[1] Arbetsstatistik A: 8, sid. 63 ff., 95 ff.

De båda återstående aftalen gälla vid tvänne fabriker å Malmöhus läns landsbygd, af hvilka den ena tillverkar *smärgelskifvor*, den andra *eternitskiffer*. Arbetstiden utgör resp. 59 och 60 timmar per vecka. Vid den förra fabriken råder i regel dagarbete, men i den senare skiftarbete, anordnadt på ett ganska egendomligt sätt. Vid vanlig fabriksdrift står fabriken stilla från lördag kl. 6 f. m. till måndag 6 f. m., hvarigenom arbetsveckan kommer att bestå af 5 dygn. Under densamma göras 5 dag- och 5 nattskift à 12 timmar. Vid möjligen förekommande annat arbete fördelas ordinarie arbetstiden på 6 dagar med 10 timmars skift, räknade från kl. 6 till 6, och med 2 timmars måltidsraster. Syftet med den förra af dessa skiftformer synes vara att förekomma öfverproduktion af det nyligen i marknaden förda fabrikatet, enär arbetarna i aftalet tillhållas bedrifva tillverkningen så, att maskineriet endast »producerar omkring hälften af den normala tillverkningsmängden». Arbetslönen utgör i eternitfabriken för vuxna arbetare 23 kr. per vecka, hvarjämte pappmaskinförare hafva 1 kr. tillägg till denna veckolön. I smärgelfabriken betalas grofarbetare med 28 öre, yrkesarbetare med 35 öre per timme. Här förekommer dessutom ackordsarbete, i det beskickning, svarfning och bränning af smärgelskifvor betalas per styck för skifvor af olika dimensioner.

XV. Kemisk-teknisk industri.

XV. 1. Färg- och fernissfabriker.

De tre aftalen i denna fabriksgrupp, af hvilka ett berör en färg- och kemikaliefabrik invid Stockholm, det andra två färgfabriker i Malmö och det tredje en sådan i Trelleborg, innehålla föga utöfver knapphändiga arbetstids- och arbetslönsbestämmelser. Arbetstiden utgör enligt aftalen 10 timmar per dag, hvilken enligt Malmöaftalet lördagar förkortas till 9 timmar år 1907 och 8 timmar år 1908 samt enligt Stockholmsaftalet lördagar och helgdagsaftnar inskränkes till 7 ½ timmar. Enligt sistnämnda aftal, som gäller manliga fabriks- och magasinsarbetare, utgår aflöningen för nyanställd med 80 kr. per månad, hvarefter månadslönen vid visad duglighet höjes till 85 kr. andra halfåret, 90 kr. andra året, 95 kr. tredje året och 100 kr. femte året. De båda öfriga aftalen föreskrifva däremot veckolön. Enligt Trelleborgsaftalet utgör den för nybörjare 15 kr. och för manlig arbetare med ½ och 1 års vana resp. 16·50 och 18 kr., hvarjämte för specialarbetare, yngre arbetare samt arbeterskor särskild öfverenskommelse träffas. Malmöaftalet föreskrifver för vuxna kvinnliga arbetare 13·50—14 kr. och för 17-18

års ynglingar 13—19 kr. veckolön. Fullgod manlig arbetare, som fyllt 20 år, erhåller under år 1907 kr. 22 à 22·50 och därefter kr. 23 per vecka.

XV. 2. Ljus-, tvål- och parfymfabriker m. fl.

Under denna rubrik hafva sammanförts sammanlagdt 17 kollektivaftal, berörande 6 oljeslagerier, hvilka ur linfrö o. d. bereda olja och af den utpressade massan tillverka foderkakor, en mindre ljusfabrik[1] samt slutligen 12 fabriker för beredning af såpa, tvål samt allehanda antiseptiska och kosmetiska preparat m. m. Ehuru dessa fabrikers tillverkningar sålunda äro vidt skilda, synas arbetsförhållandena inom desamma vara tämligen likartade att döma däraf, att samma aftal kan gälla vid flera fabriker af olika slag. Så tillämpas i Malmö samma aftal vid ett oljeslageri, en såpfabrik, en tvålfabrik och en vagnsmörjefabrik. Framhållas bör dock, att detta aftal, liksom ett flertal andra inom gruppen, knappast innehåller andra bestämmelser än om maximiarbetstid och minimilön för abstrakt karakteriserade arbetarekategorier.

Arbetstiden per dag utgör enligt ett aftal 9, enligt ett 9½ och enligt ett tredje 10½ timmar, men enligt samtliga öfriga 10 timmar. Veckoarbetstiden är enligt de båda förstnämnda aftalen resp. 51 och 56 timmar, enligt de öfriga 57—60 timmar. Skiftarbete omnämnes i 5 aftal, samtliga berörande oljeslagerier. Vid arbete utöfver den ordinarie arbetstiden utgår i regel för kvällsarbete 25—50 %, för nattarbete 50—70 % och för sön- och helgdagsarbete 100 % öfvertidsersättning.

Aflöningen synes mera sällan utgå i form af ackordsersättning. Enligt aftalet för en stor oljefabrik kan dock bl. a. pressning af linfrö ske mot betalning af 1·70 kr. per ton, hvarvid summan lika fördelas på alla 5 medlemmarna af »skiftet», med undantag af förmannen, som erhåller 4 öre mera per ton, och liknande bestämmelser möta i några andra oljeslageriaftal. Aftalet för en ljusfabrik (Del II, sid. 344 ff.) innehåller ackordspris för stöpning och packning af ljus samt för spikning af lådor. Vid öfriga kemisktekniska fabriker synas endast vissa hjälparbetare, särskildt tunnbindare, betalas med stycklön.

[1] Vid rikets båda mest betydande ljusfabriker, som äro belägna i Stockholm, förefinnes intet kollektivaftal, men har beträffande den ena af dem af arbetsgifvaren lämnats en redogörelse för där rådande arbetsvillkor, hvarur må anföras följande. Arbetstiden utgör för manliga arbetare 10½ timmar per dag eller c:a 60 timmar per vecka samt för kvinnliga resp. 8—9½ och 51 timmar. Veckoaflöningen utgör för män 17·10—23 kr., för kvinnor öfver 18 år 9·60—13 kr. samt för kvinnliga arbetare under 18 år 8—9 kr. Härtill komma dock betydande extra förmåner, i det arbetarna bl. a. erhålla fri bostad eller motsvarande kontant vederlag för hyra, bränsle och lyse.

Premiesystem omtalas i aftalet för ett oljeslageri i Uddevalla, enligt hvilket hvarje medlem af presslaget erhåller 22 öre per timme, 30 öre per ton pressad olja samt för sopning 50 öre per vecka; för oljeslageriets öfriga arbetare är timlönen 25 öre och provisionen 10 öre per ton pressad olja, hvarjämte den egentliga oljetapparen erhåller en extra provision af 20 öre per ton tappad olja.

I öfrigt känna aftalen endast rena tidlöner, hvilka enligt 6 af gruppens 17 aftal beräknas som timlön, enligt 9 som veckolön och enligt 2 — båda i Stockholm — som månadslön. De manliga arbetarnas lägsta aftalsenliga timlöner framgå af tabellbilagan, enligt hvilken, om man bortser från det ofvannämnda Uddevallaaftalet med dess premiesystem, minimitimaflöningen växlar mellan 32 och 40 öre. Detta gäller dock år 1907, ty för de senare åren innehålla åtskilliga aftal föreskrifter, att lönen skall successivt förhöjas med 1 à 2 öre per timme eller 0·50 à 1 kr. per vecka. Däremot gälla ifrågavarande timlöner oftast alla vuxna manliga arbetare vid en fabrik. Där uppdelning i arbetarekategorier förekommer, äro dessa vanligen tvänne, egentliga fabriksarbetare samt magasins- och packhusarbetare, af hvilka dessa senare aflönas något lägre än de »yrkesutbildade» arbetarna i fabriken. I vissa aftal tillkommer dessutom en tredje grupp, bestående af reparatörer, tunnbindare m. fl. yrkesarbetare. Omkring en tredjedel af gruppens aftalsberörda arbetare äro kvinnor, och löner för sådana förekomma i fem aftal för ljus- samt tvål- och parfymfabriker, men saknas däremot i oljeslageriaftalen. Vuxna kvinnor med någon vana i arbetet betalas i Malmö med 10·50 à 13·50 kr. per vecka, i Hälsingborg med 24 öre per timme och i Göteborg med 11·50 kr. per vecka. Flickor under 18 år betalas med 6—10 kr. per vecka. Tvålpresserskor erhålla dock i regel vuxen kvinnas lön, oafsedt deras ålder.

XV. 3. Sprängämnesfabriker.

De tre aftalen i denna grupp beröra, det från Stockholms län tillverkning af nitroglycerin och dynamit, det från Malmöhus län beredning af bomullskrut och röksvagt krut och det från Örebro län fabrikation af såväl dynamit som af bomullskrut och svartkrut. I ett par af de aftalsberörda fabrikerna framställas dessutom vissa för fabrikationen behöfliga råämnen, såsom salpetersyra o. d., äfvensom tillvaratagas biprodukter, såsom kollodium, eter m. m.

Arbetstiden utgör vid fabriken i Stockholms län 9½ timmar under veckans fem första dagar och 8 timmar på lördagen, sålunda 55½ timmar per vecka. Enligt de båda öfriga aftalen arbetas 10 timmar per dag. Vissa fabriksafdelningar drifvas dock dygnet om, och här råder skiftarbete. Skiften äro merendels på 12 eller 10

timmar, men 8 timmars skift föreskrifvas bl. a. vid nitreringsarbete — d. v. s. behandling af bomull med salpetersyra jämte koncentrerad svafvelsyra — vid syrecentrifugerna i en bomullskrutfabrik. I samma aftal stadgas, att vid nitrering i grytor arbetarna äga sluta arbetet, sedan viss minimiprestation utförts. Denna utgör 240 kg. vid nitrering af 1½ kg. eller 300 kg. vid nitrering af 3 kg., för hvilket arbete betalningen utgör 3·60 kr.

Dylikt ackordsarbete omnämnes äfven i de båda andra aftalen, och särskildt förekomma stycklönsbestämmelser i aftalet från Örebro län, enligt hvilket t. ex. dynamitbakare och dynamitskärare betalas med resp. 0·85 och 0·80 kr. per 100 kg. färdig dynamit. Flertalet arbetare aflönas dock enligt detta aftal med premielöner, i det salpetersyrekokare erhålla 3 kr. per dag jämte 0·40 kr. per ton använd salpeter, ammoniaksalpeterkokare 2·50 kr. per dag jämte 3·50 kr. per ton använd svafvelsyrad ammoniak, förste man af nitroglycerintillverkarna 3·80 kr., öfriga 3 kr. per dag jämte 3·25 kr. per ton använd glycerin, hvartill komma 50 öre för hvarje sats nitroglycerin, som göres för tvättning till ballistit (röksvagt krut), svafvelsyrekokare och handtlangare samt afrökare 3 kr. per skift jämte 35 öre per restsyresats af nuvarande storlek och blandning o. s. v.

I de båda öfriga aftalen förhärska däremot de rena tidlönerna. Enligt aftalet från Stockholms län betalas manliga fabriksarbetare med minst 38 öre per timme som nyanställda och med lägst 40 öre, när de äga ett års yrkesvana; arbetare icke sysselsatta vid någon viss tillverkning erhålla som nyanställda 36 och efter ett halft års arbete 38 öre per timme. Skåneaftalet fastställer de manliga arbetarnas timlön till 30 öre år 1907 och 31 öre därefter. Minimitimlönerna för yrkesarbetare utgöra enligt det förra aftalet för smeder och blylödare 47 öre och för timmermän och snickare 45 öre; Skåneaftalet omnämner endast sistnämnda arbetarekategori, hvilken enligt detta aftal erhåller 39 öre per timme. De i afsevärd utsträckning vid dessa fabriker anställda kvinnliga arbetarna aflönas enligt det förra aftalet med 26, enligt det senare med 20 à 21 öre per timme. Aftalet från Stockholms län garanterar dessutom ackordsarbeterskor en minimilön af 33 öre.

Karakteristiskt för dessa båda aftal är den slitningsersättning af 1·50—3 kr. per månad enligt det förra och 20 öre per dag enligt det senare aftalet, hvilken utlofvas företrädesvis till de arbetare, hvilkas kläder äro utsatta för frätning af syror. Naturaförmåner omnämnas ej i detta aftal, men väl i prislistan för krutbruket i Örebro län, enligt hvilken arbetarna äga fritt bebo brukets lägenheter i den mån sådana finnas, äfvensom berättigas till vissa mått ved samt potatisland. Begagnar sig arbetare ej af rätten att

erhålla fri bostad, utbetalas ett hyresbidrag af 70 kr. per år till gift och 35 kr. till ogift person.

XV. 4. Karbid- och kloratfabriker.

Aftalen inom denna grupp härröra från Alby i Västernorrlands län, där en fabrik finnes för tillverkning af kalciumkarbid, materialet för framställning af acetylengas, samt en annan, som på elektrolytisk väg bereder det i säkerhetständstickornas tändsats ingående ämnet kaliumklorat.

I karbidfabriken arbeta såväl de vid den egentliga tillverkningen sysselsatta fabriksarbetarna som de för de elektriska ugnarnas skötsel anställda arbetarna i skift på så sätt, att efter 8 timmars arbete åtnjutes 16 timmars hvila, hvaremot transport-, magasins- och extra arbetare samt yrkesarbetare, såsom snickare och smeder, allenast hafva dagarbete om 10 timmar. Vid kloratfabriken förekommer skiftarbete med 8 timmars skift allenast för elektrikerna samt personalen i badsalar och torkrum, hvaremot för öfriga arbetare ordinarie arbetstiden utgör 10 timmar per dag och cirka 57 timmar per vecka. Vid öfvertidsarbete betalas 50 % tillägg till lönen, hvilket vid arbete å vissa helgdagar höjes till 100 %.

Aflöningen utgår hufvudsakligen som tidlön, och aftalen innehålla inga andra ackordssatser än några styckpris för transport af kol, sten och plåt vid karbidfabriken. Dennas transport-, magasins- och extra arbetare aflönas eljes med 32 öre per timme första aftalsåret och 35 öre därefter, medan för de skiftgående arbetarna å kalkbacken, vid kalkugnen samt i krosshus, smälthus och packhus skiftlönen för vuxna utgör 3·17—4·10 kr. första aftalsåret och 3·50—4·30 kr. därefter. I kloratfabrikens badsalar och torkrum utgör skiftlönen 3·30—4 kr., medan vanliga timlönen är 35 öre. På båda arbetsställena aflönas de elektriska arbetarna på följande sätt: hjälpmontörer 27—40 öre per timme, självständiga montörer 45 öre per timme och maskinskötare 100—125 kr. per månad. Karbidfabrikens yrkeslärda järn- och träarbetare betalas med 40—47 öres timlön. Med undantag för karbidfabrikens grofarbetare äga samtliga arbetare vid de båda fabrikerna rätt att erhålla fri bostad eller motsvarande hyresbidrag, hvilket utgör 10 kr. per månad för gift och 5 kr. för ogift arbetare.

XV. 5. Gödningsämnes- och svafvelsyrefabriker.

Af ifrågavarande 16 aftal beröra ett par lim- och benmjölsfabriker, men flertalet afse anläggningar, hvilka genom behandling med svafvelsyra af fosfatmineralier framställa gödningsämnet superfosfat.

Arbetstiden i dessa fabriker utgör i regel 10 timmar per dag och 59 eller 60 timmar per vecka. Detta gäller dock allenast i fråga om en del af arbetsstyrkan, ty i de fabriksafdelningar, där ständig tillsyn eller passning kräfves, råder skiftarbete. I en benmjölsfabrik göra limkokarne 6 skift à 8 timmar per vecka och därtill ett 3 timmars skift på söndagen, om arbetet det erfordrar. I superfosfatfabrikernas svafvelsyrefabriksafdelningar arbetas vid ugnarna, där svafvelkisen rostas, i regel på 9 eller 8. timmars skift och vid blykamrarna, där syran utvinnes, samt vid koncentrationsapparaterna m. m. i skift på 12 timmar. Öfvertidsersättning gifves efter vanliga grunder med 25—50 (i undantagsfall 100) % af aflöningen. Denna utgår i regel som stycklön vid lossning af råämnen samt säckning och lastning af superfosfat och andra fabrikat, men enligt vissa fosfatfabriksaftal utföres på ackord äfven större delen af själfva tillverkningsprocessen såsom malning af råämnen och blandning af superfosfat. Vid andra företag synes däremot tidlönen spela en större roll än ackordslönen, i det flertalet arbetare aflönas per timme, mera sällan per skift, vecka eller månad. Den aftalsenliga minimilönen för fullt arbetsför vuxen manlig fabriksarbetare utgjorde, om man bortser från en specialfabrik i Limhamn, 32—35 öre per timme år 1907. Vid vissa arbeten, såsom tjänstgöring vid kisugnar och koncentrationsapparater eller lossning och lastning, kan denna timpenning förhöjas med några öre. Af yrkesarbetare erhålla blylödare 40—50 öre, järn- och metallarbetare 31—42 öre, träarbetare 40—50 öre och maskinskötare 37—41 öre, allt per timme räknadt. Kvinnliga arbetare omnämnas endast i aftalet för en lim- och benmjölsfabrik, enligt hvilket arbeterskor betalas med 21—22 öre per timme.

XV. 6. Tändsticksfabriker.

Det Del II, sid. 350 ff. återgifna aftalet för Nybro säkerhetständsticksfabrik afser ett mindre, fristående företag med cirka 90 arbetare, hvaremot öfriga vid 1907 års slut inom tändsticksindustrien gällande kollektivaftal berörde de stora fabriker med sammanlagdt 4,500—5,000 arbetare, hvilka ägas af Jönköpings och Vulcans tändsticksfabriks A.-B. eller det med detta nära förbundna A. O. Anderssons fabriks A.-B. i Vänersborg. Dessa fabriker, hvilka lämna större delen af rikets tändstickspröduktion, äro 7 till antalet, och för hvar och en finnes ett med Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet träffadt kollektivaftal, hvarjämte vid 3 fabriker dessutom träffats särskilda öfverenskommelser för Svenska arbetareförbundets där anställda medlemmar.

Vid sistnämnda fabriker utgör arbetstiden 10 timmar per dag, men i vissa fall förkortas densamma på lördagar med några timmar åtminstone under tiden 1 maj—31 aug., »under förutsättning att majoriteten af de vuxna arbetarne uttala sig härför och med villkor, att 7/10 dagsverke utföres», som det heter i aftalen för fabrikerna i Jönköping och Tidaholm. Vid Nybrofabriken utgör arbetstiden i allmänhet 10 1/2 timmar per dag och 61 timmar per vecka.

Öfvertidsersättning omnämnes ej i sistnämnda aftal, men väl i de öfriga, enligt hvilka å hvardagar för arbete kl. 6—10 e. m. betalas 25 % samt kl. 10 e. m.—6 f. m. och å sön- och helgdagar 50 % utöfver bestämda timlöner. Utan giltigt förfall försummad ordinarie arbetstid måste dock inarbetas utan tilläggsprocent, och likaså utgår intet öfvertidstillägg vid arbete i skift eller för sådant arbete, som på grund af den kontinuerliga driften nödvändigt måste verkställas.

Aflöningen vid tändsticksfabrikerna utgår dels som stycklön, dels som tidlön. Den förra löneformen synes hafva öfvervikten vid det stora tändsticksbolagets fabriker, och i samtliga deras aftal finnes följande bestämmelse: »Allt arbete, som nu sker på ackord, skall utföras på ackord, och vid förändring af arbetssätt skall ackordssystem så mycket som möjligt anordnas till vinnande af ett godt arbetsresultat och af en god förtjänst till arbetarna.» Sålunda betalas vid dessa fabriker ackord för kapning, svarfning, hackning, askklistring och etikettering af askar, för torkning af tändsticksämnen, dessas redning och uppsättning, paraffinering, satsning, urtagning, askfyllning och paketering, för kisttillverkning samt för ett flertal andra arbeten.

En öfversikt öfver ackords- och timlönens relativa utbredning samt arbetsprisens höjd vid en mindre tändsticksfabrik ger lönelistan i det ofvannämnda Nybroaftalet. De med kubbarnas svarfning till faner sysselsatta manliga arbetarna aflönas med 1·75 à 2 kr. per dag och deras minderåriga biträden, fanerplockarna, med 1·10 kr. De med fanerens hackning till stickor och dessas svarfning arbetande betalas med resp. 1·75 (jämte premie) och 2·17 kr. per dag. Tändsticksämnenas uppsättning i tändsticksmaskinernas ramar betalas med 1·25 i säkerhetständsticks- och 1·35 i fosfortändsticksafdelningen per »kista», hvilken vanligen torde rymma antingen 5,000 st. eller 50 gross tändsticksaskar. För stickornas »satsning», d. v. s. deras doppning i tändsatsen och därpå följande torkning, erhålla maskinernas skötare i säkerhetsafdelningen 0·37 kr. per kista, i fosforafdelningen 2 à 2·50 kr. per dag. Nu följer tändstickornas fyllande på askar, hvilket arbete i motsats till de föregående utföres af kvinnor eller minderåriga. Askfyllning med maskin betalas med 1·25 kr. per dag, medan askfyllning för

hand, hvilken egentligen förekommer i fosforafdelningen, ersättes med 40 öre per 1,000 askar. Nybrofabriken synes köpa sina tändsticksaskar färdiga från någon spånaskfabrik, men vid större tändsticksfabriker bildar »askgörningen», som nämndt, ett särskildt arbetsstadium, i det i askfabriken, som hufvudsakligen drifves med kvinnlig arbetskraft, askfaneret medelst maskiner vikes och klistras till askar.

De löneförhållandena berörande upplysningar, som stå att vinna ur de stora tändsticksfabrikernas efter olika grunder uppställda och för arbetare vid maskiner af växlande typer afsedda arbetsprislistor, äro visserligen sins emellan föga jämförbara, men de synas likväl gifva vid handen, att arbetslönen här genomgående är högre än vid småfabrikerna. Det torde kunna sägas, att lägsta timlönen för fullgod vuxen uppsättare, satsare, paraffinerare, urtagare och svarfvare utgör 28—30 öre, för handtlangare eller dagsverkare, hvilken arbetarekategori tabellbilagans löner afse, 23—26 öre och för vuxna kvinnliga arbetare 15—20 öre. Observeras bör dock, att dessa lönesatser allenast angifva arbetsförtjänstens nedre gräns, ty till timlönerna komma ackordsöfverskott, och dessutom erhålla arbetarna vid vissa tändsticksfabriker premier eller flitpengar af t. ex. 0·5 öre för 1,000 askar, fyllda vid »Lagermans packmaskin», eller ett gross, fyllda för hand, för så vidt nämligen det utförda arbetet är utan anmärkning och gällande arbetstid iakttagits.[1]

XV. 7. Öfrig kemisk-teknisk industri.

Aftalen i denna grupp afse tillverkning af kolsyra, soda, mejeripreparater, karbolineum, bryggeriharts, apotekspreparat (Del II, sid. 351 ff.) m. m. Arbetstiden utgör 10 timmar per dag och 58—60 timmar per vecka. Skiftarbete omtalas endast i aftalet för en kolsyrefabrik, då fabriken hålles i gång för tillverkning af kolsyra. De med ångpannans och ångmaskinens skötsel samt kompressorns och kolsyrecylindrarnas efterseende sysselsatta arbetarna arbeta då i 12 timmars skift dag och natt och intaga sina måltider under på-

[1] Enligt af arbetsgifvaren meddelad uppgift utgjorde ungefärliga ackordsförtjänsten vid Jönköpings och Vulcans tändsticksfabriks A.-B:s fabriker under år 1907 för svarfvare 36—42 öre, satsare 35—40 öre och uppsättare 35—42 öre samt för kvinnliga arbetare vid askfyllningsmaskin 22—29 öre och vid askklistringsmaskin 20—27 öre, allt per timme. Enligt den undersökning af arbets- och löneförhållanden år 1904 vid nämnda bolags största fabrik, Vulcan i Tidaholm, för hvilken redogöres i Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik 1905, sid. 469 ff., utgjorde den genomsnittliga verkliga inkomsten per timme för sågare m. fl. 28 öre, stickarbetare 23 öre, satsarbetare 27 öre, ramfyllare 22 öre, ramurtagare 28 öre och handtlangare m. fl. 22 öre, hvarföre medeltalet för samtliga manliga egentliga tändsticksarbetare blef 24 öre. För kvinnliga arbetare utgjorde genomsnittsinkomsten per timme 15 öre, nämligen för askgörare 15 öre, askfyllare 15 öre, askpassare 14 öre och öfriga arbetare 16 öre.

gående drift, och kalkugnens personal har jämväl skiftarbete, ehuru här 2 timmar af skiftets 12 må användas till måltidsraster. Arbetslönen utgör vid denna fabrik 25 kr. per vecka år 1907 och 26 kr. år 1908 för kompressorsarbetare, kalkbrännare och hjälparbetare samt 28 resp. 29 kr. för maskinister. I en sodafabrik utgör aflöningen för maskinist 110 kr. och för öfriga arbetare 105 kr. per månad, och i en mejeripreparatfabrik är veckolönen 17—19·25 kr. för manliga och 11 kr. för kvinnliga arbetare. Karbolineum- och hartsfabriken sysselsätter dels års-, dels säsongarbetare och aflönar de förra med 950 kr. per år, de senare med 32 öre per timme. För hela fabriksgruppen utgör den aftalsenliga timförtjänsten enligt tabellbilagan 32—42 öre per timme. Den i Stockholm belägna drogfabriken sysselsätter dels tillfälliga arbetare, betalda efter öfverenskommelse, dels extra ordinarie arbetare, hvilka aflönas med 95 kr. per månad, intill dess de efter godkänd tre månaders proftjänstgöring antagas till ordinarie. Månadslönen utgör för dessa 100 kr. första, 105 kr. andra och 110 kr. tredje anställningsåret, hvilka löner den 1 maj 1909 skulle höjas med 5 kr.

XVI. Byggnadsverksamhet.[1]

XVI. 1. Murare.

Från tegelmurareyrket föreligga 45 kollektivaftal, hvilka beröra 33 städer, 4 köpingar, 4 municipalsamhällen jämte kringliggande områden och dessutom 2 landsbygdsdistrikt utan angifvet centrum i stad eller stadsliknande samhälle. Sistnämnda distrikt, hvilka äro belägna i nordvästra Skåne, benämnas i aftalen Kullens distrikt och Grufdistriktet. Enligt den äfvenledes i aftalen innehållna noggranna gränsläggningen omfattar det förra landet mellan Vegeån, Höganäs—Åstorps järnväg, landsvägen Hälsingborg—Ängelholm samt hafvet, d. v. s. egentligen Höganästrakten, det senare trakten mellan Söder-

[1] Centrala arbetsgifvareförbundet har nästan allt sedan sin tillkomst inriktat sitt arbete på en enhetlig reglering af arbetsförhållandena inom byggnadsindustrien i Sverige. För detta ändamål hade förbundet redan år 1907 uppgjort vissa grundlinjer för aftal med arbetareorganisationer, och härur har uppvuxit det förslag, som i maj 1909 blef riksaftal att gälla intill 1 januari 1912, sedan det efter några jämkningar godkändts af Svenska måleriarbetareförbundet, Svenska träarbetareförbundet, Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet, Svenska bleck- och plåtslagareförbundet, Svenska stenhuggareförbundet, Svenska murareförbundet, Svenska förgylleri- och glasmästeriarbetareförbundet, Svenska kakelugnsmakareförbundet, Svenska järn- och metallarbetareförbundet, Svenska transportarbetareförbundet och Byggnadsträarbetareförbundet. (Meddelanden från K. Kommerskollegii afd. för arbetsstatistik 1909, sid. 300 ff.) Detta aftals arbetstidsbestämmelser hafva berörts i det föregående (sid. 173 not 1). Arbetslönens höjd hänskjutes till reglering genom lokalaftal för hvarje särskild plats, men meddelar riksaftalet vissa regler för aflöningens beräkning m. m., bland hvilka må anföras, att vid ackordsarbete timpenningen endast är garanterad i de fall, då ackordsprislista ej finnes fastställd, eller då arbetet ej utförts enligt gällande ackordsprislista

åsen, Axelvold och Tågarp samt landsvägen Vallåkra—Rosendal och Hälsingborg—Hasslarp, sålunda området kring Billesholm, Bjuf och Skromberga. Dessa gränslinjer äro desamma, som skilja områdena för de i dessa trakter verksamma afdelningarna af Svenska murareförbundet. Detta förbund står nämligen som kontrahent på arbetaresidan till samtliga murareaftal med undantag af tvänne, där Svenska arbetareförbundet är part. På arbetsgifvaresidan rådde däremot ännu decentralisation, att döma däraf, att de lokala byggmästareföreningarna i regel träffat aftal i eget namn, hvaremot Centrala arbetsgifvareförbundet endast i undantagsfall framträdt som förhandlande part. Murareyrkets samtliga aftal beräknades år 1907 beröra 820 bygg- och murmästare samt 5,886 murare.

Af dessa arbetare hade det öfvervägande flertalet en arbetstid af 10 timmar per dag. Kortare arbetstid rådde allenast i Hälsingborg med 9½ timmar och längre blott i Nyköping och Karlstad med 10½ timmar. I Karlstadsprislistan af år 1907 stadgas dock, att efter 1 april 1908 arbetstimmarna endast skola utgöra 10 per dag, och motsvarande föreskrift inrycktes, när nytt aftal i början af år 1908 träffades för Nyköping. Tiotimmarsarbetsdagen, hvilken i allmänhet börjas kl. 6 eller ½ 7 f. m. och, med afbrott för ½ timmes frukost- och 1 à 1½ timmes middagsrast, pågår till samma tid e. m., gäller dock på få undantag när allenast veckans fem första dagar och afkortas i regel på lördagen med ett växlande antal timmar. På grund häraf blir nettoarbetstiden per vecka något olika på olika platser, som framgår af nedanstående sammandrag af tabellbilagans uppgifter:

Vecko-arbetstid, timmar.	Antal	
	arb.-gifv.	arb.
56	35	255
57	443	2,886
58	202	1,788
59	78	601
60	59	346

Ett aftal, berörande 3 arbetsgifvare och 10 arbetare, saknar arbetstidsbestämmelser. Öfriga aftal gifva vid handen, att ordinarie arbetstiden inom yrket år 1907 i de flesta fall utgjorde 57 à 58 timmar. Anmärkas bör dock, att tvänne aftal innehålla föreskrifter om successiv minskning af veckoarbetstiden under aftalets giltighetstid. I Halmstad skulle arbetstiden 1 april 1907 sänkas från 59 till 58 timmar per vecka och i Karlstad samma dag år 1908 från 60 till 57 timmar.

Den arbetstid, för hvilken ofvan redogjorts, gäller dock vanligen allenast under den tid, då byggnadsarbetet bedrifves med full kraft, den s. k. säsongen. Denna förlägger ett flertal aftal helt obestämdt till »sommaren», medan andra precisera dess läge till månaderna

mars—oktober i de sydligare och april—september i de nordligare delarna af landet. Vid säsongens slut afskedas i regel ett flertal af arbetsstyrkan, och arbetstiden förkortas för de öfriga. Anföras kunna hithörande stadganden i Malmöaftalet (Del II, sid. 353 ff.) såsom en prislista, hvilken på grund af åtskilliga omständigheter, främst fackförbundsstyrelsens säte i denna stad, i detta som andra afseenden fått tjäna till förebild för murareaftal å många platser, särskildt i södra Sverige. Här stadgas, att arbetstiden under sommarmånaderna skall utgöra 10 timmar per dag, men förkortas till 9½ timmar under mars och oktober, 8 timmar under november och februari och 7 timmar under januari och december. Ett flertal aftal innehålla dock inga andra stadganden i frågan än föreskrift om, att arbetstiden under vintern skall rättas efter dagarnas längd och dagsljuset. I detta fall torde arbetsgifvare, som genom anskaffande af artificiell belysning undanröjer detta naturhinder, vara oförhindrad uttaga de för sommaren stadgade arbetstimmarna jämväl under vintermånaderna.

Ett karakteristiskt stadgande, som möter i åtskilliga aftal, bl. a. Malmöaftalet, ålägger arbetsgifvare att antingen själfmant eller på framställning af arbetslag, vid otjänlig väderlek afstanna arbetet, men förbjuder honom att låta arbetarna »inarbeta» på detta sätt förlorad arbetstid på öfvertid. Eljes kan byggmästare påfordra arbete å tid utom ordinarie arbetstiden, åtminstone då »trängande fall» kan anses föreligga, vare sig arbetet är af brådskande natur eller fara hotar, om visst arbete lämnas ofullbordadt. Enligt samtliga aftal utgår dock i detta fall ett visst tillägg till aflöningen, hvilket af densammas belopp utgör 25 eller 50 % vid arbete de närmaste 2—4 timmarna efter arbetstidens slut, sålunda till kl. 9 eller 10 e. m., samt 50 eller 100 % för arbete nattetid eller sön- och helgdagar.

Nämnda procenttillägg beräknas i regel på timlönen, på hvilken alla inom yrket tillämpade löneformer ytterst synas grunda sig. Aftalens timlöner angifvas aldrig som minimilöner, utan såsom sedvanlig betalning för »fullgod och flitig» eller kompetent murare, och deras egenskap af »normallöner» angifves ofta äfven negativt genom den kompletterande föreskriften, att arbetare, som på grund af oskicklighet eller nedsatt arbetsförmåga icke kan anses uppfylla stadgade kompetensvillkor, skall erhålla 15—20 % lägre aflöning.

Huru ifrågavarande kompetens skall förvärfvas, därom gifva dock aftalen blott tämligen knapphändiga upplysningar. Af prislistorna föreskrifva 35, att arbetaren för uppnående af fullgod murares timlön skall hafva »varit i yrket» ett visst antal år, nämligen 3 år enligt 4 aftal, 4 år enligt 28 aftal och 5 år enligt 3 aftal. Några aftal beteckna dessa år som en verklig lärotid och föreskrifva, att murarelärlingar företrädesvis skola tagas bland yngre, högst 20

—23 år gamla murerihandtlangare, som visat intresse för yrket. Dock få lärlingar i allmänhet icke antagas i huru stort antal som helst, utan endast i viss proportion — 1:5 enligt 5 aftal, 1:6 enligt 1 aftal och 1:10 enligt 2 aftal — till antalet å platsen förefintliga kompetenta murare. Lärlingens aflöning hänskjutes i allmänhet till särskild öfverenskommelse med arbetsgifvaren och fastställes endast i Halmstadsaftalet, enligt hvilket minimitimlönen första läroåret utgör 20 öre, andra 25 öre, tredje 35 och fjärde 42 öre, medan en fullgod murare i staden år 1907 var berättigad till 49 öre per timme.

Den aftalsenliga timlönen för kompetent murare å denna och andra platser framgår af tabellbilagan, af hvars uppgifter nedanstående tablå lämnar ett sammandrag:

Timlön, öre.	Antal arb.-gifv.	Antal arb.	Timlön, öre.	Antal arb.-gifv.	Antal arb.
45	10	77	52	24	113
46	13	102	53	26	193
47	16	203	54	21	151
48	25	239	55	87	842
49	157	1,374	58	8	53
50	109	1,000	65	324	1,539

Den högsta timlönen, 65 öre, åtnjutes sålunda i Stockholm, Södertälje, Hudiksvall och Sundsvall, den lägsta, 45 öre, i Åhus och Skara samt enligt ett aftal för Malmöhus läns landsbygd. Medeltimlönen för de större landsortsstäderna synes utgöra 49 à 50 öre. Anmärkas bör, att dessa lönesatser afse årsskiftet 1907/08, enär ej mindre än 28 aftal innehålla föreskrifter om automatisk lönestegring under aftalets giltighetstid. Huru afsevärd denna kan vara, framgår af Malmöaftalet, enligt hvilket timpenningen utgör 46 öre år 1905, 48 öre år 1906, 49 öre år 1907 och 50 öre år 1908, hvarje år räknadt från 1 april detta år till samma dag det följande.

Tilläggas bör, att en högre timlön ofta utgår vid vissa farligare eller obehagligare arbeten, såsom vid reparation och ommurning af eldstäder, nedrifning och uppmurning af gamla skorstenar, reparation af bakugnar, drag vid ångpannor m. m. Utföres arbete af de båda sistnämnda slagen som natt- eller helgdagsarbete omedelbart sedan ugnen eller pannan varit i bruk, betalas i regel 200 % utöfver vanlig timlön.

Enbart tidaflöning omnämnes dock i allenast 5 aftal, företrädesvis berörande smärre platser, under det de 40 öfriga nämna, att ackordsarbete kan få förekomma. Ackordsaflöningens nära samband med tidlönen framgår bl. a. däraf, att timlönen i 17 aftal är ackordsarbetaren garanterad, antingen direkt eller indirekt genom

föreskrift, att på aflöningsdagen styckarbetare äga utbekomma förskott å ackordet, beräknadt efter gällande timlön. Om styckarbetets reglering meddela 25 aftal utförliga bestämmelser, kompletterade genom vidlyftiga ackordsprislistor, af hvilka den Malmöaftalet bifogade in extenso återgifves Del II sid. 356 ff. Här upptagas arbetspris för murning af murar och hvalf, in- och utvändig putsning, rabitsarbete, påläggning af taktegel och inläggning af underlag för cementgolf m. m. Arbetsprisen äro här satta utan handtlangning, men i regel inklusive ställningsbyggnad, »om arbetsgifvaren tillsläpper en ställningsbyggare för hvarje påbörjadt tiotal af murare». Å andra platser kunna dock ackordslistornas arbetspris innefatta godtgörelse för såväl murning som handtlangning, hvarvid murarelaget självt antager bruks- och tegelbärare, ansvarar för deras arbete och — åtminstone delvis — aflönar dem.

Detta förhållande belyser det för murare liksom åtskilliga andra byggnadsyrken karakteristiska förhållandet, att som arbetande och likaså aflöningstagande framträder ej så mycket den enskilde arbetaren som det arbetslag han tillhör. Härigenom öfvergår ackordet till gruppackord. Huru ett sådant är organiseradt, framgår af följande bestämmelser från Stockholms murareaftal. »Vid arbete på ackord äga arbetarna å aflöningsdagarna utbekomma förskott, beräknadt efter den högsta för yrket gällande timpenningen. Öfverskott å ackordsarbete skall utbetalas senast fjorton dagar efter det arbetet är färdigt, under hvilken tid uppmätning skall vara verkställd och likviden uträknad; och skola alla i ackordsarbetet deltagande, i sitt fack utbildade, dugliga arbetare dela möjligen blifvande öfverskott efter det antal timmar, hvar och en i ackordsarbetet deltagit, oafsedt om en eller flera uppgjort arbetsaftal med arbetsgifvaren. Till öfverskott vare ej den berättigad, som af egen fri vilja afstått från arbetet före detsammas slut. Hvarje arbetslag, som deltagit i ackordsarbetet, och som består af tre eller flera personer, skall inom sig utse två samt skriftligen underrätta arbetsgifvaren om hvilka som utsetts, hvilka sedan äga att å det öfriga lagets vägnar utbekomma och inom laget fördela öfverskottet; och må arbetsgifvaren, sedan likvid sålunda verkställts, anses hafva fullgjort sin betalningsskyldighet i fråga om öfverskottet gent emot alla dem, som enligt ackordet ägt utbekomma sådant öfverskott. Utbetalas ej öfverskottet af arbetsgifvaren på sätt ofvan nämnts och därigenom en eller flera af arbetslaget ej bekomma sin del, är arbetsgifvaren ansvarig inför vederbörande arbetares organisation.»

Belysande för förmannens ställning till ett sådant lag är följande från Malmöaftalet hämtade stadgande: »Murareförman, som ägnar sin tid åt mureriarbetet såväl med direkt murning som anläggning, måttagning och tillsyn i öfrigt, erhåller härför ersättning

af laget enligt gällande timlön. Förmanspenningar, äfvensom ersättning för den tid han använder till annat arbete än förenämnda, betalas af arbetsgifvaren.»

Trots arbetslagets sålunda skarpt framhäfda självständiga ställning gent emot arbetsgifvaren, synes ett sådant dock sällan åtaga sig arbete direkt åt byggherre utan förmedling af bygg- eller murmästare. Landskronaaftalet förbjuder uttryckligen murare att åtaga sig dylikt »eget arbete», och Limhamnsprislistan stadgar, att murare, som på egen hand åtaga sig reparations- och nybyggnadsarbeten, hafva skyldighet att af byggherren betinga sig ackordsersättning, som med åtminstone 5 % öfverstiger prislistans arbetspris för motsvarande arbete, utfördt åt mästare.

Bland för yrket karakteristiska bestämmelser må slutligen framhållas de i aftalen vanliga stadgandena rörande väntpengar samt landsarbetsersättning. Vid ackordsarbete åligger det nämligen arbetsgifvaren eller hans ombud tillse, det nödiga materialier i tillräcklig mängd tillhandahållas murare. Sker ej detta, utan nödgas murare vänta på materialier och annat arbete ej lämnas honom, ersättes sålunda förlorad tid med gällande timlön, såvida icke bristen på materialier berott på omständigheter, dem arbetsgifvaren ej kunnat förekomma. I detta senare fall skall verkställdt ackordsarbete på begäran af någondera parten, sedan arbetet i sex dagar legat nere, uträknas och likvideras. Prislistornas ackords- och timlönssatser gälla i regel endast vid arbete inom den ort aftalet afser samt dess omedelbara grannskap. Ligger arbetsplatsen »längre bort» — gränsen växlar mellan 2 och 6 km. i de 8 aftal, som fastställa sådan[1] — beräknas ett något högre arbetspris, åtminstone för så vidt fri kost och logi ej erhålles. Timlönen ökas nämligen i detta fall med 3—10 öre, hvartill kommer resekostnadsersättning.

XVI. 2. Byggnadsträarbetare.

Liksom murareaftalen äro jämväl de 64 prislistorna inom byggnadsträarbetareyrket öfvervägande orts- eller distriktsaftal, i det 59 aftal föreligga af det förra och 2 af det senare slaget, hvilka beröra 37 städer, 5 köpingar, 9 municipalsamhällen och 2 landsbygdsområden. Dock förefinnas trenne aftal, berörande enskilda byggnadsföretag på platser, för hvilka intet ortsaftal är fastställdt. Som parter till aftalen inom facket stå på arbetsgifvaresidan vanligen lokala byggmästareföreningar, i några fall representerande ortsför-

[1] I det för tiden 20 juli 1908 till 1 april 1911 ingångna Stockholmsaftalet fastställes dess giltighetsområde till en cirkel med 15 km. radie, räknadt från Stockholms Storforg. Redan vid arbete å plats belägen öfver 3·5 km. från nämnda torg utgår dock gångtids- eller resekostnadsersättning samt logiersättning, därest bostad å arbetsplatsen ej tillhandahålles och resa mellan hem och arbetsplats ej dagligen kan äga rum.

eningar af Centrala arbetsgifvareförbundet, på arbetaresidan afdelningar af Svenska träarbetareförbundet, den ur detta utbrutna stockholmska lokalorganisationen Byggnadsträarbetareförbundet och Svenska arbetareförbundet. Aftalen inom yrket hafva beräknats beröra 888 arbetsgifvare och 10,999 arbetare.

Af dessa framgår, att den vanliga arbetstiden inom yrket utgör 10 timmar per dag. Kortare arbetstid förekom endast i Hälsingborg, där man arbetade 9½ timmar, och längre, eller 10½ timmar per dag, på 4 platser, nämligen Nyköping, Norrköping, Lysekil och Karlstad. Numera torde dock äfven på dessa senare platser tiotimmarsarbetsdagen råda. Arbetstiden öfverensstämmer sålunda nära med murarnas, hvilket förklaras af den af arbetets art och yrkenas inbördes sammanhang betingade sträfvan att på hvarje ort söka ernå samma arbetstid för samtliga byggnadsfack. »Lördagar slutar arbetet kl. 4 e. m., så snart äfven murare- och grofarbetarefackföreningarna gå med om samma tid; intill dess fortgår arbetet till kl. 5 e. m.», heter det i Landskrona byggnadsträarbetareaftal.

Detta stadgande fäster uppmärksamheten på det förhållandet, att nyss angifna dagliga arbetstid i regel gäller allenast veckans fem första dagar. Arbetstidens förkortning lördagar och veckoarbetstidens däraf föranledda skiftande längd på olika platser framgår af nedanstående sammandrag af tabellbilagans uppgifter:

Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arb.	Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arb.
56	15	104	59	126	1,117
57	455	6,684	60	95	1,143
58	194	1,889			

Ett aftal, berörande 3 arbetsgifvare och 62 arbetare, saknar arbetstidsbestämmelser. Tilläggas kan, att arbetstiden enligt Sölvesborgsaftalet skulle 1 maj 1908 sänkas från 58 till 57 timmar, samt att arbetstimmarna enligt den för tiden 1904—1907 ingångna Västeråsprislistan år 1905 sänktes från 65 till 59.

Ofvan skildrade arbetstid gäller dock endast för säsongen. Flertalet aftal förlägga denna helt obestämdt till »sommaren» eller den »ljusa årstiden», och endast ett fåtal uppdraga bestämda tidsgränser. Enligt dessa skulle säsongen börja i mars eller april och sluta i september eller oktober. Föreskrifter om successiv inskränkning af arbetstiden för de under vintern kvarstannande arbetarna är ingalunda ovanlig. Af aftalen fastställa 8, på ett undantag när från Skåne, minskningens storlek i timmar, ungefär på sätt det Del II, sid. 372 ff. meddelade Ystadsaftalet gör i sin § 1. Enligt denna utgör arbetstiden under sommarmånaderna 10 timmar per dag, men förkortas under vintermånaderna till 9½ timmar under mars, 9 timmar under oktober,

8 timmar under 1—15 november samt hela februari och 7 timmar under återstoden af november samt hela december och januari. Öfriga aftal stadga, att arbetstiden under den mörka delen af året rättas efter dagsljuset och inrättas på sätt arbetsgifvaren bestämmer eller kan öfverenskomma med arbetarna. Håller byggmästaren belysning, tillerkännes han enligt 5 aftal rätt att tillämpa sommarens arbetstid jämväl under vintern.

Ett aftal föreskrifver dock, att för arbete vid eldsljus under vintern skall betalas öfvertidsprocent. Dylik tilläggsbetalning utgår eljes allenast vid arbete å tid utöfver den ordinarie arbetstiden. Enligt 10 aftal betalas 25 eller 50 % tillägg till lönen vid allt öfvertidsarbete, men vanligen förekommer en gradation på så sätt, att procenttillägg af denna storlek utgår allenast vid öfvertidsarbete de närmaste timmarna efter arbetstidens slut, hvaremot vid natt- och söndagsarbete extrabetalningen två- till tredubblas. Tilläggsprocent erlägges, när arbetsgifvaren fordrar ackordsarbete utfördt å öfvertid, men det beräknas jämväl i detta fall vanligen på tidlönen.

En granskning af aftalens aflöningsbestämmelser ger vid handen, att byggnadsträarbetarnas yrke icke är så väl afgränsadt som tegelmurarnas, hvilket senare knappast har beröringspunkter med några andra fack än gråstensmurarnas (sid. 243, 248) och kakelugnsmakarnas (sid. 203). Byggnadsträarbetarna, hvilka kunna delas i byggnadstimmermän, som utföra bjälklags-, takstols-, trossbottens-, golfläggnings- och dylika gröfre byggnadsarbeten, samt byggnadssnickare, hvilka verkställa inredningen af lägenheterna, hafva nämligen starka beröringspunkter med vissa ofvan under fabriksindustrien berörda arbetarekategorier. Timmermän bygga ej allenast hus, utan äfven skepp (sid. 164) och stollgångar i grufvor (sid. 57). Och som ofvan (sid. 126) framhållits, sysselsättas ett stort antal fabrikssnickare med tillverkning af dörrar, fönster, listverk och andra byggnadssnickeriarbeten, hvilkas anpassning och uppsättning ingår bland byggnadssnickarnas hufvudsysslor. Äfven med möbelsnickarnas arbete har byggnadssnickarnas vissa beröringspunkter, då det t. ex. tillkommer dessa senare att utföra köks- och spiskammarinredning med tillhörande hyllor, bord och skåp. Också öfvergår ej sällan en arbetare från verkstads- till byggnadsarbete, där timlönerna äro högre, men vid byggnadssäsongens slut återvänder han stundom till sitt förra fack. Belysande är ett stadgande i byggnadsträarbetareaftalet för Höganäsdistriktet, som förbjuder fabriksträarbetare att arbeta vid husbyggnad eller husreparationer mot lägre timpenning än den, som gäller för byggnadsträarbetare. Denna utgör enligt aftalet 38 öre år 1907 och 42 öre år 1908, medan fabriksträarbetare betalas med resp. 36 och 39 öre. Enligt aftalen betalas i Kjäflinge (Malmöhus läns landsbygd) verkstadsträarbetare med 35—36 öre, byggnadsträ-

arbetare med 38 öre, i Kalmar aflönas de båda arbetarekategorierna med resp. 37—39 och 38—42 öre per timme, i Östersund med resp. 46—49 och 50—53 öre per timme. I detta sammanhang må erinras om det egendomliga stadgandet i ett aftal för de vid ett större fabriksföretag i Lomma (Malmöhus län) anställda byggnadsträarbetarna, enligt hvilket timlönen är 42—44 öre vid nybyggnader och andra arbeten, för hvilkas företagande byggnadsnämndens tillstånd erfordras, men allenast 39—40 öre vid reparationsarbeten, hvartill sådant ej behöfves.

Det är därför naturligt, att hänsyn till den allmänt förekommande öfvergången mellan olika träarbetareyrken tages i de visserligen knapphändiga stadganden, som i aftalen reglera byggnadsträarbetarnas yrkesutbildning. Kristianstadsaftalet medgifver, att för den, som förut arbetat i annat träarbetareyrke, »två år skola räknas som ett» af de 4 läroår en byggnadssnickarelärling här har att genomgå. Kraf på ett bestämdt antal genomgångna läroår eller åtminstone »år i yrket» uppställes nämligen af 45 aftal, af hvilka 1 sätter dessa år till 5, 31 till 4 och 13 till 3. Lärlingarna eller »nybörjarna», hvilka enligt 9 aftal få antagas endast i viss proportion — 1 : 3 till 1 : 10 — till förefintliga utlärda, aflönas under lärotiden enligt öfverenskommelse eller med timlöner, hvilka under första året uppgå till 10—20 öre och därefter successivt höjas till 35—40 öre.

Efter genomgången lärotid blir arbetaren berättigad till den timlön, som i aftalen är fastställd för kompetent träarbetare. Af samma skäl, som ofvan (sid. 215) angifvits för murare, synas ifrågavarande löner för »fullgoda och flitiga träarbetare» merendels vara att anse som normallöner, men anmärkas må, att 23 aftal beteckna dem som minimilöner antingen direkt eller — vanligare — indirekt genom att utlofva högre betalning till driftig och skicklig arbetare.

Såsom ofvan framhållits, innefattar byggnadsträarbetaryrket tvänne arbetaregrupper, timmermän och snickare. Särskilda lönesatser för dessa finnas dock allenast i följande 8 aftal, enligt hvilka timlönen år 1907 utgjorde i öre:

	Stockholm.	Södertälje.	Nynäshamn (Stockh. l.)	Uppsala.	Kalmar.	Ljungbyhed (Krist. l.)	Göteborg.	Vänersborg.
Byggnadstimmerman . .	55	50	42	45	40	35	45	40
Byggnadssnickare . . .	60	55	50	48	42	38	47	45

I tabellbilagan äro för dessa platser allenast timmermanslönerna upptagna såsom närmast jämförliga med lönesatserna från öfriga orter, i hvilkas aftal allenast en lönekategori förefinnes. Ett sammandrag af dessa löneuppgifter lämnas här nedan:

Timlön, öre.	Antal arb.-gifv.	Antal arbetare.	Timlön, öre.	Antal arb.-gifv.	Antal arbetare.
29	2	51	44	41	501
35	8	95	45	72	1,050
37	4	30	46	5	46
38	37	353	47	11	191
39	21	237	48	18	166
40	83	934	49	140	1,229
42	75	631	50	33	263
43	33	350	55	305	4,872

Den högsta lönesatsen i tabellen, 55 öre per timme, representeras sålunda af timmermanslönen i Stockholm och Vaxholm — snickarna åtnjuta dock, som nämndt, 5 öre mera — den lägsta, 29 öre, förekommer i aftalet för Tranås. Beträffande tabellens siffror må framhållas, att de afse allenast året 1907, och att lönenivån följande år på många orter skulle vara något högre, enär 48 aftal innehålla föreskrifter om, att den vid aftalets ingående öfverenskomna begynnelselönen med bestämda mellantider skulle succesivt höjas under aftalets giltighetstid. Enligt det Del II, sid. 372 ff. återgifna Ystadsaftalet skulle sålunda timlönen, hvilken här ovanligt nog bestämmes inom en maximi- och en minimigräns, utgå med 45—48 öre år 1907 och 47—50 öre år 1908, hvarje år räknadt från 1 maj till samma datum nästpåföljande år. Enligt aftalet för Lund utgör timlönen 46 öre från 1 april till 1 okt. 1906, 47 öre från 1 okt. 1906 till 1 april 1907, 48 öre från 1 april 1907 till 1 april 1908 och 50 öre från 1 april 1908 till 1 april 1909.

En 10 à 15 % högre timlön utgår enligt vissa aftal vid arbete, förenadt med särskildt obehag, såsom reparationer af gamla väggar, bjälklag och trossbottnar, arbete vid badhus eller i byggnadsgrunder, där vadning i vatten förekommer, eller som är förknippadt med faror, såsom ställningsbyggnad vid gamla kyrktorn och skorstenar, rifningsarbete å takstolar och korsvirkesbyggningar af mera än en vånings höjd samt fastgörande af ställningar under storm.

Enbart tidlönsbestämmelser innehålla dock allenast 11 aftal, medan de 53 återstående meddela, att såväl tids- som ackordsaflöning förekommer. Löneformernas relativa utbredning synes dock vara mycket växlande på de af sistnämnda aftal berörda platserna. Några aftal röja en viss motvilja mot ackordsarbete. »Ackordsarbete böra arbetarna ej neka utföra, då sådant af arbetsgifvaren erbjudes», heter det i Boråsaftalet. Timlönen är i dessa aftal alltid garanterad, åtminstone för arbetare, hvilken »bevisligen fullgjort sin tid och bemödat sig om flit vid arbetets utförande», som klausulen afslutas i ett aftal. Andra aftal, 25 till antalet, garantera timlönen endast för så vidt icke ackordsprisen äro bestämda genom särskilda mellan

arbetsgifvarnas och arbetarnas resp. organisationer öfverenskomna och godkända ackordstariffer. Också kompletteras så godt som alla dessa aftal med ackordsprislistor öfver ett större eller mindre antal i yrket förekommande arbeten, hvilka angifvas såsom i regel börande utföras på ackord. Det Del II, sid. 372 ff. återgifna Ystadsaftalet tillägger, att alla i yrket förekommande arbeten böra utföras på ackord i så stor omfattning som möjligt. Af detta aftals ackordsprislista framgår, att i yrket vanligen förekommande arbeten utgöras dels af timmermansarbeten, såsom behuggning, hyfling, fasning och skarfning af timmer, uppläggning af bjälklag och takstolar, uppsättning af väggar och inläggning af golf m. m., dels af snickarearbeten, såsom inpassning och beslagning af fönsterbågar och dörrar, uppsättning af hyllor och panel o. d. Aftalet föreskrifver vidare, att allt vid en nybyggnad förekommande träarbete skall delas i fem grupper, nämligen 1:o bjälklags- och takstolsarbete, 2:o takbrädning, läktning och taktäckning, 3:o trossbottnar, förskalning, krysskolfning, och cloisonväggar, 4:o golfläggning, fönster- och dörrbeslagning, foder och fotlister och 5:o allt öfrigt arbete, samt att så snart en dylik grupp arbete blifvit färdig, denna skall uppmätas och likvidering verkställas med den arbetargrupp, som utfört ifrågavarande arbete. Häraf framgår, att gruppackordet har stor utbredning inom byggnadsträarbetareyrket. Formerna för detsammas anordning synas öfverensstämma med dem, för hvilka ofvan (sid. 217) redogjorts under murarefacket.

Samma regler synas jämväl i de båda yrkena tillämpas i fråga om ersättning till ackordsarbetare för väntetid på material samt i fråga om tilläggsbetalning vid landsarbete. I fråga om detta senare förefinnes en karakterisk bestämmelse i Vaxholmsaftalet, nämligen att vid villabyggnad å holmar utom Vaxholm arbetsgifvaren skall hålla roddbåt, med hvilken arbetarna afhämtas vid arbetstidens början och hemforslas efter dess slut, för så vidt bostad ej beredes på arbetsplatsen.

Nämnas må slutligen, att enligt ett år 1907 träffadt aftal, hvilket berör ett trettiotal byggnadsträarbetare, anställda i tjänst hos ett järnbruk på Örebro läns landsbygd, arbetarna äro berättigade till fria husrum med vedbrand eller till däremot svarande hyresersättning. Borttagas dessa förmåner, skall motsvarande förhöjning inträda i den aftalsenliga timlönen, 35 öre.

XVI. 3. Stuckatörer.

Gipsarbetare såsom särskildt byggnadsfack synas endast förekomma i större städer. Aftal för yrket, träffade mellan bildhuggare- och stuckatörmästareföreningar samt cementgjuterifirmor å arbets-

gifvaresidan och Svenska stuckatörförbundet å arbetaresidan, föreligga också endast från Stockholm, Göteborg och Malmö.

Enligt de båda förra aftalen utgör arbetstiden under sommarmånaderna, då full arbetstillgång finnes, 10 timmar per dag. Veckoarbetstidens längd bestämmes ej närmare i Stockholmsaftalet, men fixeras i Göteborgsprislistan till 56½ timmar per vecka. Öfvertidsarbete ersättes med 25—75 % utöfver vanlig arbetslön, och dylik bestämmelse förefinnes äfven i Malmöaftalet, hvilket eljes hänskjuter arbetstidens reglering till öfverenskommelse å hvarje arbetsplats, hvad verkstadsarbete beträffar, och rörande arbete å nybygge bestämmer, att stuckatör skall arbeta »samma tid som de öfriga byggnadsfacken».

Å verkstaden sysselsättas gipsarbetarna med gjutning af taklister, takrosetter och andra gipsornament, hvilkas uppsättning är stuckatörernas andra hufvudsysselsättning. Aflöningen utgår, som af det Del II, sid. 370 ff. återgifna Göteborgsaftalet framgår, för såväl verkstads- som utearbeten dels som timlön, dels som ackord. För att uppnå utlärd stuckatörs timlön kräfves att hafva blifvit antagen till lärling eller »elev», hvaraf i Stockholm och Malmö högst 1 på 4 eller 5 utlärda gipsarbetare få antagas, samt att därefter hafva nöjaktigt genomgått 4 års lärotid och lärt hvad till facket hörer. Sedan erhålles i Göteborg minst 40 öre per timme under första året efter lärotidens slut, 45 öre under det andra och 50 öre under det tredje, hvilken slutlön år 1908 skulle höjas till 55 öre. Enligt Malmöaftalet, som ingåtts för tiden 1 juni 1904 till 1 juni 1909, betaltes intill 1 apr. 1906 en timlön af 46 öre, hvilken under de tre följande åren höjdes till resp. 48, 49 och 50 öre. I Stockholm aflönas fullgod formare och uppsättare med 60 öre och fullgod gjutare med 50 öre per timme. Fackets egenskap af säsongyrke har betingat tillägget, att för arbetare, som garanteras anställning året om, kan särskild öfverenskommelse om löneförmåner på basis af lägre timlön träffas, men i praktiken uppgifves detta stadgande sällan eller aldrig tillämpas. Timlön torde på sedvanliga aflöningsdagar utbetalas jämväl vid ackordsarbete, och blott ackordsöfverskottet innestår tills arbetet är färdigt. Ackordsbetalningen beräknas vid uppsättning af gipsornament per löpmeter eller annat mått och vid gjutning af sådana efter viss procent af uppsättningspriset med eller utan fri handtlangning och ställningsbyggnad. Vid såväl ackords- som timlönsarbete på längre afstånd från boningsorten utgår särskildt landsarbetsersättning med 15—25 % tillägg till ordinarie lön förutom fria resor och resetidsersättning samt stundom fri bostad.

XVI: 4. Förgylleri- och glasmästeriarbetare.

En ännu mera oklar mellanställning mellan byggnads- och verkstadsfack intaga förgylleri- och glasmästeriarbetarna. År 1900 stiftades Svenska förgylleri- och glasmästeriarbetareförbundet som en centralorganisation af »alla inom Sverige arbetande män och kvinnor i förgylleri- och guldlistbranschen, glasmästare, glasslipare samt konstglasmästare, som fyllt 16 år, såväl de direkta utöfvarna af dessa yrken som hos samma arbetsgifvare anställda hjälparbetare, ramsnickare m. fl». Såsom föremål för förbundets verksamhet sattes, bland annat, att »verka för reglerad arbetstid och arbetslön på alla platser genom kollektiv öfverenskommelse», och år 1907 hade detsamma 12 kollektivaftal i gällande kraft, berörande 476 arbetare, anställda hos 78 arbetsgifvare. Dessa senare utgjordes företrädesvis af glasmästare och förgyllare, hvilka utöfvade sitt yrke i handtverksmässig form, men representanter för fabriksindustrien saknades icke, enär mera fabriksmässigt bedrifven rörelse förekom vid åtskilliga af talsberörda glassliperier och spegel-(folierings-)fabriker samt guldlistfabriker. Sveriges guldlistfabrikanter bilda ett eget yrkesförbund af Centrala arbetsgifvareförbundet, hvilken centralorganisation jämväl åtskilliga handtverksmästare i förgylleri- och glasmästeribranschen tillhöra såsom medlemmar af lokala arbetsgifvareföreningar.

Yrkets mellanställning mellan fabriks- och handtverksyrke framgår af åtskilliga aftalsbestämmelser, däribland de som beröra arbetstidens längd och fördelning. Som af tabellbilagan framgår, är den dagliga arbetstiden i yrket 10 timmar å alla platser, med undantag af tvänne glassliperier i Stockholm, där de dagliga arbetstimmarna äro 9. Dessa båda arbetsställen hafva också den kortaste veckoarbetstiden, såsom framgår af nedanstående sammandrag af tabellbilagans uppgifter i detta afseende:

Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arbetare.	Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arbetare.
51	2	24	58	14	52
54	6	15	59	3	12
57	53	373			

I förgyllareverkstäder och guldlistfabriker samt spegelfabriker synes i regel det angifna antalet veckotimmar uttagas året om. Inom förgyllerifacket har man dock ett slags säsong under månaderna oktober—december, då beställningarna hopa sig, hvaremot under den öfriga delen af året till större delen arbetas på lager.

Till yrket hör jämväl förgyllning af knoppar, lister o. d. på byggnader, men utföres detta arbete numera till stor del af målare. Inom glasmästeriyrket, och det därmed sammanhängande, på slipning af dörrspeglar och annan facettslipning inriktade glassliperifacket, hvilka stå i närmare gemenskap med de egentliga byggnadsfacken, råder däremot utprägladt säsongarbete. Stockholms glasmästeriarbetare arbeta sålunda allenast 52 timmar per vecka under tiden jan.—mars, mot 57 timmar den öfriga delen af året, hvaraf månaderna mars—oktober fyllas af byggnadsarbete och tiden från flyttningstiden i oktober intill årets slut med »privatarbete», d. v. s. reparationer och ändringar i färdiga hus. I Malmö nedsättes den vanliga arbetstiden i facket, 58 timmar per vecka, »vid behof» till 52 timmar under tiden okt.—mars. Arbetsdagen börjar kl. ½7—½8 f. m. och fortgår, afbruten af 1½—2 timmars raster, till motsvarande tidpunkt e. m. Lördagar och helgdagsaftnar slutar dock arbetet tidigare, kl. 2—5 e. m.

Malmöaftalet för förgyllare och glasmästare sätter lördagens arbetstid till 8 timmar, men medger mästare rätt »att mot 35 % öfvertidsbetalning kvarhålla en arbetare, och skola arbetarna skiftas vid till detta». Bestämmelser om dylikt öfvertidstillägg finnas jämväl i samtliga öfriga aftal inom facket, och sättes i dessa tilläggsbetalningen vid kvällsarbete till 25—40 %, för natt- och söndagsarbete till 33⅓—100 % utöfver den ordinarie lönen.

Aflöningen utgår efter ganska skilda grunder inom yrkets olika specialiteter. Arbetsförhållandena vid guldlistfabrikerna belysas af tre aftal, berörande ram- och kornischfabriker i Stockholm, Karlstad och Falun. I dessa aftal beröres icke tillverkningen af trälisterna, som sker genom snickeriarbetare, utan endast listernas slipning, grundering och ornamentering samt bronsering, försilfring och förgyllning, som utföres af förgylleriarbetare. Dessa göra ofta sitt arbete på ackord, men tidlönen är därvid alltid garanterad. Den utgår som timlön och utgör för fullgod arbetare 48 öre i Stockholm och 42 öre i Falun. I Karlstadsaftalet äro arbetarna uppdelade på flera kategorier, så att arbetare i silfverpolityr och förgyllning aflönas med 40 öre åren 1907—08, 41 öre åren 1908—09 och 42 öre åren 1909—10, medan pastellerare, grunderare, slipare och ramhopsättare hafva 4 öre lägre timlön. Öfriga vuxna arbetare betalas, manliga med 33 öre, kvinnliga med 24 öre, minderåriga med minst 15 öre per timme. Från hjälpare till yrkesarbetare sker öfvergången därigenom, att förgyllareyrket läres på i aftalet föreskrifvet sätt. För detta ändamål måste lärlingen genomgå 4 läroår, under hvilka han första året erhåller lön efter öfverenskommelse, andra året betalas med 18 öre, tredje året med 22 öre och fjärde året med 27 öre, allt per timme räknadt. Karlstadsaftalet känner blott en kategori

lärlingar, men Stockholms- och Faluaftalen skilja mellan lärlingar i silfverpolityr och förgyllning med 4—5-årig lärotid samt grunderare-, pastellerare- och sliparelärlingar med 2—3-årig utbildningstid.

På liknande sätt regleras det mera handtverksmässigt bedrifna förgyllareyrket i tvänne aftal, ett från Stockholm och ett från Norrköping. Enligt dessa är kompetent arbetare, som genomgått 5 läroår, berättigad till 48 öres timlön i den förra och 42 öres i den senare staden, hvilka tidlöner jämväl garanteras honom, därest han med sin mästare träffar aftal om ackordsarbete.[1]

I städerna Malmö, Lund, Hälsingborg och Göteborg tillämpa förgylleriidkarna samma aftal som glasmästeriidkarna. Förgyllare- eller glasmästarelärling har enligt dessa aftal att genomgå 4—5 års lärotid, hvarunder lönen stegvis höjes från 15 öre per timme eller 5 kr. per vecka till 35 öre per timme eller 15 kr. per vecka. I de skånska städerna följer dessutom på lärotiden ett »utlärlingsår», hvarunder timlönen utgår med 40—45 öre. Först därefter uppnås den utlärde arbetarens tidlön, hvilken för »kunnig och ordentlig» yrkesarbetare utgör 46—48 öre i Malmö, 40 öre (45 öre år 1909) i Lund, 50 öre i Hälsingborg och 43 öre i Göteborg. »Blyglasmästare» betalas i Lund med 50 öre per timme. Enligt Göteborgsaftalet äro arbetsgifvare och arbetare oförhindrade att öfverenskomma om arbetets utförande på ackord.

Ackordsbestämmelser saknas däremot fullständigt i de båda, från Stockholm och Norrköping härstammande aftal, som endast beröra glasmästeriyrket. Lärotiden är i denna specialitet 5 år, hvarunder timlönen utgör 20—35 öre i Norrköping och 25—45 öre i Stockholm. För utlärd glasmästeriarbetare är minimilönen 55 öre i Stockholm och 40 öre i Norrköping.[2]

Mera fabriksmässigt bedrifves glasmästeriyrket i glassliperier och spegelfabriker, af hvilka tvänne i Stockholm belägna beröras af ett gemensamt kollektivaftal. Detta fastställer arbetspris för facettslipning af spegelglas, utborrning af hål i glas m. m., beräknade per styck eller per löpmeter. Arbetet sker här så godt som uteslutande på ackord, och berättigad att erhålla ackord efter prislistan är hvarje i yrket fullt duglig, ordentlig arbetare, som uppnått 21 år och arbetat i facket minst 5 år. För arbete, som ej lämpligen kan utföras på ackord, fastställes en timlön af 75 öre.

Bland förgylleri- och glasmästeriaftalens öfriga arbetslönen afseende bestämmelser märkas föreskrifterna om ute- och landsarbete. Stockholms förgyllareaftal stadgar för utearbete — d. v. s.

---

[1] Enligt nu gällande, år 1908 träffade aftal utgör timlönen i Stockholm 50 öre.

[2] Nu gällande, år 1908 träffade aftal för Stockholm förutsätter, att arbetet i stor utsträckning skall utföras efter fastställd ackordsprislista. Timlönen är fortfarande 55 öre för utlärd glasmästeriarbetare, men höjes efter 2 år till 58 öre.

arbete utom verkstaden — 20 % tillägg till lönen vid arbete, där stege och ställning erfordras, men eljes ingen extrabetalning; vid landsarbete — arbete utom Stockholm — utgå de 20 %, om stege och ställning användas, hvartill kommer, utan afseende på arbetets art, fria resor samt ersättning för kost och logi. Glasmästeriarbetarna, för hvilka utearbete är vanligare, betalas med samma lön, om arbetet sker å verkstad eller å byggnad, men åtnjuta rese- samt kost- och logiersättning vid arbete å landsbygden.

En för glasmästeriarbetarna karakteristisk aftalsbestämmelse är stadgandet, att arbetsgifvaren skall hålla arbetaren med diamant. Hälsingborgsaftalet föreskrifver dock, att detta blott skall ske vid skärning af råglas, hvaremot för andra glassorter diamant hålles af arbetaren, hvilken i ersättning härför af arbetsgifvaren äger uppbära ett veckobidrag af 15 öre.

XVI: 5. **Målare.**

Under ifrågavarande arbetarekategori förstås här icke de måleriarbetare, hvilka hafva sysselsättning inom fabriksindustrien och ej sällan beröras af dess aftal (se sid. 158), utan företrädesvis yrkesutöfvare, hvilka arbeta inom byggnadsindustrien och därmed sammanhängande handtverksfack. Från målarefacket i denna bemärkelse hafva insamlats 49 kollektivaftal, berörande 904 arbetsgifvare med 7,940 arbetare, fördelade på 41 städer, 3 köpingar och 4 municipalsamhällen. Af de 48 aftal, hvilkas parter framgå af aftalet, äro 46 ingångna af Sv. måleriarbetareförbundet och 2 af Sv. arbetareförbundet såsom kontrahenter på arbetaresidan. På arbetsgifvaresidan stå i regel som part ortens målaremästare, antingen hvar för sig eller sammanslutna till en arbetsgifvareförening, hvilken i sin ordning antingen direkt eller indirekt genom Sveriges målaremästareförening kan tillhöra Centrala arbetsgifvareförbundet.

De af kollektivaftal berörda måleriarbetarna hade, som af tabellbilagan framgår, vid här omhandlade tidpunkt en arbetstid af i regel 10 timmar per dag. I Malmö, Lund och Hälsingborg var dock arbetstiden i facket 9 timmar, medan den i Lidköping, Kristinehamn och Örebro uppgick till $10^1/_2$ timmar. Vanligen börjar dagsarbetet kl. 7 f. m. — mera sällan kl. 6 eller $^1/_2$ 7 f. m. — och pågår till kl. 6 eller 7 e. m. med afbrott för $1^1/_2$ à 2 timmars måltidsraster. Lördagar och helgdagsaftnar upphör dock arbetet i allmänhet tidigare, t. ex. kl. 1, 2, 3, 4 eller 5 e. m. Då tiden för arbetstidens slut lördagar sålunda sättes vid skilda klockslag, blir veckoarbetstidens längd på olika platser något mera växlande, såsom nedanstående sammandrag af tabellbilagans uppgifter utvisar:

Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arb.	Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arb.
53	126	1,041	58	386	3,665
54	33	225	59	66	471
56	26	162	60	166	1,003
56½	101	1,373			

Den kortaste arbetstiden råder i de tre skånska städer, där, som nyss nämndt, den dagliga arbetstiden utgör 9 timmar. Anmärkas bör dock, att arbetstiden i Stockholm, hvilken i tabellbilagan redovisas efter vid 1908 års ingång rådande förhållanden, i enlighet med aftalet (Del II, sid. 400 ff.) skulle nedsättas till 9½ timmar per dag och 55½ timmar per vecka 1 april 1908 och till 9 timmar per dag och 53 timmar per vecka 1 april 1910.

Denna arbetstid tillämpas dock allenast under de månader af året, då inga klimatiska hinder föreligga. Så godt som alla aftal medgifva också en förkortning af arbetstiden, i den mån dagsljuset aftager och tillgången på arbete förminskas. Dessa faktorers verkan är så regelbunden, att ej mindre än 18 aftal tilltro sig att fixera de ordinarie arbetstimmarnas antal per dag under hvar och en af årets månader. De flesta af dessa aftal förlägga den egentliga säsongen, då arbetstiden är den ofvan skildrade, till tiden f. o. m. april t. o. m. september, men i sydligare Sverige synes man af ett par prislistor att döma flerstädes räkna säsong jämväl under månaderna oktober och mars. Under de öfriga fyra egentliga vintermånaderna afkortas den dagliga arbetstiden i regel till 6—7 timmar. Afvikande är Gäfleaftalet, som stadgar en arbetstid af 10 timmar per dag för tiden 1 april—1 dec. och af 8 timmar för öfriga månader. Något stadgande om arbetstidens utsträckning vintertid, därest artificiell belysning af arbetsgifvaren anskaffas, finnes ej i målareaftalen, förmodligen af det skäl, att till facket hörande arbeten blott med svårighet låta sig utföra vid eldsljus.

Under den »bråda årstiden» måste däremot måleriarbeten ofta utföras på annan tid än den ordinarie. Några aftal motsätta sig visserligen arbetstidens utsträckning annat än i extraordinära fall — »vid arbete å sjukhus o. d. eller vid stor brådska», som ett aftal uttrycker det — men de flesta medgifva utan inskränkning arbetsgifvaren att påfordra öfvertidsarbete, när han för godt finner, under förutsättning att han erlägger i aftalet bestämd öfvertidsersättning. Denna utgår i aftalen efter ganska olika grunder. Stockholmsaftalet stadgar sålunda (Del II, sid. 400), att under de två första timmarna efter ordinarie arbetstidens slut utgår en aflöning, förhöjd med 25 % vid ackordsarbete och med 50 % vid timlönsarbete, hvaremot vid annat öfvertidsarbete, såsom nattetid samt å sön- och helgdagar, 100 % förhöjning betalas å gällande timlön. Flertalet öfriga

aftal stadga ett tillägg af 25 % för arbete 2—4 timmar efter ordinarie arbetstidens slut samt af 50 % för natt- och söndagsarbete.

Af de nu citerade aftalsstadgandena framgår, att inom målareyrket såväl tids- som ackordsbetalning förekommer. Grundläggande för aflöningen i facket är den i hvarje aftal förekommande timlönen, hvilken betecknas som den lägsta betalning, som får gifvas åt kompetent målare, men faktiskt torde angifva höjden af den vanliga tidlönen för flertalet yrkesutöfvare. De för denna löns erhållande uppställda kompetensfordringarna äro dock ingalunda desamma i alla aftal. Medan Malmöaftalet förklarar berättigad till minimilön hvar och en, som kan utföra »vanligt slätstruket oljefärgsarbete», ser Boråsprislistan helst, att förmågan att utföra »rums- och oljefärgsarbete» styrkes genom företeende af utlärlingsbetyg. Stockholmsaftalet och efter dess förebild åtskilliga andra gå ännu ett steg längre, i det betalning enligt fastställd timlöm och ackordsprislista allenast behöfver utgifvas till den i yrket fullt duglige arbetare, som genom gesällbref eller utlärlingsbetyg kan dokumentera sig hafva arbetat i yrket minst 5 år, inberäknadt lärotiden.

I motsats till aftalen inom så godt som alla öfriga branscher af byggnadsindustrien lägga nämligen målareaftalen stor vikt vid sättet, på hvilket erforderlig yrkeskompetens inhämtas. Ej mindre än 34 af de 49 aftalen i sistnämnda fack innehålla nämligen bestämmelser, hvilka på ett mer eller mindre systematiskt sätt reglera de blifvande yrkesutöfvarnas utbildning genom att ordna lärlingsväsendet. Lärlingarna, hvilka skola hållas i kondition året om och därföre ej få antagas i allt för stort antal — högst 1 lärling på 2 à 3 gesäller eller högst 3—5 lärlingar på verkstad med och 1—2 på verkstad utan gesäller — få, med början vid lägst 14 och högst 19 års ålder, genomgå 4 eller 5 års lärotid, hvarunder lönen stegvis ökas från 5—7 kr. i veckan till den timlön, aftalen för hvarje ort fastställa för utlärd måleriarbetare.

Dennas höjd framgår af tabellbilagan, af hvars löneuppgifter nedanstående tablå ger ett sammandrag:

Timlön,	Antal		Timlön,	Antal	
öre.	arb.-gifv.	arb.	öre.	arb.-gifv.	arb.
38	3	28	47	16	71
40	16	73	48	16	46
42	40	223	50	106	745
43	5	15	55	332	2,995
44	3	28	60	3	13
45	114	703	64	250	3,000

Vid 1908 års ingång utgjorde sålunda den lägsta timlönen 38 öre, som betalades i Motala, och den högsta 64 öre, hvilken åtnjöts

i Stockholm. Stockholmsaftalet är dock bland de 22 målareaftal, som innehålla föreskrifter om automatisk lönestegring under aftalstiden. I sammanhang med den ofvan angifna minskningen i arbetstid från 10 till 9 timmar per dag skulle sålunda lägsta timlönen för måleriarbetare i hufvudstaden höjas till 68 öre 1 april 1908, 70 öre 1 april 1909 och 75 öre 1 april 1910. Den stora timlönsförhöjningen afsåg sålunda här väsentligen att förebygga, att arbetstidsmiskningen (jfr sid. 229) medförde nedgång i dagsinkomst, och på andra platser, där arbetstimmarna icke ändrats, öfverstiger den successiva timlönsstegringen sällan 3—5 öre under en period af 2 eller 3 år.

Aftalet för Uppsala föreskrifver, att målaretimlönen skall utgöra 55 öre under tiden april—oktober 1907 och 50 öre november 1907—mars 1908, hvarefter den från april 1908 skall utgöra 55 öre året om. Jönköpingsprislistan fastslår för tiden april 1906 till april 1909 en timlön af 45 öre för månaderna april—oktober alla tre åren, men af resp. 35, 38 och 40 öre för månaderna november—mars under resp. första, andra och tredje aftalsåret. Enligt den år 1907 träffade Varbergsprislistan utgör timlönen under mars—oktober 45 öre och under november—februari 40 öre, men efter 1 november 1909 utgår timlönen året om med 45 öre. I Kristinehamn äro samma timlöner 43 öre år 1906 och 45 öre år 1907 samt vintertimlönen 37 öre år 1906 och 40 öre år 1907. Gäfleaftalet stadgar en timlön af 55 öre för tiden 1 juli till 1 november 1907 och af 45 öre för tiden 1 november 1907 till 1 april 1908, men efter sistnämnda tidpunkt skall timlönen vara 55 öre hela året utan afdrag för vintermånaderna. Dessa aftalsstadganden belysa, vid sidan af den automatiska lönestegringen, en annan, låt vara till synes försvinnande, egendomlighet i aflöningshänseende, nämligen förekomsten af särskild tidlön under säsongen och under den tid af året, då mindre tillgång finnes på arbete. Utan samband med bestämmelse om successiv löneökning förekomma bestämmelser om särskild säsonglön i aftalen för de orter, som angifvas i följande tablå:

	Linköping.	Motala.	Lidköping.	Arvika.	Härnösand.	Sundsvall.	Östersund.
Säsonglön, öre . .	42	38	40	42	50	55	55
Vinterlön, öre . . .	35	30	35	40	40	43	45

Då under vintermånaderna hufvudsakligen arbete å verkstad förekommer, torde äfven Örebroaftalets stadgande, att verkstadsarbete skall betalas 5 öre lägre än byggnadsarbete, i viss mån innebära föreskrift om lägre arbetslön under den döda säsongen.

Å andra sidan äger måleriarbetare stundom tillgodoräkna sig en högre timlön vid utförande af vissa arbeten. Göteborgsaftalet föreskrifver 5 öres förhöjning af timlönen vid tvättning af fasader och målning af båtar, Halmstads- och Hälsingborgsaftalen utsträcka

bestämmelsen att gälla äfven i fråga om alla fasad- och »lutnings»-arbeten, åtminstone om de räcka öfver en dag, och Landskronaprislistan stadgar högre timlön i fråga om utvändiga takarbeten. Stockholmsaftalet föreskrifver 10 % förhöjning vid arbete å fasta byggnadsställningar samt 25 % tillägg vid arbete å s. k. patentställningar och vid målning af båtar utombords från flotte.

Enligt Stockholmsaftalet utbetalas angifna tillägg till alla arbetspris, vare sig de utgå i form af tidlön eller ackordsersättning. I hufvudstaden liksom å en del andra platser har nämligen stycklönen stor utbredning inom målareyrket, under det att på andra orter aftalen icke synas känna till eller rent ut förbjuda ackordsarbete. Karlshamnsaftalet stadgar, att ackordsarbete ej får förekomma »vare sig hos mästare eller privatman». Söderköpingsaftalet föreskrifver, att ackordsarbete bör inskränkas så mycket som möjligt, och Malmö- samt Motalaaftalen medgifva utlämnande af ackord endast i fråga om ådring, dekorering o. d. arbeten, hvilka i regel icke utföras af vanliga måleriarbetare, utan af särskildt utbildade s. k. specialister. De inemot 20 aftal, som omtala och medgifva ackordsarbete, motsätta sig dock i regel, att »slumpackord» utlämnas, och föreskrifva, att alla ackord skola utföras i enlighet med af arbetsgifvarnas och arbetarnas resp. yrkesföreningar godkänd prislista. Ej mindre än 10 af dessa aftal hänvisa dock denna listas uppgörande till framtida förhandlingar, och endast 6 aftal åtföljas af i samband med öfriga aftalsbestämmelser godkända arbetsprislistor. Om dessas uppställning ger den Del II, sid. 404 ff. återgifna Sundsvallsprislistan en föreställning. Efter ytmått betalas skrapning och slipning af väggar, strykning med limfärg och målning med oljefärg, spänning af takpapp och uppsättning af tapeter m. fl. yrket tillhörande arbeten. Vid nybyggnader utföras ofta förekommande arbeten medelst gruppackord på så sätt, att ett målarelag åtager sig utförandet af t. ex. alla i en våning förekommande måleriarbeten. Kristinehamnsaftalet stadgar om dylikt »gemensamhetsackord», att allt måleriarbete i på ackord tagen våning, utom ådring, dekorering o. d., skall utföras af dem, som åtagit sig ackordet; hinna de ej få arbetet färdigt på utsatt tid, äger arbetsgifvaren, efter förutgånget meddelande till dem, tillsätta flera arbetare; betalning efter fastställd timlön erlägges hvarje fredag, och ackordsöfverskott utbetalas senast tre veckor efter sedan arbetet blifvit färdigt. »Eget arbete» — d. v. s. arbete utan förmedling af målaremästare — äger dock måleriarbetare i regel ej antaga, om han innehar kondition eller har tillfälle erhålla sådan.

Liksom inom andra byggnadsfack förekommer i måleriyrket ej sällan arbete utom boningsorten. Därest arbetet är på något längre afstånd från hemorten — aftalens minimigränser, där sådana

finnas angifna, växla mellan 1 och 7 km. — utgår utöfver vanlig aflöning särskildt bidrag till resekostnad och dessutom ersättning för kost och logi. Stundom gifves dock allenast ett tillägg till timlönen af t. ex. 10 %, hvilket är afsedt att täcka de arbetaren genom arbetet på främmande ort förorsakade merutgifterna. Erhålles rum och mat fritt på arbetsplatsen, göres också enligt några aftal ett dessa förmåner motsvarande afdrag på den ordinarie timpenningen.

Ofvan återgifna aftalsbestämmelser afse de måleriarbeten, som vanligen förekomma inom byggnadsindustrien och vissa handtverksfack, t. ex. snickeri- och vagnmakeriyrkena, sålunda »rums- och vagnsmålning». Som ofvan nämnts, finnas dock vid sidan af de vanliga måleriarbetarna särskildt utbildade »specialister», hvilka uteslutande arbeta i limfärg, ådring, dekorering, marmorering eller skyltmålning. De synas, som ofvan antydts, i större utsträckning än öfriga målare arbeta på ackord, men några kollektivt öfverenskomna särskilda prislistor för denna yrkesgren hafva icke erhållits.

Målareaftalen innehålla ej heller några bestämmelser om de handtlangare, som inom målarefacket erfordras för framskaffande af färg, uppresande af ställningar o. d. Dylika hjälparbeten utföras väl ofta af lärlingar, men aftalen se ogärna, att dessa för springpojks- och andra hjälpsysslor få åsidosätta sin fackmässiga utbildning Åtskilliga aftal omnämna också en särskild klass färgdrängar eller färgpojkar, hvilka ej få sysselsättas med måleriarbeten, utan endast med handtlangaregöromål. Malmöaftalet stadgar, att arbetsgifvare, som i genomsnitt under året sysselsätter 20 gesäller och däröfver, skall vara skyldig att hålla minst en färgdräng. För dylika hjälparbetare träffades också år 1908 ett särskildt aftal mellan Malmö målaremästareförening och en afdelning af Svenska varuutkörare- och handelsarbetareförbundet. Enligt detta, som berör 6 arbetsgifvare och 7 arbetare, utgör arbetstiden för färgdräng 10 timmar per dag under månaderna mars—oktober och 8 timmar under tiden november —februari, och uppgår veckolönen till 23 kr. under de 8 förstnämnda och 20 kr. under de 4 sistnämnda månaderna.

XVI: 6. Skorstensfejare.

Skorstensfejareyrket har här räknats till byggnadsfacken, ehuru utöfvarna af detta egenartade yrke icke hafva något att göra med husbyggnadsarbeten, utan allenast viss befattning med att ur befintliga rökgångar och andra sothärdar aflägsna sot och därigenom förebygga eldfara. Såsom i regel tillsatta af polismyndighet och ställda under dess inseende i enlighet med gällande brandordning samt utöfvande

sin verksamhet inom tilldelade distrikt med rätt till ersättning efter fastställd taxa, kunna skorstensfejaremästarna i viss mån betraktas såsom funktionärer i det allmännas tjänst.

Kollektivaftal inom facket förefunnos vid 1908 års början allenast i våra tre största städer, ingångna mellan resp. orters skorstensfejaremästare och skorstensfejeriarbetare, de senare i regel organiserade som afdelningar af Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet. Trots sitt fåtal gifva dock dessa aftal, som af det Del II, sid. 398 ff. återgifna framgår, en ganska konkret bild af ett yrke, som med sina gamla arbetsmetoder jämväl bevarat åtskilliga karakteristiska drag af det gamla handtverkets organisation.

På grund af arbetets kräfvande art är arbetstiden inom yrket jämförelsevis kort. Den utgör på samtliga platser 9 timmar per dag. I Malmö och Göteborg slutar dock arbetet på lördagar redan kl. 12—1 på middagen, hvarigenom den ordinarie veckoarbetstiden här kommer att utgöra cirka 50 timmar mot 54 timmar i Stockholm. I Göteborg gäller denna arbetstid t. o. m. allenast under månaderna maj till november, hvaremot under den öfriga delen af året det endast arbetas 8 timmar per dag. Arbetstiden, hvilken enligt Stockholmsaftalet beräknas alltifrån den tidpunkt, då arbetaren lämnar »arbetskammaren» hos mästaren för att begifva sig till arbetsplatsen, äger arbetsgifvaren uttaga mellan kl. 5—6 f. m. och kl. 5—6 e. m., mellan hvilka klockslag dock minst 2 timmars måltidsraster skola inpassas. För öfvertidsarbete gifves ersättning efter vanliga grunder, och åtminstone de något äldre arbetare, som haft ½ à 1 års kondition hos samma mästare, äro berättigade till 8 à 14 dagars semester med full aflöning, hvarunder dock de kvarvarande arbetskamraterna i regel äro skyldiga att utan särskild ersättning utföra den permitterades arbete.

Skorstensfejareyrket synes kräfva en ganska lång lärotid och aftalen innehålla åtskilliga karakteristiska bestämmelser i fråga om lärlingsväsendet. Så heter det i Stockholmsaftalet: »Gosse, som antagits för yrkets inlärande, erhåller kost, logi, helgdags- och arbetskläder samt all annan till föräldravård hörande omvårdnad jämte kontant per vecka 1 kr. första, 2 kr. andra och 3 kr. tredje året.» Malmö- och Göteborgsaftalen tillämpa däremot icke kost- och logisystem i fråga om lärlingar, utan stadga en fast veckolön, det förra af 13 kr. efter 2 års lärotid och det senare af 12 och 14 kr. efter resp. 1 och 2 års lärotid. Den egentliga lärotiden synes sluta efter 2 à 3 år, då skorstensfejeriarbetaren erhåller ett slags utlärlingslön, hvilken per vecka utgör i Stockholm 15 kr., i Malmö 16—17 kr. och i Göteborg 15—17 kr. Efter 4—6 år i yrket uppnås den lägsta gesällönen, hvilken i Stockholm uppgår till 18—22 kr., i Malmö till 20—23 kr. och i Göteborg till 18—22 kr. per vecka. De tre aftalen innehålla

dock ytterligare en högre gesällön, hvilken erhålles efter 8—10 års arbete i facket, nämligen per vecka i Stockholm 22—25 kr., i Malmö 24—25 kr. och i Göteborg 22—25 kr. Samtliga veckolöner i Malmöaftalet skulle ökas med 1 à 2 kr. 1 jan. 1909. De lägre af de angifna lönebeloppen skola utgifvas till nyanställda arbetare, de högre till personer, som efter någon längre tids anställning blifvit »fast konditionerade».[1]

I tabellbilagan hafva uppförts de lägsta gesällönerna för dylika fasta arbetare. För Stockholm utgör ifrågavarande veckolön väl endast 22 kr., men detta belopp har i tabellen ökats med 20 %, enär ett fast lönetillägg af denna höjd här tillkommer hvarje gesäll, som varit i yrket 6 år eller däröfver, hvarigenom verkliga veckoförtjänsten blir 26·40 kr. För arbetare, 3—6 år i yrket, utgör detta tillägg, hvilket såsom kvartalsvis utbetaladt närmast torde vara att anse som ett hyresbidrag, 15 % af veckolönens belopp.

Af öfriga tillägg till den ordinarie lönen nämner Stockholmsaftalet, att vid arbete utom staden, som varar öfver två tredjedels arbetsdag, skall utbetalas ett dagtraktamente af 2 kr. per man och dag; vid sotning af ångbåtar betalas dock intet bestämdt landsarbetstillägg, utan träffas öfverenskommelse om godtgörelse i hvarje särskildt fall mellan arbetsgifvare och arbetare. Malmö- och Göteborgsaftalen föreskrifva ett särskildt tillägg af 25 % på veckolönen vid vissa svårare arbeten, det förra vid sotning af inmurade ångpannor med tillhörande kanaler, det senare därjämte vid rengöring af större fabriksskorstenar. Malmöaftalet nämner också, att dylika arbeten »få ställas på ackord efter öfverenskommelse», hvilket är det enda fall, då ackordsarbete omtalas i aftalen för detta eljes helt tidaflönade yrke.

XVI: 7. Rörarbetare.

De arbetare, som utföra gas-, vatten- och afloppsledningar, förhålla sig till de ofvan under metall- och maskinindustrien omnämnda smides- och kopparslageriarbetarna (sid. 171, 173) m. fl. ungefär på samma sätt, som de elektriska montörerna (sid. 167) förhålla sig till de elektromekaniska verkstädernas öfriga arbetare (sid. 157). De förra af dessa grupper uppsätta och installera på ort och ställe de maskiner och apparater, som tillverkas af de egentliga verkstadsarbetarna. I ju mindre skala affären drifves, desto svårare är det att bland de fåtaliga arbetarna upprätthålla denna arbetsfördelning, och aftalen för åtskilliga små rörläggningsfirmor skilja sig också endast obetydligt från prislistorna för vanliga smidesverkstäder. Inalles

[1] Enligt det nu gällande, för tiden $^1/_1$ 1909—$^1/_1$ 1914 ingångna aftalet för Stockholm utgör veckolönen för arbetare, som varit 3—4 år i yrket, 20 kr. och för arbetare med 4—6 års, 6—10 års och minst 10 års yrkesvana resp. 23, 29 och 33 kr.

föreligga från rörarbetsfacket 11 aftal, berörande 51 rörläggningsfirmor, ägare af smides- eller mekaniska verkstäder m. fl. i 8 städer samt 1,614 rörarbetare af alla slag, af hvilka de egentliga rörarbetarna och deras hjälpare äro anslutna till Svenska järn- och metallarbetareförbundet, medan vissa med gräfning af grafvar, sättning af brunnar o. d. sysselsatta rörläggningsarbetare tillhöra Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet.

Dessa sistnämnda grofarbetaregrupper äro de enda, för hvilka att döma af aftalens arbetstidsbestämmelser verklig säsong råder. I Malmö, den enda plats, hvarifrån särskildt aftal för dylika arbetare föreligger, arbeta nämligen dessa rörläggningsarbetare 10 timmar per dag under månaderna mars—oktober, men endast 8 timmar de 4 vintermånaderna. Hvad beträffar de egentliga rörarbetarna och deras hjälpare, för hvilka arbetstimmarna angifvas i tabellbilagan, öfverensstämmer arbetstiden nära med den vid smides- och mekaniska verkstäder på resp. platser rådande. Den dagliga arbetstiden utgör 10 timmar, och veckoarbetstiden framgår af följande tablå:

Veckoarbetstid, timmar.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.
57	40	1,513
58	7	64
60	4	37

Den vanligast förekommande arbetstiden utgör sålunda här, liksom i fråga om de mekaniska verkstäderna, 57 timmar per vecka. Karakteristiskt för arbetsförhållandena inom ett montöryrke är Hälsingborgsaftalets stadgande, att såsom arbetstid jämväl räknas den tid arbetaren behöfver använda på vägen mellan verkstad och arbetsplats. Öfvertidsbetalningen utgör 25—50 % för de närmaste timmarna efter ordinarie arbetstidens slut, 50—100 % för arbete efter dylikt kvällsarbetes slut till arbetstidens början påföljande dag samt 100 % för sön- och helgdagsarbete.

Klarare än i arbetstidsbestämmelserna framträda de olika arbetarekategorier, rörarbetsfirmorna sysselsätta, i aftalens aflöningsbestämmelser.

De grofarbetare, hvilkas arbete är att genom upptagande af grafvar, sättning af brunnar o. d. möjliggöra det egentliga rörläggningsarbetet, aflönas i Malmö med 38 öre intill 1 april 1907, då lönen höjes till 39 öre, hvarefter den 1 april 1908 ökas med ytterligare 1 öre. Rörläggare betalas enligt samma beräkningsgrunder med 2 öre högre aflöning. Arbetet bör dock i alla de fall, där så lämpligen ske kan, utföras på ackord enligt i aftalet inryckt prislista.

Handtlangningsarbete af annan art utföra däremot rörarbetarnas hjälpare. Dessa äro nämligen närmast att anse som rör-

arbetarelärlingar; »för att blifva rörarbetare och erhålla verktyg, fordras tre år som hjälpare», heter det i rörarbetareaftalet i Stockholm. Hjälparnas timlön utgör enligt aftalen i öre:

	Stockholm.	Kalmar.	Karlskrona.	Malmö.	Lund.	Hälsingborg.	Göteborg.	Gäfle.
Nybörjare	36	26	30	25—26	—	—	—	32
Efter 1 år i facket	43	—	—	—	18	—	20	35
» 2 » » »	—	33	—	—	26	23	25	—
» 3 » » »	—	—	—	30—33	28	26	30	—

Mot slutet af den 3 à 4 år långa lärotiden får hjälparen börja att på egen hand utföra mindre rörarbeten.

För de utlärda rörarbetarna är timlönen visserligen differentierad i hufvudsak efter de grunder, som ofvan (sid. 162) angifvits såsom tilllämpade beträffande mekaniska verkstadsarbetare, men torde densamma, såsom vanligt inom byggnadsfacken, snarare vara att anse som normallön än som verklig minimilön. Förekommande löneklasser framgå klart af Göteborgsaftalet (Del II, sid. 407 ff.), enligt hvilket aflöningen utgör för rörarbetare, som fyllt 22 år, arbetat i facket minst 4 år och innehaft verktygsbänk minst 3 år, 35 öre per timme samt för rörarbetare, som fyllt 24 år, innehaft verktygsbänk minst 4 år och på egen hand under 4 år utfört gas-, vatten- och afloppsledningar, 42 öre per timme, medan rörarbetare, som fyllt 24 år, innehaft verktygsbänk minst 4 år och är kompetent att med fortfärdighet och noggrannhet utföra allt slags rörarbete efter ritning, erhåller en timlön, som successivt stegras från 45 öre år 1907 till 48 öre år 1909. En öfversikt af lägsta och högsta timlön (i öre) för kompetent rörarbetare i de aftalsberörda städerna gifves i följande tablå:

	Stockholm.	Kalmar.	Karlskrona.	Malmö.	Lund.	Hälsingborg.	Göteborg.	Gäfle.
Lägsta timlön: . .	50	40	35	35—38	30	35	35	40
Högsta timlön: . .	55	45	42	43—48	38	44	45—48	48

I aftalet för Karlskrona omtalas, förutom dessa hufvudsakligen med utearbete i eller invid byggnader sysselsatta rörarbetare, en grupp vid rörentreprenörfirmornas verkstäder anställda smides- och metallarbetare, och för Stockholm är ett särskildt aftal träffadt för denna metallarbetaregrupp. Dessa verkstadsarbetare aflönas, som vanligt är inom metall- och maskinindustrien, något lägre än montörspersonalen. Minimitimlönen utgör nämligen i Stockholm lägst 32 och högst 45 öre — arbetare, som utöfva tillsyn å de öfrigas

arbeten, utlämna arbete och material m. m., hafva dock 55 öre - samt i Karlskrona lägst 30 och högst 40 öre.[1]

Mycket arbete inom rörarbetarefacket utföres dock på ackord, hvarvid timlönen, såsom vanligt inom mekaniska verkstadsyrket, i regel är garanterad. Ackordsprisen öfverenskommas antingen i hvarje fall, eller också äro desamma fastslagna genom aftalet bifogade ackordsprislistor, om hvilkas anordning den Del II, sid. 409 ff. återgifna ger en föreställning.

Förutom med hvad rörarbetaren sålunda kan intjäna som ackordsöfverskott, ökas hans aftalsenliga timlön jämväl genom vissa andra tillägg. Vid särskildt obehagligt arbete, såsom rensning af kloaker m. m., utgår ofta en med 50 % förhöjd timlön. Vid arbete utom hemorten betalas, åtminstone då arbetsplatsen är så långt bort belägen, att arbetaren där måste öfvernatta, ett särskildt landsarbetstillägg, hvilket åtminstone bör innefatta ersättning för järnvägsbiljett, kost och logi samt andra reseutgifter.

XVI: 8. **Elektriska svagströmsmontörer.**

Se ofvan sid. 167.

XVI: 9. **Byggnadsgrofarbetare och** XVI: 10. **Gipsrörare.**

Under rubrikerna byggnadsgrofarbetare och gipsrörare hafva i tabellbilagan sammanförts aftalen för samtliga de husbyggnadsarbetare, hvilka icke kunnat inrymmas under förut omnämnda byggnadsarbetarekategorier. Dessa aftal äro 69 till antalet och beröra 1,014 arbetsgifvare och 13,212 arbetare, fördelade på 34 städer, 5 köpingar, 7 municipalsamhällen och 6 arbetsplatser på landsbygden. Aftalen äro till större delen ortsaftal, angifvande de på resp. platser allmänt rådande arbetsprisen inom resp. fack, och endast till en mindre del prislistor för enskilda byggnadsföretag å mindre platser utan vedertagen ortsprislista. Såsom aftalskontrahenter stå på arbetsgifvaresidan lokala byggmästareföreningar eller enskilda byggnadsfirmor, på arbetaresidan någon afdelning af Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet eller en grofarbetareafdelning af Svenska arbetareförbundet.

---

[1] När år 1908 nya aftal för tiden intill 1/4 1911 träffades för Stockholms rörledningsentreprenörers arbetare, bestämdes minimitimlönerna för metallarbetare till 32—55 öre samt för rörarbetare till 53—58 öre och för deras hjälpare till 39—46 öre. För första gången träffades nu kollektivaftal för några andra å rörentreprenörfirmornas verkstäder sysselsatta arbetaregrupper, nämligen kopparslagare, hvilka erhöllo 53—58 öres timlön, samt smidesarbetare och deras handtlangare, hvilka skulle betalas med resp. 45—50 och 32—38 öre per timme.

Aftalsgruppens genom sist anförda omständighet förlänade enhetlighet är dock endast skenbar, i det aftalen i verkligheten beröra ett flertal arbetarekategorier med väsentligen olika arbets- och löneförhållanden.

Detta framträder visserligen icke i aftalens arbetstidsbestämmelser, men, såsom förut framhållits, tenderar af naturliga skäl arbetstiden att blifva densamma icke blott för de olika byggnadsgrofarbetarespecialiteterna, utan jämväl för alla byggnadsfack på en viss ort. »På lördagen slutar arbetet kl. 4 e. m., under förutsättning att murare och träarbetare sluta vid samma tid», heter det exempelvis i byggnadsgrofarbetareaftalet för Hässleholm. Arbetstiden i sistnämnda fack utgjorde, som af tabellbilagan framgår, i regel 10 timmar per dag; i Nyköping arbetade man dock 10½ och i Hälsingborg 9½ timmar vid 1908 års ingång. Veckoarbetstiden framgår af nedanstående tablå:

Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arbetare.	Veckoarbetstid, timmar.	Antal arb.-gifv.	Antal arbetare.
56	39	297	59	101	1,413
57	598	8,233	60	77	1,003
58	199	2,266			

Den så angifna arbetstiden gäller dock allenast under säsongen. Under vintermånaderna äger arbetsgifvaren afkorta arbetstiden i den mån dagsljuset aftager. Enligt 18 aftal är hans handlingsfrihet härvidlag dock inskränkt därigenom, att i aftalen icke blott arbetstidens längd under säsongen fixeras, utan jämväl arbetstimmarnas antal under månaderna oktober—mars bestämmes. Ett exempel härpå erbjuder det Del II, sid. 360 ff. återgifna aftalet för Lund, enligt hvilket arbetstiden under månaderna april—september utgör 10 timmar per dag, under mars och oktober 9½ timmar, under februari och november 8 timmar samt under december och januari 7 timmar. Enligt åtskilliga aftal äger dock arbetsgifvaren tillämpa sommarens arbetstid jämväl under vintern, i händelse han anskaffar artificiell belysning.

I alla andra fall däremot får den aftalsenliga arbetstiden endast öfverskridas, om särskildt öfvertidstillägg betalas utöfver den ordinarie aflöningen. Detta utgår enligt 21 aftal med 25 % vid arbete de närmaste timmarna efter den ordinarie arbetstidens slut samt med 50 % vid arbete nattetid eller å sön- och helgdagar; 19 aftal bibehålla dessa aftals procentsatser för kvälls- och nattarbete, men höja procenttillägget vid söndagsarbete till 100 %; 16 aftal stadga 50 % tillägg vid kvällsarbete samt 100 % vid annat öfvertidsarbete; öfriga aftal föreskrifva öfvertidsbetalning efter andra och sinsemellan mycket växlande grunder.

Jämväl aflöningsbestämmelserna i åtskilliga aftal afse skenbart en jämförelsevis homogen arbetaregrupp, i det de allenast innehålla timlönssatser för »vanliga fullgoda grofarbetare», »flitiga arbetsmän» eller »dugliga handtlangare». Väl förekommer denna enhetliga beteckning oftast i aftal för smärre orter och enklare byggnadsföretag, men den återfinnes dock exempelvis äfven i byggnadsgrofarbetareprislistorna för de skånska städerna, hvilka äro uppgjorda efter samma typ som det Del II, sid. 360 ff. återgifna Lundaftalet. Måhända beror här denna summariska gruppering på, att å dessa orter ackordsarbetet inom byggnadsgrofarbetarefacket spelar en så afgörande roll, att timlönens differentiering är af mindre betydelse; ackordsprislistorna upptaga nämligen, som synes, detaljerade arbetspris för jordarbeten, betongarbeten, murningsarbeten m. m.

I prislistorna för andra platser upptagas däremot jämväl särskilda timlöner för de med dessa olika specialiteter sysselsatta arbetarekategorierna. Enligt ifrågavarande aflöningsbestämmelser kunna byggnadsgrofarbetarna uppdelas i tvänne hufvudgrupper, murerihandtlangare samt grundläggningsarbetare i vidsträckt bemärkelse, hvartill komma några mindre fristående grupper. De förra hafva till uppgift att förse tegelmurarna med nödigt arbetsmaterial och utgöras sålunda hufvudsakligen af kalksläckare och bruksberedare samt bruks- och tegelbärare. Till den senare kategorien höra ännu flera arbetaregrupper. Jordschaktningsarbetarna afplana tomtytan och utföra grundgräfning samt bortskaffa den uppgräfda jorden. Påträffas berg och större stenar, kräfves dock för deras undanskaffande biträde af bergsprängningsarbetare, hvilka utgöras af den för skottlossningen ansvarige berg- eller laddarbasen samt hans biträden borrarna. Den egentliga grundläggningen utföres af postbasen, biträdd af skolare och stampslagare samt andra mer eller mindre yrkesutbildade stenarbetare. Moderna grundläggnings- och byggnadsarbeten utföras ofta med betong, hvilken beredes af betongblandare och betongstampare. Dessa räknas till cementarbetarna, hvilkas förnämsta representanter äro de yrkeslärda cementgjutarna, som medelst cement lägga golf, gjuta trappsteg, hvalf o. d. Jämställda med dessa äro asfaltarbetarna, vanligen fördelade i asfaltläggare, efterrifvare samt asfaltkokare och hjälparbetare. Cement- och asfaltarbetarna stå dock — liksom deras vanliga arbetsgifvare, cementgjuterierna — på öfvergången mellan byggnads- och fabriksindustri, i det de, vid sidan af utearbete, jämväl i stor utsträckning utöfva verkstadsarbete. Kräfves pålning i grunden, tillkomma pålningsarbetare, hvilka utgöras af kranförmän, maskinskötare, pålhuggare samt hjälparbetare. Dessa stå delvis på gränsen till byggnadstimmermän, och detta gäller i viss mån äfven om den blott i Stockholmsaftalen företrädda kategorien gipsrörare, hvilkas uppgift är att med vassrör

eller reveteringsmattor beklåda träväggar, för att sedermera därå skall kunna anbringas puts af gips, kalkbruk eller andra ljuddämpande och värmebevarande ämnen. För en närstående grupp, skagliolarbetarna, hvilka utföra afbalkning af lägenheter medelst väggar af gipsplattor, föreligger aftal först från år 1908.

På grund af den mycket olika långt gående differentiering i tidlön, aftalens aflöningsbestämmelser sålunda förete, är det tydligen omöjligt att för samtliga aftalsberörda platser uppgöra en lönestatistik, som tager hänsyn till hvar och en af ofvan angifna byggnadsgrofarbetarespecialiteter. Det torde därför vara lämpligast att först lämna en summarisk öfversikt för yrket i dess helhet, afseende samtliga aftalsorter, och därefter för de orter, hvilkas aftal det medgifva, komplettera densamma med specialredogörelser för löneförhållanden inom de olika specialiteterna.

Tabellbilagan upptager de vid 1908 års ingång gällande timlönssatserna för byggnadsarbetare på de platser, i hvilkas aftal endast en kategori sådana omnämnes, samt för egentliga byggnadsgrofarbetare, d. v. s. mureriarbetsmän och med dem jämställda jordschaktningsarbetare å de platser, där yrket i aftalet är mera specialiseradt. Ett sammandrag af tabellbilagans löneuppgifter gifves här nedan:

Timlön, öre.	Antal		Timlön, öre.	Antal	
	arb.-gifv.	arbetare.		arb.-gifv.	Arbetare.
28	3	15	31	6	15
29	15	118	32	11	115
30	12	235	33	32	434
34	36	314	39	166	1,540
35	102	1,263	40	14	209
36	75	1,707	42	32	237
37	98	652	43	380	5,600
38	13	488			

Härnösands- och Östersundsaftalen, berörande resp. 2 och 4 arbetsgifvare och 75 och 65 arbetare, samt gipsrörareaftalet från Stockholm (13 arbetsgifvare och 130 arbetare) äro här icke medtagna, enär i dem icke återfinnas tidlöner för några arbetarekategorier, som kunna räknas till egentliga byggnadsgrofarbetare.

Af ofvanstående tablå, hvilken angifver timlön för egentliga byggnadsgrofarbetare äfvensom hela antalet byggnadsgrofarbetare af alla slag (inklusive gipsrörare) å resp. orter, framgår, att den lägsta timlönen var 28 öre, hvilken betalades i Hörby vid 1907 års slut, men följande år skulle höjas till 30 öre, samt den högsta 43 öre, hvilken åtnjöts af vissa mureriarbetsmän i Stockholm. Anmärkas bör, att ej mindre än 44 aftal föreskrefvo successiv ökning af timlönen under aftalets giltighetstid, hvarigenom en undersökning af

lönenivån vid en något senare tidpunkt för många orter skulle gifvit en högre siffra.

Öfvergår man därefter till en sammanställning af löneuppgifterna för de orter, i hvilkas aftal ur den enhetliga byggnadsgrofarbetaregruppen specialarbetarekategorier utdifferentierats, erhållas åtskilliga närmare upplysningar rörande tabellbilagans siffror.

Hvad mureriarbetsmännen beträffar, hafva tegelbärarna ett tyngre arbete och därför ofta en högre betalning än de med murbruksberedning och -bärning sysselsatta arbetarna. Ofta framträder detta allenast i ackordssatserna, hvilka för murerihandtlangarna hafva stor betydelse, men stundom förspörjes det jämväl i tidlönsbestämmelserna. Så utgjorde timlönen för dessa arbetarekategorier å nedanstående orter följande belopp i öre:

	Stockholm.	Södertälje.	Uppsala.	Eskilstuna.	Katrineholm.	Örebro.	Västerås.	Ljusne.
Tegelbärare . .	52	48	43	45	34	38	45	50
Bruksbärare . .	37	40	35	40	32	35	35	40

Som häraf framgår, förekomma olikheter mellan bruks- och tegelbärarelönen uteslutande i norra och mellersta Sverige, hvilket synes stå i samband med det förhållandet, att i dessa landsdelar användas tegel af större format än i södra Sverige. Det växlande afståndet mellan orternas timlön för de båda arbetarekategorierna torde till väsentlig del bero på kvalifikationerna hos den personal, som användes till resp. arbeten. Så torde den i jämförelse med tegelbäraretimlönen mycket låga bruksbärarelönen i Stockholm åtminstone delvis sammanhänga med det förhållandet, att som bruksbärare här ej sällan användas kvinnor, hvilka då enligt aftalet hafva samma lön som deras manliga kamrater. Stockholmsaftalet känner, utom bruks- och tegelbärare, jämväl andra murerihandtlangarekategorier, nämligen, förutom förmän, kalksläckare med 43 öre, bruksberedare med 42 öre, hissdragare med 41 öre samt manliga dagarbetare med 39 öre och kvinnliga dagarbetare med 32 öre i timlön.

Jordschaktningsarbetarnas timlön öfverensstämmer i allmänhet med den för egentliga byggnadsgrofarbetare ofvan meddelade, men hafva de ofta tillfälle att förbättra densamma genom ackordsöfverskott, enär arbete med betalning per bortschaktad kubikmeter jord etc. i deras fack är mycket vanligt. Mindre roll synes, som af det Del II, sid. 364 ff. aftryckta Norrköpingsaftalet framgår, ackordsarbetet spela för bergsprängningsarbetare, hvarför också i deras aftal ej sällan differentiering i tidlönerna förmärkes.[1] Ifrågavarande

[1] I sammanhang med det år 1908 för tiden intill 1/4 1911 ingångna Stockholmsaftalet uppgjordes för första gången i hufvudstaden ackordsprislistor för jordschaktning och spåntning, bergsprängning samt grundläggning med betalning per kbm. eller kvm. Förut hade dylika arbeten stundom plägat utföras på beting, d. v. s. arbetsstyrkan fick betalning som för helt dagsverke, när den fullgjort anvisad dagsprestation, utan afseende på om samtliga ordinarie arbetstimmar blifvit fullgjorda.

lönesatser äro sammanställda här nedan efter deras belopp (i öre) vid 1908 års ingång:

	Stockholm.[1]	Södertälje.	Vaxholm.	Nyköping.	Oxelösund.	Eskilstuna.	Norrköping.	Karlskrona.	Karlstad.	Härnösand.
Laddarbas	68	46	55	40	47	45	43	40	45	50
Borrare . .	56	44	52	35	37	37	37	35	41	45

I Uddevalla och Säter omtalas blott en timlön för bergsprängare, hvilken vid angifna tidpunkt å hvardera orten utgjorde 38 öre.

Tämligen jämställda i löneförhållanden med bergsprängningsarbetarna synas grundläggningsarbetarna vara, såsom nedanstående tablå öfver timlönerna (i öre) för de viktigaste hithörande arbetarespecialiteterna utvisar:[2]

	Stockholm.[1]	Södertälje.	Vaxholm.	Nynäs.	Nyköping.	Eskilstuna.	Norrköping.	Uddevalla.	Karlstad.	Härnösand.
Postbas . . .	55	46	52	50	40	45	43	40	45	50
Skolare . . .	47	44	45	46	35	37	35	38	39	45
Stampslagare	45	44	45	45						40

Af öfriga arbetarespecialiteter aflönas bergbrytare, stenkättare (se sid. 188) samt lastare per timme med 44 öre i Stockholm och Södertälje, 42 öre i Vaxholm, 36 öre i Säter och 40 öre i Härnösand. Vidare påträffas i aftalen timlöner för stenhuggare, hvilka dock i regel arbeta efter egna prislistor (se ofvan sid. 188); ifrågavarande lönesatser växla mellan 40 och 55 öre per timme. Närstående arbetaregrupper torde representeras af Lidköpingsaftalets stenarbetare med 38 öre, Göteborgsaftalets gråstensarbetare med 45 öre och Karlshamnsaftalets gråstensmurare med 35 öre per timme.

Samtliga dessa fack tillhöra de »specialyrken» inom byggnadsgrofarbetarebranschen, hvilka aftalen omnämna såsom kräfvande viss yrkesutbildning. Huru lång tid förvärfvande af erforderlig kompetens kräfver samt hvilken aflöning, som utbetalas under utbildningstiden, omnämnes endast i aftalet för grundläggarefacket i Östersund, hvilket också har en från öfriga prislistor ganska afvikande uppställning. Nybörjare i yrket betalas första halfåret med 35 öre per timme och följande sex månader med 40 öre. För arbetare, som varit ett år i yrket, gäller en timlön af 45 öre, för sådan med två års vana af 50 öre och för sådan med fyra års vana af 55 öre. Äger nu arbetare den kompetens, som »rättvisligen erfordras» för att han skall kunna

[1] Timlönerna äro enligt aftalet mellan Stockholms cementarbetsgifvare och grundläggerientreprenörer samt deras arbetare 1 öre lägre än de i tabellen angifna, men innehöll det för tiden 17/8 1905—1/4 1907 ingångna aftalet föreskrift om, att därest aftalet prolongerades till 1/4 1908 skulle f. o. m. 1/1 1907 utbetalas en löneförhöjning af 1 öre per timme. Nytt aftal träffades i sept. 1908 att gälla intill 1/4 1911, och enligt detta erhöllo flertalet kategorier af bergsprängnings-, grundläggnings- och cementgjuteriarbetare timlöner, som med 1—3 öre öfverstiga de i texten angifna.

[2] Jfr noten på föregående sida.

anses som fullt yrkesutbildad, erhåller han efter lärotidens slut en timlön af 60 öre, men eljes hänföres han till närmast lägre lönegrad.

Mera allmänt är krafvet på vissa års vana i facket såsom betingelse för åtnjutande af aftalsenlig timlön i de aftal, som reglera cement- och asfaltarbetareyrkena. Typiskt för förhållandena inom dessa fack är det Del II, sid. 366 ff. återgifna aftalet vid vårt största cementgjuteri, A.-B. Skånska cementgjuteriet, afseende dess Malmöafdelning (jfr sid. 191). Gjutning och slipning af trappor, golfläggning, väggbeklädnad, betonggjutning m. m. utföres här i regel mot betalning per löp-, kvadrat- eller kubikmeter. Vid tidlönsarbete erhålla arbetare med minst 4 års yrkesvana 42 öre vid trappsteg-, mosaik- och fasadstampning, 46 öre vid golfläggning och väggplattuppsättning, 42 öre vid slipning och polering i marmor och mosaik, 46 öre vid asfaltläggning och 43 öre vid efterrifning. Samtliga dessa timlöner höjas den 1 maj 1908 med 1 öre. Af öfriga arbetare betalas kuskar med 22 kr. per vecka intill 1 maj 1908 och därefter med 23 kr. Fullgod och flitig grofarbetare, som fyllt 20 år och anställes inom fabriken, betalas samma tidlön, som gäller för hjälparbetare på ortens byggnadsplatser, och asfaltkokare 1 öre högre.

Likartade löneförhållanden råda hos öfriga »cementarbetsgifvare», såsom bl. a. nedanstående sammanställning af de viktigaste timlönerna (i öre) vid 1908 års ingång ur ifrågavarande aftal utvisar:

	Stockholm.[1]	Vaxholm.	Linköping.	Norrköping.	Malmö.	Hälsingborg.	Trelleborg.	Kjäflinge.	Göteborg.	Vifsta varf.	Boden.
Cementgolfläggare m. fl. .	51	48	—	45	46	—	—	—	45	—	50
Blandare och stampare	43—45	43—45	34—37	36—39	42	42	40	34	38	38—40	45
Asfaltläggare	51	—	—	45	46	50	—	—	—	45	—
Efterrifvare .	45	—	—	39	43	42	—	—	—	40	—

Återstå så de smärre, i byggnadsgrofarbetareaftalen omnämnda arbetarekategorierna. Pålningsarbetare omtalas i aftalen för Stockholm och för ett af A.-B. Skånska cementgjuteriet verkställdt fabriksbygge på Västernorrlands läns landsbygd (Vifsta varf). Enligt det förra betalas efter 1 jan. 1907 kranförman med 50 öre, maskinskötare med 45 öre, arbetare van vid pålhuggning med 45 öre samt hjälparbetare med 43 öre, allt per timme räknadt. Enligt det senare aftalet utgjorde timlönen för pålbas 45 öre och för pålningsarbetare 40 öre intill 1 maj 1908, då hvardera lönen höjdes med 2 öre. Andra träarbetare betalas enligt två aftal från Gäfleborgs och Västernorrlands läns landsbygd med 40—45 öre per timme, körkarlar enligt Nyköpingsprislistan med 2·50—2·75 kr. per dag.

[1] Jfr not 1 på föregående sida.

Som af det Del II, sid. 368 återgifna gipsrörareaftalet från Stockholm framgår, utföres arbetet inom detta fack på ackord efter fastställd prislista. Endast s. k. efterlappsarbeten samt mindre rörningsarbeten utföras efter timpenning, som för i facket kunnig och ordentlig arbetare utgör 55 öre.

Af särskilda tillägg till den ordinarie lönen återfinnes i aftalen allenast ersättning vid landsarbete. Vanligast är dylikt tillägg för cementarbetarna, och såsom typiska för aftalens bestämmelser i detta afseende må meddelas de stadganden, som återfinnas i det ofvannämnda aftalet för A.-B. Skånska cementgjuteriet. Vid arbete utom Malmö på mindre än en mils afstånd betalas tvänne resor per dag jämte »60 öres ersättning till middag». Är arbetsplatsen längre bort belägen, utbetalas dagtraktamente med kr. 2·25 per dag vid arbete intill 10 dagar, kr. 1·75 intill 30 dagar och kr. 1·50 öfver 30 dagar.

XVI. 11. Väg- och vattenbyggnadsarbetare.

De 26 aftal för järnvägs-, bro- och kraftverksanläggningar m. fl. företag inom väg- och vattenbyggnadsbranschen, hvilka sammanförts under denna rubrik, och som beröra 25 arbetsgifvare och 5,874 arbetare, visa, såsom afseende i hufvudsak samma slags arbeten, nära öfverensstämmelse med de under föregående grupper redovisade byggnadsarbetareaftalen och särskildt de af dessa, som beröra fabriksbyggen o. d. på platser utan vedertagna ortsprislistor i byggnadsfacken. Till ett helt sammanhållas förstnämnda aftal därigenom, att som kontrahent på arbetaresidan står Svenska järnvägsbyggnadsarbetarefackföreningen, hvilken formellt utgör en afdelning af Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet, men i verkligheten torde vara att anse som ett eget fackförbund med en högst egenartad organisation. Öfriga fackförbunds fasta lokalafdelningar äro nämligen här ersatta af sektioner, hvilka hastigt bildas bland de till större väg- och vattenbyggnadsföretag samlade skarorna af grof- och yrkesarbetare, men efter arbetets fullbordande i regel lika hastigt upplösas. Som motvikt mot denna arbetareorganisation har bland de större arbetsgifvarna inom branschen bildats Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgifvareförbund, hvilket såsom ett yrkesförbund är anslutet till Svenska arbetsgifvareföreningen.

En noggrannare undersökning af aftalen gifver vid handen, att arbetsvillkoren inom väg- och vattenbyggnadsfacket rätt mycket skilja sig från de inom husbyggnadsbranschen rådande. Detta är särskildt i ögonen fallande beträffande väg- och järnvägsbyggnader, utdikningar och liknande företag, hvaremot de vid kraftstations- och brobyggnader rådande arbetsförhållandena mera öfver-

ensstämma med husbyggnadsindustriens. Denna senare grupp tillhöra de Del II, sid. 410 ff. återgifna »Bestämmelser för arbetarna vid statens kraftstation vid Trollhättan», medan det sid. 412 ff. aftryckta aftalet för järnvägsbyggnaden Orsa—Härjeådalen är typiskt för förhållandena inom väg- och järnvägsbyggnadsbranschen.

Detta framträder särskildt beträffande arbetstidens längd. Denna utgör vid kraftstationsanläggningarna och därmed jämställda byggnadsföretag i regel 10 timmar per dag och 57—59 timmar per vecka, sålunda den i husbyggnadsfacket allmännast rådande. Två aftal inom förstnämnda bransch, båda träffade af samma firma, stadga dock en daglig arbetstid af resp. 9 ½ och 9 timmar samt en veckoarbetstid af 54 och 53 timmar, hvilket utgör samma antal arbetstimmar, som kräfvas af aftalen för väg- och järnvägsanläggningar och liknande arbeten. Där förhärskar nämligen 9-timmarsarbetsdagen, hvarigenom den effektiva veckoarbetstiden blir 51—55 timmar, och vid ett utdikningsföretag på Gottland råder t. o. m. 8-timmars arbetsdag. Sistnämnda arbetstid tillämpas i vissa fall äfven vid kraftverksbyggnaderna, nämligen då arbetet där är anordnadt på skift, hvarvid den ordinarie veckoarbetstiden i regel synes utgöra 48 timmar. Att arbetstiden inom väg- och vattenbyggnadsfacket sålunda ofta är afsevärdt kortare än den inom husbyggnadsfacket rådande, torde i många fall motiveras af de långa vägsträckor arbetarna inom den förra branschen ofta hafva att tillryggalägga till och från arbetsplatserna.

Den angifna ordinarie arbetstiden torde vid kraftstationsanläggningarna af aftalen att döma tillämpas året om. Endast ett aftal inom denna bransch talar om afkortning af arbetstid, då årstiden det fordrar, och ett annat nämner, att arbetstiden skall utgöra 10 timmar per dag under månaderna maj—oktober, men eljes 9 timmar. En dylik inskränkning af arbetstiden är däremot regeln inom väg- och järnvägsbyggnadsaftalen. På ett undantag när omnämna nämligen samtliga dessa aftal, att arbetstiden under vintermånaderna må förkortas, och 8 aftal precisera denna bestämmelse därhän, att de stadga en arbetstid af 9 timmar per dag för tiden f. o. m. oktober eller november t. o. m. februari eller mars, men af allenast 8 eller 7 timmar under den öfriga delen af året.

Vid arbete utöfver den så bestämda ordinarie arbetstiden, åtminstone för så vidt detta ej föranledts af regelbundet arbete i skift eller af maskinvård och vakthållning, utbetalas särskildt öfvertidstillägg. Detta utgör i regel 50 % vid arbete icke öfverstigande antingen 2 timmar före och 2 timmar efter eller 4 timmar omedelbart efter ordinarie arbetstid samt 100 % vid natt- och söndagsarbete.

Aftalens aflöningsbestämmelser gifva otvetydigt vid handen, att arbetet inom väg- och vattenbyggnadsfacket så godt som fullstän-

digt utföres på ackord. I motsats till husbyggnadsaftalen sakna dock kollektivaftalen inom denna bransch fullständigt ackordsprislistor, förmodligen af den anledningen, att markens olika beskaffenhet o. d. gör arbetet så växlande till art och svårighet, att det knappast kan enhetligt tarifferas. Som vanligt inom byggnadsbranschen är ackordsformen i regel gruppackord, men särskildt vid järnvägsbyggnaderna har denna arbetsform utvecklats i riktning mot entreprenadsystem. »Arbetena utföras i regel på ackord eller kontrakt enligt öfverenskommelse mellan arbetsbefälet och hvarje arbetslag igenom dess förman», heter det i aftalet för Orsa—Härjeådalens järnvägsbyggnad. Liksom vid statens järnvägsbyggnader (Del I, sid. 21, not 1) utlämnas nämligen samtliga arbeten å en viss bansträcka till utförande af ett arbetslag. Arbetskvantiteter, enhetspris, tiden för arbetets fullbordande m. m. fastställas genom ett särskildt arbetskontrakt, som ingås mellan vederbörande arbetschef å ena sidan och å den andra laget, representeradt af dess självvalde eller åtminstone på dess förslag af arbetsbefälet tillsatte förman.

Vid denna arbetsform spelar tidlönen knappast någon annan roll än att i form af garanterad minimitimlön säkerställa för arbetaren en fast minimiinkomst, som regelbundet utgår utan afseende på tiden för ackordsarbetets afslutning och detsammas ekonomiska resultat. Vid 1908 års ingång garanterade också 22 af de 26 aftalen timlönen vid allt ackordsarbete, åtminstone för arbetare, som »visat duglighet och flit».[1]

I väg- och järnvägsbyggnadsbranschens aftal återfinnes blott en enda, låt vara under aftalstiden ej sällan successivt förhöjd timlönssats. Detta är mindre förvånande beträffande egentliga väg- och järnvägsbyggnader, där arbetet i stort sedt torde vara af samma art för alla arbetare. Men inom gruppen återfinnas jämväl aftal för villastadsanläggningar i trakten af Stockholm, i hvilka minimitimlönen är densamma för vanliga grofarbetare som för högt kvalificerade yrkesarbetare, nämligen 50 öre per timme. Denna är den högsta timlönen inom väg- och järnvägsbyggnadsbranschen; den lägsta utgör 40 öre.

I aftalen för kraftstationsanläggningarna äro arbetarna däremot uppdelade i yrkes- och grofarbetare, och för de senare gälla afsevärdt lägre timlöner än för de förra, såsom framgår af nedanstående tablå, utvisande grof- och yrkesarbetaretimlöner (i öre) enligt aftalen vid 1908 års ingång:

[1] I de under de senaste åren ingångna aftalen torde proportionen vara en annan på grund af det bestämda motstånd, Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgifvareförbund börjat resa mot införande i aftalen af klausulen om garanterad minimitimlön vid ackordsarbete.

	Södermanlands län.	Hallands län.		Älfsborgs län.				Skaraborgs län.	Västernorrlands län.	
		Aftal. 1.	Aftal. 2.	Aftal. 1.	Aftal. 2.	Aftal. 3.	Aftal. 4.		Aftal. 1.	Aftal. 2.
Yrkesarbetare	42	45—50	45	45	45	45	45	45	45	40—50
Grofarbetare .	37	38	35—40	38	38	35—40	35—40	38	38	37—39

Som af tablån framgår, uppdelas å vissa orter yrkes- och grofarbetare hvar för sig i flera lönegrupper. Bland de förra utgöras då de högst aflönade vanligen af stenarbetare, stenhuggare och grånstensmurare och de lägre betalda af bergsprängare, borr- och andra smeder, träarbetare, elektriska arbetare samt rörarbetare. Bland grofarbetarna bilda stundom kranförare, stolpsättare å kraftledningar m. fl. en högre löneklass än de vanliga »jord- och diversearbetarna».

Väg- och vattenbyggnadsarbetena pågå ofta i jämförelsevis obebodda trakter, och aftalen ägna därföre ej sällan uppmärksamhet åt arbetarnas bostads- och provianteringsfråga. Upplysande i dessa afseenden äro följande stadganden i det ofvan omnämnda aftalet för Orsa—Härjeådalens järnvägsbyggnad: »Arbetarna erhålla fri bostad i järnvägens baracker eller husrum på bolagets bekostnad hos ortsbefolkningen, där så befinnes lämpligare, samt intill 5 kg. sänghalm per man och månad afgiftsfritt. Öfverskjutande kvantitet erhålles till självkostnadspris uppå rekvisition. Upphandlingsrekvisitioner efter intill 2 kronor per dag och man af intjänadt belopp utfärdas af arbetsbefälet till den person, laget uppgifver. Nyktra arbetare äga att medfölja tågen mot fribiljett i och för proviantering samt vid till- och frånträde från arbetet.» Stadganden af liknande innehåll, särskildt betonande arbetarnas rätt att »erhålla kojor afgiftsfritt så långt tillgång», återfinnas i fyra andra aftal.

Däremot erhålla arbetarna inga verktygspenningar, utan måste själfva hålla sig med spadar, hvaremot arbetsgifvaren anskaffar skottkärror, tippvagnar, flyttbara spårvägar och annan transportmateriel samt tillhandahåller dynamit och stubin. »Ammunitionen» måste dock i regel af arbetarna lösas till självkostnadspris, och för transportmaterielen få lagen ofta gifva slitningsersättning. Tvänne aftal stadga dock, att dylikt afdrag för brukning af materiel, verktyg och »ammunition» må ske allenast vid ackords-, men icke vid timlönsarbete.

XVII. Allmänna arbeten.

(Inkl. XIX: 3. **Spårvägar.**)

En god belysning af den betydelse, kollektivaftalen vid här omhandlade tidpunkt hade i vårt land, gifver den omständigheten, att dylika ej allenast reglerade privata arbetsförhållanden, utan jämväl tillämpades för en betydande del af de kroppsarbetare, hvilka vunnit anställning i det allmännas tjänst. Ehuru ifrågavarande aftal beröra arbetare, tillhörande vidt skilda yrken och fack, förete de dock, på grund af arbetsgifvarens och anställningsförhållandets egenart, i regel så stora likhetsdrag, att de ansetts böra bilda en egen grupp, benämnd »Allmänna arbeten».

Detta namn är dock så till vida missvisande, att därunder endast inbegripas få af de i statens tjänst anställda arbetarna. Statens affärsdrifvande verk använda nämligen för fastställandet af personalens arbetsvillkor i regel andra former än kollektivaftal (jfr sid. 22) och de kollektiva öfverenskommelser, som vid 1908 års ingång förefunnos vid fortifikationens byggnadsarbeten i Vaxholm och Boden, vid kraftstationsanläggningen vid Trollhättan (Del II, sid. 410, jfr ofvan sid. 246) samt vid arméns sadelmakeriverkstad å Fredrikshof i Stockholm (Del II, sid. 183, jfr ofvan sid. 117), hafva, såsom i hufvudsak innebärande allenast ett godkännande från vederbörande arbetschefs sida af resp. orts och yrkes arbetspris, redovisats under vederbörande näringsgrupper. Inom gruppen »Allmänna arbeten» representeras staten som arbetsgifvare blott genom ett enda aftal, afseende driftspersonalen vid Trollhättans kraftstation.

De under ifrågavarande grupp redovisade aftalen afse sålunda egentligen kommunalarbetare, därest detta ord fattas i vidsträckt bemärkelse såsom innefattande samtliga de personer, för hvilka en stad eller annan kommun medelbart eller omedelbart uppträder som arbetsgifvare. I denna sin egenskap kan en kommun betraktas från tre olika sidor. Den kan först och främst ses i dess förhållande till de af densamma för kommunala förvaltningsändamål direkt anställda arbetarna. Men uppmärksamheten kan också riktas på det medelbara förhållande, i hvilket staden kan anses träda till arbetarna hos de företagare, hvilka för dess räkning eller på dess uppdrag utföra af kommunala förvaltningsändamål betingade arbeten. Slutligen kan framhäfvas staden i dess förhållande till de arbetare, hvilka, omedelbart eller medelbart, sysselsättas af kommunen, mindre för att tillgodose vissa förvaltningsbehof än för att bereda arbete åt personer, hvilka eljes skulle råka i nöd och betunga staden med utgifter för sitt underhåll.

Hvad först de *egentliga kommunalarbetarna* beträffar kunde dessa sommaren 1907 beräknas uppgå till cirka 11,000 och af dessa hade 9,326 anställning i de 23 städer och köpingar, där vid samma tid kollektivaftal voro gällande för kommunala industri- eller kommunikationsföretag eller för allmänna arbeten af mera varaktig natur.[1] Med dem jämförliga äro jämväl de 24 montörer och maskinskötare, hvilka tjänstgjorde vid statens ofvannämnda under byggnad varande kraftstation.

Bland de aftalsberörda kommunalarbetarna utgöres den talrikaste gruppen, 5,506 personer, af arbetare, anställda för byggnad och underhåll af städernas gator, broar, kajer, hus m. m. De större städernas byggnadskontor hafva för detta ändamål till sitt förfogande arbetare tillhörande samtliga de fack, som ofvan berörts under den privata byggnadsindustrien. En jämförelse mellan denna och

[1] Enär de svenska stadskommunernas ställning till kollektivaftalet under de senast förflutna åren synes blifvit i viss mån förändrad, må här anföras några hufvuddrag af ifrågavarande utvecklingsgång. Under år 1908 träffades kollektivaftal för första gången af städerna Jönköping och Lidköping samt köpingen Eslöf, hvarjämte nya aftal ingingos af åtskilliga städer, som redan förut uppträdt som aftalsslutande parter. Bland dessa sistnämnda märkes särskildt Malmö, där de särskilda aftalen för olika verk och inrättningar (utom spårvägarna) i maj 1908 sammanarbetades till gemensamma bestämmelser angående arbets- och löneförhållandena vid stadens arbeten. Redan i augusti s. å. förklarades dock detta aftal på grund af arbetsinställelse upphäfdt (se Arbetsstatistik E. 2, sid. 127 ff.) och ersattes med en af stadens aflöningsnämnd utfärdad arbetsordning, visserligen upptagande aftalets arbets- och lönebestämmelser, men tillkommen utan någon som helst medverkan af arbetarna eller deras organisationer, i enlighet med hvilken ordinarie och extra arbetare anställdes genom skriftliga personliga kontrakt. Det så gifna uppslaget vann stor efterföljd på grund af kommunalarbetarnas ganska allmänna deltagande i 1909 års storstrejk. I samband härmed frångingo ej mindre än 16 städer kollektivaftalet såsom form för ordnandet af stadsarbetarnas arbetsförhållanden och ersatte detsamma helt eller delvis genom skriftliga eller muntliga personliga arbetsaftal, i regel grundade på mer eller mindre utförliga arbetsordningar. Märkas bör, att åtminstone i Ystad renhållningskuskarna anställts som vanliga körkarlar i enlighet med legostadgans bestämmelser. Efter storstrejken torde allenast träffats två kommunala kollektivaftal, nämligen ett, som ingicks i mars 1910 att gälla t. o. m. 31 dec. 1913 mellan Hälsingborgs drätselkammare och en afdelning af Svenska kommunalarbetareförbundet (sid. 265, not 2), samt ett i nov. 1910 för tiden 1/1 1911—1/1 1913 ingånget mellan Örebro stads renhållningsstyrelse och stadens renhållningsarbetares fackförening. Den från den privata arbetsmarknaden lånade kollektivaftalsformen har sålunda beträffande stadsarbetare i stor utsträckning fått vika för af kommunalmyndigheterna dekreterade arbetsordningar af ungefär samma typ som exempelvis de i Tyskland brukliga, men torde icke dessa af omständigheterna föranledda förändringar böra uppfattas såsom ett bestämdt bevis på ställningstagande från städernas sida till frågan för eller emot kollektivaftal. Hvad särskildt Stockholm beträffar, förefunnos här redan före storstrejken i anslutning till kollektivaftalet uppgjorda personliga kontrakt (Del. II, sid. 422) för ett stort antal driftsarbetare, och äfven efter nämnda tidpunkt tillämpades kollektivaftalet för vissa arbetarekategorier, som ej deltagit i arbetsinställelsen. Dessa förhållanden äro af betydelse, då det visat sig, att de svenska städerna förut i mycket stor utsträckning plägat rätta sina arbetsaftalsförhållanden efter hufvudstadens. — Jfr beträffande tyska förhållanden: »Die Regelung des Arbeitsverhältnisses der Gemeindearbeiter in deutschen Städten. II. Die Arbeitsordnungen und sonstigen Bestimmungen zur Regelung des Arbeitsverhältnisses». Bearbeitet im Kais. Statistischen Amt, Abteilung für Arbeiterstatistik. Beiträge zur Arbeiterstatistik n:r 10. Berlin 1909. För den senare utvecklingen på detta område redogöres i »Kommunales Jahrbuch». — Angående närmare detaljer rörande utvecklingen i Sverige hänvisas till: »De svenska städernas kollektivaftal med hänsyn till den senaste utvecklingen af kommunalarbetarnes aftalsförhållanden». En redogörelse utarbetad inom Kommunala centralbyrån. Svenska stadsförbundets skriftserie n:r 3. Stockholm 1910.

den kommunala byggnadsverksamheten synes dock gifva vid handen, att inom den förra de yrkeslärda byggnadsarbetarna, främst murare, målare och träarbetare, äro proportionsvis vida talrikare företrädda än inom den senare, där grofarbetare, såsom jordschaktnings- och bergsprängningsarbetare m. fl., öfverväga. Detta förhållande, som särskildt är i ögonen fallande beträffande mindre städer, har sin naturliga förklaring däruti, att husbyggnader för kommunernas räkning i regel utlämnas på entreprenad samt de kommunala byggnadsarbetarna därföre egentligen, förutom reparationer, endast hafva att prestera sådana arbeten, som kräfvas af gatu-, park- och hamnförvaltningen, sålunda hufvudsakligen väg- och vattenbyggnadsarbeten. Denna riktning hos de kommunala byggnadsarbetena har jämväl framkallat vissa, för den kommunala byggnadsindustrien karakteristiska specialiteter, såsom t. ex. de för gatuarbetena typiska stensättningsarbetarna, äfvensom föranledt, att de park- och kyrkogårdsvårdande kommunalmyndigheterna i afsevärd utsträckning sysselsätta manliga och kvinnliga trädgårdsarbetare (jfr sid. 48).

Byggnadsarbetare i denna bemärkelse sysselsättas jämväl i betydande antal af de kommunala driftsverken, till hvilka i första hand pläga räknas vattenledningsverk, belysningsverk och spårvägar, men dit jämväl kunna föras renhållningsverk, om man ser mera på rörelsens art än på dess ekonomiska resultat.

Renhållningsväsendet består i mindre städer väsentligen i sopning och ogräsrensning af gator och öppna platser, ej sällan utförd med tillhjälp af fattigvårdens understödstagare eller andra mindre arbetsföra personer, samt afskrädets och orenlighetens bortforsling, hvilket arbete antingen upplåtes på entreprenad åt enskilda åkeriidkare eller besörjes genom kommunens egna kuskar och åkdon. I större städer anställes däremot i regel särskild personal för dessa arbeten och organiseras densamma till ett renhållningsverk, hvarvid vanligen sopornas afverkning samtidigt fabriksmässigt ordnas, i det skräpsoporna förbrännas, gödselsoporna tillvaratagas och latrinen beredes till pudrett. I detta utvecklingsstadium kan renhållningsverket betecknas som ett kommunalindustriellt företag, i viss mån sidoställdt med vattenlednings- och belysningsverken. Dessa senare sysselsätta ett stort antal byggnadsarbetare i och för ledningsnätens underhåll och utvidgning men den egendomliga arten af dessa företags rörelse, i hvilken varornas produktion och distribution äro förenade till ett oupplösligt helt, medför, att åtskilliga af ifrågavarande arbetare, såsom kabelmontörer, mätareuppsättare m. fl., i fråga om sitt arbetes art och ansvar äro sidoställda med den af maskinister, eldare, vakter o. d. bestående egentliga driftspersonalen. Detta gäller icke blott i fråga om belysningsverk, hvilka distribuera elektrisk energi till

belysning, kraft och spårvägsdrift inom ett samhälle, utan jämväl om kraftverk, hvilka inom ett större område generera och tillhandahålla förnämligast för industriella ändamål afsedd högspänd elektrisk energi till en eller flera sekundärstationer, en typ som representeras af den ofvanberörda statliga kraftstationen. I nära förbindelse med elektricitetsverken stå de kommunala elektriska spårvägar, som vid här angifna tidpunkt förefunnos i Malmö, Hälsingborg och Göteborg. Här sysselsättas visserligen ett ej ringa antal byggnadsarbetare, montörer och verkstadspersonal, men den egentliga driftspersonalen vid ifrågavarande kommunikationsföretag utgöres af transportarbetare med från industriarbetarnas i många punkter afvikande arbetsvillkor.

Denna kortfattade öfversikt öfver hvad som kan betecknas som allmänna verk och arbeten, torde jämväl gifva en antydan om, hvilken mångfald af vidt skilda arbetarekategorier med olikartade arbeten och åligganden, som plägar sammanfattas under benämningen kommunalarbetare. Ehuru detta förhållande i viss mån döljes därigenom, att åtskilliga städer efter hufvudstadens förebild reglerat arbetsvillkoren för alla sina arbetare under ett genom gemensamma »allmänna bestämmelser» angående löne- och arbetsförhållandena vid samtliga arbeten (Del II, sid. 417 ff.), gifver dock en närmare undersökning af kollektivaftalen vid handen, att de arbetsvillkor, som förnämligast betingas af arbetets art eller yrkenas sedvänjor, företeväsentliga afvikelser för olika grupper af arbetstagare i det allmännas tjänst.

Detta gäller sålunda i fråga om arbetstidens längd och fördelning.

För kommunala byggnadsarbetare utgör den dagliga arbetstiden genomgående 10 timmar per dag, men veckoarbetstiden växlar mellan 56 och 60 timmar, beroende på den något olika tidpunkten för arbetets afslutande lördagar. En jämförelse mellan tabellbilagans uppgifter rörande veckoarbetstiden i den kommunala och den privata byggnadsindustrien torde utvisa, att siffrorna tämligen nära öfverensstämma. Å några platser synas visserligen aftalen gifva vid handen, att kommunalarbetarnas veckoarbetstid är någon timme längre än deras privatanställda yrkeskamraters, men hurudant förhållandet är i verkligheten, kan, som de mediævala tabellsiffrorna antyda, ofta ej med bestämdhet angifvas på grund af aftalens knapphändiga bestämmelser, särskildt beträffande arbetstidens längd å lördagar. Sålunda föreskrifver Stockholmsaftalet (Del II, sid. 417 ff.), som fått tjäna till förebild för många andra kommunalarbetareaftal, att ordinarie arbetstiden i regel är begränsad till 10 timmar hvarje helgfri dag, samt att arbetet på lördag skall afslutas kl. 2 e. m. utan middagsrast, medan i öfrigt arbetets början och slut hänskjutes

till reglering å hvarje särskild arbetsplats, hvarigenom veckoarbetstidens längd torde blifva något växlande. Eskilstunaaftalet är ännu mera obestämdt, då det fastställer en arbetstid af 10 timmar per dag, men medgifver, att arbetet lördagar må afslutas tidigare, då så ske kan.

Sistnämnda aftal innehåller, att 10-timmarsarbetsdagen icke behöfver tillämpas »vintertid och vid väderlekshinder», och motsvarande stadganden, angifvande förekomsten af en på klimatiska förhållanden beroende säsong, möta jämväl i flertalet öfriga aftal för kommunala byggnadsarbetare o. d. Sålunda utgör arbetstiden för arbetare vid Lunds stads gatu-, väg- och andra allmänna arbeten 10 timmar per dag, förlagda mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m., under månaderna april —september, men denna arbetsdag minskas under mars och oktober till 9 timmar, under februari och november till 8 timmar samt under januari och december till 7 timmar. Mot en alltför mycket förkortad arbetstid med däraf följande löneminskning tryggas dock arbetarna i åtskilliga aftal, hvilka efter Stockholmsaftalets förebild innehålla klausulen: »Aflöning utbetalas för arbetarens verkliga arbetstid; dock skall, då under vintertiden dagarnas korthet och frånvaron af artificiell belysning nödvändiggör arbetstidens inskränkning, aflöningen utgå för minst 8 timmar.»

För driftsverkens utearbetare gälla, för så vidt de besörja byggnads- eller därmed sammanhängande arbeten, i hufvudsak nu berörda arbetstidsförhållanden; karakteristisk är bestämmelsen i Göteborgs gasverksaftal, att arbeten utom gasverket vintertid ej skola minskas under 8 timmars daglig arbetstid.

Vissa utearbetares arbetstid röner dock inverkan af särskilda förhållanden. Sålunda hafva renhållningskuskar utöfver 10-timmarsarbetsdagen 1/2—1 timmes hästrykt per dag, och å samma afdelning anställda fodermarskar göra regelbundet söndagsarbete. Å orter, där vederbörande renhållningsverk utföra hämtning nattetid, har därmed sysselsatt personal regelmässigt nattarbete; regelbundet natt- och söndagsarbete, med början kl. 2—4 f. m., hafva mångenstädes äfven den del af dessa verks arbetare, som besörjer gatornas sopning med hand eller maskin.

Renhållningsarbetares arbetstid bestämmes stundom allenast genom angifvande af viss minimiprestation. Sålunda skall i Limhamns köping hvarje lag af renhållningsverkets kuskar och hjälpare per vecka köra 9 lass latrin och 9 lass gårdssopor samt dessutom på lördagarna alla lagen samfäldt — 8 personer — bortforsla de på gatorna samlade soporna; arbetet börjas kl. 2 f. m. under tiden 1 juni—15 augusti och kl. 3 f. m. 16 augusti—31 maj. I Malmö skall hvarje latrinskjuts i medeltal per vecka afhämta 1,000

st. runda eller 720 st. ovala kärl och hvarje sopskjuts frakta 3 fullastade vagnar per dag.

Ännu vanligare är arbetstidens bestämning genom angifvande af viss minimiprestation per »vakt» för en betydelsefull kategori af belysningsverkens utearbetare, lykttändarna. Sålunda skall sådan i Landskrona mot en betalning af 2·60—2·80 kr. per dygn tända, putsa och släcka 60 lyktor; öfverskjutande betalas med 4½ öre per dag och lykta. Denna aflöning gäller under den del af året, då lyktor tändas, hvilken dock af aftalen att döma i allmänhet synes omfatta årets alla månader utom juni, juli och stundom någon del af maj. Under mellansäsongen beredas åtminstone lykttändare, som i denna egenskap tjänstgjort någon längre tid, tillfälligt arbete af annat slag vid vederbörande verk, eller hafva de till godo någon mindre sommaraflöning, i Göteborg t. ex. 1 kr. per dag.

Öfvergår man därefter till den egentliga **driftspersonalen**, sysselsättes denna till väsentlig del vid maskiner eller apparater, som äro i gång dygnet om eller åtminstone fordra ständig tillsyn. Det är därför naturligt, att **skiftarbetet** skall hafva stor utbredning bland ifrågavarande personal. Vid renhållningsverkens destruktionsugnar, i gasverkens retort- och ångpannehus och i elektricitetsverkens maskinrum arbetas på 8 eller — mera sällan — 12 timmars skift; 8-timmarsskiften synas vanligen vara fördelade på tre lag, så att arbetstiden för hvarje man blir 8 timmar per dygn eller 56 timmar per vecka. Där ackordsarbete ej användes vid gastillverkningen (se nedan), föreskrifves stundom viss minimiprestation. Landskronaaftalet ålägger sålunda retorteldare att ladda 8 retorter per skift, men föreskrifver därjämte merbetalning för öfverarbete. Örebroaftalet utlofvar däremot en eller flera hjälpare till eldarna, då gastillverkningen öfverskrider visst kvantum per dygn. Med arbetstidsförhållandena vid de elektriska belysningsverken öfverensstämma tämligen nära de vid de elektriska kraftverken rådande.

Däremot förete arbetsvillkoren vid de elektriska **spårvägarna** åtskilliga af arbetets art betingade egendomligheter. Detta gäller dock mindre i fråga om de byggnadsarbetare, som under namn af banbyggare eller banarbetare sysselsättas med spårvägslinjernas underhall och utvidgning, eller personalen i spårvägarnas stundom ganska betydande reparationsverkstäder, hvilka båda arbetarekategorier med afseende på sina arbetsvillkor i hufvudsak öfverensstämma med byggnadsstyrelsernas vägbyggnads- och verkstadsarbetare. Säregna arbetsförhållanden hafva däremot den öfriga spårvägspersonalen, hvilken utgöres af trafik-, linje- och vagnhalls- (rengörings-) personal. Den första gruppen, som består af ordinarie och extra motorvagnsförare och konduktörer, är i regel fördelad på

tvänne lag, af hvilka hvart och ett tjänstgör halfva trafiktiden, sålunda i medeltal 8½—9 timmar per dygn. Den af växelställare, spårrensare m. fl. bestående linjepersonalen har i allmänhet 1 timmes längre daglig arbetstid. Under mellantiden mellan trafikens slut på kvällen och dess början på morgonen, sålunda nattetid, utföres merendels vagnsputsares och vagnsstäderskors arbete. Hela den för trafikens besörjande nödiga spårvägspersonalen har dessutom regelbundet söndagsarbete.

Vid arbete utöfver den arbetstid, som här ofvan angifvits för olika grupper af kommunalarbetare, gifves i regel särskild öfvertidsersättning, i vanliga fall utgående med ett tillägg till den ordinarie lönen af 50—100 % för sön- och helgdagsarbete och 25—50 % för annat öfvertidsarbete.

Dylik ersättning utgår dock i allmänhet icke vid skiftarbete eller regelbunden vakthållning, ej heller för de olika verkens driftspersonal, hvilken det åligger att, utan annan ersättning än dess ofta i form af fast månads- eller årslön utgående ordinarie aflöning, sörja för resp. företags ostörda funktionerande, äfven om härför skulle kräfvas arbete å andra tider än de sedvanliga. Arbetare med motsvarande ställning återfinnas dock icke blott bland driftsverkens, utan jämväl bland gatu- och vägförvaltningarnas personal. Så åligger det de vid Lunds stads planteringsväsen fast anställda arbetarna att, utan särskild ersättning, före och efter den ordinarie arbetstiden vara behjälpliga med de arbeten, såsom uttagning och insättning af verktyg, öppning och stängning af grindar m. m., hvilka för påbörjandet och afslutandet af göromålen för dagen af arbetsledaren påkallas, dock må dylikt arbete icke taga längre tid per dag än sammanlagdt högst en timme.

De kommunala driftsarbetarnas ofta mycket kräfvande arbete söka vissa städer underlätta genom beviljande af fridagar. Sålunda erhåller personal med regelmässigt söndagsarbete, såsom spårvägarnas trafikpersonal och renhållningsverkens stallpersonal, med regelbundna mellantider vissa fridagar såsom ersättning för den förlorade sabbatshvilan. Förstnämnda arbetarekategori hade därjämte i de tre städer, där aftal för kommunala spårvägar då funnos, rätt till en veckas semester under sommaren med full aflöning, och motsvarande förmån åtnjöts jämväl af Stockholms renhållningsverks hämtningspersonal, af gasverkets retorteldare i Norrköping, Malmö, Lund och Hälsingborg samt af eldare och smörjare vid Malmö stads elektricitetsverk och skiftarbetande maskinskötare vid statens kraftstation vid Trollhättan.

Beträffande Stockholms stads belysningsverk föreskrifves, att de arbetare vid gas- och elektricitetsverken, som hittills under sommarmånaderna erhållit viss ledighet med bibehållen lön, skola, i den

mån längre semesterledighet ej kan komma att för dem utverkas, fortfarande åtnjuta samma förmån mot nu gällande villkor.

Öfvergår man därefter att betrakta kommunalarbetarnas löneförmåner, torde början lämpligen göras med den vid gatu-, byggnads- och hamnförvaltningen anställda personalens arbetsbetingelser.

Af hithörande kollektivaftal innehåller ett endast bestämmelse om tidlön, medan öfriga 21 därjämte jämväl omnämna stycklön såsom bruklig löneform. Rörande användningen af denna senare innehålla ett flertal aftal en formulering, som ytterst härrör från det meranämnda Stockholmsaftalet: »Ackordsarbete användes i alla sådana fall, där dylikt befinnes vara lämpligt. Vid allt ackordsarbete träffas öfverenskommelse mellan vederbörande arbetschef eller dennes representant och den eller de arbetare, åt hvilka ackordet erbjudes, och skall uppgörelse därom, så vidt möjligt, ske före arbetets påbörjande. I undantagsfall, då på grund af arbetets beskaffenhet dylik öfverenskommelse icke kan på förhand träffas, må dock, om båda parterna därom äro ense, fastställandet af ackordspriset ske först viss tid efter arbetets påbörjande. Där så i särskilda fall befinnes lämpligt, bör, under den förutsättning, att arbetsmetoder och arbetstid ej undergå sådana förändringar, som kunna betinga motsvarande ändringar i ackordsprisen, öfverenskommelse träffas om fasta ackordsprislistor, hvilka skola gälla för viss längre tid.»

Den sparsamma förekomsten af dylika prislistor och öfver hufvud konkreta stycklönsbestämmelser i kommunalaftalen torde dock gifva vid handen, att de kommunala byggnadsarbetarna ingalunda arbeta på ackord i den utsträckning, nyssnämnda allmänna stadgande gifver vid handen. Utförligaste styckprislistor innehålla Malmöaftalen, hvilka prissätta gatuarbeten af olika slag, såsom jordschaktning, som betalas per kubikmeter, samt grusning, makadamisering, stensättning och stenstötning, för hvilka arbeten ersättning utgår per kvadratmeter; vidare upptagas arbetspris för lossning af sand, cement, sten m. m. samt slutligen ackordssatser för rörledningsarbeten af olika slag, såsom dräneringsledningar, kloakledningar och vattenledningar, för hvilka priset beräknas efter grafvens djup och längd i meter. Öfriga aftal innehålla, om man bortser från det egenartade ackordssystem, som tillämpas för Stockholms kyrkogårdsnämnds dödgräfvare (Del II, sid. 420), i regel endast ackordspris för makadamslagning och stensättningsarbeten.

Vid dessa senare, liksom vid vissa andra byggnadsarbeten, tillämpas stundom det från den privata byggnadsindustrien bekanta gruppackordet, hvilket Stockholmsaftalet skildrar som följer: »Vid gemensamhetsackord erhåller arbetaren del i ackordsöfver-

skottet enligt den beräkningsgrund, hvarom vid ackordsaftalets träffande öfverenskommits. Vid dylikt ackord, som varar längre tid än två veckor, äger arbetaren, därest icke annorlunda blifvit bestämdt, att vid första aflöningstillfället utbekomma s. k. förskott, beräknadt efter den för honom gällande timpenningen. Uppmätning bör ske minst en gång i månaden, så att arbetaren vid andra aflöningstillfället erhåller då intjänt öfverskott. Vid uppmätning äger arbetslaget rätt att hafva ett ombud närvarande.» Huru dessa bestämmelser tillämpas i praktiken, visar aftalet för Göteborgs gatu- och vägförvaltnings stensättningsarbeten, enligt hvilket af »öfverackord» 90 % tillkomma stensättare och stämplare samt 10 % handtlangare, hvilka summor därefter fördelas bland gruppernas medlemmar efter antalet arbetstimmar.

Tidlönens dominerande roll inom den kommunala byggnadsverksamheten framgår äfven däraf, att medan vid 1908 års ingång timlönen var garanterad vid allt ackordsarbete i endast 28·8 % af kollektivaftalen inom den privata byggnadsindustrien, utgjorde motsvarande relativtal för därmed jämställda kommunala verksamhetsgrenar 63·6 %. Och de timlöner, som garanteras, äro i regel icke minimilöner, utan betecknas i allmänhet uttryckligen som normallöner, hvilka i vanliga fall skola utgå till hvarje fullt utbildad och arbetsför arbetare och för äldre och mindre arbetsduglig person må nedsättas med intill 15 à 20 %.

Aftalen från Eskilstuna, Kristianstad, Landskrona och Hälsingborg innehålla en enda dylik normaltimlön, afsedd för samtliga »vuxna tjänstedugliga arbetare». I öfriga aftal förekommer däremot en — visserligen i mycket olika grad och på ganska växlande sätt utförd — uppdelning af de kommunala byggnadsarbetarna i olika fack och specialiteter. En motsvarighet till de fyra förstnämnda aftalens »allmänna timlön» förekommer dock jämväl här i den regelbundet återkommande lönesatsen för »jord- och extra arbetare» eller »jordschaktnings- och diversearbetare», hvilken tämligen sväfvande benämning å de flesta platser torde omfatta hufvudparten af de kommunala byggnadsarbetarna. Det är jämväl de vid 1907 års utgång gällande lönesatserna för denna grofarbetaregrupp, som återgifvas i tabellbilagan. Timlönerna växla sålunda mellan högst 42 öre (Stockholm) och lägst 28 öre (Gäfle); å ej mindre än 15 platser utgör normallönen 30—34 öre, hvilka siffror sålunda torde beteckna den timbetalning, som i allmänhet gifves åt kommunalarbetarnas lägsta skikt.

Aftalen föreskrifva dock allmänt, att arbetare efter arbetsbefälets hörande kan tilldelas högre timlön än den normala, och flertalet kollektivaftal innehålla vid sidan af den allmänna grofarbetaretimlönen normallöner för någon eller några kategorier af mer eller mindre yrkesutbildade arbetare. Bland dessa äro särskildt

de olika slagen af stenarbetare talrikt företrädda. Sålunda omtalas i 5 aftal bergsprängningsarbetare, af hvilka borrare och kilare betalas med 36—50 öre, laddarbas med 45—65 öre per timme. Grundläggningsarbetare erhålla enligt uppgift från 3 städer timlöner af 35—45 öre. För gråstensmurare (3 uppgifter) är normaltimlönen 37—50 öre och för stenhuggare (4 uppgifter) 37—55 öre.[1] Väl representerade äro äfven cement- och rörläggningsarbetare. Yrkesvana cement- och betongarbetare omnämnas i 7 aftal såsom erhållande timlöner från 32 upp till 50 öre, och rörläggare betalas, enligt uppgifter från samma antal orter, med normaltimlöner af 32—48 öre, hvarvid vattenrörläggare ej sällan erhålla några öre mera per timme än kloakrörläggare. Med rörarbeten sysselsättas jämväl en del järn- och metallarbetare, men i allmänhet torde dessa såsom smeder, filare, plåtslagare o. d. tjänstgöra vid reparationsverkstäder af olika slag, där de betalas med 32—50 öres timlön. Af egentliga husbyggnadsarbetare omtalas tegelmurare endast i Stockholmsaftalet (timlön 60 öre), medan byggnadsträarbetare omnämnas i 5 aftal, enligt hvilka timmermän betalas med 32—50 öre, snickare med 35—55 öre per timme. Bland öfriga arbetaregrupper må omnämnas trädgårdsarbetare, af hvilka yrkeskunniga manliga (3 aftal) betalas med 34—45 öre, kvinnliga (2 aftal) med 20—28 öre per timme, samt nattvakter, af hvilka i Stockholm ordinarie betalas med 40 öre, tillfälliga med 42 öre per timme. Slutligen må nämnas de för gatubyggnadsarbetena karakteristiska stensättningsarbetarna, för hvilka lönesatser finnas från Göteborg samt trenne skånska städer. Enligt dessa betalas stensättare med 39—48 öre och stenstötare (»stämplare») något öre lägre per timme. För arbetare, »som ej nöjaktigt kan använda skottkärra och stenstöt», må dock enligt aftalet från Lund lönenedsättning ske med intill 20 %. Stensättningsarbetarna utgöra också den enda arbetaregrupp, med hvars utbildning kommunalaftalen något sysselsätta sig. Så stadgar Malmöaftalet, att till stensättarelärlingar må antagas starka ynglingar, ej öfver 18 år, hvilka därefter hafva att genomgå minst två års lärotid, under hvilken betalningen utgår efter öfverenskommelse.

Det bör anmärkas, att förestående lönesatser afse 1907 års utgång, ty aftalen för de kommunala byggnadsarbetarna föreskrifva stundom, att aflöningen successivt skall höjas under aftalets giltighetstid. Bestämmelsen om automatisk lönestegring är dock här vida sällsyntare än i den privata byggnadsindustrien, i det af de aftalsberörda arbetarna inom den senare ej mindre än 51·5 % berördes af dylika bestämmelser mot endast 4·6 % inom den förra. Af de 5 aftal inom den kommunala byggnadsverksamheten, där ifrågavarande föreskrifter möta, må, såsom motiverande dylik anordnings vid-

[1] Om löneförhållandena vid Stockholms stads stenhuggerier, jfr ofvan sid. 185, 189.

tagande, särskildt nämnas det i april 1907 träffade aftalet mellan hamningenjören och hamnbyggnadsarbetarna i Halmstad. Enligt detta utgjorde vid aftalets träffande grofarbetaretimlönen 35 och stenarbetaretimlönen 37 öre, men skulle dessa båda lönesatser höjas till resp. 36 och 38 öre 1 okt. 1907, 37 och 39 öre 1 april 1908, 38 och 40 öre 1 okt. 1908, 39 och 41 öre 1 april 1909 samt 40 och 42 öre 1 okt. s. å., de båda sista gångerna dock allenast under förutsättning, att lefnadskostnaderna då fortforo att stiga.

Det ligger nära till hands att göra en sammanställning mellan ofvan berörda lönesatser för kommunala byggnadsarbetare och timpenningen å samma tid och ort för deras privatanställda yrkeskamrater. Jämföras de i tabellbilagan meddelade timlönerna för grofarbetare vid kommunala gatu- och byggnadsarbeten och för privatanställda byggnadsgrofarbetare (grupp XVI:9), befinnas i några fall lönesatserna sammanfalla, och i ett par andra de förra höja sig öfver de senare, medan å det öfvervägande flertalet platser motsatsen synes vara förhållandet. Det må dock framhållas, att på grund af den obestämdhet, som vidlåder begreppet byggnadsgrofarbetare, samt den olika riktning, hvilken, som ofvan nämnts, kan konstateras hos den kommunala och den privata byggnadsindustrien, ifrågavarande lönesatser icke med bestämdhet kunna antagas angifva godtgörelse för arbete af alldeles samma slag. Något säkrare blir jämförelsen, om man inskränker densamma till att afse de, visserligen ganska få städer, beträffande hvilka tidlönsuppgifter föreligga för ett något större antal yrkeslärda byggnadsarbetare i kommunens och enskildas tjänst. Sålunda utgjorde vid 1907 års utgång timlönerna i följande tre städer för nedan nämnda arbetarekategorier (i öre):

		Tegelmurare.	Byggnadstimmermän.	Byggnadssnickare.	Stenhuggare.	Rörarbetare.	Cementarb.	Laddarbas.	Borrare.
Stockholm	Staden	60	52	55	55	48	45	65	50
	Enskilda	65	55	60	60	50	45—51	68	56
Göteborg	Staden	—	43	—	50	—	43	—	43
	Enskilda	—	45	—	50	—	45	—	45
Karlstad	Staden	—	—	—	—	—	40	45	41
	Enskilda	—	—	—	—	—	40	45	41

Af tablån synes vid första anblicken framgå, att medan Stockholm betalar sina arbetare något lägre än stadens privata arbetsgifvare, har staden Karlstad fullständigt godkänt ortens byggnadsindustriprislista. En närmare granskning af de båda kommunalaftalen gifver dock förklaringsgrunder till denna skenbara motsägelse. Åtminstone beträffande murare utsäges det i Stockholmsaftalet, att lönesatsen afser årsanställda, och i aftalets tilläggsbestämmelser föreskrifves,

att när staden själf utför större, nya husbyggnadsarbeten, skola de för nämnda arbeten antagna byggnadsarbetarna erhålla betalning i enlighet med på den enskilda arbetsmarknaden gällande arbetspris. Karlstadsaftalet tillämpar motsatt princip, när det förklarar, att dess timlönsbestämmelser icke utgöra hinder för vederbörande arbetsbefäl att med arbetare, som garanteras arbete året rundt, träffa särskildt aftal om lägre aflöning, hvilken dock icke får med mera än högst 2 öre understiga resp. arbetarekategoris aftalsenliga timpenning. Timlönerna för dylika årsanställda kommunalarbetare böra nämligen icke omedelbart jämföras med dem, som de af deras yrkeskamrater erhålla, hvilka arbeta inom säsongyrken och ej sällan hafva sysselsättning allenast 7—8 månader af året, utan snarare med timpenningen för de murare, byggnadsträarbetare m. fl., hvilka innehafva årsanställning inom fabriksindustrien. Erinras må exempelvis om det ofvan (sid. 93) berörda förhållandet, att Stockholmsbryggeriernas månadsaflönade byggnadssnickare hafva en afsevärdt lägre timlön än den inom byggnadsindustrien rådande.

Hvad ofvan sagts om löneförmånerna för de kommunala byggnadsmyndigheternas personal gäller jämväl för de rörläggare, snickare, smeder, murare, handtlangare m. fl., hvilka äro anställda vid städernas driftsverk. Här förefinnas dock därjämte andra arbetarekategorier med egenartade arbets- och aflöningsförhållanden.

Renhållningsverkens personal, hvaraf 815 personer beräknats vara berörda af kollektivaftal, utgöres till hufvudsaklig del af kuskar och deras medhjälpare, hvilka båda arbetaregrupper dock i större städer kunna vara uppdelade på ett flertal specialiteter, såsom hämtningsarbetare, gatu- och gårdskuskar, sopare, soplämpare, stalldrängar m. fl. Latrinhämtning utföres stundom på ackord; sålunda utgår aflöningen till Stockholms renhållningsverks hämtningsafdelning för hämtning under natt med 14 öre per kärl, hvartill kommer 1 kr. per dag och man, oafsedt om arbetaren å natten tjänstgjort eller icke (den s. k. dagkronan). Å andra platser aflönas dock dessa arbetare med fast vecko- eller månadslön, hvarvid dock, som ofvan nämnts, viss minimiprestation per dag eller vecka kan vara fastställd.

Som af tabellbilagan framgår, växlar å de sju orter, hvarifrån löneuppgifter föreligga, aflöningen för vanlig renhållningsarbetare med minst ett års anställning mellan 83 och 105 kr. per månad. Kusk åtnjuter i allmänhet 2·50—5 kr. mera per vecka såsom godtgörelse för hästskötsel före och efter den ordinarie arbetstiden. Fodermarsk har ej sällan fast årslön jämte bostad och andra förmåner. Anmärkningsvärd är Stockholmsaftalets anordning, enligt hvilken ordinarie gaturenhållningsarbetare och -kuskar under första året aflönas med resp. 100 och 105 kr. per månad, hvarefter lönen höjes med 5 kr. efter resp. 1, 3, 6 och 10 års anställning, då slut-

lönen blir resp. 120 och 125 kr. Af renhållningsverkens öfriga arbetare aflönas vissa gatsopare och sopstationsarbetare i allmänhet något lägre än de nu nämnda, de förra emedan de ej behöfva vara fullgoda arbetare, de senare emedan deras verksamhet vanligen är förlagd vid den på landsbygden, stundom ganska långt från staden belägna sopförbränningsanstalten och pudrettfabriken. Sålunda betalas i Stockholm dagsopare med 90 kr. i månaden, och aflönas i Hälsingborg arbetarna vid renhållningsverkets afdelning utom staden med 5 kr. lägre månadslön än den inom staden gällande. Pudrettberedning och sopförbränning med därmed sammanhängande transport- samt loss- och lastningsarbeten utföras ofta på ackord. Karakteristisk är Malmöaftalets bestämmelse, enligt hvilken betalas $2^1/_{10}$ öre per afverkadt kärl att fördelas efter öfverenskommelse inom det af 14 arbetare bestående fabriksarbetarelaget.

Hvad de egentliga kommunalindustriella företagen beträffar, föreligga endast få uppgifter beträffande vattenledningsverkens aflöningsförhållanden. Och dessa afse egentligen rörläggare, järnarbetare, hjälpare o. d. och blott i undantagsfall verklig driftspersonal såsom eldare, reservoarvakter m. fl. Vida talrikare upplysningar meddela aftalen om gasverkens arbetsförhållanden. Den i och för rörnätets underhåll och utvidgning anställda personalens aflöningsförhållanden har berörts i det föregående. Af gasverkens öfriga utearbetare må nämnas kollossarna, hvilka, när de ej arbeta på ackord, aflönas med vanlig grofarbetaretimpenning. Af ännu större betydelse för verkens drift äro lykttändarna, hvilka för sitt arbete med lyktornas tändning, släckning och tillsyn i öfrigt stundom betalas per månad, men oftare per »vakt» om 24 timmar. Aflöningen, hvilken, som ofvan framhållits, allenast utgår under belysningsterminen, växlar enligt uppgifter från fem orter mellan 2·50 och 3·90 kr. för sådan »vakt». Olikheterna i dygnsaflöningen förklaras af lykttändarnas växlande arbetsprestationer och däraf härflytande större eller mindre möjlighet att med sin syssla förena annat arbete. Sålunda erhåller i Lund lykttändare kr. 3·40 per dygn jämte kr. 0·50 för tillsyn af släckningen, dock under förutsättning, att han endast tager arbete af stadens belysningsverk. Af gasverkens egentliga driftspersonal erbjuda retorteldarna mesta intresse. Som af tabellbilagan framgår, utgör deras, i form af tim- eller skiftlön utgående aflöning, 3·20—4·32 kr. per skift. Dessa tidlöner äro garanterade, då gastillverkningen, som ej sällan är fallet, sker på ackord. Ackordet, som i regel beräknas per 1000 kubikmeter gas, kan höjas under de månader af året, då gaskonsumtionen är minst. Sålunda utgör enligt Norrköpingsaftalet ackordspriset för nämnda kvantitet gas 9 kr. under månaderna juni och juli, mot 8 kr. under den öfriga delen af året. Af öfriga gasverksarbetare nämnas ma-

skinister eller maskinvakter, stundom aflönade per månad eller år med efter anställningstiden stigande löner, samt vid större verk särskild personal för tillvaratagande och beredande af biprodukter såsom koks, tjära, ammoniak m. m.

Arbetsförhållandena i elektricitetsverken synas, att döma af de sparsamma uppgifter i detta afseende, som Stockholms- och Malmöaftalen innehålla, tämligen nära öfverensstämma med de vid gasverken rådande. Äfven här förekomma tim- eller ackordsaflönade koltransportörer och andra utearbetare samt en, dock i regel års- eller månadsaflönad driftspersonal, bestående af maskinister, eldare och smörjare med en aftalsenlig lön af 110—130 kr. per månad,[1] ofta successivt ökad med bestämda belopp i mån af anställningstidens längd. Med dessa jämställda i aflöningshänseende äro kabelmontörerna; installationsmontörer sysselsättas däremot i regel icke af elektricitetsverken, utan liksom gasverken öfverlämna de arbeten med indragande af ledningar i enskilda hus m. m. åt privata entreprenörer. Dylika montörer sysselsättas däremot vid statens kraftstation vid Trollhättan, enligt hvars aftal vissa minimilöner skola utgå till dylik personal, nämligen 48 öre per timme till montör, som kan leda större installationer, 38 öre till montör, som självständigt arbetat 3 år i facket samt 30 öre till hjälpmontör, som ej kan utföra självständigt arbete, sålunda de i starkströmsmontörfackets riksaftal fastställda lönesatserna för billigare orter (sid. 169). Maskinskötare vid kraftverket aflönas på sätt ofvan angifvits för motsvarande personal vid belysningsverken. Sålunda erhåller nyantagen maskinskötare 90 kr. per månad, hvilken aflöning efter 1, 2, 4 och 6 års tjänst ökas till resp. 100, 110, 120 och 125 kr.

Arbetspersonalen vid de kommunala belysnings- och vattenverk, för hvilka kollektivaftal funnos, beräknades uppgå till 2,222 personer, hvaremot allenast 783 funktionärer förefunnos vid aftalsberörda kommunala spårvägar. Dessas verkstadspersonal aflönas i regel på samma sätt som eljes är brukligt inom den mekaniska verkstadsindustrien (sid. 159 ff.). Enligt det vid Göteborgs spårvägsverkstäder år 1906 träffade aftalet fastställas således för tre grupper där anställda arbetare vissa minimilöner, nämligen för grupp 1 en begynnelsetimlön af 34 öre, hvilken efter 1 års anställning ökas till 37 och efter ytterligare 2 års tjänst till 40 öre, för grupp 2 en begynnelseaflöning af 32 öre per timme, hvilken efter samma grunder ökas till 34 och 36 öre, samt för till grupp 3 hörande nyanställda arbetare en timlön af 30 öre, hvilken efter 2 års anställning höjes till 33 öre.

[1] Vid Stockholms elektricitetsverk berördes af kollektivaftalet allenast eldare och smörjare, men icke maskinisterna, hvilka vid större elektricitetsverk uppgifvas utgöra en högt kvalificerad och väl aflönad kår, stående emellan förvaltningstjänstemännen och de egentliga arbetarna.

Till grupp 1 räknas ett antal yrkesarbetarespecialiteter, hvilka skola hafva fyllt 23 år och innehafva minst 5 års yrkesvana, nämligen smeder, filare, maskinuppsättare, verktygsarbetare, modellsnickare, maskinställare å snickeriverkstad, svarfvare, fräsare, plåtslagare, gjutare, elektriska montörer, målare, glasmästare, murare, sadelmakare m. fl., till grupp 2 järnarbetare, vagnslyftare, timmermän, maskinskötare, eldare m. fl. minst 23 år gamla arbetare med lägst 4 års fackvana samt till grupp 3 släggare, handtlangare, nattvakter, förrådsarbetare, kranskötare m. fl. grofarbetare, fyllda 21 år. Dessa arbetarekategorier skola arbeta på ackord i alla de fall, där sådant är möjligt, och aftalet upprepar de från verkstadsindustriens riksaftal (sid. 160 ff.) bekanta stadgandena om individualackord, gruppackord och premieackord. Hälsingborgsaftalet innehåller lönesatser för några få af nyssnämnda arbetaregrupper, medan Malmöaftalet allenast utlofvar betalning till dylika arbetare i enlighet med i resp. fack gällande löner. Till verkstadspersonalen räknas stundom den med den rullande materielens rengöring i vagnhallen arbetande personalen, vagnsputsare eller -tvättare och vagnsstäderskor, hvilka så godt som uteslutande aflönas med ackord per rengjord vagn. Den förra af dessa båda arbetarekategorier kan dock hafva fast månadslön och äfven eljes i fråga om aflönings- och anställningsförhållanden närma sig den egentliga driftspersonalen, närmast den af spårrensare, växelställare m. fl. bestående linjepersonalen. Denna aflönas i Hälsingborg med en timlön af 28—30 öre, i Malmö och Göteborg med en månadslön, hvilken för nyanställd utgör resp. 85 och 82·50 kr., men därefter successivt höjes till resp. 115 och 107·50 kr., hvilka belopp uppnås efter resp. 15 och 11 års tjänstgöring. Den af förare och konduktörer bestående trafikpersonalen anställes först som extra och befordras därefter i tur och ordning till ordinarie, då fast månadslön erhålles. Extra trafikpersonal har i Malmö först att genomgå intill 3 månaders öfningstid, hvarunder lönen utgör 75 kr. per månad, och erhåller därefter, tills ordinarie anställning vid spårvägarna kan vinnas, 34 öre per timme. I Göteborg utgör aflöningen under hela tiden som extra 33 öre per timme. Begynnelselönen för ordinarie trafikfunktionär utgör i Malmö 90 kr., i Hälsingborg 85 kr. och i Göteborg 90 kr., men stegras i mån af anställningstidens längd genom successivt utgående lönetillägg af 5 kr. till resp. 120, 100 och 120 kr., hvilka slutlöner funktionär uppnår efter resp. 12, 4 och 11 tjänstgöringsår.[1]

Utöfver den kontanta lönen erhåller spårvägspersonal i regel för hvarje särskildt fack lämpliga uniforms- eller andra beklädnads-

[1] Angående arbetsvillkoren för spårvägsmän i kommunal och privat tjänst finnas upplysningar ända från spårvägstrafikens första uppkomst i vårt land i »Svenska spårvägsförbundets tioårsberättelse 1899—1909», utg. af Nils Adler, Stockholm 1909.

persedlar (Del II, sid. 451); fria ytter- och arbetskläder, skopengar m. m. tillkomma jämväl ett flertal renhållningsarbetare. Snickare, smeder m. fl. erhålla, när de själfva hålla sig med verktyg, särskild ersättning för sådana, liksom dagtraktamente, afsedt att betäcka uppstående extra kostnader, plägar utbetalas åt dylika yrkesmän vid arbete utom staden eller eljes på längre afstånd från boningsplatsen. I öfrigt omnämnas särskilda förmåner tämligen sparsamt i kommunalaftalen. Särskildt gäller detta förmånen af fri bostad, hvilken de kommunala arbetsgifvarna i likhet med de privata synas sträfva efter att aflösa. Stockholmsaftalet stadgar visserligen, att såsom ersättning för de naturaförmåner — fri bostad (ett rum och kök), fritt bränsle (2 famnar barrved och 1 famn björkved om året) samt planteringsland — hvilka tillkomma vissa af vattenledningsverkets arbetare, skola från deras aflöning allt efter bostadens beskaffenhet afdragas lägst 15 och högst 25 kr. i månaden, men tillägger, att ifrågavarande arbetare äro oförhindrade att själfva anskaffa bostad, i hvilket fall de ej behöfva vidkännas nämnda afdrag. Aftalet för Malmö stads renhållningsverk går ännu ett steg längre, då det föreskrifver, att med arbetare, som bebo verkets bostäder, skola träffas hyreskontrakt med en månads uppsägningstid.

Som af sistnämnda stadgande framgår, behöfver ett aflösande af bostadsförmånen i dess gamla form, hvilken särskildt vid konfliktfällen visat sig kunna gifva upphof till förvecklingar, genom ett bestämdt kontraktsförhållande, icke innebära något ställningstagande i frågan, i hvad mån kommunerna böra på billiga villkor bereda bostäder åt sina tjänstemän och arbetare. En dylik bostadspolitik kan nämligen ingå som ett betydelsefullt led i den visserligen något famlande sträfvan, som i aftalen röjes, att genom att bereda åtminstone den för driftsverkens ostörda funktionerande nödvändiga personalen särskilda förmåner på ett säkrare sätt än genom ett i aftalet inryckt strejkförbud (Del I, sid. 116) kan ske, trygga samhället mot de faror och olägenheter, som kunna åtfölja en arbetsinställelse i dessa verk. I här afhandlade aftal tillämpas, som af det förut sagda torde framgå, en dylik politik mest målmedvetet beträffande spårvägspersonalen, hvarvid exempel troligen hämtats från statens kommunikationsverk, men den har jämväl å åtskilliga orter bragts i tillämpning i fråga om belysnings-, vattenlednings- och renhållningsverkens fasta driftsarbetarestam. Som af det föregående torde framgått, plägar dylik stamarbetare i början någon tid få tjänstgöra som extra och uppflyttas först, sedan han därtill befunnits lämplig och i mån af ledighet till fast eller ordinarie, hvarigenom ernås tryggare arbets- och anställningsförhållanden, såsom säkerhet för oafbruten sysselsättning året om, viss tids semester med full aflöning, rätt att åtnjuta $^1/_2$—1 månads uppsägningstid, trygghet mot afskedande annat än på grund af resp.

styrelses beslut o. s. v. Med dylik anställning följer jämväl i regel fast månadslön med ålderstillägg, rätt att behålla denna lön åtminstone under kortare sjukdom samt i vissa fall pension efter längre tids anställning i stadens tjänst. Vid här omhandlade tidpunkt förefanns dock ordnad pensionering af kommunens fast anställda arbetare allenast i Malmö och Göteborg, hvarest de fasta kommunalarbetarna i aftalen tillerkänts rättsanspråk på erhållande af en efter deras lönevillkor afpassad pension, medan i öfriga städer stadsfullmäktige plägade bevilja ålderdoms- och någon gång äfven änkeunderstöd efter pröfning i hvarje särskildt fall.[1]

Man torde dock icke böra öfverskatta ofvan berörda ansatser till en verklig kommunal arbetsgifvarepolitik. Där angifna medel och metoder att genom beredande af tryggad utkomst och ålderdomsförsörjning knyta vid sig en fast arbetarestam innebära knappast annat än en utveckling af samma grundsatser, hvilka sedan länge tillämpats af privata industriföretag inom olika branscher; dock synes privatindustriens arbetare ingenstädes kunna göra gällande rättsanspråk på pensionering genom resp. företags medel. Och hvad arbetstid och arbetslön beträffar, hafva, som i det föregående framhållits, de svenska städerna så godt som undantagslöst accepterat inom resp. yrken gällande arbetspris, vare sig dessa voro bestämda genom aftal eller icke. Som ett allmänt omdöme om de kommunala arbetsgifvarna torde kunna sägas, att de vid sitt uppträdande på arbetsmarknaden och i förhållande till sina arbetare öfverensstämma med de privata företagarna i flera punkter, än de skilja sig från dem. En god belysning häraf ger också det förhållandet, att vid här angifna tidpunkt kommunalarbetarna ansågo det af mindre betydelse att bilda en egen organisation för bevakande af sina intressen som sådana, än att yrkesvis genom anslutning till olika förhanden varande fackförbund, såsom Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet, Svenska järn- och metallarbetareförbundet, Svenska träarbetareförbundet, Svenska maskinist- och eldareförbundet, bevaka sina särskilda yrkesintressen.[2]

Efter denna öfversikt öfver de egentliga kommunalarbetarnas arbetstids- och aflöningsförhållanden må undersökas, hvad kollektivaftalen upplysa angående arbetsförhållandena för den personal, som sysselsättes af de *kommunala entreprenörerna* i vidaste bemärkelse, d. v. s. de enskilda personer eller bolag, som antingen åtaga sig

[1] Frågan befann sig dock under utredning, dels i enskilda större städer, dels i en af landets flesta mindre och medelstora städer år 1907 tillsatt pensionskommitte. Frågans läge har under de senare åren knappast förändrats.

[2] I januari 1910 konstituerades dock Svenska kommunalarbetareförbundet såsom en gemensam organisation af arbetare af olika slag, anställda hos svenska städer och köpingar. Man torde häri se en återverkan af, att under de senare åren allt mera börjat framträda en verklig kommunal arbetsgifvarepolitik, hvilken arbetar med väsentligt andra metoder än den privata (jfr ofvan sid. 250, not 1).

utförande af mera tillfälliga arbeten för kommuners räkning eller också mera stadigvararande utföra sådana, särskildt genom att besörja driften af kommunalindustriella företag af olika slag, såsom belysnings- och vattenverk, spårvägar m. m.[1]

Såsom ofvan framhållits, är det mycket vanligt, att kommunerna utlämna på entreprenad arbeten af olika slag, sålunda inom byggnadsbranschen framför allt husbyggnader, men jämväl schaktnings-, stensättnings- och andra gatuarbeten.

Den form för utlämnande af arbeten, som benämnes entreprenadsystem, afser att ernå gynnsammast möjliga villkor genom att framkalla täflan mellan ett större antal spekulanter. Det ligger i detta systems natur lätt en tendens till tryck på de villkor, under hvilka arbetet utföres. Vinsten för den företagare, åt hvilken, i regel såsom den minstbjudande, uppdragits utförandet af ett arbete, växer tydligen, i ju högre grad det lyckas honom att nedbringa arbetets självkostnader, däribland arbetslönen. Mångenstädes i utlandet har man därför aktat för nödigt att motverka ifrågavarande tendens genom att i entreprenadkontrakten för offentliga arbeten inrycka en hel rad af föreskrifter, afsedda att förebygga entreprenadsystemets försämrande inverkan på arbetsvillkoren. Sålunda är det i England mycket vanligt, att genom entreprenadkontraktet förplikta vederbörande företagare att iakttaga inom resp. arbetarefack gällande arbetstid och arbetslön, och i Frankrike samt vissa engelska kolonier och nordamerikanska stater har man gått ännu ett steg längre, i det man fastställt arbetstaxor för arbetare, hvilka indirekt sysselsättas i det allmännas tjänst. I Tyskland har man vaktat sig för att genom en positiv lönepolitik af sistnämnda slag möjligen utöfva tryck på arbetsmarknaden, men äfven där hafva framträdt sträfvanden, låt vara mera trefvande och mindre systematiska, att vid utlämnande af arbeten på entreprenad garantera arbetarna viss minimilön. Särskildt i detta land motväga dock kraftiga arbetareorganisationer och talrika kollektivaftal entreprenadsystemets lönenedtryckande tendens.[2]

Sistnämnda båda faktorer göra sig som bekant kraftigt gällande jämväl i Sverige, och detta torde vara anledningen till, att entreprenadsystemet i vårt land, åtminstone enligt hvad en granskning af ett antal använda kontrakt gifver vid handen, hittills betraktats

---

[1] I den af Board of Trade verkställda utredningen om löne- och arbetsförhållanden vid allmänna arbeten i Storbritannien och Irland (jfr sid. 29, not 1) medtages äfven personalen vid privata gas-, elektricitets- och vattenverk samt spårvägar. Earnings and Hours Enquiry IV. Public Utility Services (Roads and Sanitation, Gas, Electricity, Water, Tramways and Omnibuses) in 1906. (Cd. 5196). London 1910.

[2] Se vidare »Die Regelung des Arbeitsverhältnisses bei Vergebung Öffentlicher Arbeiten». Bearbeitet im Kais. Statistischen Amt, Abteilung für Arbeiterstatistik. Beiträge zur Arbeiterstatistik n:r 6. Berlin 1907.

och behandlats allenast ur finansiell, icke ur socialpolitisk synpunkt, och höjda reformkraf hafva förnämligast åsyftat ett ordnande af entreprenad- och leveransväsendet i den riktning, att auktionsförfarandet skulle inskränkas och andra omständigheter än priset tillåtas inverka på antagandet af ett anbud, hvarigenom åt beställarna skulle beredas trygghet för erhållande af goda varor och välgjordt arbete samt åt näringsidkare och entreprenörer skydd skapas mot en allt sundt näringslif mördande konkurrens.[1]

Det finnes ingen anledning antaga, att entreprenörerna inom byggnadsfacken i vårt land skulle kunna underlåta att följa ortsprislistorna för resp. fack, hvilka, som ofvan påpekats, ofta äro normgifvande t. o. m. när det allmänna direkt uppträder som arbetsgifvare. Särskilda kollektivaftal mellan kommunala byggnadsentreprenörer och deras arbetare synas endast förekomma beträffande gatuarbeten, inom hvilken bransch ett aftal föreligger från Stockholm och ett från Malmö. Det förra utgör allenast en knapphändig prislista för stensättningsarbeten, och vid sådana betalas yrkeskunnig stenstötare, när han ej arbetar på ackord, med 60 öre per timme. Malmöaftalet fastställer, att arbetstiden vid betong-, asfalt- och stensättningsarbeten skall vara 10 timmar per dag under månaderna mars—oktober, under öfriga månader 8 timmar; lördagar afslutas dock året om arbetet kl. 4 e. m. efter 8 timmars arbete. Öfvertidsarbete betalas med 25—100 % lönetillägg. Ackordsarbete skall användas i alla de fall, där så anses lämpligt, och i aftalet prissättes schaktning, planering, grusning, makadamspridning och betonggjutning per kvadrat- eller kubikmeter. Stensättning och stenstötning betalas efter den förut omnämnda »stadens ackordsprislista». Utföres sistnämnda arbete på tid, är timlönen 43 öre. Asfaltarbeten synas däremot uteslutande utföras med tidlön. Asfaltkokare erhålla 2 öre högre timlön än vanlig grofarbetare med skyldighet att, då så fordras, göra tvänne kok om 11 à 12 block på 10 timmar, då ej väderleken lägger hinder i vägen. Asfaltläggare betalas med 50 öre och efterrifvare med 48 öre per timme, hvarjämte till de förra komma flitpengar af 3—6 öre per kvadratmeter asfalt af olika tjocklek.

Ett annat arbete, hvilket, som ofvan nämnts, en kommun ej sällan utlämnar på entreprenad, är renhållningen af gator och gårdar, inklusive bortforslingen af sopor och annat afskräde. Detta arbete utföra renhållningsentreprenörfirmorna, och för arbetare hos sådana föreligga aftal från Stockholm och Kristianstad. Enligt

[1] Se särskildt Svenska teknologföreningens skrifvelse till Kungl. Maj:t den 1 juni 1909 (Teknisk tidskrift 1909 n:r 28), hvilken visserligen förnämligast afser statsverkets entreprenad- och upphandlingsväsende. Af socialpolitisk betydelse är särskildt den där andragna synpunkten, att från pröfning böra uteslutas anbud från yrkesidkare, som icke gjort sig kända för ett tillfredsställande uppfyllande af sina förpliktelser gent emot sina arbetare.

det förra (Del II, sid. 429 ff.), hvars bestämmelser i mycket öfverensstämma med de för stadens egna renhållningsarbetare gällande, utgör den dagliga arbetstiden söckendagar 10 timmar (sopare 9 timmar sommartid), sön- och helgdagar 6 timmar. Aflöningen utgör per månad för sopare och renhållningskuskar 105 kr., för fullt arbetsföra dagsopare 90 kr. och för mindre arbetsföra 80 kr.; några ålderstillägg af den art, som tillkomma deras kommunalanställda yrkeskamrater, omnämnas däremot ej. Enligt Kristianstadsaftalet aflönas kusk och hjälpkarl, som hämtar 4 lass per dag, med 21 kr. per vecka hvardera. För stallvakt åtnjutes särskild ersättning med 2 kr. per dag.

Äfven för de egentliga kommunala driftsverken äro entreprenörerna af stor betydelse. Som ofvan nämnts, utföras i regel genom privata firmor samtliga de installationsarbeten i enskilda hus, hvilka tillhöra vatten-, gas- eller elektricitetsverkens verksamhetsområde. Aflöningsförhållandena för af dylika entreprenörfirmor sysselsatta montörer, rörarbetare m. fl. hafva redan behandlats i det föregående (sid. 167 ff., 235 ff.).

Å vissa platser utföras icke allenast särskilda inom driftsverkens verksamhetssfär fallande arbeten af enskilda firmor och bolag, utan besörja sådana hela driften af dylika samhällsviktiga industri- och kommunikationsföretag, hvilka i regel befinna sig i deras ägo.

För gasverk i enskild drift föreligga tvänne aftal, det ena från Karlskrona, det andra från Limhamn. Arbetsförhållandena vid dessa synas i allt väsentligt öfverensstämma med dem vid de kommunala gasverken rådande. Arbetstiden är sålunda 10 timmar per dag med undantag för retortarbetare, hvilka arbeta på 8 timmars omväxlande dag- och nattskift; »när mindre än två ugnar äro i verksamhet», gäller dock för dem 10-timmmarsskift enligt Limhamnsaftalet. Enligt samma aftal gifves som ersättning för söndagsarbete 7 fridagar om sommaren med bibehållen aflöning. Hvad aflöningen beträffar, betalas enligt Karlskronaaftalet lykttändare efter antalet skötta lyktor; af ackordet skall en sjundedel innestå till belysningsterminens slut, och detta belopp förverkas, om arbetaren afskedas för försumlighet eller onykterhet. Här möter för första gången en tillämpning af décomptesystemet, hvilket under de följande åren fått så stor betydelse jämväl för de egentliga kommunalarbetarna.[1] Samma aftal

[1] Enligt bestämmelserna i de ofvan (sid. 250, not 1) omnämnda s. k. personliga kontrakten innehålles af driftsarbetares lön 0·50—3 kr. per vecka, intill dess ett större belopp innestår, som för vissa högre aflönade arbetare kan uppgå ända till 300 kr.; denna summa, på hvilken 5—10 % ränta betalas, förverkas af arbetare, som deltager i strejk, öppen eller maskerad, eller på grund af blockad eller bojkott vägrar att utföra arbete och på grund däraf afskedas. Jämväl beträffande icke driftsarbetare, såsom byggnadsarbetare m. fl., kan ett slags décomptesystem tillämpas därigenom, att arbetsvägrande arbetare betages rätten till innestående ackordsöfverskott. Jfr i öfrigt »De svenska städernas kollektivaftal» etc., sid. 37 ff.

känner äfven gastillverkning på ackord, men eljes omtalas i aftalen endast tidlöner, hvilka för grofarbetare, rörläggare o. d. utgå med 30—38 öre per timme, för retortarbetare med 90—110 kr. per månad. Karlskronaaftalet utlofvar till reparatörer, kolkörare m. fl. månadsaflönade arbetare två ålderstillägg à 5 kr. per månad efter resp. 3 och 6 års väl vitsordad tjänst; Limhamnsaftalet föreskrifver 15 % löneförhöjning och befrielse från utearbete för retorteldarna, då vid två ugnar mer än 10 retorter äro i drift. De båda aftalen känna äfven naturaförmåner, i det månadsaflönade arbetare tillerkännas rätt att erhålla 14—50 hl. af verket tillverkad koks per år.

För något enskildt elektriskt belysningsverk föreligger ej aftal, men väl för en privat kraftstation, hvilken lämnar elektrisk energi till industrien i Alby (Västernorrlands län, jfr sid. 209). Maskinskötare, hvilken gör 7 skift à 8 timmar per vecka, betalas, sedan han efter 2 månaders pröfvotid erhållit fast anställning, med 115 kr. per månad, hvilken lön årligen höjes med 5 kr., intill dess slutlönen 125 kr. uppnås. Dessutom erhålles fri bostad eller i hyresbidrag 10 kr. per månad till gift, 5 kr. till ogift arbetare.

Af spårvägsföretagen befunno sig däremot de största i enskild hand, hvilket belyses däraf, att af de aftalsberörda 2,006 spårvägsfunktionärerna endast 783 hade kommunen, men 1,223 bolag som arbetsgifvare.[1]

Arbetstiden för den privatanställda spårvägspersonalen är ungefär densamma som för den direkt i kommunens tjänst anställda, sålunda 10 timmar per dag för banbyggnads-, verkstads- och linjepersonal, 8½—9 timmar i medeltal per dag för trafikpersonal samt tämligen obestämd, till natten förlagd arbetstid för rengöringspersonal.

För personal med regelmässigt söndagsarbete gifves ett motsvarande antal fridagar, och trafikpersonal — enligt Stockholmsaftalen jämväl annan ordinarie personal, som varit anställd minst ett år — erhåller dessutom 6—7 dagars semester under sommaren. Vid öfvertidsarbete gifves 25—50 % tillägg till ordinarie lön. Aflöningen sker ofta i form af ackord vid vagnsputsning, vagnsstädning och verkstadsarbete men eljes som tidlön. Denna utgår som timlön för verkstadsarbetare, af hvilka i Stockholm yrkesarbetare betalas med 45—50 öre, grofarbetare med 37½—42½ öre, för banbyggare och reparatörer,

[1] Spårvägarna i Norrköping, för hvilka år 1906 ett elektromekaniskt industribolag träffade aftal, äro dock numera ett kommunalt företag. — Beträffande Stockholm gälla uppgifterna i texten allenast Stockholms nya spårvägs A.-B., hvilket besörjer trafiken inom Stockholms norra stadsdeler. Stockholms södra spårvägs A.-B., i hvilket sedan år 1908 halfva aktiekapitalet äges af Stockholms stad, träffade först i nov. 1908 kollektivaftal med sin trafik-, banbyggnads- och verkstadspersonal, uppgående till sammanlagdt cirka 320 personer. Detta aftal, som skulle gälla ¹₁ 1909—¹₁ 1912 och hvars löneförmåner öfverensstämde med de i Stockholms nya spårvägs A.-B:s aftal af år 1907 fastställda, ersattes efter 1909 års storstrejk med s. k. personliga kontrakt. Någon nedsättning i personalens aflöning skedde dock ej genom sistnämnda förändring, men infördes i samband härmed décomptesystem.

hvilka å samma plats betalas med 45—50 öre samt för vagnsstäderskor vid dagarbete, då aflöningen är 30 öre. Med daglön betalas i Stockholm extra trafikpersonal, nämligen 3·60 kr. under hvardagar och 4·25 kr. under sön- och helgdagar, hvilka lönesatser under andra tjänsteåret höjas till resp. 3·75 och 4·50 kr. Öfrig personal är månadsaflönad. För linjepersonal är i Stockholm begynnelsemånadslönen 105 kr., hvilken successivt ökas, tills den efter 8 års tjänst utgör 125 kr.; för ordinarie trafikpersonal är här begynnelselönen 110 kr. och slutlönen 145 kr., hvilken uppnås efter 10 års anställning. I Uppsala och Norrköping utgöra personalens månadslöner 80—95 kr., men slutlönen uppnås här redan efter 2 å 3 års anställning, hvarför inga egentliga ålderstillägg å dessa platser utgå. Beklädnadspersedlar utlämnas efter i hufvudsak samma grunder till de privatanställda, som till de kommunala spårvägsfunktionärerna. Bland särskilda förmåner må nämnas, att i Stockholm arbetsgifvaren erlade hälften af arbetarnas skatt.[1]

Sedan sålunda blifvit omförmäldt, hvad kollektivaftalen innehålla angående löne- och arbetsförhållandena för de arbetare, hvilka direkt eller indirekt sysselsättas i kommunernas förvaltning, må lämnas några ur samma källa hämtade upplysningar rörande de personer, hvilka kommunerna sysselsätta hufvudsakligen för att *bereda arbete*, mindre emedan ifrågavarande arbetares biträde är för kommunala förvaltningsändamål erforderligt. Kommunernas omsorg om dessa personer härflyter närmast ur den desamma enligt gällande fattigvårdslagstiftning påhvilande skyldighet att taga befattning med alla slags nödlidande. De personer, hvilka sålunda understödjas genom beredande af arbetstillfällen, tillhöra tvänne skilda kategorier.

Till den ena kunna föras de halfinvalider, d. v. s. personer med genom ålder, lyte, sjukdom e. d. nedsatt arbetsförmåga, hvilka hafva synnerligen svårt att bestå i kampen på den privata arbetsmarknaden, och hvilka därför af kommunerna i afsevärd utsträckning tilldelas vissa lättare arbeten i deras tjänst. Som ofvan anmärkts, är det särskildt med gatsopning o. d. renhållningsarbeten sådana personer sysselsättas, och aftalen innehålla ofta stadganden om, huru mycket deras aflöning skall understiga den för fullgoda arbetare gällande. Sålunda aflönas enligt Hälsingborgs kommunalarbetareaftal »vuxna tjänstedugliga arbetare» med 30 öre per timme, medan för

[1] Enligt de efter 1909 års stora arbetsinställelse vid Stockholms nya spårvägs A.-B. gällande s. k. personliga kontrakten åtnjutes ej längre denna förmån. Vidare hafva fridagarna inskränkts, décomptesystem införts samt vissa förändringar vidtagits i aflöningsförhållandena; sålunda är begynnelselönen för ordinarie trafikpersonal visserligen fortfarande 110 kr. per månad, men ålderstilläggen äro numera tre i st. f. fyra och slutlönen, som uppnås efter 9 år, 135 kr.

»äldre, med gaturenhållning o. d. sysselsatta personer» timpenningen endast utgår med 22½ öre.

I samband med landets under det senaste halfseklet allt raskare fortgående industrialisering hafva emellertid svenska städer och industrisamhällen ställts inför ett vida svårare problem, nämligen i hvad mån en kommun kan och bör gifva sysselsättning åt den del af dess arbetarebefolkning, som under industriens mellansäsonger eller depressionstider råkat i ofrivilligt arbetslöshet. Då officiella publikationer föreligga, hvilka utförligt behandla kommunala åtgärder i anledning af dylik arbetslöshet,[1] må här endast ur dessa anföras några synpunkter till belysning af hvad kollektivaftalen innehålla i ämnet.

Lämpligaste sätt att med minsta förlust för kommunen och till största nytta för de arbetslösa bereda arbetstillfällen torde vara att anordna s. k. extra arbeten, d. v. s. gatureglering, planeringsarbeten, kajbyggnader o. d., hvilka i alla händelser skola utföras, om också ej just vid förevarande tidpunkt. Dylikt arbete är obestridligen samhällsnyttigt och af sitt eget värde motiveradt, hvarföre det i regel ansetts böra aflönas med gängse pris inom resp. bransch. Detta synes jämväl vara aftalens mening, något som särskildt framgår af Halmstadsaftalets stadgande, att vinterarbete skall beredas så många arbetare som möjligt, utan att för denna händelse någon reduktion medgifves af de öfverenskomna arbetsprisen.

Då det emellertid af åtskilliga skäl kan möta svårigheter att i nödig utsträckning bereda dylika extra arbeten, äro åtskilliga kommuner, där arbetslöshet bland grofarbetare i större utsträckning förekommer, hänvisade att anordna egentliga s. k. nödhjälpsarbeten. Som sådant har särskildt kommit till användning makadamslagning för hand. Då detta arbete med vida mindre kostnad och tidsutdräkt kan utföras medelst maskin och arbetarna sålunda icke böra förledas att längre än nödigt kvarstanna vid dylik i viss mån improduktiv sysselsättning, äro arbetsvillkoren härvid i allmänhet sämre än vid vanligt grofarbete. Sålunda undantaga kommunalarbetareaftalen i trenne städer uttryckligen makadamslagning från arbeten, för hvilka de garantera tidlönen vid ackordsarbete. Landskronaaftalet sätter ackordspriset för makadamskärfning till 35 öre per hl., då arbetet utföres på arbetsgifvarens begäran, men till endast 25 öre, då sådant utföres på framställning af arbetarna. Hudiksvallsaftalet innehåller en allmän föreskrift om, att vid s. k. nödhjälpsarbeten, som eventuellt anordnas under månaderna december—mars, och hvilka eljes ej skulle kommit till stånd, timpenningen bestämmes särskildt för hvarje arbete, oberoende af de arbetspris aftalet fastställer för arbete under normala förhållanden.

[1] Arbetsstatistik A:6, Promemoria angående arbetslösheten i Sverige hösten 1908 och kommunala åtgärder i anledning af arbetslöshet (1908) samt H:1, Arbetslösheten i Sverige under vintern 1908—1909 (1910).

XVIII. Handel och varulager.

Af den personal, hvilken i annan egenskap än som företagsledare har sysselsättning inom handelsverksamheten, beröras af kollektivaftal blott vissa skarpt begränsade klasser. Så godt som oberörd af dylika aftal står sålunda den stora grupp, hvilken kan sammanfattas under beteckningen handelsbiträden, och som består af kontorschefer, kamrerare, kassörer, bokförare, korrespondenter och öfriga kontorister, vidare handelsresande samt slutligen hela den som biträden i butiker sysselsatta personalen. Bland dessa personer hafva hittills knappast förefunnits organisationer af den fasthet och betydenhet, att desamma kunnat träffa och upprätthålla kollektivaftal,[1] och vidare kunna dessa handelsbiträden, för hvilkas sysselsättning rent individuella egenskaper merendels äro af större betydelse än kroppskrafter, blott med svårighet uppdelas i grupper och klasser, hvilkas arbets- och löneförhållanden lämpa sig för kollektiv reglering. Butikspersonal — mejeributiksföreståndersko och landthandelsbiträden — omnämnas visserligen i två af de kollektivaftal, som insamlats från handelsverksamheten. Deras arbets- och lönevillkor regleras dock här blott i förbigående och i samband med motsvarande förhållanden för den klass af näringsgrenens personal, med hvilken kollektivaftalen så godt som uteslutande syssla, nämligen branschens egentliga kroppsarbetare, handelsarbetare och varuutkörare, under hvilken benämning kunna sammanfattas samtliga de personer, som under namn af boddrängar, månadskarlar, magasinsarbetare, gårdskarlar, kuskar, utkörare o. d. besörja med handelsverksamheten förbundna grof- och transportarbeten. Ifrågavarande arbetare tillhöra till öfvervägande del Svenska grof- och fabriksarbetareförbundet eller Svenska transportarbetareförbundet, men under namn af Svenska varuutkörare- och handelsarbetareförbundet har bland dem bildats en egen organisation, som dock hittills icke vunnit stor utbredning utom Skåne, i hvilken provins medlemmarna däremot synas vara ganska talrika. Afdelningar af dessa tre förbund eller lokala fackföreningar å ena sidan samt handelsarbetsgifvareföreningar eller enskilda firmor å den andra stodo vid 1908 års ingång som kontrahenter till 73 aftal, berörande

[1] I nov. 1910 utfärdade Sveriges kontoristförening inbjudan till alla kända föreningar af handelsbiträden af olika slag att bilda ett gemensamt riksförbund. Förberedande sammanträde hölls i februari 1911, hvarvid kommitterade utsågos för uppgörande af förslag till stadgar m. m. Af uttalanden vid detta sammanträde framgick, att i planen för det afsedda riksförbundet icke skulle ingå träffande af kollektivaftal rörande löneförhållanden. — Angående kontoristernas löne- och arbetsförhållanden må hänvisas till bl. a. Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik 1908, sid. 595 ff.

546 arbetsgifvare och 3,185 arbetare, bosatta i 19 städer eller andra handelsplatser i södra och mellersta delen af riket.

Af det föregående torde framgått, i huru hög grad löne- och arbetsförhållandena för industriarbetare växla inom olika näringsgrenar, och motsvarande förhållande gör sig, om än i mindre grad, märkbart beträffande arbetarna inom handelsverksamhetens olika branscher. Det torde därför blifva mest öfverskådligt att hvar för sig betrakta de olika hufvudgrupper af handelsarbetare och varuutkörare, hvilka kunna utskiljas med ledning af aftalens uppgifter.

Såsom en första grupp må då tagas personalen i *mejerier och mjölkförsäljningsaffärer*. Mejerirörelsen är visserligen, särdeles när densamma utöfvas skild från jordbruk, att anse som ett industriellt yrke, men hafva från densamma inkomna aftal här förts under handelsverksamhet, enär desamma blott till mindre del beröra den personal, som sysslar med varornas produktion, och hufvudsakligen afse de med distribution af mjölk och mejeriprodukter sysselsatta arbetarna. För ifrågavarande handtering föreligga kollektivaftal från Stockholm, Eskilstuna, Malmö, Eslöf och Göteborg.

Arbetstiden för manliga och kvinnliga mejeriarbetare utgör enligt de aftal, som beröra sådana, 10 timmar per dag, hvilka arbetsgifvaren äger uttaga mellan kl. 6 f. m. och 8 e. m. För utkörare och kuskar tillkommer hästskötsel och stalltjänst, hvarigenom deras arbetstid i allmänhet blir längre; dock föreskrifves i ett aftal, att för stall med öfver 5 hästar skall hållas särskild fodermarsk. Ej sällan lämnas arbetstiden i aftalen tämligen oreglerad, såsom då Malmöaftalet allenast stadgar, att flaskmjölksutkörare skall köra ut kl. 6 eller ½ 7 f. m. och kärlmjölksutkörare, så snart mjölken erhålles. En konkret bild af distributörernas arbetstid ger Eslöfsaftalet, som bestämmer ordinarie arbetstiden för kusk till 8 timmar per dag äfven sön- och helgdag, förlagda mellan kl. 6 f. m. och 2 e. m; efter detta klockslag är han dock skyldig att i tur och ordning fodra hästarna, sopa gård och gata samt på kvällen utföra körslor intill 2 timmar, allt utan särskild ersättning.

Då mjölkutkörarnas arbetstid sålunda ofta är tämligen obestämd, följer häraf, att särskilda bestämmelser om öfvertidsarbete ofta saknas i aftalen. Stockholmsaftalet innehåller dock tämligen utförliga sådana, i hvilka stadgas, att för öfvertidsarbete å hvardagar mellan kl. 5 f. m. och 6 e. m. gifves motsvarande ledighet följande vecka, medan för kvälls- och nattarbete erhålles 50 % lönetillägg; vid arbete på söndag betalas 3 kr. för arbete under tiden kl. 5—11·30 f. m., hvilken ersättning höjes till 4 kr., om arbetet utsträckes till kl. 2, och till 5 kr., om arbetet fortgår äfven efter sistnämnda tidpunkt.

Såsom ersättning för förlorad söndagshvila m. m. åtnjuta mjölkdistributörerna i regel vissa fridagar utan löneafdrag. Stockholmsaftalet sätter dessa till 15, hvaraf 7 skola gifvas i följd under tiden maj—september. En liknande semester omnämnes i ytterligare fyra aftal.

Aflöningen för manlig mejeriarbetare utgör i Stockholm 90—105 kr. per månad, i Eslöf 19—20 och i Göteborg 20 kr. per vecka. Kvinnliga mejeriarbetare, hvilka ofta arbeta som flask- och kärlsköljerskor, betalas i Malmö med 11—12, i Göteborg med 13—14 kr. per vecka. Mjölkutkörare aflönas å några platser, såsom Stockholm och Eslöf, med samma lön som mejeriarbetare, sålunda 80—105 kr. per månad, men ofta betalas de på samma sätt, som ofvan (sid. 71, 92) omnämnts beträffande bröd- och ölutkörare, eller genom provisionssystem. I Malmö erhåller sålunda mjölkdistributör 19 kr. per vecka, hvartill för kärlmjölksutkörare kommer 0·5 % af försäljningssumman för smör och sötmjölk samt 1·5 % för grädde, skum- och kärnmjölk; flaskmjölksutkörare erhåller 0·4 öre per liter, men är skyldig ansvara för glaset. Ett mjölkförsäljningsbolag i Göteborg aflönar sina distributörer endast med provision enligt följande grunder: 2 öre per helflaska och 1½ öre per halfflaska (0·4 l.) af all mjölk samt 3 öre per liter grädde, allt med afdrag för förstörda tomglas efter inköpspris; vidare 1 öre för hvarje till kontoret inkasserad krona samt slutligen, därest distributionen af pasteuriserad mjölk under ett halft år öfverstigit 400,000 liter, 5 kr. för hvarje öfverstigande 1,000 liter att lika fördelas mellan samtliga under nämnda tid i tjänst varande distributörer. Samma aftal fastställer jämväl löneförmånerna för föreståndarskorna i bolagets mejeributiker. Föreståndarska erhåller en begynnelselön af 30 kr. per månad, hvilken i mån af visad duglighet höjes till 35 och 40 kr., hvarjämte erhålles »fria mejeriprodukter för eget behof under vistandet i butiken».

Dessa äro de enda naturaförmåner, som omnämnas i aftalen, om man bortser från, att mjölkutkörarna ofta erhålla mössor, regnrockar, förskinn m. fl. arbetskläder.

Liksom mjölkutkörarnas arbetsförhållanden sålunda tämligen nära öfverensstämma med ölutkörarnas, finnes stor likhet i arbete mellan bryggeriernas med tappning och sköljning af buteljer m. m. sysselsatta arbeterskor (sid. 91) samt de hos *vinhandelsfirmor* anställda kvinnliga arbetarna. Detta har fått sitt uttryck däri, att Svenska bryggeriarbetareförbundet står som kontrahent till det ena af de båda aftal, som föreligga från denna bransch, nämligen ett afseende Stockholm och ett annat Malmö.

Arbetstiden utgör enligt båda aftalen 10 timmar per dag, hvilka i Stockholm skola förläggas mellan kl. 8 f. m. och 8 e. m., i

Malmö mellan kl. 6 f. m. och 8 e. m. För öfvertidsarbete utgår särskild ersättning utöfver den ordinarie lönen, hvilken beräknas som veckolön. Denna utgör i Stockholm och Malmö för nyantagna arbeterskor resp. 11 och 15 kr., men höjes efter några månaders vana till resp. 12 och 16—17·50 kr.

Förutom dessa kvinnor omnämner Stockholmsaftalet äfven manliga vinhandelsarbetare. Dylika arbetare med minst 6 månaders vana vid förekommande arbeten betalas med en månadslön af 95 kr., hvilken efter några års anställning höjes till 100 och 105 kr. Sysselsättes han som utkörare, erhålles minst 5 kr. mera per månad, hvarjämte han utrustas med handskar, förskinn, regnrock och sydväst, medan innearbetare allenast erhåller vaxduksförkläde.

Af öfriga handelsbranscher är *spannmålshandeln* ganska talrikt företrädd genom aftal, flertalet afseende skånska städer, tvänne dock Norrköping och ett en plats på Örebro läns landsbygd.

Arbetstiden utgör enligt ett Malmöaftal, som väsentligen synes beröra mera tillfälligt anställd loss- och lastningspersonal, 8½ timmar per dag, men växlar enligt öfriga aftal mellan 10 och 11 timmar per dag samt 58 och 66 timmar per vecka. Enligt ett aftal är arbetstiden vid loss- och lastningsarbete 1 timme kortare än vid vanligt lättare magasinsarbete, och tvänne omtala ett slags säsong inom yrket, i det de föreskrifva, att arbetstiden under tiden april—oktober skall utgöra 11 timmar per dag, medan den under årets öfriga månader nedsättes till 10 à 9 timmar. Arbetet börjar i regel kl. 6 eller 7 f. m. och pågår till samma tid e. m., afbrutet af 1½—2 timmars måltidsraster. Kuskar hafva dessutom hästskötsel under sin fritid, hvarjämte såsom en egendomlighet för branschen tillkommer, att den på riorna sysselsatta personalen har regelbundet nattsamt sön- och helgdagsarbete. För annan personal gifves däremot för arbete å andra tider än de ordinarie öfvertidsersättning efter vanliga grunder.

Arbetslönen utgår i form af ackord vid lossning och lastning af spannmål, hvarvid till det med dessa arbeten sysselsatta laget betalning i regel sker per säck. Eljes är tidlönen enarådande aflöningsform, men beräknas densamma på skilda sätt å olika orter. Sålunda aflöna Norrköpings spannmålsfirmor sina magasinsarbetare och kuskar med 18·50—20·50 kr. per vecka. I Malmö betalas ordinarie personal i dessa fack med 21—22 kr. per vecka, medan extra arbetare erhålla 4 kr. per dag. I öfriga skånska städer och orter utgår lönen till spannmålsgrossörernas arbetare i form af timlön, hvilken uppgår till 30—36½ öre i städerna samt 28 öre på landsbygden.

Nu nämnda löner äro bestämda under förutsättning, att »förutvarande förmåner och villkor» bortfalla. Naturaaflöning kvarstår å de aftalsberörda orterna i nämnvärd omfattning allenast vid en kvarn på Örebro läns landsbygd, hvars körkarlar och magasinsarbetare erhålla 53—58 kr. per månad samt fria husrum, vedbrand, trädgårdsland och sättland till 1 tunna potatis.

En annan grosshandelsbransch, hvarifrån ett något större antal kollektivaftal föreligga, är *stenkolshandeln*. Aftal mellan kolfirmorna samt deras kolgårdsarbetare och kolutkörare föreligga nämligen från Stockholm, Norrköping, Malmö, Lund, Landskrona, Hälsingborg och Göteborg.

Arbetstiden i facket växlar mellan 9½ och 10 timmar per dag samt mellan 57 och 60 timmar per vecka. I Stockholm, Malmö och Landskrona är arbetstiden icke densamma under olika delar af året. I den förstnämnda staden utgör nettoarbetstiden nämligen 9½ timmar per dag under tiden april—augusti, men 10½ timmar under tiden september—mars, då bränslebehofvet är störst, medan i de båda skånska städerna de dagliga arbetstimmarna under sommaren, då skeppningen pågår, utgöra 10 mot allenast 8½ under månaderna november—februari. Nu angifna arbetstid gäller företrädesvis kolgårdsarbetarna, medan kolutkörarna vanligen få börja någon timme tidigare för att hafva sina hästar färdiga till utkörning vid ungefär samma tid, som arbetet i kolgårdarna börjar. Stockholmsaftalet tillägger, att vid leveranskörslor skall deras arbetstid rätta sig efter kolbärarnas (se sid. 291). Vid arbete utöfver den vanliga arbetstiden utgår i regel aflöningen förhöjd med 25—100 %. Semester i form af fyra på hvarandra följande fridagar med bibehållen aflöning omnämnes allenast i Stockhomsaftalet.

Sistnämnda aftal afviker från de öfriga jämväl i fråga om aflöningsformen. Kolgårdsarbetare betalas nämligen på ackord för sitt arbete med lastning, harpning och krossning af kol och koks m. m., och tidlön i form af 50 öre per timme utgår allenast vid arbete, som ej kan beräknas efter ackord. Kolutkörarna hafva en fast månadslön af 90 kr., hvartill kommer 1 öre för hvarje från arbetsgifvaren expedierad hektoliter kol etc., hvilken provision hvarje månad lika fördelas mellan samtliga denne arbetsgifvares kuskar. Hvad öfriga orter beträffar, utgår i Norrköping till kolgårdsarbetarna en veckolön af 20 kr. I Malmö utföras en del lastnings- m. fl. arbeten på ackord, men eljes utgår tidlön, för fasta arbetare beräknad som en veckolön af 22 kr., för extra som en daglön af 4 kr. I Lund, Landskrona, Hälsingborg och Trelleborg erhålla stenkolsfirmornas »stadiga» arbetare, då de ej utföra lastning m. m. på ackord, 34—40 öre per timme. Extra arbetare betalas för tillfällig arbetshjälp med upp till 50 öre

per timme, men öfvergången mellan dessa arbetare och de fasta sker automatiskt därigenom, att »arbetare, hvilken under sex på hvarandra följande dagar arbetat hos samma arbetsgifvare, betraktas som fast anställd», som det heter i Landskronaaftalet. I Göteborg utgår kolutkörarnas aflöning med 18 kr. per vecka, hvartill kommer provision beräknad efter i hufvudsak samma grunder som i Stockholmsaftalet. Utöfver den kontanta lönen erhållas af naturaförmåner allenast vissa för arbetet behöfliga klädespersedlar.

Af den stora importhandelns öfriga grenar må nämnas *petroleumhandeln*, beträffande hvilken kollektivaftal föreligga för arbetarna vid ett fotogenupplag i Malmö och ett invid Göteborg.

Å dylika arbetsplatser sysselsättas, förutom tunnbindare, hvilkas arbetsförhållanden behandlats i det föregående (sid. 131 ff.), maskinister, kuskar, arbetskarlar samt nattvakter. Arbetstiden är för de tre förstnämnda grupperna 10 timmar per dag med 35—100 % extrabetalning vid öfvertidsarbete, medan nattvakterna i regel tjänstgöra 12 timmar per natt med en frinatt per månad. Aflöningen utgår uteslutande i form af tidlön och utgör i Malmö 22 kr. per vecka för kuskar och arbetskarlar samt vid Göteborg 25 kr. per vecka för maskinist, 22 kr. för nattvakt och 36 öre per timme för annan arbetare, som fullgjort sin värnplikt. Utöfver den kontanta lönen utgå enligt sistnämnda aftal vissa förmåner, såsom regnkläder samt potatisland, »hvilket dock bolaget kan återfordra utan vederlag».

Beträffande *öfrig handelsverksamhet* föreligga handelsarbetareaftal från Stockholm, Nyköping, Norrköping, Karlskrona, Kristianstad, Åstorp, Malmö, Lund, Landskrona, Hälsingborg, Trelleborg, Eslöf, Skurup, Varberg och Göteborg. En del af dessa aftal afse enskilda gross- eller minuthandelsfirmor, men andra äro af samma typ som det Del. II, sid. 431 ff. återgifna Göteborgsaftalet och beröra flertalet af en orts större handlande, vare sig de äro sammanslutna till en förening eller ej, samt deras boddrängar, lagerarbetare, paketbud och utkörare.

Arbetstiden i facket utgör i regel 10 timmar per dag; fem aftal sätta den dock till 9 eller 9 ½ och fyra till 10 ½ eller 11 timmar per dag. För grosshandelsfirmornas arbetare förkortas arbetstiden lördagar och helgdagsaftnar ofta med någon eller några timmar, men för minuthandelspersonalen däremot förlänges under veckans sista dagar ofta arbetstiden med hänsyn till, att handeln då är lifligast. Sålunda äga Norrköpings minuthandelsfirmor aftalsenlig rätt att utsträcka arbetstiden till kl. 9 e. m. på fredagar och kl. 8 e. m. på lördagar, under det den eljes slutar 1 à 2 timmar före nämnda klockslag. Kollektivaftalet för Hälsingborgs handelsfirmor föreskrifver, att handels-

arbetarnas arbetstid skall uttagas mellan kl. 6 f. m. och 7 e. m., men medgifver minuthandlare att å lördags- och helgdagsaftnar kvarhålla personalen intill kl. 8 e. m. Den angifna arbetstiden gäller dock icke för kuskar och utkörare, ty dessa äro pliktiga att rykta och fodra sina hästar före och efter arbetstiden, under raster samt å sön- och helgdagar. Där flera kuskar finnas, går »stallsöndagen» i tur mellan dem, men om endast en finnes, ålägges arbetsgifvaren ej sällan att åtminstone en söndag i månaden sätta en man i hans ställe, dock ofta med rätt att i stället för dylik frisöndag gifva en mindre penningersättning, t. ex. 1 kr.

Vid annat arbete utöfver den ordinarie arbetstiden gifves särskild öfvertidsersättning, hvilken för de första timmarna utgår med 25—50 % af ordinarie aflöningens belopp, hvilket tillägg vid natt- och söndagsarbete höjes till 50—100 %. Vanligt är, att aftalen i stället för att fastställa dylikt procenttillägg stipulera särskild högre timlön för öfvertidsarbete, hvilken utgår med 35—75 öre. Med hänsyn till det öfvertidsarbete, den lifliga julhandeln plägar medföra, stadga handelsarbetareaftalen från Stockholm och Göteborg, att detaljhandlare är berättigad att för öfvertidsarbete intill kl. 10 e. m. under december månad lämna ersättning i ett för allt med 15 kr.; dock må arbetstiden icke öfverskrida 12 timmar per dag, med mindre särskild ersättning gifves för öfverskjutande timmar.

Nyssnämnda Stockholmsaftal äfvensom aftalet för en järnhandelsfirma i Norrköping medgifva arbetarna 8 dagars semester under sommaren med full lön, och några andra aftal tilldela dem ett växlande antal fridagar.

Arbetslönen utgår inom branschen så godt som uteslutande i form af tidlön, hvilken dock beräknas på olika sätt. I Stockholm användes månadslön, hvilken för automobilförare utgör 120 kr., för parkusk 110 kr., för enbetskusk 105 kr., för paketbud 70—100 kr. samt för lagerarbetare 105—110 kr., hvilken sistnämnda lönesats kan höjas med 10 kr. för den arbetare, som »har största ansvaret» å lager, där ej magasinsbokhållare finnes. I Nyköping betalas boddräng med 18·50 kr. per vecka. I Norrköping är veckolönen 20—22 kr. för kusk och 18—21 kr. för annan handelsarbetare, medan i Karlskrona motsvarande löner utgöra 20 och 18 kr. Enligt Kristianstads handelsförenings aftal betalas arbetare eller kusk med 85 kr. per månad, hvilken lön dock 1 juni 1908 och 1909 skulle höjas med 5 kr. I Malmö erhålla ordinarie arbetare minst 20—23 kr. per vecka, medan extra arbetare aflönas med 4 kr. per dag, och ungefär samma arbetspris gälla jämväl i Lund, Landskrona, Hälsingborg och Trelleborg. I Eslöf erhåller fast arbetare eller kusk 18 kr. per vecka och extra arbetare 3·50 kr. per dag. I Skurup betalas arbetare af sistnämnda slag med 30 öre per timme, medan butiksbiträde erhåller

18 kr. i veckan. Månadskarlarna i Varberg hafva 15—18·50 kr. per vecka, under det i Göteborg handlandenas kuskar och arbetare, som fyllt 21 år, aflönas med månadslöner af 80—95 kr., allt efter deras ålder, yrkesvana och anställningstid hos resp. firma.

Angifna arbetslöner äro i allmänhet satta så, att de motsvara »förut åtnjuten lön jämte förmåner». I dessa torde i afsevärd utsträckning ingått fri kost och logi hos arbetsgifvaren, men dylik inackordering omnämnes såsom numera förekommande allenast i Nyköpingsaftalet, som stadgar, att för ogift arbetare skäligt afdrag skall göras på veckolönen, därest kost och logi erhålles. Eljes äro af naturaförmåner knappast annat att nämna, än att i några fall erhållas fria skatter samt i andra vissa klädespersedlar, hvilka vanligen utgöras af regnkläder o. d., men i större städer kunna bestå af fullständig uniform. Sålunda äro de ofvannämnda Stockholmslönerna för automobilförare och paketbud satta under förutsättning, att uniform erhålles; gifves ej sådan, skall det utgå ett beklädnadsbidrag med 10 kr. per månad.

Sedan sålunda de egentliga handelsarbetareaftalen blifvit genomgångna, återstå några kollektivaftal, hvilka beröra arbets- och löneförhållanden för arbetarekategorier, hvilka utöfva sysslor, som visserligen äro tämligen egenartade, men dock förete likhetspunkter med vissa sidor af den förstnämnda arbetaregruppens verksamhet.

Sådana äro de *murbrukskuskar*, hvilka i Stockholm besörja transporten af murbruk från fabrik till byggnadsplats, och hvilkas arbete sålunda jämväl har vissa beröringspunkter med byggnadsarbetarnas.

Murbruksutkörarnas ordinarie arbetstid, af hvilken sammanlagdt 1 ½ timme får användas för intagande af måltider, börjar kl. 5·15 f. m., med undantag af månaderna december och januari, då arbetet begynner kl. 6 f. m., samt slutar under månaderna mars—oktober kl. 6 e. m., öfriga fyra månader kl. 5·30 e. m. Lördagar och helgdagsaftnar afslutas arbetet kl. 3 e. m., men är kusk däremot skyldig att på sön- och helgdagsmorgnar biträda med stallets rengöring, äfvensom ordentligt sköta den eller de hästar han kör. Vidare är han pliktig att i tur och mot en ersättning af 2 kr. per gång göra s. k. fodervakt på sön- och helgdagars middagar och kvällar, d. v. s. biträda med stallets skötsel och hästarnas vattning och utfodring, samt likaså att, där så påfordras, mot en ersättning af 3 kr. mellan fodringarna tjänstgöra som stallvakt. Murbrukskuskarnas arbetstid blir sålunda jämförelsevis lång, men till förklaring häraf må erinras om, att enligt aftalet körning med murbrukslass skall ske i gående, hvaremot hemkörning visserligen får ske i lunk, men aldrig i traf.

För detta sitt arbete åtnjuta murbrukskuskarna en minimimånadslön af 100 kr., hvilken den 1 april 1908 aftalsenligt skulle höjas till 105 kr. Möjlighet att förbättra förtjänsten gifves dock genom ett egendomligt premiesystem, hvilket i aftalet beskrifves under rubriken »extra ersättning för kilometerkörning». Vägen till arbetsplatsen uppmätes nämligen, och till antalet körda meter lägges det antal meter, som enligt en i aftalet inryckt skala beräknats kunna köras under den tid, som åtgått för lastning, sålunda för bruk och syrkalk, lossadt i lafve, 1,000 m. o. s. v. Om körningen på ordinarie arbetstid enligt denna beräkning öfverskrider 45 km. per dag, hvilket betecknas som minimiprestation af en häst i gående, erlägger arbetsgifvaren 10 öre för hvarje öfverskjutande kilometer, och utbetalas det samlade premiebeloppet vid jul och midsommar. Likväl afdrages vid sammanräkningen det antal kilometer, hvarmed dagsprestationerna möjligen understigit minimum, 45 km., dock endast för de dagar, under hvilka full körning stått att erhålla.

Ett aftal från Malmö, hvilket återgifves Del II, sid. 433 ff., berör arbetsförhållandena för en talrik och betydelsefull grupp af varudistributörer, enär det utgör en löneöfverenskommelse mellan fyra af stadens tidningsutgifvare och deras organiserade *tidningsbud*. Rörande dessas arbetstid nämnes intet, enär densamma fullständigt bestämmes genom arbetets art. Beträffande aflöningen föreskrifves, att bud, som utbär tidningar endast till privatpersoner, erhåller 25 öre per exemplar och månad. Dock garanteras en veckolön af minst 5·50 kr., och samma minimiförtjänst tillförsäkras de bud, som distribuera tidningar till såväl privatpersoner som till återförsäljare. Sker utbärning allenast till denna senare kategori, utgör minimilönen 4 kr. per vecka. Utbäras tidningar två gånger om dagen, erhålles för andra turen 50 % af ersättningen för den första, och utföres tidningsdistribution jämväl på söndag, höjes budets veckolön med 1 kr. För ogiltigt uteblifvande bötas 50 öre per gång, och som säkerhet mot att bud utan att iakttaga 14 dagars uppsägningstid lämnar sin plats, äger arbetsgifvare af veckolönen innehålla så mycket, att summan efter 5 veckor uppgår till 5 kr.

Slutligen föreligger från Göteborg ett aftal, afseende ett *nattvaktsbolags* personal. Dennas arbete, som består i vakttjänstgöring nattetid hos bolagets abonnenter, är tydligen ensartadt med de sysslor, som utföras af hos enskilda industri- och handelsföretag, kommuner m. fl. anställda nattvakter, och dessas arbets- och löneförhållanden hafva vid flera tillfällen berörts i det föregående (jfr sid. 114, 258, 277). Hvad nattvaktsbolagets vakter beträffar, äro de med hänsyn till sina anställningsförhållanden indelade i tre grupper: extra, extra ordinarie och ordinarie. Inom den första gruppen utgör aflöningen 33 öre per

timme, och inom den andra uppgår begynnelselönen till 50—65 kr. per månad, hvilken behålles, tills med den tredje månaden ordinarie vakts månadslön, 85 kr., erhålles. Ordinarie vakt erhåller två och en half frinätter per månad, hvarjämte vid temperatur understigande —10° C. indragning göres för halfva styrkan kl 1—3 f. m. och för andra hälften kl. 3—5 f. m.

XIX. Landtransport.

XIX: 1. Åkerirörelse.

Under denna rubrik hafva sammanförts aftalen för trenne skilda, ehuru gradvis i hvarandra öfvergående transportarbetaregrupper. Den första utgöres af kuskar, hvilka äro anställda hos drosk- och hyrverksägare och sålunda företrädesvis besörja persontransport. Den andra består af arbetare i tjänst hos åkeriföretag, hvilka som självständig näring utföra varukörslor. Den tredje slutligen bildas af åkare med egen häst, hvilka sålunda formellt äro att anse som självständiga näringsidkare, men reellt sedt måste betraktas som med föregående arbetaregrupper i socialt afseende jämställda, hvilket kommer till uttryck såväl däri, att de i likhet med dessa merendels tillhöra Svenska transportarbetareförbundet, som ock däri, att de med de personer, för hvilka de utföra körslor, träffat verkliga kollektivaftal angående sina arbets- och löneförhållanden, icke blott vanliga entreprenadkontrakt (jfr ofvan sid. 49).

Angående arbetsförhållandena inom den förstnämnda gruppen, som består af *droskkuskar, hyrverksarbetare och personautomobilförare*, meddela kollektivaftalen mera fylliga upplysningar beträffande städerna Stockholm, Eskilstuna, Norrköping, Malmö och Gäfle.[1]

Karakteristiskt för dessa aftal är, att deras arbetstidsbestämmelser äro mycket knapphändiga. Arbetstiden för drosk- och hyrkuskar hänskjutes ofta till reglering genom personlig öfverenskommelse mellan vederbörande arbetsgifvare och arbetare. Särskildt i mindre städer torde för tillfället ledig kusk vara skyldig utföra inkommande skjutsbeställning under hvilken tid af dygnet som helst, dock under förutsättning, att han får åtnjuta nödig hvilotid, enligt Gäfleaftalet 8 timmars oafbruten natthvila. Det är blott vid storstädernas drosk- och hyrverksföretag, till hvilka beställningar i tämligen regelbunden följd inkomma nästan dygnet rundt, man vidtagit anordningen att indela personalen i hvarandra aflösande arbetslag. Sålunda utgör enligt aftalet för Stockholms droskkuskar

[1] Inom droskrörelsen blefvo efter 1909 års storstrejk kollektivaftalen i stor utsträckning ersatta med s. k. personliga kontrakt.

(Del II, sid. 436 ff.) arbetstiden vid enbart dagtjänstgöring samt vid delad dag- och nattjänstgöring 12 timmar, men vid enbart nattjänstgöring 9 timmar om dygnet. Framhållas bör, att nödiga måltidsraster äro inräknade i denna arbetstid, samt att af densamma en stor del upptages icke af effektivt arbete, utan af väntan på kunder vid droskstationen. Detta aftal fritager kusk och automobilförare från att utan godvilligt åtagande utföra annat arbete än köra droska eller föra automobil; dock åligger det droskkusk att själf sela på och sätta för sin häst, äfvensom att sela af och sätta in hästen i stallet samt binda honom, när kusken kommer hem, vare sig för ombyte af häst eller efter slutad tjänst för dygnet. Å andra platser torde dock, där ej särskild fodermarsk finnes, kuskarna vara i större eller mindre utsträckning skyldiga att besörja de af dem körda hästarnas rykt och öfriga skötsel.

Någon ersättning för öfvertidsarbete känna drosk- och hyrkuskaftalen icke till, men däremot omnämna de 1—4 månatliga fridagar såsom godtgörelse för kuskarnas söndagsarbete. Stockholmsaftalen för drosk- och hyrkuskar och Eskilstunaaftalet utlofva dessutom resp 5—6 och 2 dagars semester under sommaren med full lön.

Kuskarnas aflöning utgår enligt aftalen helt i kontant, och af naturaförmåner omnämnas allenast vissa fritt erhållna livré- eller uniformspersedlar.

Enligt det ofvannämnda aftalet mellan Stockholms droskägareförening och dess i regelbunden drosktrafik sysselsatta personal skulle kusk aflönas med 95 kr. per månad, hvilken lön den 1 januari 1909 skulle höjas till 100 kr., hvarjämte han berättigades till 10 % af det belopp, hvarmed den af taxameterapparat registrerade kassabehållningen öfverstege en inkörd summa af 10 kr. för hvarje dag han under månaden tjänstgjort. För att erhålla anställning som kusk erfordras att uppfylla de kvalifikationer i fråga om körvana m. m., som uppställas i droskreglementet för hufvudstaden. Nyanställd kusk börjar som extra, i hvilken egenskap han har att besörja natt- och fridagstjänstgöringen, och befordras först i tur och ordning och i mån af uppkommen ledighet till ordinarie, hvarmed följer rätt till bestämdt drosknummer för dag- eller delad dag- och nattjänstgöring. Ordinarie kusks ekonomiska ställning söker aftalet säkerställa på åtskilliga sätt. Om drosknummer genom försäljning eller annorledes öfvergår i annan ägares hand, bör sålunda den, som öfverlåter drosknumret, söka förbehålla kusken rätt att bibehålla sin anställning vid detsamma. En större fara för yrkets upprätthållande ligger dock i den under de senare åren i stigande grad framträdande tendensen att ersätta hästdroskorna med automobiler, hvilkas handhafvande ju erfordrar jämväl andra förutsättningar och kunskaper, än vanliga droskkuskar besitta. Aftalet söker dock i görligaste mån

sörja för, att automobilförarna skola rekryteras från yrkets förutvarande arbetare, och stadgar i detta syfte: »I den händelse drosknummer öfvergår till automobiltrafik, skall kusken, därest han så påfordrar, lämnas tillfälle inhämta den kännedom om automobilens manövrering, som erfordras, för att han må kunna söka anställning som automobilförare.» Chaufförernas månadslön är enligt aftalet visserligen densamma som droskkuskarnas, men torde deras faktiska förtjänst blifva betydligt högre af den grund, att automobilernas vida större trafikkapacitet, äfvensom den högre taxan för användandet af detta slags fordon, ökar förarnas inkomster genom det ofvan omnämnda provisions- och det nedan berörda dricksspenningssystemet.

Öfriga aftal från drosk- och hyrkuskyrket lämna tämligen knapphändiga upplysningar rörande gällande aflöningsförhållanden. Stockholms hyrverksarbetare aflönas med 60—70 kr. per månad[1] och Eskilstuna drosk- och hyrkuskar med en månadslön af 60 kr. Norrköpings »finkuskar» erhålla 14—15 kr., droskkuskarna i Malmö 22—23 och deras yrkeskamrater i Gäfle 16·50 kr. per vecka.

Otvifvelaktigt gifva dessa lönesatser en mycket ofullständig bild af förtjänsterna inom drosk- och hyrkuskfacket. Ett afsevärdt, ehuru svårberäkneligt tillskott till den aftalsenliga lönen gifva nämligen allmänhetens dricksspenningar, och till detta förhållande taga aftalen på flera sätt hänsyn. Trots de högre fordringar, som ställas på »finkusk», utgör sålunda dennes aftalsenliga veckolön enligt Norrköpingsaftalet 1—3 kr. mindre än verkkusks, men anledningen framgår af tillägget, att om »finkusk» användes som verkkusk, skall han åtnjuta dennes lön. Och i samma syfte intagna stadganden om särskild ersättning per timme eller lass vid körslor som expresskörning, varutransport o. d., där dricksspenningar i regel icke eller blott sparsamt gifvas, återfinnas i så godt som samtliga öfriga hyrkuskaftal.[2]

[1] När aftalet år 1908 förnyades, höjdes månadslönen till 85 kr.

[2] Enligt meddelande från arbetsgifvarehåll skulle i Stockholm månadsinkomsten f. n. (1911) i medeltal utgöra för

	Fast lön, kr.	Provision, kr.	Dricksspenningar, kr.	Summa, kr.
droskkusk	95	12	45	152
droskchaufför	95	30	75	200

Vid hyrverk sysselsatta kuskar och chaufförer hafva månadslöner om resp. 85 och 100 kr., men ingen provision. — Påpekas bör, att i samband med hästdroskornas ersättande af automobiler (f. n. finnas endast 36 hästdroskor i trafik mot 297 automobildroskor, och inom den närmaste framtiden torde en ytterligare ökning ske af automobilernas antal) hafva droskNumren i växande utsträckning öfvergått från de stora åkeriföretagen till chaufförerna, hvilka i regel ett par i förening förvärfvat droskrättighet och automobil samt sålunda blifvit självständiga företagare. Belysande för öfvergången från stordrift till smådrift inom branschen är, att enligt förteckningen öfver droskägare och åkeriidkare i Stockholm år 1908 de 333 droskrättigheterna voro fördelade på 62 droskägare, medan år 1910 droskägarnas antal vuxit till 173, utan att rättigheternas antal ökats.

Ehuru i Stockholm den grundsatsen tillämpas, att hyrkusk ej är skyldig att verkställa s. k. åkarekörslor, såsom forsling af jord, sten, byggnadsmaterial m. m., torde dock af det ofvan sagda framgå, att arbetsfördelningen mellan hyrkuskar å ena sidan och egentliga *åkeriarbetare* å den andra ingalunda är fullständigt genomförd, åtminstone hvad mindre företag inom branschen beträffar. Likväl förete arbetsförhållandena för de åkeriarbetare, hvilka hufvudsakligen besörja varukörslor och därföre pläga betecknas som verkkuskar, vissa afvikelser från de ofvan för drosk- och hyrkuskar skildrade.

Detta gäller särskildt i fråga om arbetstidens längd och fördelning. Beträffande verkåkarna, som blott hafva arbete under dagen och då i tämligen jämn följd, fastställa aftalen vissa bestämda arbetstimmar, hvilka med afdrag för måltidsraster uppgå till 10—11½ per dag, förlagda mellan kl. 5—6 f. m. och kl. 6—7 e. m., hvartill kan komma någon eller några timmars stalltjänst. Denna arbetstid förkortas dock med 1—2 timmar under månaderna f. o. m. november t. o. m. februari eller mars, då brist på arbete plägar råda inom facket, dels på grund däraf, att under dessa månader af i regel föga liflig skeppsfart icke mycket gods finnes att forsla till och afhämta från hamnar och fartyg, dels och förnämligast af den anledning, att byggnadsindustrien vid denna tid lämnar föga arbete icke blott, som ofvan nämnts, åt de egentliga byggnadsarbetarna, utan jämväl åt de med transport af byggnadsmaterial, fyllnadsämnen m. m. sysselsatta åkeriarbetarna.

Under säsongen måste verkkuskarna däremot ej sällan utföra jämväl arbete på öfvertid, hvarvid dock, åtminstone för annat arbete än tillsyn och skötsel af hästar, särskild ersättning gifves med 30—60 öre per timme. Det Del II, sid. 434 ff. återgifna Sundsvallsaftalet stadgar, att öfvertidsarbete under seglationstiden betalas antingen med 25 öre per timme och motsvarande fritid påföljande dag eller ock med 50 öre per timme utan motsvarande fritid; under den öfriga tiden af året utgår ingen ersättning för arbete å öfvertid, utom i det fall, att den sammanlagda arbetstiden öfverstiger 10 timmar per dygn; dock skall arbetaren efter nattarbete utan särskild ersättning beredas motsvarande fritid påföljande dag.

Att öfvertidsersättningen utgår som särskild timbetalning och icke i form af procenttillägg å den ordinarie lönen, beror på, att denna så godt som undantagslöst utgöres af fast månads- eller veckolön. Vid hamn eller järnvägsstation stationerad åkare är enligt Stockholmsaftalet skyldig betala enbetskusk med 90 och parkusk med 95 kr. per månad. Icke stationerade åkare plägade betala sina arbetare med 4 kr. per dag under månaderna april—oktober och 3·75 kr. under den öfriga delen af året med 25 öres tillägg vid

tjänstgöring som parkusk. Aftalet inskränker dock denna daglön till att egentligen gälla extra arbetare, antagna på prof eller på grund af tillfälligt arbetsbehof, genom föreskriften, att samtliga fasta åkeriarbetare med arbete året om hädanefter skola anställas mot månadslön af ofvan angifven höjd, samt att ifrågavarande öfvergång skall vara fullbordad intill 1 april 1908.[1] Hvad öfriga orter beträffar, hvarifrån åkeriarbetareaftal föreligga, aflönas vuxna och körvana kuskar i Eskilstuna med 75—85 kr. och i Nyköping med 70—75 kr. per månad, hvaremot å andra platser råder veckolön, hvilken utgör 15—18 kr. i Norrköping, 14—18 kr. i Karlskrona, 16 kr. i Karlshamn, 19—22 kr. i Malmö, Lund och Limhamn, 18 kr. i Örebro och 20—21·50 kr. i Sundsvall. Af dessa lönesatser utgå de lägre för enbetskusk, under den döda säsongen eller under det första aftalsåret, medan de högre afse parkusk, säsong eller aftalsperiodens senare del.

I Göteborg utgjorde veckolönen vid 1907 års slut för enbetskusk 14 kr. och för parkusk 14·50 kr., men skulle dessa löner successivt höjas så, att de år 1910 uppgingo till resp. 15—15·50 kr. Förutom den fasta veckolönen gifves dock här viss provision eller s. k. arbetspenningar, som uppgå till 10 öre, då körlönen öfverstiger, och till 5 öre, då den understiger 40 öre, allt per lass räknadt; vid timkörning betalas 10 öre per timme, och för parlass äro arbetspenningarna dubbelt så stora som för enbetslass. Ehuru icke så systematiskt genomfördt, förekommer detta system med särskild betalning utöfver den fasta lönen för vissa arbeten jämväl i andra aftal, enligt hvilka bestämd ersättning utgår för vissa skjutsar, för rengöring af åkdon och seltyg, för bärning och hissning af kol och koks m. m.

Ofvan angifna löner afse kuskar med eget hushåll, men aftalen känna jämväl åkeriarbetare i arbetsgifvares kost, en omständighet, hvarigenom yrkets samband med den lagstadda tjänareklassen kommer till synes. I Eskilstuna, där åkeriägare äger rätt att särskildt uppgöra om mathållning och logi med sina kuskar, har man därför ansett det lämpligt att i aftalet inrycka ett formligt förbud mot anställning i enlighet med tjänstehjonsstadgan (jfr sid. 41). Ogift kusk med kost och logi betalas i Nyköping med 27·50—30 kr. per månad, i Karlshamn med 9 kr. per vecka och i Sundsvall med 40—45 kr. per månad. Jämföras dessa lönesatser med lönerna för kuskar utan naturaförmåner i samma städer, befinnes värdet af kost och

[1] I det år 1908 träffade aftalet hafva månadslönerna höjts till 100 kr. för enbetskusk och 110 kr. för parkusk. Där omnämnas äfven tvänne nya arbetarekategorier, nämligen lastautomobilförare, som efter aflagdt, af vederbörande myndighet godkändt prof erhållit till särskildt och hufvudsakligt åliggande att självständigt föra och sköta lastautomobil, samt lastningskarlar, hvilka hos stationsåkare hafva till hufvudsakligt och regelbundet åliggande att vid hamnarna eller annorstädes besörja lossning och lastning af varor. Månadslönerna för dessa båda slag af arbetare fastställas till resp. 120 och 110 kr.

logi uppskattas till 7—11 kr. per vecka. Ett af aftalen förbjuder, att kusk »logerar i stallet eller å höskullen».

Af åkeriarbetarnas kontanta lön innehålles ej sällan belopp, dock ej öfverstigande en veckoaflöning, som säkerhet för, att arbetaren icke utan iakttagande af stadgad uppsägningstid, i regel 8 dagar, lämnar sin tjänst. Dylikt décomptesystem, mer eller mindre utveckladt, omnämnes i sex aftal.

Återstå så tvänne kollektivaftal afseende *åkare med egen häst.* Det ena af dessa är ingånget mellan Kristianstads byggmästareförening och ett antal åkare, organiserade som en afdelning af Svenska transportarbetareförbundet. Där transporter af byggnadsmaterial till arbetsplatserna ej utföras af leverantörernas eller byggmästarnas eget folk, verkställas sådana af åkarna antingen på ackord med betalning per hl. grus, murbruk eller knacksten, per 1,000 st. tegel, per lass timmer eller bräder o. s. v. eller ock mot tidlön, hvilken för 9 timmars arbetsdag under månaderna mars—oktober utgör 6 kr. för enbets- och 9 kr. för parkörslor, men under den öfriga delen af året, då 8 timmars arbetsdag råder, sänkes med 1 kr.

Det andra aftalet är träffadt mellan ett exportmalmbolag i Malmberget och platsens Svenska transportarbetareförbundet tillhörande åkeriförening. Enligt detta betalas extra körare med 87 öre per timme, om han är öfver 19 år, och med 80 öre, om han är yngre, under förutsättning att han besitter godkänd häst. Arbetstiden utgör under sommarmånaderna 8 ½ timme per dag, men nedsättes till 8 timmar under månaderna oktober och februari och till 7 timmar under november, december och januari.

XIX: 2. Stufverirörelse.[1]

Handelsarbetare och varuutkörare, drosk- och hyrkuskar samt åkeriarbetare tillhöra, i likhet med industriföretagens körkarlar samt loss- och lastningsarbetare, den grupp af transportarbetare, som kunna betecknas som fast anställda. I motsats till dessa arbetare med anställning hos en bestämd arbetsgifvare och med permanent sysselsättning hela eller större delen af året, stå de tillfälligt anställda transportarbetarna, representerade företrädesvis af hamn- och stufveriarbetarna vid våra hamnar, hvilkas arbetskraft för några

[1] Såsom källor till denna afdelning hafva, förutom kollektivaftalen, anlitats de redogörelser angående vissa konflikter inom facket af principiell innebörd, hvilka föreligga i den af Kommerskollegium utgifna berättelsen om statens förlikningsmäns verksamhet under åren 1907 och 1908 (sid. 305 ff.) samt i Arbetsstatistik E:1, Arbetsinställelser under åren 1903—1907 (sid. 255 ff. m. fl. st.) och Arbetsstatistik E:2, Arbetsinställelser i Sverige under år 1908 (sid. 114 ff.), äfvensom den af Svenska transportarbetareförbundet utgifna skriften: »Transportarbetareförbundets start och utveckling 1897—1907».

dagar eller timmar tages i anspråk af än den ena, än den andra arbetsgifvaren.

Den ojämna arbetstillgången inom facket medför den följden, att yrkesutöfvarna lätt vänja sig att lefva »ur hand i mun» och därigenom löpa fara att nedsjunka till en social nivå, som för dem omöjliggör att på ett tillfredställande sätt uppfylla trafikanternas kraf på omsorg och noggrannhet vid utförandet af till facket hörande arbeten. Gent emot en dylik proletarisering af arbetarna torde knappast finnas mera än ett medel, nämligen att på ett eller annat sätt monopolisera arbetet åt ett fast arbetslag eller en fast arbetarekår, vare sig denna tillsättes af offentlig myndighet, kompletterar sig själf eller rekryteras genom arbetsgifvarnas försorg.

En dylik tankegång torde legat till grund för den i Ordningsstadgan för rikets städer intagna bestämmelsen, att i städerna må inrättas dragare- och andra lag, hvilka det åligger att gå allmänheten tillhanda med transportarbete mot godtgörelse enligt taxa, i regel utfärdad af Magistrat och stadfäst af Konungens Befallningshafvande (jfr Del I, sid. 23), men stundom tillkommen under medverkan af andra offentliga myndigheter. Ifrågavarande lag synas vara af trenne hufvudslag, nämligen bärarelag eller stadsbudsföreningar, hvilka utföra transporter och budskickningar inom städernas områden, dragarelag, som yrkesmässigt betjäna allmänheten med utförande af lossnings- och lastningsarbeten från eller till fartyg, men jämväl besörja transport af reseffekter m. m. in i staden, samt tullpackhuskarlar, hvilka enligt af K. Generaltullstyrelsen utfärdade reglementen äga transportera varor från kaj till packhus, öppna godset för förtullningen, väga det, åter inpacka det samt förflytta det utom packhusporten eller, i korthet uttryckt, utföra den manuella handteringen af godset under förtullningen.

Enligt sina reglementen äga dylika lag eller deras föreståndare rätt att för tillfälligt behof antaga extra biträden. De priviligierade korporationerna komma sålunda gent emot dessa, hvilka kunna utgöra ett ganska betydligt antal, att framträda som arbetsgifvare, och den ordinarie och extra personalens mellanhafvanden regleras numera ej sällan genom formliga kollektivaftal, hvarvid de senare i regel äro representerade af någon afdelning af Svenska transportarbetareförbundet. Sålunda föreligger från Malmö ett aftal mellan tvänne stadsbudsföreningar och stadsbudens extra arbetare. Dessa senare förpliktas därigenom att arbeta »som hittills» och dessutom hvar tredje söndag utan särskild ersättning; för extra söndag betalas 4 kr. Arbetare, som varit anställd 6 månader och därför betraktas som fast, erhåller en veckolön af 23 kr., hvilken år 1908 skulle ökas till 24 kr. Under den för yrket brådaste delen af året, den till 8 veckor satta s. k. flyttningstiden, höjes veckolönen till 25 kr.

För hos dragarelag anställda arbetare föreligga tvänne aftal från Hälsingborg, enligt hvilka för arbete mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m. vanliga lossnings- och lastningsarbetare betalas med 36—38 öre och styckegodsarbetare med 60 öre per timme, medan för öfvertidsarbete timlönerna höjas till resp. 60—75 och 75—100 öre per timme. Enligt aftalet mellan ordinare tullpackhuspersonalen i Malmö och tullpackhusarbetarna utgör de senares arbetstid under tiden april—oktober 9 timmar per dag samt under den öfriga delen af året 8½ timmar; under sommaren åtnjutes 5 dagars semester med full lön. Aflöningen utgår för arbetare, hvilken efter en månads arbete som »tillfällig» vunnit anställning som »fast», i form af veckolön, hvilken vid 1908 års ingång utgjorde 24·50 kr., men som 1 nov. 1908 och 1909 skulle höjas med 1 kr.

Numera torde dock mycket få dragarelag af ofvan omhandlade typ förefinnas i landet, ty de hafva under de senare åren ombildats eller försvunnit under inverkan af flera faktorer, af hvilka de viktigaste torde varit Svenska transportarbetareförbundets framträdande samt teknikens utveckling och det därmed sammanhängande allt starkare uppträdandet af kapitalistiska driftsformer inom loss- och lastningsbranschen.

Svenska transportarbetareförbundet stiftades år 1897 såsom en sammanslutning af åtta då förefintliga hamnarbetare- och sjömansorganisationer, och det vann efter hand stor utbredning inom olika transportarbetaregrupper, företrädesvis bland dem, som på ett eller annat sätt hafva med hamnarbete att skaffa.

Till förbundet anslöto sig jämväl åtskilliga af de gamla dragarelagen, och dessa fortsatte i regel inom förbundets ram sin gamla verksamhet, om än i något moderniserade former. De gåfvo därigenom upphof till de i södra Sverige förefintliga kooperativa loss- och lastningsföreningarna, hvaremot i den nordligare delen af landet förefintliga organisationer af detta slag framvuxit mera spontant och utan förmedling af dylika »skrålag». År 1907 funnos till Svenska transportarbetareförbundet anslutna 23 kooperativa föreningar, och af dessa företags prislistor hafva 9, såsom affattade i form af kollektivaftal mellan resp. förening å den ena sidan samt å platsen förefintliga köpmän eller rederier å den andra, blifvit medtagna i förevarande utredning. Listorna afse Kalmar, Oskarshamn, Åhus, Malmö, Halmstad, Göteborg, Härnösand och Sundsvall, men under det de kooperativa stufveriföretagen på några af dessa platser synas hafva besörjt hela stufveri- och hamnarbetet, utförde de å andra, såsom i Malmö och Göteborg, blott en begränsad del däraf, å sistnämnda plats t. ex. endast lossning af sand och tegel.[1]

[1] Under de senast förflutna åren synas flertalet af dessa föreningar hafva blifvit upplösta eller ombildade. Jfr nedan sid. 294.

Enligt aftalen åtaga sig föreningarna arbete till ordinarie pris mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m. (i Halmstad kl. 7 f. m.—6 e. m.), med undantag för cirka 2 timmars måltidsraster, hvaremot för arbete å andra tider de öfverenskomna arbetsprisen höjas med upp till 50 à 100 %. Dessa utgå i regel såsom ackordsbetalning. Lossning till fartygs reling, landtagning från fartygs reling samt diverse lossnings-, vägnings- och transportarbeten verkställas sålunda mot betalning per styck, standard, ton o. s. v. Tidlön utgår vanligen blott vid arbeten, som ej äro upptagna i prislistan eller rörande hvilka ackord ej kunnat öfverenskommas. Betalningen växlar i detta fall mellan 40 och 60 öre per timme, men utgör vanligen 50 öre. Därest båt, till hvilken arbetskraft rekvirerats, icke ankommer på bestämd tid, utgå särskilda väntpenningar, i regel med half timlön. Afvikande från öfriga, nu berörda prislistor är den för dragarelaget n:r 1 i Malmö gällande, enär densamma utvisar, att laget af sina arbetsgifvare kunnat betinga sig fast veckolön, nämligen 22 kr. år 1906, 23 kr. år 1907 och 24 kr. år 1908.

Möjligheten för arbetarna att själfva öfvertaga stufveriarbetet är tydligen störst å de orter och inom de branscher, där endast enklare arbetsmetoder tillämpas och hufvudvikten ligger på att anskaffa ett tillräckligt antal yrkesvant folk. Så är exempelvis förhållandet i trästufningsbranschen, där endast nödiga pinchar, slingor och klubbor behöfva anskaffas af arbetslaget, medan fartyget i aftalen förpliktas att hålla nödiga vinschar, kättingar m. m. Inom andra branscher, såsom exempelvis vid kollossning samt delvis vid styckegodslastning och -lossning, kräfves däremot större och dyrbarare materiel, såsom järntuber, rottingkorgar, mått, skyfflar och kärror, och å större sjöfartsplatser hafva därjämte börjat komma till användning mekaniska lossningsredskap och maskiner af olika slag, såsom pontonkranar, spannmålselevatorer m. m. I de fall, där dylika lossnings- och lastningsanordningar icke äro i kommunens ägo och af denna uthyras, har tydligen ett kooperativt företag svårt att bestå i täflan med kapitalstarka enskilda företagare, och i hvarje fall torde dylik konkurrens lätt medföra fara för arbetslönernas allmänna nedpressande vid ifrågavarande hamn. Med hänsyn härtill synes Svenska transportarbetareförbundet blott i vissa fall sökt anordna kooperativ stufveriverksamhet samt företrädesvis inriktat sitt arbete på att genom kollektivaftal söka bereda så goda arbetsvillkor och så tryggad ställning som möjligt åt arbetarna vid de enskilda stufveriföretag af olika slag, hvilka här direkt eller indirekt öfvertagit de gamla dragarelagens uppgifter. I några af dessa aftal förbinda sig också arbetarna uttryckligen att icke konkurrera med arbetsgifvarna genom att utan deras medgifvande åtaga sig arbete direkt af båtar och enskilda personer.

Arbetsvillkoren för dessa stufveriarbetare i egentlig mening belysas af ett fyrtiotal kollektivaftal, hvilka beräknats beröra ett hundratal hamnplatser i olika delar af landet. Aftalen gälla nämligen ej sällan icke blott för en enskild sjöfartsplats, utan för samtliga hamnar och lastageplatser inom ett visst tullkammardistrikt eller annat större område.

Den i dessa aftal fastställda arbetstiden utgör i regel 10 timmar per dag, kortare arbetstid — 9½, 9 och 8½ timmar — förekommer endast å Södermanlands läns landsbygd (Oxelösund), vid vissa skånska hamnar samt för en del af stufveriarbetet i Göteborgs hamn. Den kortaste arbetstiden, 8½ timmar per dag, tillämpas vid arbeten i Råå hamn för Hälsingborgs kopparverks (sid. 156) räkning, men lossningsarbetarna äro här förbundna till viss minimiprestation, nämligen att »per man och dag vid normalt arbete ifylla minst 25 ton kol, 20 ton kalksten, 20 ton kvarts, 25 ton grofva kisbränder, 30 ton fina kisbränder eller 25 ton salt».[1] Arbetet börjar, enligt aftalen med under 10 arbetstimmar per dag, kl. ½7—7 f. m., men där 10-timmarsarbetsdag råder, kl. 6 f. m. och pågår till motsvarande tid e. m., afbrutet af frukostrast, middagsrast och stundom eftermiddagsrast om sammanlagdt 1½—2½ timmar.

Nu angifna arbetstid gäller emellertid allenast under yrkets säsong. Denna börjar i Stockholmstrakten med april månad och pågår till in i oktober. I Skåne synas jämväl hela oktober samt mars månader räknas som säsong, hvaremot i Norrland seglationen och därmed stufveriarbetet först synes komma i gång f. o. m. maj månad. Under mellansäsongen nedsättes enligt aftalen arbetstiden med 1 à 2 timmar per dag.[2]

Den i aftalen fastställda arbetstiden angifver inom hamnarbetarefacket egentligen de tider af dagen, under hvilka arbete kan af arbetsgifvaren påfordras till ordinarie pris, men gifver blott ett mycket ofullkomligt begrepp om stufveriarbetarnas verkliga arbetstid, enär, som ofvan påpekats, arbetstillgången i facket är i hög grad ojämn. När ett fartyg anländer, måste lossnings- eller lastningsarbetet omedelbart påbörjas för att kunna blifva färdigt med minsta möjliga tidsutdräkt. Vissa aftal söka inskränka de tidpunkter af dagen, till hvilka arbetskraft kan rekvireras, såsom exempelvis det Del II, sid. 440 ff. återgifna hamnarbetareaftalet från Stockholm, som stadgar: »Arbetet börjar å partibåtar under sommarmånaderna kl. 6, 8·30 f. m., 1, 3 e. m., under vintermånaderna kl. 7, 9·30 f. m., 1, 3 e. m., samt tillkommer för styckegodsbåtar kl. 10 f. m. och 4 e. m., och betalas arbetaren från denna tid. Skulle arbetet af en eller annan orsak

[1] Numera torde ingenstädes kortare arbetstid förekomma än 9 timmar per dag.
[2] Arbete inom stufverifacket torde dock i Stockholm och hamnar söder därom i regel stå att erhålla hela året, om än i begränsad utsträckning.

ej då kunna börja, skall afbetalning ske för minst 2 timmar.» Å andra sidan måste stundom öfvertidsarbete tillgripas, när det gäller att på kortast möjliga tid få ett fartyg lastadt eller lossadt. Aftalen söka begränsa dylikt arbete genom föreskrifter om, att vid kvälls-, natt- och söndagsarbete arbetsprisen skola höjas med från 50 upp till 100 %. Äfven finnas stadganden, som direkt förbjuda eller inskränka öfvertidsarbete, såsom då det nyssnämnda hamnarbetareaftalet från Stockholm endast medgifver arbete efter kl. 10 e. m., ifall båten därigenom kan göras klar att afgå under loppet af samma natt, eller då tegellossareaftalet från samma stad tillåter öfvertidsarbete kl. 6—8 e. m. allenast i det fall, att kl. 6 högst 3,000 tegel återstå att ilandtaga, samt kl. 8 e. m.—6 f. m. endast i händelse tegellastad pråm skulle befinna sig i sjunkande tillstånd.

Aflöningen synes inom stufverifacket i mycket stor utsträckning utgå i form af ackordsbetalning, och aftalens ackordsprislistor gifva ofta ganska fylliga upplysningar angående arbetslönens beräkning samt arbetets utförande och fördelning mellan olika hamn- och stufveriarbetarekårer. I Stockholms hamn utföres lossning af parti- och styckegodsbåtar, lämpning, länsning och knopning af spannmål samt lastning och stufning af fartyg i allmänhet genom Stockholms hamnarbetarefackförening, hvars aftal återgifves Del II, sid. 440 ff. Från föreningens verksamhetsområde äro dock undantagna vissa fartyg och branscher, för hvilka särskilda prislistor föreligga. Så utföres loss- och lastningsarbetena vid ångbåtarna i reguliär Finlandstrafik af det s. k. finska gänget. Lossning af mur- och putssand, gång- och väggrus samt cement besörjes genom en särskild förening, och tegellossare- och kolbärarefackföreningarna taga befattning med de varuslag namnen angifva. Kolbärarna utföra, till skillnad från stenkolsfirmornas ofvan (sid. 276) omnämnda, vid de fasta lastageplatserna sysselsatta kolgårdsarbetare och kolutkörare, diverse till branschen hörande, till växlande arbetsplatser förlagda utearbeten, såsom landkärrning af kol från fartyg, uttagning och bärning af kol samt kolning af båtar.[1] Arbetsprisen för samtliga dessa hamnarbetaregrupper utgå, allt efter varornas art, enligt stycketals-, mått- eller viktberäkning, och löneformen är gruppackord, i det arbetslönen utbetalas till och fördelas af vederbörande arbetslag genom någon dess förtroendeman. Efter liknande grunder äro jämväl uppställda prislistorna för hamnarna söder och närmast norr om Stockholm, på västkusten och vid de stora sjöarna i mellersta Sverige. Af dylika aftal beröras sålunda malmexporten från Oxelösund, stenexporten från Blekinge, Halland och Bohuslän samt hamn-

[1] År 1910 träffades dock ett gemensamt kollektivaftal mellan Stockholms kolimportörer och kolhandlare å ena sidan samt såväl de fasta gårdsarbetarna och kolutkörarna som de mera tillfälligt anställda kolbärarna å den andra.

arbetet i de stora syd- och västsvenska import- och exporthamnarna. Särskildt erhålles en god bild af den lifliga sjöfarten i Göteborg genom de mångahanda prislistor, som gälla för de olika här verksamma hamnarbetarekategorierna, nämligen förutom de kooperativa sand- och tegellossareföreningarna, stufveriarbetare, loss- och lastningsarbetare, hamnarbetare, kolbärare, kolemottagare, spannmålsarbetare m. fl. I Gäfle få hamnarbetarna lasta malm från kaj, men eljes icke utföra något arbete inom fartygets reling, ty detta tillkommer stufveriarbetarna. I allmänhet uppgifves dock skillnaden mellan dessa båda arbetarekategorier bestå däri, att hamnarbetarna arbeta på fartyg i reguliär trafik, medan stufveriarbetarna arbeta i »tramptonnage», d. v. s. å i allmän fraktfart sysselsatta ångare.

Vid nu nämnda hamnar förekommer dock jämväl tidlönsarbete, och timlönssatser saknas därför sällan i aftalen. Stundom tillämpas dessa allenast vid transport af landgångar och ställningsmateriel, vägning, vinschning och annat arbete, hvilket icke anses ingå i resp. ackord. Ofta afse dock dessa lönesatser att i allmänhet utgöra godtgörelse för sådana arbeten, hvilka i aftalet ej särskildt prissatts, eller för hvilka ackord ej kunnat öfverenskommas. Timlönerna utgöra i Stockholm 50—60 öre och hålla sig vid öfriga större hamnar i allmänhet vid 50 öre, under det de vid mindre hamnplatser nedgå till 35—40 öre.

Det nu sagda gäller dock knappast i fråga om Norrland, ty att döma af flertalet aftal för hamnar norr om Gäfle synes stufning af sågade trävaror, pitprops, timmer, trämassa o. d., sålunda de viktigaste af här förekommande stufveriarbeten, betalas med tidlön, och ackordsarbete antingen icke eller blott sparsamt förekomna. Som af det Del II, sid. 447 ff. återgifna Sundsvallsaftalet framgår, äro olika timlöner, växlande mellan 50 och 75 öre, fastställda för olika arbeten. Den lägsta timpenningen tillämpas i allmänhet vid stufning af sågade trävaror o. d. — »dock får 50-örespriset ej missbrukas för dugliga stufveriarbetare», heter det i Luleåaftalet — och den högsta timpenningen utgår vid arbete med kol och järn, benmjöl, tjära, oljor o. d. dammande, illaluktande eller hälsovådliga ämnen samt vid arbete å haverister. Afvikande från denna typ är det både på svenska och finska föreliggande aftalet för Haparandadistriktet (Båtskärsnäs), ty här fastställas endast ackordspris, hvilka äro ställda i relation till de af Norrlands stufvareförbund tillämpade stufningspris och skola höjas i proportion med dessa.

Ett par Göteborgsaftal hafva sökt förena såväl tidlöns- som ackordssystemets fördelar genom att införa premiesystem för hamnarbetare. Sålunda utgår vid lossning af stenkol (ensamt i lastrummet) vid en prestation af under 130 ton (à 1,016 kg.) per arbetsdag om 10 timmar och gäng om 12 man allenast den i Göteborgs hamn

allmänna timpenningen 50 öre. Så snart dagsprestationen uppgår till 130 ton, tillkommer en premie af 5 öre per ton, och denna premie ökas med 2½ öre för hvarje 10 ton, hvarmed den lossade kvantiteten öfverstiger 130 ton. Och efter analoga grunder tillämpas premiesystem vid lossning af andra varuslag samt vid lastning och mottagning af gods. Att detta system betecknar en ny aflöningsmetod inom facket, framgår bl. a. däraf, att åt arbetsgifvarna i aftalet tillerkännes rätt att, om de så önska, efter en månads uppsägningstid afskaffa premiesystemet, sedan detsamma tillämpats i nio månader.[1]

Utöfver ofvan omnämnda tidlöner, ackordspris och premielöner utgå i vissa fall särskilda lönetillägg. Sådana äro de väntpenningar, i allmänhet half timlön, hvilka utgå för den tid, som förflutit mellan den tidpunkt, till hvilken arbetskraft rekvirerats, och den, då fartyget verkligen anländer, vidare de allmänt förekommande förhöjda arbetsprisen för »smutsigt» eller hälsovådligt arbete, hvilka förut berörts, samt dessutom den under namn af gångpenningar o. d. utgående ersättningen för arbete utom eller å aflägsna delar af hamnområdet. Gäfle stufveriarbetareaftals stadgande, att vid arbete utom staden, men å skeppningsdistriktets öfriga lastningsplatser, skall utgå ett tillägg af 25 öre per standard och 10 öre per timme, angifves dock direkt åsyfta att hindra konkurrens med därvarande organiserade arbetare. Ett ännu tydligare led i fackföreningspolitiken är bestämmelsen om tilläggsafgift för af Transportarbetareförbundet blockerade fartyg, hvilken förekommer i åtskilliga aftal och i det för Härnösands distrikt (Lunde) gällande har följande karakteristiska lydelse: »Inträffar fall, där fartyg blifvit förklaradt i blockad på grund af, att det å annan plats användt utom fackförening stående arbetare, skall detta försonas genom erläggande af 20 % högre lossnings- och lastningspris, hvilket i så fall helt tillkommer organisationen på platsen.»

Påpekas må, att aftalen allenast beröra manliga stufveri- och hamnarbetares löneförhållanden, icke de kvinnliga utöfvare af detta yrke, som förekomma särskildt i Norrland.[2] Dylika omnämnas i prislistan för Härnösands skeppningsdistrikt (gäller icke själfva staden), där det stadgas, att »till staf och annan små last hafva stufvarna rätt att använda nödig arbetsstyrka af småpojkar och fruntimmer; vidare behöflig arbetskraft fylles af fackföreningen».

Sistnämnda stadgande fäster uppmärksamheten på en annan sida af Svenska transportarbetareförbundets politik, nämligen sträfvan att söka förskaffa sina medlemmar icke allenast god betalning för det arbete, de lyckats bereda sig, utan äfven garanti att erhålla så jämn sysselsättning yrket medgifver. Härför använda medel

[1] Detta premiesystem har sedermera af arbetsgifvarna afskaffats.

[2] Dock lär särskild prislista förefinnas för Båtskärsnäs kvinnoförening (Sv. transportarbetareförbundets afd. 147), men har densamma icke till Kollegium inkommit.

och metoder hafva redan berörts i Del I af förevarande framställning (se särskildt sid. 222 ff.), men torde jämväl i detta sammanhang böra återgifvas några hufvuddrag af ifrågavarande politik såsom i hög grad ägnade att ställa hamn- och stufveriarbetarnas ofvan skildrade lönevillkor i riktig belysning. I flertalet af vid 1908 års ingång gällande hamn- och stufveriarbetareaftal stadgades antingen ensam- eller företrädesrätt till arbete för fackföreningsmedlemmar eller föreskrefs, att all arbetskraft skulle intagas genom en fackföreningens förtroendeman. Denne benämndes vanligen statistikförare, enär han, i syfte att kunna fördela arbetet så jämnt som möjligt mellan föreningsmedlemmarna, måste föra anteckningar om deras resp. arbetsförtjänster. Arbetsgifvarna erkände väl å sin sida fördelen af att alltid hafva »vant folk» till hands, men de ansågo angifna sätt för intagning af arbetskraft icke väl stå tillsammans med principen om arbetsgifvarens rätt att leda och fördela arbetet och om »arbetets frihet». Också förspörjas redan i de vid 1907 års slut gällande aftalen tendenser att i dylik riktning omdana arbetsvillkoren i stufverifacket. Dessa sträfvanden åsyfta förnämligast tvänne mål, nämligen dels att dana fasta hamn- och stufveriarbetarekårer, hvilka i st. f. fackföreningarna skulle erhålla företrädesrätt till arbete, dels att förvandla statistikföraren från en arbetarnas förtroendeman till en arbetsgifvarnas tjänsteman. I aftalen med stufveribolagen i Malmö och Landskrona förpliktas sålunda fackföreningen att hålla 250, resp. 100 ordinarie arbetare samt extra arbetare efter behof. Och två i slutet af år 1907 i Göteborg under medverkan af Sveriges redareförening tillkomna kollektivaftal stadga, att antagning af arbetskraft sker på en centralt belägen plats genom en af fackföreningen föreslagen, men af redareföreningen tillsatt och aflönad föreståndare, som på rekvisition af arbetsgifvare eller hans förman anvisar det till förekommande loss- och lastningsarbete erforderliga antalet nyktra och ordentliga arbetare, dock så, att de arbetare, som f. n. bruka arbeta på de reguliära ångarna, lämnas företräde till dylikt arbete. Efter dessa riktlinjer fördes också, när på våren 1908 öppen konflikt utbröt inom stufverifacket, striden af arbetsgifvarna, representerade af Norrlands och Södra Sveriges stufvareförbund, hvilka ingått i Svenska arbetsgifvareföreningen och stodo i samarbete med Sveriges redareförening. Konflikten löstes visserligen genom ömsesidiga eftergifter, men i den därur framgångna öfverenskommelsen den 20 juli 1908 förverkligades dock arbetsgifvarnas viktigaste fordringar. »Arbetets frihet» erkändes jämväl inom detta fack, och arbetarnas kraf på tryggad ställning tillgodosågs genom beslutet, att vid hvarje hamnplats skulle tillsättas en fast hamn- och stufveriarbetarekår, mellan hvars medlemmar förekommande arbeten skulle fördelas rättvisast möjligt. För detta sistnämnda än-

damål hafva också vid flertalet större hamnar af arbetsgifvarna upprättats arbetskontor med af dem tillsatta ombudsmän och öfrig personal.

XIX: 3. Spårvägar.

Se ofvan sid. 249.

XIX: 4. Järnvägar (enskilda).[1]

Vid landets järnvägar har det sedan längre tid tillbaka varit sed att, före fastställandet af aflöningsstater eller arbetsordningar, i en eller annan form inhämta den af löne- eller arbetsregleringen berörda personalens mening. Likväl kunna dylika löne- och arbetsbestämmelser icke betraktas som kollektivaftal, enär de sakna karaktären af ömsesidig öfverenskommelse och föreligga i form af af vederbörande förvaltning utfärdade order eller cirkulär. På detta sätt sker fortfarande vid statens järnvägar (jfr Del I, sid. 23) regleringen af personalens löne- och arbetsförhållanden, i den mån desamma icke bero på af Kungl. Maj:t fastställda stater. Vid rikets enskilda järnvägar hafva emellertid f. o. m. år 1906 dessa förhållanden i stor utsträckning blifvit ordnade genom formliga kollektivaftal, ingångna mellan Svenska järnvägarnas arbetsgifvareförening eller enskilda järnvägsförvaltningar å ena sidan samt Svenska järnvägsmannaförbundet eller enskilda föreningar af lokomotivförare, eldare, konduktörer eller tjänstemän af högre grad på den andra.[2] Vid 1908 års ingång funnos kollektivaftal vid 72 järnvägar, sysselsättande 13,405 funktionärer eller 66 % af de enskilda järnvägarnas hela fasta och tillfälliga personal. Ur detta material böra sålunda kunna dragas slutsatser med ganska stor allmängiltighet rörande järnvägsmännens arbets- och löneförhållanden.

Skarpast belysa väl aftalen de lägre järnvägsfunktionärernas arbetsvillkor, men exempel saknas ej på kollektiva öfverenskommelser angående löneförhållanden för stationsföreståndare, stationsskrifvare och andra tjänstemän af högre grad, såsom det Del II, sid. 469 återgifna löneaftalet utvisar. Några af de enskilda järnvägarnas aftal utgöra allenast knapphändiga lönestater, medan andra gifva en ingående bild af järnvägstjänstens snart sagdt alla detaljer. Främst bland dessa står det den 20 april 1907 fastställda löne-

[1] Vid utarbetandet af denna afdelning hafva, förutom aftal, cirkulär från K. järnvägsstyrelsen m. m., kommit till användning följande framställningar: Uppgifter om personalens löneförhållanden m. m. vid vissa enskilda järnvägar i Sverige (Meddelanden från K. Kommerskollegii afd. för arbetsstatistik 1907 sid. 83 ff., 1908 sid. 332 ff.), Löneförhandlingar år 1907 vid Bergslagernas m. fl. järnvägar (1907), Tolkningsnämnden år 1907 vid Bergslagernas m. fl. järnvägar (1907), Kommittén för hufvudaftalet n:r 2: Protokoll (1909), Järnvägarnas skiljedomstol: Utslag n:r 2 angående hufvudaftalet n:r 2 (1909).

[2] I jan. 1908 sammanslöto sig ett antal förare- och eldareföreningar till Svenska lokomotivmannaförbundet.

aftalet för den ordinarie personalen och den extra linjepersonalen vid Bergslagernas, Göteborg—Borås', Gäfle—Dala, Stockholm—Västerås—Bergslagens och Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds järnvägar (Del II, sid 457 ff.). Detta aftals bestämmelser hafva i mycket tagits till förebild vid senare ingångna löneaftal för andra järnvägar, och aftalet för »de fem stora banorna» har sålunda kommit att spela en betydande roll i den utveckling gent emot riksaftal, som kan spåras, allt sedan aftalsförhandlingar först började föras mellan järnvägsarbetsgifvarnas och järnvägsmännens hufvudorganisationer. Visserligen har denna sträfvan att få till stånd gemensamma bestämmelser i vissa hänseenden för alla enskilda järnvägar i landet ledt till egentliga resultat först efter här omhandlade tidsperiods slut, men torde det likväl vara nödvändigt att i korthet beröra de åren 1908—1909 träffade riksaftalens art och innehåll, enär den föregående utvecklingen först därigenom kommer i riktig belysning. Detta är så mycket nödvändigare, som specialaftalen ej sällan beträffande viktiga arbetsförhållanden allenast innehålla ett stadgande om, att nu gällande bestämmelser fortfarande skola tillämpas, till dess genom förhandlingar mellan Järnvägsarbetsgifvareföreningen och Järnvägsmannaförbundet en öfverenskommelse träffats om gemensamma bestämmelser i dessa hänseenden för alla enskilda järnvägar i riket (jfr Del II, sid. 461).

År 1907 uppgjordes af särskild förhandlingsnämnd förslag till det s. k. hufvudaftal n:r 1, innefattande en utförlig förhandlingsordning, enligt hvilken samtliga mellan järnvägsförvaltning och järnvägspersonal uppkommande meningsskiljaktigheter, sålunda jämväl i fråga om nya lönestater, skola afgöras genom förlikning eller — i sista hand — skiljedom, för hvilket senare ändamål en högsta instans tillskapades i järnvägarnas skiljedomstol. Detta aftal trädde i kraft den 1 juli 1908. Utvecklingen gick dock mot ytterligare hufvudaftal i sådana frågor, som ansågos vara af principiell eller gemensam natur. Såsom sådana betraktades till en början bestämmande af allmänna grunder för erhållande af tjänstledighet, fribiljetter, läkarevård o. d., men efter hand vidgades området allt mera, och år 1908 tillsattes en kommitté, hvilken följande år framlade ett förslag till hufvudaftal n:r 2, hvilket skulle reglera så godt som alla tjänsteförhållanden mellan järnvägsförvaltning och dess personal, utom hvad beträffar själfva aflöningsbeloppen. Aftalsförslaget blef visserligen af arbetareorganisationen förkastadt, men, med tillämpning af hufvudaftal n:r 1, fastställdes detsamma med några smärre förändringar genom utslag af järnvägarnas skiljedomstol den 22 oktober 1909 att gälla under åren 1910—1913. I den mån de enskilda järnvägarnas kollektivaftal utlöpa, ersättas deras »allmänna

bestämmelser» genom hufvudaftalet, och återstå sålunda till reglering genom särskilda förhandlingar allenast själfva lönestaterna.

Tendensen att likformigt reglera järnvägsmännens arbetsvillkor vid olika järnvägar har sålunda ledt till högst afsevärda resultat, men däremot förefinnas beträffande löne- och arbetsförhållandena för olika grupper af järnvägspersonal stora skiljaktigheter, hvilka, såsom till stor del betingade af arbetets växlande art och ansvar, knappast i nämnvärd utsträckning torde kunna sammanjämkas.

Från anställnings- och aflöningssynpunkt indelas sålunda efter statens järnvägars förebild de enskilda järnvägarnas personal i ordinarie, extra och tillfälligt anställda. Såsom tillfälligt anställda betecknas nyantagna under den första delen (i regel ett år) af tjänstgöringstiden samt dessutom öfrig personal, som till följd af trafikstegring eller andra orsaker tillfälligt tjänstgör vid järnvägen. Tilldelas dylik person under någon längre tidsperiod (i regel ett år) regelbunden tjänstgöring af normal omfattning, betraktas han som extra, hvarifrån i mån af ledighet befordran sker till ordinarie tjänst med fast anställning och årslön.

Betraktar man åter järnvägsfunktionärerna efter arten af det arbete de utföra, pläga de vanligen uppdelas efter de olika afdelningar, till hvilka deras tjänstgöring är förlagd, nämligen banafdelningen, som besörjer järnvägslinjens bevakning och underhåll, maskinafdelningen, som omhänderhar den rullande materielen, samt trafikafdelningen, som besörjer den öfriga delen af järnvägsdriften.

Skola kollektivaftalen läggas till grund för en öfversikt öfver järnvägspersonalens löne- och arbetsvillkor, lämpar sig dock icke heller denna gruppering som ram för skildringen. I såväl specialaftalen som hufvudaftalen uppdelas nämligen järnvägspersonalen i trenne grupper, nämligen extra banarbetare, verkstadsarbetare och linjepersonal, och hufvudaftal n:r 2 består egentligen af tre aftal, ett för hvar och en af dessa kategorier. De båda förstnämnda grupperna kunna nämligen knappast räknas till järnvägsmän i egentlig mening, ty de banafdelningen tillhörande extra banarbetarna hafva ett arbete, som i mycket erinrar om de ofvan (sid. 245 ff.) omnämnda järnvägsbyggnadsarbetarnas, och maskinafdelningens verkstadspersonal utför arbete af ungefär samma art, som förekommer inom den mekaniska verkstadsindustrien (sid. 157 ff.). I motsats till dessa båda kategorier sammanfattas den egentliga järnvägspersonalen, oafsedt om dess tjänstgöring är förlagd till ban-, trafik- eller maskinafdelningen, under beteckningen linjepersonal.

Banarbetarna, hvilka benämnas *extra* till skillnad från de ordinarie arbetare, hvilka vid en del järnvägar utföra vissa, eljes banvakter åliggande sysslor (jfr Del II, sid. 463), hafva ett arbete, som

består i att, i regel under vederbörande banvakts, men stundom under särskild reparationsförmans ledning och inseende, verkställa på olika banvaktssträckor erforderliga reparations- och underhållsarbeten.

Beträffande deras arbetsvillkor meddelas upplysningar i fem af specialaftalen. Enligt dessa utgör arbetstiden 10 timmar per dag under sommarmånaderna, men minskas under vintern i mån af dagsljusets aftagande. Aflöningen utgår enligt tvänne aftal som timlön, nämligen 28 öre vid ett par skånska och 25 öre (efter 3 och 6 års tjänstgöring resp. 28 och 32 öre) vid tre värmländska järnvägar. Öfriga aftal tillämpa dagspenningssystem. Enligt ett aftal från Skåne utgör sommardaglönen 2·65 kr. och vinterdaglönen 2·25 kr., hvilka lönesatser höjas med resp. 25 och 15 öre efter två års stadigvarande arbete. Två småländska aftal fastställa en sommardagspenning af 2·50—2·90 kr. och en vinterdagspenning af 1·75—2·25 kr.

Hufvudaftal n:r 2 har upptagit timpenningssystemet, men hänskjuter banarbetares timlön till reglering vid hvarje särskild järnväg. Det meddelar dock åtskilliga upplysningar rörande denna arbetarekategoris arbetsförhållanden i öfrigt. Ackordsarbete skall användas i största möjliga utsträckning, men är därvid arbetarens timlön garanterad endast vid arbete, som ej finnes upptaget i fast, för viss tid (minst ett år) mellan arbetsbefälet och vederbörande arbetare öfverenskommen ackordsprislista. Arbetstiden utgör 10 timmar per dag, förlagda inom 12 på hvarandra följande timmar. Den kan användas i form af skiftarbete eller dagarbete, hvilket senare skall börja kl. 5—8 f. m. Under den mörkare årstiden kan arbetstiden förändras med hänsyn till ljus- och väderleksförhållanden och arbetets art, men bör dock icke inskränkas till mindre än 8 timmar. Öfvertidsarbete betalas, därest detsamma infaller å söckendag mellan kl. 5 f. m. och 9 e. m., med 25 % tillägg utöfver gällande timlön och, därest detsamma infaller å annan tid af dygnet eller å sön- och helgdag, med 50 % tillägg.

Banarbetarna rekryteras till en del af löst folk, men i stor utsträckning jämväl bland banlinjen omgifvande trakts »hemmasöner», hvartill förmodligen bidrager möjligheten att från banarbetare vinna befordran till extra banvakt och därifrån till ordinarie järnvägstjänst.

Beträffande arbetsvillkoren för *järnvägsverkstädernas personal* innehålla kollektivaftalen från hvarandra mycket afvikande bestämmelser, hvilka ytterst synas återgå på principiellt olika uppfattningar af verkstadspersonalens ställning. Från järnvägsarbetsgifvarnas sida kunde det framhållas, att arbetet i järnvägsverkstäderna

— låt vara att det vanligen utgöres af reparations- och icke af egentligt tillverkningsarbete — icke företer större skiljaktigheter från det i andra mekaniska verkstäder förekommande, hvarföre kollektivaftalen inom detta fack borde gifva uttryck åt samma principer, som innehållas i det för öfrig mekanisk verkstadsindustri gällande riksaftalet (sid. 157 ff.). Från järnvägsmännens sida betonades det åter, att andra och större kraf ställdes på personalens mångsidighet och yrkesskicklighet i de merendels små järnvägsverkstäderna än i de stora egentliga mekaniska verkstäderna med deras genomförda arbetsfördelning. Vidare framhölls från samma håll, att verkstadspersonalen utgjorde en så viktig del af järnvägspersonalen i dess helhet, att den i afseende på förmåner borde så långt som möjligt likställas med linjepersonalen, helst en regelbunden cirkulation äger rum mellan dessa båda grupper genom verkstadsarbetares utbildning till och tjänstgöring som extra eldare.

Hvad regleringen af arbetstiden beträffar, sker denna på ungefär samma sätt som inom den egentliga mekaniska verkstadsindustrien. Ordinarie veckoarbetstiden bestämmes i ett aftal till 66, i två till 60, i två till 59 och i nio till 57 timmar, hvaremot öfriga tio specialaftal, som beröra verkstadspersonal, sakna tydliga bestämmelser i detta afseende. Hufvudaftal n:r 2 fastställer den normala arbetstiden till 57 timmar i veckan, men medgifver järnvägsförvaltning och personal att öfverenskomma om längre arbetstid, dock högst 60 timmar. Vid en del järnvägar, i synnerhet sådana med i förhållande till trafiken relativt ringa rullande materiel, kan tidtals sådan brådska uppstå, att arbetet måste fördelas i skift, men vanligen förekommer endast dagarbete.

Vid arbete af sistnämnda slag utgår för arbete å andra timmar än de vanliga särskild öfvertidsersättning. Enligt aftalet för verkstadspersonalen vid Bergslagernas och Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds järnvägar (Del II, sid. 467 ff.) utgår ett tillägg till den ordinarie lönen af 33 % för de två första timmarna efter den ordinarie arbetstidens slut, 50 % för annat öfvertidsarbete å söckendagar och 100 % för arbete å sön- och helgdagar, räknadt från kl. 6 e. m. föregående dag till den ordinarie arbetstidens början påföljande hvardag. Andra verkstadsaftal känna dock intet högre procenttillägg än 50 %, och så är äfven förhållandet med hufvudaftal n:r 2.

Verkstadsarbetet utföres mot aflöning antingen efter ackord eller per timme.

Aftalens ackordsbestämmelser öfverensstämma mycket nära med motsvarande stadganden i riksaftalet för den mekaniska verkstadsindustrien, hvilket bl. a. belyses af följande paragraf i det förenämnda verkstadsaftalet för B. J. och T. G. O.: »Beträffande ackords-

arbete skola så vidt möjligt tillämpas de bestämmelser, som i fråga om sådant arbete meddelats under § 6 i den öfverenskommelse, hvilken den 9 november 1905 träffats mellan Sveriges verkstadsförening och vederbörande fackförbund angående bestämmelser om minimilöner, ackordsarbete, ordinarie arbetstid, öfvertidsarbete m. m.»

Vid järnvägsverkstäderna kan sålunda tillämpas icke blott vanligt ackord, utan jämväl premieackord. En öfverenskommelse angående sådant innehålles i det år 1907 träffade aftalet för Stockholm—Västerås—Bergslagens nya järnvägs A.-B:s reparationsverkstad i Västerås. Här tillämpas Rowans system, hvarvid till grundtid tages den kortaste tid, hvarpå arbetet kan utföras, och till anslagen tid denna tid ökad med 100 %. Betecknas nu anslagstiden med a, den använda tiden med b och förtjänsten (i %) med c, erhålles premieförtjänsten genom följande formel: $a - b \times 100 : a = c$ (jfr s. 161).

Jämväl öfriga ackordsbestämmelser i hufvudaftal n:r 2 äro till stor del hämtade från metall- och maskinindustriens riksaftal, och bland viktigare afvikelser må endast antecknas, att i hufvudaftalet tidlönen endast är garanterad vid sådant ackordsarbete, som icke är upptaget i fasta ackordsprislistor.

Beträffande tidlönsbestämmelserna förete däremot järnvägsverkstädernas aftal åtskilliga särdrag.

Vid några järnvägar aflönas verkstadspersonalen på samma sätt som linjepersonalen eller med fast års- eller månadslön. Vid Hvetlanda—Säfsjö järnväg utgör sålunda begynnelselönen för verkstadsarbetare 1,100 kr. och för snickare 900 kr. per år, hvarefter aflöningen höjes med treåriga intervaller, tills efter 12 år en slutlön af resp. 1,350 och 1,140 kr. uppnås. Månadslönssystem tillämpas för all verkstadspersonal vid Karlskrona—Växjö och Stockholm—Saltsjöns järnvägar, enligt hvilka aftal banornas namngifna snickare betalas med 100—135 kr., deras smeder med 125—140 kr., deras filare med 80—135 kr. per månad o. s. v., samt vid en del andra järnvägar för en eller annan särskildt angifven verkstadsarbetare.

Vid öfriga aftalsberörda järnvägsverkstäder användes timlön, men äfven här bestämmas verkstadspersonalens löner i allmänhet enligt individuella lönelistor. Detta system är ingalunda obekant inom den mekaniska verkstadsindustrien (sid. 165), men det har här efter hand utvecklats till allenast en öfverbyggnad på minimilönssystemet. Samma princip, nämligen att bringa reda och rättvisa i mängden af individuella löner genom att bestämma viss minimilön för olika arbetarespecialiteter och sedermera därutöfver tillerkänna hvarje enskild arbetare lön efter hans duglighet, tillämpas jämväl i vissa järnvägsverkstadsaftal.

Enligt det år 1906 träffade aftalet för Ystad—Eslöfs järnvägs verkstadspersonal fördelas denna i fyra grupper, nämligen: 1) smeder, filare, svarfvare, plåtslagare, kopparslagare, gjutare, snickare, målare, hvilka som nyantagna aflönas med 34 öre per timme, om de äro 24 år gamla och besitta 5 års yrkesvana, samt med 38 öre vid 26 års ålder och 6 år i facket, hvilka lönesatser efter resp. ett och två år på platsen höjas till 37 och 42 öre; 2) hyflare, gängare, vagnsreviderare och öfriga järnarbetare, för hvilka motsvarande lönesatser (begynnelselönen erhålles dock redan vid 23 års ålder) äro resp. 32, 35, 34 och 38 öre; 3) grofarbetare, handtlangare och släggare, som vid antagandet och fyllda 22 år betalas med en timlön af 30 öre, efter två år på platsen höjd till 33 öre; samt 4) lärlingar, hvilkas timaflöning vid fyllda 20 år och efter två år på platsen utgör 25 öre.

I det ofvannämnda verkstadsaftalet vid S. V. B. användes en minimilönsskala, uppgjord efter samma grunder som i riksaftalet inom metall- och maskinindustrien, men upptagande något högre minimilönssatser. Timlönen utgör nämligen för yrkesarbetare, som uppnått 21 års ålder och arbetat 4 år i facket, 32 öre samt för yrkesarbetare, fylld 21 år, som arbetat kortare tid i facket, äfvensom för grofarbetare, som uppnått 21 års ålder, 28 öre, medan riksaftalet för platsen (Västerås) upptager resp. 30 och 26 öre (sid. 162). Vidare stadgas, att därest vid å platsen belägen, till Verkstadsföreningen ansluten verkstad en andra minimilön skulle komma att fastställas för yrkesarbetare, som uppnått 24 års ålder och arbetat minst 7 år i facket, denna minimilön skall från den vid sådan verkstad bestämda tidpunkten tillämpas äfven vid järnvägens verkstad. Som förut nämnts (sid. 163), fastställdes dylik högre minimilön genom öfverenskommelse den 21 mars 1907, och utgör den för Västerås 34 öre.

En tydlig påverkan från metall- och maskinindustriens riksaftal märkes äfven i de minimilönsbestämmelser, som förefinnas i hufvudaftal n:r 2. Enligt dessa uppdelas arbetarna i yrkes- och grofarbetare, och är yrkesarbetare den, som förrättar arbete, hvilket kräfver särskild yrkesskicklighet, och för hvilket erfordras längre utbildningstid (minst 4 år). Yrkesarbetare indelas i tvänne grupper: grupp A, bestående af arbetare, som besitta viss, dock mera begränsad yrkesfärdighet, och grupp B, dit de arbetare räknas, som enligt befälets bedömande besitta fullständig färdighet att utföra inom ett verkligt yrke förefallande arbeten vid järnvägen. För såväl yrkesarbetare inom grupperna A och B som för andra arbetare bestämmas två minimilöner, en lägre och en högre. Af dessa tillkommer inom de båda förstnämnda grupperna den lägre lönen fullgod arbetare, som fyllt 21 år och arbetat 4 år i facket, samt den

högre fullgod arbetare, som fyllt 24 år samt arbetat 7 år i facket och 3 år vid järnvägen, medan inom grofarbetaregruppen kvalifikationerna äro resp. fullgod arbetare, som fyllt 21 år, samt fullgod arbetare, som fyllt 26 år och arbetat vid järnvägen i 5 år. Minimilönernas belopp bestämmas ej i hufvudaftalet, utan skall detta ske genom ett särskildt centralt aftal för alla enskilda järnvägar på en gång, hvarvid hänsyn skall tagas till lefnadsförhållandena i allmänhet å resp. orter. Sedan sålunda minimilönerna reglerats efter enhetliga principer, fastställas vid hvarje järnväg de faktiska lönebeloppen, hvarvid hänsyn tages till personlig duglighet och andra mera subjektiva förhållanden. Angifna lönereglering har ännu icke ägt rum.

Ehuru hufvudaftalet sålunda lämnar minimilönssatsernas reglering till särskildt aftal, ordnar och fastställer det däremot slutgiltigt en del särskilda förmåner och ersättningar för verkstadspersonalen, hvilka icke alls eller blott sparsamt beröras af specialaftalen.

Därest arbete utföres å annan ort än stationeringsorten och arbetaren icke kan intaga middag i sitt hem, utbetalas vid bortovaro öfver 6 timmar dagtraktamente med 1 kr. per dag. Måste han stanna borta öfver natten, utgår nattlogiersättning med 1·50 kr. per natt. Snickare, som håller sig med erforderlig verktygsuppsättning, berättigas till en slitningsersättning af 25 kr. per år.

Aftalet är grundadt på den förutsättning, att särskilda förmåner utöfver den kontanta lönen skola bortfalla. Dock behålles rätten att erhålla ett visst antal fri- och hushållsbiljetter samt, efter 5—10 års tjänstgöring, 5—10 afdragsfria permissionsdagar per år.

Sedan sålunda blifvit sammanställda kollektivaftalens upplysningar rörande arbets- och löneförhållandena för extra banarbetare och verkstadspersonal, må liknande uppgifter meddelas beträffande *linjepersonalen.*

Denna personals *arbetstid* regleras till sina detaljer genom vid hvarje järnväg för månad eller annan längre tidsperiod upprättad turlista, upptagande den tjänstgöringstid, som på förhand kan bestämmas för hvarje enskild funktionär. Kollektivaftalen normera därför i allmänhet icke arbetstiden på annat sätt än genom att föreskrifva det högsta antal arbetstimmar, som utan öfvertidsersättning får uttagas vid arbete af olika slag. Med hänsyn härtill uppdelas linjepersonalen i tvänne klasser, stationär och åkande.

Tjänstgöringstiden för stationär personal utgör i medeltal 10 timmar per tjänstgöringsdygn, men kan vid särskild brådska ökas till 13 (enligt några aftal 15) timmar, på hvilken maximitjänstgöring

dock skall följa minst 9 (i några fall 8) timmars sammanhängande fritid. För personal med särskildt ansträngande tjänstgöring, såsom t. ex. med uteslutande nattjänst (natt i regel = kl. 9 e. m.—5 f. m.), ständig växeltjänst eller ständig tjänstgöring i större godsmagasin, nedsättes enligt vissa aftal normaltjänstgöringen till 8—9 timmar.

Motsvarande stadganden återfinnas äfven i hufvudaftal n:r 2, och detta aftal medgifver äfven, att tjänstgöringen för vissa befattningshafvare må förlängas till 11 timmar, därest densamma till afsevärd del består i passning eller eljes är af särdeles lindrig art. Denna m. fl. bestämmelser i detta aftal äga motsvarighet i Kungl. Järnvägsstyrelsens order n:r 600 angående bestämmelser rörande tjänstgöringstid och öfvertidsersättning för viss personal vid Statens järnvägar.

Den egendomliga arten af banvakts arbete medför dock, att särskilda bestämmelser rörande tjänstgöringstidens beräkning i vissa fall erfordras för denna arbetarekategori. Härom föreskrifves i det ofvannämnda aftalet för »de fem stora banorna», att för hvarje tåg utom den ordinarie arbetstiden intill kl. 9 e. m. beräknas 1/2 timmes tjänstgöring, dock att, därest två eller flera tåg enligt tidtabell passera inom loppet af 1/2 timme, tjänstgöringen beräknas för sammanlagdt 1/2 timme; efter kl. 9 e. m. beräknas full tjänstgöring, intill dess sista tåg passerat poststället; banvakt, som tjänstgör för första tåg, har rätt att som tjänstgöring räkna hela tiden före den ordinarie arbetstidens början. Andra aftal beräkna blott 1/4 timme för postning vid tåg utom den i turlistan angifna arbetstiden och endast half tjänstgöring från kl. 9 e. m. intill dess sista tåget på tjänstgöringsdygnet passerat poststället; och hafva dessa båda sistnämnda stadganden jämväl vunnit insteg i hufvudaftal n:r 2.

Beträffande åkande personal föreskrifver aftalet för Lidköping—Skara—Stenstorps järnväg, att tjänstgöringstiden utgår enligt den f. n. gällande turlistan med 8 tåg dagligen jämte för lokomotivpersonalen nuvarande växling och stalltjänst. Aftalet för Dala—Ockelbo—Norrsundets järnväg sätter normaltjänstgöringen till 2,870 timmar per år och det för Jönköping—Gripenbergs järnväg till 70 timmar per vecka. Öfriga aftal fastställa den normala tjänstgöringstidens längd per månad om 30 dagar, och bestämmes den till 280 timmar i sex år 1906 träffade skånska aftal samt ett år 1907 ingånget för en lokalbana i Blekinge, till 240 timmar vid en bruksbana i Västmanland samt till 260 timmar i öfriga aftal med arbetsbestämmelser för personal af detta slag.

Tjänstgöringstimmarna böra så likformigt som möjligt fördelas på månadens dygn, och ett antal aftal fastställa en maximitjänstgöring af 15 timmar per dygn, hvilken dock ej får förekomma mera än två dygn i följd. För lokomotivpersonal i ständig växeltjänst

vid vissa större stationer utgör den effektiva växeltjänsten i medeltal 8—9 timmar per dygn, dock högst 10—11 timmar.

Af aftalsförhandlingarna hade det emellertid framgått, att lokomotiv- och jämväl öfrig åkande personals arbete ingalunda var detsamma på olika banor och tågslag. Tjänstgöringen på en förortsbana med talrika stationer och täta tågförbindelser måste gifvetvis vara mera enerverande än arbetet på en längre linje med mera transitotrafik samt färre tåg och mellanstationer, och snälltågstjänstgöringen, med den vakenhet och påpasslighet den kräfde, medförde tydligen större kraftförbrukning än lika lång tids godstågstjänstgöring. I de »fem stora banornas» aftal och efter dess förebild i åtskilliga andra infördes därför ett evalveringssystem, hvarigenom olika värde åsattes olika slag af tågtjänstgöring. I detta aftal stadgades nämligen, att af de 260 månatliga tjänstgöringstimmarna högst 240 timmar finge utgöra tidtabellstid, beräknad från tågs afgång från afgångsstation till dess ankomst till slutstation, med iakttagande, beträffande lokomotiv- och konduktörspersonalen, att en timmes ren körtid värderas å snäll-, person- och lokaltåg till 1 timme 16 minuter, å blandade tåg till 1 timme 10 minuter och å godståg till 1 timme, samt att uppehåll å annan station än hemorten intill 3 timmar, räknadt från tågs ankomst till dess afgång enligt tidtabell, anses såsom tjänstgöring. En snälltågsförare behöfde sålunda för att uppnå 240 timmars tidtabellstid i verkligheten endast tjänstgöra 190 tidtabellstimmar per månad, hvarefter, för fullgörande af 260 timmars totalarbetstid, återstodo 20 timmar till reservtjänst o. d.

Emellertid visade sig, enligt järnvägsarbetsgifvarnas förmenande, evalveringsprincipen i sin tillämpning hafva menliga följder därigenom, att den för förvaltningarna försvårade möjligheten att effektivt utnyttja personalens arbete. Med anledning häraf utarbetades under förhandlingarna om hufvudaftal n:r 2 ett nytt system för den åkande personalens tjänstgöringstidsberäkning, hvilket jämväl infördes i nämnda aftal i dess slutgiltigt fastställda form. Enligt detta utgör för lokomotivpersonal den normala tjänstgöringstiden per månad om 30 dagar å förortståg (linjerna från Stockholm till Sundbyberg, Djursholm och Saltsjöbaden) samt å tåg med en reshastighet af 35 km. i timmen och däröfver 240 timmar i tjänstgöringstid och högst 180 timmar i tidtabellstid, medan för tåg med reshastighet af 27—35 km. och under 27 km. motsvarande siffror utgöra resp. 250 och 200 samt 260 och 220 timmar. Vid tjänstgöring uteslutande å växellokomotiv må af 260 tjänstgöringstimmar högst 220 utgöra effektiv växeltjänst, och öfverensstämmer den dagliga arbetstiden i öfrigt med motsvarande stationära växelpersonals. För konduktörspersonal utgör tjänstgöringstiden alltid 260 timmar, men tidtabellstiden får icke utsträckas utöfver 180 timmar å förortståg, 220

timmar å tåg med en reshastighet af öfver 35 km. i timmen samt 230 timmar å tåg med mindre hastighet. Med tidtabellstid förstås här den i tidtabellen angifna tiden för ett tågs framförande, sålunda innefattande såväl gång- som uppehållstid, och reshastigheten för ett visst tåg erhålles genom att dividera väglängden, som tåget framföres af samma personal, med tiden, som enligt tidtabellen skall förflyta från den station, vid hvilken vederbörande öfvertager tåget, till den, vid hvilken han lämnar detsamma.

Järnvägstjänsten är till sin natur sådan, att den pågår dygnet rundt, hvardag såväl som sön- och helgdag. För att gifva en riktig bild af järnvägsmännens arbetstidsförhållanden är det därför nödvändigt att komplettera det ofvan sagda med en kortfattad öfversikt öfver tjänstledighet och fridagar inom yrket.

Frisöndag utan löneafdrag beredes den stationära ordinarie personalen vanligen hvar tredje (i några fall hvarannan eller hvar fjärde) sön- och helgdag, och samma förmån tillkommer oftast äfven extra personal efter fullgjorda 3—4 tjänsteår. Den åkande personalens till antal och förläggning mera obestämda s. k. liggedagar uppdelades under förhandlingarna rörande hufvudaftal n:r 2 af praktiska skäl i hemdagar samt egentliga fridagar. Å hemdag eller sådan ledighetsdag, som kan erfordras för utjämning af personalens tjänstgöringstid, får järnvägsmannen ej utan befälets tillstånd aflägsna sig från hemorten samt är skyldig utföra påkalladt arbete utan öfvertidsersättning, för så vidt icke månadens hela normaltjänstgöring är fullgjord, då sådan ersättning utgår för öfverskjutande antal timmar. Vid tjänstgöring å fridag — två för hvarje kalendermånad — då järnvägsman är fullständigt fri och kan, efter anmälan, afresa från hemorten, utgår däremot alltid öfvertidsersättning, för så vidt icke annan fridag kan beredas.

Först hufvudaftal n:r 2 gifver sålunda en klar bild af järnvägsmännens fridagar och samma är förhållandet beträffande deras tjänstledighet m. m., enär specialaftalen i detta liksom i åtskilliga andra afseenden ofta allenast innehålla föreskrift om (se Del II, sid. 461), att nu gällande bestämmelser fortfarande skola tillämpas, till dess öfverenskommelse träffats om gemensamma bestämmelser i detta hänseende för alla enskilda järnvägar i riket. Hufvudaftal n:r 2 föreskrifver, att ordinarie personal äger att under samma kalenderår erhålla ledighet utan löneafdrag 15 dagar, hvaraf minst hälften bör tagas i en följd, med rätt att erhålla ledighet ytterligare 15 dagar mot 50 % afdrag å hela den till vederbörande å orten i fråga utgående aflöning, allt å tid som förvaltningen för hvarje särskildt fall kan godkänna. Extra personal, hvilken förut vid vissa järnvägar icke haft några ledighetsdagar och vid andra åtnjutit permission i mycket växlande utsträckning, tilldelas genom hufvudaftalet

efter fyllda 21 år 6 afdragsfria ledighetsdagar under de 10 första tjänsteåren och 12 dagar därefter; f. o. m. femte tjänsteåret kan ytterligare 6 dagars tjänstledighet erhållas mot 50 % löneafdrag.

Härmed torde vara angifna de gränser, inom hvilka järnvägsarbetsgifvarna äro berättigade att uttaga arbete af personalen mot ordinarie aflöning. Dock synas aftalen gifva vid handen, att inom järnvägsdriften tjänstens beskaffenhet i och för sig fattas såsom innebärande en helt annan skyldighet för järnvägsmännen att ställa sin arbetskraft till disposition utöfver den normala tjänstgöringstiden, än hvad fallet är inom den egentliga industrien, något som bl. a. framgår af den vanliga bestämmelsen, att den förlängda tjänstgöring, som orsakas af försening utaf ordinarie tåg, icke skall betraktas som verkställd på öfvertid. För annat arbete utöfver fastställd tjänstgöringstid eller å fridag utgår visserligen särskild öfvertidsersättning, men denna synes vanligen vara bestämd på det sättet, att öfvertidsarbetet betalas icke högre, utan blott ungefär lika med vanligt arbete.

En gradering af olika slags öfvertidsarbete förekommer i fem äldre specialaftal, enligt hvilka öfvertidsarbete mellan kl. 5 f. m. och 10 e. m. betalas med 25—30 öre och mellan kl. 10 e. m. och 5 f. m., sålunda nattetid, med 35—40 öre, allt per timme. Några andra aftal föreskrifva, att 40 öre per timme skall betalas vid all tjänstgöring utom turlista och å fridagar, men vanligare är, att öfvertidsersättningens höjd mer eller mindre göres beroende af vederbörande befattningshafvares ställning och löneförmåner. Sålunda läses i aftalen för några Malmöbanor, att för extra tåg efter sista ordinarie tåg för dagen skall betalas till lokförare, eldare, konduktör och smörjare 3 kr. och till stationskarl och banvakt 1—1·50 kr. I de »fem stora banornas» aftal stadgas, att öfvertidsersättningen skall utgöra för lokförare 40 öre per timme och för all annan personal 30 öre, dock icke för någon högre belopp än 3 kr. per dag. Samma principer tillämpas jämväl i en mängd andra aftal, låt vara att maximiersättningen ofta stannar vid 2·50 kr. och timlönssatserna variera mellan 25 och 60 öre.

Dylika fixa öfvertidsersättningsbelopp kunna dock medföra, att öfvertidsarbete ibland ersättes med en timlön, understigande den vederbörande befattningshafvare åtnjuter för ordinarie tjänstgöring. Därföre föreskrifva några specialaftal, att timpenningen vid öfvertidsarbete inom vissa gränser skall beräknas i proportion till vederbörandes ordinarie dagsinkomst. Samma princip tillämpas jämväl i hufvudaftal n:r 2, enligt hvilket öfvertidsersättning per timme utgår för stationär personal med $^1/_{300}$ och för åkande personal med $^1/_{260}$ af vederbörande järnvägsmans resp. månadslön.

Öfvergår man därefter till en öfversikt öfver *aflöningens* former och belopp, må erinras om, att linjepersonalen uteslutande aflönas med tidlön, men att aflöningens såväl form som höjd växlar för ordinarie och extra personal samt inom olika järnvägsmannakategorier.

Den *ordinarie linjepersonalen* har, som ofvan nämnts, fast årslön. Beträffande sättet för aflöningens beräknande förefinnes en viss olikhet mellan de äldre, år 1906 träffade aftalen samt de senare ingångna.

År 1906 träffades aftal för 30 mindre, företrädesvis skånska järnvägar. De häri intagna lönestaterna äro i regel anordnade med fem löneklasser och treåriga intervaller, i hvilka slutlönen uppnås efter 12 års tjänstgöring, men exempel saknas ej på tre- och fyraklassiga stater, där högsta aflöningen erhålles efter 9 eller 10 års tjänst. Ett sammandrag af de viktigaste aflöningssiffrorna i dessa lönestater meddelas i efterföljande tablå:

Befattningshafvare.	Begynnelselön.		Slutlön.	
	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.
A. Banafdelningen.				
Banmästare i stad	1,104	1,348	1,392	1,800
» på landet utan fri bostad	980	1,320	1,338	1,800
» » » med » »	950	1,155	1,130	1,515
Banvakt i stad utan fri bostad	900	960	1,200	1,320
» » » med » »	830	840	1,010	1,128
» på landet utan fri bostad	800	1,020	1,080	1,260
» » » med » »	680	744	960	1,020
B. Trafikafdelningen.				
Stationsskrifvare i stad	1,008	1,620	1,440	2,100
» på landet	966	1,380	1,560	2,040
Stationsmästare utan fri bostad	720	1,200	960	1,560
» med » »	660	975	900	1,260
Kontorsbiträde i stad	816	1,160	1,080	1,520
» på landet	786	1,100	1,040	1,400
Konduktör i stad	960	1,296	1,460	1,940
» på landet	900	1,290	1,125	1,578
Packmästare i stad	864	1,200	1,152	1,560
Stationskarlsförman i stad	900	1,248	1,152	1,560
» på landet	900	1,044	1,188	1,380
Stationskarl i stad	800	1,080	1,080	1,392
» på landet	780	1,044	900	1,335

Befattningshafvare.	Begynnelselön.		Slutlön.	
	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.
C. Maskinafdelningen.				
Lokomotivförareförman	1,440	1,837	1,800	2,125
Lokomotivförare i stad	1,200	1,800	1,560	2,520
» på landet	1,200	1,525	1,575	1,813
Lokomotiveldare i stad	900	1,440	1,200	1,728
» på landet	900	1,165	1,125	1,553
Vagnförman i stad	1,104	1,200	1,392	1,620
Vagnssmörjare i stad	816	1,020	1,080	1,380
» på landet	786	1,032	1,062	1,392
Lokomotiv- o. vagnputsare, pumpare, vagnsynare i stad	600	1,080	840	1,392
» » » » » på landet	600	900	840	1,200

Tilläggas må, att aftalen dessutom innehålla strödda lönesatser för vissa andra befattningshafvare, såsom stationsinspektor vid stationer af olika klass, godsexpeditör, förste stationsskrifvare, kontorsskrifvare, manlig och kvinnlig förrådsskrifvare m. m., men hafva dessa aflöningsbelopp, såsom få till antalet och ofta af personliga hänsyn betingade, icke ansetts böra i tabellen upptagas.

Ehuru personliga löner sålunda i allmänhet icke äro upptagna, utvisar likväl tablån stora växlingar i begynnelse- och slutlönen för samma befattningshafvare vid olika järnvägar.

Till någon del kunna olikheterna i aflöning förklaras genom den växlande utsträckning, i hvilken vid olika järnvägar särskilda ersättningar och förmåner tillkomma utöfver den ordinarie lönen.

Bland särskilda ersättningar för järnvägsmän nämnas i aftalen ett ganska stort antal, såsom postarfvode, uppbördsprovision, felräkningspengar, skrifmaterials- och renhållningsersättning, dressinpengar (då järnvägen ej håller dylikt fordon), ersättning för tjänstgöring i högre befattning, traktaments- och nattlogiersättning, växelpengar samt milpengar.

Af dessa lönetillägg torde för personal af lägre grad de fyra sistnämnda hafva största betydelsen. När banvakt tjänstgör som banmästare, stationskarl som stationskarlsförman, eldare som lokomotivförare samt i några andra fall vid tjänstgöring i högre befattning plägar gifvas en ersättning af 0·50—1 kr. per dag. Vid bortovaro från stationeringsorten under dag eller natt utgår ofta i förra fallet traktaments- (vanligen 1 kr.), i det senare nattlogiersättning (vanligen 1·50 kr.), afsedda att hålla järnvägsman skadeslös, när han

själf måste bekosta sig mat på främmande ort eller husrum å plats, där järnvägen ej håller öfverliggningsrum.

Där järnvägsmän uteslutande sysselsättas med växling, plägar till den stationära personalen stundom utbetalas 20—30 öre per dag i »skoslitningsersättning», medan den åkande växelpersonalen erhåller t. ex. medeltalet af hvad motsvarande befattningshafvare på linjen intjänat i milpengar. I motsats till flertalet förut omnämnda ersättningar innefatta milpengarna icke blott godtgörelse för direkta kostnader, i detta fall under resa, utan utgöra äfven en egendomlig löneform för den åkande personalen, afvägd efter dennas direkta arbete i och för tågets framförande. Beträffande sättet för denna ersättnings beräkning lämna blott få af aftalen upplysningar. Vid Malmö—Kontinentens järnväg skola milpengar till konduktör och smörjare utgå »som hittills», medan förare och eldare erhålla på snäll- och persontåg resp. 8 och 6 öre samt på godståg resp. 12 och 9 öre per mil; denna ersättning uppgifves i medeltal per år utgöra för nämnda fyra befattningshafvare resp. 200, 200, 250 och 220 kr. Vid Malmö—Simrishamns järnväg gälla samma bestämmelser med undantag af, att på godståg förare och eldare uppbära resp. 16 och 12 öre per mil; milpengarnas årliga belopp uppgifvas här för dessa båda kategorier till resp. 390 och 300 kr., medan konduktör och smörjare hafva resp. 300 och 240 kr. Ifrågavarande ersättning uppgår sålunda till ganska betydande belopp, och det är därför tydligt, att den ordinarie aflöningen för förenämnda befattningshafvare ingalunda kan vara densamma vid en järnväg, där denna ersättning utgår, och vid en annan, där den aflösts och inräknats i den fasta årslönen.

Samma inverkan har tydligen den omständigheten, huruvida vid en viss järnväg naturaförmåner blifvit aflösta eller om de fortfarande utgå. Den viktigaste bland dessa, förmånen af fri bostad, redovisas dock i tabellen på så sätt, att lönerna upptagas för sig för de befattningshafvare, som åtnjuta, och de, som icke åtnjuta sagda förmån, och understiger aflöningen för de förra afsevärdt den för de senare utgående. Men äfven vid de järnvägar, där bostadsförmånen i dess gamla form icke längre förekommer, är det dock regel, att åtminstone banvakter, banmästare, stationsmästare och stationsinspektorer hafva sin bostad i järnvägens hus. I detta fall afdrages från lönen ett hyran motsvarande belopp, och fastställes i aftalen ofta storleken af dessa hyresafdrag. De utgöra för ett rum 60 kr., ett rum och kök 110—120 kr., två rum och kök 160—180 kr., tre rum och kök 225—230 kr., fyra rum och kök 280 kr., fem rum och kök 330 kr. och sex rum och kök 380 kr. Vid Östra Skånes järnväg gifves, där ej fri bostad beredes, s. k. inkvartering, hvilken i stad utgår med 20 %, på landet med 15 % af lönens belopp.

Med fri bostad följer ej sällan fri vedbrand eller åtminstone rätt till fri bränsletransport å järnvägen. Så erhåller vid Jönköping—Gripenbergs järnväg årligen stationsinspektor 2½ famnar björkved och 3 famnar barrved, banmästare och stationsmästare 1½ famn björkved och 3 famnar barrved samt stations- och banvakter 3 famnar barrved. Särskildt för banvakter plägar bränsleförmånen utgå i form af rätt att gratis eller till lågt pris erhålla visst antal (100—150) kasserade slipers per år.

Järnvägspersonalen är som bekant i stor utsträckning uniformerad, och tjänstebeklädnad tillhandahålles stundom viss personal. För konduktör, som erhåller fullständig uppsättning uniformspersedlar, värderas denna förmån till cirka 200 kr. per år, medan för lokomotivförare och eldare, som allenast plägа erhålla päls och mössa, beklädnad in natura taxeras till 40—50 kr. Vid andra järnvägar tillhandahållas däremot dylika beklädnadspersedlar allenast mot afdrag på lönen.

Slutligen må bland förmåner nämnas rätt att erhålla ett växlande antal fribiljetter för person- och godstransport, rätt till fri läkarevård och medicin m. m.[1] Pension erhåller järnvägspersonalen från särskilda kassor, till hvilka förvaltningarna plägа betala bidrag.

Ofvanberörda förmåners och ersättningars växlande storlek och värde kunna sålunda till en del förklara årslönernas olika höjd vid skilda järnvägar, men hufvudanledningen till denna olikhet torde vara dels järnvägarnas växlande ekonomiska bärkraft, dels prisförhållandena i de trakter, där personalen är bosatt eller har sin verksamhet. Till det förhållandet, att lika högt betalda arbetares behållna inkomst blir afsevärdt mindre på en ort med högre hyror och lifsmedelspris än på en billigare plats, taga aftalen hänsyn så tillvida, att de, som af ofvan meddelade tabell framgår, bestämma afsevärdt högre löner i stad än på landet, hvartill kan läggas, att särskilda dyrortstillägg om 20—60 kr. betalas å vissa såsom dyrare ansedda stationsorter. Någon systematisk dyrortsindelning kunde däremot ej framgå ur 1906 års förhandlingar, enär, som nämndt, löneregleringar detta år skedde blott vid mindre järnvägar, hvar och en i regel endast berörande trakter med tämligen likartade prisförhållanden, hvarför nödig öfverblick saknades för stationsorternas gruppering i vissa allmänna dyrortsklasser.

Men vid de gemensamma förhandlingar, som i början af *år 1907* ägde rum vid de förenämnda s. k. »fem stora banorna», hvilka sammanbinda bl. a. så långt från hvarandra belägna orter som Stockholm, Gäfle, Falun, Göteborg och Borås, utarbetades ett fullständigt system för aflöningarnas bestämmande och fördelning efter olika dyrorts-

[1] Enligt vid Bergslagernas järnväg verkställda beräkningar, uppgick för dessa båda förmåner under år 1906 förvaltningens utgifter per funktionär till 115 kr. för fribiljetter och 31·95 kr. för sjukvård. Löneförhandlingar sid. 117.

grupper. Enligt detta system, hvilket vunnit tillämpning beträffande så godt som alla senare ingångna aftal för enskilda järnvägar, uppdelades samtliga stationsorter i fem klasser, betecknade som orterna A, B, C, D och E. Till ort E räknades Stockholm och till ort D Göteborg samt de i Stockholms omgifningar framdragna linjerna Hufvudsta—Riddersvik och Henriksdal—Saltsjöbaden. Ort C innefattade städerna Borås, Eskilstuna, Falun, Gäfle, Halmstad, Jönköping, Kalmar, Karlskrona, Nyköping, Södertälje, Västerås och Växjö, stationssamhällena Lilla Edet, Ludvika och Oxelösund samt linjen Slottsskogen—Särö invid Göteborg.[1] Till ort B fördes ett större antal städer och andra samhällen, för hvilka de rena »landtlönerna» (ort A) icke ansågos tillämpliga.[2] »Landtlönen» bestämmes för sig för hvarje särskild järnväg med hänsyn till dess bärighet m. fl. faktorer, men sedan lönen för viss funktionärsklass å ort A sålunda är satt, erhålles omedelbart motsvarande lön för öfriga ortsgrupper genom tillfogande af vissa dyrortstillägg, nämligen 60 kr. för ort B, 120 kr. för ort C, 180 kr. för ort D och 240 kr. för ort E.

I samband härmed skedde en rationell uppdelning af hela den ordinarie personalen i särskilda, efter arbetets vikt och ansvar afpassade aflöningsklasser. I de »fem stora banornas» aftal sker personalens gruppering i lönehänseende på följande sätt: Grupp I: stationskarl, banvakt, hållplatsvakt, förrådsvakt, kontorsvakt, stationseldare, kolvakt, lokomotivputsare, vagnputsare, pumpare, trädgårdsarbetare, vagnssmörjare, brovakt, bromsare, ordinarie arbetare, vagnstillsyningsman, portvakt, reparationsförman, ångfinkeldare. Grupp II: kontorsbiträde, materialvakt, stationskarlsförman, lokomotiveldare, vagnförman, eldare å elektrisk kraftstation, telegrafarbetareförman, stationsförman, lokomotivputsareförman, konduktör. Grupp III: trädgårdsmästare, banmästare, förreglingsmontör, ångmaskinist, maskinist vid elektrisk kraftstation. Grupp IV: lokomotivförare, vagnmästare, verkstadsförman, examinerad maskinist, elektrisk montör. Konduktör tilldelas tre år efter det han ernått högsta lönegraden för grupp II, högsta lön i grupp III. Begynnelselönerna i de fyra lönegrupperna utgöra resp. 1,050, 1,260, 1,380 och 1,500 kr. samt slutlönerna resp. 1,350, 1,560, 1,860 och 2,280 kr. Staterna äro tolfåriga med treåriga intervaller.

Genom en kombination mellan dessa löneklasser och de ofvan berörda dyrortsgrupperna erhålles sålunda de »fem stora banornas» aflöningssystem (jfr Del II, sid. 458). Och efter i hufvudsak lika grunder sker jämväl löneregleringen i öfriga år 1907 träffade aftal, såsom följande sammandrag af lönesatserna för i dessa aftal mera talrikt företrädda befattningshafvare utvisar:

[1] Under de löneförhandlingar, som ägt rum efter år 1907, hafva ytterligare ett antal platser och bansträckor hänförts till C-ort.

[2] Sedermera hafva mellan klasserna A och B samt B och C inskjutits ett par mellanklasser, benämnda A: 1 och B: 1, med 30 kr. extra lönetillägg.

Befattningshafvare.	Begynnelselön.		Slutlön.	
	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.
Stationskarl, banvakt m. fl.				
Ort A	800	1,080	1,040	1,380
B	860	1,110	1,140	1,410
C	960	1,170	1,260	1,470
D	1,020	1,230	1,320	1,530
Kontorsbiträde.				
Ort A	840	1,290	1,080	1,590
B	900	1,320	1,140	1,620
C	960	1,380	1,320	1,680
D	1,080	1,440	1,380	1,740
Stationskarlsförman.				
Ort A	960	1,290	1,260	1,590
B	1,020	1,320	1,260	1,620
C	1,080	1,380	1,380	1,680
D	1,140	1,440	1,440	1,740
Lokomotiveldare.				
Ort A	900	1,290	1,200	1,590
B	864	1,320	1,260	1,620
C	1,080	1,380	1,440	1,680
D	1,260	1,440	1,560	1,740
Konduktör.				
Ort A	900	1,290	1,200	1,740
B	960	1,440	1,260	1,800
C	1,260	1,380	1,620	1,940
D	1,380	1,500	1,740	1,860
Banmästare.				
Ort A	1,080	1,410	1,320	1,890
B	1,080	1,440	1,380	1,920
C	1,440	1,500	1,770	1,980
D	1,380	1,560	1,860	2,040
Lokomotivförare.				
Ort A	1,220	1,680	1,680	2,310
B	1,224	1,740	1,440	2,340
C	1,380	1,620	1,800	2,400
D	1,560	1,800	2,280	2,460

Befattningshafvare.	Begynnelselön.		Slutlön.	
	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.	Lägsta. Kr.	Högsta. Kr.
Packmästare.				
Ort A	960	1,140	1,260	1,440
B	1,020	1,200	1,260	1,500
C	1,110	1,260	1,410	1,560
D	1,200	1,260	1,560	1,560
Stationsförman.				
Ort A	900	1,170	1,200	1,470
B	960	1,080	1,260	1,380

Framhållas må, att i ofvanstående sammandrag begynnelseaflöningen för viss befattningshafvare å ort A i flera fall afser annan järnväg än motsvarande lönesats exempelvis å ort B, hvarföre de fastställda lönedifferenserna mellan de särskilda ortsgrupperna icke alltid klart framträda.

Till den ordinarie aflöningen komma fortfarande särskilda ersättningar till ungefär samma antal och belopp, som ofvan angifvits i innehållsredogörelsen för 1906 års aftal. Den viktigaste förändringen är, att i 1907 års aftal milpengarna i allmänhet utbytts mot ett kombineradt tim- och milpenningsystem, vanligen benämndt resekostnadsersättning. Denna utgör enligt de »fem stora banornas» aftal:

	Lok-förare.	Lok-eldare.	Kon-duktör.	Ångfink-eldare.	Smör-jare.
Per timme, öre	9	5	8	5	4
Per 10 km., öre	8	5	3	—	2

Vid växeltjänst utgår endast timpengar, utgörande för lokomotivförare 17 öre och för lokomotiveldare 10 öre per timme.

Däremot innebära 1907 års järnvägsaftal, i jämförelse med föregående års, en mera medveten och fullföljd tillämpning af de löneregleringsprinciper, som i växande utsträckning vunnit insteg inom fabriksindustrien (se sid. 59, 123), nämligen att alla förmåner skola aflösas och värdet däraf inräknas i den kontanta lönen.

Fri bostad som förmån utöfver aflöningen omtalas knappast i 1907 års aftal, utan för af järnvägen upplåten bostad skola från lönen afdragas vissa hyresbelopp. Hyresafdragen utgöra alltid samma belopp per rum (1 kök = 1 rum), men växla inom de olika dyrortsgrupperna. Sålunda utgör afdraget per rum å ort A 60 kr. ort B 75 kr., ort C 90 kr., ort D 105 kr. och ort E 120 kr.

Upplåtelsen af bostad innefattar icke förmånen af fritt bränsle, men särskildt banvakter tillerkännas stundom rätt att mot låg afgift i mån af tillgång erhålla begagnade slipers, t. ex. vid de »fem stora banorna» intill 200 per år mot 8 öre per styck.

Likaså har beklädnadsersättning och beklädnad in natura borttagits, hvaremot personal, som åtnjutit dylik ersättning eller förmån, fortfarande har skyldighet att vid tjänstgöring vara iförd uniform. Järnvägsförvaltning kan dock tilldela konduktör beklädnad in natura mot afdrag å lönen med 150 kr. per år och har skyldighet att afgiftsfritt tillhandahålla lokomotivförare, eldare, bromsare, vagnsmörjare och spårrensare skyddande beklädnad, såsom päls, pälsmössa, halmskor, oljerockar o. d.

Beträffande fribiljetter samt läkarevård och medicin hänskjutas dessa förmåner till framtida reglering.

Denna har beträffande fri- och hushållsbiljetter skett genom hufvudaftal n:r 2, hvilket därjämte i fråga om upplåtelse af bostad, beklädnad, särskilda ersättningar m. m. ger uttryck åt här ofvan angifna principer. Förhandlingarna rörande läkarevård, medicin och sjukhusvård hafva däremot ännu icke slutförts i afvaktan på utredning rörande möjligheten att upprätta en för samtliga enskilda järnvägar gemensam sjukkassa med bidrag från arbetsgifvarna.

Sedan sålunda den ordinarie linjepersonalens aflöningsförhållanden blifvit berörda, må beröras de hufvudpunkter, i hvilka den *extra linjepersonalens* lönevillkor härifrån förete afvikelser.

Extra personal — putsare, kolvakter, bromsare, banvakter, stationskarlar, packmästare och lokomotiveldare — erhålla vid Blekinge kustbanor vid anställningen en dagaflöning af 2·25 kr., hvilken efter ett års oafbruten tjänstgöring höjes till 2·50 kr., efter tre års till 2·75 kr. och efter fem års till 3 kr. Efter liknande grunder ordnadt dagspenningssystem återfinnes jämväl i några andra äldre aftal, men vida vanligare är att, med behållande af dagaflöningsprincipen, sätta extra befattningshafvares aflöning i direkt relation till motsvarande ordinaries lön.

Detta sker i de »fem stora banornas» aftal på så sätt, att den extra manliga linjepersonalen i lönehänseende fördelas i två klasser, hvarvid till klass II föras personer i förmans- eller eljes mera ansvarsfull ställning, såsom materialvakt, vagnförman, lokputsareförman, maskinist och lokomotivreparatör, medan klass I omfattar den öfriga extra personalen. Manliga befattningshafvare i ålder öfver 21 år, hvilka enligt denna klassindelning äro att hänföra till klass I resp. klass II, erhålla dagaflöning motsvarande $^1/_{30}$ af den månadsaflöning, som enligt bestämmelserna för den ordinarie personalen är fastställd för grupp I resp. grupp II i lägsta lönegraden å resp. orter (se ofvan sid. 311), hvarvid emellertid iakttages, att extra befattnings-

hafvare i sådan befattning, hvilken icke vid vederbörande järnvägar finnes upptagen å ordinarie stat, eller rörande hvilken vederbörande förvaltning medelst cirkulär förklarat sig icke komma att för framtiden utse någon ordinarie innehafvare, skall, allt efter de tjänsteår, han innehar, uppflyttas i högre lönegrad inom klass I resp. klass II efter samma grunder, som blifvit fastställda för ordinarie personal, hörande till grupp I och II, dock att uppflyttning icke får ske till högre lönegrad än den tredje inom vederbörande grupp. För manliga befattningshafvare i åldern 18—21 år utgår aflöningen från och med den 1 maj 1907 med 40 öre utöfver dåvarande dagspenning, dock så att dagspenningen, inberäknadt förhöjningen, icke får uppgå till mer än det belopp, som med 50 öre understiger den å vederbörande orter för motsvarande extra linjepersonal öfver 21 år fastställda dagspenning. Extra befattningshafvare, som vinner befordran till motsvarande ordinarie tjänst, äger att för uppflyttning i högre lönegrad tillgodoräkna sig den tid utöfver 3 år, som han tjänstgjort i den extra befattningen. De år, extra befattningshafvare tjänstgjort, innan han fyllt 21 år, få dock icke räknas honom till godo, vare sig vid befordran till ordinarie eller vid uppflyttning i högre lönegrad. Samma grunder tillämpas jämväl vid ett större antal andra enskilda järnvägar; dock fastställas i allmänhet inga fixa löner för extra personal under 21 år.

Likväl saknas icke exempel på järnvägar, där extra personal åtnjuter månadslön. Sålunda fastställdes år 1906 ett aftal för Växjö—Alfvesta järnväg, som bl. a. för viss extra personal upptog en tolfårig lönestat med treåriga intervaller, enligt hvilket för kontorsbiträde och stationskarl i stad begynnelselönen utgjorde 78 kr. och slutlönen 100 kr., medan för banvakt och stationskarl å landet motsvarande belopp voro 70 kr. och 95 kr.

Under förhandlingarna om hufvudaftal n:r 2 framskötos från personalens sida kraf på fast månads- eller årslön för extra personal, och denna fordran vann jämväl beaktande vid aftalets slutliga fastställande. I aftalet stadgas nämligen, att vid uppgörande af lönestat för extra personal skola bestämmas fyra löneklasser, och att årslönen i den första löneklassen skall fastställas till ett belopp, som med 75 kronor understiger den för ordinarie personal i grupp I (stationskarlsklassen) eller grupp II, där viss extra järnvägsman vid järnvägen i fråga hänförts till denna grupp, för resp. ort fastställda lön. De återstående tre löneklasserna för extra personal skola vara lika med de tre lägsta löneklasserna för ordinarie personal i grupp I (resp. grupp II). Extra järnvägsman, som uppnått högsta löneklassen och efter 12 års tjänst kvarstår utan utsikt att vinna befordran, erhåller ett årligt lönetillägg af 30 kronor.

Till den extra linjepersonalen höra äfven de kvinnliga befattningshafvare, som järnvägarna sysselsätta. Talrikast bland dessa äro grindvakterskorna, och löner för sådana återfinnas i ganska många specialaftal. Dessa, hvilka ofta äro banvaktshustrur, betalas i regel efter antalet dagligen förbipasserande tåg, och då betalningen plägar utgöra 1·50 à 2 kr. per tåg och månad, kan månadsaflöningen växla mellan 12 och 40 kr. Vagnsstäderskor och kvinnliga hållplatsföreståndare pläga ersättas efter särskild öfverenskommelse mellan vederbörande förvaltning och personal; dock fastställas löner för dylika i ett par äldre aftal.

XIX: 5. Telefon (enskild).

Se ofvan sid. 167.

XX. Sjötransport.

Kollektivaftalet spelar för sjöfolket helt naturligt icke samma roll som för öfriga kommunikations- eller industriarbetare, enär förhållandet mellan besättning, befäl och rederi är bestämdt genom lag, nämligen sjölagen den 12 juni 1891 med densamma kompletterande författningar rörande sjöfarten. Intressekampen inom detta arbetsområde har därför till stor del gått ut på att på lagstiftningsväg i olika riktningar åstadkomma ändringar i dessa detaljerade reglementen. I den mån dessa reformkraf afse arbetsförhållandena inom rederinäringen, hafva såsom förnämsta representanter och organ uppträdt för rederierna Sveriges redareförening, för fartygsbefälet Sveriges fartygsbefälsförening, för de examinerade maskinisterna Svenska maskinistförbundet, för oexaminerade maskinister samt maskinskötare, eldare och sjömän lokala, till Svenska transportarbetareförbundet anslutna maskinist- och eldareföreningar samt det likaledes i nära förbindelse med detta förbund stående Svenska sjömans- och eldareförbundet.

Jämväl inom sjömansyrket finnes dock ett fält öppet för privata öfverenskommelser mellan intresserade parter, ty ofvan berörda författningar reglera blott i mycket obetydlig utsträckning sjöfolkets arbetstid och arbetslön, och vidare äro deras stadganden knappast tillämpliga på vissa egenartade grenar af rederirörelsen.

En sådan gren är *prämtransportrörelsen*, och härifrån hafva insamlats fyra aftal, däribland det Del II, sid. 474 ff. återgifna, hvilket berör rikets tre förmodligen största företag i branschen. Dessa transportbolag, hvilka hafva sitt säte i Stockholm och Uppsala, bedrifva prämtransportrörelse öfver en stor del af Sverige och jämväl på utlandet, medan öfriga aftalsberörda transportföretag, hvilka äro lokaliserade till Norrköping, Linköping och Sunne (Värmlands län),

hafva ett mera lokalt begränsadt verksamhetsområde. Till samma grupp har vidare förts ett aftal för tegeltransporterande skutskeppare från Ålabodarna (Malmöhus län).

Enligt pråmtransportaftalen äger arbetsgifvaren afgöra, hur stor bemanning en pråm fordrar, samt antaga pråmskeppare, hvaremot denne själf anställer medhjälpare, hvartill ofta tages medlem af skepparens familj eller därmed likställd. Skeppare anställes i allmänhet med 14 dagars ömsesidig uppsägningstid och stundom genom särskildt skriftligt arbetsaftal.

Pråmbesättningens arbetstid under sjöfärd beror på arbetets art och lämnas därför af aftalen så godt som obestämd. »Under gång skall pråmbesättning, som trafikerar Kinda och Göta kanal, erhålla minst 4 timmars hvila hvarje natt, men då öppen sjö trafikeras, äger befälhafvaren rätt att, om han önskar, gå utan uppehåll till bestämmelseorten», heter det i Linköpingsaftalet. Pråmskeppare och hans medhjälpare äro skyldiga deltaga i lastens stufning och lämpning, kontrollera stufveriarbetet samt — stundom och i växlande utsträckning — deltaga i loss- och lastningsarbete jämväl utom relingen. Härvid rättas deras arbetstid efter den å orten vanliga för sådant arbete, och åtnjuta de för öfvertidsarbete särskild ersättning med 30—45 öre per timme.

För dylikt och jämväl annat arbete kan ackord öfverenskommas mellan vederbörande rederi och pråmskeppare. Huru ett ackord för sjötransport kan anordnas, visar det förenämnda aftalet mellan trenne tegelbruk, belägna mellan Landskrona och Hälsingborg, samt en af skutskeppare bildad, till Transportarbetareförbundet ansluten »seglationsförening». Enligt detta aftal åtaga sig skepparna att mot viss betalning per 1,000 st. föra tegel från bruken till Köpenhamn, Malmö, Landskrona, Hälsingborg m. fl. platser samt besörja tillhörande loss- och lastningsarbeten, äfvensom att från Köpenhamn förse tegelbruken med deras behof af stenkol; dock berättigas tegelbruksägarna att »för transport af varor använda fartyg från hvilken förening som helst eller fartyg stående utom förening» (jfr sid. 199).

Eljes utgår pråmbesättningens aflöning i form af fast månadslön. Denna utgör enligt de tre stora transportbolagens aftal för fullgod skeppare 75 kr., men höjes efter två och fem års anställning hos samma arbetsgifvare till resp. 80 och 85 kr. Medhjälpares lön är för skeppares familj tillhörande yngling om 15—18 år 40 kr., hvilken ökas till 50 kr., när han fyllt 18 år, och till 65 kr. efter fem års anställning; för icke familjemedlem äro de båda förstnämnda lönesatserna 5 kr. högre. Under de tider pråmskeppare färdas på Norrland, erhåller han ett tillägg af 5 kr. per månad, och vid sin årliga af- och inmönstring erhåller han i st. f. »hemförskaffningsersättning» en extra ersättning af 5 kr. hvardera gången. Dessa löneförmåner

utgå endast under seglationstiden, men genom aftalet tillerkännes skeppare en s. k. vinterersättning för tiden efter afslutandet af vederbörandes tjänstgöring under seglationsåret. Dylik vinterersättning utgår för hälften så lång tid, som vederbörande under seglationen tjänstgjort — dock icke i något fall längre, än till dess hans seglationstjänstgöring ånyo börjar — med 15 kr. per månad under år 1906 och 20 kr. under år 1907 för pråmskeppare, som i fem år oklanderligt tjänat arbetsgifvaren, samt med resp. 10 och 15 kr. för annan skeppare samt för medhjälpare med fem års oklanderlig tjänst.[1]

Öfriga aftal känna endast aflöning för seglationssäsongen, och utgör skeppares månadslön enligt Norrköpingsaftalet 80 kr., enligt Linköpingsaftalet 155 kr., i hvilket belopp dock ingår lön till medhjälpare, samt enligt Sunneaftalet 70—75 kr.

Några särskilda förmåner, såsom fri kost e. d., synas ej pråmbesättningarna åtnjuta, utan torde de för sjöfärderna själfva få förse sig med proviant.

Som af det ofvan sagda torde framgå, har pråmkarlarnas yrke många beröringspunkter med de icke »sjöfarande» transportarbetarnas. Äfven sådana sysselsättas af pråmrederierna och omnämnas därföre i dessas aftal, såsom framgår af följande paragraf i det förenämnda aftalet för de tre stora transportbolagen: »Vid transportföretag anställda last- och lossningsarbetare skola i tillämpliga delar njuta samma förmåner, som de organiserade hamnarbetarna och kolbärarna enligt aftal njuta eller komma att njuta hos andra arbetsgifvare. I sådana fall, då de nu anställda arbetarna åtnjuta större förmåner, må dessa i sin helhet icke i anledning af förevarande aftal minskas, men väl framdeles kunna förändras i samband med uppgörandet af nya löneaftal för hamnarbetare och kolbärare.»

Pråmtransportrörelsen kräfver dock icke allenast pråmar, utan jämväl *bogserbåtar*, och i egenskap af bogserbåtsrederier hafva bl. a.

---

[1] De tre stora transportbolagens kollektivaftal är numera upphäfdt, och hafva i stället af bolagen utfärdats särskilda anställningsvillkor för pråmskeppare och deras medhjälpare. Af de villkor, som f. o. m. 1910 års seglation tillämpats af Stockholms transport och bogserings A.-B., må anföras följande bestämmelser, som afvika från motsvarande stadganden i kollektivaftalet. Under bogsering af en-manspråmar på längre resor bör alltid anordnas så, att skepparen erhåller minst 6 timmars hvila på 24. Den fasta månadslönen under seglationen utgör för pråmskeppare under de båda första anställningsåren 80 kr., men höjes till 85 kr. f. o. m. tredje och till 90 kr. f. o. m. femte året hos arbetsgifvaren; medhjälpares månadspenning är 55 kr. om han fyllt 18 år, men eljes 45 kr. Månadslönen höjes med 5 kr. ej blott vid färd på Norrland, utan jämväl vid fart på hamnar söder om Oxelösund. Hemförskaffningsbidrag, som nu blott gifves vid afmönstring och till skeppare, bosatt utom platsen för rederiets säte, utgår med 10 kr., men däremot utbetalas icke vidare någon vinterersättning. Beträffande pråmbesättnings arbete stadgas bl. a., att där flera pråmar äro liggande på samma plats, äro samtliga skeppare skyldiga, att då så påfordras, biträda hvarandra vid lastning, lossning, slussning eller andra förekommande arbeten. Vidare äro pråmskeppare och deras medhjälpare alltid skyldiga att vid lastning deltaga i arbetet i och för godsets behöriga stufning och lämpning samt deltaga i lossning, där så påfordras, undantagandes den tid skepparen behöfver för pråmens behöriga tillsyn.

de tre ofvannämnda stora transportbolagen år 1907 ingått aftal med Stockholms maskinist- och eldarefackförening af Svenska transportarbetareförbundet angående å dylika ångbåtar anställda maskinskötares och eldares arbets- och löneförhållanden. Ett liknande kollektivaftal ingicks samma år i Göteborg mellan fem bogserbåtsrederier och därvarande maskinist- och eldarefackförening.

I dessa aftal fastställes maskinpersonalens tjänstgöringstid. Denna utgör enligt Göteborgsaftalet 12 timmar hvarje söckendag, förlagda mellan kl. 6 f. m. och 8 e. m.. Stockholmsaftalet sätter tjänstgöringstiden till kl. 4 f. m.—8 à 8·30 e. m. hvardagar och kl. 4 f. m. —5 e. m. sön- och helgdagar under seglationssäsongen,[1] hvaremot under månaderna november—mars arbetstiden afkortas med 1—2 timmar. Som ersättning för söndagsarbetet åtnjutes en fridag per månad. För tillfälliga resor inom hamnområdet nattetid hållas i beredskap s. k. nattbåtar, och skall tjänstgöringen som sådan så fördelas mellan ett transportföretags båtar, att den icke förekommer oftare i genomsnitt under en kalendermånad än en natt per vecka och båt.

Observeras bör, att med tjänstgöringstid här, liksom beträffande järnvägar (sid. 302), icke förstås faktisk arbetstid, utan allenast det tidsrum, inom hvilket befälet äger påfordra arbete mot ordinarie betalning. För arbete å andra tider gifves särskild öfvertidsersättning, hvilken för maskinist (maskinskötare) utgör 35—40 öre, för eldare 20—30 öre per timme.

Aflöningen utgår i form af månadslön. Enligt Stockholmsaftalet utgör denna för maskinister och maskinskötare på ett antal större ångbåtar (i regel med öfver 100 indicerade hästkrafters maskinstyrka) 135 kr. och på mindre båtar 130 kr. Förste (eller ensam) eldare har 95 kr. och öfriga eldare 80 kr.[2] Den 1 april 1909 skulle samtliga dessa löner höjas med 5 kr. Denna aflöning gäller endast under seglationen, men arbetsgifvare förpliktas jämväl att gifva åtminstone maskinister och maskinskötare viss ersättning äfven under den tid båtarna äro upplagda. Denna vintermånadslön utgör 95 kr.,[3] men kan delvis utgå i form af ersättning för arbete på varf eller verkstad o. d. Sådant arbete bör arbetsgifvare om möjligt äfven bereda äldre, skötsamma eldare, och är timlönen därvid 28—30 öre. I Göteborg betalas maskinist eller maskinskötare å ångare om öfver 10 nominella hästkrafter med 110 kr. och å mindre

[1] Enligt 1910 års nu (1911) gällande aftal resp. kl. 4 f. m.—8 e. m. och 7 f. m.—5 e. m.

[2] Enligt 1910 års aftal utgöra månadslönerna för dessa fyra arbetarekategorier (f. o. m. 1/4 1911) resp. kr. 140, 135, 97·50 och 82·50. Eldare, som ej äger 2 års praktik eller ej uppnått 18 års ålder, aflönas med 70 kr. i månaden. Donkeymän å prämar samt motorskötare åtnjuta förste eldares löneförmåner, hvaremot motorsmörjare likställas med eldare i lägsta lönegrad.

[3] Enligt 1910 års aftal 50 kr. lägre än sommarmånadslönen.

båt med 100 kr. per månad. Från eldare uppflyttad maskinskötare erhåller 5 à 10 kr. lägre månadslön. Eldaremånadslönen utgör på de båda båtslagen under första, andra och tredje anställningsåret resp. 60, 70 och 80 kr. samt 55, 60 och 70 kr. År 1909 skulle alla löner höjas med 5 kr.

Några särskilda förmåner utöfver den kontanta lönen åtnjuter i regel ej bogserbåtarnas maskinpersonal. Enligt Stockholmsaftalet skall personalen å båt, å hvilken matservering finnes anordnad, betala 35 kr. per månad för mat. Enligt Göteborgsaftalet skall personalen i tid underrättas om, när resa om öfver 24 timmar skall anträdas, på det proviantering må kunna hinna ske, men åtnjutes under sådana resor ett dagtraktamente af 1 kr. per man och dygn.

Likartade arbets- och anställningsförhållanden med bogserbåtarnas maskinpersonal har motsvarande personal på *ångslupar*, och för dylik personal föreligga två aftal, båda träffade år 1907 och berörande ångslupsbolag, hvilka i reguliär trafik besörja samfärdseln till sjös mellan Stockholms olika stadsdelar samt mellan hufvudstaden och dess närmaste omgifningar.

Tjänstgöringstiden innefattar enligt ett aftal två tredjedelar af ordinarie trafiktiden, som utgör 15—16 timmar, enligt det andra i medeltal 10 timmar per dag, hvarvid dock iakttages, att under månaderna maj—oktober arbetstiden å tre namngifna linjer fördelas mellan två maskinskötare å hvarje ordinarie båt. Ångslupspersonalens arbete pågår jämväl under sön- och helgdagar, men åtnjutas i stället 2 à 3 fridagar per månad, hvarjämte det ena bolaget beviljar dem af maskinpersonalen, som haft anställning minst tre år, 6 dagars semester årligen utan löneafdrag.

Vid arbete utöfver den så angifna arbetstiden betalas en öfvertidsersättning af 45—65 öre per timme, hvilken dock på nattfärjor höjes till 90 öre per timme.

Maskinskötare i trafiktjänst aflönas med 120 kr. per månad, om han fyllt 23 år och haft anställning i minst 2 år, hvaremot månadslönen för maskinpersonal, som fyllt 21 år, men har kortare anställningstid, är 110 kr. och för ynglingar om 18—21 år efter kompetens utgör 75—100 kr. Dessa löner skulle höjas med 5 kr. 1 april åren 1908 och 1911.

Nämnda aflöning utgår dock endast under sommarsäsongen, d. v. s. tiden f. o. m. april eller maj t. o. m. oktober. Då trafiken inskränkes, permitteras de sist anställda, hvaremot de äldre arbetarna beredas sysselsättning med en månadsförtjänst, som med cirka 10 kr. understiger sommarlönen. Vinterarbetet är ej sällan förlagdt till verkstäder eller varf, och i detta fall tillämpas samma arbetstid som för öfriga på verkstaden anställda, hvarjämte aflöningen utgår i form af timpenning eller ackordsbetalning.

Men äfven inom den *egentliga, större sjöfarten* på hvilken sjölagen med tillhörande författningar är fullt tillämplig, hafva kollektiva öfverenskommelser angående arbets- och löneförhållanden träffats mellan arbetsgifvare och arbetstagare.

Allt ifrån sitt första framträdande inriktade *Svenska sjömans- och eldareförbundet* sitt arbete på att förskaffa sina medlemmar likformiga och högre månadshyror samt bättre arbetsvillkor i öfrigt. Bästa medel härför erbjödo kollektivaftal med redarna, och i slutet af år 1906 träffades två sådana aftal, det ena afseende ett större ångfartygsbolag i Stockholm, det andra en i Göteborg bildad lokal rederiförening.

Arbetstiden ombord under fartygets gång lämna de båda aftalen så godt som oreglerad, ty generella bestämmelser om, när befälet äger påfordra arbete, kunna ju i detta fall knappast gifvas. En till Stockholmsaftalet fogad, af parterna godkänd promemoria föreskrifver dock, att arbetstiden till sjös skall utgöra 12 timmar per dygn, fördelade i vakter; dock betalas ingen öfvertidsersättning för vanligt sjömansarbete ombord, äfven om normalarbetstiden skulle öfverskridas. Då fartyget ligger i hamn, stadga båda aftalen en arbetstid af 10 timmar, förlagda mellan kl. 6 f. m. och 6 e. m. När besättningen sysselsättes med lastning eller lossning, betalas för öfverskjutande tid en öfvertidsersättning af 35—45 öre per timme. Däremot gifves ingen särskild betalning för arbete, som afser att göra fartyget sjöklart, ej heller beräknas öfvertid vid regelbunden vakthållning.

Månadshyrorna för olika slag af sjöfolk öfverensstämma så godt som fullständigt i de båda aftalen. Sålunda betalas af däcksfolket timmerman med 65—70 kr., båtsman med 60—65 kr., matros med 55 kr., lättmatros med 45 kr. och jungman med 25—35 kr., allt per månad. Maskinpersonalens månadshyror äro: förste eldare 70 kr., donkeyman 60 kr., eldare 50—55 kr. samt kollämpare 35—45 kr. Göteborgsaftalet föreskrifver, att anställning som matros, resp. lättmatros först erhålles efter 36, resp. 24 månader till sjös, samt stadgar, att de lägre lönerna för jungman, eldare och kollämpare afse nyanställda, de högre personer med minst 6 månaders sjötjänst.

Förutom den kontanta lönen erhåller besättningen fri kost i enlighet med den för besättningar å svenska handelsfartyg fastställda spisordning.

Dessa båda aftal, hvilka därjämte bl. a. innehöllo stadgande om rätt för sjöman att efter 14 dagars uppsägning lämna fartyget, dock endast i svensk hamn med tillgång på sjöfolk, samt viss skyldighet för arbetsgifvare att anlita Sjömans- och eldareförbundets egen arbetsförmedling, blefvo efter utlöpningstiden icke förnyade.

Den år 1906 bildade Sveriges redareförening har nämligen ställt sig ovillig mot kollektivaftal med nyssnämnda förbund, hvilket visserligen ännu blott omfattar en ringa del (knappt 1/10) af landets sjöfolk. En från förbundets sida gjord framställning om underhandlingar för ernående af ett gemensamt aftal för sjömännen öfver hela riket blef i december 1908 af Redareföreningen afböjd.

Däremot har Sveriges redareförening ingått riksaftal angående löneförhållandena för ett par andra grupper af fartygspersonal.

En sådan grupp bilda de *examinerade maskinisterna*, så benämnda emedan de, i motsats till de förberörda, från eldare uppflyttade maskinskötarna och maskinisterna, undergått maskinistexamen vid navigationsskola eller någon af flottans underbefälsskolor. Dylik maskinist, hvilken det åligger att hafva tillsyn öfver fartygs ångpannor och maskiner samt ansvara för deras behöriga drift och skötsel äfvensom att utöfva uppsikt öfver det för sådant ändamål anställda manskap, skall finnas å hvarje passagerareångfartyg samt annat utomskärs gående ångfartyg med mer än 10 hästars (*nominell*) maskinkraft.

Vid förhandlingar i december 1906 mellan Sveriges redareförening och Svenska maskinistförbundet uppgjordes det löneaftal för examinerade maskinister, som återgifves Del II, sid. 470 ff., och hvilket fortfarande tillämpas.

Aftalet reglerar icke maskinisternas arbetstid på annat sätt än genom föreskriften, att till tjänstgöringstid skall räknas äfven den tid, som åtgår för arbete med fartygets utrustning och uppläggning samt för klassificering af dess maskineri.

Lönetariffen är uppdelad i tre kolumner, af hvilka kol. II och kol. III upptaga resp. 5—10 och 10—20 kr. högre månadslöner än kol. I. Löner efter sistnämnda kolumn utgå på alla ångfartyg i routefart, d. v. s. fartyg, som uppehålla reguliär förbindelse mellan Sverige och en eller flera bestämda platser i utlandet samt minst två gånger om året besöka svensk hamn, äfvensom å ångare i fraktfart till hamnar i Europa på denna sidan Gibraltar med undantag af hamnar vid Hvita hafvet. Å ångfartyg i fart till dessa sistnämnda hamnar samt till platser vid Medelhafvet och i Nordamerika utgå löner efter kol. II, och dessa gälla äfven för fartyg, som under tiden 15 okt.—15 mars göra resor på Narvikstraden. Månadslönerna enligt kol. III afse ångfartyg i fart till hamnar vid Södra Atlanten, Ost- och Västindien, Centralamerika och Ostasien.

Denna indelning kombineras vidare med en annnan efter fartygens storlek, angifven genom nettoregistertontalet, då detta är större än antalet indicerade hästkrafter, men i annat fall antalet indicerade hästkrafter, med undantag endast för »hurricane-däckade» fartyg, för hvilka antalet indicerade hästkrafter alltid är grundläggande.

På grundval häraf uppdelas fartygen i 8 afdelningar, af hvilka afd. I omfattar fartyg öfver 2,000 N. R. T. eller I. H. K och de följande allt mindre ångare, så att till den sista eller afd. VIII föras fartyg å 100 N. R. T. eller I. H. K. och därunder.

Aflöningen för maskinist å båt af minsta storleksklassen samt för fjärde maskinist å fartyg tillhörande afd. I, hänskjutes till fritt aftal. I öfrigt fastställas löner för förste, andre och tredje maskinist inom afd. I—III, för förste och andre maskinist inom afd. IV—VI, samt för ensam maskinist inom afd. VII. Begynnelselönen inom de olika afdelningarna utgör för förste maskinist resp. 220, 200, 180, 160, 150 och 145 kr., för andre maskinist resp. 130, 120, 110, 100 och 85 kr., för tredje maskinist resp. 100, 90 och 75 kr. samt för ensam maskinist inom afd. VII 110 kr., allt per månad och enligt kol. I. Begynnelselönerna höjas efter ett och två års tjänstgöring i resp. befattning med 10—20 kr. hvarje gång.

Träffas öfverenskommelse om årslön, skall denna utgå efter ett belopp per månad, som är 10 % mindre än det i tariffen fastställda. Till alla löner kommer fritt vivre under tjänstgöringstiden.

Förberörda lönetariff afser egentligen fart på utlandet, hvarför kompletterande aftal kunna träffas rörande löneförmånerna för examinerade maskinister, anställda på ångare i uteslutande inrikes fart. Ett sådant aftal, ingånget år 1907, föreligger också beträffande skärgårdsångare, hemmahörande i Stockholm.

Enligt detta betalas maskinist under tjänstgöringstiden, som ej får anses understiga 6 månader per år, med 115 kr. under första, 120 kr. under andra, 130 kr. under tredje, 140 kr. under fjärde och 150 kr. under femte tjänstgöringsåret, allt per månad räknadt. Dessutom erhålles fri kost ombord, under den tid restauration finnes på båtarna, eller en ersättning af 1·50 kr. per dag. Under den tid maskinist ej är i tjänstgöring, utgår månadslönen med 100 kr.

Ett år efter tillkomsten af maskinisternas löneaftal uppgjordes mellan Sveriges redareförening och Sveriges fartygsbefälsförening en normaltariff för styrmanslöner att gälla f. o. m. år 1908.[1]

Enligt denna utgör begynnelselönen för examinerad förste styrman å fartyg om 3,000 bruttoton och däröfver 150 kr., om 2,000—3,000 ton 140 kr., om 1,500—2,000 ton 130 kr., om 1,000—1,500 ton 120 kr., om 600—1,000 ton 110 kr. samt om 300—600 ton 100 kr., allt per månad. För andre styrman utgöra motsvarande månadslöner resp. 110, 105, 100, 95, 90 och 80 kr. För styrman med en tjänstetid af öfver två år höjas samtliga löner med 10—15 kr., detta oafsedt om tjänstgöringen ägt rum inom samma eller olika rederier. Å

[1] Från arbetsgifvarehåll har anmärkts, att denna normaltariff icke betraktas som för parterna absolut bindande, hvarföre den icke skulle vara att likställa med ett kollektivaftal i vanlig bemärkelse.

fartyg, där endast en examinerad styrman finnes, utgår hyra till denne med 10 kr. mera i månaden, än i tariffen stadgas. Å lastbåtar med blandad last å reguliära trader samt å fartyg, som under tiden 15 okt.—15 mars gå i malmtrade på Narvik och Kanada, skall ett lönetillägg betalas af 10 kr. för förste och 5 kr. för andre styrman per månad.

XXI. Diverse.

Sedan sålunda samtliga de näringsgrenar blifvit genomgångna, hvilkas löne- och arbetsförhållanden något mera utförligt belysas genom kollektivaftal, återstå ett par arbetsområden, inom hvilka enstaka öfverenskommelser af detta slag blifvit ingångna.

Inom *hotell- och restaurantrörelsen* förefanns vid 1908 år ingång intet kollektivaftal i gällande kraft, men i mars s. å. ingicks ett sådant för de å A.-B. Göteborgssystemets i Stockholm värdshus anställda servitörerna (Del II, sid. 477 ff.). Aftalet berör icke direkt bolaget självt, enär mathållningen å värdshusen besörjes af de där anställda föreståndarna, och är kollektivaftalet därför ingånget mellan Göteborgssystemets i Stockholm föreståndareförening och Göteborgssystemets i Stockholm servitörförening.[1]

Arbetstiden regleras i aftalet icke på annat sätt än genom föreskriften, att hvarje servitör skall erhålla en fridag efter kl. 3 e. m. per vecka samt, efter minst ett halft års tjänstgöring å samma ställe, 10 dagars sommarsemester. Under denna semestertid åtnjutes antingen i ett för allt en half månads kontant aflöning eller också en tredjedels månadslön jämte fri bostad och kost. Aflöningen i facket utgår nämligen i form af kost och logi samt en månadslön, hvilken för tiden 1 april 1908—31 mars 1909 skulle utgöra 45 kr. och därefter 50 kr.

Ett annat område, hvarifrån ett enstaka kollektivaftal föreligger, är *teaterverksamheten*. Detta afser dock icke scenisk teaterpersonal, låt vara att dennas organisation, Svenska teaterförbundet, liksom vissa andra organisationer inom närstående arbetsområden, sökt och delvis lyckats förmå arbetsgifvarna, här teaterdirektörerna, att godkänna vissa minimilöner för sujetter. Det gäller däremot den vid Kungl. teatern i Stockholm anställda tekniska teaterpersonalen, hvilken genom sin organisation, Stockholms teater-

[1] Aftalet är numera upphäfdt och den manliga betjäningen å värdshusen ersatt med kvinnlig.

arbetarefackförening, utverkade ett formligt kollektivaftal för spelåret 1907—1908.[1]

Enligt detta utgjorde teaterarbetarnas arbetstid 8 timmar per dag, förlagda mellan kl. 7 f. m. och 8 e. m. För detta arbete erhöll ordinarie arbetare 3·50 kr. per dag, hvartill för afton- eller middagsföreställning kom en ersättning af kr. 1·75 per gång. För annat öfvertidsarbete betalades 45—90 öre per timme.

[1] Vid teatern förefinnes numera intet kollektivaftal.

TABELLBILAGA.

Anmärkningar rörande i tabellbilagan meddelade uppgifter.

(För en utförligare framställning af nedan berörda förhållanden hänvisas till textafdelningen sid. 25 ff.)

Tabellbilagans uppgifter afse förhållandena vid *1907 års utgång*, hvilket särskildt bör beaktas beträffande kollektivaftal, som innehålla föreskrift om automatisk lönestegring eller arbetstidsnedsättning under aftalets giltighetstid. Med *antal arbetsgifvare och arbetare* förstås hela det antal personer, som då berördes af resp. aftal. Sålunda gifva dessa siffror blott en bild af aftalens omfattning, men i allmänhet icke af det antal arbetare, för hvilkas arbete de i tabellen upptagna *lönesatser och arbetstimmar* faktiskt äro gällande. I verkligheten förekomma nämligen så stora växlingar mellan enskilda arbetsplatsers, arbetarekategoriers och arbetares aflöningar, att dessa endast sällan kunna normeras till en enda kollektivt fastställd lönesats, och detsamma är, om än i mindre grad, förhållandet med arbetstiden. I hvad mån de i tabellbilagan meddelade arbetstids- och arbetslönssiffrorna kunna anses för en viss näringsgren typiska, måste därför i hvarje särskildt fall inhämtas ur textafdelningen.

Kol. *tidlön* upptager, där ej annat angifves, lägsta aftalsenliga lön för vuxna manliga arbetare med någon tids vana vid arbetet. Värdet af naturaförmåner, såsom fri bostad, bränsle m. m., har tillagts i de fall, då detsamma i aftalen finnes evalveradt i penningar.

Med *nettoarbetstid* förstås, där ej annat angifves, arbetstiden per dag, resp. per vecka med frånräknande af raster.

Mediæval stil angifver i kol. antal arbetsgifvare och antal arbetare, att ifrågavarande siffra är erhållen genom uppskattning. I kol. tidlön och nettoarbetstid betecknar denna stilsort, att ifrågavarande arbetstids- och arbetslönssiffror icke i föreliggande form återfinnas i resp. aftal, utan beräknats med ledning af där förefintliga uppgifter. Dessa siffror äro därföre att anse som blott approximativt riktiga och kunna sålunda icke göra anspråk på samma giltighetsgrad som deras direkt ur aftalen hämtade motsvarigheter.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd vid 1907 års utgång

enligt kollektivaftal för olika näringsgrenar och orter, jämte uppgift om år, då resp. kollektivaftal träffats, samt antalet af dem berörda arbetsgifvare och arbetare.

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
I. Jordbruk och trädgårdsskötsel.						
1. Jordbruk.						
Uppsala län	1907	1	122	21·5	10½	63
Kronobergs län	1907	1	34	24	10	58
Kristianstads län: aftal 1 . .	1907	1	15	25	10	60
» 2 . .	1907	1	10	26·6	10	60
» 3 . .	1907	2	62	27	10	60
» 4 . .	1907	1	99	27	10	60
» 5 . .	1907	1	28	25	10	60
» 6 . .	1906	1	12	24·6	10	60
» 7 . .	1907	1	8	27	10	60
» 8 . .	1907	4	87	25	10	60
Malmöhus län: aftal 1	1907	5	298	25	10	60
» 2	1907	1	36	—	10½	63
» 3	1907	1	35	25	10	60
» 4	1907	1	19	[2] 22·5	10	60
» 5	1907	1	339	27·5	10	60
» 6	1907	1	4	—	—	—
Örebro län	1907	1	10	23·5	10½	63
Västmanlands län: aftal 1 . .	1907	1	120	[2] 20	10	59
» 2 . .	1907	1	9	25	10	60
Kopparbergs län: aftal 1 . . .	1907	1	76	26.5	10	59
» 2 . . .	1907	1	104	[2] 22·5	10	60
» 3 . . .	1907	1	21	24	10	60
Gäfleborgs län: aftal 1	1907	1	113	25	10¾	63½
» 2	1907	1	30	27·5	10	59
Västernorrlands län: aftal 1 .	1907	1	23	25	10	60
» 2 .	1907	1	20	[2] 25	10	60

[1] Afser manliga daglönare i egen kost, hvilka ej erhålla fri bostad.
[2] Dessutom fri bostad m. fl. förmåner.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
2. Trädgårdsskötsel.				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms län	1906	8	40	[2] 20	11	65
Östergötlands län.	1907	1	10	[3] 22	11	65
Malmöhus län: aftal 1	1906	6	58	37	10	60
» 2	1906	26	85	30	10	60
» 3	1907	6	30	30	10	60
II. Skogsbruk.				Daglön.		
1. Skogsafverkning.				*Kronor.*		
Västernorrlands och Västerbottens län: aftal 1	1907	1	450	[4] 4	—	—
» 2	1907	1	70	[4] 4	—	—
2. Flottning.				Timlön.		
				Öre.		
Kopparbergs och Gäfleborgs län: aftal 1	1907	1	120	30	10	59
» 2	1907	1	112	30	10	59
» 3	1907	1	250	31	10	60
» 4	1907	1	210	30	10	58½
Västernorrlands län: aftal 1 .	1907	1	101	35	—	—
» 2 .	1907	1	63	35	—	—
III. Grufdrift.				Daglön.[5]		
1. Stenkolsgrufvor.				*Kronor.*		
Kristianstads län: aftal 1 . .	1906	1	358	3·50	[6] 8	—
Malmöhus län: aftal 1	1907	1	37	3·50	[6] 8	—
» 2	1906	2	1,107	3·50	[6] 8	—
» 3	1906	1	271	3·50	[6] 8	—
» 4	1907	1	428	3·50	[6] 8	—
				Timlön.	Per skift.[6]	
2. Malmgrufvor.				*Öre.*	*Timmar.*	
Örebro län: aftal 1.	1907	1	159	32·5	8	—
» 2.	1907	1	92	34	—	—
» 3.	1907	1	36	31	8	—

[1] Afser utlärda trädgårdsarbetare.
[2] Dessutom »fullt logi».
[3] Afser trädgårdsskoleelever.
[4] Arbetsgifvaren upplåter kojor för hästar och folk.
[5] Afser huggare.
[6] Afser grufarbete *under jord;* vid arbete *ofvan jord* är arbetstiden 10 timmar per dag.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid: per skift.[1]	Nettoarbetstid: per vecka.
Malmgrufvor (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Kopparbergs län: aftal 1 . . .	1907	1	20	30	—	—
» 2 . . .	1906	1	239	35	8	—
» 3 . . .	1906	1	194	35	8	—
Norrbottens län	1907	1	247	40	8	—
IV. Närings- och njutningsämnesindustri.				Månadslön.	Per dag.	
1. Kvarnar.				*Kronor.*	*Timmar.*	
Stockholms stad	1905	2	133	95·26	10	60
Stockholms län: Landsbygden	1905	1	108	95·26	10	60
Uppsala län: Uppsala	1906	1	54	[2] 75	11	65
Södermanlands län: Nyköping aftal 1	—	1	32	81·19	10	60
» 2	1906	1	4	[2] 70	11	66
» 3	1906	1	4	73·61	11	66
Eskilstuna	1907	3	22	96·67	—	—
Östergötlands län: Norrköping	1906	1	69	86·60	10	60
Landsbygden: aftal 1	1905	3	27	[2] 70	10	60
» 2	1907	1	10	86·60	10	60
Kalmar län: Kalmar	1907	1	142	[2] 77·94	10½	63
Kristianstads län: Kristianstad	1907	1	100	[3] 107	10	60
Malmöhus län: Malmö	1906	1	105	108·25	10	60
Lund	1907	1	14	95·26	10	60
Hälsingborg: aft. 1	1906	1	46	90	10½	63
» 2	1906	1	18	90	10½	63
Ystad	1907	2	29	85	10	60
Trelleborg	1906	1	57	96	10	60
Landsbygden . .	1907	6	41	84·50	10	60
Hallands län: Falkenberg . . .	1907	1	25	85	10	60
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	1	68	102	10	58
Skaraborgs län: Mariestad . .	1907	1	9	—	10	60
Värmlands län: Karlstad . . .	1907	1	20	—	10	60
Örebro län: Örebro	1906	1	25	[2] 81·81	10	60

[1] Afser grufarbete *under jord;* vid arbete *ofvan jord* är arbetstiden 10 timmar.
[2] Dessutom naturaförmåner.
[3] Maximilön.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Kronor.	*Timmar.*	*Timmar.*
2. Bagerier och konditorier.						
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1906	11	81	23	10	60
» 2 . . .	1906	14	59	24	10	60
» 3 . . .	1906	9	113	[2] 15	10	60
» 4 . . .	1905	82	885	23	10	60
» 5 . . .	1905	6	22	23	10	60
» 6 . . .	1904	5	25	24	10	60
Stockholms län: Södertälje . .	1907	6	13	22	10	60
Vaxholm: aftal 1 . .	1907	2	15	22	10	60
» 2 . .	1904	1	1	24	10	60
Sundbyberg: aftal 1 .	1906	3	81	23	10	60
» 2 .	1904	1	2	24	10	60
Djursholm	1904	1	1	24	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1906	8	46	22	10	60
» 2 .	1906	3	21	24	10	60
» 3 .	1906	3	16	23	10	60
» 4 .	1906	1	8	[2] 15	10	60
Uppsala län: Uppsala: aftal 1 .	1907	8	95	20	10	60
» 2 .	1907	3	12	23	10	60
Landsbygden . .	1904	5	14	20	10½	63
Södermanlands län: Nyköping .	1907	2	19	20	10	60
Eskilstuna: aftal 1 . .	1907	6	92	21	10	60
» 2 . .	1907	2	5	23	10	60
Landsbygden	1907	2	2	20	10	60
Östergötlands län: Linköping .	1907	3	14	20	10	60
Norrköping .	1907	7	49	20	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	2	5	20	10	60
» 2 .	1907	1	7	19	—	—
» 3 .	1907	2	10	20	10	60
Jönköpings län: Jönköping . .	1907	7	25	19	10	60
Kalmar län: Kalmar: aftal 1 .	1905	1	39	18	10	60
» 2 .	1906	3	16	17	10	60
Oskarshamn . . .	1905	1	98	15	10	60
Västervik	1906	2	18	17	10	60
Gottlands län: Visby	1906	3	13	16	10	60

[1] Afser bordsarbetare, »yngre arbetare» i konditori eller med dessa jämställda arbetare. Då särskildt tillägg förekommer för helt nattarbete har detta icke inräknats.
[2] Afser kvinnliga arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön:	Nettoarbetstid	
				veckolön. [1]	per dag.	per vecka.
Bagerier o. konditorier (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Blekinge län: Karlskrona . .	1904	17	39	15	11	66
Ronneby	1906	5	10	20	10	60
Sölvesborg . . .	1906	4	6	19	10	60
Kristianstads län: Kristianstad	1907	8	35	21	10	60
Ängelholm .	1907	3	9	22	10	60
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1906	15	168	19	10	60
» 2 .	1906	13	41	26	9	54
» 3 .	1907	4	15	25	10	60
Lund	1907	1	4	27	9	54
Landskrona	1905	11	35	19	10	60
Hälsingborg: aftal 1 .	1907	3	21	27	9	54
» 2 .	1907	9	47	22	10	60
Ystad: aftal 1	1907	3	11	27	9	54
» 2	1907	2	12	20	10	60
Trelleborg	1907	3	3	22	11	66
Eslöf	1907	4	13	20	10	60
Landsbygden	1906	5	21	26	9	54
Hallands län: Halmstad: aftal 1	1907	2	13	19	9	54
» 2	1907	1	14	16	10	60
» 3	1907	2	9	22	10	60
Göteb. o. Bohus län: Göteborg aftal 1	1905	16	404	20	10	60
» 2	1905	7	28	20	10	60
Lysekil	1906	3	24	19	10½	63
Uddevalla	1905	7	14	16	10	60
Älfsborgs län: Borås: aftal 1 .	1907	9	26	19	10	60
» 2 .	1907	6	15	20	10	60
Landsbygden .	1907	2	5	18	10	60
Skaraborgs län: Mariestad . .	1907	3	17	19	10	60
Skövde . . .	1907	2	16	19	10	60
Falköping . .	1907	2	6	19	10	60
Värmlands län: Karlstad . . .	1907	3	24	19	10	60
Landsbygden .	1906	1	12	18	—	—
Örebro län: Örebro: aftal 1 . .	1907	5	38	19	10	57
» 2 . .	1907	1	24	19	10	60

[1] Afser bordsarbetare, »yngre arbetare» i konditori eller med dessa jämställda arbetare. Då särskildt tillägg förekommer för helt nattarbete, har detta icke inräknats.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Bagerier o. konditorier (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Västmanlands län: Västerås: aftal 1	1906	7	59	18	10	60
» 2	1907	2	9	20	11	63
Gäfleborgs län: Gäfle	1905	9	148	19	10	60
Söderhamn	1907	6	31	20	10	60
Hudiksvall: aftal 1	1906	6	18	18	10½	63
» 2	1907	1	15	19	10	58
Landsbygden: aftal 1	1904	7	22	20	10½	63
» 2	1905	1	4	19	10	60
» 3	1907	13	19	20	10	60
» 4	1907	6	27	20	10	60
» 5	1907	6	7	22	10	60
Västernorrlands län: Härnösand aftal 1	1907	5	33	22	10	60
» 2	1905	3	11	20	10	60
Sundsvall	1905	7	58	20	10	60
Landsbygden	1905	28	33	20	10	60
Västerbottens län: Umeå	1907	5	23	21	10	60
Norrbottens län: Landsbygden aftal 1	1904	5	18	28	10½	63
» 2	1907	5	11	30	10	60
» 3	1907	4	4	[2] 10	10	60
				Veckolön.[3]		
3. **Karamell-, choklad- och käxfabriker.**				*Kronor.*		
Stockholms stad: aftal 1	1907	1	110	13	10	59
» 2	1907	1	62	15	10	59
» 3	1907	1	72	13	10½	60
Uppsala län: Uppsala	1907	2	43	15	10	60
Kalmar län: Kalmar	1907	1	17	12	10	59
Malmöhus län: Malmö	1906	1	227	9·50	10	57½
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	2	43	13	10	57
» 2	1907	7	118	13	10	57
Örebro län: Örebro: aftal 1	1907	1	30	12	10½	59
» 2	1907	1	25	10	10½	59

[1] Afser bordsarbetare, »yngre arbetare» i konditori eller med dessa jämställda arbetare. Då särskildt tillägg förekommer för helt nattarbete, har detta icke inräknats.
[2] Afser kvinnliga arbetare med kost och logi.
[3] Afser kvinnliga arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per skift. [1]	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
4. Råsockerbruk och sockerraffinaderier.						
Stockholms stad	1907	1	255	39·2	10	—
Östergötlands län: Linköping .	1907	1	180	33	10	—
Norrköping	1907	1	102	35	10	—
Blekinge län: Karlshamn . . .	1907	1	369	25	12	—
Kristianstads län: Ängelholm .	1907	1	408	34	10	—
Landsbygden	1907	1	372	34	10	—
Malmöhus län: Lund	1907	1	281	37	10	—
Landskrona	1906	1	383	28·5	10	—
Hälsingborg	1905	1	476	34·5	10	—
Ystad	1906	1	308	29	10	—
Trelleborg	1907	1	410	34	10	—
Landsbygden: aftal 1 .	1906	1	1,022	30	—	—
» 2 .	1907	1	490	34	10	—
» 3 .	1907	1	360	34	10	—
» 4 .	1907	1	353	34	10	—
» 5 .	1906	1	286	30	12	—
» 6 .	1907	1	356	34	10	—
» 7 .	1907	1	358	34	10	—
» 8 .	1906	1	302	30	12	—
» 9 .	1905	1	279	27·5	12	—
» 10 .	1907	1	359	28·5	10	—
» 11 .	1907	1	310	34	10	—
Hallands län: Landsbygden . .	1907	1	256	34	10	—
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	1	398	32·4	10	—
				Veckolön. [2]		
5. Tobaksfabriker.						
α) *Cigarrfabriker.*				*Kronor.*		
Riksaftal	1904	44	3,247	15	—	—
Östergötlands län: Norrköping .	1907	1	30	15	—	—
Kronobergs län: Landsbygden .	1906	1	4	15	—	—
Kristianstads län: Landsbygden aftal 1	1906	1	15	15	—	—
» 2	1906	1	20	15	—	—
» 3	1906	1	4	15	—	—
» 4	1906	1	30	15	—	—
» 5	1906	1	22	15	—	—

[1] Afser »invändigt» arbete under kampanjen.
[2] Afser cigarrsorterare (manliga och kvinnliga).

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Cigarrfabriker (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Landsbygden aftal 1	1906	1	12	15	—	—
» 2	1906	1	18	15	—	—
» 3	1906	1	4	15	—	—
» 4	1906	1	10	15	—	—
» 5	1906	1	6	15	—	—
				Veckolön.		
β) *Snusfabriker och tobaksspinnerier.*				*Kronor.*		
Stockholms stad	1906	1	5	22	—	54
Blekinge län: Karlshamn	1907	1	20	18	10	58
Malmöhus län: Malmö	1906	1	126	20	9[1, 2]	54
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	1	84	—	—	—
» 2	1907	1	32	[2] 12·50	—	—
Värmlands län: Karlstad	1907	1	40	—	10	56½
Gäfleborgs län: Hudiksvall	1907	1	12	21	9	52½
Landsbygden	1907	1	9	—	9	52½
				Månadslön.		
6. **Brännvinsbrännerier, jästfabriker och destilleringsverk.**				*Kronor.*		
Stockholms län: Landsbygden	1907	1	25	100	10	60
Uppsala län: Uppsala	1906	1	14	[3] 75	11	65
Kristianstads län: Kristianstad aftal 1	1907	1	36	86·60	10	60
» 2	1907	1	9	[3] 86·60	10	60
Landsbygden	1906	1	24	[3] 61·25	10	60
Malmöhus län: Landskrona	1905	1	10	71·25	10	60
Landsbygden: aftal 1	1907	1	28	80	10	60
» 2	1907	1	15	92·50	10	60
				Månadslön.[4]		
7. **Bryggerier, mälterier och läskedrycksfabriker.**				*Kronor.*		
Stockholms stad: aftal 1	1905	14	1,753	95	10	60
» 2	1907	1	75	100	10	59

[1] Afser cigarrsorterare (manliga och kvinnliga).
[2] Afser kvinnliga arbetare.
[3] Dessutom naturaförmåner.
[4] Afser ordinarie arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: månadslön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Bryggerier etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms län: Södertälje . .	1905	1	45	85	10	60
Uppsala län: Uppsala: aftal 1 .	1907	3	55	75	11	66
» 2 .	1907	3	15	75	10	60
Södermanlands län: Nyköping	1907	1	28	[2] 85	10	60
Eskilstuna	1905	1	30	[2] 80	10½	63
Östergötlands län: Norrköping aftal 1	1905	5	147	85	10½	63
» 2	1905	1	6	80	10½	63
Landsbygden	1905	1	7	80	10½	63
Kronobergs län: Växjö	1906	2	56	[2] 56·29	10	60
Kalmar län: Kalmar	1906	2	49	60·62	11	66
Blekinge län: Karlshamn . . .	1907	1	27	[2] 69·28	10	60
Kristianstads län: Ängelholm .	1907	1	19	[2] 83·50	10	60
Landsbygden	1905	1	31	[2] o.[3] 75	10	60
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1905	5	209	[2] 90	10	60
» 2 .	1905	3	28	[2] 88·77	10	60
» 3 .	1907	3	57	[2] 90·93	10	60
Lund: » 1 .	1907	4	48	87·50	10	60
» 2 .	1907	2	20	86·60	10	60
» 3 .	1906	1	10	87·50	10	60
Hälsingborg . .	1906	2	65	[2] 86·60	10	60
Ystad	1905	1	28	[2] 86·60	10	60
Trelleborg	1905	1	18	75	10	60
Eslöf	1907	1	27	[2] 80	10	60
Landsbygden .	1906	1	7	[2] 80	10	60
Hallands län: Halmstad . . .	1906	2	58	82·27	10	60
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	5	579	92·50	10	60
» 2	1905	1	10	81·25	10	60
» 3	1907	4	46	90	10	60
» 4	1907	1	70	87·50	10	60
Uddevalla	1907	2	38	64·95	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	163	92·50	10	60
» 2 .	1907	3	100	90	10	60
Älfsborgs län: Vänersborg . .	1906	1	16	62·50	10	60

[1] Afser ordinarie arbetare.
[2] Dessutom viss kvantitet öl eller svagdricka per dag (s. k. fritt öl).
[3] Dessutom andra naturaförmåner.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: månadslön.[1]	Nettoarbetstid: per dag.	Nettoarbetstid: per vecka.
Bryggerier etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Älfsborgs län: Borås	1906	2	49	75	10	60
Skaraborgs län: Mariestad . .	1907	1	15	—	10	60
Lidköping . .	1907	1	29	[2] 67·50	10	60
Sköfde . . .	1907	1	36	[2] 73·65	10½	63
Värmlands län: Karlstad . . .	1906	2	37	70	10½	63
Arvika . . .	1907	1	18	75	10	60
Örebro län: Örebro	1907	3	63	[2] 80	10	60
Västmanlands län: Västerås .	1907	2	38	[2] 86·60	10	60
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	5	114	93·75	10	60
Hudiksvall . .	1907	1	33	81·25	10	60
Västernorrlands län: Sundsvall	1907	3	103	[3] 75	10½	63
Norrbottens län: Luleå	1905	2	33	[2] 82	10½	63
Landsbygden: aftal 1 .	1905	1	9	[2] 82	10½	63
» 2 .	1906	1	12	90	10	60
» 3 .	1907	1	11	[3] 65	10	60
				Veckolön.		
8. **Margarinfabriker.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1906	1	41	22	10	58
Malmöhus län: Malmö	1907	1	112	22·50	10	56
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1906	1	148	22	10	58½
Landsbygden	1907	1	54	20	10	57
				Veckolön.		
9. **Slakterier och charkuterier.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1906	24	353	22	10½	60
Stockholms län: Landsbygden .	1906	1	2	22	10½	60
Uppsala län: Uppsala	1907	2	23	22	10½	60
Östergötlands län: Norrköping	1906	18	49	22	10½	60
Kronobergs län: Växjö	1907	3	18	22	10	60
Kristianstads län: Kristianstad	1907	3	12	22	10	59
Landsbygden	1907	1	15	[4] 16	10	60
Malmöhus län: Malmö	1906	22	62	22	10	59

[1] Afser ordinarie arbetare.
[2] Dessutom viss kvantitet öl eller svagdricka per dag (s. k. fritt öl).
[3] Dessutom fri bostad och vedbrand.
[4] Afser grofarbetare vid svinslakteri.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.	Tidlön:	Nettoarbetstid	
				veckolön.	per dag.	per vecka.
Slakterier o. charkuterier (forts.).				*Kronor.*	*Timmar*	*Timmar.*
Malmöhus län: Lund	1906	4	6	22	10	59
Hälsingborg	1907	9	19	20	10	59
Ystad	1907	5	10	22	10	59
Landsbygden	1907	1	2	20	10	59
Hallands län: Halmstad	1906	11	44	22	10	60
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1905	14	30	20	10	60
Kopparbergs län: Falun	1907	3	7	20	10½	60
Landsbygden	1907	7	8	20	10½	60
Västernorrlands län: Sundsvall	1906	5	21	22	10	60
10. Öfrig närings- och njutningsämnesindustri.				Månadslön.		
				Kronor.		
Kalmar län: Kalmar	1907	1	16	[1] 77·94	10½ [2]	63
Kristianstads län: Kristianstad	1907	1	12	86·60	10	57
Malmöhus län: Landskrona	1905	1	5	71·25	10	60
Eslöf	1907	1	24	90	10	60
V. Textilindustri.				Timlön.		
1. Spinnerier, väfverier, färgerier, blekerier, trikåfabriker m. fl.				*Öre.*		
Stockholms län: Södertälje	1907	1	376	32	11	60
Landsbygden	1907	1	47	40	10½ [2]	60
Södermanlands län: Nyköping aftal 1	1907	1	333	32·5	10[3]/4	60
» 2	1907	1	142	[2] 21	10½	60
Östergötlands län: Norrköping aftal 1	1906	2	547	[3] 32	10½	60
» 2	1907	1	1,041	[3] 32	10½	60
» 3	1906	5	882	30	—	—
» 4	1907	11	68	[3] 30	10½	60
Landsbygden: aftal 1	1906	1	95	25	10	56[3]/4
» 2	1907	1	321	—	—	—
Jönköpings län: Jönköping	1907	1	267	31	10	60
Kristianstads län: Kristianstad	1907	1	374	27	10½ [2]	60
Åhus	1907	1	5	27	10½	63
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1906	1	114	35·5	10¼	59

[1] Dessutom naturaförmåner.
[2] Dessutom fri bostad m. fl. förmåner.
[3] Dessutom betalar arbetsgifvaren arbetarnas skatter.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Väfverier etc. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Malmö: aftal 2 .	1907	1	307	33	10	60
» 3 .	1906	1	37	32	10	59
» 4 .	1907	1	10	35	10	59
Lund: aftal 1	1906	1	144	28	10	60
» 2	1906	1	39	28	10	60
» 3	1906	1	79	29	10	60
Landskrona: aftal 1 .	1906	1	17	30	10	60
» 2 .	1906	1	61	31	10¼	58¼
» 3 .	1906	1	23	—	10	60
» 4 .	1906	1	20	30	10	60
Hälsingborg: » 1 .	1907	1	137	33	10½	60
» 2 .	1907	1	306	33	10½	60
Ystad	1907	1	45	—	10½	59
Landsbygden: aftal 1 .	1906	1	63	28	10	60
» 2 .	1906	1	20	21·5	10½	63
Hallands län: Halmstad . . .	1907	1	85	28	10	60
Varberg	1907	1	260	—	—	—
Landsbygden . .	1907	1	900	20	10	60
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	1	1,215	32	10½	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	481	33	10	57
» 2 .	1907	1	196	—	10	57½
» 3 .	1907	3	189	32	10½	60
» 4 .	1907	1	86	27	10½	60
Älfsborgs län: Borås: aftal 1 .	1907	11	584	29	10½	60
» 2 .	1907	5	841	29	10½	60
» 3 .	1907	1	220	26	10½	60
Landsbygden . .	1907	1	236	24	10	60
Värmlands län: Karlstad: aftal 1	1907	1	114	28	10½	60
» 2	1907	1	66	—	10	56½
Örebro län: Örebro: aftal 1 . .	1907	1	145	32	10½	60
» 2 . .	1907	1	71	31	10½	60
Kopparbergs län: Säter	1907	1	104	—	10½	60
Gäfleborgs län: Gäfle: aftal 1 .	1907	1	68	—	10½	60
» 2 .	1907	1	165	28	10½	60
» 3 .	1907	1	360	28	10	59
Landsbygden .	1907	1	40	[1]30	10	60

[1] Dessutom naturaförmåner och julgratifikationer.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
2. Repslagerier.						
Stockholms stad	1907	1	11	38	10½	60
Stockholms län: Landsbygden .	1907	4	29	38	10½	60
Östergötlands län: Linköping .	1907	1	14	38	10	55
Norrköping	1907	1	2	38	10½	60
Landsbygden	1907	2	13	38	10½	60
Kristianstads län: Landsbygden	1907	1	3	35	10	60
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1907	1	1	35	10	60
» 2	1907	1	4	35	10	60
Limhamn . .	1906	1	47	37	10	60
Landsbygden .	1907	5	13	35	10	60
Älfsborgs län: Åmål	1907	1	16	36	10	57
				Timlön.[1]		
VI. Beklädnadsindustri.						
1. Hattmakerier och hattfabriker.				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1907	10	31	65	—	—
» 2 . . .	1907	1	120	45	—	—
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	1	168	—	10	57
Malmöhus län: Malmö	—	4	166	50	—	—
Skaraborgs län: Falköping . .	1907	1	35	40	—	—
				Veckolön.[2]		
2. Skrädderier och sömnadsfabriker.						
α) *Skrädderiarbetare.*				*Kronor.*		
Stockholms stad	1900	78	928	22	10	60
Stockholms län: Södertälje . .	1904	7	26	—	—	—
Norrtälje . .	1907	5	18	21	10	60
Uppsala län: Uppsala	1904	15	95	18	10	60
Södermanlands län: Nyköping	1905	9	46	—	—	—
Eskilstuna	1906	22	103	[3]16	10	60
Strängnäs	1907	5	8	18	10	60
Landsbygden	1907	1	414	—	—	—
Östergötlands län: Linköping .	1904	6	79	—	—	—
Norrköping	1906	50	204	19	10	60
Motala . .	1905	8	43	17	—	—
Landsbygden	1905	5	22	17	10	60

[1] Afser utlärda hattarbetare.
[2] Afser manliga veckoarbetare i lägsta prisklass.
[3] Minimilön; maximilön 22 kr.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön:	Nettoarbetstid	
				veckolön. [1]	per dag.	per vecka.
Skräddderier etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Jönköpings län: Jönköping . .	1903	9	62	—	—	—
Landsbygden .	1907	6	63	20	10	60
Kronobergs län: Växjö	1905	9	37	—	—	—
Kalmar län: Kalmar	1904	10	46	16	12	72
Västervik	1907	9	30	16	10	60
Gottlands län: Visby	1907	9	41	20	10	60
Blekinge län: Karlskrona . . .	1906	17	62	—	—	—
Ronneby	1907	7	25	17	10	60
Karlshamn . . .	1905	6	37	20	10	60
Sölvesborg . . .	1907	4	5	18	10	60
Kristianstads län: Kristianstad	1907	9	23	22	10	60
Ängelholm	1907	5	19	20	—	—
Landsbygden: aftal 1	1907	6	21	20	10	60
» 2	1907	5	14	18	12	72
Malmöhus län: Malmö	1907	45	335	25	10	60
Lund	1907	17	67	22	10	60
Landskrona: aftal 1 .	1907	1	106	—	—	—
» 2 .	1907	11	25	18	—	—
Hälsingborg	1906	25	96	24	10	60
Ystad	1905	13	41	18	11	66
Trelleborg	1906	9	21	18	10	60
Limhamn	1907	7	8	22	12½	75
Eslöf	1906	10	14	18	10	60
Hörby	1906	5	8	18	12	72
Landsbygden: aftal 1 .	1905	7	38	19	12	72
» 2 .	1904	1	34	—	—	—
» 3 .	1906	4	24	18	12	72
» 4 .	1907	4	8	16	10	60
Hallands län: Halmstad . . .	1904	11	83	18	11	66
Falkenberg . .	1906	8	23	—	—	—
Varberg	1906	5	19	19	11	66
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1906	74	874	21	10	60
Uddevalla .	1906	7	36	19	10	60
Strömstad .	1902	4	17	—	—	—
Landsbygden	—	1	4	—	—	—
Älfsborgs län: Vänersborg . .	1907	6	23	19	10	60

[1] Afser manliga veckoarbetare i lägsta prisklass.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön. [1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Skrädderier etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Älfsborgs län: Borås	1906	13	54	19	10	60
Landsbygden .	1906	7	30	—	—	—
Skaraborgs län: Lidköping: aft. 1	1907	6	29	18	10	60
» 2	1907	1	65	—	10	60
Värmlands län: Karlstad . . .	1905	12	85	21	11	66
Kristinehamn .	1906	8	90	20	10½	63
Arvika	1907	16	31	19	11	66
Landsbygden .	—	3	19	—	—	—
Örebro län: Örebro	1906	26	105	20	10	60
Landsbygden: aftal 1	1907	7	24	20	10½	63
» 2	1905	7	27	20	10½	63
Västmanlands län: Västerås . .	1905	5	46	[2] 18	10	60
Sala	1906	5	16	19	10	60
Köping . . .	1904	4	19	17	—	—
Arboga . . .	1907	4	15	18	10	60
Landsbygden	1907	9	11	19	10	60
Kopparbergs län: Falun: aftal 1	1906	11	68	20	10½	63
» 2	1907	1	16	—	—	—
Landsbygden: aftal 1 .	1906	7	19	20	10	60
» 2 .	1907	5	13	—	—	—
» 3 .	1906	5	25	20	10½	63
» 4 .	1907	3	5	19	10	60
Gäfleborgs län: Gäfle	1906	21	137	20	10½	63
Söderhamn	1905	8	36	22	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1905	2	6	22	10	60
» 2 .	—	5	8	20	—	—
» 3 .	1906	15	29	20	10	60
Västernorrlands län: Härnösand	1904	7	32	22	10	60
Sundsvall: aftal 1 . .	1904	11	76	22	10	60
» 2 . .	1902	1	3	—	—	—
Örnsköldsvik	1907	3	13	20	12	72
Landsbygden: aftal 1 .	1902	9	22	—	—	—
» 2 .	1907	10	31	20	10	60
Jämtlands län: Östersund . . .	1907	10	38	23	—	—
Västerbottens län: Umeå . . .	1906	6	22	23	10	60

[1] Afser manliga veckoarbetare i lägsta prisklass.
[2] Minimilön.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Skräddderier etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Norrbottens län: Luleå	1903	6	38	21	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1903	2	12	—	—	—
» 2 .	1904	1	3	27	—	—
				Veckolön.		
β) *Sömmerskor.*				*Kronor.*		
Stockholms stad	1907	1	92	18	10	56½
Stockholms län: Södertälje . .	1907	1	85	11·50	10	60
Uppsala län: Uppsala	1907	1	83	12·54	10¼	54½
Södermanlands län: Nyköping .	1907	2	16	12	10	60
Kristianstads län: Landsbygden	1907	1	78	14	9¼	55½
Malmöhus län: Malmö	1907	1	58	15	9¼	55½
Lund: aftal 1	1907	18	23	8	9½	57
» 2	1907	8	26	11	10	60
Landskrona: aftal 1 .	1907	1	209	11·20	10	56
» 2 .	1907	3	31	7·20	10	60
Hälsingborg: aftal 1 .	1905	1	130	—	—	—
» 2 .	1907	4	94	15	10	60
Eslöf: aftal 1	1907	7	21	9	10	60
» 2	1907	1	104	—	—	—
Göteborgs o. Bohus län: Landsbygden	1907	1	72	—	—	—
Kopparbergs län: Falun . . .	1907	1	28	13	9½	56
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	4	89	12	10	60
				Timlön[2].		
3. **Skofabriker.**				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1905	1	369	40	9½	54
» 2 . . .	1904	1	119	40	9½	54
» 3 . . .	1905	1	187	40	9½	54
» 4 . . .	—	1	60	45	9½	54
» 5 . . .	1906	1	90	45	9¼	54
» 6 . . .	1905	1	32	45	9½	54
Stockholms län: Södertälje . .	1907	2	39	40	9½	54
Sundbyberg .	1907	1	92	40	9½	54
Landsbygden .	1905	1	109	40	9½	54

[1] Afser manliga veckoarbetare i lägsta prisklass.
[2] Afser öfvade manliga arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
Skofabriker (forts.).						
Uppsala län: Uppsala: aftal 1 .	1907	1	42	40	10	56½
» 2 .	1906	1	187	40	10	56½
Östergötlands län: Norrköping	1904	1	67	30	9½	56
Jönköpings län: Landsbygden .	1907	2	31	—	10	58
Kalmar län: Kalmar	1907	1	9	30	10	60
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	1	24	40	9	54
Kristianstads län: Ängelholm .	1906	1	57	37·0	9	54
Landsbygden	1907	1	102	37·0	9	54
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1903	1	7	31·6	9½	57
» 2 .	1905	1	10	35·2	9	54
» 3 .	1906	1	12	35·2	9	54
» 4 .	—	1	13	40	9	54
» 5 .	1907	1	12	40	9	54
» 6 .	1904	1	23	33	9½	57
» 7 .	1904	1	359	35·2	9	54
» 8 .	1907	1	332	40	9	54
» 9 .	1907	1	89	40	9	54
Lund	1905	2	55	33·3	9	54
Landskrona: aftal 1 .	—	1	30	35·3	9	54
» 2 .	—	1	40	40	9½	54
Hälsingborg	1903	2	162	35·2	9	54
Trelleborg: aftal 1 . .	—	1	7	35	10	60
» 2 . .	1907	1	18	35·2	9	54
Eslöf: aftal 1	1905	1	183	35·2	9½	54
» 2	1907	1	40	37	9	54
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	53	40	9	54
» 2 .	1907	1	181	37	9	54
» 3 .	1907	1	15	37	9	54
Hallands län: Halmstad: » 1 .	1906	1	25	35·2	9	54
» 2 .	—	1	32	35·2	9	54
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1905	1	203	—	10	56½
» 2	—	1	63	40	9½	54
» 3	1907	1	38	37·2	10	56½
Landsbygden	1905	1	136	—	9½	54
Älfsborgs län: Vänersborg . .	1906	1	475	32	10	56½

[1] Afser öfvade manliga arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Skofabriker (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Skaraborgs län: Skara	1906	1	101	33·3	9½	57
Örebro län: Örebro: aftal 1 . .	1904	1	150	31·6	10	57
» 2 . .	1904	1	253	31·6	10	57
» 3 . .	1904	1	187	31·6	10	57
» 4 . .	1904	1	163	32	10	57
» 5 . .	1904	1	90	32	10	57
Norrbottens län: Landsbygden .	—	1	24	38	—	—
				Veckolön.[2]		
4. **Skomakerier.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1907	36	177	—	—	—
Stockholms län: Södertälje . .	1901	13	16	—	—	—
Södermanlands län: Eskilstuna	1907	33	30	18	10	60
Östergötlands län: Norrköping	1904	21	76	17	11	66
Motala . .	1900	4	28	—	—	—
Jönköpings län: Landsbygden .	1907	2	4	—	—	—
Kronobergs län: Växjö	1907	11	15	16	10	60
Ljungby . . .	1907	4	6	18	10	60
Kalmar län: Kalmar	1905	8	21	—	—	—
Blekinge län: Karlskrona . .	1904	14	35	20	10	60
Ronneby	1907	10	29	—	—	—
Karlshamn . . .	1906	12	22	—	—	—
Kristianstads län: Kristianstad	1905	11	36	—	—	—
Ängelholm .	1907	4	12	20	10	60
Landsbygden	1905	5	6	—	—	—
Malmöhus län: Malmö	1905	27	88	20	10	60
Lund	1905	19	24	20	10	60
Landskrona	1907	10	11	22	10	60
Hälsingborg	1907	15	32	22·20	10	60
Ystad	1907	9	26	—	—	—
Trelleborg	—	6	12	—	—	—
Hörby	1907	3	15	—	—	—
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	4	—	—	—
» 2 .	1905	1	1	—	—	—
Hallands län: Halmstad . . .	1905	34	32	18	10	60

[1] Afser öfvade manliga arbetare.
[2] Afser manliga vecko- eller timarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Skomakeriverkstäder (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Hallands län: Varberg: aftal 1 .	1907	1	6	19·80	10	60
» 2 .	1907	4	5	—	—	—
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1899	57	143	—	—	—
Värmlands län: Arvika	1907	4	10	18	10	60
Örebro län: Örebro	1903	27	50	—	—	—
Landsbygden . . .	1907	3	39	—	10½	60
Västmanlands län: Västerås . .	1904	18	27	—	—	—
Kopparbergs län: Falun . . .	1900	7	19	—	—	—
Gäfleborgs län: Gäfle	1905	14	26	—	—	—
Söderhamn . .	1907	18	18	—	—	—
Västernorrlands län: Sundsvall	1905	11	17	—	—	—
Norrbottens län: Haparanda . .	1906	1	19	—	—	—
				Veckolön.[2]		
5. **Handskmakerier och handskfabriker.**				*Kronor.*		
Riksaftal	1907	13	316	26	10	56
				Veckolön.[3]		
6. **Buntmakerier och pälsvarufabriker.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1907	10	24	21	9	54
Malmöhus län: Malmö	1905	6	318	20	9½	57
				Timlön.		
7. **Träskoverkstäder.**				*öre.*		
Kristianstads län: Hässleholm aftal 1	1907	2	6	35	—	—
» 2	1907	2	1	30	—	—
Landsbygden	1907	7	22	30	—	—
Malmöhus län: Malmö	1907	7	13	40	10	60
Hälsingborg . .	1905	4	21	39	—	—
Landsbygden .	1906	5	17	32·5	—	—

[1] Afser manliga vecko- eller timarbetare.
[2] Afser utlärda manliga handskmakare.
[3] Afser utlärda manliga pälsvaruarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
8. **Rakstugor och frisörsalonger.**				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad	1907	180	300	25	11	—
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	8	12	27	11	—
Malmöhus län: Malmö	1907	47	48	22	11	—
Lund	1907	10	11	22	10½	—
Landskrona . .	1907	5	6	22	9½	—
Hälsingborg . .	1907	19	12	22	10½	—
				Veckolön.[2]		
9. **Bad- och tvättinrättningar.**				*Kronor.*		
Malmöhus län: Malmö	1907	1	58	25	—	—
VII. **Läder-, hår- och gummivaruindustri.**				Timlön.[3]		
1. **Garfverier och läderfabriker.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1906	1	6	42	10	60
Stockholms län: Norrtälje . .	1907	1	10	35	10	59
Landsbygden .	1907	1	120	40	10	57¾
Östergötlands län: Valdemarsvik	1907	1	67	[4]28	10	60
Kristianstads län: Kristianstad aftal 1	1907	1	7	32	10	60
» 2	1905	1	9	35	10	57
Landsbygden: aftal 1 .	1906	1	5	35	10	58
» 2 .	1907	1	3	35	10	59
Malmöhus län: Malmö	1907	1	83	40	9	54
Landskrona: aftal 1 .	1905	1	43	—	10	60
» 2 .	1905	1	8	33	10	60
Trelleborg	1906	1	8	35	—	—
Eslöf	1907	1	12	38	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	81	40	10	57½
» 2 .	1907	1	17	38	10	59
Hallands län: Halmstad: aftal 1	1907	1	5	38	10	59
» 2	1907	1	9	38	10	59
» 3	1907	1	6	38	10	59
Falkenberg . . .	1907	1	88	[5]34	10½	60

[1] Afser kompetent frisörbiträde i affär i lägre prisklass.
[2] Afser manlig badare vid andra klass bad.
[3] Afser yrkeslärda arbetare.
[4] Dessutom fri bostad.
[5] Dessutom åtnjuta arbetarna bidrag till skatterna.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Garfverier o. läderfabr. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Göteborgs och Bohus län: Uddevalla	1907	1	9	38	—	—
Älfsborgs län: Vänersborg	1907	1	30	38	9¾	54
Alingsås	1907	1	26	39	10	59
Landsbygden	1907	1	8	35	10½	60
Värmlands län: Karlstad	1907	1	38	38	10	57
Arvika	1903	1	4	30	10	60
Örebro län: Örebro	1907	1	40	36	10	60
Kopparbergs län: Landsbygden	1906	1	31	32·5	10	60
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	1	106	35	10	57
Norrbottens län: Landsbygden	1907	1	31	40	10½	60
				Timlön.		
2. **Gummivarufabriker.**				*Öre.*		
Jönköpings län: Landsbygden	1907	1	155	27·5	10	59
Malmöhus län: Malmö	1906	1	346	34	10	60
Hälsingborg	1907	1	505	35	10	60
Trelleborg	1907	1	143	33	10	60
				Timlön.		
3. **Borst- och penselfabriker.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1905	1	65	37·5	10	60
Malmöhus län: Landskrona	1907	1	130	40	—	—
4. **Sadelmakare- och tapetserareverkstäder.**				Timlön.		
α) *Tapetserare.*				*Öre.*		
Stockholms stad	1907	114	253	65	9½	52½
Stockholms län: Landsbygden	1907	1	4	65	9½	52½
Uppsala län: Uppsala	1905	7	18	40	10	59
Södermanlands län: Eskilstuna	1905	7	19	40	10	58
Östergötlands län: Linköping	1907	9	15	42	10	57
Norrköping	1907	10	17	47	10	58
Jönköpings län: Jönköping	1904	7	13	40	9	54
Landsbygden	1907	1	11	40	10	60
Kalmar län: Kalmar	1906	5	16	35	10	59
Gottlands län: Visby	1907	8	15	45	10	57

[1] Afser yrkeslärda arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
Sadelmakare- o. tapetserare-verkstäder (forts.).						
Blekinge län: Karlskrona . . .	1906	3	7	41	10	59
Kristianstads län: Kristianstad	1907	6	26	44	10	58
Malmöhus län: Malmö	1907	19	63	53	9½	55
Lund	1907	6	16	50	10	57
Landskrona . .	1907	5	13	40	10	58
Hälsingborg . .	1907	1	4	52	9½	55
Limhamn . . .	1907	1	3	53	9½	55
Eslöf	1907	14	23	50	10	58
Hallands län: Halmstad . . .	1907	10	11	50	—	—
Laholm	1907	2	2	45	10	58
Falkenberg . . .	1906	4	7	38	10	59
Varberg	1906	5	8	40	10	59
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	18	27	—	10	57
Uddevalla	1907	4	16	40	10	58
Skaraborgs län: Sköfde	1907	5	12	40	10	58
Tidaholm . .	1907	3	7	35	10	60
Värmlands län: Kristinehamn .	1907	5	9	45	10	56½
Örebro län: Örebro	1905	16	21	45	10	60
Västmanlands län: Västerås .	1904	2	6	40	10	58
Kopparbergs län: Falun . . .	1906	2	3	45	10	56
Västernorrlands län: Härnösand	1907	4	4	50	10	58
Jämtlands län: Östersund . . .	1907	3	7	55	10	57
				Timlön.		
β) *Sadelmakare.*				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1907	22	125	50	10	56
» 2 . . .	1907	1	97	50	9½	54
Östergötlands län: Norrköping	1906	5	6	34·5	10	58
Malmöhus län: Malmö	1907	8	25	47	9½	55
Lund	1907	3	12	40	10	57
Örebro län: Örebro	1905	2	13	30	10½	60
				Timlön.[1]		
VIII. **Trävaruindustri.**						
1. **Sågverk och hyflerier.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1907	1	104	[2]32	10	57
Stockholms län: Landsbygden aftal 1	1907	1	75	30	10½	61¼

[1] Afser dagsverksarbete.
[2] Dessutom fri bostad.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar*
Sågverk och hyflerier (forts.).						
Stockholms län: Landsbygden aftal 2	—	1	26	28	10	58
Uppsala län: Landsbygden . .	1907	1	997	[2] o. [3] 22	10½	60
Södermanlands län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	93	30	10¼	60½
» 2	1907	1	62	30	10	57
Östergötlands län: Landsbygden	1907	1	22	28	10	57
Jönköpings län: Landsbygden .	1904	1	11	25	10	59
Kalmar län: Västervik	1906	1	24	—	10	57
Kristianstads län: Hässleholm	1906	1	8	30	10	60
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	1	194	32·5	10	57
» 2	1907	1	193	33	10	57
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	168	—	10	57½
» 2 .	1906	1	576	32	10	57½
Värmlands län: Karlstad . . .	1907	1	250	[2] 30	10	57½
Landsbygden .	1907	1	36	[4] 20	10½	63
Örebro län: Landsbygden . . .	1907	1	12	20	10	60
Västmanlands län: Arboga . .	1907	1	28	30	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	19	—	—	—
» 2 .	1907	1	22	26	10½	60
Kopparbergs län: Säter	1907	1	16	[2] o. [3] 30	10½	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	98	—	9	53
» 2 .	1907	1	82	25	—	—
» 3 .	1907	1	105	[2] o. [5] 25	10	60
» 4 .	1907	1	245	[4] 30	10	59
Gäfleborgs län: Gäfle	1906	1	74	25	9½	56
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	218	25	—	—
» 2 .	1907	1	328	[3] 30	10	60
» 3 .	1906	1	474	[2] o. [3] 25	10½	60
» 4 .	1907	1	48	20	—	—
» 5 .	1906	1	31	25	10	60
» 6 .	1907	1	558	[2] o. [3] 25	10	59
» 7 .	1907	1	246	20	10	59½

[1] Afser dagsverksarbete.
[2] Dessutom fri vedbrand.
[3] Dessutom hyresbidrag.
[4] Dessutom fri bostad och vedbrand samt potatisland.
[5] Dessutom fri bostad.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Sågverk och hyflerier (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Gäfleborgs län: Landsbygden aftal 8	1907	1	123	[2]25	10	59
» 9	1907	1	43	20	10	60
Västernorrlands län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	55	25	10	60
» 2	1907	1	151	30	10	60
» 3	1907	1	72	20	—	—
» 4	1907	1	53	25	10	60
» 5	1907	1	597	25	10	60
» 6	1907	1	411	25	10	60
» 7	1907	1	94	—	10	60
» 8	1907	1	51	25	—	—
» 9	1907	1	120	—	—	—
» 10	1905	1	116	—	—	—
Jämtlands län: Landsbygden	1907	1	41	30	10	60
Norrbottens län: Piteå	1907	1	210	25	10	59
Landsbygden: aftal 1	1907	1	615	—	10	60
» 2	1907	1	20	30	10	59
» 3	1907	1	16	—	10	59
» 4	1907	1	36	25·6	10	59½
» 5	1907	1	200	—	10	60
» 6	1907	1	567	—	10	60
» 7	1907	1	292	21	—	—
				Timlön.		
2. **Brädgårdar.**				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1	1907	2	21	45	10	60
» 2	1907	1	5	45	10	58½
» 3	1907	1	16	45	10	60
» 4	1907	1	36	45	10	60
Stockholms län: Landsbygden	1907	1	14	45	10	57½
Södermanlands län: Eskilstuna	1907	10	23	37	10	58
Östergötlands län: Norrköping	1907	6	175	35	9½	57
Blekinge län: Karlskrona	1907	3	22	30	10	60
Malmöhus län: Landskrona: aft. 1	1907	1	6	34	10	60
» 2	1906	1	20	—	10	60

[1] Afser dagsverksarbete.
[2] Dessutom fri bostad och vedbrand.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Brädgårdar (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Hälsingborg . .	1907	7	26	37	10	60
Hallands län: Halmstad: aft. 1	1906	7	159	33	10	60
» 2	1906	5	50	33	10	59
Falkenberg . . .	1907	1	28	30	10	59
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	1	17	40	9	51½
» 2	1906	14	560	35	9	52
Gäfleborgs län: Gäfle	1906	1	22	[1] 30	9½	56
Hudiksvall . .	1907	1	5	—	—	—
				Timlön.		
3. **Träkolsverk.**				*Öre.*		
Örebro län: Landsbygden . . .	1907	1	14	25	10	60
Kopparbergs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	24	25	—	—
» 2	1907	1	16	—	10	59
» 3	1907	2	50	—	—	—
» 4	1907	1	12	24	10	60
Gäfleborgs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	24	25	—	—
» 2	1907	1	24	[2] 27	10	60
Västernorrlands län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	24	30	10	60
» 2	1907	1	11	—	10	60
Norrbottens län: Landsbygden	1907	2	30	30	—	—
				Timlön.[3]		
4. **Snickeri- och möbelfabriker.**				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1907	1	124	50	10	55
» 2 . . .	1907	1	29	50	9½	55
» 3 . . .	1907	1	32	45	10	56
» 4 . . .	1907	1	25	45	10	57
Stockholms län: Sundbyberg .	1907	1	17	45	10	56
Uppsala län: Uppsala: aftal 1 .	1907	1	30	40	10	57
» 2 .	—	1	55	42	10½	59
Södermanlands län: Nyköping aftal 1	1907	1	186	45	10	56

[1] Dessutom fri vedbrand.
[2] Dessutom fri bostad och vedbrand.
[3] Afser möbel- och fabrikssnickare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Snickeri- o. möbelfabr. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Södermanlands län: Nyköping aftal 2	1907	1	15	42	10	56
» 3	1907	1	66	40	10	57½
Landsbygden: aftal 1	1907	1	53	35	10	58
» 2	1907	1	22	35	10	58
» 3	1907	1	169	37	10	57
» 4	1907	1	14	38	10	57
» 5	1907	1	45	38	10	57
Östergötlands län: Linköping aftal 1	1907	1	72	38	10	55½
» 2	1906	1	120	38	10	56
» 3	1906	1	13	39	10	59
Norrköping: aftal 1	1907	1	134	38	10	58
» 2	1907	3	123	38	10	58
Motala: aftal 1	1906	1	13	35	10	56
» 2	1906	1	26	35	10	56
Landsbygden: aftal 1	1906	1	40	30	10	58
» 2	1906	1	44	33	10½	58½
» 3	1907	1	50	35	10	56
» 4	1907	1	14	40	10	57
» 5	1907	1	21	35	10	58
» 6	1907	1	198	37	10	57
» 7	1905	1	51	35	10	58
» 8	1907	1	12	38	10	58
Jönköpings län: Jönköping	1904	1	89	25	10½	63
Landsbygden: aftal 1	1907	1	19	40	10	57
» 2	1904	1	68	30	10	59
Kalmar län: Kalmar	1906	4	33	39	10	57
Västervik	1906	1	105	—	10	57
Vimmerby	1907	1	39	35	10	57
Landsbygden: aftal 1	1906	1	41	33	10	59
» 2	1907	1	35	35	10	57
» 3	1906	1	48	30	10	59
» 4	1904	1	33	30	10	58
Blekinge län: Karlskrona	1905	1	70	38	10	59½
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1907	1	14	44	10	59

[1] Afser möbel- och fabrikssnickare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Snickeri- o. möbelfabr. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Malmö: aftal 2 .	1907	1	26	44	10	55
» 3 .	1907	2	20	42	10	57
» 4 .	1906	1	79	38	10	58
Landskrona . .	1907	1	21	41	10	57
Trelleborg . . .	1907	1	40	40	10	58
Limhamn . . .	1906	1	102	42	10	59
Landsbygden .	1907	1	12	33	10	58
Hallands län: Halmstad . . .	1906	3	80	41	10	58
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	1	15	40	10	56½
» 2	1907	1	172	35	10	57
» 3	1907	1	350	35	10	56¾
Värmlands län: Karlstad: aftal 1	1906	1	22	35	10	57
» 2	1907	1	45	37	10	57
Arvika	1906	1	90	35	10	59
Landsbygden .	1907	1	250	35	10	59
Örebro län: Lindesberg	1907	1	70	35	10	58
Landsbygden . . .	1907	1	18	33	10	55½
Västmanlands län: Sala: aftal 1	1907	1	46	39	10	57
» 2	1907	1	17	39	10	57
Arboga	1907	1	54	40	10	58½
Landsbygden	1906	1	22	35	10	58
Kopparbergs län: Hedemora . .	1907	1	41	38	10	56
Avesta . . .	1907	1	41	33	10	57
Gäfleborgs län: Gäfle: aftal 1 .	1906	1	131	36	10	57
» 2 .	1906	1	38	36	10	57
Söderhamn . .	1906	1	26	35	10	59
Västernorrlands län: Härnösand	1907	1	10	40	10	60
Västerbottens län: Umeå . . .	1907	1	100	40	10	57
5. **Snickeri- och möbelverkstäder.**				Timlön.[2] *Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1906	101	599	49	10	56
» 2 . . .	1905	3	31	47	10	57
» 3 . . .	1906	15	19	49	10	56
Uppsala län: Uppsala	1907	15	47	40	10	57

[1] Afser möbel- och fabrikssnickare.
[2] Afser möbelsnickare, svarfvare och med dessa jämställda träarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Snickeri- och möbelverkst. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Östergötlands län: Linköping .	1907	7	34	38	10	57
Norrköping	1904	15	249	36	10	60
Söderköping	1907	2	27	36	10	58½
Jönköpings län: Jönköping . .	1907	13	76	38	10	57
Eksjö	1907	3	63	38	10	57
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	3	31	40	10	59
Karlshamn . . .	1907	8	26	36	10	57
Kristianstads län: Kristianstad	1907	4	57	39	10	57
Landsbygden	1906	3	8	34	10	58
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1906	16	296	46	10	55
» 2 .	1906	9	51	46	10	55
» 3 .	1906	12	22	48	10	55
» 4 .	1906	6	15	[2] 55	10	55
» 5 .	1907	5	10	[2] 65	9	54
Lund	1907	9	74	45	10	56
Landskrona . .	1906	5	24	37	10	58
Hälsingborg . .	1906	15	97	42	10	57
Ystad	1907	9	38	40	10	58
Eslöf	1906	6	6	39	10	57
Landsbygden .	—	3	12	38	10	59
Hallands län: Halmstad . . .	1907	6	51	42	10	58
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1906	27	211	42	10	58
Älfsborgs län: Vänersborg . .	1907	1	3	34	10	57
Skaraborgs län: Skara	1906	3	8	30	10	59
Värmlands län: Karlstad . . .	1905	9	67	35	10	59
Västmanlands län: Västerås .	1904	5	18	35	10	60
Kopparbergs län: Falun . . .	1905	4	50	36	10	57½
Landsbygden	1905	1	15	36	10	57½
Västernorrlands län: Härnösand	1907	7	18	48	10	57
Norrbottens län: Landsbygden	1906	1	32	—	10	60
				Timlön.		
6. **Korgmakerier och korgfabriker.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1906	6	32	50	10	57
Malmöhus län: Hälsingborg . .	1906	3	37	45	9½	55

[1] Afser möbelsnickare, svarfvare och med dessa jämställda träarbetare.
[2] Afser bildhuggare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
7. **Tunnbinderier och tunnfabriker.**				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad	1906	8	22	50	10	57½
Södermanlands län: Nyköping	1907	1	2	40	10	60
Eskilstuna	1907	1	1	40	10	60
Landsbygden	1907	1	6	—	—	—
Östergötlands län: Norrköping .	1907	4	11	40	—	—
Söderköping	1907	1	2	40	—	—
Kristianstads län: Kristianstad	1907	1	6	40	10	59
Landsbygden: aftal 1	1907	1	30	[1] 25	10	59
» 2	1907	1	18	[1] 25	10	60
Malmöhus län: Malmö	1907	6	7	45	10	58
Lund	1907	1	4	40	10	59
Landskrona	1907	1	1	40	10	59
Hälsingborg	1907	1	5	40	10	59
Ystad	1907	1	2	40	10	59
Trelleborg	1907	1	3	40	10	59
Eslöf	1907	2	15	40	10	59
Hörby	1907	1	3	40	10	59
Landsbygden: aftal 1	1907	4	4	40	10	59
» 2	1903	1	17	[1] 35	—	—
Hallands län: Halmstad . . .	1907	1	1	40	10	58
Falkenberg . .	1907	2	6	40	10	58
Varberg	1907	1	2	40	10	58
Landsbygden . .	1907	5	12	40	10	58
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	3	16	45	10	60
Uddevalla	1907	1	72	[1] 25	—	—
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	2	45	10	60
» 2 .	1907	1	10	50	10	60
				Timlön.[2]		
8. **Korkfabriker.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1903	4	263	45	10	56½
Malmöhus län: Malmö	1905	3	23	45	9	52½
Eslöf	1905	1	9	45	9	52½
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	2	35	45	9	51½
Landsbygden	1907	2	75	45	9	51½

[1] Afser tunnfabriksarbetare.
[2] Afser manliga korkfabriksarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Lön per skift.[1]	Nettoarbetstid per skift.	Nettoarbetstid per vecka.
				Kronor.	*Timmar.*	*Timmar.*
IX. Trämasse- och pappersindustri.						
1. Trämassefabriker och pappersbruk.						
Uppsala län: Landsbygden . .	1906	1	454	[2] 2·70	10	—
Östergötlands län: Norrköping .	1906	1	445	[3] o. [4] 2·84	12	—
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	269	[3] o. [5] 2·75	12	—
» 2 .	1907	1	80	[2] o. [4] 3·01	12	—
» 3 .	1907	1	133	3·26	12	—
» 4 .	1907	1	289	[3, 4] o [5] 2·85	12	—
Jönköpings län: Landsbygden .	1907	1	234	[2] 2·81	12	—
Kronobergs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	253	—	—	—
» 2	1907	1	430	3·12	12	—
Kristianstads län: Landsbygden	1907	1	290	—	12	—
Hallands län: Landsbygden . .	1907	1	90	—	—	—
Göteborgs och Bohus län: Landsbygden	1907	1	198	3·06	12	—
Älfsborgs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	77	[2] 2·88	12	—
» 2	1906	1	364	—	—	—
» 3	1907	1	455	3·00	12	—
» 4	1907	1	228	—	12	—
Värmlands län: Landsbygden aftal 1	1907	1	24	—	12	—
» 2	1907	1	378	—	—	—
» 3	1907	1	550	—	12	—
» 4	1907	1	137	3·04	12	—
» 5	1907	1	57	2·73	12	—
» 6	1907	1	85	[3] 2·84	12	—
» 7	1907	1	66	[3] o. [5] 2·50	12	—
» 8	1907	1	99	—	12	—
Örebro län: Örebro	1906	1	251	3·60	12	—
Landsbygden . .	1907	1	177	[2] 2·96	12	—
Västmanlands län: Landsbygden	1907	1	286	2·88	12	—

[1] Afser maskinpassare eller med dessa jämställda arbetare.
[2] Dessutom premier.
[3] Dessutom fri vedbrand.
[4] Dessutom fria skatter.
[5] Dessutom fri bostad.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Lön per skift.[1]	Nettoarbetstid per skift.	Nettoarbetstid per vecka.
Trämassefabr. etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Kopparbergs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	53	[2] 2·54	—	—
» 2	1907	1	567	[2] o. [3] 2·75	12	—
Gäfleborgs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	450	[2] 2·16	8	—
» 2	1907	1	153	[2] 2·60	8	—
» 3	1907	1	346	—	—	—
Västernorrlands län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	33	[4] 3·00	12	—
» 2	1906	1	184	—	10	—
Jämtlands län: Landsbygden .	1907	1	175	3·60	12	—
				Veckolön.[5]		
2. **Bokbinderier, kartongfabriker m. fl.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1906	89	1,598	20	9¼	55½
Uppsala län: Uppsala	1905	11	125	17	9½	56
Södermanlands län: Eskilstuna	1906	5	214	20	9¼	55½
Östergötlands län: Linköping .	1907	2	46	20	9¼	55½
Norrköping .	1907	10	579	20	9¼	55½
Landsbygden	1906	1	8	20	9¼	55½
Kalmar län: Oskarshamn . . .	1907	2	135	18	9¼	55½
Västervik	1907	1	6	18	9¼	55½
Kristianstads län: Kristianstad	1907	2	30	20	9¼	55½
Landsbygden	1906	1	2	20	9¼	55½
Malmöhus län: Malmö	1907	16	147	20	9¼	55½
Lund	1907	14	37	20	9¼	55½
Hälsingborg . .	1907	9	95	20	9¼	55½
Trelleborg . .	1907	2	12	20	9¼	55½
Landsbygden .	1907	2	32	20	9¼	55½
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1905	30	504	19	9¼	55½
Värmlands län: Karlstad . . .	1907	2	43	20	9¼	55½
Örebro län: Örebro	1907	8	44	20	9¼	55½
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	5	79	20	9¼	55½
Västernorrlands län: Sundsvall	1907	5	14	20	9¼	55½

[1] Afser maskinpassare eller med dessa jämställda arbetare.
[2] Dessutom premier.
[3] Dessutom hyresbidrag.
[4] Dessutom fri bostad och vedbrand.
[5] Afser manliga arbetare, andra året efter lärotidens slut.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Kronor.	*Timmar.*	*Timmar.*
X. Grafisk industri.						
1. **Boktryckerier och stilgjuterier.**[2]						
Stockholms stad	1904	74	2,594	23	9	54
Stockholms län: Södertälje	1904	4	35	22	9	54
Norrtälje	1904	1	12	22	9	54
Östhammar	1904	1	6	21	9	54
Sundbyberg	1904	1	17	23	9	54
Uppsala län: Uppsala	1904	7	214	22	9	54
Enköping	1904	2	15	22	9	54
Södermanlands län: Nyköping	1904	3	39	22	9	54
Eskilstuna	1904	4	79	23	9	54
Strängnäs	1904	1	5	21	9	54
Mariefred	1904	1	5	20	9	54
Landsbygden	1904	2	9	21	9	54
Östergötlands län: Linköping	1904	5	98	22	9	54
Norrköping	1904	10	184	22	9	54
Söderköping	1904	2	18	21	9	54
Motala	1904	3	19	21	9	54
Vadstena	1904	2	12	21	9	54
Landsbygden	1904	2	4	22	9	54
Jönköpings län: Jönköping	1904	4	61	22	9	54
Eksjö	1904	1	17	21	9	54
Grenna	1904	1	3	20	9	54
Värnamo	1904	1	4	20	9	54
Landsbygden	1904	1	2	21	9	54
Kronobergs län: Växjö	1904	3	56	22	9	54
Kalmar län: Kalmar	1904	4	48	22	9	54
Oskarshamn	1904	3	43	22	9	54
Västervik	1904	3	28	21	9	54
Vimmerby	1904	2	4	20	9	54
Borgholm	1904	2	12	20	9	54
Gottlands län: Visby	1904	1	11	21	9	54
Blekinge län: Karlskrona	1904	4	57	22	9	54
Ronneby	1904	2	6	21	9	54

[1] Utgör lägsta veckolön för utlärd civilsättare, lokaltillägget inberäknadt. Om högre minimilöner å vissa orter, se textafdelningen sid. 144.

[2] För industrien gäller riksaftal, men detta föreskrifver olika lönesatser för olika orter.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön:	Nettoarbetstid	
				veckolön.[1]	per dag.	per vecka.
Boktryckerier etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Blekinge län: Karlshamn . . .	1904	3	8	22	9	54
Sölvesborg . . .	1904	2	10	21	9	54
Kristianstads län: Kristianstad	1904	4	76	22	9	54
Simrishamn	1904	1	6	21	9	54
Ängelholm .	1904	1	18	21	9	54
Hässleholm	1904	2	17	21	9	54
Malmöhus län: Malmö	1904	16	266	23	9	54
Lund	1904	5	132	22	9	54
Landskrona . .	1904	5	56	22	9	54
Hälsingborg . .	1904	7	178	22	9	54
Ystad	1904	3	37	22	9	54
Trelleborg . .	1904	3	20	22	9	54
Eslöf	1904	3	19	21	9	54
Hörby	1904	1	5	21	9	54
Landsbygden .	1904	2	6	20	9	54
Hallands län: Halmstad . . .	1904	4	41	22	9	54
Laholm	1904	1	7	21	9	54
Falkenberg . .	1904	2	30	21	9	54
Varberg	1904	4	19	21	9	54
Kungsbacka . .	1904	1	3	21	9	54
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1904	30	616	23	9	54
Lysekil . . .	1904	2	15	21	9	54
Uddevalla . .	1904	3	21	22	9	54
Strömstad .	1904	2	8	21	9	54
Älfsborgs län: Vänersborg . .	1904	3	26	22	9	54
Alingsås . . .	1904	1	10	21	9	54
Borås	1904	5	45	22	9	54
Ulricehamn . .	1904	1	8	21	9	54
Åmål	1904	1	5	21	9	54
Skaraborgs län: Mariestad . .	1904	2	22	21	9	54
Lidköping . .	1904	2	22	21	9	54
Skara	1904	3	21	21	9	54
Sköfde	1904	4	35	21	9	54
Hjo	1904	1	5	21	9	54

[1] Utgör lägsta veckolön för utlärd civilsättare, lokaltillägget inberäknadt. Om högre minimilöner på vissa orter, se textafdelningen sid. 144.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön:	Nettoarbetstid	
				veckolön.[1]	per dag.	per vecka.
Boktryckerier etc. (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Skaraborgs län: Falköping . .	1904	2	17	21	9	54
Tidaholm . .	1904	1	9	20	9	54
Landsbygden .	1904	1	3	20	9	54
Värmlands län: Karlstad . . .	1904	3	51	22	9	54
Kristinehamn .	1904	3	34	22	9	54
Filipstad . . .	1904	3	20	21	9	54
Arvika	1904	2	18	22	9	54
Örebro län: Örebro	1904	6	103	22	9	54
Askersund	1904	1	6	21	9	54
Nora	1904	—	—	21	9	54
Lindesberg . . .	1904	3	37	21	9	54
Landsbygden . .	1904	1	2	20	9	54
Västmanlands län: Västerås .	1904	3	32	22	9	54
Sala . . .	1904	1	12	22	9	54
Köping . .	1904	2	20	22	9	54
Arboga . .	1904	1	11	22	9	54
Kopparbergs län: Falun	1904	3	58	22	9	54
Hedemora . .	1904	2	19	21	9	54
Landsbygden	1904	3	26	22	9	54
Gäfleborgs län: Gäfle	1904	10	151	23	9	54
Söderhamn . .	1904	4	25	22	9	54
Hudiksvall . .	1904	3	26	22	9	54
Bollnäs	1904	2	11	22	9	54
Västernorrlands län: Härnösand	1904	2	47	22	9	54
Sundsvall .	1904	7	64	22	9	54
Örnsköldsvik	1904	3	23	22	9	54
Sollefteå . .	1904	1	13	22	9	54
Landsbygden	1904	1	8	20	9	54
Jämtlands län: Östersund . . .	1904	5	60	22	9	54
Västerbottens län: Umeå . . .	1904	2	32	22	9	54
Skellefteå .	1904	1	9	22	9	54
Norrbottens län: Luleå	1904	2	30	23	9	54
Piteå	1904	2	14	22	9	54
Haparanda . .	1904	1	7	22	9	54

[1] Utgör lägsta veckolön för utlärd civilsättare, lokaltillägget inberäknadt. Om högre minimilöner på vissa orter, se textafdelningen sid. 144.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
2. **Kemigrafiska anstalter.**				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Riksaftal	1908	19	300	24	8¼	48½
				Veckolön.[2]		
3. **Litografiska anstalter.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1908	10	298	27·60	9	54
Södermanlands län: Eskilstuna	1907	1	32	25·30	10	55½
Östergötlands län: Linköping .	—	1	58	23·10	10	56
Norrköping: aftal 1 .	1907	1	147	22	—	—
» 2 .	1906	1	10	24·20	10	55½
Jönköpings län: Jönköping . .	—	1	67	19·80	10	55½
Kalmar län: Kalmar	1900	1	34	20	10	59
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1906	1	58	22	9	54
» 2 .	1906	4	31	24·20	9	54
Hälsingborg . .	1906	1	14	23·10	9	54
Landsbygden .	1906	1	26	25·30	9	53
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1906	7	241	23	9	54
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	3	15	25·30	9	54
XI. **Malmförädlingsindustri.**				Timlön.[3]		
1. **Järn- och stålverk.**				*Öre.*		
Södermanlands län: Eskilstuna	1905	1	24	26	10	57
Värmlands län: Landsbygden aftal 1	1907	1	156	[4] 20	—	—
» 2	1907	1	431	22	10	59
Örebro län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	23	26·2	10	—
» 2	1907	1	138	21·2	10	—
» 3	1907	1	235	25	10	—
Västmanlands län: Landsbygden aftal 1	1907	1	36	—	—	—
» 2	1907	1	30	—	10	59
» 3	1907	1	84	[4] 22	—	—

[1] Afser veckolön för utlärd kemigrafisk arbetare.
[2] Afser veckolön för utlärd litografisk arbetare under andra året efter lärotidens slut, lokaltillägget inberäknadt.
[3] Afser icke yrkeslärda arbetare.
[4] Dessutom fri bostad, vedbrand och potatisland.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Järn- o. stålverk (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Kopparbergs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	681	24	10	59
» 2	1907	1	129	24	10	—
» 3	1907	1	54	25	—	—
» 4	1907	1	274	[2] 24·2	10	59
Gäfleborgs län: Landsbygden .	1907	1	65	—	—	—
2. Kopparverk.						
Malmöhus län: Hälsingborg . .	1907	1	340	34·5	8	—
Kopparbergs län: Landsbygden	1907	1	42	27	10	60
XII. **Metallindustri.**				Timlön.[4]		
1. **Järn- och stålvarufabriker.**[3]				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1905	7	712	36	10	57
» 2 . . .	1903	5	125	30	10	57½
» 3 . . .	1907	1	369	38	8¾	50½
Stockholms län: Norrtälje: aft. 1	1906	1	36	32	10	57
» 2	1907	1	90	—	—	—
Sundbyberg: aftal 1 .	1905	2	123	36	10	57
» 2 .	1907	1	100	40	10	56½
Landsbygden	1905	1	40	30	10	57
Uppsala län: Uppsala	1907	1	190	30	8¾	50½
Landsbygden . .	1907	1	12	—	10	57
Södermanlands län: Nyköping aftal 1	1905	2	122	30	10	57
» 2	1907	1	69	35	10	56
» 3	1906	1	103	—	10	56
Eskilstuna: aftal 1 . .	1905	10	1,119	30	10	57
» 2 . .	1907	1	80	—	9	54
» 3 . .	1899	1	12	30	10	60
» 4 . .	1906	1	20	35	9	54
» 5 . .	1907	8	117	35	10	56
Torshälla	1907	1	4	35	10	56
Landsbygden	1906	1	86	30	10	—
Östergötlands län: Landsbygden	1905	1	110	28	10	57
Jönköpings län: Jönköping . .	1905	1	66	30	10	57

[1] Afser icke yrkeslärda arbetare.
[2] Dessutom fri bostad och potatisland.
[3] För industrien gäller riksaftal, men detta föreskrifver olika lönesatser för olika orter. Om dessa lönesatsers natur, se textafdelningen sid. 165.
[4] Afser yrkesarbetare med omkring 4 års vana i yrket.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Järn- o. stålvarufabr. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Jönköpings län: Huskvarna . .	1905	1	1,357	28	10	57
Landsbygden: aftal 1 .	1905	1	124	28	10	57
» 2 .	1907	1	592	28	10	57
Kalmar län: Kalmar	1905	1	68	30	10	57
Landsbygden . .	1906	1	23	—	10	59
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	1	85	30	10½	59
Landsbygden . .	1905	1	333	28	10	57
Kristianstads län: Simrishamn	1905	1	36	28	10	57
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1905	3	235	30	10	57
» 2 .	1906	1	22	31	10	57
» 3 .	1907	1	9	36	10	56
Lund	1905	1	202	30	10	57
Hälsingborg: aftal 1 .	1907	1	50	34	9½	54½
» 2 .	1907	1	6	36	10	57
Limhamn	1905	1	140	31	10	57
Göteborgs och Bohus län: Landsbygden	1905	1	190	30	10	57
Älfsborgs län: Borås	—	1	49	—	10	60
Skaraborgs län: Skara	1907	1	98	28	9½	54
Värmlands län: Landsbygden .	1907	1	346	—	10	59
Örebro län: Landsbygden . . .	1906	1	210	—	—	—
Västmanlands län: Västerås: aft. 1	1907	1	62	35	10	56
» 2	1904	1	31	32	10	57
Landsbygden	1905	1	285	30	10	57
Kopparbergs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	50	35	10	56
» 2	1906	1	50	—	10	57
» 3	1907	1	110	28	—	—
Gäfleborgs län: Gäfle: aftal 1 .	1905	1	238	30	10	57
» 2 .	1904	1	30	30	—	—
Landsbygden .	1907	1	66	30	—	—
Västernorrlands län: Härnösand	1907	1	21	30	—	—
				Timlön.		
2. Smides-, reparations- och hofslageriverkstäder.				*Öre.*		
Stockholms stad	1905	87	1,042	38	10	59
Södermanlands län: Eskilstuna	1904	1	20	35	10	56

[1] Afser yrkesarbetare med omkring 4 års vana i yrket.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Smidesverkstäder etc. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Östergötlands län: Linköping aftal 1	1907	5	35	30	10½	58
» 2	1907	1	10	30	9½	57
» 3	—	1	8	30	10½	58
Norrköping	1907	12	82	34	10½	58
Blekinge län: Karlskrona	1907	3	12	30	10	58
Kristianstads län: Landsbygden	1907	1	7	[1] 16·6	10	60
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1905	4	29	33	10	58
» 2	1906	12	101	32	10	58
» 3	1907	1	10	[2] 43	10	56
Landskrona	1907	7	52	31	10	58
Hälsingborg	1907	3	30	35	10	60
Älfsborgs län: Borås: aftal 1	1906	1	2	—	10½	61
» 2	1906	1	7	—	10	57
» 3	1906	1	4	—	11	61½
» 4	1906	1	2	—	10	57
Västmanlands län: Västerås	1907	4	26	32	10	59
Arboga	1907	2	12	35	10	57
				Timlön.[3]		
3. **Bleck-, plåt- och kopparslagerier.**				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1	1905	48	612	60	10	58
» 2	1906	1	142	[4] 36	10	56½
» 3	1908	6	42	[5] 50	9½	54
Stockholms län: Södertälje	1906	4	21	60	10	58
Vaxholm	1905	1	8	60	10	58
Norrtälje	1907	2	10	45	—	—
Djursholm	1905	1	2	60	10	58
Uppsala län: Uppsala	1907	8	56	45	10	56
Södermanlands län: Nyköping	1907	1	26	50	10	56
Östergötlands län: Linköping aftal 1	1907	7	24	45	10½	58
» 2	1907	3	8	[5] 33	10	58
Norrköping	1906	16	90	50	10	56

[1] Dessutom kost och logi.
[2] Afser cykelreparatörer.
[3] Afser utlärda bleck- och plåtslageriarbetare.
[4] Afser grofplåtslagare.
[5] Afser kopparslageriarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
Bleck-, plåt- o. kopparslagerier (forts.).						
Östergötlands län: Söderköping	1905	2	13	40	—	—
Jönköpings län: Landsbygden	1907	2	14	35	10	58
Kronobergs län: Växjö	1907	4	12	45	10½	59
Landsbygden	1907	1	23	40	10	60
Kalmar län: Kalmar	1907	7	18	42	10	58
Gottlands län: Visby	1907	5	14	40	10	57½
Blekinge län: Karlskrona	1907	4	11	50	10	56½
Ronneby	1907	2	7	40	10	58
Kristianstads län: Kristianstad	1906	5	41	45	10	58
Hässleholm	1906	1	4	45	10	58
Malmöhus län: Malmö	1904	18	78	45	10	58
Lund	1906	5	36	45	10	58
Landskrona	1907	3	15	45	10	56
Hälsingborg	1906	12	40	48	10	57
Hallands län: Halmstad	1907	5	24	45	10	57
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	25	115	51	10	57
» 2	1907	6	19	[2] 37	10	57
Uddevalla	1907	3	14	45	10½	58
Älfsborgs län: Alingsås	1905	3	12	35	10	58
Skaraborgs län: Sköfde	1907	2	14	38	10½	58
Värmlands län: Karlstad	1907	4	20	50	10½	58
Kristinehamn	1905	3	7	40	10½	60
Arvika	1907	5	10	45	10½	58
Örebro län: Örebro	1907	15	34	50	10½	58
Landsbygden	1906	1	35	45	10	56½
Västmanlands län: Västerås	1906	6	31	50	10½	58
Kungsör	1907	1	126	35	10	57
Kopparbergs län: Falun	1906	5	22	40	10	57
Gäfleborgs län: Gäfle	1906	6	22	50	10	58
Hudiksvall	1907	5	18	50	10	56
Västernorrlands län: Härnösand	1907	5	13	50	10½	58
Sundsvall	1905	7	31	50	10½	60
Sollefteå	1907	2	5	50	10½	58
Landsbygden	1907	2	7	50	10½	58
Jämtlands län: Östersund	1904	4	11	45	10½	60

[1] Afser utlärda bleck- och plåtslageriarbetare.
[2] Afser kopparslageriarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Bleck-, plåt- o. kopparslagerier (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Västerbottens län: Umeå . . .	1907	5	10	45	10½	58
Norrbottens län: Luleå	1905	4	10	60	—	—
4. **Galvaniserings- och kapsylfabriker m. fl.**				Timlön.[2] *Öre.*		
Stockholms stad	1907	1	40	—	9¾	55
Stockholms län: Landsbygden .	1907	1	44	30	10½	60
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	1	75	28	10½	59
Ronneby	1907	1	442	28	—	—
Kristianstads län: Hässleholm .	1907	1	41	28	10	57
Malmöhus län: Malmö	1907	1	229	39	10	58
Lund	1907	1	77	30	10	57½
5. **Guld- och silfvervarufabriker.**				Timlön.[3] *Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1907	1	195	50	8½	49
» 2 . . .	1907	1	299	50	9	52½
» 3 . . .	1907	1	7	—	—	—
XIII. **Maskin- och skeppsbyggnadsindustri.**				Timlön.[5]		
1. **Mekaniska verkstäder.**[4]				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1905	10	3,312	36	10	57
» 2 . . .	1906	1	45	36	9½	54
» 3 . . .	1906	1	15	—	—	—
» 4 . . .	1907	1	96	40	9½	54
Stockholms län: Södertälje . .	1905	2	542	30	10	57
Sundbyberg: aftal 1 .	1905	1	26	36	10	57
» 2 .	1907	1	224	40	9	54
Landsbygden: » 1 .	1905	4	553	36	10	57
» 2 .	1906	1	276	36	9½	54
Uppsala län: Uppsala	1905	1	50	30	10	57
Södermanlands län: Eskilstuna	1905	3	930	30	10	57

[1] Afser utlärda bleck- och plåtslageriarbetare.
[2] Afser icke yrkeslärda manliga arbetare.
[3] Afser vana manliga arbetare.
[4] För industrien gäller riksaftal, men detta föreskrifver olika lönesatser för olika orter. Om dessa lönesatsers natur, se textafdelningen sid. 165.
[5] Afser yrkesarbetare med omkring 4 års vana i yrket.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Mek. verkstäder (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Södermanlands län: Landsbygden	1905	1	180	28	10	57
Östergötlands län: Linköping	1907	1	33	28	10	58
Norrköping	1905	1	73	30	10	57
Landsbygden: aftal 1	1905	2	280	30	10	57
» 2	1905	1	1,056	28	10	57
Jönköpings län: Jönköping	1905	2	286	30	10	57
Huskvarna	1905	1	55	28	10	57
Kalmar län: Kalmar	1906	1	8	30	10½	60
Västervik	1906	1	22	28	10	59
Blekinge län: Karlskrona	1907	1	68	30	10½	59
Karlshamn	1905	2	57	28	10	57
Sölvesborg	1907	1	25	30	10	57
Landsbygden	1905	1	38	28	10	57
Kristianstads län: Kristianstad	1905	1	219	30	10	57
Hässleholm	1905	1	220	28	10	57
Landsbygden: aftal 1	1905	1	90	30	10	57
» 2	1907	1	30	30	10	57
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1905	1	851	30	10	57
» 2	1906	1	33	32	10	57
Lund	1905	3	400	30	10	57
Landskrona	1905	2	337	30	10	57
Hälsingborg	1905	1	200	30	10	57
Ystad	1905	1	160	28	10	57
Trelleborg	1905	1	87	28	10	57
Limhamn	1905	1	11	30	10	57
Eslöf: aftal 1	1905	1	59	28	10	57
» 2	1906	1	20	30	10	57
Landsbygden: aftal 1	1905	2	455	30	10	57
» 2	1905	3	286	28	10	57
» 3	1907	1	37	28	10	59½
» 4	1907	1	10	30	10	58
» 5	1907	1	15	32	10	57
Hallands län: Halmstad: aftal 1	1905	2	181	30	10	57
» 2	1907	1	67	30	10	58½
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1905	8	2,038	30	10	57
Lysekil	1905	1	219	32	10	57

[1] Afser yrkesarbetare med omkring 4 års vana i yrket.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Mek. verkstäder (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Göteborgs och Bohus län: Landsbygden	1905	2	164	30	10	57
Älfsborgs län: Borås: aftal 1	1906	1	15	—	10	57
» 2	1906	1	90	—	—	—
Landsbygden	1905	1	1,094	30	10	57
Värmlands län: Karlstad: aft. 1	1905	1	560	30	10	57
» 2	1906	1	63	30	10	57
Örebro län: Örebro	1905	1	38	30	10	57
Askersund	1905	1	65	28	10	57
Hallsberg	1905	1	130	28	10	57
Västmanlands län: Sala	1905	1	60	30	10	57
Köping	1905	1	237	30	10	57
Arboga	1905	1	172	30	10	57
Landsbygden	1905	2	173	30	10	57
Kopparbergs län: Hedemora	1905	1	112	30	10	57
Landsbygden	1905	1	174	30	10	57
Gäfleborgs län: Gäfle	1905	3	396	30	10	57
Söderhamn	1905	1	184	30	10	57
Landsbygden: aftal 1	1905	1	31	30	10	57
» 2	1907	1	54	—	—	—
Jämtlands län: Östersund	1907	1	51	36	10	57
Norrbottens län: Landsbygden	1906	1	38	—	9	53
				Timlön.[1]		
2. **Skeppsvarf och båtbyggerier.**[2]				*Öre.*		
Stockholms stad	1905	2	617	36	10	57
Stockholms län: Landsbygden	1905	2	80	36	10	57
Malmöhus län: Hälsingborg aftal 1	1905	1	174	30	10	57
» 2	1907	1	7	38	10	58
Landsbygden: aftal 1	1905	1	19	30	10	57
» 2	1906	1	19	30	10	60
Hallands län: Halmstad	1906	1	16	40	10	59
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1905	1	764	30	10	57
Älfsborgs län: Landsbygden	1906	1	135	30	10	57

[1] Afser yrkesarbetare med omkring 4 års vana i yrket.

[2] För industrien gäller riksaftal, men detta föreskrifver olika lönesatser för olika orter. Om dessa lönesatsers natur, se textafdelningen sid. 165.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
3. **Elektromekaniska verkstäder.**[2]				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1906	1	1,426	40	10	57
» 2 . . .	1905	1	195	36	10	57
Stockholms län: Sundbyberg .	1905	1	210	36	10	57
Västmanlands län: Västerås . .	1905	1	1,324	30	10	57
Kopparbergs län: Landsbygden	1905	1	304	30	10	57
Gäfleborgs län: Landsbygden .	1905	1	193	30	10	57
4. **Elektrisk installationsverksamhet.**[3]				Timlön.[4] *Öre.*		
Stockholms stad	1907	10	481	47	10	57
Östergötlands län: Norrköping .	1907	3	49	38	10	57
Malmöhus län: Malmö	1907	4	164	38	10	57
Hälsingborg . .	1907	1	4	38	10	57
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	9	278	38	10	57
Värmlands län: Karlstad . . .	1907	1	7	38	10	57
Örebro län: Örebro	1907	2	26	38	10	57
Västmanlands län: Västerås . .	1907	1	64	38	10	57
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	2	15	38	10	57
Norrbottens län: Landsbygden	1907	1	7	47	10	57
5. **Vagnfabriker.**[2]				Timlön.[5] *Öre.*		
Stockholms län: Södertälje . .	1905	1	160	30	10	57
Värmlands län: Arvika	1906	1	47	32	10	58
Kopparbergs län: Falun . . .	1905	1	582	30	10	57
6. **Vagnmakerier.**				Timlön. *Öre.*		
Stockholms stad	1907	17	154	50	9½	56
Uppsala län: Uppsala.	1906	2	4	33	10	59
Kristianstads län: Landsbygden	1906	1	2	34	10	58
Malmöhus län: Malmö	1905	6	17	36	10	59
Landskrona . .	1906	1	2	35	10	58
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1904	3	9	33	10	60

[1] Afser yrkesarbetare med omkring 4 års vana i yrket.
[2] För industrien gäller riksaftal, men detta föreskrifver olika lönesatser för olika orter. Om dessa lönesatsers natur, se textafdelningen sid. 165.
[3] För industrien gäller riksaftal, men detta föreskrifver olika lönesatser för olika orter.
[4] Afser montör med 3 års vana i yrket.
[5] Afser yrkeslärda arbetare med omkring 4 års vana i yrket.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
7. **Instrumentfabriker.**						
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1906	1	20	[2]35	10	57
» 2 . . .	1904	1	19	45	10	57½
» 3 . . .	1904	1	12	48	10	56
» 4 . . .	1907	1	8	55	9½	54
» 5 . . .	1907	13	108	50	9½	54
Stockholms län: Sundbyberg .	1907	1	25	50	10	56
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1907	1	22	—	10	58
» 2	1906	5	49	46	9½	55
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	2	101	42	10	56½
Värmlands län: Karlstad . . .	1906	1	50	39	10	57
				Veckolön.[3]		
8. **Urmakerier.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1907	40	86	28	10	57
XIV. **Jord- och stenindustri.**				Timlön.[4]		
1. **Stenbrott och stenhuggerier.**				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1903	3	58	60	10	60
» 2 . . .	1907	4	113	65	10	60
» 3 . . .	1907	1	207	55	10	57
Stockholms län: Sundbyberg .	1906	3	48	50	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1906	3	57	50	10	60
» 2 .	1907	1	85	—	10	57
» 3 .	1906	3	134	50	10	60
Uppsala län: Uppsala	1907	6	18	50	10	60
Landsbygden . .	1907	1	8	50	10	60
Östergötlands län: Linköping .	1907	1	15	—	10	60
Landsbygden	1907	5	35	37	10	60
Kalmar län: Västervik	1907	6	103	50	9	54
Påskallavik	1907	1	32	[5]40	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	111	[5]35	10	60
» 2 .	1907	1	44	[5]38	10	60

[1] Afser yrkeslärda piano- och orgelarbetare.
[2] Afser yrkeslärda metallarbetare.
[3] Afser urmakeriarbetare med 6 års vana i yrket.
[4] Afser stenhuggare.
[5] Afser stenhuggare vid annat arbete är hans vanliga.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Stenbrott o. stenhuggerier (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Gottlands län: Visby	1907	1	79	45	10	60
Blekinge län: Landsbygden: aft. 1	1907	3	215	[2]35	10	60
» 2	1907	1	60	[2]35	10	60
» 3	1907	1	45	[2]30	—	—
» 4	1907	1	225	[3]30	10	60
» 5	1907	1	28	[2]30	10	60
» 6	1906	1	69	[2]30	10	60
» 7	1906	1	174	[2]30	—	—
» 8	1907	1	44	[2]30	—	—
» 9	1907	1	140	[2]40	—	—
Kristianstads län: Kristianstad	1907	1	10	45	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	51	50	10	58
» 2 .	1907	1	390	40	10	60
» 3 .	1907	6	427	40	10	60
» 4 .	1907	1	38	40	10	60
» 5 .	1907	1	25	[4]30	10	60
» 6 .	1907	1	21	[2]30	—	—
» 7 .	1907	1	14	—	—	—
Malmöhus län: Malmö: » 1 .	1907	5	14	50	10	55½
» 2 .	1907	5	58	58	9	50½
» 3 .	1907	5	10	[5]100	9	50½
» 4 .	1907	3	3	50	—	—
Lund	1907	4	12	43	10	55½
Landskrona: aftal 1 .	1907	1	15	40	10	59
» 2 .	1906	1	10	40	10	59
Trelleborg	1904	1	7	40	10½	63
Landsbygden: aftal 1 .	1906	1	63	58	9	50½
» 2 .	1907	1	50	[4]33	10	60
» 3 .	1906	1	6	[4]27	10	60
» 4 .	1906	1	27	[4]30	10	60
» 5 .	1907	1	30	—	9	54
Hallands län: Halmstad . . .	1905	1	17	—	10	60
Varberg	1907	2	121	[2]40	10	60

[1] Afser stenhuggare.
[2] Afser stenhuggare vid annat arbete än han vanliga.
[3] Afser maskinstenhuggning.
[4] Afser makadamkrossning.
[5] Afser bildhuggare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Stenbrott o. stenhuggerier (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Hallands län: Landsbygden aftal 1	1906	1	267	[2] 35	10	60
» 2	1907	1	284	—	—	—
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	1	50	50	10	58
Lysekil: aftal 1	1908	1	225	45	10	58
» 2	1907	1	33	—	10	58
Uddevalla: » 1	1907	1	11	50	10	58
» 2	1906	1	4	[3] 27·5	10	60
Landsbygden: » 1	1907	12	552	50	10	58
» 2	1908	10	2,122	45	10	58
» 3	1907	18	641	—	10	58
» 4	1907	1	40	[2] 40	10	60
» 5	1907	1	129	[4] 32·5	10	60
Älfsborgs län: Borås	1906	6	96	45	10	59
Örebro län: Örebro	1907	20	60	50	10	57
Landsbygden: aft. 1	1905	1	114	40	10	60
» 2	1905	1	144	40	10	60
» 3	1907	1	86	[2] 26	10	60
Västmanlands län: Västerås	1905	3	13	40	—	—
				Timlön.		
2. **Torfindustri.**				*Öre.*		
Kronobergs län: Landsbygden aftal 1	1907	1	81	26	10	60
» 2	1907	1	16	28	10	60
Kristianstads län: Landsbygden aftal 1	1907	1	50	28	10	60
» 2	1907	1	54	27·5	10	60
» 3	1906	1	140	25	—	—
Malmöhus län: Landsbygden	1907	1	86	28	10	60
				Timlön.		
3. **Grustag.**				*Öre.*		
Malmöhus län: Landsbygden	1907	1	24	32	10	60
Göteborgs och Bohus län: Landsbygden	1907	1	80	35	9	54

[1] Afser stenhuggare.
[2] Afser stenhuggare vid annat arbete än hans vanliga.
[3] Afser maskinslipare och granitsågare.
[4] Afser maskinstenhuggning.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
4. Kalk- och kritbruk samt cementfabriker.						
Kristianstads län: Landsbygden aftal 1	1906	1	40	28	10	60
» 2	1905	1	170	27	10	60
Malmöhus län: Limhamn	1906	1	515	32	10	59
Landsbygden: aftal 1	1906	7	124	28	10	60
» 2	1906	1	325	29	10	59
Skaraborgs län: Landsbygden	1907	1	166	25	10	60
				Timlön.[1]	Per dag.[2]	
5. Glasbruk.				*Öre.*	*Timmar.*	
Kronobergs län: Landsbygden aftal 1	1907	10	639	[3] 26	9½	—
» 2	1907	2	420	[3] 26	9½	—
» 3	1907	1	37	[3] 25	8½	—
» 4	1907	1	4	—	9½	—
» 5	1907	1	16	—	9½	—
Kalmar län: Landsbygden: aft. 1	1907	1	40	[3] 26	9½	—
» 2	1907	1	166	[3] 27	9½	—
Älfsborgs län: Landsbygden	1907	1	528	[3] 25	—	—
Värmlands län: Landsbygden aftal 1	1907	1	205	[3] 25	—	—
» 2	1907	1	320	—	—	—
Västmanlands län: Arboga	1907	1	124	[3] 27	—	—
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	1	54	—	8	—
				Daglön.[4]		
6. Sten- och lergodsfabriker.				*Kronor.*		
Kristianstads län: Landsbygden	1906	1	110	2·75	10	60
Malmöhus län: Landsbygden aftal 1	1906	1	60	2·60	10	60
» 2	1906	1	159	2·60	10	60
» 3	1906	1	523	2·60	10	59
» 4	1907	1	773	—	10	58

[1] Afser grofarbetare. Om dessa lönesatsers natur, se textafdelningen sid. 194 ff.
[2] Afser hyttarbetare.
[3] Dessutom fri bostad m. m.
[4] Afser brännare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
7. Tegelbruk.						
Stockholms län: Landsbygden aftal 1	1907	1	32	43	10	57
» 2	1907	1	26	32	10	58½
» 3	1907	1	40	28	10	58
» 4	1907	1	73	32	10	57
» 5	1907	1	70	30	11	63
Södermanlands län: Nyköping	1906	1	25	32	11	62
Eskilstuna	1907	1	14	34	10	59
Östergötlands län: Landsbygden aftal 1	1906	1	38	30	—	—
» 2	1907	1	48	25	10	60
Kristianstads län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	32	28	—	—
» 2	1907	1	63	28	10	59
» 3	1906	1	48	30	10	58
» 4	1907	1	53	32	—	—
» 5	1907	1	12	28	10	60
Malmöhus län: Lund	1907	2	52	32	10	59
Hälsingborg	1905	1	55	30	10	60
Landsbygden: aftal 1	1907	1	73	28	10	59½
» 2	1905	1	30	28	10	60
» 3	1907	1	31	28	10	60
» 4	1907	1	72	28	10	60
» 5	1907	1	40	28	10	60
» 6	1907	1	49	28	10	60
» 7	1907	1	125	28	10	59
» 8	1907	1	26	28	10	60
» 9	1905	5	458	28	10	60
» 10	1907	1	15	27	10	60
» 11	1907	1	28	26	10	59
» 12	1906	1	27	22	10½	63
» 13	1907	1	120	28	10	59
» 14	1907	1	50	28	9½	52½
» 15	1907	1	28	28	10	60
» 16	1906	1	32	25	10	60
» 17	1906	1	19	27	10	60
» 18	1906	1	40	27	10	60
» 19	1906	1	80	27	10	60

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Tegelbruk (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Landsbygden aftal 20	1905	1	28	28	10	60
» 21	1907	1	40	28	10	59
» 22	1907	1	35	28	9½	55½
» 23	1907	1	35	28	10	59
Hallands län: Halmstad . . .	1907	1	46	30	10	60
Landsbygden . .	1906	1	57	28	10	60
Älfsborgs län: Vänersborg . .	1907	1	42	35	10	57
Örebro län: Landsbygden . . .	—	1	81	30	10	54
Västmanlands län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	44	26	10½	60
» 2	1907	1	50	30	10	58
Gäfleborgs län: Landsbygden .	1907	1	32	25	10	60
8. **Tillverkning och uppsättning af kakelugnar.**				Timlön. *Öre.*		
Riksaftal	1907	143	1,479	[1] —	10	57
Södermanlands län: Nyköping	1907	1	7	[2] 30	10	58
Östergötlands län: Norrköping	1907	3	32	[2] 30	—	—
Malmöhus län: Malmö	1907	5	9	[2] —	—	—
Göteborgs o. Boh. län: Göteborg	1907	8	17	[1] —	—	—
Älfsborgs län: Landsbygden .	1907	1	12	[2] 25	10	57
Västernorrlands län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	5	[3] 32	10	57
» 2	1907	1	17	[2] 26	10	57
9. **Öfrig jord- och stenindustri.**				Timlön. *Öre.*		
Kristianstads län: Landsbygden	1907	1	465	32	10	60
Malmöhus län: Hälsingborg . .	1907	1	25	33	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	1	42	38·5	10	60
» 2 .	1907	1	15	35	10	59
XV. **Kemisk- teknisk industri.**				Veckolön. *Kr.*		
1. **Färg- och fernissfabriker.**						
Stockholms län: Landsbygden .	1905	1	58	20	10	57½
Malmöhus län: Malmö	1907	2	15	22	10	59
Trelleborg . .	1906	1	6	18	10	60

[1] Afser formare och sättare.
[2] Afser grofarbetare.
[3] Afser ugnspersonal.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
2. **Ljus-, tvål- och parfymfabriker m. fl.**				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1907	1	36	33	10	57
» 2 . . .	1906	1	88	40	10	57
» 3 . . .	1906	1	62	40	10	57
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1907	1	8	37	10	59
» 2 .	1907	4	70	37	10	59
» 3 .	1907	4	30	—	10	59
» 4 .	1906	3	25	32	10	60
» 5 .	1907	2	8	—	10	59
» 6 .	1907	1	1	—	10	59
» 7 .	1907	1	37	32·5	10	59½
Hälsingborg . .	1907	1	32	35	9½	56
Limhamn . . .	1907	1	5	37	10	59
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	1	120	39	9	51
Uddevalla.	1907	2	17	[1]25	10	59
Landsbygden	1907	1	72	33	10½	60
Älfsborgs län: Landsbygden .	1907	1	24	33	10	60
				Timlön.		
3. **Sprängämnesfabriker.**				*Öre.*		
Stockholms län: Landsbygden .	1907	1	151	38	9½	55½
Malmöhus län: Landsbygden .	1907	1	81	30	10	60
Örebro län: Landsbygden . . .	1907	1	64	[1]27·5	10	60
				Timlön.		
4. **Karbid- och kloratfabriker.**				*Öre.*		
Västernorrlands län: Landsbygden: aftal 1	1907	1	70	37	10	57
» 2	1906	1	244	37	10	60
				Timlön.		
5. **Gödningsämnes- och svafvelsyrefabriker.**				*Öre.*		
Stockholms län: Landsbygden aftal 1	1906	1	30	32	—	—
» 2	1906	1	121	33	—	—
Malmöhus län: Malmö	1906	1	141	34	10	60
Landskrona: aftal 1 .	1907	1	110	32·5	10	60

[1] Dessutom premier.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Gödningsämnesfabriker etc. (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Landskrona: aft. 2	1907	1	12	35	10	60
Hälsingborg: » 1	1907	1	201	34	10	60
» 2	1907	1	23	34·5	10	60
Limhamn: » 1	1906	1	120	32	10	59
» 2	1907	1	6	42·5	10	59
Göteborgs och Bohus län: Landsbygden	1907	1	142	32	10	60
				Timlön.[1]		
6. **Tändsticksfabriker.**				*Öre.*		
Jönköpings län: Jönköping: aft. 1	1907	1	734	—	10	60
» 2	1907	1	878	—	10	60
Landsbygden .	1907	1	354	[2]23	10	60
Kalmar län: Västervik	1907	1	350	25·8	10	60
Nybro	1907	1	93	20	10½	61
Göteborgs och Bohus län: Uddevalla	1907	1	555	[2]25	10	57½
Älfsborgs län: Vänersborg . .	1907	1	523	25	10	56
Skaraborgs län: Tidaholm . .	1907	1	1,494	[2]24	10	60
				Timlön.		
7. **Öfrig kemisk-teknisk industri.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1907	1	48	38	10	60
Stockholms län: Landsbygden .	1907	1	6	42	10	58
Malmöhus län: Malmö	1906	1	11	33	10	59
Trelleborg . .	1907	1	25	32	—	—
				Timlön.		
XVI. **Byggnadsverksamhet.**						
1. **Murare.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1905	300	1,400	65	10	57
Stockholms län: Södertälje . .	1906	15	90	65	10	56
Södermanlands län: Nyköping .	1906	4	17	50	10½	60
Eskilstuna	—	8	55	55	10	58
Landsbygden	1905	6	30	50	10	59
Östergötlands län: Linköping .	1905	9	134	50	10	58

[1] Afser manliga handtlangare och därmed jämställda arbetare. Om dessa lönesatsers art, se textafdelningen sid. 212.
[2] Dessutom premier eller flitpengar.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Murare (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Östergötlands län: Norrköping	1907	20	165	53	10	56
Jönköpings län: Jönköping	1907	10	76	50	10	58
Tranås	1907	4	31	50	10	58
Kronobergs län: Växjö	1907	6	44	50	10	58
Kalmar län: Kalmar	1906	10	74	50	10	57
Västervik	1905	6	35	50	10	59
Blekinge län: Karlskrona	1906	14	73	52	10	60
Karlshamn	1907	5	42	50	10	57
Kristianstads län: Kristianstad	1907	11	146	47	10	57
Ängelholm	—	5	57	47	10	59
Åhus	1906	3	17	45	10	60
Landsbygden: aftal 1	1906	9	71	46	10	59
» 2	1906	3	26	48	10	58
Malmöhus län: Malmö	1905	100	939	49	10	58
Lund	1906	18	131	49	10	58
Landskrona	1906	15	157	48	10	59
Hälsingborg	1906	30	365	50	9½	57
Ystad	1906	10	66	49	10	59
Trelleborg	1906	7	56	48	10	58
Limhamn	1906	8	55	49	10	58
Eslöf	1906	9	58	49	10	60
Landsbygden: aftal 1	1906	4	31	46	10	59
» 2	1907	4	38	45	10	58
Hallands län: Halmstad	1906	12	125	49	10	58
Falkenberg	1905	6	38	50	10	60
Varberg	1906	5	39	50	10	59
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	60	680	55	10	57
Uddevalla	1906	10	40	52	10	59
Älfsborgs län: Vänersborg	1907	6	28	53	10	57
Borås	1907	8	75	50	10	59
Landsbygden	1907	7	39	55	10	58
Skaraborgs län: Skara	1906	3	22	45	10	60
Värmlands län: Karlstad	1907	8	53	58	10½	60
Örebro län: Örebro	1907	21	151	54	10	57
Västmanlands län: Västerås	1905	12	68	55	10	60
Gäfleborgs län: Hudiksvall	1907	3	10	65	—	—
Västernorrlands län: Sundsvall	1907	6	39	65	10	58

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar*
2. **Byggnadsträarbetare.**						
Stockholms stad	1906	300	4,800	55	10	57
Stockholms län: Södertälje . .	—	15	104	50	10	56
Vaxholm . .	1907	5	72	55	10	58
Landsbygden .	1906	3	62	42	—	—
Uppsala län: Uppsala	1907	14	180	45	10	59
Södermanlands län: Nyköping .	1906	4	62	40	10½	60
Eskilstuna	1907	11	140	44	10	58
Landsbygden: aftal 1 .	1907	5	22	38	10	59
» 2 .	1907	5	66	40	10	59
Östergötlands län: Linköping .	1906	10	177	39	10	59
Norrköping .	1905	15	220	42	10½	60
Landsbygden	1907	4	40	38	10	58
Jönköpings län: Jönköping . .	1907	11	82	40	10	58
Tranås . . .	1905	2	51	29	10	60
Kalmar län: Kalmar	1906	6	54	40	10	57
Västervik	1906	11	60	39	10	59
Blekinge län: Karlskrona . . .	1906	12	143	43	10	60
Ronneby	1907	5	59	38	10	57
Karlshamn . . .	1907	7	124	40	10	57
Sölvesborg . . .	1907	4	30	37	10	58
Kristianstads län: Kristianstad	1907	11	144	43	10	57
Ängelholm	1907	7	32	43	10	59
Hässleholm	1906	7	50	40	10	60
Åhus	1907	4	25	38	10	59
Landsbygden: aftal 1 .	1906	4	22	35	10	60
» 2 .	1907	5	24	40	10	58
» 3 .	1906	1	10	38	10	58
Malmöhus län: Malmö	1906	100	859	49	10	58
Lund	1906	18	166	48	10	58
Landskrona	1906	9	138	47	10	58
Hälsingborg	1907	37	330	49	9½	57
Ystad	1907	8	70	45	10	59
Trelleborg	1907	5	46	46	10	58
Limhamn	1907	3	40	49	10	58
Eslöf	1906	9	58	40	10	60

[1] Afser timmermän, när icke gemensam lönesats finnes för alla byggnadsträarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Byggnadsträarbetare (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Landsbygden aftal 1	1906	5	44	40	10	59
» 2	—	4	37	38	10	59
» 3	1907	7	61	38	10	59
» 4	1907	1	9	47	10	58
» 5	1907	2	20	42	10	60
» 6	1907	3	31	43	10	58
Hallands län: Halmstad	1906	12	171	44	10	60
Falkenberg	1905	3	41	38	10	59
Varberg	1907	3	50	40	10	59
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	50	800	45	10	57
Lysekil	1907	4	32	40	10½	60
Uddevalla	1906	15	79	42	10	59
Älfsborgs län: Vänersborg	1907	3	24	40	10	57
Borås	1905	5	164	40	10	60
Skaraborgs län: Lidköping	1907	4	58	38	10	58
Värmlands län: Karlstad	1906	19	150	42	10½	60
Örebro län: Örebro	1907	18	190	44	10	57
Landsbygden	1907	1	32	35	10	59
Västmanlands län: Västerås	1904	21	100	42	10	59
Kopparbergs län: Falun	1907	9	100	40	10	58
Landsbygden	1906	3	41	35	10	59
Jämtlands län: Östersund	1907	18	159	50	10	57
Norrbottens län: Landsbygden	1906	1	44	47	10	58
				Timlön.		
3. **Stuckatörer.**				*Öre.*		
Stockholms stad	—	10	100	60	10	60
Malmöhus län: Malmö	1906	7	48	49	—	—
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	7	50	45	10	56½
				Timlön.		
4. **Förgylleri- och glasmästeriarbetare.**				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1	1904	18	51	48	10	57
» 2	1906	1	21	48	10	57

[1] Afser timmermän, när icke gemensam lönesats finnes för alla byggnadsträarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
Förgylleri- och glasmästeriarb. (forts.).						
Stockholms stad: aftal 3 . . .	1906	28	101	55	10	57
» 4 . . .	1907	2	24	[1]75	9	51
Östergötlands län: Norrköping aftal 1	1907	2	3	42	10	58
» 2	1907	2	6	40	10	58
Malmöhus län: Malmö	1907	10	43	46	10	58
Lund	1906	3	12	40	10	59
Hälsingborg . .	1907	6	15	50	10	54
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	4	114	43	10	57
Värmlands län: Karlstad . . .	1907	1	67	40	10	57
Kopparbergs län: Falun . . .	1907	1	19	42	10	57
				Timlön.[2]		
5. **Målare.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1907	250	3,000	64	10	58
Stockholms län: Södertälje . .	—	8	88	55	10	58
Vaxholm. . .	1907	3	13	60	10	58
Uppsala län: Uppsala	1907	14	125	55	10	60
Södermanlands län: Nyköping.	1907	6	47	47	10	59
Eskilstuna	1906	15	84	50	10	60
Östergötlands län: Linköping .	1905	8	70	42	10	60
Norrköping	1906	26	243	50	10	56½
Söderköping	1907	4	12	40	10	58
Motala. . .	—	3	28	38	10	60
Jönköpings län: Jönköping . .	1906	11	93	45	10	59
Kronobergs län: Växjö	1905	8	56	45	10	60
Kalmar län: Kalmar	1906	9	72	45	10	60
Oskarshamn . . .	1907	8	26	42	10	60
Västervik	1906	7	25	40	10	60
Blekinge län: Karlskrona . . .	1906	22	115	55	10	60
Karlshamn . . .	1907	9	29	45	10	60
Kristianstads län: Kristianstad	1906	8	78	45	10	60
Ängelholm .	1906	3	28	44	10	60
Landsbygden	1907	5	15	43	10	60
Malmöhus län: Malmö	1905	106	908	55	9	53

[1] Afser glasslipare.
[2] Afser utlärda måleriarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Målare (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Lund	1907	20	133	55	9	53
Landskrona	1905	11	73	45	10	60
Hälsingborg	1906	33	225	55	9	54
Ystad	1906	8	45	45	10	59
Trelleborg	—	8	37	42	10	58
Eslöf	1907	16	46	48	10	58
Hörby	1907	9	42	45	10	59
Hallands län: Halmstad	1907	15	94	50	10	58
Falkenberg	1907	4	34	45	10	59
Varberg	1907	7	31	45	10	58
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	75	1,130	55	10	56½
Uddevalla	1907	10	24	47	10	56
Älfsborgs län: Borås	1907	16	69	45	10	58
Landsbygden	1907	6	27	50	10	56
Skaraborgs län: Lidköping	1906	5	36	40	10½	60
Sköfde	1906	9	38	42	10	60
Värmlands län: Kristinehamn	1906	5	34	45	10½	60
Arvika	1907	7	52	42	10	59
Örebro län: Örebro	1907	25	125	50	10½	58
Västmanlands län: Västerås	1907	10	111	50	10	56
Kopparbergs län: Falun	1906	9	47	45	10	60
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	25	105	55	10	58
Västernorrlands län: Härnösand	1907	9	61	50	10	59
Sundsvall	1907	12	97	55	10	59
Jämtlands län: Östersund	1907	9	45	55	10	58
Norrbottens län: Landsbygden	1906	8	24	55	10	60
				Veckolön.[2]		
6. **Skorstensfejare.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1906	7	74	26·40	9	54
Malmöhus län: Malmö	1908	3	19	23	9	50
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	6	49	22	9	50½

[1] Afser utlärda måleriarbetare.
[2] Afser skorstensfejeriarbetare, som arbetat 6 år i yrket.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
7. **Rörarbetare.**				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad	1906	21	1,114	50	10	57
Kalmar län: Kalmar	1907	1	16	40	10	57
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	3	29	35	10	58
Malmöhus län: Malmö	1907	5	139	35	10	57
Lund	1906	4	35	30	10	58
Hälsingborg . .	1906	4	37	35	10	60
Göteborgs o. Bohus län: Göteborg	1907	9	186	35	10	57
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	4	58	40	10	57
				Timlön.		
8. **Elektriska svagströmsmontörer.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1907	9	50	40	10	56
				Timlön.[2]		
9. **Byggnadsgrofarbetare.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1906	380	5,600	43	10	57
Stockholms län: Södertälje . .	1906	23	197	42	10	56
Vaxholm . .	1906	9	40	42	10	57
Landsbygden	1907	4	125	40	10	57
Uppsala län: Uppsala	1907	17	300	35	10	59
Södermanlands län: Nyköping .	1906	6	65	32	10½	60
Eskilstuna:	1907	11	120	37	10	58
Landsbygden: aftal 1 .	1906	6	15	31	10	59
» 2 .	1907	4	55	37	10	58
Östergötlands län: Linköping .	1907	12	85	37	10	58
Norrköping	1907	69	266	37	10	57
Kronobergs län: Växjö	1907	5	50	32	10	58
Kalmar län: Kalmar	1906	8	60	35	10	57
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	17	235	35	10	60
Ronneby	1907	4	60	30	10	58
Karlshamn . . .	1907	6	155	30	10	60
Kristianstads län: Kristianstad	1906	8	115	35	10	58
Ängelholm .	1906	7	27	34	10	59
Hässleholm .	1907	7	70	35	10	58
Åhus	1907	1	40	33	10	58

[1] Afser utlärda rörarbetare.

[2] Afser byggnadsgrofarbetare i egentlig mening, d. v. s. mureriarbetsmän o. d., icke bergsprängare, grundläggare, cement- och asfaltarbetare o. d.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Byggnadsgrofarbetare (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Kristianstads län: Landsbygden	1907	2	11	33	10	60
Malmöhus län: Malmö	1906	101	899	39	10	58
Lund	1906	18	204	39	10	58
Landskrona	1906	9	126	38	10	59
Hälsingborg	1906	41	382	39	9½	57
Ystad	1907	10	84	40	10	59
Trelleborg	1906	8	119	36	10	58
Limhamn	1906	6	55	39	10	58
Eslöf	1906	13	29	35	10	60
Hörby	1907	3	15	28	10	59
Landsbygden: aftal 1	1907	17	150	33	10	59
» 2	1907	6	70	34	10	59
» 3	1907	5	38	29	10	60
» 4	1907	3	37	34	10	58
Hallands län: Halmstad	1907	8	193	36	10	58
Falkenberg	1907	1	8	33	10	58
Varberg	1907	2	20	30	10	60
Landsbygden	1907	2	126	37	10	60
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	59	1,395	36	10	57
Uddevalla	1907	8	153	33	10	59
Älfsborgs län: Borås	1906	10	80	29	10	59
Skaraborgs län: Lidköping	1907	3	72	33	10	60
Värmlands län: Karlstad	1907	20	180	34	10	60
Örebro län: Örebro	1907	15	235	35	10	57
Västmanlands län: Västerås	1907	16	100	35	10	56
Kopparbergs län: Säter	1906	1	119	35	10	59
Gäfleborgs län: Landsbygden	1907	2	156	38	10	58
Västernorrlands län: Härnösand	1907	2	75	—	10	59
Landsbygden	1907	1	134	38	10	59
Jämtlands län: Östersund	1907	4	65	—	10	59
Norrbottens län: Landsbygden	1907	1	72	38	10	60
				Timlön.		
10. **Gipsrörare.**				*Öre.*		
Stockholms stad	1906	13	130	55	10	57

[1] Afser byggnadsgrofarbetare i egentlig mening, d. v. s. murerarbetsmän o. d., icke bergsprängare, grundläggare, cement- och asfaltarbetare o. d.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
				Öre.	*Timmar.*	*Timmar.*
11. Väg- och vattenbyggnadsarbetare:						
α) *Vid väg- och järnvägsbyggnader, utdikningar m. m.*						
Stockholms län: Landsbygden: aft. 1	1907	1	80	42	9	54
» 2	1907	1	130	50	9	53
» 3	1907	1	200	50	9	52
Östergötlands län: d:o: » 1	1906	1	94	40	9	53
» 2	1907	1	60	40	9	53
Kalmar län: d:o . .	1907	1	400	40	9	53
Gottlands län: d:o: aft. 1	1907	1	200	[1] 47	8	48
» 2	1907	1	100	47	9	52
Skaraborgs län: d:o . .	1907	1	200	40	9½	55
Örebro län: d:o: aft. 1	1906	1	270	40	9	52
» 2	1907	1	120	[1] 40	9	52
Kopparbergs län: d:o: » 1	1907	1	225	[1] 45	9	51
» 2	1907	1	370	40	9	53
» 3	1907	1	25	45	9	53
» 4	1907	1	600	[1] 40	9	53
				Timlön.[2]		
β) *Vid kraftstationsanläggningar, brobyggnader m. m.*				*Öre.*		
Södermanlands län: Landsbygden	1907	1	80	37	9½	54
Hallands län: d:o: aft. 1	1907	1	600	38	10	57
» 2	1907	1	60	36	10	57
Älfsborgs län: d:o: » 1	1907	1	1,150	38	10	57
» 2	1907	1	100	38	10	57
» 3	1907	1	110	35	10	59
» 4	1907	1	70	36	10	57
Skaraborgs län: Landsbygden .	1907	1	530	[1] 38	10	57
Västmanlands län: d:o: aft. 1	1907	1	40	38	9	53
» 2	1907	1	60	37	10	57
XVII. **Allmänna arbeten.**						
1. Gatu- och byggnadsarbeten:				Timlön.[3]		
α) *besörjda af kommunen.*				*Öre.*		
Stockholms stad	1907	1	2,357	42	10	57
Stockholms län: Södertälje . .	1906	1	59	40	10	56

[1] Dessutom fria bostäder.
[2] Afser icke yrkeslärda arbetare.
[3] Afser grofarbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Gatu-o. byggnadsarbeten (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Södermanlands län: Eskilstuna	1906	1	170	32	10	60
Östergötlands län: Norrköping	1906	1	259	30	10	60
Kalmar län: Kalmar	1907	1	87	33	10	59
Kristianstads län: Kristianstad	1907	1	63	33	10	58
Malmöhus län: Malmö	1906	1	523	34	10	59
Lund	1906	1	53	34	10	58
Landskrona	1906	1	85	31	10	60
Hälsingborg	1905	1	124	30	10	60
Trelleborg	1907	1	41	32	10	60
Limhamn	1907	1	12	34	10	59
Hallands län: Halmstad	1907	1	151	36	10	59
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	1	807	37	10	57
Uddevalla	1907	1	80	32	10	57
Älfsborgs län: Borås	1907	1	136	32	10	59
Värmlands län: Karlstad	1907	1	122	34	10	57
Gäfleborgs län: Gäfle	1906	1	229	28	10	60
Söderhamn	1908	1	95	33	10	58
Hudiksvall	1907	1	53	35	10	58
				Timlön.[2]		
β) *besörjda af entreprenörer.*				*Öre.*		
Stockholms stad	1906	3	188	60	—	—
Malmöhus län: Malmö	1907	3	29	43	10	58
				Lön per skift.[3]	Per skift.	
2. **Gas-, elektricitets- och vattenledningsverk:**						
α) *kommunala.*				*Kronor.*	*Timmar.*	
Stockholms stad	1907	1	1,372	4·32	8	—
Södermanlands län: Eskilstuna	1906	1	36	—	—	—
Östergötlands län: Norrköping	1905	1	131	—	—	—
Kristianstads län: Kristianstad	1906	1	39	3·20	—	—
Malmöhus län: Malmö	1905	1	144	3·90	8	—
Lund	1906	1	50	4·00	8	—

[1] Afser grofarbetare.
[2] Afser stensättare.
[3] Afser retorteldare vid gasverk och därmed jämställda arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Lön per skift.[1]	Nettoarbetstid per skift.	Nettoarbetstid per vecka.
Gas-, elektricitets- o. vattenledningsverk (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Landskrona . .	1906	1	25	3·50	8	—
Hälsingborg .	1906	1	81	3·90	8	—
Ystad	1907	1	25	3·50	8	—
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	1	210	4·00	8	—
Örebro län: Örebro	1907	1	32	3·50	8	—
Gäfleborgs län: Gäfle	1906	1	77	3·25	8	—
β) *enskilda.*						
Blekinge län: Karlskrona . .	1907	1	32	3·00	8	—
Malmöhus län: Limhamn . . .	1907	1	5	3·50	8	—
				Månadslön.	Per dygn.	
3. **Renhållningsverk**:						
α) *kommunala.*				*Kronor.*	*Timmar.*	
Stockholms stad	1907	1	554	105	10	[2] 66
Södermanlands län: Eskilstuna	1906	1	19	—	—	—
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	1	20	95	10	—
Malmöhus län: Malmö	1905	1	141	93·10	10	—
Lund	1907	1	29	90	10	—
Hälsingborg . .	1906	1	33	95	10	—
Limhamn . . .	1907	1	8	95·26	—	—
Gäfleborgs län: Söderhamn . .	1908	1	11	83·33	—	—
β) *enskilda.*						
Stockholms stad	1907	3	400	105	10	[2] 66
Kristianstads län: Kristianstad	1907	1	9	90·93	—	—
				Månadslön.[3]	Per dag.	
4. **Kraftstationer**:						
α) *statens.*				*Kronor.*	*Timmar.*	
Älfsborgs län: Landsbygden .	1907	1	[4] 24	100	10	57
					Per skift.	
β) *enskilda.*					*Timmar.*	
Västernorrlands län: Landsbygden	1907	1	8	120	8	56

[1] Afser retorteldare vid gasverk och därmed jämställda arbetare.
[2] Regelbundet söndagsarbete.
[3] Afser maskinskötare.
[4] Öfriga vid kraftstationsanläggningen anställda arbetare återfinnas under *väg- och vattenbyggnadsarbetare.*

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[2]	Nettoarbetstid[1]: per dag.	Nettoarbetstid[1]: per vecka.
				Kronor.	*Timmar.*	*Timmar.*
XVIII. Handel och varulager.						
Handelsarbetare och varuutkörare.						
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1907	18	234	25·40	10	60
» 2 . . .	1907	19	130	24·24	10	60
» 3 . . .	1907	20	153	23·09	10	60
» 4 . . .	1907	2	130	23·09	11¼	65½
» 5 . . .	1907	[3] —	176	24·24	—	—
» 6 . . .	1906	7	179	28·50	9½	57
Södermanlands län: Nyköping	1907	12	18	18·50	11	66
Eskilstuna	1907	7	24	21·96	11	66
Östergötlands län: Norrköping aftal 1	—	1	3	[4] 20	11	63
» 2	1907	1	11	21	—	—
» 3	1906	1	10	[4] 20	10½	62
» 4	1906	1	6	18·50	10	59
» 5	1906	1	5	18	10	60
» 6	1907	1	6	18·50	10	59
» 7	1906	1	9	[4] 19·81	9	54
» 8	1906	9	25	18·50	9½	55½
» 9	1906	22	30	18	—	—
» 10	1907	2	4	[4] 20	9	53
» 11	1906	4	40	20	9½	57
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	8	25	18	10	60
Kristianstads län: Kristianstad	1907	21	40	19·10	10	60
Landsbygden	1907	1	2	18	9½	57
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1906	53	230	22	10	60
» 2	1907	19	80	22	10	60
» 3	1905	6	69	21	—	—
» 4	1907	3	20	[5] 12	10	60
» 5	1907	5	18	[5] 12	10	60
» 6	1908	2	16	22	9	54

[1] För kuskar och utkörare m. fl. tillkommer ofta arbete utöfver ordinarie arbetstid med stalltjänst o. d.
[2] Afser lager- och magasinsarbetare och med dem jämställda.
[3] Arbetsgifvare är Stockholms ölutkörareförening.
[4] Dessutom fria skatter.
[5] Afser kvinnliga arbetare.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[2]	Nettoarbetstid[1]: per dag.	Nettoarbetstid[1]: per vecka.
Handelsarb. o. varuutkörare (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Malmö: aftal 7	1907	1	5	22	10	56
» 8	1906	1	30	24	8½	51
» 9	1907	1	3	22	10	58
» 10	1905	1	14	22	10	60
» 11	1906	1	5	22	9	54
» 12	1907	1	10	22	10	58
» 13	1906	1	28	22	10½	63
» 14	1907	4	96	[3] 5·50	—	—
» 15	1906	7	87	22	10	60
Lund: aftal 1	1906	10	68	21	10	60
» 2	1907	34	56	21	10	60
Landskrona: aftal 1 .	1907	39	81	20	10	60
» 2 .	1907	1	10	19·80	10	60
» 3 .	1905	1	13	18	10	60
» 4 .	1905	1	30	18	10	60
» 5 .	1905	1	10	18	10	60
» 6 .	1907	4	36	18	10	60
Hälsingborg: » 1 .	1907	30	76	23	10	60
» 2 .	1907	5	60	21·96	10	60
» 3 .	1907	6	12	23	10	60
» 4 .	1907	10	65	24	9½	55
» 5 .	1906	1	9	20·40	10	60
Trelleborg: » 1 .	1907	28	54	21	10	60
» 2 .	1907	1	20	21	10	60
Eslöf: aftal 1	1907	7	17	18	10	60
» 2	1907	1	5	19	8	56
» 3	1907	1	15	20·40	10	60
» 4	1907	1	3	18	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1906	1	5	18·48	11	66
» 2 .	1907	3	21	18	10	60
Hallands län: Varberg: aftal 1 .	1906	13	26	16·50	10	61
» 2 .	1906	3	6	18·50	10	60
» 3 .	1906	7	13	15	10	61

[1] För kuskar och utkörare m. fl. tillkommer ofta arbete utöfver ordinarie arbetstid med stalltjänst o. d.

[2] Afser lager- och magasinsarbetare och med dem jämställda.

[3] Afser tidningsbud.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[2]	Nettoarbetstid[1] per dag.	Nettoarbetstid[1] per vecka.
Handelsarb. o. varuutkörare (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	58	229	19·10	10	60
» 2	1907	1	6	20·78	—	—
» 3	1907	1	90	20	10	60
» 4	1907	1	11	19·10	—	—
» 5	1907	3	35	18	—	—
» 6	1907	1	45	19·10	—	—
Landsbygden	1906	1	27	19·44	10	60
Örebro län: Landsbygden . . .	—	1	5	[3] 11·08	11	66

XIX. Landtransport.				Veckolön.[5]	Arbetstid[4] per dag.	Arbetstid[4] per vecka.
1. **Åkerirörelse.**				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1906	100	1,000	20·78	11½	—
» 2 . . .	1906	1	20	20·78	—	—
» 3 . . .	1907	70	490	[6] 0.72 1·96	12	—
» 4 . . .	1906	26	125	[8] 15·03	—	—
Södermanlands län: Nyköping	1907	7	19	17·32	11½	—
Eskilstuna	1907	29	59	19·10	11½	69
Östergötlands län: Norrköping	1907	42	110	15	11	65
Blekinge län: Karlskrona . . .	1907	8	50	18	10½	63
Karlshamn . . .	1907	4	10	16	10½	63
Kristianstads län: Kristianstad	1907	10	12	[9] 36	9	54
Malmöhus län: Malmö: aftal 1 .	1906	28	107	22	10½	63
» 2 .	1907	9	21	[7] 22	—	—
Lund	1907	7	25	21	10	60
Limhamn . . .	1906	8	16	21	10	60

[1] För kuskar och utkörare m. fl. tillkommer ofta arbete utöfver ordinarie arbetstid med stalltjänst o. d.
[2] Afser lager- och magasinsarbetare och med dem jämställda.
[3] Dessutom fri bostad, vedbrand, trädgårdsland och potatisland.
[4] Utom den i tabellen upptagna arbetstiden tillkommer i ett flertal fall arbete utöfver den ordinarie arbetstiden med stalltjänst o. d.
[5] Afser åkeriarbetare vid enbetskörslor.
[6] Dessutom provision.
[7] Afser droskkuskar.
[8] Afser hyrverkskuskar.
[9] Afser åkare med egen häst.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: veckolön.[2]	Nettoarbetstid[1]: per dag.	Nettoarbetstid[1]: per vecka.
Åkerirörelse (forts.).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1906	34	174	[3] 14	11	66
Örebro län: Örebro	1907	30	100	18	11	66
Gäfleborgs län: Gäfle	1907	7	28	[4] 16·50	—	—
Västernorrlands län: Sundsvall	1907	23	60	20	11	66
Norrbottens län: Malmberget	1907	1	20	[5] 47·37	8½	51
				Timlön.		
2. **Stufverirörelse.**				*Öre.*		
Stockholms stad: aftal 1	1907	6	600	55	10	60
» 2	1907	[6]—	320	60	10	57
» 3	1906	7	250	50	10	60
» 4	1906	6	60	—	10	58½
» 5	1907	1	90	55	10	60
Uppsala län: Landsbygden	1907	6	150	60	10	60
Södermanlands län: Landsbygden	1907	1	275	50	9	54
Kalmar län: Kalmar	1907	1	25	50	10	60
Oskarshamn	1907	5	85	50	10	60
Blekinge län: Karlskrona	1907	1	100	55	10	60
Karlshamn	1907	10	55	40	10	60
Sölvesborg	—	8	50	--	10	60
Kristianstads län: Åhus	1905	1	130	40	10	60
Malmöhus län: Malmö: aftal 1	1906	1	250	50	9	54
» 2	1906	2	50	38	10	60
» 3	1906	6	16	42	9½	57
» 4	1907	[7]—	13	42	—	—
» 5	1907	[8]—	42	45	9	54
Landskrona	1907	1	125	—	9½	57
Hälsingborg: aftal 1	1906	1	150	50	9½	55½
» 2	1907	2	76	36	10	60
» 3	1906	1	27	60	10	60

[1] Utom den i tabellen upptagna arbetstiden tillkommer i ett flertal fall arbete utöfver den ordinarie arbetstiden med stalltjänst o. d.
[2] Afser åkeriarbetare vid enbetskörslor.
[3] Dessutom visst tillägg per lass.
[4] Afser droskkuskar.
[5] Afser åkare med egen häst.
[6] Arbetsgifvare äro »Stockholms samtliga tegelimportörer».
[7] Arbetsgifvare äro två stadsbudsföreningar.
[8] Arbetsgifvare är tullpackhuspersonalen.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgifvare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Stufverirörelse (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Malmöhus län: Trelleborg . .	1905	9	72	50	9½	57
Landsbygden .	1906	3	27	50	8½	51
Hallands län: Halmstad . . .	1907	3	100	50	9	54
Varberg	1905	8	50	45	10	60
Göteborgs och Bohus län: Göteborg: aftal 1	1907	41	900	[1]50	9	54
» 2	1906	1	41	[1]50	9	54
» 3	1907	2	15	50	9	54
» 4	1907	1	12	—	—	—
» 5	1907	[2]—	17	—	—	—
» 6	1907	5	20	—	—	—
» 7	1907	1	6	50	—	—
» 8	1907	1	15	50	—	—
» 9	1907	10	50	50	10	60
» 10	1907	8	197	50	10	60
Uddevalla	1906	4	160	35	10	60
Skaraborgs län: Landsbygden .	1907	1	25	40	10	60
Värmlands län: Karlstad . . .	1907	1	39	50	10	60
Kristinehamn: aftal 1	1907	1	12	40	—	—
» 2	1907	1	87	40	—	—
Örebro län: Örebro	1907	8	12	40	10	58½
Västmanlands län: Västerås .	1907	2	33	50	10	60
Köping . .	1906	1	48	35	10	61
Gäfleborgs län: Gäfle: aftal 1 .	1907	11	154	55	10	60
» 2 .	1907	3	275	55	10	60
Söderhamn . . . . . / Landsbygden: aftal 1	1907	15	180	50	10	60
» 2	1907	1	64	55	10	60
Västernorrlands län: Härnösand	1907	6	25	50	10	60
Sundsvall	1907	1	75	60	10	60
Landsbygden: aftal 1 .	1907	16	450	50	10	60
» 2 .	1907	12	220	50	10	60
Västerbottens län: Umeå . . / Landsbygden	1907	8	100	50	10	60
Norrbottens län: Luleå: aftal 1	1907	1	27	—	—	—
» 2	1907	1	70	50	10	60

[1] Dessutom premier.
[2] Arbetsgifvare äro stadens »byggmästare och leverantörer»

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Tidlön: timlön.	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
Stufverirörelse (forts.).				*Öre.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Norrbottens län: Piteå	1907	1	150	60	10	60
Haparanda .	1907	2	42	—	10	60
Landsbygden	1907	5	88	—	10	60
3. **Spårvägar:**				månadslön.[1]		
α) *i kommunal drift.*				*Kronor.*		
Malmöhus län: Malmö	1907	1	169	90	9	—
Hälsingborg . .	1906	1	58	85	9	—
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1906	1	556	90	9	—
β) *i enskild drift.*						
Stockholms stad	1907	1	1,110	110	9	—
Uppsala län: Uppsala	1907	1	43	80	9	—
Östergötlands län: Norrköping	1907	1	70	95	9	—

	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Årslön[2] i stad.	Årslön[2] på landet.	Arbetstid[3] för stationär personal per dygn.	Arbetstid[3] för åkande personal per månad.
4. **Järnvägar** (enskilda).				*Kronor.*	*Kronor*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholm—Saltsjöns järnväg .	1907	1	78	[4]1,230	1,050	10	260
Stockholm—Västerås—Bergslagens järnvägar	1907	1	954	1,110	1,050	10	260
Norra Södermanlands järnväg .	1907	1	170	1,020	900	10	260
Trafik-A.-B.Grängesberg—Oxelösunds järnvägar	1907	1	1,220	1,170	1,050	10	260
Östra Centralbanan	1907	1	181	900	840	—	260
Jönköping—Gripenbergs järnväg	1906	1	65	900	900	10	300
Nässjö—Oskarshamns järnväg .	1907	1	215	960	840	10	260
Hvetlanda—Säfsjö järnväg . .	1907	1	61	—	840	10	260

[1] Afser ordinarie trafikpersonal.

[2] För detaljerade uppgifter angående personalens löneförhållanden vid flertalet här upptagna järnvägar hänvisas till Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik 1907 sid. 83 ff., 1908 sid. 332 ff. Den här upptagna årslönen afser lägsta begynnelselön för stationskarlar och med dessa jämförlig personal (se Medd. 1908, sid. 332 not **.) Till den upptagna lönen komma i vissa fall särskilda ersättningar och naturaförmåner (se textafdelningen sid. 308 ff.).

[3] Om arten af dessa arbetstidsbestämmelser, se textafdelningen sid. 302 ff.

[4] Afser Stockholm.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Årslön [1]		Nettoarbetstid [2]	
				i stad.	på landet.	för stationär personal per dygn.	för åkande personal per månad.
Järnvägar (forts.).				*Kronor*	*Kronor*	*Timmar.*	*Timmar.*
Hvetlanda—Målilla järnväg . .	1907	1	29	—	840	10	260
Hönshylte—Kvarnamåla järnväg	1906	1	13	—	800	10	260
Växjö—Klafreström—Åsheda järnväg	1906	1	55	960	840	10	260
Växjö—Tingsryd järnväg . . .	1906	1	35	960	840	10	260
Växjö—Alfvesta järnväg . . .	1906	1	59	1,080	1,020	10	260
Kalmar—Berga järnväg . . .	1907	1	109	1,020	900	10	260
Kalmar—Torsås järnväg . . .	1907	1	55	1,020	900	10	260
Kalmar—Emmaboda järnväg .	1907	1	158	1,020	900	10	260
Nybro—Säfsjöströms järnväg .	1907	1	30	—	900	10	260
Karlskrona—Växjö järnväg . .	1906	1	302	1,020	840	10	260
Karlshamn—Vislanda järnväg .	1906	1	148	960	840	10	260
Sölvesborg—Olofström—Elmhults järnväg	1906	1	79	880	820	10	260
Blekinge kustbanor	1906	1	411	960	840	10	260
Nättraby—Alnaryd—Eringsboda järnväg	1907	1	17	—	900	—	280
Kristianstad—Hässleholms järnv.	1906	1	201	1,020	900	10	260
Ängelholm—Klippans järnväg .	1907	1	42	960	900	10	260
Hässleholm—Markaryds järnväg	1906	1	55	—	800	10	260
Skåne—Smålands järnväg . .	1907	1	192	—	900	10	260
Östra Skånes järnvägar	1906	1	290	816	786	10	—
Ystad—Gärsnäs—St. Olofs järnväg	1906	1	62	—	800	10	—
Ystad—Brösarps järnväg . . .	1906	1	42	—	800	10	—
Ystad—Eslövs järnväg	1906	1	404	960	840	10	280
Malmö—Kontinentens järnväg .	1906	1	89	960	840	10	280
Malmö—Simrishamns järnväg .	1906	1	332	1,020	840	10	280
Malmö—Ystads järnväg . . .	1906	1	245	1,020	840	—	—
Malmö—Genarps järnväg . . .	1906	1	51	—	800	—	—
Malmö—Trelleborgs järnväg .	1906	1	133	960	840	10	280
Trelleborg—Rydsgårds järnväg	1906	1	64	—	800	10	280
Hvellinge—Skanör—Falsterbo järnväg	1906	1	32	800	—	10	280
Lund—Trelleborgs järnväg . .	1906	1	200	960	840	10	—
Lund—Bjerreds järnväg . . .	1906	1	37	840	780	—	—
Lund—Refvinge järnväg . . .	1906	1	55	840	780	—	—

[1] Afser stationskarlar och med dessa jämförlig personal.
[2] Om arten af dessa arbetstidsbestämmelser, se textafdelningen sid. 302 ff.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907. (Forts.)

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Årslön[1]		Nettoarbetstid[2]	
				i stad.	på landet.	för stationär personal per dygn.	för åkande personal per månad.
Järnvägar (forts.).				*Kronor.*	*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar*
Landskrona och Hälsingborgs järnvägar	1906	1	286	1,032	924	10	—
Landskrona—Kjäflinge järnväg	1906	1	56	900	840	10	280
Landskrona—Kjäflinge—Sjöbo järnväg	1906	1	36	—	840	10	280
Västra Klagstorp—Tygelsjö järnv.	1906	1	14	—	800	10	280
Hör—Hörby järnväg	1906	1	12	—	—	10	260
Markaryd—Veinge järnväg	1906	1	32	—	800	10	260
Halmstad—Bolmens järnväg	1907	1	65	1,050	900	10	260
Halmstad—Nässjö järnväg och Västra Centralbanan	1907	1	739	1,110	1,050	10	260
Varberg—Borås järnväg	1907	1	248	1,020	960	10	260
Falkenbergs järnväg	1907	1	105	960	900	10	260
Göteborg—Särö järnväg	1907	1	74	1,020	960	10	260
Göteborg—Borås järnväg	1907	1	163	1,170	1,050	10	260
Uddevalla—Lelångens järnväg	1907	1	86	960	900	10	260
Dalslands järnväg	1907	1	95	—	900	10	260
Borås—Herrljunga järnväg	1907	1	115	1,080	960	10	260
Borås—Alfvesta järnväg	1907	1	250	1,050	930	10	260
Västergötland—Göteborgs järnv.	1907	1	241	960	900	10	260
Lidköping—Skara—Stenstorps järnväg	1907	1	78	960	900	10	—
Karlstad—Munkfors järnväg	1907	1	67	990	900	—	260
Filipstads norra bergslags järnväg	1907	1	15	930	900	—	260
Nordmark—Klarälfvens järnväg	1907	1	216	—	900	—	260
Nora Bergslags järnväg	1907	1	321	960	900	10	260
Sala—Gysinge—Gäfle järnväg	1907	1	115	900	840	10	260
Högfors bruks järnväg	1907	1	4	—	900	10	240
Bergslagernas järnväg	1907	1	1,544	1,110	1,050	10	260
Mora—Vänerns järnväg	1907	1	344	960	900	10	260
Mora—Älfdalens järnväg	1907	1	19	—	900	10	260
Gäfle—Dala järnväg	1907	1	690	1,170	1,050	10	260
Dala-Ockelbo-Norrsundets järnv.	1907	1	102	—	900	10	—
Dala—Hälsinglands järnväg	1907	1	127	—	840	10	260
Norra Hälsinglands järnväg	1907	1	26	860	800	10	260
Härnösand—Sollefteå järnväg	1906	1	150	945	840	10	260

[1] Afser stationskarlar och med dessa jämförlig personal.
[2] Om arten af dessa arbetstidsbestämmelser, se textafdelningen sid. 302 ff.

Arbetslönens storlek och arbetstidens längd 1907 (Forts.).

Näringsgrenar och orter.	År för aftalens träffande.	Antal arbetsgivare.	Antal arbetare.	Dag-lön.[1]	Nettoarbetstid per dag.	Nettoarbetstid per vecka.
5. **Telefon** (enskild).				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad	1905	1	310	3·25	10	59
				Månads-lön.[2]	Per dygn.	Per vecka.
XX. **Sjötransport.**						
1. **Sjömän och eldare.**				*Kronor.*	*Timmar.*	*Timmar.*
Stockholms stad	1906	1	184	55	12	—
Göteborgs och Bohus län: Göteborg	1907	45	1,310	55	—	—
				Månads-lön.		
2. **Examinerade maskinister.**				*Kronor.*		
Riksaftal	1907	127	1,600	[3] 90	—	—
Stockholms stad	1907	12	60	[4] 115	—	—
				Månads-lön.[5]		
3. **Maskinister och eldare på bogserbåtar och ångslupar.**				*Kronor.*		
Stockholms stad: aftal 1 . . .	1907	3	112	130	—	—
» 2 . . .	1907	1	80	110	10	—
» 3 . . .	1907	1	13	110	10	—
Göteborgs och Bohus l.: Göteborg	1907	5	80	100	12	—
				Månads-lön.		
4. **Pråm- och skutskeppare, rorgängare m. fl.**				*Kronor.*		
Stockholms stad	1906	3	274	75	—	—
Östergötlands län: Linköping .	1907	9	45	[6] 155	—	—
Norrköping	1907	3	25	80	—	—
Malmöhus län: Landsbygden .	1907	3	50	—	—	—
Värmlands län: Landsbygden .	1907	5	62	[7] 70	—	66
				Dag-lön.		
XXI. **Diverse.**						
Teknisk teaterpersonal.				*Kronor.*		
Stockholms stad	1907	1	16	3·50	8	56

[1] Afser linjearbetare på landet.
[2] Afser matroser.
[3] Afser tredje maskinist å fartyg i routefart m. fl. om 1,000—1,500 registerton efter 1 år i beställningen.
[4] Afser maskinister å skärgårdsångare.
[5] Afser maskinister.
[6] Häri inbegripes äfven aflöning till en medhjälpare.
[7] Afser prâmkarlar.

Kungl. Kommerskollegium.

Offentliggjorda häften af

1. Meddelanden
från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik:

Årg. 1903. 2 häften à 25 öre.
» **1904—07.** Årligen 4 häft. à 25 öre.
Årg. 1908—10. Årligen 12 häften à 15 öre.
» **1911.** 7 häften à » »

2. Serien **Arbetsstatistik:**

A:1. **Undersökning af bagerierna i Sverige** (utg. 1899). *Pris 1 kr.*

A:2. **Undersökning af tobaksindustrien i Sverige** (utg. 1899). *Pris 1 kr.*

A:3. **Undersökning af den mekaniska verkstadsindustrien i Sverige:**
1. Större, egentliga mekaniska verkstäder (utg. 1901). *Pris 1 kr.*

A:4. 2. Mindre, egentliga mekaniska verkstäder samt vissa specialverkstäder m. m. (utg. 1904). *Pris 1 kr. 50 öre.*

A:5. **Kollektivaftal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige:**
1. Redogörelse för kollektivaftalens utbredning och hufvudsakliga innehåll (utg. 1910). *Pris 1 kr. 50 öre.*
2. Förteckning å gällande kollektivaftal. Kollektivaftal inom olika näringsgrenar (utg. 1908). *Pris 1 kr. 50 öre.*
3. Arbetstidens längd och arbetslönens storlek inom olika näringsgrenar enligt gällande kollektivaftal (1907/08) (utg. 1911). *Pris 1 kr. 50 öre.*

A:6. **Promemoria angående arbetslösheten i Sverige hösten 1908 samt kommunala åtgärder i anledning af arbetslöshet** (utg. 1908). *Pris 1 kr.*

A:7. **Undersökning af tryckerier och därmed förenad handtering i Sverige** (utg. 1909). *Pris 1 kr. 50 öre.*

A:8. **Utländska jordbruksarbetare i Sverige år 1907** (utg. 1909). *Pris 1 kr.*

A:9. **Redogörelse för lockouterna och storstrejken i Sverige år 1909:**
1. A. Allmän redogörelse. B. Bilagor (utg. 1910). *Pris 2 kr.*
2. Handlingar och aktstycken till belysande af konfliktens förlopp, parters och myndigheters åtgärder m. m. (utg. 1910). *Pris 1 kr. 50 öre.*

A:10. **Arbetstidens längd inom industri och handtverk i Sverige** (utg. 1911), *Pris 2 kr.*

B:1—9. **Registrerade sjukkassors verksamhet åren 1901—09.** (Årg. 1892—1900 utg. af K. Civildepartementet). *Pris 1 kr. per del.*

C:1—2. **Olycksfall i arbete åren 1906—07.** *Pris 1 kr. 50 öre per del.*

D:1. **Lifsmedels- och bostadspriser i Sverige under åren 1904—1907** (utg. 1909). *Pris 1 kr.*

E:1. **Arbetsinställelser åren 1903—1907** jämte öfversikt af arbetsinställelser under åren 1859—1902 samt den s. k. politiska storstrejken år 1902 (utg. 1909). *Pris 1 kr. 50 öre.*

E:2—4. **Arbetsinställelser i Sverige åren 1908—1910.** *Pris 1 kr. per del.*

F:1. **Kollektivaftal i Sverige, träffade under år 1908** (under utarbetande).

G:1. **Sveriges offentliga arbetsförmedling** (årsredogörelser under utarbetande).

H:1. **Arbetslösheten i Sverige 1908-1909** (utg. 1910). *Pris 1 kr. 50 öre.*

3. K. Kommerskollegii utlåtanden m. m.:

1. **I anledning af ifrågasatt revision af gällande lagstiftning angående ersättning för skada till följd af olycksfall i arbete** (år 1909). *Pris 50 öre.*
2. **Utredning och förslag angående landtarbetarstatistik** (år 1910). *Pris 50 öre.*
3. **Kommerskollegii och statens förlikningsmäns utlåtanden angående lagförslagen om kollektivaftal, arbetsdomstol och medling i arbetstvister** (år 1910). *Pris 1 kr.*
4. **Normalstadgar för sjukkassor enligt lagen den 4 juli 1910.**
   1. Vanliga sjukkassor (år 1911). *Pris 50 öre.*
   2. Arbetsgifvarekassor (år 1911). *Pris 25 öre*

4. Statens förlikningsmäns verksamhet:

Åren 1907 och 1908 (utg. 1910). *Pris 2 kr.*
År 1909 (utg. 1911). *Pris 1 kr.*
År 1910 (utg. 1911). *Pris 1 kr.*

5. Yrkesinspektionens verksamhet:

Årg. 1895—1909. (Årg. 1890—1894 utg. af K. Civildepartementet). *Pris 2 kr. per årgång.*

6. Serien **Bidrag till Sveriges officiella statistik:**

(Endast den senaste årgången angifves här.)

C) **Bergshandtering år 1909.** *Pris 50 öre.*
D) **Fabriker och Handtverk år 1909.** *Pris 1 kr. 75 öre.*
E) **Sjöfart år 1909.** *Pris 2 kr. 50 öre.*
F) **Handel år 1909.** *Pris 5 kr.*

Stockholm. P. A. Norstedt & Söner 1911. 102355